W KRĘGU BEZPIECZEŃSTWA
– RÓŻNORODNE ASPEKTY

REDAKCJA NAUKOWA
Bartosz Murat • Grzegorz Olszewski

OSTROŁĘCKIE
TOWARZYSTWO
NAUKOWE

W KRĘGU BEZPIECZEŃSTWA – RÓŻNORODNE ASPEKTY

W KRĘGU BEZPIECZEŃSTWA – RÓŻNORODNE ASPEKTY

Redakcja naukowa
Grzegorz Olszewski
Bartosz Murat

Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego
im. Adama Chętnika

Ostrołęka 2025

Recenzenci

Dr hab. Andrzej Sęk prof. WSKZ
Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego we Wrocławiu

Dr inż. Bogusław Bębenek
Akademia Finansów i Biznesu Vistula,
Filia: Akademia im. Aleksandra Gieysztora

ISBN 978-83-68680-18-8

© Copyright by Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego
im. Adama Chętnika

Ostrołęka 2025

253 publikacja Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika

Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika
07-410 Ostrołęka, ul. Traugutta 9A

tel. +48 29 764-59-80

www.otn.ostroleka.pl/ct-menu-item-15

e-mail: otn.ostroleka@o2.pl

Projekt okładki: inż. arch. Aleksandra Żuchowska

Skład: Drukowane Literki Ewa Katarzyna Czetwertyńska, Łomża

Druk: Drukarnia Hajstra, Grodzisk Mazowiecki

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 7

Tomasz Lubiecki

Bezpieczeństwo dzieci w Internecie – działania realizowane przez rodziców 9

Małgorzata Amrozy

Wpływ środowiska rodzinnego na kształtowanie postaw przestępczych w powiecie ostrołęckim 49

Martyna Kaszuba

Analiza wpływu służby wojskowej na postawy obywatelskie w Polsce 85

Kinga Lanczewska

Wpływ sztucznej inteligencji na proces radykalizacji młodzieży – analiza zagrożeń i działań prewencyjnych w zróżnicowanych środowiskach edukacyjnych 125

Krystian Ojdanowski

Przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej w Polsce – rola instytucji państwowych i międzynarodowych 171

Klaudia Piątek

Służba Celno-Skarbowa w kontekście bezpieczeństwa granic Polski 245

Agnieszka Łapińska, Mateusz Laskowski

Rozwój kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej: przyczyny, skutki i reakcje społeczne 281

Agnieszka Łapińska, Anna Gosk

Samobójstwa i zachowania suicydalne jako problem społeczny 345

WPROWADZENIE

Przedstawiana monografia jest zbiorem studiów przypadku dotyczących różnorodnych aspektów bezpieczeństwa. Ma charakter pracy zbiorowej i nie wyczerpuje całości zagadnienia tytułowego, lecz odnosi się jedynie do wybranych jego aspektów. Porusza tematykę *bezpieczeństwa w Internecie, kształtowania postaw przez środowisko rodzinne oraz służbę w wojsku, zagrożeń wywoływanych przez AI, korupcji w instytucjach publicznych, bezpieczeństwa granic Polski, przestępczości kryminalnej, patologii społecznej, a także znaczenia walki radioelektronicznej na nowoczesnym polu walki.* Różnokierunkowość obszarów badań pozwoliła na ocenę przedstawionych zagadnień z różnych perspektyw. Opracowanie zredagowano na podstawie wyników badań przeprowadzonych na potrzeby prac dyplomowych, które powstały podczas seminariów magisterskich odbywających się w Międzynarodowej Akademii Nauk stosowanych w Łomży w okresie od 2024 do 2025 r.

dr inż. Grzegorz Olszewski

mgr Tomasz Lubiecki

BEZPIECZEŃSTWO DZIECI W INTERNECIE – DZIAŁANIA REALIZOWANE PRZEZ RODZICÓW

Wstęp

Współczesny rozwój technologiczny, a także powszechny dostęp do Internetu sprawia, iż nasze życie oraz komunikacja wyglądają zdecydowanie inaczej niż nawet 30 lat temu. Globalna sieć sprzyja dostępowi do nieograniczonej wiedzy czy rozrywki, z których korzystają już najmłodsze dzieci. W związku z tym możliwy jest ich rozwój intelektualny oraz społeczny. Należy jednak podkreślić, iż proporcjonalnie rośnie także ich uzależnienie od Internetu. W wyniku tego zjawiska pojawiają się liczne zagrożenia w sieci. Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży jest zagrożone. Niestety, wzrasta liczba oszustw internetowych, następuje szerzenie się pornografii, a także występuje uzależnienie od mediów społecznościowych, tj. Facebook, Instagram czy TikTok. Ryzyko niebezpieczeństwa w sieci stanowi istotne wyzwanie dla rodziców, opiekunów, nauczycieli oraz specjalistów, których zadanie opiera się na ochronie młodych osób. Najmłodsze grupy użytkowników sieci są najbardziej narażone na czyhające niebezpieczeństwa. Brak doświadczenia, a także nadmierna ufność prowadzą często do nieszczęścia.

Istotne jest zapewnienie bezpieczeństwa dzieci w Internecie. Organizowane są różnorodne inicjatywy poprzez placówki edukacyjne, organizacje pozarządowe, a także państwowe, by edukować dzieci oraz młodzież. Należy podkreślić, iż kluczową rolę odgrywają rodzice, którzy są najbliżej swoich pociech. Ich rola obejmuje zarówno monitorowanie aktywności dziecka w sieci, jak również nauczanie zdrowych nawyków w korzystaniu z najnowszych technologii. Na co dzień rodzice borykają się z licznymi wyzwaniami

związanymi z wychowaniem swojego potomstwa, ponieważ muszą odnaleźć balans między kontrolą a zaufaniem do nich.

W obecnych czasach należy mieć na uwadze konsekwencje płynące z uzależnienia od mediów społecznościowych czy pornografii. Bardzo często dzieci zmagają się z prześladowaniem przez innych użytkowników sieci oraz falą hejtu. Istotne jest, iż nie każdy jest tak odporny na ból i nękanie. Niestety, coraz więcej dzieci choruje przez to na depresję, często niezdiagnozowaną i nieleczoną. Za uśmiechem kryje się niechciana prawda. Nie widząc wyjścia z sytuacji, młode osoby są w stanie popełnić próbę samobójczą, która często kończy się śmiercią.

Definicja i zagrożenia związane z użytkowaniem Internetu przez dzieci

Internet został stworzony dla amerykańskich badaczy w XX w. w celu rozwoju nauki oraz nowoczesnych technologii. Z biegiem lat stał się obecny w prawie każdym gospodarstwie domowym. Definiuje się jako sieć komputerowa, która łączy lokalne sieci, tworząc połączenia globalne[1]. W dzisiejszych czasach Internet stanowi nieodłączną część życia. Jest to potężne narzędzie, z którego należy korzystać z rozwagą i mieć świadomość czyhających zagrożeń. Spędzanie długich godzin w sieci często wiąże się z chęcią ucieczki od świata rzeczywistego i problemów z nim związanych.[2].

Z pewnością należy podkreślić, że Internet nie jest strukturą generującą wyłącznie czyste zło. Istotną zaletą jest szybkość przekazywania informacji, treści prozdrowotnych, profilaktyki zdrowia czy programów, które wspierają potrzebujących. Dzięki niemu można komunikować się z osobami oddalonymi o kilkaset czy nawet kilka tysięcy kilometrów. Pozwala również na rozwój osobisty oraz naukę poprzez dostęp do platform e-learningowych, które dostarczają materiały edukacyjne i webinaria. Internet oferuje rozrywki w postaci filmów, seriali czy gier oraz możliwość dokonywania zakupów bez wychodzenia z domu, co szczególnie było istotne w momencie ogłoszenia pandemii w 2020 r.[3].

---

1 *Internet.* Słownik języka polskiego. T. Warszawa 1978, s. 332.

2 Young K.: *Uzależnienie od Internetu w ubiegłej dekadzie, spojrzenie wstecz z perspektywy osobistej*. Wyd. Postępy Psychiatrii i Neurologii. 2010; 253-254

3 Korczak K.: *Internet jako źródło informacji o zdrowiu i chorobach".* Wyd. Społeczna Akademia Nauk. 2017; 18: 305-316.

Dostęp do Internetu jest powszechny. Każda grupa wiekowa wie, jak korzystać z telefonu, tabletu czy komputera z dostępem do sieci. Małe dzieci wykorzystują Internet do oglądania bajek, grania w gry ze znajomymi czy do nauki. W czasie pandemii COVID-19 Internet odegrał istotną rolę i stał się wirtualną szkołą, dzięki czemu mogły być kontynuowane programy nauczania. Uczniowie oraz ich rodzice uczestniczyli w spotkaniach online z nauczycielami, jednak formy realizacji nauczania zdalnego nie zawsze były satysfakcjonujące. Taka forma prowadzenia edukacji ograniczyła rozprzestrzenianie się wirusa Sars-Cov2, jednak bardzo mocno pogorszyła kontakty między rówieśnikami. Należy podkreślić, iż dzieci zyskały większą swobodę poruszania się w sieci, co często skutkowało dla nich wzmożoną falą zagrożeń, tj. cyberprzemoc, hejt czy uzależnienie od mediów społecznościowych[4].

Cyberprzemoc wśród młodych ludzi

Pojęcie „terroryzm" wywodzi się z języka łacińskiego i wiąże się z uczuciami, tj. strach, lęk czy też przerażenie. Głównym celem jest zastraszanie drugiego człowieka, wykorzystując przemoc fizyczną czy psychiczną[5]. Zjawisko to jest obecne wśród społeczeństwa od wieków. Jest to zagrożenie dla ludzkości, z którym prowadzone są ciągłe walki[6]. Wraz z dynamicznym rozwojem nowoczesnych technologii oraz globalnej sieci obserwuje się nowe formy terroryzmu. Należy przede wszystkim wspomnieć o cyberprzemocy łączącej tradycyjne metody terrorystyczne z zastosowaniem innowacyjnych technologii informatycznych. Państwa oraz organizacje pozarządowe coraz lepiej rozumieją niebezpieczeństwa wiążące się z cyberprzestrzenią, w związku z czym wszczynają działania na rzecz kluczowych elementów infrastruktury krytycznej gwarantujących sprawne funkcjonowanie kraju. Ataki cyberterrorystyczne nie wykluczą znanych form terroryzmu, ale na pewno będą bardziej rozbudowane, tak by wzajemnie się dopełniały. Organy rządzące

[4] Zaworska Nikonowicz D.: *„Obyś swoje dzieci" – rodzice najmłodszych uczniów o edukacji zdalnej podczas pierwszej fazy wystąpienia COVID-19*. Wyd. Uniwersytet Gdański. 2021; 91-105.

[5] Liedel K.: Zwalczanie terroryzmu lotniczego, aspekty prawnomiędzynarodowe. Wyd. Jurysta. 2003; 9-10.

[6] Witkowski P.: Pojęcie terroryzmu. Cele i metody działań terrorystycznych. Ochrona osób i mienia. Wyd. Policealnej Szkoły Detektywów i Pracowników Ochrony O'Chikara. 2000; 137.

powinny być odpowiednio zorganizowane pod względem prawnym i praktycznym, aby efektywnie przeciwstawić się atakom cyberterrorystycznym[7].

Środowisko internetowe związane jest ze zjawiskiem, jakim jest *cyberbullying, ang. cyberprzemoc*. Odnosi się przede wszystkim do relacji rówieśniczych polegających na nękaniu czy prześladowaniu w Internecie. Wraz ze wzrostem liczby istniejących aplikacji oraz serwisów społecznościowych zwiększa się zagrożenie przemocą w środowisku online. Cyberprzemoc charakteryzuje się szerszym znaczeniem niż tradycyjna przemoc, ponieważ obejmuje różnorodne formy agresji przy użyciu nowoczesnych technologii informatycznych mających nieograniczony zasięg, anonimowość czy brak kontroli ze strony osób dorosłych. Sprawcy wyrządzają krzywdę bez względu na relację z ofiarą czy swój wiek[8]. Technologiczne platformy komunikacyjne, w skład których wchodzą media społecznościowe oraz urządzenia służące do ich odbioru, uważa się za powód rozprzestrzeniania na szeroką skalę cyberstalkingu. Szybki przepływ informacji, w tym tych nieprawdziwych, sprzyja rozwojowi przemocy w Internecie. Względna anonimowość ułatwia proces prześladowania w sieci. Ofiary cyberstalkingu mogą doznawać istotnych konsekwencji psychicznych, tj. niechęć do przebywania w grupach, depresja, zaburzenia lękowe, a także problemy ze snem. Nieustanne nękanie w Internecie może doprowadzić do spadku samooceny, zaznania wstydu, a w skrajnych przypadkach nawet do myśli czy prób samobójczych. Długotrwałe prześladowanie odgrywa negatywny wpływ na życie ofiary, która ma coraz większe problemy w utrzymaniu prawidłowych kontaktów międzyludzkich, zarówno w pracy, szkole czy własnej rodzinie[9].

Cyberprzemoc jest rezultatem niewystarczającej wiedzy ofiar odnośnie wykorzystywania nowoczesnych technologii informatycznych. Młode osoby są najbardziej narażone na to zjawisko, ponieważ posiadają znacznie mniejsze doświadczenie w użytkowaniu sieci niż dorośli. Dzieci i młodzież stają się łatwymi ofiarami, gdyż nieświadomie podejmują decyzje oraz są bardziej podatne na wpływy innych osób. Należy podkreślić, iż cyberprzemoc nie zawsze jest działaniem świadomym. Kluczową rolę w jej zwalczaniu odgrywają

---

7 Bielski K.: *Cyberterroryzm – nowe bezpieczeństwo państwa w XXI w*. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. 2015; 93-110.

8 Dyrla-Mularczyk K., Pluciński M.: *Cyberbullying i agresja elektroniczna jako współczesne zagrożenie dla komunikacji w sieci*. Wyd. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. 2017; 4(80): 77-84.

9 Kaur P., Dhir A., Tandon A., Alzeiby E.A., Abohassan A.A.*: A systematic literature review on cyberstalking. An analysis of past achievements and future promises*. Technological Forecasting and Social Change. 2021; 163.

rozmowy rodziców z dziećmi oraz przeprowadzane wykłady w szkołach w celu uświadomienia ich o potencjalnych zagrożeniach[10].

Młodzież w okresie dojrzewania charakteryzuje się tym, iż nie potrafi w pełni zapanować nad swoimi emocjami, które są w fazie rozwoju. Okres ten jest związany z nadmierną aktywnością hormonalną, co może prowadzić do wystąpienia problemów społecznych, a nawet zdrowotnych. W związku z rozwojem technologicznym nastąpiła zmiana metod socjalizacji i wychowania dzieci. W dzisiejszych czasach młode osoby są narażone na przewlekły stres, a nękanie jest obecne nie tylko w szkole, ale również w świecie wirtualnym. Ofiary cierpią z powodu niechęci czy zazdrości innych osób, które w tej chwili tworzą grupę dominującą i to ona staje się źródłem standardów[11].

W ramach artykułu z czasopisma „Frontiers in Developmental Psychology" następuje analiza doświadczeń dzieci w wieku 8 lat, które na co dzień mają związek ze szkodliwymi treściami online. Badania wywodzące się z „Growing Up in New Zealand" obrazują, iż ok. 25% osób w tym wieku napotkało na swojej drodze aktywności online, które spowodowały u nich zaniepokojenie lub zdenerwowanie. Dzieci posiadające trudności behawioralne, a także mające większą liczbę urządzeń elektronicznych, są w większym stopniu narażone na nieprzyjemne doświadczenia. Młode osoby odczuwały zmniejszenie poczucie własnej wartości, a także towarzyszyły im objawy choroby depresyjnej[12].

Młode osoby są narażone na różnorodne formy cyberprzemocy. Najbardziej popularne z nich oraz ich krótką charakterystykę przedstawiono w Tabeli 1.

---

10 Szeligiewicz-Urban D.: Uczeń bezpieczny w cyberprzestrzeni. Oficyna Wydawnicza Humanitas. 2016; 121.

11 Siemieniecki B., Kwiatkowska W., Wiśniewska-Nogaj L.: Agresja – zjawisko, skutki, zapobieganie. Perspektywa pedagogiki kogniyuwistycznej, psychoprofilaktyki oraz edukacji moralnej. Wyd. Naukowe UMK. 2020; 38.

12 Gath M., Swit C.: Digital media in early chilhood – risk factors for online harm and psychosocial correlates. Child Well – Being Research Institute, University of Canterbury. Christchurch, New Zealand. 2024.

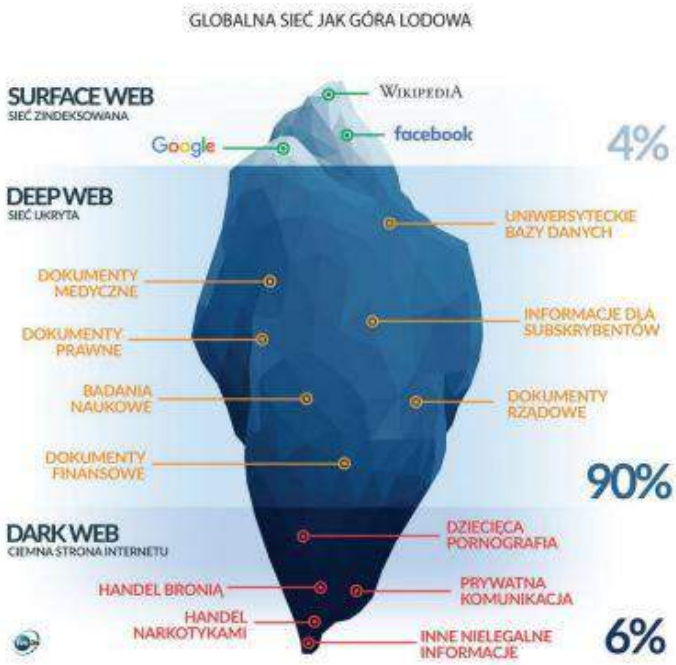
Tabela 1. Formy cyberprzemocy i ich krótka charakterystyka

Forma cyberprzemocy	Charakterystyka
Płomienna kłótnia (ang. flaming)	*wojna na obelgi, dynamiczna wymiana zdań pomiędzy użytkownikami Internetu*
Prześladowanie	*działanie mające na celu wywołanie niepokoju, lęku czy dyskomfortu emocjonalnego, odebranie satysfakcji z korzystania z sieci*
Oczernianie	*rozprzestrzenianie nieprawdziwych informacji na temat innej osoby*
Cyberostracyzm	*odnosi się do grup społecznych, wykluczenie danej jednostki*
Cybernękanie	*nękanie ofiary poprzez środki komunikacyjne*
Happy slapping	*nagrywanie wideo, na których widoczne są akty przemocy i umieszczanie ich w sieci*

Źródło: Kachlicka D.: Korzystanie z Internetu jako źródło zagrożeń dla zdrowia i rozwoju dzieci i młodzieży. Przegląd Krytyczny. 2019; 1(1), 45-69.

Ogólnoświatowa sieć jest złożona z trzech poziomów: Surface Web, Deep Web oraz Dark Web. Sieć indeksowana jest ogólnodostępna poprzez wykorzystanie znanych przeglądarek. Natomiast Deep Web jest znacznie ograniczona dla społeczeństwa, stąd też jest ukryta. W jej skład wchodzą, m.in. konta do poczty internetowej, które są chronione np. za pomocą szyfrowania end-to-end. Darknet jest złożony z mnóstwa węzłów określanych mianem cebuli – warstw charakteryzujących się anonimowością, lokalnością czy brakiem dostępu z poziomu standardowej wyszukiwarki.

Rycina 1. Warstwy Internetu

Źródło: Leżoń T.: Głęboko pod powierzchnią jest miejsce, o którym wolałbyś nie wiedzieć. https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/gleboko-pod-powierzchnia-jest-miejsce-o-kTORym-wolalbys-nie-wiedziec-95,1850; (dostęp 16.01.2025)

Cebulka, a dokładnie sieć TOR (The Onion Router), *ang. ukryty Internet*, to miejsce, gdzie użytkownicy pozostają anonimowi. Jest to część Internetu, która pozostaje niedostępna z poziomu „zwykłej przeglądarki". Największym zagrożeniem dla młodych ludzi jest możliwość zakupu narkotyków, sfałszowanych dokumentów czy pieniędzy, a także instrukcje dokonania poszczególnych przestępstw. W transakcjach używa się waluty wirtualnej, jaką jest bitcoin, by zachować jeszcze większą anonimowość. Nielegalny handel nie jest jedynym zagrożeniem czyhającym na dzieci i młodzież, które odwiedzają te mroczne strony. Osoby mogą być również prześladowane poprzez rozsyłanie ich nagich zdjęć czy filmów erotycznych. Niestety liczba użytkowników stale wzrasta, ponieważ osoby te czują się nieznane i bezkarne. TOR może stanowić wyjątkowo groźne narzędzie, jeśli trafi w nieodpowiednie ręce[13].

[13] Kościelny R.: *Dziwności w cyberprzestrzeni*. Wyd. Warszawska Gazeta. 2017; 12.

Pojęcie „Darknet" odnosi się do usystematyzowanych treści, które charakteryzują się anonimowością i zabezpieczeniem przed wtargnięciem niepowołanych osób. Przeprowadzane są w nim działania niezgodne z obowiązującym prawem. Przez większość użytkowników jest określany jako ciemna strona Internetu. Wyszukiwarki, z których korzysta się na co dzień, nie wyszukują odpowiednich witryn w Darknecie, ponieważ są niewidoczne dla większości społeczeństwa. Na podstawie dostępnej literatury można stwierdzić, iż jest to miejsce, w którym odbywają się nielegalne transakcje[14].

Alienacja, w tym ograniczenie kontaktów międzyludzkich, wynika z całkowitej wirtualizacji życia codziennego. Szczególnie proces ten jest widoczny wśród dzieci i młodzieży, który wiąże się z brakiem rozwoju osobowościowego. Uwydatnia się wówczas uzależnienie od gadżetów elektronicznych, bez których osoby te nie są w stanie normalnie funkcjonować. W związku z dynamicznym rozwojem Internetu coraz bardziej zauważalne jest zjawisko hikikomori, które charakteryzuje się tym, iż ludzie przebywają zamknięci w czterech ścianach pokoju i nie chcą nawiązywać więzi społecznych. Syndrom ten dotyczy przede wszystkim młodych osób i częściej dotyka mężczyzn niż kobiet[15].

Zagrożenia ze strony osób nieznajomych (hejt, pedofilia, sexting, grooming, phishing)

Hejt jest obecny w Internecie i wiąże się z nienawiścią w stosunku do drugiej osoby. Wynika on z niezgodności z cudzymi poglądami, odmienną rasą, kulturą czy sposobem bycia. Mowa nienawiści stosowana jest najczęściej w odniesieniu do osób znanych, które mają większe grono odbiorców. Dotyczy również dzieci i młodzieży będących aktywnych w Internecie. Osoby doświadczające hejtu często nie radzą sobie z falą nienawiści, w związku z czym ich psychika jest na skraju wyczerpania. Dość często wynikają z tego myśli, a nawet próby samobójcze[16]. Hejt jest uznawany jako oznaka istniejącej patologii w Internecie. Niestety, zjawisko to

[14] Lenartowicz Ł., Pietraszuk R.: *Darknet – nie tylko The Onion Router*. Kortowski Przegląd Prawniczy. 2022; 4, 26.

[15] Bąk T., Łukaszewski B.: *Cyfrowe zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego. Nowe subkultury sieciowe, wirtualna rzeczywistość, sztuczna inteligencja*. Współczesne Problemy Zarządzania. 2020; 8(16), 97-109.

[16] Kukliński A.: *Hejt w Internecie. Kultura bezpieczeństwa*. Nauka – Praktyka – Refleksje. 2018; 32, 131-146.

rozprzestrzenia się na coraz większą skalę. Organizacje międzynarodowe starają się walczyć z tą nienawiścią, jednak problem jest naprawdę poważny. Hejt jest obecny przede wszystkim w mediach społecznościowych, gdzie osoby muszą mierzyć się z nim na co dzień[17].

Sexting obejmuje głównie nastolatków i dotyczy sfery flirtowania oraz zawiązywania relacji partnerskiej na tle seksualnym. Nie jest to tylko przejawianie miłości, ponieważ w skrajnych sytuacjach może prowadzić do upokarzania drugiej osoby. Ideą tej praktyki jest przesyłanie nagich zdjęć lub filmików erotycznych z użyciem najczęściej smartfonu. Treści te zazwyczaj są przekazywane dobrowolnie z własnego urządzenia. Istotna jest więź emocjonalna łącząca dwojga ludzi, którzy mają do siebie ogromne zaufanie i wzajemnie wysyłają do siebie sex – wiadomości[18].

Pedofilia oznacza popęd seksualny w kierunku dzieci i młodzieży, która głównie wynika z zaburzeń w mózgu osoby dorosłej, a także z własnych doświadczeń z okresu dzieciństwa. Dorośli, którzy wykorzystują seksualnie dzieci, pozostawiają piętno na ich psychice. Młode osoby nie są w pełni rozwinięte emocjonalnie, więc nie są świadome podejmowanych czynów. Człowiek pełnoletni ma zawsze istotną przewagę nad bezbronnym dzieckiem. Sprawca może ograniczać się do wykorzystywania zdjęć lub filmów małoletnich w celu zaspokojenia swoich potrzeb seksualnych lub mieć z nimi kontakt bezpośredni. Dzieci, które zostały skrzywdzone nie zawsze wyznają prawdę rodzicom, dlatego tak istotne jest wsparcie z ich strony oraz poczucie bezpieczeństwa i zrozumienia. Psycholodzy szkolni powinni przeprowadzać rozmowy z młodymi osobami, by miały gwarancję, iż znajdą pomoc. Młodzież może korzystać również z telefonów zaufania, gdzie całodobowo otrzymają wsparcie psychologiczne[19].

Grooming jest formą manipulacji, w której osoby dorosłe kokietują dzieci w Internecie, by nakłonić ich do stosunku seksualnego. Pedofil stara się opiekować swoją nieletnią ofiarą, by ta poczuła się bezpiecznie. Kontakt przebiega za pomocą komunikatorów czy mediów społecznościowych. W trakcie kształtowania relacji są pozyskiwane zdjęcia erotyczne, które służą do zaspokojenia potrzeb seksualnych. Sprawca dąży do zainicjowania spotkania

---

[17] Urbanek G.: *Hejt jako społeczny przejaw patologii w Internecie. Próba klasyfikacji adresatów. Kultura bezpieczeństwa*. Nauka – Praktyka – Refleksje. 2018; 29, 218-237.

[18] Kubala-Kulpińska A.: *Seksting czyli wirtualny ekshibicjonizm, który może śledzić cały świat.* Głos Pedagogiczny. 2015; 68, 44-46.

[19] Skierkowska M.: *Edukacyjne programy profilaktyki wykorzystania seksualnego dzieci.* Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka. 2014; 13(1), 142.

w rzeczywistości, dlatego robi wszystko, żeby dziecko zgodziło się dobrowolnie. Przy braku chęci współpracy pedofil może znęcać się psychicznie nad małoletnim stosując wówczas szantaż[20].

Rycina 2. Sposoby zachęcania dziecka do aktów seksualnych (opracowanie własne)

Źródło: Pryor. D.W.: Pedofilia. 30 wywiadów z pedofilami. 2014; 151-182.

Phishing jest nielegalnym działaniem, które prężnie rozwija się w Internecie. Zjawisko to polega na wykradzeniu danych poufnych na temat użytkowników i wykorzystaniu ich w celu odniesienia własnych korzyści. Przestępcy stosują różnorodne mechanizmy, tworząc realne zagrożenie dla bezpieczeństwa sieci. Problem jest wszechobecny, ponieważ realizowane ataki nie są identyczne, co utrudnia walkę z oszustwami. Rozwój technologiczny stwarza ogromne zagrożenie prywatności. Szczególnie problem ten jest zauważalny w domenach bankowych, gdzie podczas ataku polegającego na podszyciu się pod stronę banku, użytkownicy mogą stracić wszystkie swoje oszczędności. W tym przypadku narażone są nie tylko podmioty prywatne, ale również organy rządowe[21].

[20] Wróbel-Delegacz W.: *Grooming – zagrożenie dla bezpieczeństwa dzieci*. Studia Społeczno-Polityczne. 2018; 15, 336-338.

[21] Gupta B.B., Tewari A., Jain A.K., Agrawal D.P.: *Fighting against phishing attacks, state of the art and future challenges*. Neural Computing and Applications. 2016; 28, 3629-3654.

Uzależnienie od Internetu i mediów społecznościowych

Uzależnienie od Internetu obejmuje coraz większą społeczność. Wiąże się ono przede wszystkim z silną potrzebą korzystania z sieci, w przeciwnym wypadku dochodzi do utraty panowania nad sobą. Czas, jaki spędza ta osoba w Internecie to minimum 70 godzin w ciągu tygodnia. Istnieje wówczas silna potrzeba korzystania z komputera czy smartfonu z dostępem do Internetu. Świat rzeczywisty nie jest istotny, liczy się tylko ten wirtualny. Całe życie osoby uzależnionej jest przeniesione do sieci. Ograniczenie dostępu do Internetu powoduje m.in. depresję, lęk, a także obsesję. Zaburzenia zachowania występują zarówno u dzieci, młodzieży jak i dorosłych. Siecioholicy zaniedbują kontakty międzyludzkie w świecie realnym, często też rezygnują z pracy czy szkoły, a nawet spożywania posiłków. Problem uzależnienia od Internetu należy traktować w identyczny sposób jak uzależnienie od alkoholu, narkotyków, papierosów czy leków[22].

W dzisiejszych czasach zdecydowanie częściej wybierana jest komunikacja za pośrednictwem mediów społecznościowych niż tradycyjna. Chęć zaglądania na platformy komunikacyjne wynika z braku pomysłów na zorganizowanie swojego wolnego czasu, poszukiwania rozrywki czy ucieczki od rzeczywistości. Osoby uzależnione odczuwają smutek, jeśli nie skorzystają z social mediów w ciągu dnia. Istotne jest, by zajrzeć na nie chociaż na chwilę w celu zaspokojenia potrzeby. Spotkania ze znajomymi i rodziną schodzą na drugi plan. Konsekwencją wielu godzin spędzanych w mediach społecznościowych jest często obniżenie ocen bądź efektów wykonywanej pracy. W momencie nadmiernego korzystania z platform narasta ryzyko zagrożeń czyhających w Internecie[23].

Media społecznościowe kreują idealne wizerunki, względem których porównują się młode osoby. Życie codzienne jest ukazywane jako idealne, gdyż w wirtualnym świecie problemy nie istnieją. Kobiety są zadbane, mają nieskazitelną cerę i włosy, wysportowane sylwetki, noszą wyłącznie markowe ubrania, przez co nastolatki mogą nabywać kompleksów. Wpływ na zdrowie psychiczne jest ogromny. Pozorny perfekcjonizm widoczny w mediach oddziałuje na obniżenie samooceny. Młode pokolenie żyje w ciągłej presji, by udowodnić swoją wartość. Zbyt długie przesiadywanie w social mediach

---

22 Barłóg M.J.: *Relationship between personlity and Internet addiction*. Hygeia Public Health. 2015; 50(1), 197-202.

23 Rowicka M.: *E-uzależnienia. Teoria, profilaktyka, terapia*. Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii. Fundacja Praesterno. 2018; 64-73.

może doprowadzić do negatywnych skutków, tj. stany lękowe, niepokój czy depresja. Istotne jest, by skupić się na edukowaniu dzieci oraz młodzieży na temat racjonalnego korzystania z platform społecznościowych. Wypracowana równowaga między rzeczywistością a światem wirtualnym wpłynie na poprawę samopoczucia młodych osób[24].

Rola rodziców w zapewnieniu bezpieczeństwa dzieci w Internecie oraz przepisy prawne

Polskie prawo opiera się na szeregu mechanizmów, których celem jest ochrona małoletnich w sieci. Placówki oświatowe mają obowiązek edukacji w temacie bezpiecznego korzystania z Internetu. Należy podkreślić, iż to jednak rodzice odgrywają najważniejszą rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa swoich dzieci w cyberprzestrzeni. Działalność w sieci powinna być kontrolowana przez osoby dorosłe, jednak z uwzględnieniem prywatności młodzieży. Popularnym rozwiązaniem stają się aplikacje, dzięki którym można monitorować czas używania telefonu, namierzać lokalizację dzięki GPS czy blokować niewłaściwe gry lub strony. Niezwykle istotną funkcję pełni przycisk SOS, który w momencie zagrożenia wysyła powiadomienie na telefon opiekuna. Kontrola rodzicielska ma na celu przede wszystkim zapewnienie bezpiecznego korzystania z Internetu, a także rozwój świadomości dziecka[25].

W 2008 r. przeprowadzono analizę na grupie 500 osób dorosłych, która obejmowała zagrożenia czyhające na ich dzieci w Internecie. Badanie zostało wykonane dla Fundacji Dzieci Niczyje. Wykazano, iż rodzice są świadomi niebezpieczeństwa, jednak nie zdają sobie sprawy ze skali problemu. Brakuje otwartego dialogu z dziećmi, przez co dorośli nie wiedzą o niebezpiecznych sytuacjach, które miały miejsce w cyberprzestrzeni. Zazwyczaj nie dochodzi do ustalenia granic w kontekście używania smartfonów czy komputerów, przez co dzieci nie wiedzą, na ile mogą sobie pozwolić w sieci[26].

---

[24] Bukowska-Kania J., Kaluba A.: *Jak social media wpływają na Twoje samopoczucie?* [online]; https://zwiercialo.pl/material-partnera/213256,1,jak-social-media-wplywaja-na-twoje-samopoczucie.read (dostęp 19.01.2025)

[25] Niedopytalski M.: *Bezpieczeństwo dzieci w cyberprzestrzeni. Kluczowe zagadnienia i przepisy prawne*. 2025; 1-18.

[26] Wojtasik Ł.: *Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie*. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka. 2009; 26(1), 90-99.

Edukacja dzieci w zakresie bezpiecznego korzystania z Internetu

Internet stał się integralną częścią młodego pokolenia. Korzystanie z sieci rozpoczyna się od najmłodszych lat, kiedy to już kilkuletnie dziecko ogląda bajki na telefonie czy tablecie rodzica. Niestety rozwój technologiczny prowadzi również do wielu zagrożeń. Należy podkreślić, iż wizerunki czy dane osobowe nieświadomych dzieci są udostępniane przez ich rodziców w sieci. W związku z tym może wzrosnąć zagrożenie ataku pedofilskiego. Młode osoby powinny być nauczane bezpiecznego korzystania z Internetu zarówno przez opiekunów, jak i placówki szkolne. Istotną rolę odgrywają spotkania ze służbami publicznymi, które na co dzień zajmują się przestępstwami w cyberprzestrzeni. Spotkania edukacyjne powodują, iż dzieci zyskują świadomość z czyhających zagrożeń. Nadrzędnym zadaniem tworzonych kampanii społecznych jest to, by młodzież zyskała pewność bezpieczeństwa w świecie rzeczywistym, a także online. Inicjatywą wywierającą wpływ na młode osoby jest pomaganie ofiarom, które doświadczyły cyberprzemocy. Kluczową formą zapewnienia ochrony małoletnich jest wypracowanie w nich świadomości odnośnie obecnych zagrożeń i właściwej reakcji. Należy podkreślić, iż ważne jest zakomunikowanie osobie dorosłej o zaistniałych, niepokojących zdarzeniach. Nawiązywanie znajomości przez Internet niesie ze sobą ogromne ryzyko ze względu na możliwość podszywania się pod znane osoby lub tworzenie nieprawdziwych profili społecznościowych[27].

Media społecznościowe wywierają ogromny wpływ na młode osoby. Warto nadmienić, iż jest to nie tylko miejsce uzyskania wielu ciekawych informacji, ale również źródło zagrożeń. Opiekunowie powinni prowadzić edukację medialną, by dzieci nabrały świadomości korzystania z sieci. Racjonalny odbiorca powinien charakteryzować się aktywnością, selektywnością oraz krytycyzmem. Stopień bezpieczeństwa młodych osób jest zależny przede wszystkim od postawy rodziców. Dorośli powinni być w stanie reagować w momencie potencjalnego zagrożenia w cyberprzestrzeni. Dzieci nie mogą pozostać osamotnione, ponieważ ich psychika może tego nie wytrzymać. Warto uczestniczyć w warsztatach podnoszących kwalifikacje, by być świadomym użytkownikiem Internetu[28].

---

[27] Brosch A.: *Edukacja medialna dzieci w wieku wczesnoszkolnym w aspekcie publikowania i udostępniania treści w Internecie*. Wyd. Verbum. 2016; 18-28.

[28] Marciniec B., Marczuk D.K.: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w przestrzeni wirtualnej*. Rozprawy Społeczne. 2015; 2(9), 34-38.

Bezpieczeństwo młodzieży w sieci powinno opierać się na budowaniu odporności oraz poszanowaniu ich prywatności. Metody mediacji rodzicielskiej schodzą wówczas na drugi plan. Zwrócono uwagę na ograniczenie tradycyjnych form, które bardzo często sprzyjają konfliktom pomiędzy zapewnieniem prywatności a bezpieczeństwem w Internecie. Istotne jest, by wprowadzać ograniczenia z uwzględnieniem potrzeb dzieci i młodzieży, mające na celu wspieranie ich zdolności samodzielnego i świadomego korzystania z nowoczesnych technologii. Edukacja cyfrowa nastolatków pomaga im zwiększać kompetencje w radzeniu sobie z zagrożeniami online[29].

Narzędzia oraz technologie wspomagające bezpieczeństwo dzieci w sieci

Współpraca rodziców z nauczycielami odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa dzieci w Internecie. Istotne jest, by młodzież budowała nawyki świadomego korzystania z sieci. Wsparcie ze strony opiekunów daje większe poczucie pewności. Szkoły tworzą materiały edukacyjne w przestrzeni wirtualnej, aby każdy uczeń razem z rodzicami mógł z nich korzystać. Warto podkreślić, iż należy dostrzegać technologię jako narzędzie, które może wpłynąć na rozwój intelektualny czy społeczny dzieci i młodzieży[30].

Kontrola sprawowana przez rodziców powinna być wdrożona od najmłodszych lat dziecka. Można rzec, że to właśnie ona kształtuje proces wychowania. W ten sposób młode osoby uczą się samokontroli. Zasady panujące w domu muszą wynikać ze strony obojga rodziców i być przez nich respektowane. Należy nadmienić, iż nie mogą one doprowadzić do zachwiania stabilności emocjonalnej dziecka. Relacje rodzinne opierają się na zaufaniu, które jest najważniejsze, by młoda osoba mogła zwrócić się o pomoc. Kontrolowanie telefonu, czytanie wiadomości, odsłuchiwanie rozmów wpływa na zaburzenie relacji dziecko – rodzic. W wyniku takich sytuacji następuje brak chęci spędzania czasu z opiekunami, a także zamykanie się w samotności. Nadzór

[29] Park J., Akter M., Ali N.S., Agha Z., Alsoubai A., Wisniewski P.: *Toward resilience and autonomy – based approaches adolescents online safety*. Human – Computer Interaction. 2025

[30] Lichtańska K.: *Hipermediatyzacja rzeczywistości – wzrastanie dziecka i nabywanie kompetencji medialnych w obliczu wyzwań współczesności*. Pedagogical Contexts. 2022; 1, 83-94.

rodzicielski jest niezwykle istotny, ale nie może przekraczać sfery prywatności młodej jednostki ludzkiej[31].

Kontrola rodzicielska w stosunku do aktywności komputerowej jest działaniem zakłócającym ryzyko netoholizmu, czyli uzależnienia od Internetu. Brak czuwania nad częstotliwością korzystania z sieci powoduje, iż dziecko ma pełną swobodę i może napotkać istotne zagrożenie. Młode osoby nie mogą czuć się bezkarne i powinny mieć postawione granice w użytkowaniu Internetu. Kompetencje informatyczne dzieci często przewyższają opiekunów, w związku z czym mają oni problem z utrzymaniem wprowadzonych reguł. Nieświadomi technologicznie rodzice nie potrafią zabezpieczyć urządzeń przed szkodliwym oprogramowaniem czy zablokować dostęp niechcianych usług. Ważne jest reagowanie na treści, gry czy też aplikacje, z których korzystają dzieci. Pomocne mogą się okazać programy monitorujące, które bez zgody opiekuna, zablokują dostęp do niewłaściwych stron[32]. Jednym z rozwiązań jest również zaprogramowanie routera w ten sposób, by zdecydować, w których porach dnia dziecko może spędzać czas w wirtualnej przestrzeni[33].

W celu zapewnienia bezpieczeństwa w Internecie należy korzystać z technicznych środków wspomagających rodziców. Jednym z bardziej popularnych programów jest Bitdefender Parental Control, który oprócz ochrony antywirusowej, pomaga rodzicom kontrolować małoletnich w sieci. Wykorzystując filtry, można zablokować strony oferujące pornografię czy gry hazardowe. Istotnym elementem jest monitorowanie czasu, jaki spędza dziecko przed ekranem. Program dostarcza informacje o działalności w Internecie i wysyła alert na telefon rodzica, jeśli dojdzie do niepokojących aktywności. Jest to oprogramowanie charakteryzujące się prostą obsługą, w związku z czym rodzice, którzy nie są obeznani z siecią, dadzą sobie z nim radę. Programy o zbliżonych funkcjach to m.in.: ESET Parental Control czy Norton Family[34].

---

31 Przybysz-Zaremba M.: *Kontrola rodzicielska a zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*. 2017; 4(66), 133-146.

32 Wąsiński A., Tomczyk Ł.: *Aktywność młodzieży oraz rola rodziców w przestrzeni mediów sieciowych w perspektywie zagrożeń netoholizmem na przykładzie badań własnych*. 2011; 10-13.

33 Jarczyńska J.: *Problematyczne korzystanie z Internetu przez młodzież i młodych dorosłych – przegląd narzędzia do przesiewowej oceny tego zjawiska*. 2015; 1, 119-136.

34 Vamosi R.: BitDefender *Antivirus 10: niedroga, bogata w funkcje ochrona komputera*. 2007; 27, 58.

Postawa rodziców wobec zagrożeń wynikających z korzystania z Internetu przez ich dzieci

Podstawowym założeniem rodziny jest zapewnienie ochrony jej członkom. W dzisiejszych czasach obecne są zagrożenia w świecie rzeczywistym, jak również w przestrzeni wirtualnej. Atmosfera wychowawcza jest istotnym elementem chroniącym dzieci przed niebezpieczeństwem w Internecie. Wszechobecna empatia, życzliwość czy wzajemna miłość powodują, iż dziecko nie czuje samotności i nie szuka pocieszenia w sieci. Relacje mają ogromny wpływ na postępowanie młodych osób. Rodzice zaangażowani w proces kształtowania postawy dziecka są w stanie zauważyć więcej niż ci, którzy pozostawiają je w osamotnieniu. Ważne jest, by opiekunowie byli świadomi istniejących zagrożeń. Znaczący wpływ ma doszkalanie się odnośnie nowoczesnych technologii informatycznych[35].

Korzystanie z Internetu przez młode osoby ma inny wymiar niż w przypadku dorosłych. Powoli następuje zacieranie tych granic, jednak jeszcze wielu rodziców ma świadomość, iż wiedza na temat zagrożeń jest niewystarczająca. Działania edukacyjne prowadzone przez organy samorządowe powinny trafiać także w kierunku rodziców. Ważne jest, aby dorośli rozpoznawali rodzaj niebezpieczeństwa i odpowiednio reagowali[36].

Media społecznościowe sprawiają, iż dzieci i młodzież spędzają wiele godzin w ciągu dnia przed ekranem. W związku z tym przeznaczają zbyt mało czasu na naukę czy kontakty międzyludzkie w świecie rzeczywistym. Więzi rodzinne rozpadają się, ponieważ członkowie nie spędzają ze sobą czasu. Opiekunowie nie mogą całkowicie zakazać dzieciom używania Internetu. Istotne jest wykreowanie systemu, który pozwoli na wspólnie spędzane chwile, również z wykorzystaniem środków masowego przekazu. Media są obecne każdego dnia w życiu rodzinnym, dlatego warto czerpać z nich to, co cenne oraz wartościowe. Zadaniem opiekunów jest dobór odpowiednich treści, z którymi ma styczność dziecko. Wówczas negatywny wpływ mediów zostanie znacząco ograniczony. Mimo rozwoju technologii warto pamiętać o tradycyjnych możliwościach spędzania wolnego czasu, jakimi są czytanie

[35] Kazubowska U.: *Rodzina jako „przestrzeń prowadzona" dziecko przed cyberprzestrzenią – analiza teoretyczna z elementów praktyk opiekuńczo-wychowawczych*. 2023; 620)5), 3-17.

[36] Knol-Michałowska K.*: Rola rodziny w interwencji i profilaktyce zagrożeń w Internecie*. 2012; 23, 304-306.

książek czy zabawy na świeżym powietrzu. Należy podkreślić, iż Internet i rodzina nie są ze sobą w opozycji[37].

Społeczeństwo ulega transformacji ze względu na zmiany moralne, technologiczne lub kulturowe. Współczesne wychowanie dzieci mocno się zróżnicowało. Dostęp do Internetu i mediów społecznościowych sprawia, iż młode osoby mają zmniejszoną odporność na stres oraz są przebodźcowane. Rozwój reklamy zarówno w sieci, jak i w telewizji powoduje, że dzieci chcą wszystko mieć i czują zawiedzenie, jeśli tego nie dostaną. Rodzice muszą walczyć z konsumpcjonizmem, aby kształtować prawidłową postawę młodzieży. Niestety wraz z rozwojem technologii nastąpiło wzmożone przechwytywanie negatywnych zachowań, które są obecne w Internecie[38].

Polskie oraz międzynarodowe regulacje prawne (RODO, Konwencja o prawach dziecka, ustawy o ochronie dzieci przed nieodpowiednimi treściami)

RODO, czyli rozporządzenie na temat ochrony danych osobowych, obowiązuje wszystkie państwa, które wchodzą w skład Unii Europejskiej, ale również podmioty z innych krajów świadczących usługi na jej obszarze. Użytkownicy Internetu mogą kontrolować dostęp do swoich danych osobowych poprzez wyrażanie odpowiednich zgód. Rozpowszechnianie danych rozpoczyna się od momentu okazania własnej, nieprzymuszonej woli. Osoba, która ponosi odpowiedzialność za ich przetwarzanie, jest określana mianem Administratora Danych Osobowych. Sprawowanie kontroli nad danymi wrażliwymi w Internecie jest niezwykle trudnym zadaniem, gdyż coraz częściej duża część informacji jest rozprzestrzeniana poza świadomością użytkowników[39].

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z 2016 r. dotyczy ochrony osób fizycznych mającej związek z rozprzestrzenianiem danych osobowych oraz ich swobodnego przepływu. Należy podkreślić, iż szczególną ochroną należy otoczyć dzieci i młodzież. Ze względu na mniejsze doświadczenia życiowe czy ciągły rozwój intelektualny nie zawsze

[37] Lewicka M.: *Media – wartości – rodzina. Możliwości pedagogicznego wsparcia*. Przegląd Pedagogiczny. 2021; 1, 73-90.

[38] Ziębakowska-Cecot K.: *Szanse i zagrożenia obecności mediów w edukacji – wczoraj i dziś*. Radomskie Towarzystwo Naukowe. 2015; 3-11.

[39] Karczewska O.: *RODO w Internecie – prawo do bycia zapomnianym. Współczesne wyzwania cyfryzacji – przegląd i badania*. 2019; 80-87.

są świadome panującego ryzyka. Istotne jest, by edukować je na temat praw, które przysługują już od pierwszego dnia życia. Dzieci nie powinny być wykorzystywane w celach marketingowych, ponieważ ich prawo do ochrony danych wrażliwych może zostać nadszarpnięte. Ważną kwestią jest przekazywanie informacji w taki sposób, aby młode osoby zrozumiały przekaz jasno i klarownie. Nie mogą one domyślać się, gdyż istnieje wówczas prawdopodobieństwo błędnego zrozumienia[40].

Zachowania rodzicielskie określane jako *sharenting* lub *parental trolling* mogą przyczynić się, nawet nieświadomie, do naruszenia dóbr osobistych dzieci. Rodzice dość często umieszczają na swoich profilach społecznościowych dane na temat swoich potomków, nie pytając ich o zgodę. Niestety, czyny te są zabronione. Prawo do „bycia zapomnianym" przysługuje każdej osobie fizycznej. Polega ono na możliwości usunięcia danych osobowych czy też zaprzestaniu ich przetwarzania. Dziecko w procesie dorastania może zmienić zdanie i anulować zgodę bądź jasno wyrazić swoją deklarację. Jest to powiązane ze wzrostem wiedzy na temat istniejącego ryzyka czy wstydem. Rozwinięta świadomość u młodego człowieka pozwala mu w pełni korzystać z przysługujących praw[41].

Konwencja o Prawach Dziecka zakłada, iż państwo podejmie wszelkie działania w kwestiach ustawodawczych, administracyjnych, wychowawczych oraz społecznych, by zadbać o bezpieczeństwo dzieci. Istotne jest podejmowanie właściwych decyzji nie tylko w sytuacjach przemocy fizycznej, ale również psychicznej i emocjonalnej. Prawa człowieka nie mogą zostać naruszone, stąd też ważna jest ochrona najmłodszych, którzy nie są w stanie sami o siebie zadbać. Dzieci posiadają prawo do poszanowania ich godności zarówno osobowej, jak i fizycznej. W przypadku nadużyć, gdzie ofiarami stają się młode osoby, ważne jest szybkie reagowanie. W ustawodawstwie najważniejsze jest respektowanie najlepiej pojętego interesu dziecka[42].

---

40 Kaczyńska-Kral A.M.: *Ochrona danych w marketingu internetowym – mechanizmy przetwarzania danych w Internecie*. Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego. 2019; 101-105.

41 Uliasz J.: *Prawna ochrona prywatności oraz wolności dzieci w Internecie*. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego – seria prawna. 2020; 28, 285-299.

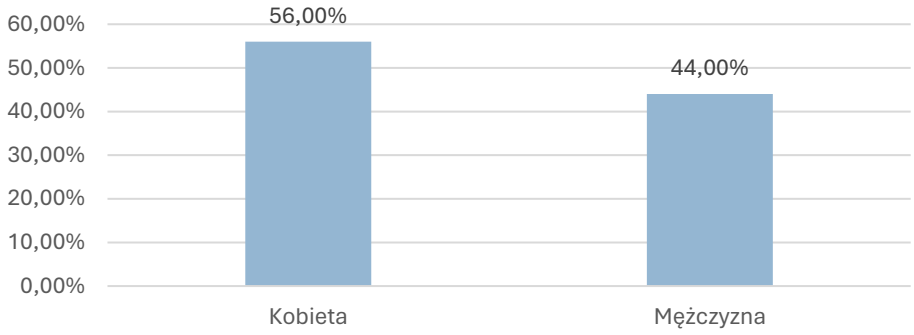
42 Stadniczeńko S.L.: *Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela* [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. 2016; 37.

Społeczna ocena działań realizowanych przez rodziców w celu zapewnienia bezpieczeństwa dzieci w Internecie w kontekście badań własnych

Badanie przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego w obrębie osób, które są rodzicami. Wykorzystano dobór celowy, by dotrzeć do grupy ludzi posiadających co najmniej jedno dziecko. W badaniu uczestniczyło 50 osób. Wyniki badań nie posiadają charakteru reprezentatywnego, jednak pozwalają na ogólną ocenę zjawiska.

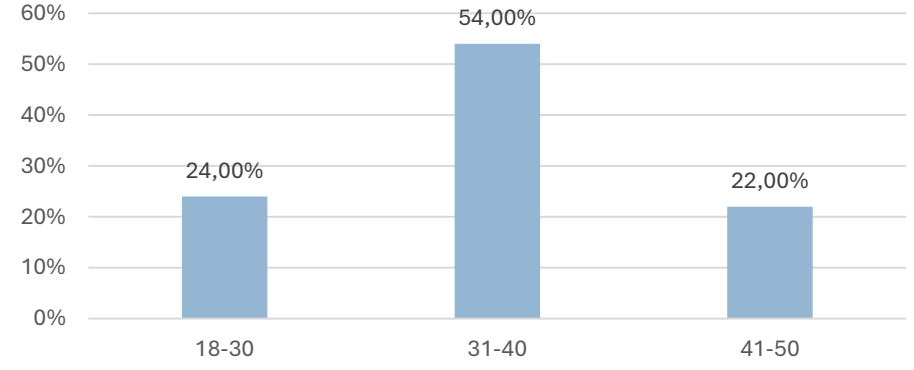
Badanie realizowano w okresie od 5 do 19 maja 2025 r. na terenie Polski. Kwestionariusz w formie elektronicznej udostępniano poprzez link do formularza, w którym można było udzielać odpowiedzi.

Rycina 3. Płeć respondentów

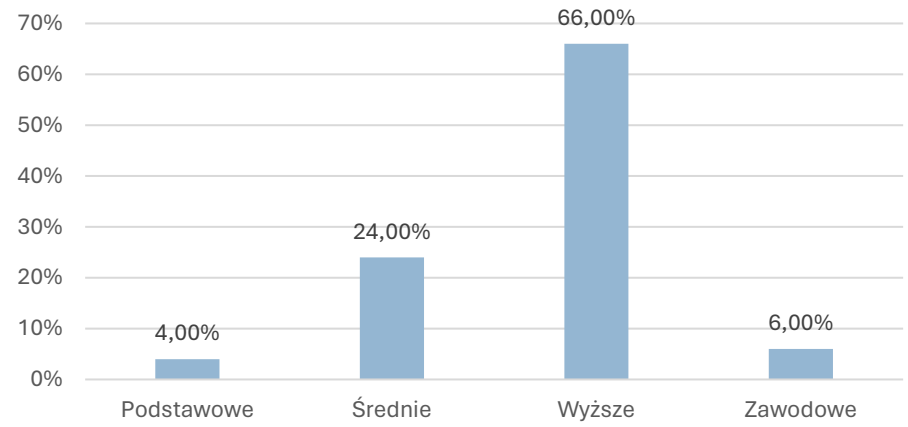
Źródło: badania własne.

Rycina 4. Wiek respondentów

Źródło: badania własne.

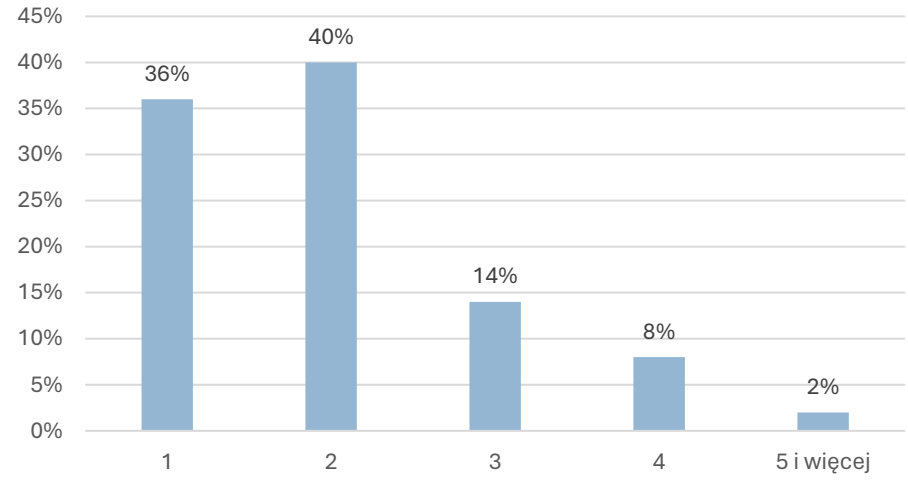
Rycina 5. Wykształcenie respondentów

Źródło: badania własne.

Największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem wyższym i było ich aż 66%. Następni w kolejności byli opiekunowie, którzy posiadali wykształcenie średnie, co stanowiło 34% wszystkich badanych. Respondenci mający wykształcenie zawodowe stanowili 6%, zaś z wykształceniem podstawowym 4%, w związku z czym stanowili najmniejszą grupę wśród badanych.

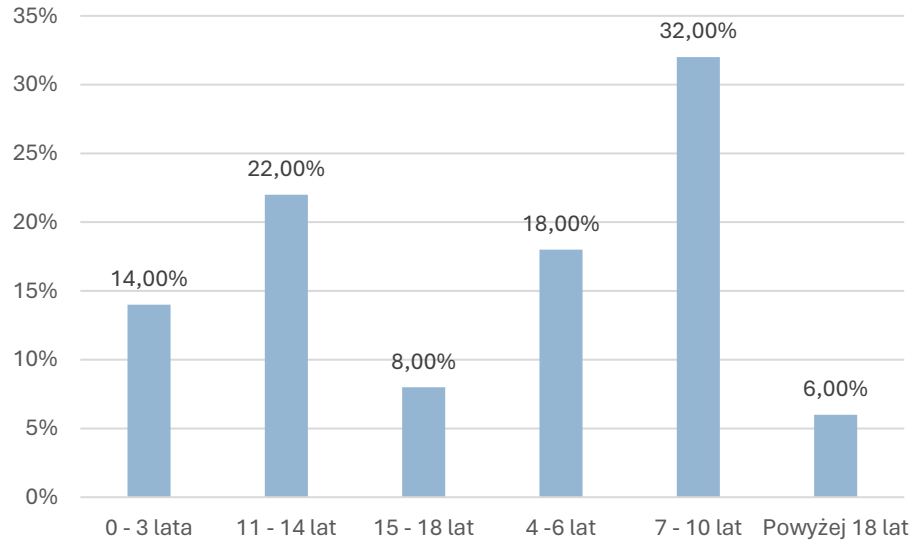
Rycina 6. Liczba dzieci w gospodarstwie domowym respondentów

Źródło: badania własne.

Największą grupę stanowią respondenci, którzy posiadają dwoje dzieci – 40%. W drugiej kolejności plasują się rodziny z jednym dzieckiem, uzyskując wynik 36%. Następną grupę stanowią rodziny z trójką dzieci, osiągając 14%. Najmniejsze grupy dotyczą rodzin z czwórką dzieci i stanowią 8% oraz z pięciorgiem i więcej – 2%.

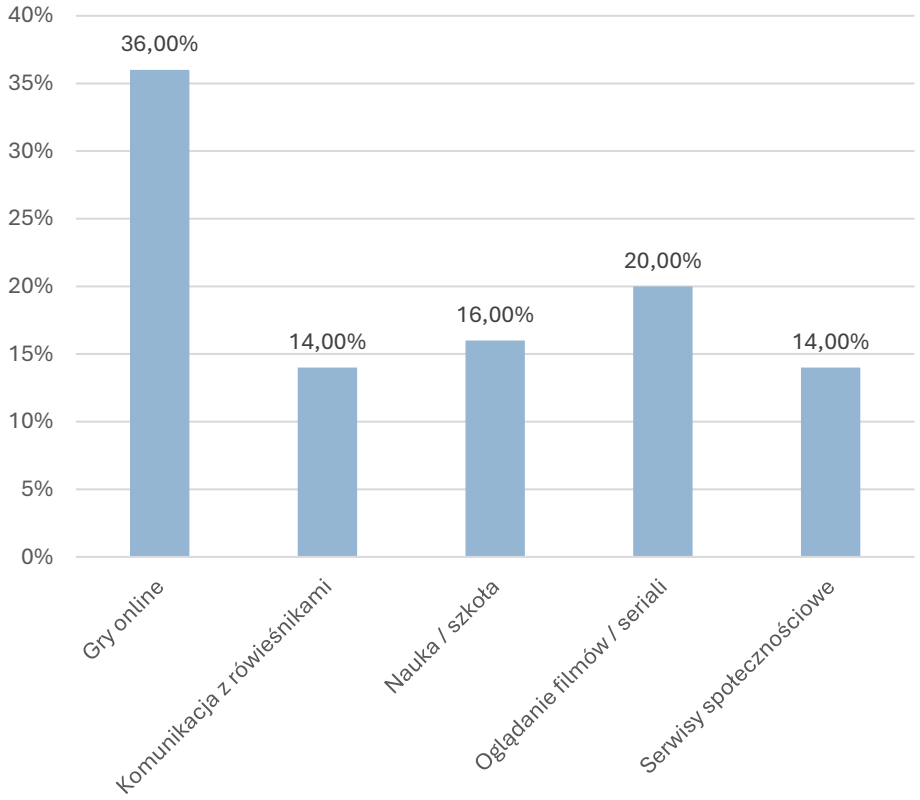
Rycina 7. Wiek dzieci

Źródło: badania własne.

Największą grupę – 32% – stanowią dzieci w wieku 7-10 lat. W następnej kolejności uplasowały się dzieci mające 11-14 lat, które stanowią 22% wszystkich badanych. Dzieci w wieku 4-6 lat stanowią 18%, zaś 0-3 lata 14%. Najmniejsze grupy obejmują dzieci, które mają 15-18 lat (8%), zaś powyżej 18 – 6%.

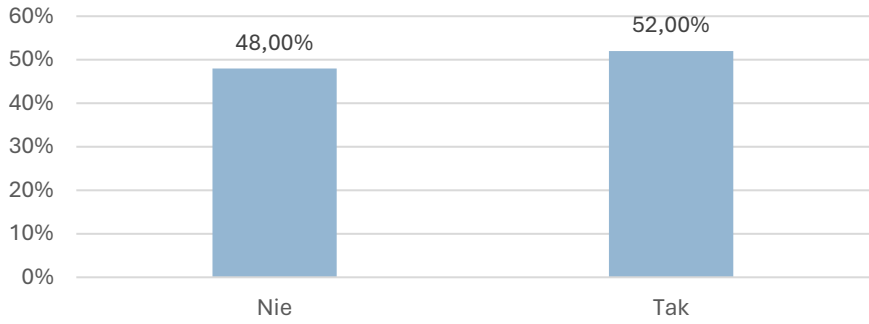
Rycina 8. Cel korzystania z Internetu przez dzieci

Źródło: badania własne.

Najwięcej dzieci – 36% korzysta z sieci, by grać w gry. Jest to największe zainteresowanie wśród badanych. 20% młodych osób wykorzystuje Internet do oglądania filmów lub seriali na różnych platformach streamingowych, np. Netflix czy HBO. Sieć używana w ramach nauki lub innych projektów, prac związanych ze szkołą nie jest tak popularna wśród dzieci, gdyż tylko 16% z nich korzysta z niej w celu kształcenia. Najmniejszą grupę – 14% stanowią młode osoby, które wykorzystują Internet do komunikacji z rówieśnikami oraz serwisów społecznościowych.

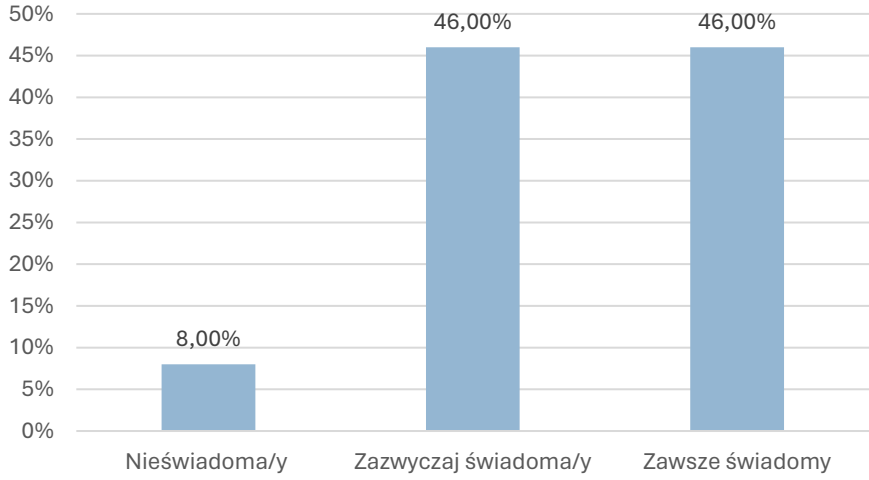
Rycina 9. Posiadanie przez dziecko konta w mediach społecznościowych

Źródło: badania własne.

Większość dzieci – 52% posiada je, natomiast 48% nie ma konta w serwisach społecznościowych, tj. Facebook, Instagram czy TikTok.

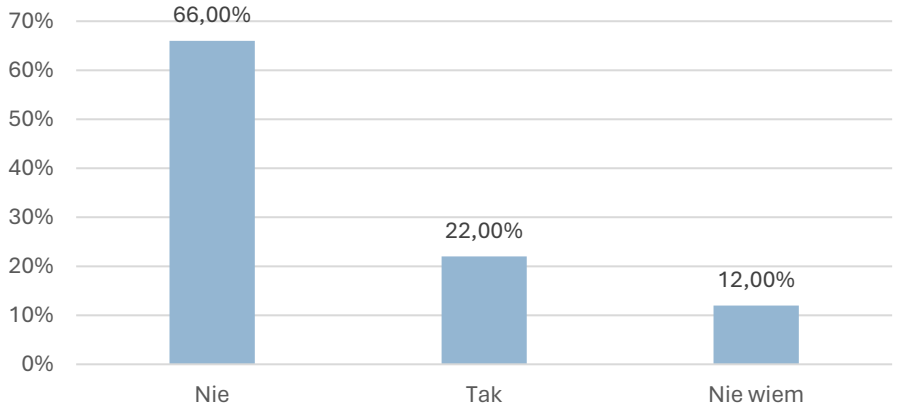
Rycina 10. Świadomość rodziców na temat kontaktów ich dzieci w Internecie

Źródło: badania własne.

46% stanowią osoby, które są zazwyczaj i zawsze świadome. 8% opiekunów nie ma pojęcia, z kim ich dzieci rozmawiają w Internecie.

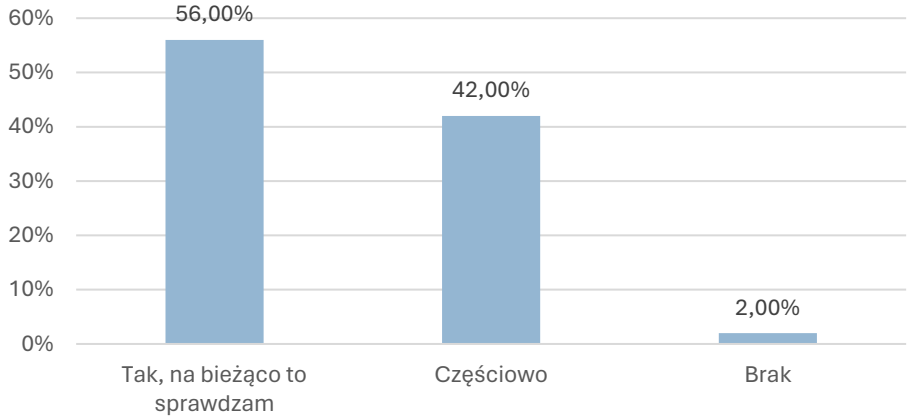
Rycina 11. Doświadczenia dzieci z niebezpiecznymi sytuacjami w Internecie

Źródło: badania własne.

66% dzieci nigdy nie miało styczności z niebezpiecznymi sytuacjami, zaś 22% młodych osób miało styczność z zagrożeniami w Internecie. Najmniejszą grupę – 12% stanowią dzieci, których rodzice nie mają wiedzy o niebezpiecznych sytuacjach.

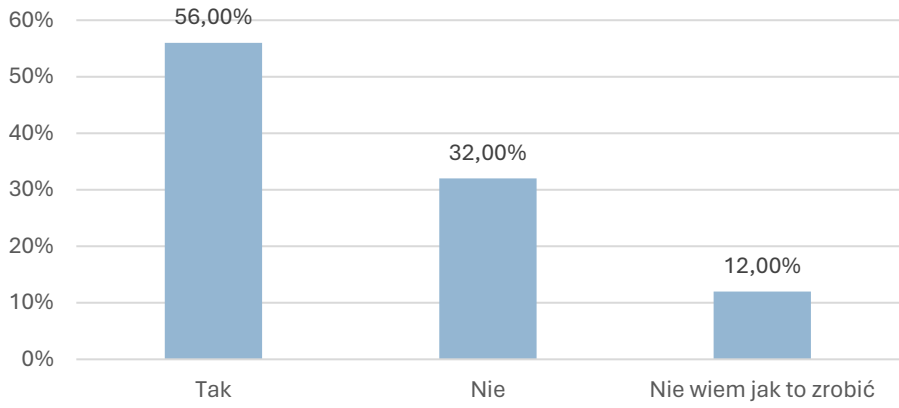
Rycina 12. Znajomość rodziców z treściami cyfrowymi obecnymi na urządzeniach dziecka

Źródło: badania własne.

Największa grupa badanych stanowiąca 56% monitoruje na bieżąco treści znajdujące się w telefonach, tabletach czy komputerach. 42% rodziców częściowo sprawdza urządzenia swoich dzieci, zaś 2% z nich nie monitoruje wcale.

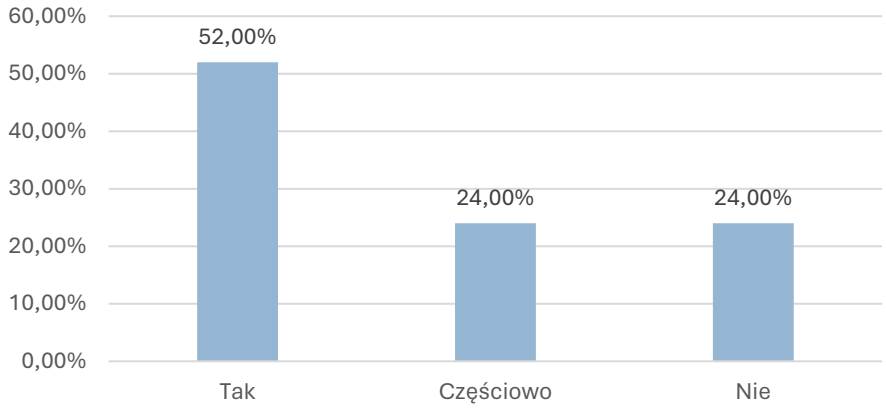
Rycina 13. Stosowanie ograniczeń wiekowych przez rodziców w aplikacjach multimedialnych

Źródło: badania własne.

Najwięcej badanych – 56% – korzysta z możliwości ograniczeń w stosunku do swoich dzieci. 32% nie stosuje żadnych ograniczeń wiekowych. Natomiast aż 12% rodziców nie ma pojęcia, w jaki sposób te ograniczenia wprowadzić, co związane jest z szybkim postępem technologicznym.

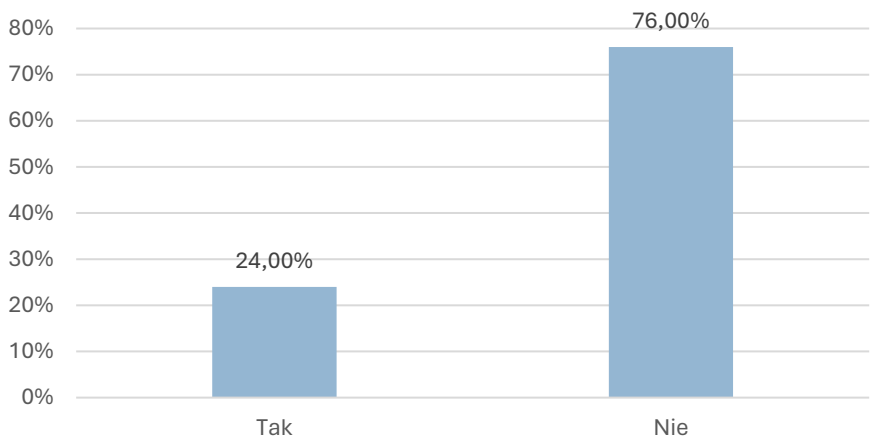
Rycina 14. Znajomość zasad reagowania na zagrożenia w Internecie przez dzieci

Źródło: badania własne.

52% młodych osób zna reguły odnoszące się do zachowania w sytuacjach niebezpiecznych. 24% stanowią dzieci, które zarówno częściowo posiadają taką wiedzę, jak i nie znają zasad reagowania na zagrożenia obecne w Internecie.

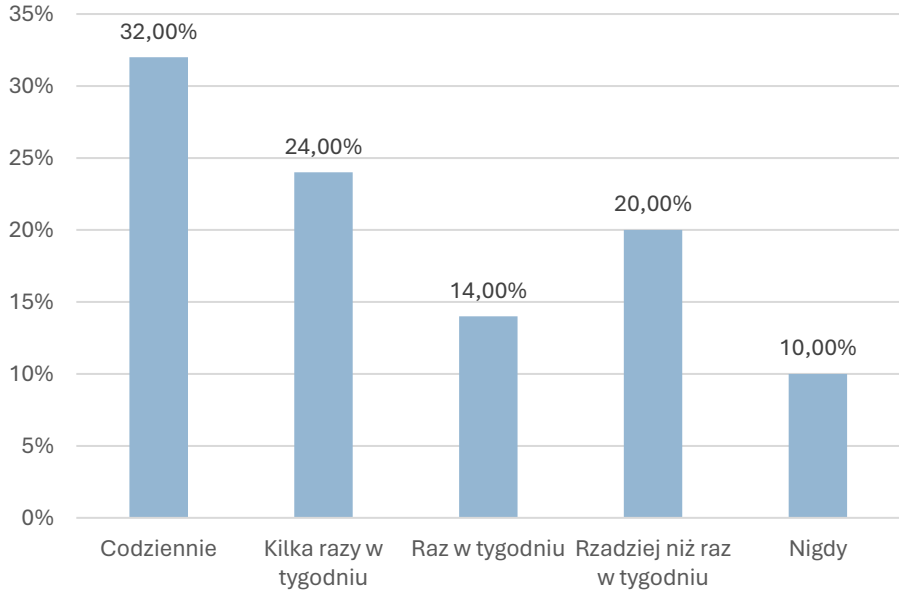
Rycina 15. Znajomość przez rodziców instytucji do zgłaszania zagrożeń w Internecie

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość, bo aż 76% stanowią opiekunowie, którzy deklarują znajomość tych instytucji, natomiast 24% z nich nie posiada takiej wiedzy.

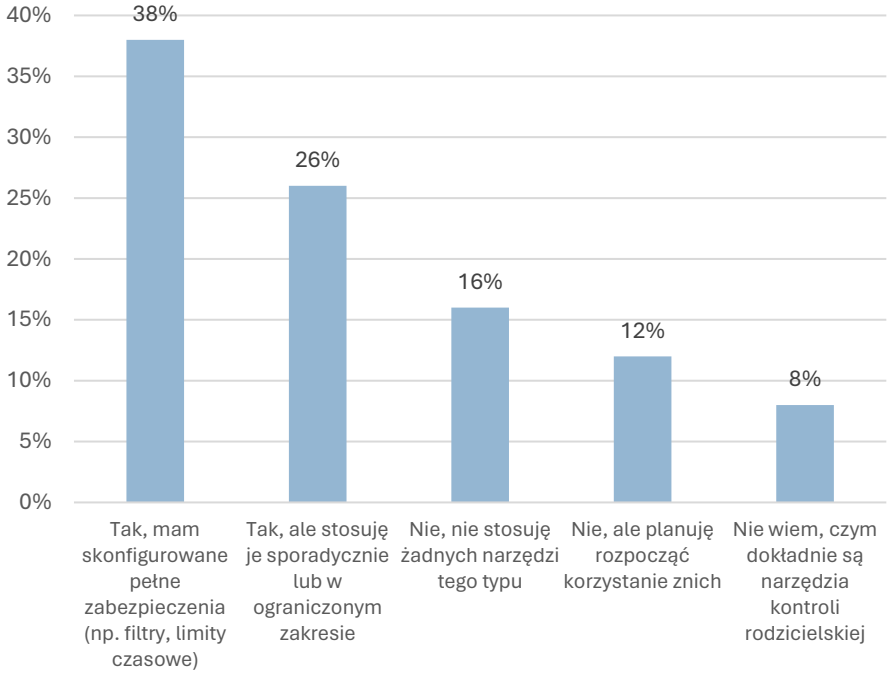
Rycina 16. Częstotliwość monitorowania aktywności dziecka w Internecie przez rodziców

Źródło: badania własne.

32% badanych zadeklarowało, iż sprawdza działalność swoich dzieci codziennie. Kilka razy w tygodniu monitoruje 24% rodziców. 20% stanowią opiekunowie, którzy sprawdzają aktywność rzadziej niż raz w tygodniu. 14% rodziców monitoruje raz w tygodniu, zaś 10% nie robi tego nigdy.

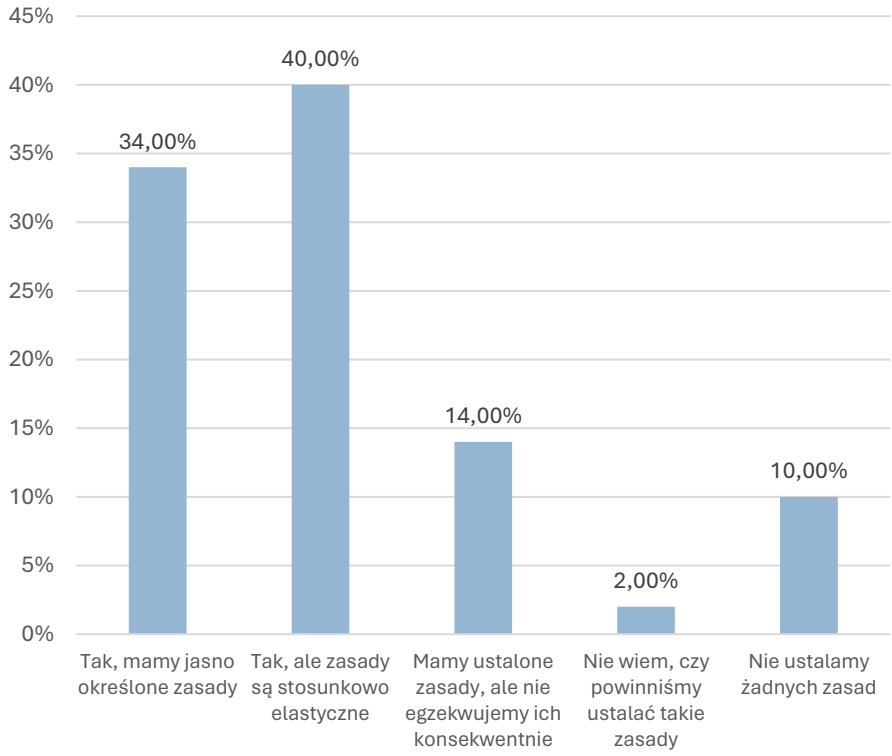
Rycina 17. Zabezpieczenia techniczne stosowane przez rodziców w urządzeniach dzieci

Źródło: badania własne.

38% respondentów zadeklarowało, iż ma skonfigurowane pełne zabezpieczenia, m.in. filtry czy limity czasowe. 26% rodziców potwierdziło, że wykorzystuje ograniczenia sporadycznie lub w ograniczonym zakresie. Opiekunowie, którzy nie stosują żadnych narzędzi, stanowią 16% badanych. 12% respondentów zadeklarowało, iż nie korzysta z blokad, ale planuje rozpocząć wykorzystywanie ich. Natomiast 8% rodziców nie ma wiedzy odnoszącej się do tego, czym są narzędzia kontroli rodzicielskiej, w związku z czym nie mogą z nich korzystać na co dzień.

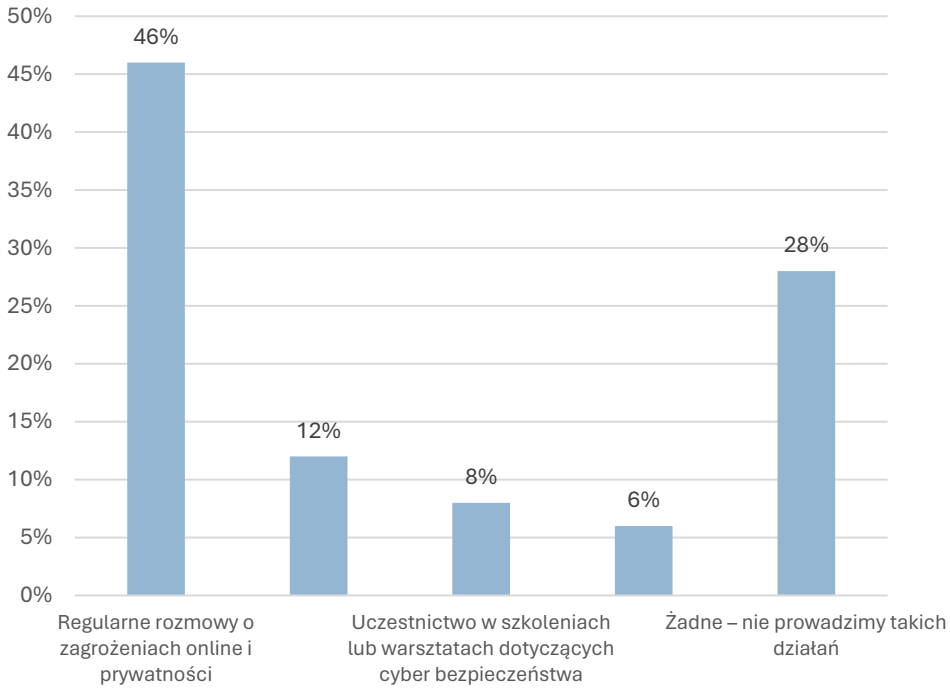
Rycina 18. Regulacje rodzicielskie w zakresie dostępu dziecka do Internetu

Źródło: badania własne.

40% badanych zadeklarowało, iż ma zasady, ale są stosunkowo elastyczne. Natomiast 34% rodziców potwierdziło, że mają jasno ustalone reguły w gospodarstwie domowym. 14% opiekunów ma wprowadzone zasady, ale nie egzekwuje ich konsekwentnie. Respondenci, którzy nie mają żadnych reguł w swoich gospodarstwach domowych, stanowią 10%. 2% rodziców nie ma pewności czy należy ustalać takie zasady.

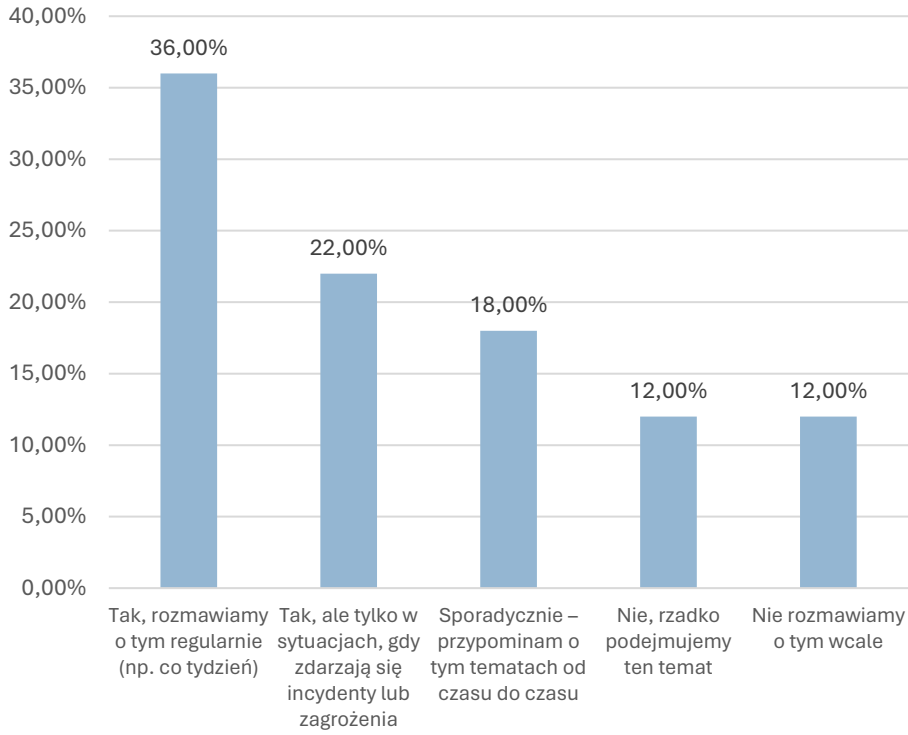
Rycina 19. Działania podejmowane przez rodziców w celu edukowania dzieci na temat bezpieczeństwa w Internecie

Źródło: badania własne.

46% badanych przeprowadza regularne rozmowy dotyczące zagrożeń czyhających w Internecie oraz o zachowaniu prywatności. 28% respondentów nie prowadzi żadnych rozmów odnośnie niebezpiecznych sytuacji. 12% rodziców edukuje poprzez wspólne czytanie artykułów oraz oglądanie materiałów edukacyjnych, tj. filmy czy infografiki. 8% opiekunów uczestniczy w szkoleniach lub warsztatach dotyczących cyberbezpieczeństwa. Natomiast 6% z nich przeprowadza wprowadzenie do zasad bezpieczeństwa przy pierwszym kontakcie z siecią.

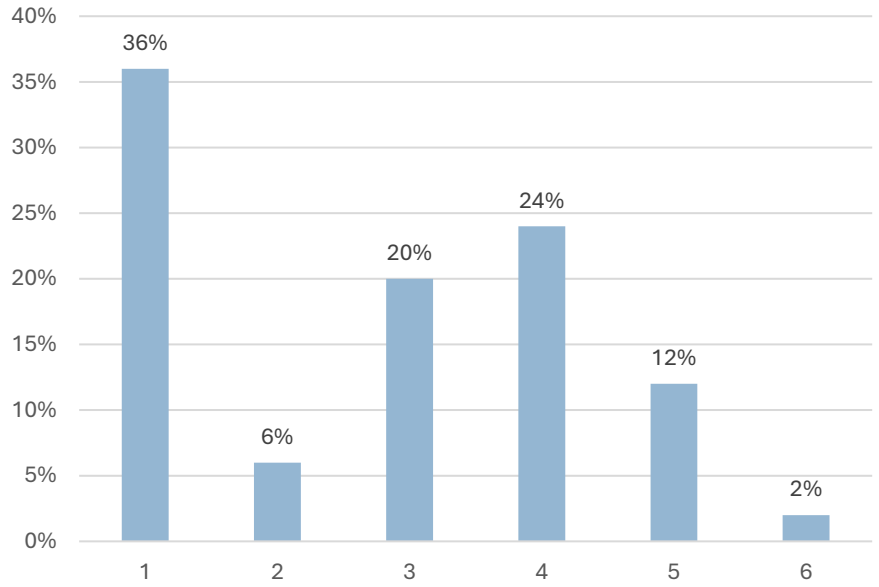
Rycina 20. Częstotliwość rozmów rodziców z dziećmi na temat bezpieczeństwa w Internecie

Źródło: badania własne.

36% respondentów zadeklarowało, iż przeprowadza takie rozmowy regularnie, np. co tydzień. 22% badanych potwierdziło, że porusza takie tematy tylko w sytuacjach, gdy zdarzają się niebezpieczne incydenty lub inne zagrożenia. 18% rodziców rozmawia sporadycznie z dziećmi, gdyż przypominane są te informacje od czasu do czasu. 12% stanowią opiekunowie, którzy zarówno rzadko podejmują temat dotyczący zagrożeń, jak również nie rozmawiają o tym wcale.

Rycina 21. Tematy rozmów rodzinnych dotyczących bezpiecznego korzystania z Internetu

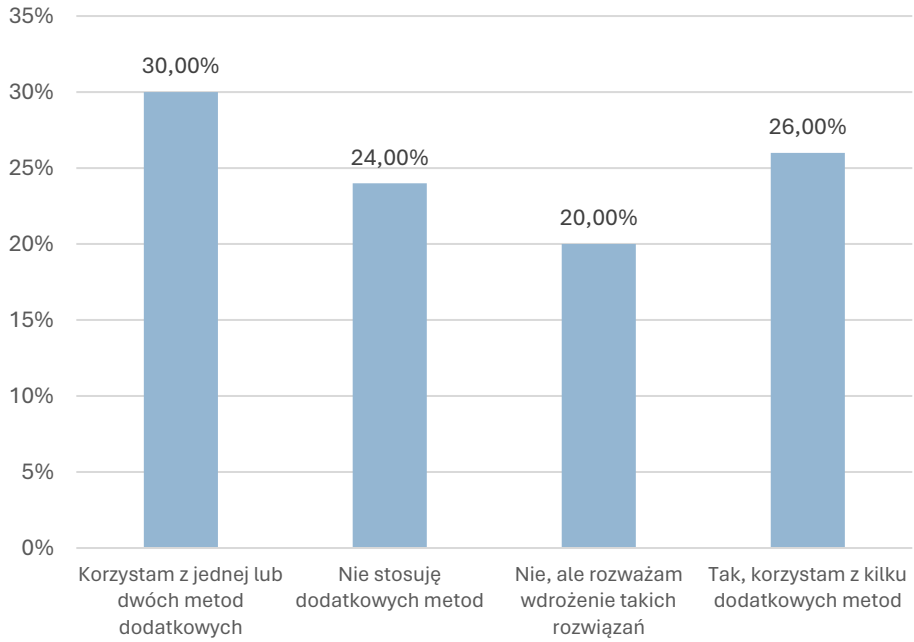

Legenda:
1 – Zachowanie ostrożności podczas komunikacji z obcymi osobami
2 – Cyberprzemoc i sposoby radzenia sobie z nią
3 – Ochrona danych osobowych (np. nieudostępnianie numeru telefonu)
4 – Unikanie nieodpowiednich treści i stron internetowych
5 – Zasady dotyczące gier online
6 – Zasady dotyczące korzystania z mediów społecznościowych

Źródło: badania własne.

36% respondentów rozmawia na temat zachowania ostrożności podczas komunikacji z obcymi osobami. Unikanie nieodpowiednich treści i stron internetowych porusza w swoich rozmowach 24% badanych. 20% rodziców rozmawia o ochronie danych osobowych, np. nieudostępnianiu numeru telefonu czy haseł do aplikacji bankowych. 12% opiekunów tłumaczy swoim dzieciom zasady dotyczące gier online. 6% respondentów porusza tematy dotyczące cyberprzemocy i sposobów radzenia sobie z nią. Natomiast 2% badanych rozmawia o regułach związanych z korzystaniem z mediów społecznościowych.

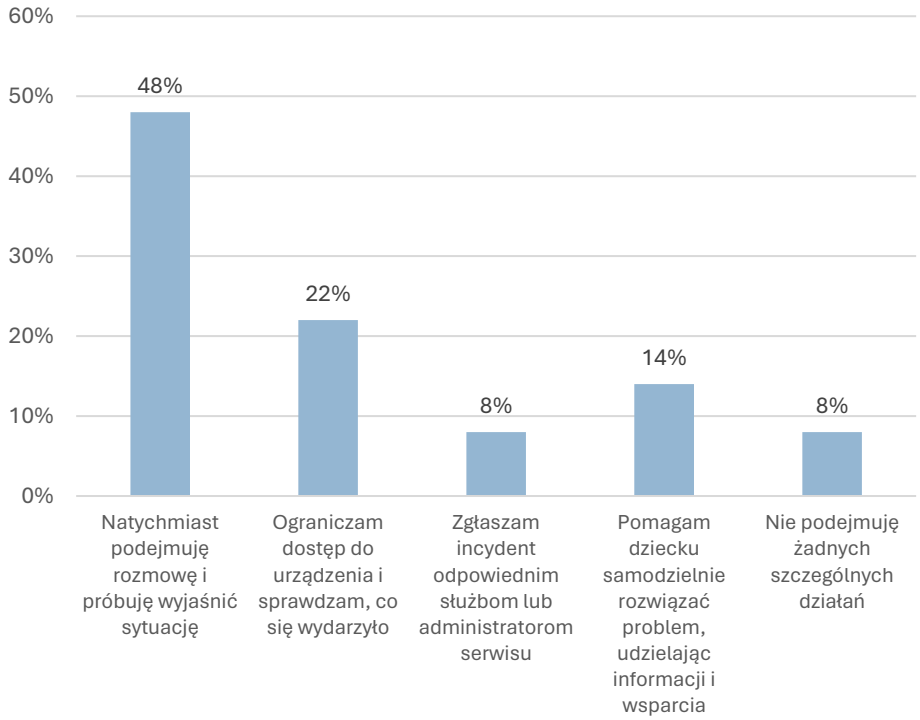
Rycina 22. Zastosowanie rozszerzonych form przez rodziców w celu ochrony dzieci w sieci

Źródło: badania własne.

Respondenci, którzy stanowią 30% wszystkich badanych korzystają z jednej lub dwóch metod dodatkowych, by chronić dzieci w sieci. 26% rodziców korzysta z kilku dodatkowych metod w celu zapewnienia większej ochrony. 24% opiekunów nie stosuje żadnych dodatkowych metod, zaś 20% badanych nie korzysta, ale rozważa wdrożenie takich rozwiązań.

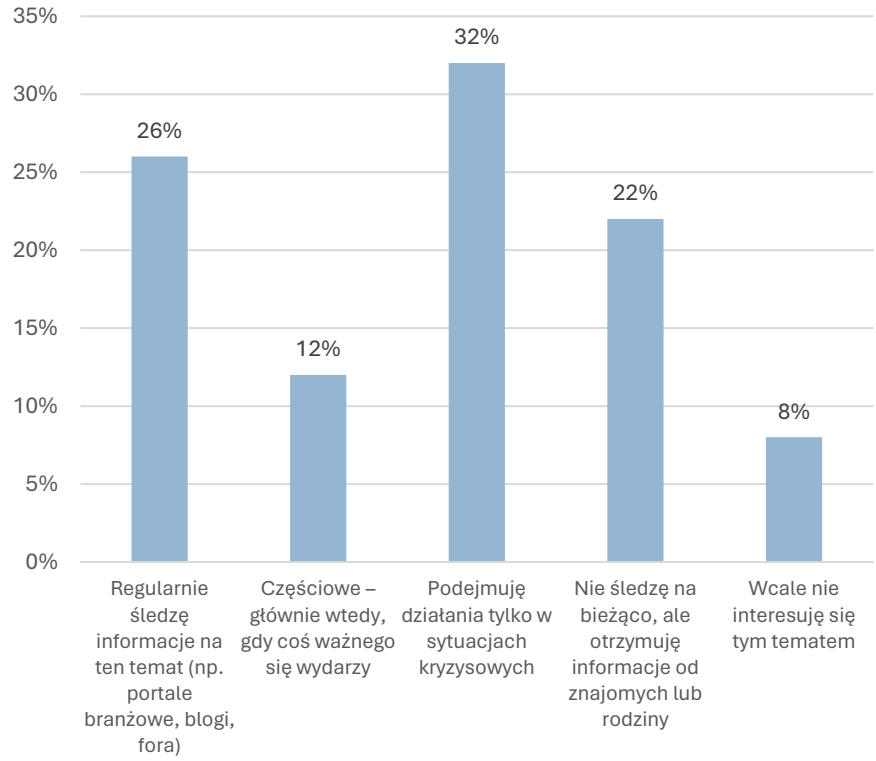
Rycina 23. Reakcje rodziców na zagrożenia i incydenty online dotyczące ich dzieci

Źródło: badania własne.

Największą grupę stanowią respondenci, którzy natychmiast podejmują rozmowę i próbują wyjaśnić sytuację – 48%. 22% badanych ogranicza dostęp do urządzeń oraz sprawdza, co tak naprawdę się wydarzyło. 14% rodziców pomaga dziecku samodzielnie rozwiązać problem, udzielając odpowiednich informacji i wsparcia. Natomiast 8% opiekunów zarówno zgłasza incydent odpowiednim służbom lub administratorom serwisu, jak również nie podejmuje żadnych, szczególnych działań.

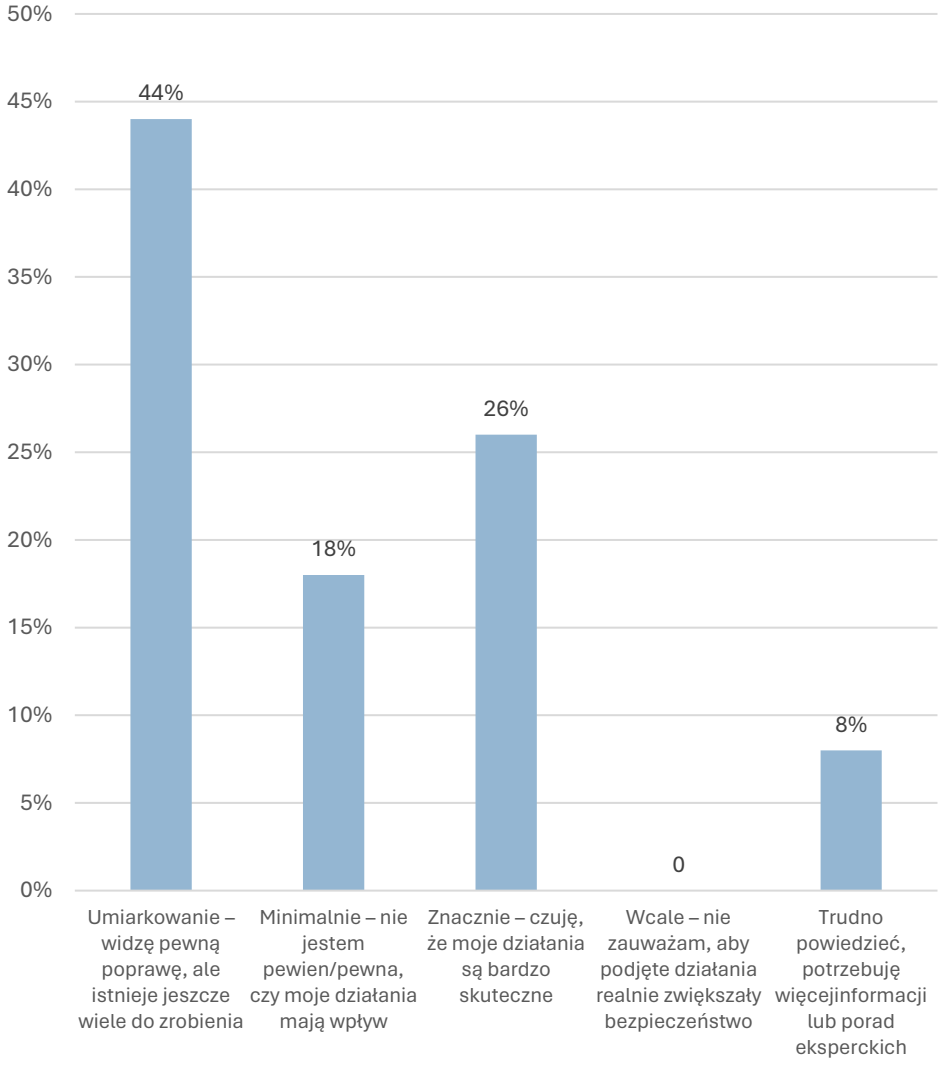
Rycina 24. Zaangażowanie rodziców w zdobywanie wiedzy o cyberzagrożeniach

Źródło: badania własne.

32% badanych podejmuje działania tylko w sytuacjach kryzysowych. 26% respondentów regularnie śledzi informacje na ten temat, m.in. portale branżowe, blogi czy fora internetowe. 22% opiekunów nie śledzi na bieżąco, jednak otrzymuje informacje od znajomych lub rodziny. 12% rodziców edukuje się częściowo, głównie wtedy, gdy wydarzy się coś ważnego. Natomiast 8% respondentów nie interesuje się wcale temat cyberzagrożeń.

Rycina 25. Ocena skuteczności działań rodziców w zakresie zwiększania bezpieczeństwa dziecka w Internecie

Źródło: badania własne.

44% respondentów zadeklarowało, iż widzi pewną poprawę, jednak jest jeszcze wiele do zrobienia. 26% badanych potwierdziło, że ich działania są bardzo skuteczne w zapewnieniu bezpieczeństwa w sieci. 18% opiekunów nie jest pewnych czy ich działania mają jakikolwiek wpływ. 8% ankieterów

uważa, iż trudno stwierdzić, gdyż potrzebują więcej informacji lub porad eksperckich. Natomiast żaden z rodziców nie zadeklarował, by podjęte działania realnie zwiększały bezpieczeństwo dzieci w Internecie.

Podsumowanie

W dobie dynamicznego rozwoju technologicznego rola rodziców w zapewnieniu dzieciom bezpieczeństwa w Internecie jest kluczowa. W opracowaniu omówiono zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty wirtualnego świata. Powszechny dostęp do sieci sprawia, iż dzieci mają możliwość na szybszy rozwój intelektualny, ale również mierzą się z szeregiem niebezpieczeństw. Należy wyróżnić przede wszystkim cyberprzemoc, uzależnienie od mediów społecznościowych, pornografię, grooming, hejt czy oszustwa internetowe. Zwrócono uwagę na szczególną podatność najmłodszych użytkowników na czyhające zagrożenia ze względu na brak doświadczenia i nadmierną ufność. Omówiono narastający problem depresji i wynikających z niej prób samobójczych wśród młodych ludzi. Rodzice są odpowiedzialni za edukację cyfrową swoich dzieci, kontrolę ich aktywności online oraz kształtowanie bezpiecznych zasad korzystania z sieci. Przedstawiono obowiązujące przepisy prawne, jak również inicjatywy edukacyjne wspierające zachowanie bezpieczeństwa w Internecie. Omówiono wiele możliwości wsparcia rodziców, gdyż ten problem nie dotyczy tylko ich, ale całego społeczeństwa. Przedstawiono wyniki badań umożliwiające ocenę bezpieczeństwa dzieci w Internecie oraz realizacji działań rodziców w tym względzie.

Bibliografia

Akter M., Godfrey A.J., Kropczynski J., Wisniewski J.: *From parental control to joint family oversight: can parents and teens manage mobile online safety and privacy as equals?*. 2022.

Akter M., Park J.K., Wisniewski P.J.*: Moving beyond parental control toward community – based approaches to adolescent online safety*. Human – Computer Interaction. 2025.

Barłóg M.J.: *Relationship between personlity and Internet addiction*. Hygeia Public Health. 2015; 50(1).

Bąk T., Łukaszewski B.: *Cyfrowe zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego. Nowe subkultury sieciowe, wirtualna rzeczywistość, sztuczna inteligencja.* Współczesne Problemy Zarządzania. 2020.

Bielski K.: *Cyberterroryzm – nowe bezpieczeństwo państwa w XXI w*. Wyd. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. 2015.

Brosch A.: *Edukacja medialna dzieci w wieku wczesnoszkolnym w aspekcie publikowania i udostępniania treści w Internecie*. Wyd. Verbum. 2016.

Bukowska-Kania J., Kaluba A.: Jak *social media wpływają na Twoje samopoczucie?* [online]; https://zwiercialo.pl/material-partnera/213256,1,jak-social-media-wplywaja-na-twoje-samopoczucie.read (dostęp 19.01.2025)

Dyrla-Mularczyk K., Pluciński M.: *Cyberbullying i agresja elektroniczna jako współczesne zagrożenie dla komunikacji w sieci*. Wyd. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej. 2017.

Gath M., Swit C.: *Digital media in early chilhood – risk factors for online harm and psychosocial correlates*. Child Well – Being Research Institute, University of Canterbury. Christchurch, New Zealand. 2024.

Gupta B.B., Tewari A., Jain A.K., Agrawal D.P.: *Fighting against phishing attacks, state of the art and future challenges*. Neural Computing and Applications. 2016; 28, 3629-3654.

Internet. Słownik języka polskiego. T. . Warszawa 1978.

Jarczyńska J.: *Problematyczne korzystanie z Internetu przez młodzież i młodych dorosłych – przegląd narzędzia do przesiewowej oceny tego zjawiska*. 2015.

Kachlicka D.: *Korzystanie z Internetu jako źródło zagrożeń dla zdrowia i rozwoju dzieci i młodzieży*. Przegląd Krytyczny. 2019.

Kaczyńska – Kral A.M.: *Ochrona danych w marketingu internetowym – mechanizmy przetwarzania danych w Internecie*. Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego. 2019.

Karczewska O.: *RODO w Internecie – prawo do bycia zapomnianym*. Współczesne wyzwania cyfryzacji – przegląd i badania. 2019.

Kaur P., Dhir A., Tandon A., Alzeiby E.A., Abohassan A.A.: *A systematic literature review on cyberstalking. An analysis of past achievements and future promises*. Technological Forecasting and Social Change. 2021.

Kazubowska U.: *Rodzina jako „przestrzeń prowadzona" dziecko przed cyberprzestrzenią – analiza teoretyczna z elementów praktyk opiekuńczo-wychowawczych*. 2023

Knol-Michałowska K.: *Rola rodziny w interwencji i profilaktyce zagrożeń w Internecie.* 2012.

Korczak K.: *Internet jako źródło informacji o zdrowiu i chorobach*. Wyd. Społeczna Akademia Nauk. 2017.

Kościelny R.: *Dziwności w cyberprzestrzeni*. Wyd. Warszawska Gazeta. 2017.

Kubala-Kulpińska A.: *Seksting czyli wirtualny ekshibicjonizm, który może śledzić cały świat*. Głos Pedagogiczny. 2015.

Kukliński A.: *Hejt w Internecie. Kultura bezpieczeństwa*. Nauka – Praktyka – Refleksje. 2018; 32, 131-146.

Lenartowicz Ł., Pietraszuk R.: *Darknet – nie tylko The Onion Router*. Kortowski Przegląd Prawniczy. 2022.

Lewicka M.: *Media – wartości – rodzina. Możliwości pedagogicznego wsparcia*. Przegląd Pedagogiczny. 2021.

Leżoń T.: *Głęboko pod powierzchnią jest miejsce, o którym wolałbyś nie wiedzieć*. https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/gleboko-pod-powierzchnia-jest-miejsce-o-kTORym-wolalbys-nie-wiedziec-95,1850; (dostęp 16.01.2025)

Lichtańska K.: *Hipermediatyzacja rzeczywistości – wzrastanie dziecka i nabywanie kompetencji medialnych w obliczu wyzwań współczesności*. Pedagogical Contexts. 2022.

Liedel K.: *Zwalczanie terroryzmu lotniczego, aspekty prawnomiędzynarodowe*. Wyd. Jurysta. 2003.

Marciniec B., Marczuk D.K.: *Bezpieczeństwo dzieci i młodzieży w przestrzeni wirtualnej*. Rozprawy Społeczne. 2015.

Niedopytalski M.: *Bezpieczeństwo dzieci w cyberprzestrzeni*. Kluczowe zagadnienia i przepisy prawne. 2025.

Pryor. D.W.: *Pedofilia. 30 wywiadów z pedofilami*. 2014.

Przybysz-Zaremba M.: *Kontrola rodzicielska a zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*. 2017.

Rowicka M.: *E-uzależnienia. Teoria, profilaktyka, terapia*. Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii. Fundacja Praesterno. 2018.

Siemieniecki B., Kwiatkowska W., Wiśniewska-Nogaj L.: *Agresja – zjawisko, skutki, zapobieganie. Perspektywa pedagogiki kogniyuwistycznej, psychoprofilaktyki oraz edukacji moralnej*. Wyd. Naukowe UMK. 2020.

Skierkowska M.: *Edukacyjne programy profilaktyki wykorzystania seksualnego dzieci.* Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka. 2014.

Stadniczeńko S.L.: *Prawa dziecka częścią składową systemu praw człowieka i obywatela* [w:] *Konwencja o Prawach Dziecka*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. 2016.

Szeligiewicz-Urban D.: *Uczeń bezpieczny w cyberprzestrzeni*. Oficyna Wydawnicza Humanitas. 2016.

Uliasz J.: *Prawna ochrona prywatności oraz wolności dzieci w Internecie*. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego – seria prawna. 2020.

Urbanek G.: *Hejt jako społeczny przejaw patologii w Internecie. Próba klasyfikacji adresatów. Kultura bezpieczeństwa*. Nauka – Praktyka – Refleksje. 2018.

Vamosi R.: *BitDefender Antivirus 10: niedroga, bogata w funkcje ochrona komputera*. 2007.

Wąsiński A., Tomczyk Ł.: *Aktywność młodzieży oraz rola rodziców w przestrzeni mediów sieciowych w perspektywie zagrożeń netoholizmem na przykładzie badań własnych*. 2011.

Witkowski P.: *Pojęcie terroryzmu*. Cele i metody działań terrorystycznych. Ochrona osób i mienia. Wyd. Policealnej Szkoły Detektywów i Pracowników Ochrony O'Chikara. 2000.

Wojtasik Ł.: *Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie*. Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka. Fundacja Dzieci Niczyje. 2009.

Wróbel-Delegacz W.: *Grooming – zagrożenie dla bezpieczeństwa dzieci*. Studia Społeczno-Polityczne. 2018.

Young K.: *Uzależnienie od Internetu w ubiegłej dekadzie, spojrzenie wstecz z perspektywy osobistej*. Wyd. Postępy Psychiatrii i Neurologii. 2010.

Zaworska Nikonowicz D.: *„Obyś swoje dzieci" – rodzice najmłodszych uczniów o edukacji zdalnej podczas pierwszej fazy wystąpienia COVID-19.* Wyd. Uniwersytet Gdański. 2021.

Ziębakowska-Cecot K.: *Szanse i zagrożenia obecności mediów w edukacji – wczoraj i dziś.* Radomskie Towarzystwo Naukowe. 2015.

mgr Małgorzata Amrozy

WPŁYW ŚRODOWISKA RODZINNEGO NA KSZTAŁTOWANIE POSTAW PRZESTĘPCZYCH W POWIECIE OSTROŁĘCKIM

Wstęp

Rodzina odgrywa fundamentalną rolę w procesie kształtowania osobowości człowieka, mając istotny wpływ na jego rozwój społeczny, emocjonalny i moralny. To właśnie w środowisku rodzinnym jednostka przyswaja podstawowe normy i wartości, które determinują jej postawy i zachowania. Relacje rodzinne, metody wychowawcze oraz atmosfera panująca w domu mogą zarówno wspierać prawidłowy rozwój, jak i przyczyniać się do powstawania postaw dewiacyjnych, w tym zachowań przestępczych.

Zagadnienie wpływu środowiska rodzinnego na kształtowanie postaw jednostki, w tym skłonności do łamania norm społecznych, ma istotne znaczenie zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Z naukowego punktu widzenia pozwala ono lepiej zrozumieć mechanizmy socjalizacji oraz identyfikować czynniki sprzyjające występowaniu zachowań dewiacyjnych. Jest to wiedza niezbędna dla takich dyscyplin, jak socjologia, psychologia czy kryminologia. W ujęciu praktycznym analiza ta może przyczynić się do opracowania skutecznych metod zapobiegania przestępczości, zwłaszcza wśród młodzieży.

Teoretyczne podstawy kształtowania postaw przestępczych

Postawy przestępcze można zdefiniować jako zestaw przekonań, wartości oraz skłonności do podejmowania działań naruszających prawo. B. Hołyst określa je jako "trwałe tendencje do zachowań, które są sprzeczne z normami prawnymi i moralnymi". Postawy te mogą przejawiać się w różnorodny

sposób – od drobnych wykroczeń, takich jak kradzież sklepowa, po poważne przestępstwa, jak oszustwo czy morderstwo[1].

G.W. Allport opisuje postawę jako gotowość mentalną, ukształtowaną przez doświadczenie, która dynamicznie wpływa na reakcje jednostki wobec sytuacji i obiektów[2]. Z kolei A.H. Eagly i S. Chaiken definiują postawę jako psychologiczną tendencję, wyrażaną w ocenie danego obiektu z różnym stopniem przychylności lub niechęci[3].

Według I. Ajzena i M. Fishbeina postawy zawierają trzy komponenty: poznawczy (przekonania), emocjonalny (uczucia) oraz behawioralny (działania)[4]. Postawy odnoszą się do określonych aspektów świata jednostki, takich jak obiekty fizyczne, ludzie, sytuacje czy idee. Mogą one być pozytywne, negatywne lub neutralne. C.G. Jung zauważa, że postawy mogą występować parami: jedna świadoma, druga ukryta w podświadomości[5]. D.J. Bem traktuje postawy jako efekt uczucia sympatii lub antypatii wobec określonych zjawisk[6].

Postawy formują się w procesie uczenia się i podlegają wpływom osobowości oraz środowiska społecznego. R.A. Baron i D. Byrne definiują je jako trwałe zestawy przekonań, emocji i tendencji behawioralnych skierowanych wobec konkretnych osób, idei lub grup[7].

Postawy przestępcze są szczególnym przypadkiem, odzwierciedlającym negatywny stosunek do norm prawnych i społecznych. Ich znaczenie jest istotne dla psychologii społecznej i kryminologii, ponieważ wyjaśniają one mechanizmy leżące u podstaw zachowań dewiacyjnych[8].

Wyróżnia się trzy składniki postaw przestępczych:

- poznawczy – przekonania o dopuszczalności łamania prawa. Osoby z takimi postawami często nie wierzą, że ich działania pociągną za sobą negatywne konsekwencje;

---

1 B. Hołyst, *Kryminologia*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2022, str. 117.
2 G.W. Allport, *Personality: A Psychological Interpretation,* Holt, Rinehart & Winston, New York 1937, str. 52.
3 A.H. Eagly, S. Chaiken, *The Psychology of Attitudes*, Harcourt Brace Jovanovich, Fort Worth 1993, str. 1-5.
4 I. Ajzen, M. Fishbein*, Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1980, str. 15-20.
5 C.G. Jung, *Typy psychologiczne*, Wydawnictwo KR, Warszawa 1996, str. 45-47.
6 D.J. Bem, *Beliefs, Attitudes, and Human Affairs*, Brooks/Cole Publishing Company, Monterey 1970, str. 70-72.
7 R.A. Baron, D. Byrne, *Psychologia społeczna*, PWN, Warszawa 2004, str. 89.
8 https://pzc.innelektury.pl/postawa/#google_vignette (data dostępu 12.01.2025 r.)

- emocjonalny – emocje towarzyszące przestępcom, np. ekscytacja, lęk, złość;
- behawioralny – gotowość do działania w sposób niezgodny z prawem[9].

Czynniki wpływające na kształtowanie postaw przestępczych

Kształtowanie postaw przestępczych jest złożonym procesem, który wynika z oddziaływania wielu czynników psychologicznych, społecznych, kulturowych i ekonomicznych. Ludzkie zachowanie w dużej mierze determinowane jest przez środowisko dorastania, doświadczenia życiowe oraz relacje z innymi. Kluczowe są wpływy rodziny, grupy rówieśniczej, poziom edukacji oraz dostępność norm społecznych. Cechy indywidualne, takie jak impulsywność czy niska odporność na stres, również odgrywają istotną rolę. Rodzina stanowi fundament rozwoju dziecka, a jej wpływ jest szczególnie silny w pierwszych latach życia. Dysfunkcyjne rodziny mogą negatywnie oddziaływać na dzieci, prowadząc do braku stabilności emocjonalnej i wsparcia. Tego rodzaju środowisko sprzyja trudnościom w relacjach interpersonalnych oraz problemom z nauką, a także może prowadzić do agresji i uzależnień. Negatywne wzorce zachowań w rodzinach dysfunkcyjnych mają długofalowy wpływ na młodzież. Dzieci dorastające w atmosferze przemocy często czują się pozbawione wsparcia i mogą uciekać w destrukcyjne zachowania. Przemoc przybiera różne formy i znacząco wpływa na rozwój emocjonalny dzieci, które mogą powielać dysfunkcyjne wzorce lub starać się od nich uciec[10].

W rodzinach, w których nieletni byli świadkami przestępczych działań bliskich, ich psychika mogła zostać poważnie naruszona. Dzieci te, naśladując negatywne wzorce, tracą wiarę w dobroć świata, co prowadzi do utraty zaufania do innych i może skutkować agresją. Nieletni, którzy zdają sobie sprawę z negatywnych konsekwencji swoich działań, mogą testować granice, co zwiększa ryzyko dalszego angażowania się w przestępstwa i ewentualnego osadzenia w zakładach karnych. Brak wsparcia ze strony rodziny oraz patologiczne zachowania mogą skłonić młodzież do wyboru przestępczej ścieżki. Rozpad rodziny ma poważne konsekwencje nie tylko dla jej członków, ale

9 https://pzc.innelektury.pl/postawa/#google_vignette (data dostępu 12.01.2025 r.)

10 B. Wiśniewski, *Znaczenie i rola środowiska rodzinnego i rówieśniczego w procesie stawania się nieletnim przestępcą oraz rodzaje środków wychowawczych*, Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, str. 234-235.

także dla całego społeczeństwa. Dzieci wychowujące się w rodzinach o niskim statusie społeczno-ekonomicznym są bardziej narażone na przyszłe przestępstwa z powodu braku wsparcia emocjonalnego i finansowego oraz osłabienia motywacji do pozytywnych działań[11].

Rówieśnicy, obok rodziny, odgrywają kluczową rolę w życiu młodych ludzi. Szkoła kształtuje postawy, ucząc współpracy i relacji interpersonalnych, ale też staje się miejscem przemocy, zarówno fizycznej, jak i psychicznej. Przemoc wśród uczniów bywa wyrafinowana, obejmując mobbing, wymuszenia, a nawet poważniejsze przestępstwa. Agresja dotyka nie tylko rówieśników, ale też nauczycieli czy postronnych osób. Solidarność uczniów utrudnia zgłaszanie incydentów, a ofiary często milczą, nawet wobec rodziców. Coraz więcej dzieci przynosi do szkoły agresję, co prowadzi do eskalacji brutalnych zachowań[12].

Czynniki biologiczne również odgrywają istotną rolę w etiologii zachowań aspołecznych, zwłaszcza w kontekście dziedzicznej agresji, która często współwystępuje z problemami psychicznymi i rodzinnymi. Predyspozycje te wpływają na rozwój osobowości, trudności adaptacyjne i potencjalną przestępczość. Badania wskazują, że choć geny mogą sprzyjać agresji w dzieciństwie, ich rola w dorosłości jest mniejsza, a zachowania przestępcze wynikają z interakcji czynników biologicznych, społecznych i psychologicznych. Kluczowe są także frustracje, lęki, samokontrola i normy społeczne, jak podkreślają teorie frustracji-agresji Dollarda czy społecznego uczenia się Bandury[13].

Proces socjalizacji a kształtowanie postaw przestępczych

Socjalizacja to proces, w ramach którego jednostka przyswaja normy, wartości oraz wzory zachowań obowiązujące w danym społeczeństwie. Jest to kluczowy mechanizm, który umożliwia integrację człowieka z grupą społeczną oraz kształtowanie jej osobowości. Proces ten rozpoczyna się w momencie narodzin i trwa przez całe życie, a jego intensywność oraz charakter zmieniają się w różnych fazach rozwoju jednostki. Socjalizacja jest złożonym

[11] B. Wiśniewski, „*Znaczenie i rola środowiska rodzinnego i rówieśniczego w procesie stawania się nieletnim przestępcą oraz rodzaje środków wychowawczych*", Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, str. 236-237.

[12] M. Adamczyk, *Przyczyny i czynniki stymulujące przestępstwa rozbójnicze*, str. 161.

[13] Tamże, str. 162-165.

zjawiskiem, które obejmuje zarówno intencjonalne działania wychowawcze, jak i niezamierzone oddziaływania środowiska społecznego[14].

Socjalizacja pierwotna, obejmująca dzieciństwo, opiera się na interakcjach z najbliższym otoczeniem, głównie rodzicami i opiekunami. Dziecko poprzez naśladowanie i identyfikację przyswaja podstawowe wzorce i normy społeczne. Zatem rodzina jest pierwszym środowiskiem społecznym, w którym zaczyna się życie. To właśnie w niej kształtują się wyobrażenia o świecie i własnym miejscu w nim. Rodzina ma kluczowy wpływ na postawy i osobowość dziecka, zwłaszcza gdy jest ono najbardziej podatne na oddziaływania. Jak podkreśla W. Świątkiewicz, to przez pryzmat rodziny poznajemy świat społeczny, uczymy się go oceniać i formułujemy cele życiowe, które kształtują naszą rzeczywistość kulturową. W rodzinie przeżywamy najważniejsze chwile życia, takie jak pierwsze kroki czy doświadczenia dorastania. Bliskie otoczenie może wspierać rozwój emocjonalny dziecka lub go hamować. Szczególną rolę odgrywa więź matki z dzieckiem, zapewniająca poczucie bezpieczeństwa, kluczowe dla prawidłowego rozwoju. Brak bezpieczeństwa może prowadzić do frustracji, agresji i trudności w socjalizacji. Dzieci z zaburzonymi relacjami uczuciowymi częściej wykazują lęk i wrogość, co negatywnie wpływa na ich osobowość i proces socjalizacji[15].

Socjalizacja wtórna jest kluczowym procesem, który następuje po socjalizacji pierwotnej i obejmuje przyswajanie nowych norm, wartości oraz umiejętności w kontekście różnych ról społecznych, które jednostka przyjmuje w miarę dorastania. W odróżnieniu od socjalizacji pierwotnej, która odbywa się głównie w rodzinie i kształtuje podstawy tożsamości, socjalizacja wtórna ma miejsce w różnych instytucjach społecznych, takich jak szkoła, grupy rówieśnicze oraz media. Proces ten rozpoczyna się zazwyczaj w momencie, gdy dziecko zaczyna uczestniczyć w życiu społecznym poza rodziną, co może mieć miejsce w szkole lub grupach rówieśniczych. W tym etapie jednostka zdobywa wiedzę i umiejętności niezbędne do pełnienia różnorodnych ról społecznych, uczy się współpracy z innymi oraz przyswaja normy i wartości obowiązujące w szerszym kontekście społecznym. Kluczowymi czynnikami wpływającymi na socjalizację wtórną są różne instytucje społeczne. Rodzina jest odpowiedzialna głównie za socjalizację pierwotną, ale ma także wpływ na socjalizację wtórną, pomagając dzieciom w przystosowaniu się do nowych środowisk. Grupy rówieśnicze zyskując na znaczeniu w miarę dorastania

[14] https://pracezpedagogiki.pl/proces-socjalizacji/ (data dostępu 08.01.2025 r.)

[15] P. Piotrowski, T. Búgelová, P. Wicher, *Oblicza przestępczości – wyzwania psychologii sądowej*, 2015, str. 70–71.

młodego człowieka, umożliwiają mu konfrontację z innymi oraz rozwijanie umiejętności społecznych. Szkoła dostarcza formalnej edukacji, kształtując zarówno wiedzę akademicką, jak i postawy oraz wartości. Współczesne media jako narzędzie oddziaływania społecznego, mają ogromny wpływ na proces socjalizacji, oferując różnorodne wzorce zachowań i wartości, które mogą zarówno uczyć, jak i promować nierealistyczne ideały[16].

Przestępczość w powiecie ostrołęckim – dane i analizy przestępczości[17]

- powiat ostrołęcki, położony w północno-wschodniej części województwa mazowieckiego, z administracyjną siedzibą w Ostrołęce, obejmuje dwa miasta: Ostrołękę i Myszyniec. Utworzony w 1999 roku w wyniku reformy administracyjnej, powiat składa się z 11 gmin o charakterze zarówno miejskim, jak i wiejskim;
- w 2023 roku w powiecie odnotowano łącznie 1 430 przestępstw, co oznacza wzrost o 2,1% w porównaniu z 2022 rokiem. Policja prowadziła liczne działania prewencyjne, które miały na celu poprawę bezpieczeństwa. Mogło to jednak przyczynić się do większej liczby zgłoszeń przestępstw, które wcześniej pozostawały nieujawnione;
- rok 2024 przyniósł dalszy wzrost liczby przestępstw, osiągając około 1 500 przypadków, co oznacza wzrost o 4,9% w stosunku do roku poprzedniego. Przyczynami tego wzrostu mogą być zwiększona aktywność Policji, wzrost świadomości społecznej w zakresie zgłaszania przestępstw oraz zmieniające się warunki społeczne i ekonomiczne;
- w 2023 roku w powiecie zauważono wyraźny wzrost liczby oszustw, które wyniosły 218 przypadków, oraz kradzieży z włamaniem – 204 przypadki. Mimo intensywnych działań prewencyjnych Policji problem ten nadal pozostawał poważnym wyzwaniem. W 2024 roku liczba kradzieży z włamaniem wzrosła do 220, co wskazuje na utrzymujący się trend wzrostowy w tej kategorii przestępstw;

[16] https://zpe.gov.pl/b/czynniki-socjalizacji/PgTPvsEBq (data dostępu 13.01.2025 r.)
[17] https://www.eostroleka.pl/ostrolecka-policja-podsumowuje-rok-2023-mniej-wypadkow-wiecej-bezpieczenstwa-wysoka-wykrywalnosc-przestepstw,art109013.html (data dostępu 12.01.2025 r.)

- w 2023 roku Policja zabezpieczyła około 3. kilogramów narkotyków oraz zlikwidowała trzy plantacje marihuany. Było to efektem zaangażowania służb w przeciwdziałanie przestępczości narkotykowej. Działania te kontynuowano również w 2024 roku, choć szczegółowe dane dotyczące ilości zabezpieczonych substancji oraz przeprowadzonych interwencji w tym roku są jeszcze niedostępne;
- w 2023 roku wskaźnik wykrywalności sprawców wyniósł 75,2%, co było wynikiem wyższym niż średnia krajowa i potwierdzało skuteczność działań Policji w powiecie ostrołęckim. W 2024 roku wstępne dane wskazują na niewielki spadek wykrywalności do poziomu 73%. Obniżenie tego wskaźnika można tłumaczyć rosnącą liczbą przestępstw, która powodowała większe obciążenie funkcjonariuszy i trudności w szybkim rozwiązywaniu spraw;
- wzrost przestępczości w latach 2023–2024 wynikał z kilku czynników. Zwiększona aktywność służb mundurowych oraz intensyfikacja działań prewencyjnych i kampanii informacyjnych mogły skutkować większą liczbą zgłoszeń przestępstw, które wcześniej pozostawały niezauważone;
- na wzrost przestępczości wpływ miały także zmiany społeczne i ekonomiczne. Kryzys gospodarczy, wzrost bezrobocia oraz trudności społeczne przyczyniły się do zwiększenia skłonności do popełniania przestępstw, szczególnie w obszarze przestępstw przeciwko mieniu;
- rozwój technologii również odegrał istotną rolę, spowodował wzrost liczby oszustw internetowych. To zjawisko podkreśla wzrost znaczenia przestępczości cyfrowej, wymagającej od organów ścigania zaawansowanych narzędzi i specjalistycznej wiedzy;
- w latach 2021–2024 w powiecie ostrołęckim zauważono umiarkowany, ale systematyczny wzrost liczby przestępstw, szczególnie w obszarach takich jak przestępstwa przeciwko mieniu oraz przestępczość narkotykowa. Chociaż wskaźnik wykrywalności pozostał stosunkowo wysoki, w 2024 roku odnotowano jego niewielki spadek. W odpowiedzi na te wyzwania kluczowe mogą okazać się dalsze działania prewencyjne oraz rozwój programów edukacyjnych w zakresie bezpieczeństwa, co pozwoli ograniczyć przestępczość i poprawić poczucie bezpieczeństwa mieszkańców regionu.

Rola środowiska rodzinnego w procesie socjalizacji. Pojęcie i definicja środowiska rodzinnego

Pojęcie środowiska jest definiowane na różne sposoby. W niektórych ujęciach określa się je jako układ wzajemnych relacji między organizmem żywym a elementami jego otoczenia. Inna koncepcja traktuje środowisko jako obiektywny zbiór czynników i warunków składających się na otoczenie jednostki, tworząc w ten sposób warunki dla jej rozwoju w kontekście społecznym. Według H. Radlińskiej środowisko to kompleks warunków, w jakich funkcjonuje jednostka oraz czynników, które w sposób trwały lub długotrwały wpływają na kształtowanie jej osobowości. Z kolei T. Nowacki podkreśla, że środowisko oddziałuje na człowieka nieustannie, skłaniając go do określonych działań i dostosowania się do panujących warunków. W przeciwieństwie do zwierząt, ludzkie środowisko charakteryzuje się większą złożonością – obejmuje aspekty społeczne, wpływa na procesy myślenia, dostarcza wiedzy i kształtuje świadomość jednostki. Zdaniem autora, życie człowieka to nieustanna interakcja z otoczeniem, w ramach której jednostka podejmuje działania dostosowawcze oraz rozwija swoje zdolności i kompetencje[18].

W kontekście rozwoju człowieka istotną rolę odgrywa środowisko, w którym dorasta, gdyż ma ono wpływ na różne aspekty jego życia. M. Tyszkowa wyróżnia kilka funkcji środowiska w procesie wychowania i rozwoju jednostki, do których należą[19]:

- tworzenie warunków sprzyjających lub ograniczających aktywność dziecka;
- dostarczanie wzorców zachowań oraz sposobów wykonywania czynności;
- organizowanie codziennego funkcjonowania;
- zaspokajanie (lub brak zaspokojenia) potrzeb emocjonalnych i psychicznych;
- przekazywanie wzorców ról społecznych;

[18] O R. Jusiak, A. Łuczyński, L. Pietruszka, T. Wach, *Szkice z pedagogiki, opieki międzyludzkiej, pracy resocjalizacyjnej i pedagogiki chrześcijańskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, str. 53-58.

[19] Tamże.

- stymulowanie rozwoju poznawczego;
- kształtowanie sposobów interpretacji doświadczeń zgodnie z przyjętymi wartościami.

Człowiek dąży do równowagi względem swojego środowiska, starając się sprostać jego wymaganiom i podejmując działania dostosowane do stawianych przed nim wyzwań. Wzajemna interakcja z otoczeniem prowadzi do nieustannej regulacji relacji człowieka z jego środowiskiem. W tym kontekście rozwój jednostki można postrzegać jako dynamiczny proces, w którym kolejne zadania społeczne wymagają adekwatnych odpowiedzi i dostosowania. Rozwój osobowy człowieka trwa przez całe życie i polega na stopniowym kształtowaniu oraz doskonaleniu osobowości w harmonii z celem istnienia jednostki oraz dobrem społecznym. W nurcie personalistycznym podkreśla się trzy podstawowe cechy osoby ludzkiej: substancjalność, rozumność oraz niezależność w istnieniu. Oznacza to, że człowiek jest samodzielnym bytem, niepodporządkowanym innym podmiotom, i posiada pełną autonomię w zakresie własnego rozwoju[20].

Jan Paweł II zaznaczał, że człowiek od momentu poczęcia zmierza do pełnego urzeczywistnienia swojego człowieczeństwa. Proces ten obejmuje doskonalenie w sferze charakteru, umysłu i woli, a także dążenie do samopoznania i rozumienia sensu własnego istnienia. Rozwój ten nie dokonuje się jednak w oderwaniu od innych – pełne ukształtowanie osobowości człowieka jest możliwe jedynie w społeczności, która umożliwia mu nawiązywanie więzi i doświadczanie współzależności międzyludzkiej. Rodzina odgrywa kluczową rolę w procesie wychowania, stanowiąc naturalne środowisko, w którym człowiek dorasta. To właśnie rodzice jako pierwsi mają prawo i obowiązek wspierać dziecko w jego rozwoju, stwarzając mu warunki do pełnego wykorzystania jego potencjału. Niemniej jednak rozwój osobowy pozostaje indywidualnym dziełem jednostki i jest efektem jej własnego wysiłku. Społeczeństwo, działając zgodnie z zasadą pomocniczości, powinno wspierać proces kształtowania się jednostki poprzez instytucje takie jak szkoła, Kościół czy organizacje społeczne. Jednak jego rola nie powinna ograniczać wolności osoby ani narzucać jej określonych schematów rozwoju. Podstawowym celem życia społecznego jest bowiem wspieranie człowieka w jego dążeniu do

[20] O.R. Jusiak, A. Łuczyński, L. Pietruszka, T. Wach, *Szkice z pedagogiki, opieki międzyludzkiej, pracy resocjalizacyjnej i pedagogiki chrześcijańskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, str. 53-58.

samodoskonalenia, przy zachowaniu pełnego szacunku dla jego autonomii i godności[21].

Rodzina to jedno z podstawowych pojęć funkcjonujących zarówno w języku codziennym, jak i naukowym. W powszechnym rozumieniu rodzinę tworzy małżeństwo wychowujące przynajmniej jedno dziecko. Tradycyjny model rodziny opiera się na strukturze: matka, ojciec i dziecko. Często przyjmuje się, że para bezdzietna, mimo formalnego związku, nie jest pełnoprawną rodziną. W ujęciu naukowym funkcjonuje wiele definicji rodziny, różniących się w zależności od podejścia badawczego. H. Cudak określa rodzinę jako podstawowe i pierwotne środowisko opiekuńczo-wychowawcze, które towarzyszy dziecku na wszystkich etapach jego rozwoju. Z kolei S. Kawula zwraca uwagę na to, że rodzina, mimo swojej wewnętrznej struktury, pozostaje pod wpływem czynników zewnętrznych, które oddziałują na jej wartości oraz normy społeczne. Inna definicja wskazuje, że rodzina to wspólnota znacznie bardziej rozbudowana niż tylko jednostka prawna, społeczna czy ekonomiczna. Jest ona przestrzenią miłości i solidarności, miejscem przekazywania wartości kulturowych, etycznych, społecznych i duchowych, a także środowiskiem, w którym różne pokolenia uczą się od siebie nawzajem i wspólnie dążą do mądrości życiowej. Literatura przedmiotu wyróżnia różne typologie rodzin. Jedną z nich zaproponował F. Adamski, dzieląc rodziny na pełne i niepełne. Rodzina pełna to taka, w której mężczyzna i kobieta pozostają w formalnym związku małżeńskim, mieszkają razem i wspólnie wychowują dzieci. Może ona funkcjonować w różnych warunkach, zarówno sprzyjających rozwojowi dziecka, jak i obarczonych trudnościami, takimi jak problemy finansowe, wychowawcze czy zdrowotne. W skrajnych przypadkach może być także rodziną zagrożoną patologią lub nią dotkniętą. Przeciwieństwem tego modelu jest rodzina niepełna, w której wychowaniem dziecka zajmuje się tylko jeden z rodziców. Może ona funkcjonować prawidłowo, zapewniając dziecku stabilne warunki rozwoju, jednak bywa również obciążona różnymi trudnościami, takimi jak problemy finansowe czy wychowawcze[22].

Szczególną formą rodziny niepełnej jest rodzina zastępcza, w której dzieci pozostają pod opieką osób innych niż ich biologiczni rodzice. Wśród rodzin niepełnych wyróżnia się także rodzinę samotnej matki, którą najczęściej tworzą wdowy, rozwiedzione kobiety lub panny wychowujące dzieci. Obok tradycyjnych modeli rodzin coraz częściej spotykane są także inne ich

[21] Tamże.

[22] E. Sozańska, *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „Łódzkie Studia Teologiczne" 2014, nr 3(23), str. 40.

formy. Jedną z nich stanowią rodziny zrekonstruowane, czyli takie, w których jeden z rodziców zawiera nowy związek małżeński, a w domu wychowują się dzieci zarówno z poprzednich, jak i obecnych relacji. Specyficzną kategorią są również związki nieformalne, czyli konkubinaty, gdzie wspólne wychowanie dzieci zależy od indywidualnych relacji między partnerami i ich podejścia do rodzicielstwa. Niezależnie od struktury, najważniejszym aspektem funkcjonowania rodziny jest jakość więzi emocjonalnej między jej członkami. To właśnie stabilność relacji, wzajemne wsparcie oraz spełnianie podstawowych potrzeb – zarówno fizycznych, jak i psychicznych – decydują o poczuciu bezpieczeństwa dziecka i jego prawidłowym rozwoju. Ważne jest, aby niezależnie od modelu rodziny, w jakim dorasta młody człowiek, jego potrzeby były odpowiednio zaspokajane, ponieważ to one warunkują jego przyszłe funkcjonowanie w społeczeństwie[23].

Czynniki ryzyka w rodzinie sprzyjające kształtowaniu postaw przestępczych

Rodzina ma kluczowy wpływ na zachowania młodzieży, mogąc zarówno stanowić czynnik ryzyka, jak i ochrony w kontekście przestępczości nieletnich. Zrozumienie tych aspektów jest niezbędne dla skutecznego zapobiegania i interwencji w przypadku zachowań dewiacyjnych u młodzieży. Nieskuteczne zachowania rodzicielskie, takie jak brak nadzoru, zbyt liberalne zasady oraz niespójna dyscyplina, są silnymi czynnikami ryzyka dla zachowań przestępczych. Młodzież z rodzin charakteryzujących się brakiem porządku jest czterokrotnie bardziej narażona na przestępczość w dorosłym życiu niż dzieci z rodzin strukturalnych. Badania longitudinalne pokazują, że dzieci z rodzin, w których występuje kryminalność, szczególnie ojców, są znacznie bardziej narażone na zachowania przestępcze. Na przykład 63% chłopców, których ojcowie są zaangażowani w działalność przestępczą, również podejmuje podobne działania. Obecność przemocy oraz maltretowanie w dzieciństwie to istotne czynniki ryzyka związane z przestępczością nieletnich. Dzieci, których rodzice nadużywają substancji uzależniających, są dwukrotnie bardziej narażone na podobne zachowania[24].

---

[23] Tamże, str. 41.

[24] Cana, P. S. (2018). *Family-Based Risk and Protective Factors and their Effects on Juvenile Delinquency: What Do We Know.*

Czynniki ryzyka związane z charakterystyką rodziny mają mniej oczywisty wpływ na przyjęcie zachowań przestępczych u młodzieży. Na przykład chłopcy z rozbitych rodzin są bardziej narażeni na przestępczość niż ci z rodzin pełnych, ale niekoniecznie bardziej niż ci pochodzący z konfliktowych środowisk rodzinnych. Czynniki ochronne pomagają lepiej zrozumieć cechy i sytuacje, które chronią młodzież przed zachowaniami przestępczymi. Obejmują one adekwatne praktyki wychowawcze oraz utrzymywanie zdrowych relacji rodzinnych, które są kluczowe dla zapobiegania przestępczości. Jakość więzi rodzinnych działa jako czynnik ochronny przeciwko przestępczości dla młodzieży. Integracja społeczna również stanowi istotny czynnik ochronny; udział rodzin w życiu społeczności oraz dostęp do zasobów i usług mogą znacząco wpłynąć na zmniejszenie ryzyka wystąpienia przestępczości[25].

I. Pospiszyl wskazuje na trzy typy środowisk rodzinnych, które mogą negatywnie wpływać na rozwój dziecka. Pierwszym z nich jest środowisko niekonsekwentne, w którym rodzice stosują różne podejścia do tych samych sytuacji. Na przykład, w jednej sytuacji dziecko może być nagradzane za określone zachowanie, a w innej karane za to samo. Taka zmienność w reakcjach rodziców prowadzi do dezorientacji u dziecka, które nie jest w stanie przewidzieć konsekwencji swoich działań. W rezultacie może to wpłynąć na jego poczucie bezpieczeństwa oraz zdolność do podejmowania decyzji. Drugim rodzajem środowiska, które obniża odporność psychiczną dziecka, są te rodziny, w których dzieci doświadczają traumatycznych wydarzeń. Przemoc domowa, molestowanie czy inne formy nadużyć mają długotrwały wpływ na zdrowie psychiczne młodego człowieka. Dzieci wychowywane w takich warunkach często zmagają się z lękiem, depresją oraz problemami w nawiązywaniu zdrowych relacji z innymi ludźmi. Trauma może prowadzić do poważnych zaburzeń emocjonalnych i behawioralnych, które mogą utrudniać normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. Trzecim typem niekorzystnego środowiska jest to, które dostarcza dziecku negatywnych wzorców zachowań[26].

W rodzinach, gdzie dominują agresywne lub destrukcyjne postawy, dzieci mogą przyjmować te wzorce jako normy i naśladować je w swoim życiu. Takie środowisko nie sprzyja rozwojowi pozytywnych wartości ani umiejętności społecznych, co może prowadzić do problemów w relacjach z rówieśnikami oraz autodestrukcyjnych zachowań. Rodzaj środowiska rodzinnego

[25] Tamże.

[26] A. Więcek-Durańska, *Psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży,* Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. S. Batawii, 2018, nr 25, str. 91.

ma kluczowe znaczenie dla kształtowania tożsamości młodego człowieka. To właśnie w rodzinie dziecko uczy się podstawowych wzorców zachowań oraz wartości. Jak zauważa M. Plopa, efektywność stylu wychowania zależy od umiejętności racjonalnego kontrolowania dzieci przez rodziców. Właściwe podejście do wychowania powinno opierać się na równowadze między kontrolą a wsparciem emocjonalnym. Niestety, nadużywanie roli rodzicielskiej lub zaniedbywanie dziecka poprzez brak zainteresowania jego potrzebami może prowadzić do porażki wychowawczej. Rodzice, którzy nie angażują się w życie swoich dzieci lub próbują narzucać im swoje wizje bez uwzględnienia ich indywidualności, mogą przyczynić się do powstawania problemów emocjonalnych i społecznych u swoich pociech. Dlatego tak ważne jest, aby rodzice byli świadomi swojego wpływu na rozwój dzieci i dążyli do stworzenia zdrowego oraz wspierającego środowiska rodzinnego[27].

Osobowość rodziców oraz ich sposób wychowania mają kluczowy wpływ na rozwój dziecka. To oni pełnią rolę pierwotnego wzorca identyfikacyjnego, dlatego ich postawy i relacje z otoczeniem odgrywają istotną rolę w kształtowaniu młodego człowieka. Jeśli osobowość rodziców jest zaburzona lub nieprawidłowo ukształtowana, mogą oni przekazywać dziecku niepożądane wzorce społeczne. W literaturze wskazuje się, że najczęściej spotykane zaburzenia w tej sferze obejmują niewystarczającą kontrolę emocji i impulsów, zakłócony obraz relacji między jednostką a otoczeniem oraz niewłaściwą hierarchię wartości. Badania wykazują, że nieletni, którzy dopuszczają się czynów karalnych, często pochodzą z rodzin, w których dominują impulsywne reakcje emocjonalne, a konflikty rozwiązywane są w sposób gwałtowny i agresywny. Wskazuje się również, że takie środowiska charakteryzują się brakiem umiejętności kontroli emocji i impulsów, co może prowadzić do nieprawidłowego rozwoju osobowości dziecka. Często w literaturze podkreśla się również, że osoby nieletnie wykazujące zachowania przestępcze mają zaburzony obraz własnej tożsamości, co przejawia się w niskiej samoocenie i poczuciu własnej wartości. Nie jest jednoznacznie określone, czy wynika to z naśladowania cech osobowości rodziców, czy też jest efektem ich zachowań – np. poprzez brak akceptacji, dystans emocjonalny lub dominującą postawę wobec dziecka. Zaburzony obraz własnej osoby może prowadzić do osłabienia kontroli emocjonalnej oraz skłaniać do porzucenia długoterminowych celów, takich jak edukacja czy rozwój zawodowy, na rzecz doraźnych korzyści,

[27] Tamże.

często uzyskiwanych w sposób niezgodny z normami społecznymi, np. poprzez kradzieże[28].

Szczególnie niebezpieczne są sytuacje, w których rodzice wpajają dziecku określone normy społeczne jedynie na poziomie zewnętrznym, bez wewnętrznego przyswojenia wartości. Może się to zdarzać w rodzinach, gdzie przestępcze zachowania są tolerowane, a nawet akceptowane, jak również w środowiskach, w których dominuje nadmierna surowość wychowawcza. W takich przypadkach dziecko uczy się zasad postępowania, ale traktuje je jako narzucone, a nie jako własne przekonania. Przesadna dyscyplina i represyjne metody wychowawcze mogą prowadzić do emocjonalnego dystansu, osłabienia zdolności do nawiązywania relacji interpersonalnych oraz chłodu uczuciowego. Wielu badaczy podkreśla także wpływ czynników psychopatologicznych u rodziców na kształtowanie postaw ich dzieci. Szczególnie destrukcyjnie na młodego człowieka mogą oddziaływać takie zaburzenia psychiczne jak schizofrenia, zaburzenia afektywne dwubiegunowe czy depresja. Obecność tych schorzeń w rodzinie zakłóca relacje między rodzicem a dzieckiem, co może prowadzić do dalszych trudności w rozwoju emocjonalnym i społecznym młodej osoby[29].

Znaczenie relacji rodzinnych w procesie socjalizacji

Relacje międzyludzkie mają kompleksowy charakter – nie są jedynie pojedynczymi interakcjami, lecz obejmują szeroki zakres więzi, w tym te najbliższe i najbardziej osobiste. Gdy ludzie zastanawiają się nad tym, co nadaje ich życiu sens i przyczynia się do ich szczęścia, często wskazują właśnie na bliskie relacje. Liczne badania naukowe potwierdzają, że silne więzi międzyludzkie odgrywają kluczową rolę w różnych aspektach dobrostanu, takich jak poczucie szczęścia, zdrowie psychiczne i fizyczne, a nawet długość życia. Szczególną uwagę w badaniach nad relacjami poświęca się więziom rodzinnym oraz ich znaczeniu dla rozwoju dziecka[30].

---

[28] A. Więcek-Durańska, *Psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. S. Batawii, 2018, nr 25, str. 95-96.

[29] Tamże.

[30] A. Matysiak-Błaszczyk, A. Błasiak, Ł. Ratajczak, M. Ściupider-Młodkowska, M. Zychowicz, I. Gątarek, B. Jankowiak, Relacje dziecka z rodzicami, [w:] K. Sikorska-Krauze, M. Klichowski (red.), *Pedagogika dziecka: podręcznik akademicki*, Poznań 2020, str. 287.

Każdy człowiek, w tym także dziecko, funkcjonuje jako jednostka dynamiczna, która nie tylko podlega wpływom otoczenia, ale również sama na nie oddziałuje. Proces socjalizacji w relacjach rodzic–dziecko lub rodzic–nastolatek to wzajemna i dwukierunkowa interakcja, w której nieustannie zachodzą zmiany, a także rozwija się kreatywność i ciągłość. Rodzina pełni kluczową funkcję jako najbliższe środowisko człowieka, co U. Bronfenbrenner określa mianem mikrosystemu. Istotnym czynnikiem kształtującym życie rodzinne jest komunikacja interpersonalna, która w znacznym stopniu wpływa na sposób funkcjonowania rodziny. To właśnie dzięki niej możliwe jest skuteczne radzenie sobie z wyzwaniami wynikającymi z kolejnych etapów rozwoju rodziny, modyfikacja celów wychowawczych oraz dostosowanie zasad regulujących codzienne życie. W relacjach między rodzicami a dziećmi istotne jest to, że mają one charakter dwustronny – zarówno dorośli, jak i dzieci pełnią rolę nadawców i odbiorców komunikatów. Ich jakość oraz przebieg zależą od wielu czynników, które można podzielić na kilka głównych kategorii[31]:

- cechy osobowościowe rodzica;
- cechy osobowościowe dziecka;
- sposób komunikowania się;
- postawy rodzicielskie w procesie wychowawczym;
- styl wychowania.

Ze względu na dominującą pozycję rodzica w tej relacji, jego postawa wychowawcza wydaje się mieć kluczowe znaczenie dla kształtu wzajemnych interakcji. To ona wpływa na jakość kontaktów z dzieckiem, warunkując poziom wzajemnego zrozumienia i bliskości. Szczególnie istotne jest to, że konkretna postawa przyjmowana przez rodzica bezpośrednio oddziałuje na zachowanie dziecka, co ma kluczowe znaczenie dla ich relacji i dalszego rozwoju emocjonalnego[32].

Relacje między rodzicami a dziećmi mają kluczowe znaczenie dla rozwoju dziecka, szczególnie w kontekście pełnienia ról matki i ojca. Obie te osoby kształtują środowisko, w którym dorasta dziecko, i są najważniejszymi postaciami w jego życiu. Relacje rodzic-dziecko są dynamiczne i zależne od rozwoju dziecka, zmieniających się warunków życia oraz postaw rodziców, które mogą być zarówno konstruktywne, jak i destruktywne. Warto

[31] Tamże, str. 287.
[32] Tamże, str. 289.

podkreślić, że matka i ojciec wpływają na dziecko w różny sposób, a ich interakcje kształtują jego rozwój w różnych sferach życia, takich jak komunikacja czy zabawa. Matka odgrywa szczególną rolę w rozwoju emocjonalnym i społecznym dziecka, dostarczając mu wzorców zachowań i ucząc go rozumienia swoich emocji oraz potrzeb innych ludzi. Dzięki relacji z matką dziecko kształtuje pozytywny obraz siebie i poznaje świat społeczny. Również w kontekście rozwoju moralnego matka wprowadza dziecko w świat wartości i stanowi dla niego autorytet. Ojciec, choć pełni inną rolę, także ma kluczowe znaczenie dla rozwoju dziecka. Aktywne zaangażowanie ojca w wychowanie wpływa na zdolność dziecka do przystosowywania się do życia społecznego oraz osłabia nadmierne uzależnienie od matki, co sprzyja bardziej zrównoważonemu rozwojowi[33].

W „zdrowej" rodzinie relacje między małżonkami powinny opierać się na partnerstwie i wspólnych ustaleniach dotyczących wychowania dzieci oraz podziału obowiązków. Małżonkowie są współodpowiedzialni za rodzinę, a dom stanowi miejsce zapewniające poczucie bezpieczeństwa i akceptacji, przy jednoczesnym wyznaczeniu jasnych zasad rozróżniających dobro od zła. Tego typu rodzina umożliwia dzieciom rozwój odpowiedniego systemu wartości, który będzie im służył w przyszłości do funkcjonowania w społeczeństwie. Rodzina ma kluczowe znaczenie w kształtowaniu zdrowia psychicznego dziecka. Uczy ono odpowiednich wartości i norm, które kształtują jego stosunek do innych ludzi oraz świata. To właśnie rodzina pomaga dziecku określać jego potrzeby, cele i aspiracje, wskazując na wartości takie jak dobro, prawda, sprawiedliwość, miłość, przyjaźń czy kariera zawodowa. Wartości te kształtują pożądane wzorce zachowań i wpływają na samodzielność dziecka oraz jego zdolność do pełnienia ról społecznych. Wykształcanie tych wartości jest procesem trwającym przez całe życie, a wychowanie dzieci najlepiej realizuje się, gdy angażują się w nie oboje rodzice, a często również dziadkowie. Zdrowa rodzina pełni rolę opiekuńczo-zabezpieczającą, zwłaszcza gdy jej członkowie nie mogą samodzielnie realizować swoich celów. Zapewnia poczucie bezpieczeństwa, m.in. poprzez dostarczanie środków do życia. W prawidłowej rodzinie wszyscy jej członkowie mogą na siebie liczyć, w tym osoby starsze, chore czy niepełnosprawne. W takiej rodzinie każdy ma możliwość proszenia o pomoc oraz jej udzielania. Członkowie rodziny mogą rozwijać

[33] A. Matysiak-Błaszczyk, A. Błasiak, Ł. Ratajczak, M. Ściupider-Młodkowska, M. Zychowicz, I. Gątarek, B. Jankowiak, *Relacje dziecka z rodzicami*, [w:] K. Sikorska-Krauze, M. Klichowski (red.), *Pedagogika dziecka: podręcznik akademicki*, Poznań 2020, str. 287., str. 302–305.

poczucie tożsamości, poznawać siebie oraz swoje korzenie. Uczą się rozróżniać własne potrzeby i emocje od innych, co pozwala im lepiej planować swoje działania i podejmować świadome decyzje życiowe. Zdrowa rodzina charakteryzuje się miłością, bliskimi więziami i wzajemnym szacunkiem. Wszyscy członkowie powinni czuć się akceptowani, doceniani i wspierani, a także mieć przestrzeń do wyrażania swoich poglądów i uczuć[34].

Dysfunkcja rodziny według H. Cudaka prowadzi do zakłócenia relacji emocjonalnych i interpersonalnych zarówno między rodzicami, jak i między rodzicami a dziećmi. W wyniku tego dochodzi do zaburzenia atmosfery w życiu domowym, co tworzy traumatyczną atmosferę w rodzinie. Potrzeby psychiczne dziecka pozostają niezaspokojone, a życie rodzinne staje się zdezorganizowane. W rodzinie dysfunkcyjnej brakuje określonych celów wychowawczych i życiowych, a stosowane metody opiekuńczo-wychowawcze są przypadkowe, często niepedagogiczne, prowadzące do niedostosowania dzieci do norm społecznych oraz wartości. Dysfunkcyjne zachowania mogą występować w różnym nasileniu i stopniu szkodliwości. Uznaje się, że jeśli pewne zachowania pojawiają się regularnie lub powtarzają się, to oznacza, że mamy do czynienia z rodziną dysfunkcyjną. Jak twierdzi J. Śledzianowski: „Jeśli traktujemy rodzinę jako całość, to każde zaburzenie, które utrudnia jej realizację podstawowych funkcji, może prowadzić do chwilowej lub długotrwałej niewydolności jej ogólnego funkcjonowania, czyli dysfunkcjonalności". Wielu badaczy (psychologów, pedagogów, socjologów, teologów) podkreśla, że kluczowym elementem systemu rodzinnego jest związek małżeński. Jak zauważa J.E. Bradshaw, fundamentem rodziny są relacje między małżonkami, a także ich wzajemna interakcja. W dysfunkcyjnej rodzinie małżonkowie nie pełnią roli budowniczych zdrowych relacji rodzinnych. Bradshaw wskazuje, że „rodzina dysfunkcyjna wynika z dysfunkcyjnego małżeństwa, a dysfunkcyjne małżeństwa tworzą dysfunkcyjne osoby, które spotykają się i zawierają małżeństwa. Często osoby te przyciągają siebie nawzajem, działając na tym samym lub większym poziomie dysfunkcji"[35].

[34] K. Pierzchała, *Socjalizacja dziecka w dysfunkcjonalnej rodzinie*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne" 2018, nr 2(12), str. 350–351.

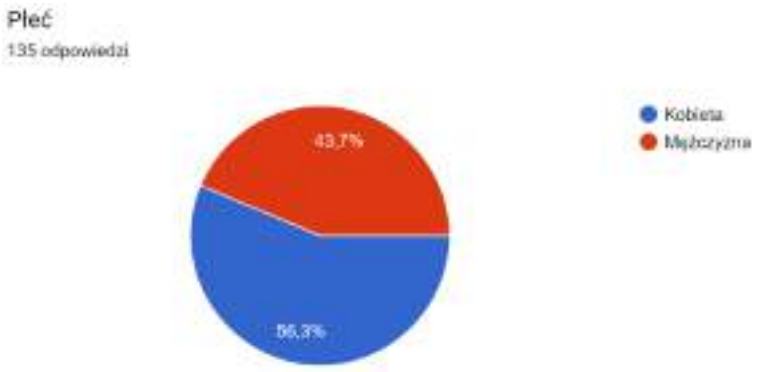
[35] Tamże.

Wpływ środowiska rodzinnego na kształtowanie postaw przestępczych w powiecie ostrołęckim w świetle badań

Badania miały charakter ilościowy, co umożliwiło zebranie szerokiego zakresu danych i ich analizę statystyczną. Zastosowaną metodą badawczą była ankieta internetowa. W badaniu wzięło udział 135 osób zamieszkujących obszar powiatu ostrołęckiego. Badanie przeprowadzono w okresie od 6 lutego do 23 marca 20205 r.

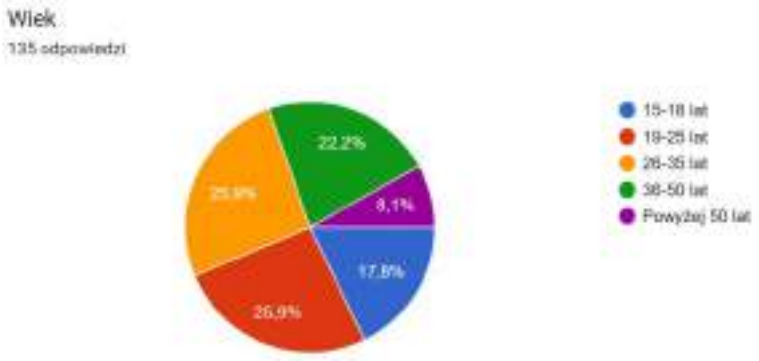
Wyniki badań

Rys. 1. Płeć respondentów

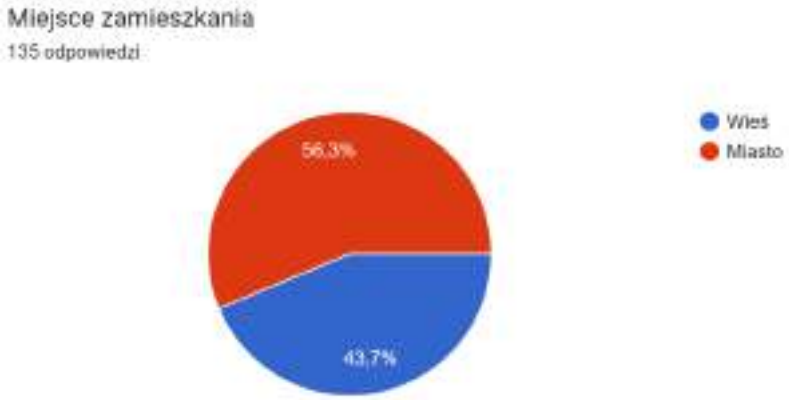
Źródło: opracowanie własne

Rys. 2. Wiek respondentów

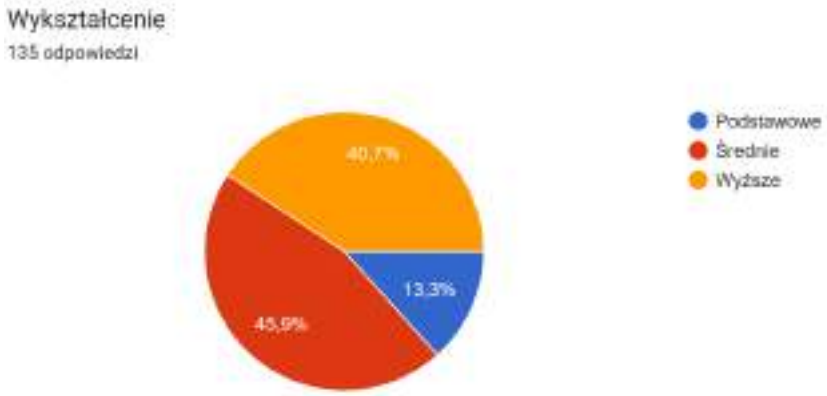
Źródło: opracowanie własne

Rys. 3. Miejsce zamieszkania respondentów

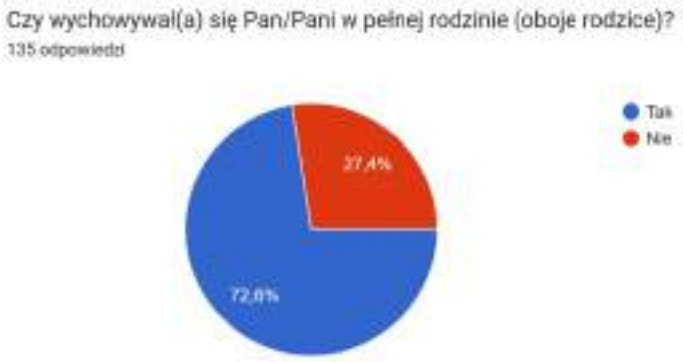
Źródło: opracowanie własne

Rys. 4. Wykształcenie respondentów

Źródło: opracowanie własne

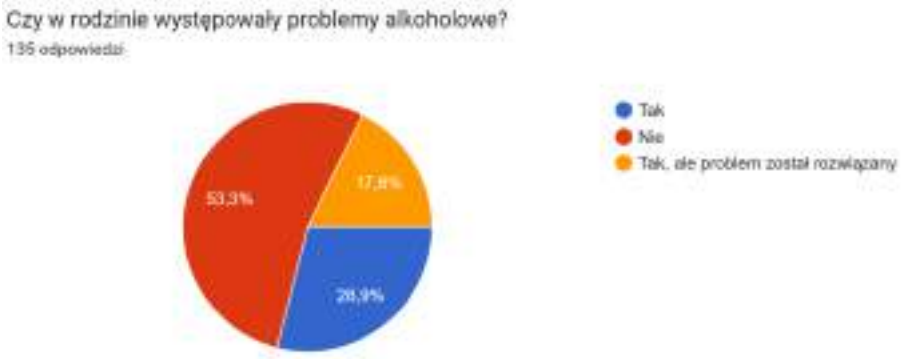
Rys. 5. Wychowywanie się w pełnej rodzinie – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (72,6%) odpowiedziała twierdząco, co oznacza, że wychowywali się w pełnej rodzinie. Z kolei 27,4% badanych dorastało w rodzinie niepełnej. Wychowywanie się w pełnej rodzinie, z obojgiem rodziców, jest często postrzegane jako czynnik stabilizujący i sprzyjający prawidłowemu rozwojowi dziecka. Obecność obojga rodziców może zapewnić większe wsparcie emocjonalne, finansowe i wychowawcze. Jednak brak pełnej rodziny nie musi automatycznie oznaczać negatywnego wpływu, ponieważ jakość relacji oraz wsparcie ze strony jednego rodzica lub innych członków rodziny również odgrywają kluczową rolę.

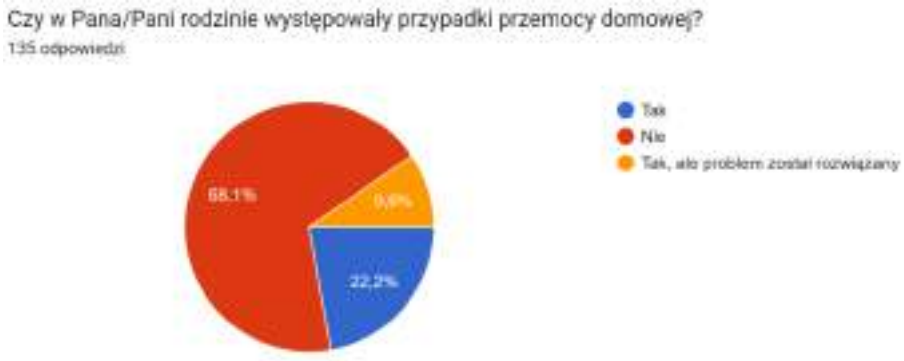
Rys. 6. Występowanie problemów alkoholowych w rodzinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa respondentów (53,3%) zadeklarowała, że w ich rodzinie nie występowały problemy alkoholowe, natomiast 46,7% przyznało, że miały one miejsce. Problemy alkoholowe w rodzinie stanowią istotny czynnik ryzyka, mogący prowadzić do przemocy, zaniedbania oraz przestępczości. Dzieci wychowujące się w takich warunkach są bardziej narażone na trudności emocjonalne i problemy w nauce, co z kolei może zwiększać ryzyko podejmowania zachowań ryzykownych.

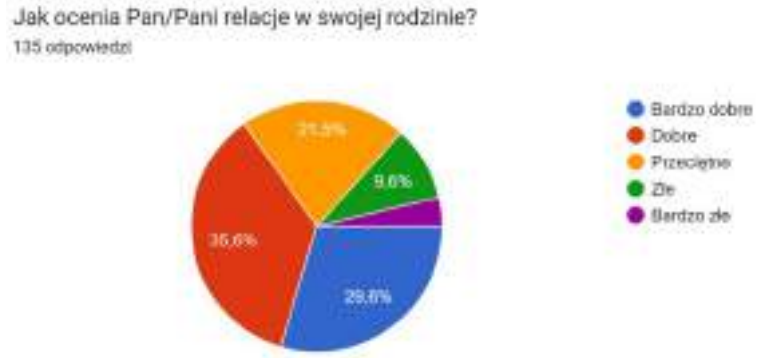
Rys. 7. Występowanie przemocy domowej w rodzinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (68,1%) odpowiedziała przecząco, natomiast 22,2% przyznało, że doświadczyło przemocy domowej. Doświadczenie przemocy w rodzinie znacząco zwiększa ryzyko trudności emocjonalnych oraz problemów z prawem w przyszłości.

Rys. 8. Jak respondenci oceniają relacje w rodzinie

Źródło: opracowanie własne

Wśród respondentów 35,6% oceniło relacje w swojej rodzinie jako dobre, 29,6% jako bardzo dobre, 21,5% jako przeciętne, 9,6% jako złe, a 3,7% jako bardzo złe. Jakość relacji rodzinnych ma ogromny wpływ na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka. Dobre relacje rodzinne dają poczucie bezpieczeństwa i wsparcia, co zmniejsza ryzyko wystąpienia problemów z zachowaniem.

Rys. 9. Osoby karane za przestępstwo w rodzinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (57,8%) zadeklarowała, że w ich rodzinie nie było osób karanych za przestępstwa, natomiast 23% przyznało, że takie osoby były, a 19,3% nie miało na ten temat wiedzy. Choć większość badanych nie miała styczności z przestępczością w rodzinie, niemal jedna czwarta wskazała

na jej obecność. Może to wpływać na kształtowanie ich postaw społecznych oraz sposób postrzegania norm i wartości.

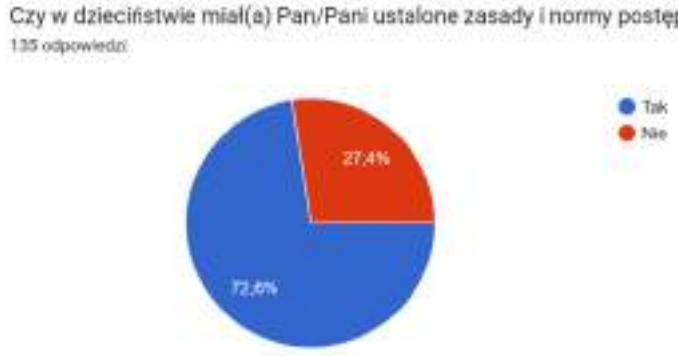
Rys. 10. Zaangażowanie rodziców/opiekunów odnośnie do edukacji i zachowania respondentów

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych (58,5%) odczuwała duże zaangażowanie rodziców lub opiekunów, 21,5% dostrzegało je w niewielkim stopniu, 14,8% raczej go nie doświadczało, a około 5% deklarowało jego całkowity brak. Około 80% respondentów wskazało, że ich rodzice lub opiekunowie interesowali się ich edukacją i zachowaniem, choć poziom tego zaangażowania był zróżnicowany. Brak zainteresowania dotyczył mniejszości, jednak może on negatywnie wpływać na rozwój dziecka oraz kształtowanie jego przyszłych postaw społecznych.

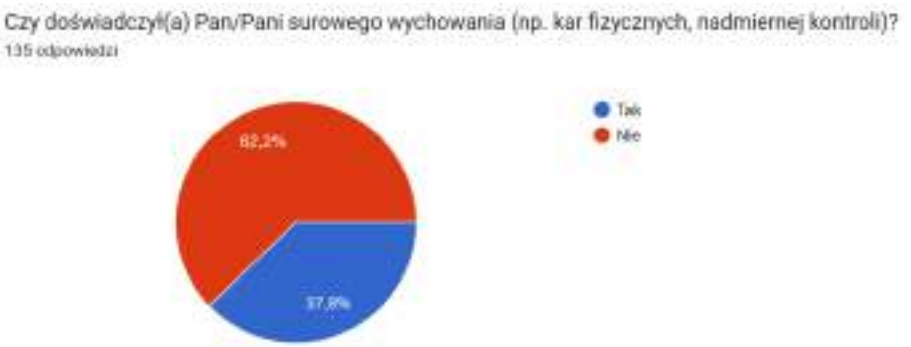
Rys. 11. Zasady i normy postępowania w dzieciństwie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Aż 72,6% respondentów zadeklarowało, że w ich dzieciństwie ustalane były zasady i normy postępowania. Jasno określone reguły stanowią kluczowy element procesu socjalizacji. Dają dziecku poczucie bezpieczeństwa i stabilności, pomagając w nauce rozróżniania dobra od zła. Ich brak może prowadzić do dezorientacji oraz większej skłonności do podejmowania zachowań niezgodnych z normami społecznymi.

Rys. 12. Czy respondenci doświadczyli surowego wychowania

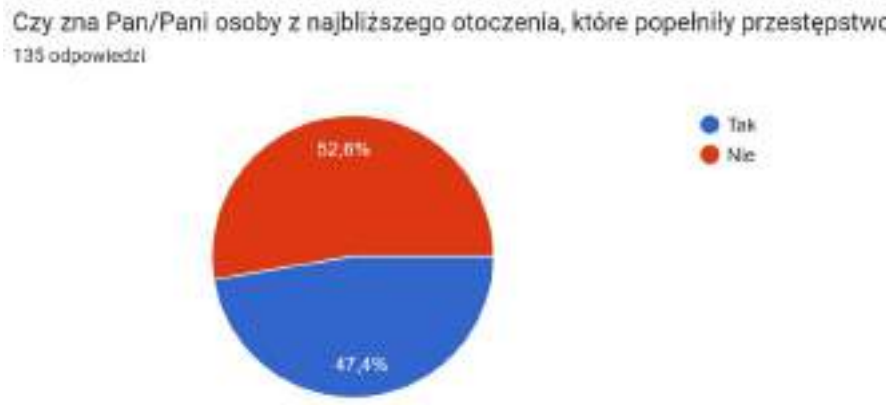

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (62,2%) nie doświadczyła surowego wychowania, natomiast 37,8% miało z nim styczność. Stosowanie surowych metod wychowawczych, takich jak kary fizyczne czy nadmierna kontrola, może prowadzić do negatywnych konsekwencji psychologicznych i społecznych. Osoby

wychowywane w taki sposób często zmagają się z trudnościami w nawiązywaniu zdrowych relacji, odczuwają lęk i frustrację, a w skrajnych przypadkach mogą wykazywać skłonność do zachowań agresywnych lub przestępczych.

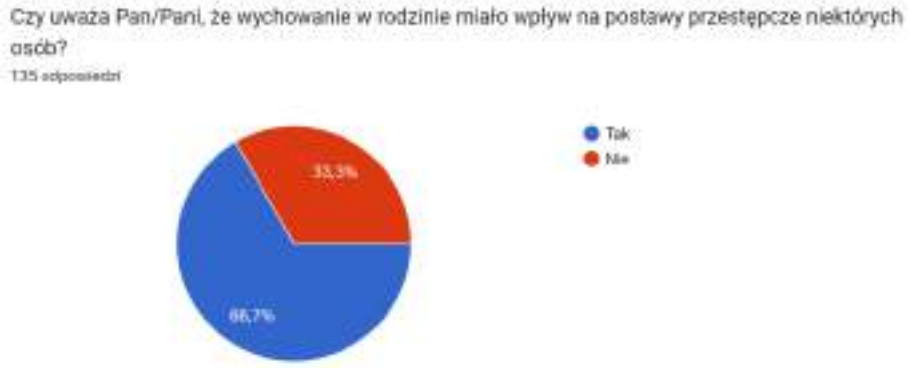
Rys. 13. Znajomość osób z najbliższego otoczenia respondentów, które popełniły przestępstwo

Źródło: opracowanie własne

Znajomość osób z najbliższego otoczenia, które popełniły przestępstwo, zadeklarowało 42,2% respondentów. Kontakt z takimi osobami może zwiększać ryzyko normalizacji przestępczych zachowań oraz osłabiać poczucie ich konsekwencji. Zjawisko to, określane jako „wpływ rówieśniczy", sprzyja naśladowaniu negatywnych wzorców i może prowadzić do podejmowania ryzykownych decyzji.

Rys. 14. Wpływ wychowania w rodzinie na postawy przestępcze – opinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Ponad dwie trzecie respondentów (66,7%) uważa, że wychowanie w rodzinie wpływa na kształtowanie postaw przestępczych, natomiast 33,3% nie zgadza się z tym stwierdzeniem. Zdaniem większości badanych środowisko rodzinne odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu postaw społecznych. Sposób wychowania, wartości przekazywane przez rodziców oraz atmosfera w domu mogą mieć istotny wpływ na skłonność do zachowań przestępczych. Z kolei osoby, które nie podzielają tej opinii, mogą dostrzegać inne czynniki, takie jak wpływ rówieśników czy sytuacja ekonomiczna, jako równie istotne w kształtowaniu postaw jednostki.

Rys. 15. Ocena wpływu środowiska rodzinnego na skłonność do łamania prawa – opinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów dostrzega istotny wpływ środowiska rodzinnego na skłonność do łamania prawa. 12% z nich ocenia ten wpływ jako bardzo duży, 32% jako duży, a 22% jako średni. To wskazuje na kluczową rolę rodziny w kształtowaniu postaw i wartości, które mogą sprzyjać lub zapobiegać zachowaniom niezgodnym z prawem.

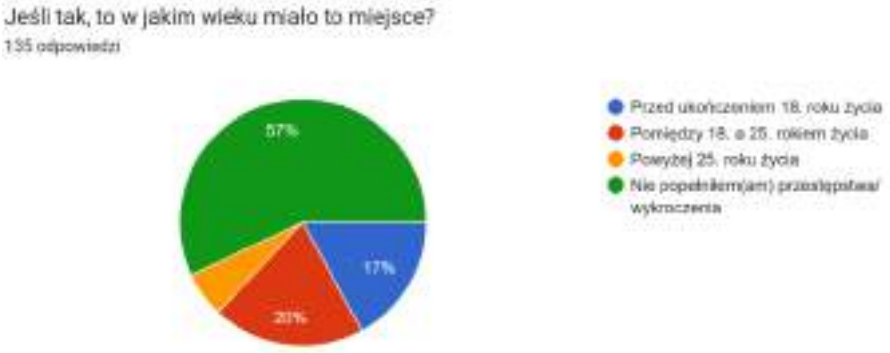
Rys. 16. Doświadczenie popełnienia wykroczenia lub przestępstwa – odpowiedzi respondentów

Źródło: opracowanie własne

Wyniki ankiety dotyczącej popełniania wykroczeń lub przestępstw pokazują, że 57,8% respondentów nigdy nie dopuściło się żadnego czynu zabronionego, 30,4% przyznało się do popełnienia wykroczenia, a 11,9% deklaruje, że popełniło przestępstwo. Oznacza to, że większość badanych przestrzega prawa, jednak niemal jedna trzecia miała kontakt z drobnymi naruszeniami, a niewielka, lecz istotna grupa dopuściła się poważniejszych czynów. Wyniki te wskazują na konieczność zwrócenia uwagi na czynniki społeczne wpływające na łamanie prawa, takie jak środowisko rodzinne, edukacja czy sytuacja materialna, co może mieć znaczenie w kontekście działań prewencyjnych i resocjalizacyjnych.

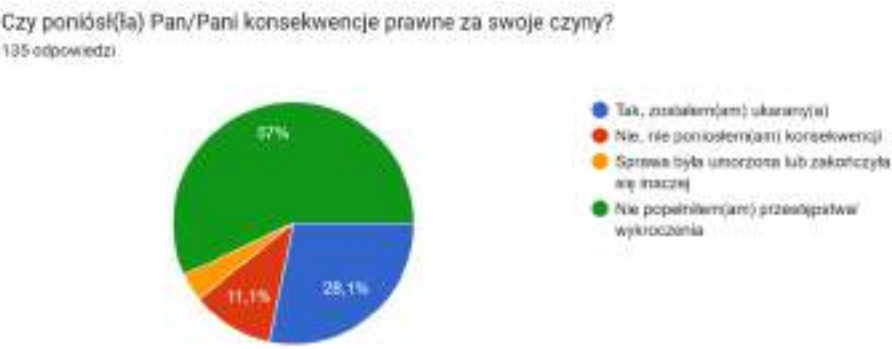
Rys. 17. Wiek respondentów podczas popełnienia wykroczenia/przestępstwa

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (57%) nie miała doświadczeń związanych z popełnieniem przestępstw ani wykroczeń, co może sugerować wysoką świadomość prawną i odpowiedzialność społeczną. 17% badanych przyznało, że miało to miejsce przed ukończeniem 18. roku życia, a 20% popełniło przestępstwo lub wykroczenie między 18. a 25. rokiem życia. Niewielki odsetek (około 6%) przyznał się do popełnienia wykroczenia lub przestępstwa po 25. roku życia. Taki rozkład może wskazywać na większą skłonność do ryzykownych zachowań w okresie dorastania i wczesnej dorosłości.

Rys. 18. Konsekwencje prawne respondentów za swoje czyny

Źródło: opracowanie własne

Znaczna większość respondentów (71,9%) nie poniosła konsekwencji prawnych za swoje czyny, co może sugerować trudności w egzekwowaniu prawa lub fakt, że popełnione czyny nie były traktowane jako poważne przestępstwa. Brak konsekwencji może prowadzić do poczucia bezkarności i sprzyjać powtarzaniu negatywnych zachowań.

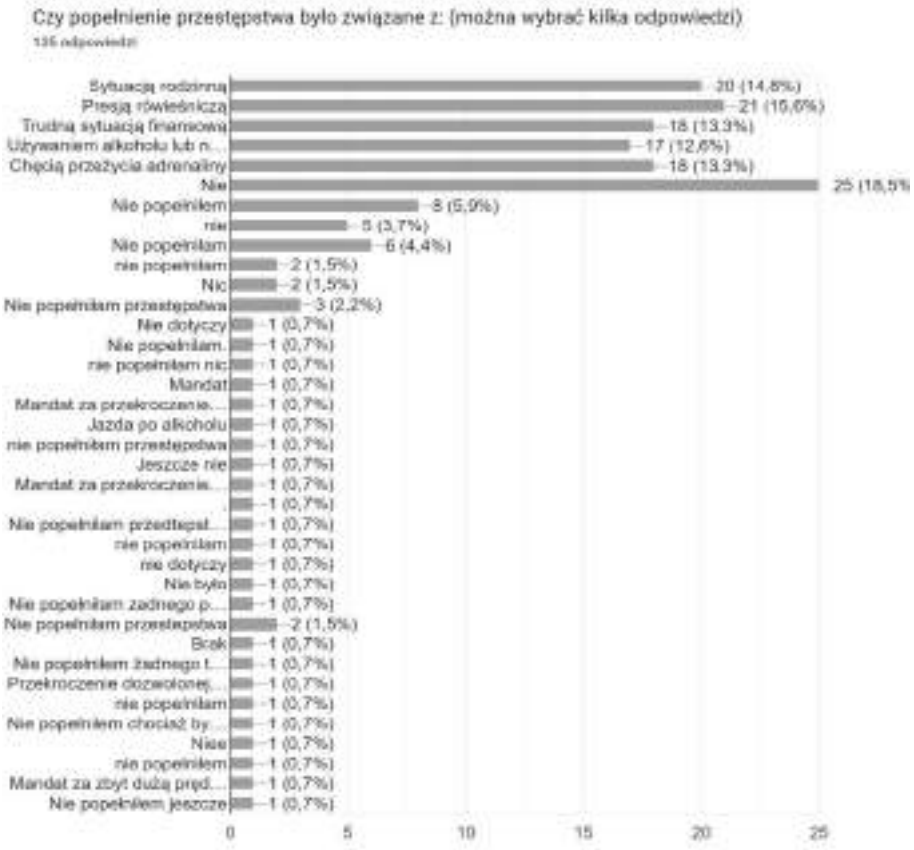
Rys. 19. Wpływ środowiska rodzinnego na decyzje związane z łamaniem prawa – opinie respondentów

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa respondentów (54,1%) nie miała doświadczenia z przestępstwami ani wykroczeniami. 20% z nich uważa, że środowisko rodzinne miało duży wpływ na ich decyzje związane z łamaniem prawa, a 15,6% twierdzi, że miało to wpływ częściowy. Niewielki odsetek badanych uznał, że środowisko rodzinne nie miało wpływu lub trudno im to ocenić. Większość osób, które przyznały się do łamania prawa, zauważa wpływ środowiska rodzinnego na swoje decyzje, co podkreśla istotną rolę wychowania i warunków domowych w kształtowaniu postaw prawnych. Jednocześnie ponad połowa respondentów nie miała doświadczeń z przestępstwami, co sugeruje, że inne czynniki, takie jak indywidualne wartości czy edukacja, również wpływają na unikanie konfliktów z prawem.

Rys. 20. Związki pomiędzy popełnieniem przestępstwa a czynnikami zewnętrznymi

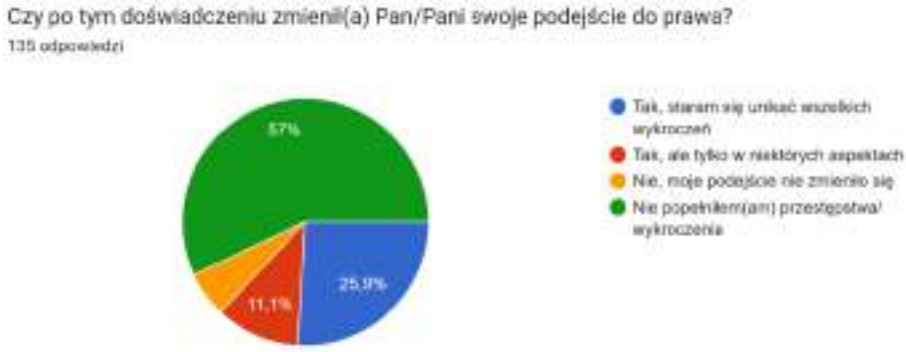
Źródło: opracowanie własne

Na podstawie zebranych odpowiedzi można zauważyć, że główne czynniki skłaniające do łamania prawa to wpływ otoczenia oraz trudna sytuacja życiowa. Presja rówieśnicza (15,6%) oraz sytuacja rodzinna (14,8%) odgrywają istotną rolę w podejmowaniu decyzji o popełnieniu przestępstwa. Podobny odsetek osób wskazał również trudności finansowe (13,3%) oraz chęć przeżycia adrenaliny (13,3%) jako czynniki prowadzące do działań niezgodnych z prawem.

Istotnym elementem jest również używanie alkoholu lub narkotyków, które zostało wskazane przez 12,6% respondentów. Może to sugerować, że substancje psychoaktywne osłabiają kontrolę nad własnym zachowaniem i zwiększają skłonność do łamania prawa.

Warto podkreślić, że 18,5% badanych zadeklarowało, że nigdy nie popełniło przestępstwa, co pokazuje, że nie wszyscy poddają się negatywnym wpływom środowiska. Analiza tych wyników wskazuje, że zarówno czynniki społeczne, jak i indywidualne doświadczenia życiowe mają istotny wpływ na zachowania przestępcze.

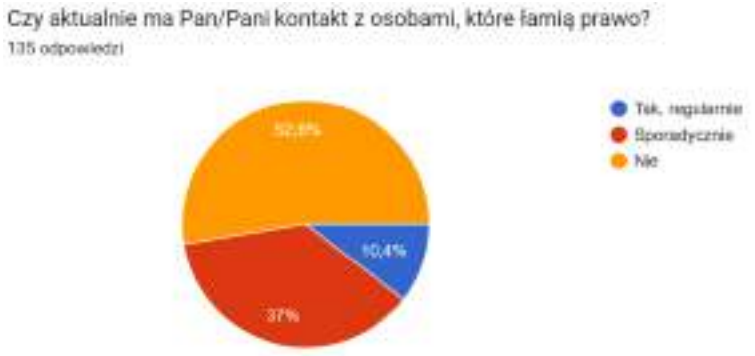
Rys. 21. Zmiana podejścia respondentów do prawa

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów (57%) zadeklarowała, że doświadczenie związane z łamaniem prawa prowadziło do refleksji i zmiany postaw wobec prawa. To wskazuje na możliwość resocjalizacji oraz powrotu do społeczeństwa.

Rys. 22. Kontakt respondentów z osobami łamiącymi prawo

Źródło: opracowanie własne

Łącznie 50,4% respondentów deklaruje kontakt z osobami łamiącymi prawo, z czego większość (39,8%) utrzymuje go sporadycznie, co może sugerować okazjonalne interakcje w otoczeniu. Regularny kontakt (10,6%) wskazuje na bliskie relacje, np. w rodzinie lub wśród znajomych. Blisko połowa badanych (49,6%) nie ma styczności z takimi osobami, co może oznaczać mniejsze ryzyko przejmowania negatywnych wzorców. Kontakt z osobami łamiącymi prawo może wpływać na kształtowanie postaw wobec norm społecznych – im częstszy, tym większe prawdopodobieństwo normalizacji takich zachowań. Jednak duży odsetek osób bez takiego kontaktu sugeruje, że wielu badanych funkcjonuje w środowiskach sprzyjających przestrzeganiu prawa.

Wnioski

Analiza literatury przedmiotu oraz wyniki badań pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

1. Struktura rodziny odgrywa istotną rolę w procesie socjalizacji pierwotnej – osoby wychowywane w pełnych rodzinach rzadziej przejawiają postawy sprzyjające łamaniu prawa.
2. Występowanie w środowisku rodzinnym problemów takich jak alkoholizm, przemoc domowa lub przestępczość członków rodziny znacząco koreluje z podwyższonym ryzykiem kształtowania postaw przestępczych wśród młodzieży.
3. Surowe metody wychowawcze, oparte na kontroli i braku wsparcia emocjonalnego, zwiększają skłonność do podejmowania działań niezgodnych z normami społecznymi.
4. Niski poziom zaangażowania rodziców w życie dziecka, brak ustalonych norm i zasad w dzieciństwie oraz negatywne relacje rodzinne sprzyjają powstawaniu zachowań dewiacyjnych i utrudniają kształtowanie pozytywnych postaw społecznych.
5. Obecność czynników ochronnych, takich jak dobra jakość relacji rodzinnych, jasno określone zasady postępowania oraz zaangażowanie rodziców, znacząco zmniejsza prawdopodobieństwo pojawienia się postaw przestępczych, co potwierdzają uzyskane dane.

Podsumowanie

Podjęta tematyka badań okazała się istotna zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym, dostarczając cennych informacji na temat mechanizmów socjalizacji i czynników ryzyka w procesie wychowania. Przedstawiono zarówno podstawy teoretyczne problematyki, jak i wyniki badań własnych, co umożliwiło kompleksowe spojrzenie na badane zjawisko.

Uzyskane wyniki potwierdzają, że środowisko rodzinne ma istotne znaczenie w kształtowaniu postaw przestępczych. Odpowiednia opieka, stabilne relacje oraz wzorce wychowawcze mogą działać ochronnie, podczas gdy negatywne doświadczenia rodzinne mogą zwiększać ryzyko przestępczości wśród populacji.

Opracowanie nie daje jednak ostatecznej odpowiedzi odnośnie wagi wpływu dysfunkcji na socjalizowanie dzieci w rodzinie. Warto zatem kontynuować badania nad tym zagadnieniem i rozwijać strategie profilaktyczne, które mogą przyczynić się do ograniczenia negatywnych skutków wychowania w trudnym środowisku rodzinnym.

Bibliografia

Adamczyk, M. *Przyczyny i czynniki stymulujące przestępstwa rozbójnicze*.

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Prentice-Hall.

Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. Holt, Rinehart & Winston.

Baron, R.A., & Byrne, D. (2004*). Psychologia społeczna*. PWN.

Bem, D.J. (1970). *Beliefs, attitudes, and human affairs*. Brooks/Cole Publishing Company.

Dutkiewicz, W. (1996). *Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*. Strzelec.

Eagly, A.H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Harcourt Brace Jovanovich.

Hołyst, B. (2022). *Kryminologia*. PWN.

Jung, C.G. (1996). *Typy psychologiczne*. Wydawnictwo KR.

Jusiak, O.R., Łuczyński, A., Pietruszka, L., & Wach, T. (2015). *Szkice z pedagogiki, opieki międzyludzkiej*, pracy resocjalizacyjnej i pedagogiki chrześcijańskiej. Wydawnictwo KUL.

Matysiak-Błaszczyk, A., Błasiak, A., Ratajczak, Ł., Ściupider-Młodkowska, M., Zychowicz, M., Gątarek, I., & Jankowiak, B. (2020). *Relacje dziecka z rodzicami*. [w:] K. Sikorska-Krauze & M. Klichowski (red.), *Pedagogika dziecka: podręcznik akademicki*.

Muszyński, H. (1971). *Wstęp do metodologii pedagogiki*.

Narkiewicz-Niedbalec, E. (2016). *Rozumienie hipotezy w słownikach i podręcznikach z zakresu nauk społecznych. Relacje*. Studia z nauk społecznych, 1.

Nowosielski, S. (2016*). Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

Pierzchała, K. (2018). *Socjalizacja dziecka w dysfunkcjonalnej rodzinie*. Acta Scientifica Academiae Ostroviensis. Sectio A, Nauki Humanistyczne, Społeczne i Techniczne, 12(2).

Pilch, T. (2001). *Zasady badań pedagogicznych*. Wydawnictwo Akademickie Żak.

Piotrowski, P., Búgelová, T., & Wicher, P. (2015*). Oblicza przestępczości – wyzwania psychologii sądowej*.

Sołoma, L. (2002). *Metody i techniki badań socjologicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

Sozańska, E. (2014). *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*. Łódzkie Studia Teologiczne, 23(3).

Więcek-Durańska, A. (2018*). Psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży*. Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. S. Batawii, 25.

Wiśniewski, B. *Znaczenie i rola środowiska rodzinnego i rówieśniczego w procesie stawania się nieletnim przestępcą oraz rodzaje środków wychowawczych.* Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim.

Źródła internetowe:

Postawa. https://pzc.innelektury.pl/postawa/#google_vignette (dostęp: 12 stycznia 2025 r.)

Proces socjalizacji. https://pracezpedagogiki.pl/proces-socjalizacji/ (dostęp: 8 stycznia 2025 r.)

Czynniki socjalizacji. https://zpe.gov.pl/b/czynniki-socjalizacji/PgTPvsEBq (dostęp: 13 stycznia 2025 r.)

Ostrołęcka Policja podsumowuje rok 2023. (2024). https://www.eostroleka.pl/ ostrolecka-policja-podsumowuje-rok-2023-mniej-wypadkow-wiecej-bezpieczenstwa-wysoka-wykrywalnosc-przestepstw,art. 109013.html (dostęp: 12 stycznia 2025 r.)

Przedmiot badań. https://ekonsultacje-online.pl/przedmiot-badan/ (dostęp: 23 marca 2025 r.)

mgr Martyna Kaszuba

ANALIZA WPŁYWU SŁUŻBY WOJSKOWEJ NA POSTAWY OBYWATELSKIE W POLSCE

Wstęp

Służba wojskowa w Polsce, w kontekście tradycji i historii, była i nadal jest jednym z kluczowych elementów kształtujących tożsamość narodową oraz postawy obywatelskie. Przez dziesięciolecia, zarówno w okresach obowiązkowej służby, jak i w czasach, gdy system obronny ulegał transformacji, służba wojskowa pełniła rolę nie tylko obronną, ale również wychowawczą, mając istotny wpływ na kształtowanie świadomości obywatelskiej społeczeństwa. Tematyka wpływu służby wojskowej na postawy obywatelskie w Polsce jest szczególnie istotny w kontekście współczesnych wyzwań społecznych, politycznych oraz militarno-obronnych, z którymi mierzy się nasz kraj.

Historia służby wojskowej w Polsce

Służba wojskowa w Polsce jest głęboko zakorzenionym elementem naszego Państwa, która od wielu lat odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu i obronie kraju. Polska jest krajem z bogatą historią, gdzie służba w wojsku nie zapewniała jedynie obrony państwa, ale również była jednym z filarów tożsamości narodowej. Ostatnie stulecie było dla Polski ciężkim okresem, w trakcie którego musiała mierzyć się z wieloma wyzwaniami. Odrodzenie się państwa polskiego po 123 latach zaborów oraz koniec okresu komunizmu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej sprawiły, że Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej stają się coraz bardziej profesjonalne.

W treści Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. znajduje się punkt mówiący o obowiązku każdego obywatela – niezależnie od płci czy statusu społecznego. „Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona

Ojczyzny”[1] – sformułowanie to jest wyrazem odpowiedzialności każdego obywatela wobec państwa i wspólnoty narodowej oraz przypomina, że obywatelstwo wiąże się nie tylko z przywilejami, ale również z odpowiedzialnością i obowiązkami wobec państwa. Jedną z form przygotowania do obrony Ojczyzny jest właśnie służba wojskowa regulowana aktualnie przez przepisy ustawy o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca 2022 roku.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, jednym z najważniejszych wyzwań nowo powstałego państwa polskiego była odbudowa i organizacja Wojska Polskiego. Zadanie to było szczególnie trudne, ponieważ przez ponad 123 lata zaborów Polska nie posiadała własnych sił zbrojnych, a ziemie należące do trzech zaborców różniły się pod względem prawnym, administracyjnym i organizacyjnym. „My, Rada Regencyjna Państwa Polskiego, zgodnie z odezwą naszą z dnia 11 listopada 1918 r. oznajmujemy wszystkim formacjom Wojska Polskiego Nam podległym, iż z dniem dzisiejszym władzę wojskową i Naczelne Dowództwo przekazaliśmy Brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu”[2]. Po tych słowach Piłsudski stał się naczelnym wodzem Wojska Polskiego, a już kilka dni później – 14 listopada – otrzymał również miano Naczelnika Państwa.

Rozpoczęło się kształtowanie administracji państwowej, a przede wszystkim tworzenie armii oraz instytucji wojskowych. Kluczowe było stworzenie jednolitej struktury dowodzenia oraz połączenie oddziałów wywodzących się z różnych tradycji wojskowych. Formowanie polskiej armii opierało się na ochotnikach chcących służyć w wojsku. Przez fakt, iż w tamtym okresie na terenie kraju przebywało wielu ludzi, którzy nie określali swojej narodowości jako polskiej, w momencie pierwszych poborów do wojska, z mniejszości narodowych było ponad 55 tysięcy żołnierzy – szeregowych. Natomiast samych oficerów do tworzącego się wojska przyjęto prawie 4 tysiące.

Tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej, uchwalona w 1918 roku, ustanawiała służbę wojskową jako fundamentalny obowiązek każdego obywatela kraju. W świetle jej zapisów rozpoczęto regularne i systematyczne pobory, które miały na celu nie tylko zabezpieczenie granic państwa, ale również stworzenie silnych i dobrze zorganizowanych sił zbrojnych. W rezultacie Wojsko Polskie stopniowo zwiększało swoją liczebność, a także rozwijało swoje zdolności operacyjne.

---

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Rozdział II, art. 85, pkt 1.

2 *Wojsko i wychowanie*, pismo żołnierzy zawodowych WP 10/94, Ministerstwo Obrony Narodowej, Departament Stosunków Społecznych, s. 64.

Zgodnie z zapisami ustawy, każdy mężczyzna, który ukończył 20. rok życia i został uznany za zdolnego do pełnienia służby wojskowej, był zobowiązany do stawienia się na pobór. Okres zasadniczej służby wojskowej wynosił wówczas 24 miesiące bądź dłużej – w zależności od rodzaju służby[3]. Służba była ściśle nadzorowana, a szkolenie rekrutów odbywało się według nowoczesnych standardów, które czerpały z doświadczeń wojskowych różnych krajów. Pobór do wojska odbywał się corocznie na zasadzie rejestracji młodych mężczyzn. Kandydaci przechodzili badania lekarskie, które decydowały o ich przydatności do służby. Osoby o słabszym zdrowiu były zwalniane z obowiązku, choć w przypadku zagrożenia wojennego mogły być kierowane do pomocniczych służb wojskowych. Proces szkolenia miał na celu nie tylko przygotowanie żołnierzy do walki, ale także kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych.

Formacja z roku na rok rozrastała się, powstawały kolejne dywizje i brygady, a liczba żołnierzy ciągle rosła. „Ich stan liczebny w latach 1921 – 1926 wynosił około 17 000 oficerów, 275 000 szeregowych i 80 000 koni”[4], a to sprawiło, że Wojsko Polskie wyróżniało się swoją wielkością na tle innych państw europejskich. W okresie II RP Wojsko Polskie było nie tylko narzędziem obrony, ale również instytucją, która kształtowała tożsamość narodową. Poprzez obowiązkową służbę wojskową młodzi Polacy mieli okazję uczestniczyć w procesie integracji społecznej, poznawać wartości patriotyczne i wzmacniać więź z odrodzonym państwem. Okres II RP był czasem dynamicznego rozwoju i organizacji Wojska Polskiego, które musiało sprostać licznym wyzwaniom. Był to fundament, na którym opierały się kolejne etapy historii służby wojskowej w Polsce.

Okres II wojny światowej, począwszy od września 1939 roku, kiedy to Niemcy zaatakowały Polskę w ramach operacji „Fall Weiss”, był dla Polski bardzo ciężkim czasem. Niemcy czy ZSRR posiadały zdecydowaną przewagę nad Polską, względem sprzętu oraz uzbrojenia. Mimo podjętych działań w 1939 roku państwo Polskie nie było w stanie dorównać siłom niemieckim i ZSRR pod względem liczebnym ani technicznym.

W trakcie II wojny światowej działało państwo podziemne, czyli „cały system władz państwowych działających w imieniu Rzeczypospolitej w najtrudniejszych warunkach – w sytuacji okupowania terytorium Narodowego

[3] Tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej z dnia 27 października 1918 r. (Dz. U. 1918 nr 13 poz. 28).

[4] L. Ratajczyk, *Historia wojskowości*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1980, s. 231.

przez 2 wrogów: hitlerowskie Niemcy i stalinowski Związek Radziecki”[5]. Było to legalnym, konspiracyjnym kontynuowaniem władz Rzeczypospolitej Polskiej. W momencie, kiedy kampania wrześniowa w 1939 r. okazała się porażką wielu przywódców politycznych i wojskowych udało się na emigrację. Za pomysłodawcę formowania rządu polskiego oraz polskich sił zbrojnych uznaje się gen. Władysława Sikorskiego. Był człowiekiem, który rozpoczął we Francji odbudowę wojska polskiego z zamysłem walki o terytorium ojczyzny. Jednak po roku z powodu klęski Francji, emigracyjny rząd polski przeniesiono do drugiego sojusznika – Anglii. Polskie Państwo Podziemne składało się z trzech głównych filarów: L. Ratajczyk, Historia wojskowości, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1980, s. 316.

- władze cywilne, tj. Rząd Polski na emigracji,
- siły zbrojne, tj. Armia Krajowa,
- edukacja i kultura, tj. kontynuacja nauki, tajne teatry czy wydawnictwa książkowe.

„14 lutego 1942 roku Związek Walki Zbrojnej przekształcony został w Armię Krajową”[6]. AK była niczym innym jak zgrupowaniem żołnierzy – ochotników, którzy chcieli walczyć o wolność ojczyzny, czasem ryzykując własnym życiem. Podjęcie decyzji o utworzeniu takiej formacji pojawiła się, z uwagi na potrzebę utworzenia organizacji wojskowej, która będzie jednolita. Do Armii Krajowej mógł wstąpić każdy – w szczytowym momencie swojej działalności liczyła około 350 tysięcy zaprzysiężonych żołnierzy, w tym mężczyzn, kobiety oraz młodzież. Działalność formacji polegała głównie na różnego rodzaju akcjach sabotażowych oraz dywersyjnych. Do jednych z takich akcji zalicza się Powstanie Warszawskie z 1 sierpnia 1944 roku. „Powstanie Warszawskie było największą polską bitwą w II wojnie światowej. Powstańcy walczyli w nim przeciwko regularnym formacjom niemieckim – bez ciężkiego uzbrojenia, samolotów, dział i czołgów”[7]. Powstanie miało na celu wyzwolenie Warszawy, jednak po 63 dniach zaciętej walki zakończyło się klęską. Działania Armii Krajowej głęboko zakorzeniły się w historii państwa polskiego, przejawiając szeroko pojęty patriotyzm oraz odwagę obywateli.

5 T. Krząstek, J. Tomczyk, *Siły Zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 2000, s. 26.

6 L. Ratajczyk, *Historia wojskowości*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1980, s. 316.

7 T. Krząstek, J. Tomczyk, *Siły Zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 2000, s. 145.

Wkroczenie Armii Czerwonej w 1944 roku oznaczało początek likwidacji struktur Polskiego Państwa Podziemnego. W styczniu 1945 roku gen. Leopold Okulicki rozwiązał Armię Krajową, aby uniknąć represji ze strony ZSRR.

Po zakończeniu II wojny światowej powstała Polska Rzeczpospolita Ludowa, która funkcjonowała jako państwo socjalistyczne zależne od Związku Radzieckiego. Ustrój opierał się na dominacji jednej partii – Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – która sprawowała kontrolę nad wszystkimi aspektami życia publicznego i gospodarczego. „Siły Zbrojne w Polsce w latach 1945–1989 stanowiły filar ustroju i podporę władzy komunistycznej. Wykorzystywane były do zdławienia oporu niepodległościowego po zakończeniu II wojny światowej oraz tłumienia wewnętrznych niepokojów społecznych w następnych latach”[8].

Kształtowanie Wojska Polskiego po wojnie było ciężkim i długotrwałym procesem. „Kierownictwo Wojska Polskiego, po zakończeniu wojny, skupiło swój wysiłek na sprawnym przeprowadzeniu demobilizacji i przejściu wojsk na stopę pokojową, a następnie na stopniowym doskonaleniu ich struktur organizacyjnych”[9]. Proces ten zaplanowano w dwóch etapach. Pierwszy z nich obejmował teoretyczne przygotowanie mobilizacji, w ramach którego przeprowadzono analizę potrzeb oraz dostępnych zasobów państwowych. Natomiast drugi etap skupiał się na zabezpieczeniu materiałowym i technicznym oraz na przygotowaniu rezerw oficerskich. Ustawa z dnia 4 lutego 1950 roku o powszechnym obowiązku wojskowym była dokumentem, który zawierał wszystkie szczegółowe informacje na temat służby wojskowej. Ustawa wprowadzała obowiązek wojskowy dla wszystkich mężczyzn, którzy osiągnęli wiek poborowy – 18 lat. Obowiązek ten obejmował rejestrację oraz sam pobór do wojska. Wprowadzono obowiązkową zasadniczą służbę wojskową w jednostkach wojskowych, a czas jej trwania wynosił dwa lata. Po odbyciu takiej służby obywatele trafiali do rezerwy i byli zobowiązani do uczestnictwa w okresowych ćwiczeniach wojskowych.

„Wprowadzone w latach 1955-1960 ustalenia, zapisane w protokołach dwustronnych uzgodnień, radykalnie zmieniały skład bojowy Wojska

---

8 A. Machniak, Artykuł recenzyjny – *Wojsko w Polsce „Ludowej”*. Studia i materiały IPN, red. nauk. R. Klementowski, J. Nowosielska-Sobel, P. Piotrowski, G. Strauchold, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji Państwowego Instytutu Badawczego w Radomiu, Wrocław 2014, s. 134.

9 J. Wojnarowski, *Mobilizacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000, s. 60.

Polskiego”[10]. Zmiany te były bezpośrednio związane z przystąpieniem Polski do Układu Warszawskiego w 1955 roku i miały na celu dostosowanie polskich sił zbrojnych do standardów i strategii sojuszu, w którym dominującą rolę odgrywał Związek Radziecki. Jednym z kluczowych elementów tych zmian było przekształcenie struktur wojskowych, co miało na celu zwiększenie mobilności i siły uderzeniowej Wojska Polskiego, a także lepsze zintegrowanie go z siłami sojuszniczymi Układu Warszawskiego. „Utworzony z inicjatywy ZSRR na podstawie Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej, zawartego 14 maja 1955 w Warszawie między Albanią, Bułgarią, Czechosłowacją, NRD, PRL, Rumunią, Węgrami i ZSRR”[11]. Układ Warszawski miał głównie na celu:

- stworzenie wspólnego sojuszu wojskowego państw socjalistycznych, który miał przeciwdziałać zagrożeniom ze strony zachodniej,
- wykorzystanie sojuszu do interwencji w krajach członkowskich w celu ochrony reżimów komunistycznych przed wewnętrznymi próbami demokratyzacji lub zmian ustrojowych.

Redukcja ilości żołnierzy w polskiej armii spowodowana była głównie przez problemy ekonomiczne. W przeciągu pięciu lat liczebność wojska spadła o 105 tysięcy osób. Fakt o zredukowaniu ilości żołnierzy wojska wcale nie świadczy o tym, że było ono słabe. Polska armia została wyposażona w nowoczesny sprzęt wojskowy produkcji radzieckiej. Unowocześniono przemysł zbrojeniowy w Polsce, co pozwalało na częściowe uniezależnienie się od importu. Produkowano m.in. transportery opancerzone czy amunicję. Zwiększono nacisk na mobilność wojsk i szybkość reagowania w przypadku konfliktu, a szczególny nacisk położono na rozwój sił powietrznych i wojsk pancernych. Dodatkowo zwiększono znaczenie wykształcenia wojskowego oraz zmodernizowano programy szkoleniowe.

Polska Rzeczpospolita Ludowa była państwem o cechach totalitarnych. W tym okresie istniała cenzura, represje wobec opozycji politycznej, masowe śledzenie obywateli przez służby specjalne, a także systematyczne łamanie praw człowieka. Wykorzystywanie wojska jako formacji podporządkowanej politycznie i ideologicznie do tłumienia zamieszek i protestów obywatelskich było jednym z elementów rządów PRL. Wojsko pełniło rolę narzędzia represji, mającego na celu utrzymanie porządku i władzy komunistycznej.

---

[10] Ministerstwo Obrony Narodowej, *Przegląd historyczno-wojskowy*, Warszawa 2014, s. 229.

[11] *Układ Warszawski* – Encyklopedia PWN https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uklad-warszawski;3990984.html (dostęp 14.01.2025).

Pierwszym masowym protestem społecznym, skierowanym przeciwko komunistycznym władzom był Poznański Czerwiec w 1956 roku. Protest ten był reakcją na niezadowolenie ludzi, co do warunków pracy, niskich płac oraz ograniczeń wolności obywatelskich. Ludzie domagali się poprawy sytuacji ekonomicznej i politycznej. „Po raz pierwszy władza wykorzystała swoje „zbrojne ramię" do rozwiązania przemocą konfliktu społecznego"[12].

Kolejny protest, zapisany w pamięci historii państwa odbył się na pomorzu w 1970 roku. Bezpośrednią przyczyną wybuchu była ogłoszona tego roku podwyżka cen artykułów spożywczych, co oznaczało pogorszenie się sytuacji życiowej pracowników. 14 grudnia 1970 roku robotnicy Stoczni Gdańskiej rozpoczęli strajk, domagając się wycofania podwyżek. Brak reakcji ze strony władz doprowadził do eskalacji protestów, które rozszerzyły się na teren innych miast – m. in. Gdynię i Szczecin. Władze, zdecydowały się na użycie siły i do tłumienia protestów skierowano około 27 tysięcy żołnierzy łącznie z dużą ilością sprzętu ciężkiego[13].

Wojsko w PRL było ściśle podporządkowane władzom komunistycznym i odgrywało kluczową rolę w utrzymaniu systemu politycznego. Pełniło zarówno funkcje obronne, jak i represyjne, będąc jednym z filarów władzy komunistycznej. Codzienne życie żołnierzy, choć trudne, miało na celu wychowanie obywatela lojalnego wobec systemu.

„Tytuł otrzymuje brzmienie: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej"[14] – to sformułowanie zawarte w ustawie oficjalnie zakończyło działalność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Przywrócono nazwę państwa "Rzeczpospolita Polska" jak również godło z orłem w koronie, nawiązujące do tradycji I oraz II Rzeczypospolitej.

Po 1989 roku Wojsko Polskie przeszło znaczną modyfikację, dostosowując się do nowych realiów politycznych i militarnego otoczenia i tym samym do unowocześnienia pod kątem sprzętu, ale i umiejętności. „Modernizacja technologiczna, integracja z NATO, dywersyfikacja źródeł zaopatrzenia, inwestycje w szkolenia i kadry oraz rozwój zdolności w zakresie cyberbezpieczeństwa, były kluczowymi elementami tej transformacji"[15].

---

[12] *Echa Czerwca 1956 w Wojsku Polskim*, Poznański Czerwiec 1956, Instytut Historii UAM, Poznań 2007, str. 71.

[13] Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej nr 12 (121) grudzień 2010, str. 5.

[14] Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1989 Nr 75 poz. 444, zm. Dz. U. 199).

[15] P. Ochyra, W. Perdion, *Wyposażenie a bezpieczeństwo: transformacja Wojska Polskiego po 1989 roku i jej wpływ na zdolność obronną kraju*, file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ochyra_Perdion_PiB_1(2)2024.pdf (dostęp 15.01.2025 r.).

W latach 1989-1994 w Europie zaszły istotne zmiany, które wpłynęły na bezpieczeństwo Polski. Wydarzenia takie jak odzyskanie wolności przez narody Europy Środkowej i Wschodniej, zjednoczenie Niemiec, rozpad Układu Warszawskiego oraz rozpad ZSRR radykalnie przekształciły warunki bezpieczeństwa w tym regionie. Dla Polski, te zmiany miały kluczowe znaczenie. Po pewnym czasie otworzono Polsce, jak i innym państwom Europy Środkowej i Wschodniej, możliwość współpracy z NATO. W latach 1994-1999, w ramach tego programu, polskie siły zbrojne dostosowały się do wyznaczonych standardów NATO. Efektem tego procesu było przyjęcie Polski do Paktu Północnoatlantyckiego 12 marca 1999 roku.

Współczesny model służby wojskowej w Polsce

NATO (North Atlantic Treaty Organization) to organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, który podpisano 4 kwietnia 1949 roku w Waszyngtonie jako zbiorowy układ bezpieczeństwa[16]. Sojusz NATO powstał jako rezultat głęboko odczuwanego lęku, wywołanego rozpadem wielobiegunowego porządku polityczno-strategicznego w Europie[17]. Przystąpienie Polski do NATO w 1999 roku miało ogromny wpływ na kraj, w tym przede wszystkim na jego strukturę wojskową. NATO jako jeden z najsilniejszych sojuszy wojskowych zapewnia Polsce bezpieczeństwo oraz wzmacnia pozycję kraju na arenie międzynarodowej.

W 2008 roku uchwalono ustawę o powszechnym obowiązku obrony RP, która zniosła obowiązkową służbę wojskową dla mężczyzn urodzonych po 1990 roku. Decyzja ta była wynikiem potrzeby dostosowania struktur obronnych do wymogów NATO oraz chęci zwiększenia profesjonalizmu Sił Zbrojnych. Po 2008 roku wprowadzono kolejne zmiany w systemie obronnym Polski. W 2015 roku uchwalono ustawę o obronie Ojczyzny, która wprowadziła m.in. Narodowe Siły Rezerwowe oraz zreorganizowała system mobilizacyjny. Ustawa ta miała na celu zwiększenie elastyczności i efektywności Sił Zbrojnych RP w obliczu współczesnych zagrożeń. W 2022 roku uchwalono nową ustawę o obronie Ojczyzny, która wprowadziła m.in. zmiany w strukturze organizacyjnej Sił Zbrojnych, zwiększenie liczby żołnierzy zawodowych oraz

[16] B. Balcerowicz, J. Pawłowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002, s. 73-74.

[17] D. Yost, *NATO's Balancing Act*, United States Institute of Peace Press, Washington 2014, str. 114.

wzmocnienie współpracy z sojusznikami. Ustawa ta stanowi kontynuację procesu modernizacji i profesjonalizacji polskich Sił Zbrojnych.

Osoba, która chce zostać żołnierzem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, musi spełniać określone wymagania formalne i zdrowotne. Wymogi te mają na celu zapewnienie, że do Sił Zbrojnych trafiają osoby odpowiednio przygotowane, zarówno pod względem fizycznym, psychicznym, jak i moralnym. Warunki, jakie musi spełniać osoba ubiegająca się o pełnienie służby wojskowej, zostały szczegółowo określone w art. 83 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny – „1. Do służby wojskowej może być powołana osoba, która spełnia następujące warunki[18]:

1) posiada obywatelstwo polskie,
2) posiada nieposzlakowaną opinię,
3) posiada zdolność fizyczną i psychiczną do pełnienia służby wojskowej,
4) posiada wiek co najmniej 18 lat,
5) nie była karana za przestępstwo umyślne,
6) nie jest przeznaczona do służby zastępczej,
7) nie jest wyłączona od obowiązku pełnienia czynnej służby wojskowej w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny,
8) nie posiada nadanego przydziału organizacyjno-mobilizacyjnego do służby w jednostce zmilitaryzowanej,
9) posiada wykształcenie:
   a. co najmniej wyższe – w przypadku pełnienia służby na stanowisku służbowym w korpusie oficerów,
   b. co najmniej średnie lub średnie branżowe – w przypadku pełnienia służby na stanowisku służbowym w korpusie podoficerów,
   c. co najmniej podstawowe – w przypadku pełnienia służby na stanowisku służbowym w korpusie szeregowych – jeżeli występują potrzeby uzupełnieniowe Sił Zbrojnych".

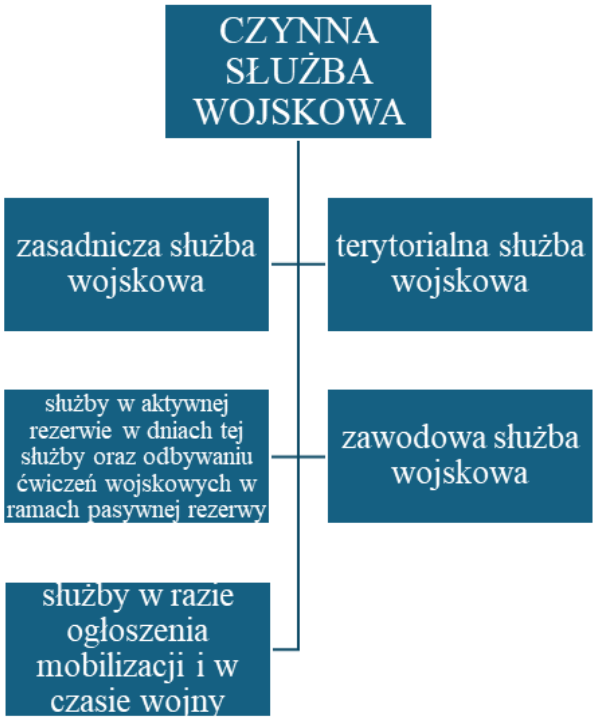
Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny reguluje kwestie związane z obronnością Polski, w tym organizację i funkcjonowanie Sił Zbrojnych RP, system rezerw osobowych, mobilizację oraz współpracę z sojusznikami. Obecnie służba wojskowa w Polsce dzieli się na różne rodzaje jej

[18] Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).

pełnienia. Najgłówniejszym jest podział na czynną służbę wojskową oraz służbę w rezerwie o czym mówi art. 129 Ustawy o obronie ojczyzny – „Art. 129. Służba wojskowa dzieli się na[19]:

1) czynną służbę wojskową;
2) służbę w rezerwie".

Rysunek 1. Podział czynnej służby wojskowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny

Dobrowolna Zasadnicza Służba Wojskowa jest nową formą służby wojskowej w Polsce, wprowadzoną w 2022 roku. Jest to propozycja dla osób, które chcą zdobyć doświadczenie wojskowe i potencjalnie po ukończeniu tej służby zostać zawodowymi żołnierzami. DZSW składa się z dwóch etapów, które łącznie trwają do 12 miesięcy. Pierwszym etapem jest „szkolenie podstawowe, które trwa 28 dni, jest zwieńczone przysięgą wojskową i wydaniem

[19] Tamże.

książeczki wojskowej"[20]. Drugim etapem jest bardziej zaawansowany proces, który trwa do 11 miesięcy. Żołnierze w tym czasie doszkalają się z każdej dziedziny wojskowej, co będzie im potrzebne do dalszego pełnienia służby[21].

Obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa w Polsce została zawieszona w 2009 roku, a Siły Zbrojne RP przeszły na model w pełni zawodowy. Jednakże, w razie potrzeby, istnieje możliwość przywrócenia obowiązkowego poboru, uwzględniając zapotrzebowanie w polskiej armii. Wtedy Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Rady Ministrów, w drodze rozporządzenia, wprowadza taki obowiązek. Ten rodzaj służby był formą przymusowego poboru mężczyzn do Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, mającą na celu przeszkolenie wojskowe i przygotowanie do obrony kraju. Służba odbywała się w trybie ciągłym przez okres 9 miesięcy. Do spełnienia tego obowiązku powołuję się osoby posiadające co najmniej wykształcenie podstawowe i które nie ukończyły 35 – ego roku życia[22].

Terytorialną służbę wojskową mogą pełnić osoby posiadające uregulowany stosunek do służby wojskowej. Czas trwania takiej służby wojskowej wynosi od roku do 6 lat, jednak okres trwania po upływie 6 lat może zostać przedłużony na kolejny okres, na wniosek lub za zgodą żołnierza. Aby pełnić terytorialną służbę wojskową należy złożyć stosowne dokumenty do odpowiedniego Wojskowego Centrum Rekrutacji. Po pozytywnym przejściu komisji lekarskiej oraz badań psychologicznych, kandydat zostaje obowiązany do podstawowego szesnastodniowego szkolenia, kończącego się przysięgą wojskową. Celem takiego szkolenia jest „opanowanie podstaw bojowego zachowania i indywidualnego działania na polu walki"[23]. Jeżeli dana osoba posiada już przysięgę wojskową, wtedy zostaje skierowania na ośmiodniowe szkolenie wyrównawcze. Obowiązkiem żołnierzy obrony terytorialnej jest uczestnictwo w szkoleniach i ćwiczeniach wojskowych. Żołnierz może pełnić służbę rotacyjnie – co oznacza stawienie się do jednostki wojskowej na 2 dni w miesiącu bądź może być w gotowości do natychmiastowego stawiennictwa[24].

Zawodowa służba wojskowa, to forma pełnienia służby wojskowej przez żołnierzy zawodowych, którzy są powoływani na stanowiska służbowe

---

20 *Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 2022, str. 168.

21 Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).

22 Tamże.

23 *Przegląd Sił Zbrojnych*, nr 4/2023 październik – grudzień, str. 81.

24 Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).

w Siłach Zbrojnych RP. Kandydaci chcący dostać się do służby zawodowej muszą mieć już odbyte szkolenie podstawowe oraz posiadać przysięgę wojskową. Dostanie się do danej jednostki uzależnione jest od zapotrzebowania Sił Zbrojnych oraz wolnych etatów. Zainteresowani muszą przejść przez pełny proces rekrutacji, a mianowicie: złożyć dokumenty do odpowiedniego WCR oraz odbyć rozmowę rekrutacyjną, po czym kierowani są na badania lekarskie i psychologiczne, a również muszą pozytywnie zaliczyć egzamin z wychowania fizycznego. Ostatecznie kandydat dostarcza do dowódcy jednostki wojskowej wniosek o powołanie do zawodowej służby wojskowej, a decyzja o powołaniu do służby następuje na podstawie rozkazu personalnego dowódcy jednostki wojskowej[25].

Służba w rezerwie ma na celu zaopatrywać Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej w odpowiednie zasoby osobowe, które mogą być wykorzystane w sytuacjach wymagających zwiększenia ilości wojska. Podział na aktywną i pasywną rezerwę umożliwia efektywne zarządzanie zasobami ludzkimi w siłach zbrojnych, dostosowując intensywność szkolenia i zaangażowania żołnierzy – rezerwistów do aktualnych potrzeb obronnych kraju. Aktywna rezerwa jest idealnym rozwiązaniem umożliwiającym obywatelom łączenie życia cywilnego z regularnym zaangażowaniem się w działania Sił Zbrojnych. Żołnierze powoływani są na czas nieokreślony i pełnią służbę na specjalnych etatach rezerwy w jednostkach wojskowych. Odbywanie takiej służby polega na powołaniu na czas nieokreślony, a warunkiem tego jest stawiennictwo w jednostce wojskowej raz na kwartał – co najmniej dwóch dni oraz jednorazowo w ciągu trzech lat – szkolenia czternastodniowego[26]. Służba w pasywnej rezerwie jest stworzona obywatelom, którzy posiadają uregulowany stosunek do służby wojskowej oraz nie pełnią innego jej rodzaju. Osoby przeniesione do rezerwy są zobowiązane do uczestnictwa w ćwiczeniach wojskowych, które mogą przybierać następujące formy: jednodniowe – do 24 godzin, krótkotrwałe – do 30 dni, długotrwałe – do 90 dni oraz rotacyjne – do 30 dni z określonymi przerwami[27].

Historia służby wojskowej w Polsce jest bogata i zróżnicowana. Przechodziła liczne transformacje, dostosowując się do zmieniających się realiów geopolitycznych i społecznych. Miało to również istotny wpływ na kształtowanie postaw obywatelskich ludności. Służba wojskowa pełniła rolę nie tylko

[25] Tamże.
[26] *Polska Zbrojna*, nr 5 (925) maj 2023, str. 17.
[27] Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).

przygotowania obywateli do obronny kraju, ale także wpływała na ich wychowanie oraz kształtowała patriotyzm.

Wojska Obrony Terytorialnej jako przykład współczesnej współpracy wojska z lokalnymi społecznościami

Idea obrony terytorialnej ma długą tradycję w Polsce, sięgającą jeszcze czasów II Rzeczypospolitej i działań obronnych podejmowanych przez lokalne społeczności, oddziały paramilitarne oraz organizacje przysposobienia wojskowego. W okresie PRL, funkcjonowała struktura Obrony Terytorialnej Kraju, podporządkowana Ministerstwu Obrony Narodowej. Jej zadaniem było przygotowanie społeczeństwa do obrony cywilnej oraz wsparcie regularnych sił zbrojnych w przypadku konfliktu zbrojnego. Po 1989 roku, wraz z przemianami ustrojowymi i reformą Sił Zbrojnych RP, obrona terytorialna zaczęła być stopniowo marginalizowana i ostatecznie rozwiązana. Przez następne lata idea ta powracała głównie w kontekście debat o potrzebie zwiększenia odporności państwa na zagrożenia.

Współczesna koncepcja Wojsk Obrony Terytorialnej została oficjalnie zainicjowana w 2016 roku przez Ministerstwo Obrony Narodowej. Decyzja o ich utworzeniu była odpowiedzią na zmieniające się warunki bezpieczeństwa w regionie Europy Środkowo – Wschodniej, szczególnie po wydarzeniach na Ukrainie w 2014 roku. „Stąd zasadniczym celem wojsk obrony terytorialnej jest wzmocnienie potencjału obronnego państwa w sferze funkcjonowania sił zbrojnych”[28]. WOT jest ściśle związany ze społecznościami lokalnymi, zdolny do szybkiego reagowania na zagrożenia militarne i niemilitarne oraz do prowadzenia działań dywersyjnych. Projekt spotkał się zarówno z aprobatą społeczną, jak i z krytyką – szczególnie ze strony części środowisk wojskowych i politycznych, które obawiały się nadmiernej polityzacji formacji.

Wojska Obrony Terytorialnej stanowią piąty, równorzędny rodzaj Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, obok wojsk lądowych, sił powietrznych, marynarki wojennej i wojsk specjalnych. Przy tworzeniu tej formacji, ważna była zasada terytorialności, co oznaczało tworzenie pododdziałów na

[28] A. Michalak, *Cele, zadania, struktura i funkcje wojsk obrony terytorialnej w XXI wieku*, Bezpieczeństwo teoria i praktyka, nr 3, Kraków 2017, str. 28.

bazie miejscowych zasobów kadrowych[29]. Ich struktura organizacyjna została zaplanowana z myślą o regionalnym zasięgu działania – każda brygada WOT jest przypisana do konkretnego województwa, batalion do powiatu, a kompania do gminy. Taki podział sprzyja zacieśnianiu więzi z lokalnymi społecznościami. W skład brygady wchodzą bataliony lekkiej piechoty, dowództwo, jednostki wsparcia logistycznego oraz oddziały specjalistyczne. Charakterystyczną cechą WOT jest ich ochotniczy charakter. Służbę w tej formacji mogą pełnić zarówno osoby bez wcześniejszego doświadczenia wojskowego, jak i byli żołnierze zawodowi. Służba ma formę terytorialną i rotacyjną – żołnierze ćwiczą w wybrane weekendy i mogą być powoływani do działań w sytuacjach kryzysowych.

WOT zostały powołane w celu wzmocnienia systemu obronnego państwa. Ich zadania obejmują przede wszystkim działania wspierające wojska operacyjne oraz zapewniające bezpieczeństwo i odporność lokalnych społeczności w przypadku konfliktów zbrojnych, kryzysów hybrydowych i innych zagrożeń. „Ich istotą wykorzystania jest wsparcie innych podmiotów odpowiedzialnych za kształtowanie i utrzymanie bezpieczeństwa w państwie”[30]. Do takich zadań – głównie na drugiej linii – można zaliczyć między innymi zabezpieczanie obiektów infrastruktury krytycznej, prowadzenie rozpoznania terenowego, przeciwdziałanie sabotażowi oraz wsparcie logistyczne i informacyjne dla wojsk zawodowych. Dzięki znajomości lokalnych uwarunkowań oraz stałej obecności na miejscu, żołnierze WOT są w stanie szybko reagować na sytuacje wymagające interwencji.

Formacja ta pełni funkcję istotnego elementu systemu zarządzania kryzysowego i wspierania społeczności lokalnych. Zakres zadań Wojsk Obrony Terytorialnej w okresie pokoju obejmuje: działania ratowniczo – ochronne i humanitarne na rzecz miejscowej ludności i środowiska, likwidowanie skutków klęsk żywiołowych, współpraca z organami samorządu terytorialnego, ochrona społeczności lokalnych przed dezinformacją oraz szerzenie idei wychowania patriotycznego[31].

Wojska Obrony Terytorialnej, z racji swojej regionalnej organizacji, są naturalnym partnerem dla administracji samorządowej. „We wszystkich stanach funkcjonowania państwa WOT będą miały za zadanie zapewnienie

[29] M. Klisz, *Utworzenie Wojsk Obrony Terytorialnej jako odpowiedź na nowe zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Bezpieczeństwo teoria i praktyka nr 3, Kraków 2017, str. 71.

[30] J. Marczak, R. Jakubczak, *Raport strategiczny: Siły Zbrojne RP w drugiej dekadzie XXI wieku. Koncepcja strategiczna Obrony Terytorialnej RP*, AON, Warszawa 2014, s. 73-75.

[31] Ministerstwo Obrony Narodowej, *Kwartalnik Bellona nr 1/2019 (696)*, Warszawa, s. 49.

profesjonalnego wsparcia terenowym organom administracji państwowej i samorządowej oraz innym strukturom”[32]. Współpraca ta opiera się na zasadzie pomocy – WOT wspiera działania jednostek samorządu terytorialnego, nie ingerując w ich kompetencje, lecz uzupełniając ich możliwości. Najczęstsze formy współdziałania to:

- udział w opracowywaniu lokalnych planów zarządzania kryzysowego i obrony cywilnej,
- organizowanie wspólnych ćwiczeń z zakresu reagowania kryzysowego i ewakuacji ludności,
- bezpośrednie wsparcie jednostek samorządu terytorialnego w sytuacjach nadzwyczajnych, takich jak powodzie, wichury, epidemie,
- pomoc logistyczna i personalna w organizacji wydarzeń patriotycznych, edukacyjnych i kulturalnych.

W wielu województwach WOT zawiera formalne porozumienia z urzędami marszałkowskimi, starostwami i gminami, co pozwala na szybkie i skoordynowane działanie w czasie zagrożenia. Programy takie jak „PARASOL” czy inne, pokazują również, że WOT aktywnie współpracuje z władzami samorządowymi, organizacjami społecznymi i instytucjami cywilnymi, dążąc do wzrostu odporności lokalnych społeczności na różnego rodzaju zagrożenia. Dzięki wspólnym ćwiczeniom, szkoleniom i planowaniu działań kryzysowych możliwe jest skuteczniejsze wykorzystanie zasobów formacji w praktyce.

Wojska Obrony Terytorialnej od momentu swojego powstania aktywnie angażują się w działania zwiększające bezpieczeństwo obywateli – głównie w aspekcie społecznym, zdrowotnym i środowiskowym. Dzięki swojej strukturze lokalnej żołnierze są w stanie szybko reagować na zagrożenia i skutecznie wspierać społeczności w sytuacjach nadzwyczajnych. Formacja ta wielokrotnie uczestniczyła w działaniach takich jak:

- powodzie i podtopienia – żołnierze pomagają w ewakuacji ludności z terenów zagrożonych, umacniają wały przeciwpowodziowe, transportują piasek i sprzęt, zabezpieczają mienie mieszkańców,
- wichury i nawałnice – usuwają skutki zniszczeń, pomagają w przywracaniu zasilania, wspierają działania PSP i OSP,

[32] Ministerstwo Obrony Narodowej, *Kwartalnik Bellona nr 1/2019 (696)*, Warszawa, str. 46.

- pandemia COVID-19 – żołnierze byli zaangażowani w dystrybucję środków ochrony osobistej, organizację punktów szczepień, transport pacjentów i wsparcie personelu medycznego.

Angażują się w szkolenia, które często realizowane są we współpracy ze szkołami, organizacjami harcerskimi czy stowarzyszeniami lokalnymi. Dzięki temu budowana jest świadomość obywatelska oraz wzmacniane są kompetencje społeczności w zakresie samoobrony i samopomocy.

Żołnierze WOT – będący często mieszkańcami tych samych miejscowości, co osoby, którym pomagają – aktywnie wspierają budowanie relacji pomiędzy instytucjami państwa, a obywatelami. Ich obecność w regionie przyczynia się do wzrostu poczucia bezpieczeństwa lokalnego, wzmocnienia więzi społecznych czy kreowania postaw odpowiedzialności społecznej i patriotyzmu lokalnego.

Współczesne Wojska Obrony Terytorialnej odgrywają coraz większą rolę nie tylko w systemie obronnym państwa, ale również w życiu społecznym i obywatelskim. Ich wizerunek w oczach lokalnych społeczności kształtowany jest przede wszystkim poprzez bezpośrednie zaangażowanie w sprawy mieszkańców, ochotniczy charakter służby oraz aktywne promowanie postaw patriotycznych i obywatelskich. Jednym z kluczowych atutów WOT jest fakt, że szkolą się w swoim SRO – „wskazana jego dowódcy część terytorium państwa, w której – zgodnie z potrzebami planu operacyjnego – zobowiązany jest on przygotować i prowadzić podległymi oraz przydzielonymi mu siłami i środkami działania humanitarne i bojowe w czasie pokoju, podczas zagrożenia i w trakcie wojny”[33]. Określając wprost jest to teren, który bardzo dobrze znają, czyli miejscowości, z których pochodzą bądź ich okolice. Dzięki temu nie są postrzegani jako obcy, lecz jako integralna część społeczności – sąsiedzi, znajomi, krewni. Ich obecność w terenie oraz otwartość na kontakt z mieszkańcami umożliwiają budowanie trwałych i autentycznych relacji opartych na wzajemnym zaufaniu.

Motywacja do wstąpienia w szeregi WOT często wynika z osobistego poczucia obowiązku wobec Ojczyzny, przywiązania do miejsca pochodzenia oraz potrzeby niesienia pomocy innym. W wielu przypadkach decyzja ta jest także kontynuacją rodzinnych tradycji wojskowych. Formacja ta skupia osoby z silnymi zasadami moralnymi, które są gotowe działać w interesie publicznym, również poza sytuacjami kryzysowymi.

[33] R. Jakubczak, *Powszechna obrona terytorialna w bezpieczeństwie narodowym RP*, Warszawa 2020, str. 196.

WOT wyróżnia się dużą aktywnością w zakresie kultywowania pamięci historycznej oraz lokalnych tradycji. Żołnierze angażują się w opiekę nad miejscami pamięci, organizację uroczystości patriotycznych, a także działania edukacyjne skierowane do dzieci i młodzieży. Spotkania z kombatantami oraz weteranami, lekcje historii, warsztaty obywatelskie – wszystko to przyczynia się do wzmacniania tożsamości narodowej i lokalnej, a także budowania postaw obywatelskich.

Dodatkowo, WOT prowadzi działania komunikacyjne umożliwiające obywatelom bezpośredni kontakt z przedstawicielami formacji. Dostępność infolinii, adresów e-mail oraz aktywność w mediach społecznościowych umożliwia szybkie zgłaszanie potrzeb, uzyskiwanie informacji oraz tworzenie przestrzeni dialogu.

Służba wojskowa jako element wychowania obywatelskiego

Wychowanie obywatelskie to istotny element procesu wychowawczego, który obejmuje zarówno działania zewnętrzne, jak i aktywność własną jednostki, mające na celu uświadomienie jej zasad funkcjonowania nowoczesnego państwa oraz roli obywatela. Obejmuje ono kształtowanie świadomości prawnej i społecznej, rozwijanie postaw patriotycznych, społecznych i obywatelskich, a także przygotowanie do świadomego uczestnictwa w życiu publicznym. Kluczowym jego zadaniem jest wdrażanie do odpowiedzialnego korzystania z praw i wywiązywania się z obowiązków wynikających z przynależności do wspólnoty obywatelskiej[34].

Celem wychowania obywatelskiego jest przygotowanie obywatela do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym, świadomego korzystania z praw obywatelskich oraz wypełniania obowiązków wobec wspólnoty lokalnej i państwa.

Według literatury pedagogicznej i politologicznej, wychowanie obywatelskie obejmuje zarówno aspekty poznawcze takie jak wiedza o państwie, prawie, ustroju, historii, jak i afektywne, czyli kształtowanie postaw, wartości i tożsamości społecznej. Jest to proces długofalowy, który rozpoczyna się już w dzieciństwie – w rodzinie i szkole – i trwa przez całe życie jednostki.

[34] W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984, s. 349.

Główne cele wychowania obywatelskiego to m.in.[35]:

- rozwijanie poczucia tożsamości narodowej i kulturowej,
- kształtowanie świadomości obywatelskiej,
- promowanie aktywności obywatelskiej,
- rozwijanie umiejętności dialogu i współpracy w grupie,
- przygotowanie do świadomego uczestnictwa w wyborach i życiu politycznym.

W społeczeństwie demokratycznym wychowanie obywatelskie ma fundamentalne znaczenie, ponieważ demokracja nie jest jedynie systemem politycznym, lecz także sposobem życia społecznego, wymagającym aktywnego i świadomego udziału obywateli. Demokracja opiera się na partycypacji, pluralizmie, tolerancji oraz gotowości do współdziałania na rzecz dobra wspólnego. Obywatele nie powinni być jedynie biernymi odbiorcami decyzji władz, lecz aktywnymi uczestnikami procesów decyzyjnych – zarówno na szczeblu lokalnym, jak i krajowym.

Wychowanie obywatelskie to proces kształtowania postaw obywatelskich, który odbywa się za pośrednictwem różnych instytucji społecznych, takich jak rodzina, szkoła, państwo czy służba wojskowa. Postawy obywatelskie stanowią rezultat tego procesu i przejawiają się w konkretnych poczynaniach oraz wartościach jednostki jako członka wspólnoty politycznej.

Rodzina to pierwsze środowisko wychowawcze, w którym dziecko uczy się podstawowych norm społecznych, poczucia obowiązku i odpowiedzialności. To także przestrzeń, w której kształtują się postawy wobec państwa, pracy, innych ludzi. Rodzice i opiekunowie swoim przykładem przekazują dzieciom wzorce obywatelskości i patriotyzmu.

Szkoła jako kolejny element, gdzie formalne wychowanie obywatelskie realizowane jest poprzez programy edukacyjne – przedmioty takie jak wiedza o społeczeństwie czy historia – a także przez praktyczne działania, jak samorząd uczniowski, debaty, wolontariat, projekty społeczne. Szkoła pełni rolę instytucji uczącej demokracji w praktyce – zarówno poprzez treści programowe, jak i styl funkcjonowania instytucji.

Media, które w dobie społeczeństwa informacyjnego mają ogromny wpływ na świadomość obywatelską. Kształtują opinie, informują

[35] *Cele wychowania obywatelskiego* – https://utk.edu.pl/szkolne-programy-edukacji-obywatelskiej-jak-rozwijac-swiadomosc-obywatelska-i-aktywnosc-spoleczna-uczniow/?utm_source=chatgpt.com (dostęp 15.05.2025 r.)

o wydarzeniach politycznych i społecznych, uczą rozumienia procesów demokratycznych – ale też mogą dezinformować i manipulować. Krytyczna analiza przekazów medialnych staje się dziś jedną z kluczowych kompetencji obywatelskich.

Organizacje pozarządowe i społeczne, czyli stowarzyszenia, fundacje, harcerstwo, wolontariat, które odgrywają istotną rolę w aktywizowaniu młodzieży i dorosłych, ucząc współdziałania, solidarności i odpowiedzialności za innych. Poprzez uczestnictwo w takich inicjatywach, jednostki nabywają praktyczne umiejętności społeczne i obywatelskie.

Państwo i instytucje publiczne, które przez swoją politykę w zakresie edukacji obywatelskiej, form służby publicznej, kampanii informacyjnych i konsultacji społecznych mogą pozytywnie wpływać na budowanie postaw prospołecznych i obywatelskich. Państwo ma również narzędzia wspierające rozwój edukacji formalnej i nieformalnej w tym zakresie.

Służba wojskowa jest istotnym, choć często niedocenianym mechanizmem wychowania obywatelskiego. Uczestnictwo w służbie wojskowej – zarówno obowiązkowej, jak i ochotniczej – kształtuje cechy takie jak odpowiedzialność, dyscyplina, gotowość do poświęcenia na rzecz wspólnoty, a także buduje poczucie tożsamości narodowej i przynależności do państwa. Służba wojskowa może wzmacniać więź obywatela z państwem poprzez praktyczne doświadczenie oraz bodźce oddziałujące wychowawczo[36]:

- bodźce społeczno-wychowawcze: zbiorowość żołnierzy, proces szkolenia, obyczajowość wojskowa,
- bodźce materialno-fizyczne: mundur, koszary, technika wojskowa.

Jednocześnie stanowi przestrzeń do rozwijania solidarności międzyludzkiej, współdziałania w grupie i nabywania kompetencji przydatnych w życiu cywilnym, takich jak zarządzanie stresem, komunikacja czy odpowiedzialność za innych. W wielu krajach służba wojskowa traktowana jest jako jedna z form służby obywatelskiej, będącej elementem aktywnego włączenia młodych ludzi w życie wspólnoty narodowej.

Służba wojskowa jest jednym z najważniejszych obszarów, w których kształtują się postawy patriotyczne i propaństwowe. Poprzez bezpośrednie zaangażowanie w struktury obronne państwa, jednostka nabywa świadomość własnej roli w zapewnianiu bezpieczeństwa narodowego i obrony wspólnoty.

[36] J. Tomiło, *Dorosłość obronna*, Ministerstwo Obrony Narodowej Departament Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2004, str. 84.

Według M. Sińczucha – socjologa z WCEO „główną ideą patriotyzmu jest zgoda na to, czego moja ojczyzna może ode mnie wymagać w chwili próby”[37]. Patriotyzm w tym kontekście nie jest jedynie uczuciem czy poglądem – staje się działaniem: gotowością do poświęcenia, służby, a w skrajnych przypadkach nawet oddania życia w obronie ojczyzny. Żołnierze uczestniczą w ceremoniach państwowych, noszą symbole narodowe i poznają historię oraz tradycje oręża polskiego, co „kształtuje obywatelskie postawy, pogłębia procesy integracyjne i zwartość sił zbrojnych, pobudza do wzmożonego wysiłku szkoleniowego oraz wzmacnia więzi wojska ze społeczeństwem”[38]. Ponadto, poprzez ćwiczenia, szkolenia i życie w strukturze wojskowej, żołnierze uczą się lojalności wobec Rzeczypospolitej Polskiej i zasad ustrojowych państwa demokratycznego. W ten sposób służba wojskowa staje się praktyczną szkołą patriotyzmu, której efekty mogą się przekładać na postawy w życiu cywilnym – np. uczestnictwo w wyborach, przestrzeganie prawa czy działanie na rzecz wspólnoty lokalnej.

Służba wojskowa uczy odpowiedzialności nie tylko za siebie, ale i za innych – kolegów z jednostki, zadania zespołu, a w szerszej perspektywie – za państwo. Każdy żołnierz staje się częścią większego organizmu, w którym indywidualne działania mają wpływ na wspólne bezpieczeństwo. To doświadczenie kształtuje poczucie odpowiedzialności obywatelskiej, które w cywilnym życiu przekłada się na zaangażowanie w sprawy publiczne.

Dyscyplina wojskowa to kolejny kluczowy element. Przestrzeganie zasad, punktualność, realizowanie zadań zgodnie z rozkazem – to wszystko buduje u żołnierza nawyki, które mają zastosowanie również w życiu cywilnym. Taka wewnętrzna organizacja sprzyja kształtowaniu postawy obywatela świadomego zasad funkcjonowania społeczeństwa i gotowego do ich przestrzegania. Natomiast solidarność społeczna występująca w wojsku wykazywana przez wspólne ćwiczenia, służbę w trudnych warunkach, konieczność polegania na współtowarzyszach, buduje więź międzyludzką i wspólnotową odpowiedzialność, która może później objawiać się w aktywności obywatelskiej, wolontariacie, gotowości do pomocy innym czy zaangażowaniu społecznym.

Środowisko wojskowe to „zespół złożonych i zmiennych bodźców bezpośrednio oddziałujących na żołnierzy w czasie pełnienia służby

[37] *Polska Zbrojna*, nr 12 (920) grudzień 2022, str. 52.

[38] M. Kaliński, *Edukacja obywatelska żołnierzy – nowy kształt*, nowe wyzwania, Ministerstwo Obrony Narodowej Departament Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2005, str. 105.

wojskowej”[39]. Wojsko jest środowiskiem, w którym spotykają się ludzie o różnym pochodzeniu społecznym, wykształceniu, poglądach i doświadczeniach. Wspólna służba wymusza współpracę i wzajemne zrozumienie, co sprzyja integracji społecznej. Zacierają się różnice klasowe, regionalne czy kulturowe – liczy się wspólny cel i zasady, które obowiązują każdego. To sprawia, że służba wojskowa staje się miejscem budowania wspólnoty obywatelskiej, w której nadrzędną wartością jest dobro wspólne i bezpieczeństwo narodowe.

Wspólne życie i praca w strukturze wojskowej sprzyjają także rozwijaniu umiejętności interpersonalnych, takich jak empatia, zdolność współpracy czy rozwiązywania konfliktów – czyli kompetencji niezbędnych do funkcjonowania w demokratycznym społeczeństwie. Dodatkowo, poprzez uczestnictwo w różnych formach działalności pozasłużbowej takich jak wydarzenia lokalne, akcje charytatywne, uroczystości państwowe, żołnierze wchodzą w kontakt ze społecznością cywilną, pełniąc rolę łącznika między społeczeństwem, a strukturami państwa.

Społeczna percepcja służby wojskowej jako formy wychowania obywatelskiego ulegała zmianom w zależności od realiów politycznych, społecznych i historycznych. W czasach PRL obowiązkowa służba wojskowa była powszechnie akceptowana, chociaż często postrzegano ją bardziej jako konieczność niż narzędzie rozwoju jednostki. Współcześnie, po zniesieniu obowiązkowego poboru w 2009 roku, debata na temat ewentualnego przywrócenia powszechnej służby wojskowej powraca w kontekście rosnących zagrożeń geopolitycznych.

Z badań opinii społecznej wynika, że w Polsce występuje stosunkowo wysoki poziom zaufania do wojska jako instytucji — według sondaży CBOS z ostatnich lat, zdecydowana większość Polaków deklaruje pozytywny stosunek do Sił Zbrojnych RP. Jednak opinie na temat obowiązku służby wojskowej są podzielone. Część społeczeństwa – zwłaszcza osoby starsze – postrzega ją jako formę wychowania do odpowiedzialności, dyscypliny i patriotyzmu, podczas gdy młodsze pokolenie częściej wskazuje na ograniczanie wolności osobistej, nieefektywność oraz przestarzałość takiego rozwiązania.

Wśród młodzieży wyraźnie zaznacza się różnica między podejściem teoretycznym a praktycznym. Wielu młodych ludzi wyraża pozytywną opinię o służbie jako idei, lecz niekoniecznie deklaruje gotowość osobistego zaangażowania. Część z nich wybiera jednak formy ochotnicze, takie jak Wojska

[39] J. Tomiło, *Dorosłość obronna*, Warszawa 2004 r., str. 84.

Obrony Terytorialnej czy Dobrowolną Zasadniczą Służbę Wojskową, co może świadczyć o zainteresowaniu alternatywnymi, bardziej elastycznymi formami służby.

Percepcja społeczna służby wojskowej kształtowana jest przez szereg czynników – zarówno indywidualnych, jak i kulturowo-politycznych:

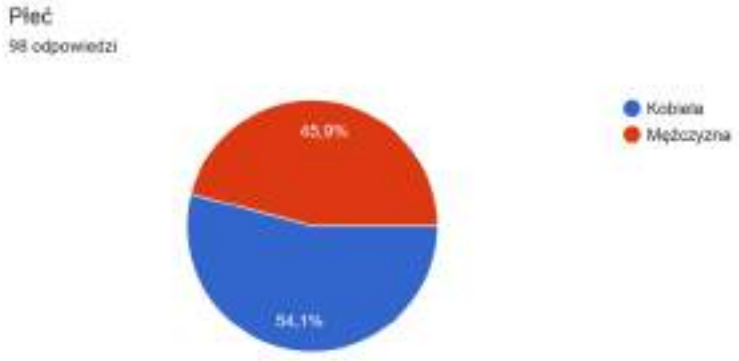
- doświadczenia pokoleniowe – osoby, które same odbyły obowiązkową służbę wojskową, często oceniają ją przez pryzmat własnych doświadczeń – pozytywnych lub negatywnych. Starsze pokolenia skłonne są widzieć w niej szkołę charakteru, młodsze natomiast – przymus i utratę czasu,
- poziom edukacji i świadomości obywatelskiej – im wyższy poziom wiedzy o funkcjonowaniu państwa i roli obronności, tym częściej służba wojskowa postrzegana jest jako uzasadniona forma wychowania obywatelskiego, a nie tylko forma przymusu militarnego,
- obecność zagrożeń geopolitycznych – w okresach napięć międzynarodowych, rośnie społeczne pozytywne nastawienie do służby wojskowej jako środka zapewnienia bezpieczeństwa. Ludzie zaczynają dostrzegać jej praktyczną wartość i społeczną potrzebę,
- media i popkultura – obraz wojska prezentowany w mediach i kulturze popularnej wpływa na emocjonalny odbiór służby – może on być patriotyczny, ale także krytyczny,
- forma służby – społeczeństwo dużo bardziej akceptuje dobrowolne formy służby wojskowej, które traktowane są jako wyraz indywidualnej decyzji obywatelskiej i zaangażowania w życie wspólnoty.

Przyszłość służby wojskowej w Polsce i na świecie stoi przed wieloma wyzwaniami związanymi z globalnymi zmianami społecznymi, technologicznymi i geopolitycznymi. Przemiany te stwarzają ogromne możliwości rozwoju służby wojskowej jako narzędzia wychowania obywatelskiego i edukacji, a także umożliwiają rozwój alternatywnych form służby obywatelskiej, które wspierają integrację społeczną i budowanie wspólnoty. Ważne będzie, aby przyszłe reformy opierały się na zrównoważonym podejściu do obronności i wychowania obywatelskiego, które angażuje młodych ludzi w budowanie odpowiedzialności i solidarności społecznej.

Opis i charakterystyka badań

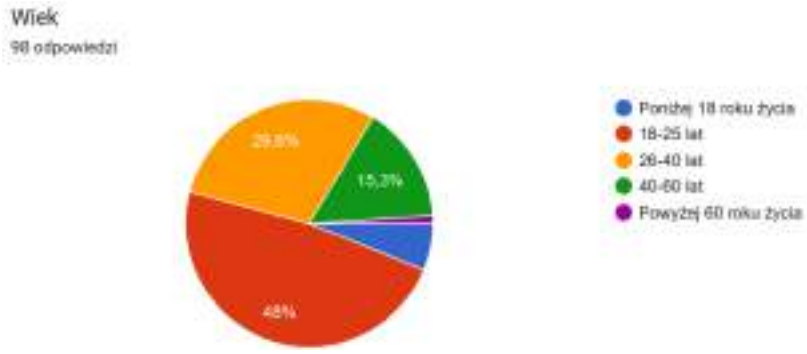
Celem badania było określenie, w jaki sposób odbycie służby wojskowej wpływa na postawy obywatelskie Polaków oraz jak postrzegana jest rola służby wojskowej w kształtowaniu odpowiedzialności obywatelskiej. Zostało ona zrealizowane za pomocą kwestionariusza ankiety składającego się z 20 pytań, który udostępniono w mediach społecznościowych i przeprowadzone w terminie od 29 marca do 13 kwietnia 2025 roku. Uzyskano 98 kompletnych odpowiedzi. Zastosowanie takiej metody badawczej pozwoliło na dotarcie do zróżnicowanej grupy respondentów oraz zwiększenie reprezentatywności uzyskanych wyników.

Wykres 1. Dane dotyczące płci

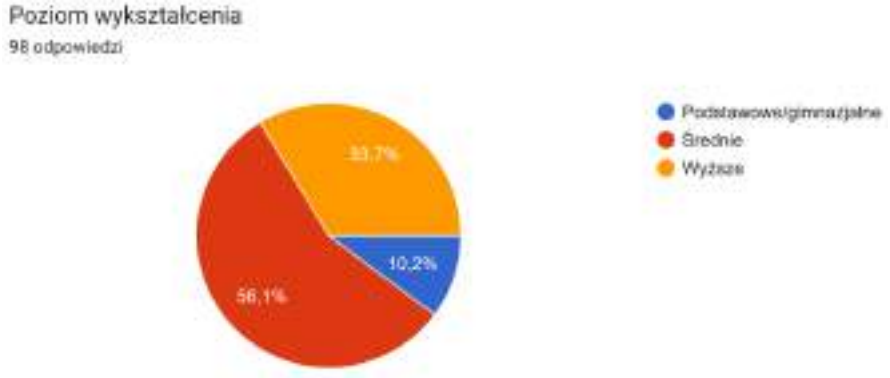
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 2. Dane dotyczące wieku

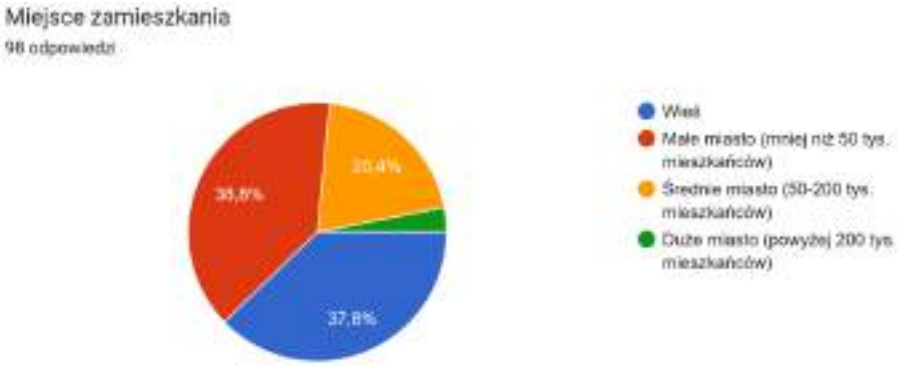
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 3. Dane dotyczące poziomu wykształcenia

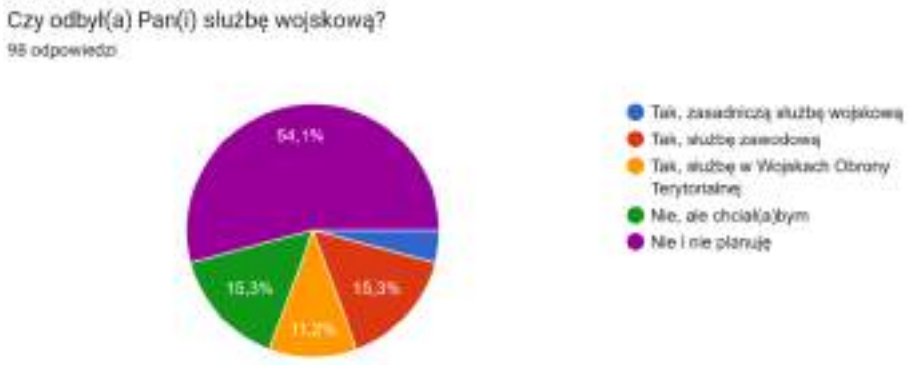
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 4. Dane dotyczące miejsca zamieszkania

Źródło: Opracowanie własne

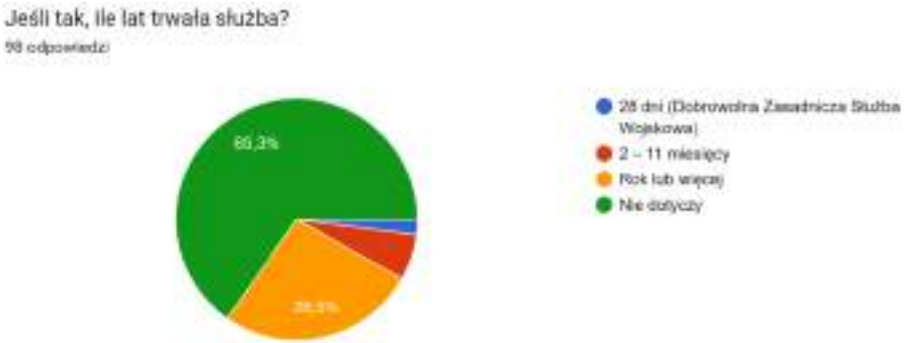
Wykres 5. Dane o odbyciu służby wojskowej

Źródło: Opracowanie własne

Największą grupę stanowili respondenci, którzy zadeklarowali, że nie odbyli służby wojskowej i nie planują jej odbyć – 54,1%. Na drugim miejscu znalazły się jednocześnie osoby, które nie odbyły służby, ale wyraziły chęć jej podjęcia – 15,3% oraz osoby odbyły służbę zawodową – 15,3%. Wśród osób mających doświadczenie wojskowe, 11,2% wskazało, że służy w Wojskach Obrony Terytorialnej, a 4,1% odbyło zasadniczą służbę wojskową. Ponad połowa respondentów nie odbyła służby wojskowej i nie planuje jej podjęcia, co może wskazywać na niski poziom zainteresowania tą formą aktywności obywatelskiej. Jednocześnie część badanych wyraziła chęć jej odbycia, co sugeruje potencjał do zwiększenia zaangażowania w służbę wojskową.

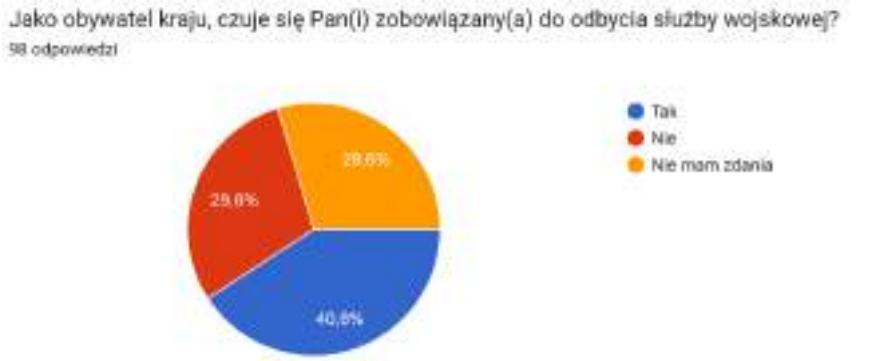
Wykres 6. Dane o czasie trwania służby

Źródło: Opracowanie własne

Nawiązując do poprzedniego pytania, ankietowanych spytano o czas trwania służby. Znaczna większość – 65,3%, zaznaczyła odpowiedź „nie dotyczy". W tej grupie osób należy uwzględnić również osoby będące w terytorialnej służbie wojskowej. Kolejną grupą byli ci, których służba trwała rok czasu lub więcej – 26,5%. 6,1% badanych odpowiedziało, że służba trwała od 2 do 11 miesięcy, a 2% udzieliło odpowiedzi o 28-dniowej służbie.

Wykres 7. Dane odnośnie do zobowiązania do odbycia służby wojskowej

Źródło: Opracowanie własne

Powyższy wykres przedstawia odpowiedzi dotyczące poczucia obowiązku obywatelskiego wobec służby wojskowej, 40,8% respondentów zadeklarowało, że czują się zobowiązani do jej odbycia. 29,6% wskazało odpowiedź „nie" oraz ta sama ilość nie miała zdania w tej kwestii. Większość respondentów wyraziła poczucie obowiązku wobec służby wojskowej, co może świadczyć o silnym utożsamianiu tej formy aktywności z odpowiedzialnością obywatelską. Jednocześnie zauważalna jest grupa osób niepodzielających tego poglądu, co wskazuje na zróżnicowanie postaw w społeczeństwie w odniesieniu do roli służby wojskowej. Wiele osób również nie ma zdania w tej kwestii, co może wynikać z braku wystarczających informacji na temat służby wojskowej, obojętności wobec kwestii obronności państwa lub niepewności co do własnej roli w strukturach państwowych.

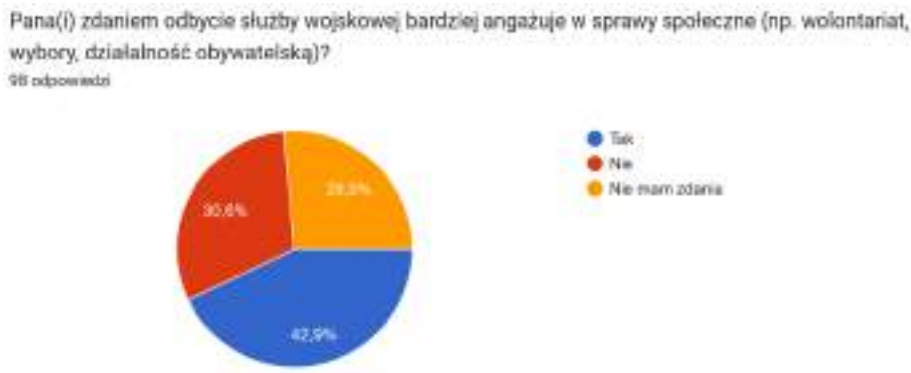
Wykres 8. Dane o wpływie służby wojskowej na postawy obywatelskie

Źródło: Opracowanie własne

Największa grupa – 77,6% – uznała, że wpływ ten jest pozytywny. 18,4% uczestników badania stwierdziło, że służba wojskowa nie wpływa na postawy obywatelskie, natomiast 4% oceniło, że jej wpływ jest negatywny. Zdecydowana większość respondentów dostrzega pozytywny wpływ służby wojskowej na kształtowanie postaw obywatelskich, co może świadczyć o jej postrzeganiu jako narzędzia wzmacniającego odpowiedzialność, dyscyplinę i zaangażowanie społeczne.

Wykres 9. Dane o angażowaniu się w sprawy społeczne

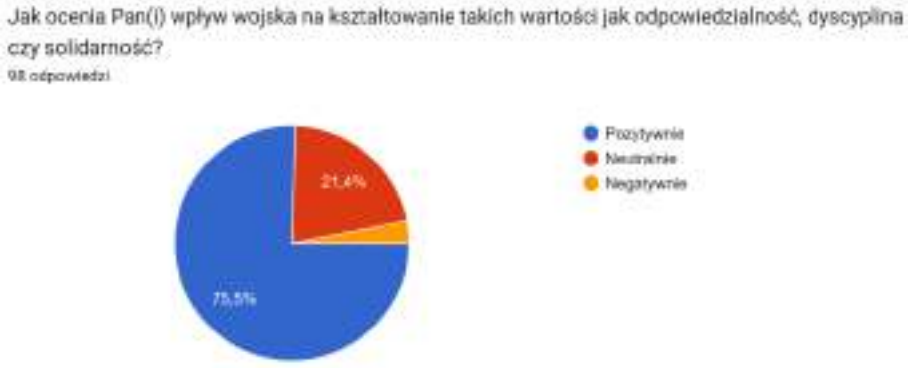

Źródło: Opracowanie własne

Z wykresu wynika, że 42,9% respondentów wskazało, że służba wojskowa sprzyja większemu zaangażowaniu w sprawy społeczne. 30,6% uznało, że nie ma takiego wpływu, natomiast 26,5% zaznaczyło odpowiedź

„nie mam zdania". Większość badanych dostrzega związek między odbyciem służby wojskowej a większym zaangażowaniem obywatelskim, co może świadczyć o postrzeganiu wojska jako instytucji wzmacniającej poczucie odpowiedzialności społecznej. Obecność odpowiedzi neutralnych i przeczących wskazuje jednak, że wpływ ten nie jest postrzegany jednoznacznie i może zależeć od indywidualnych doświadczeń oraz kontekstu społeczno-kulturowego.

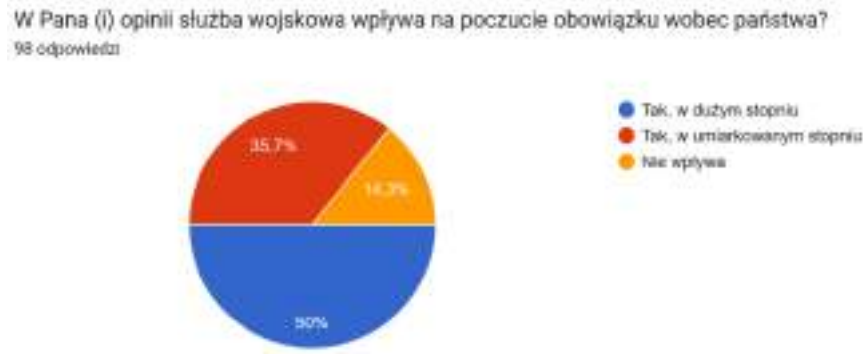
Wykres 10. Dane o wpływie wojska na kształtowanie wartości

Źródło: Opracowanie własne

Dane na powyższym wykresie pokazują, że największa grupa badanych, stanowiąca 75,5%, oceniła wpływ wojska na kształtowanie wymienionych wartości w sposób pozytywny. Około 21,4% respondentów uznało ten wpływ za neutralny, natomiast 3,1% wskazało na negatywną ocenę. Zdecydowana większość respondentów postrzega wojsko jako istotny czynnik kształtujący wartości takie jak odpowiedzialność, dyscyplina czy solidarność. Pozytywna ocena wskazuje na przekonanie, że doświadczenia związane ze służbą wojskową przyczyniają się do budowania silniejszych postaw obywatelskich. Natomiast mniejszy odsetek osób oceniających wpływ negatywnie lub neutralnie sugeruje, że dla pewnej części badanych rola wojska w tym zakresie może być mniej wyrazista lub zależna od indywidualnych doświadczeń.

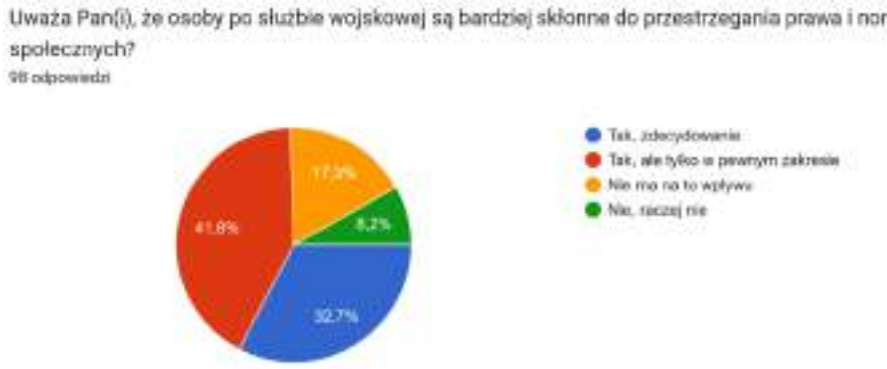
Wykres 11. Dane dotyczące poczucia obowiązku wobec państwa

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej badanych – 50%, uznało, że służba wojskowa wpływa na poczucie obowiązku wobec państwa w dużym stopniu. Kolejne 35,7% wskazało na wpływ umiarkowany, natomiast 14,3% uznało, że służba wojskowa nie wpływa na poczucie obowiązku wobec państwa. Połowa respondentów dostrzega wyraźny, silny związek między służbą wojskową a kształtowaniem poczucia obowiązku wobec państwa, co wskazuje na postrzeganie tej instytucji jako elementu budującego świadomość obywatelską.

Wykres 12. Dane dotyczące przestrzegania prawa i norm społecznych

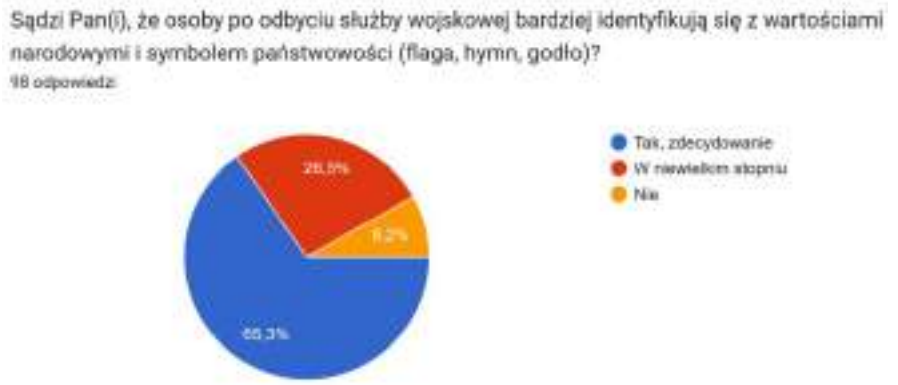

Źródło: Opracowanie własne

Najliczniejsza grupa badanych – 41,8% – uznała, że osoby po służbie wojskowej są bardziej skłonne do przestrzegania prawa, ale tylko w pewnym zakresie. 32,7% odpowiedziało „tak, zdecydowanie", 17,3% wskazało, że

służba nie ma na to wpływu, natomiast 18,2% zaznaczyło odpowiedź „raczej nie". Według badanych zauważalny jest związek między odbyciem służby wojskowej, a przestrzeganiem prawa i norm społecznych, choć najczęściej wskazywano na wpływ umiarkowany. Może to świadczyć o przekonaniu, że wojsko kształtuje postawy sprzyjające porządkowi społecznemu, jednak nie jest czynnikiem decydującym.

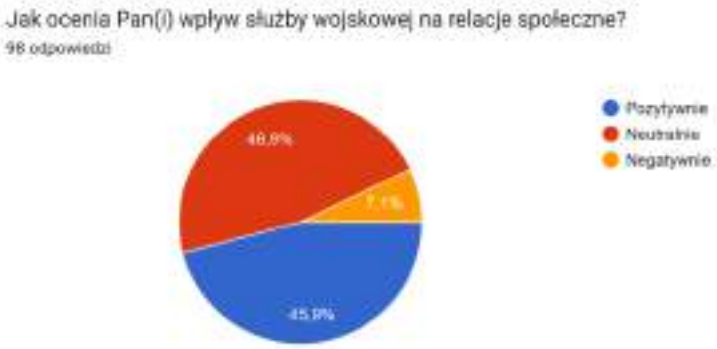
Wykres 13. Dane dotyczące identyfikacji z wartościami narodowymi

Źródło: Opracowanie własne

Według powyższego wykresu najwięcej osób – 65,3% – wskazało, że osoby po odbyciu służby wojskowej zdecydowanie bardziej identyfikują się z wartościami narodowymi i symbolami państwowości. 26,5% odpowiedziało, że taka identyfikacja występuje w niewielkim stopniu, natomiast 8,2% uznało, że służba wojskowa nie ma wpływu na tego typu postawy. Respondenci uważają, że służba wojskowa wzmacnia identyfikację z wartościami narodowymi oraz symbolami państwowymi, co świadczy o postrzeganiu jej jako istotnego czynnika kształtującego poczucie tożsamości narodowej.

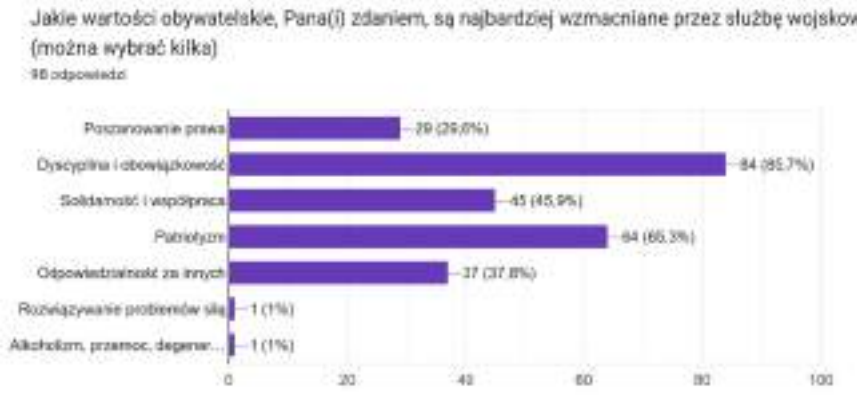
Wykres 14. Dane na temat wpływu służby wojskowej na relacje społeczne

Źródło: Opracowanie własne

Z wykresu wynika, że 45,9% oceniło wpływ służby wojskowej na relacje społeczne jako pozytywny, natomiast 46,9% uznało go za negatywny. Pozostałe 7,1% wskazało na neutralny wpływ. Odpowiedzi ankietowanych w powyższym pytaniu rozłożyły się niemal równomiernie, co pokazuje polaryzację opinii na temat wpływu służby wojskowej na relacje społeczne. Dla części badanych służba ta stanowi źródło budowania więzi i współpracy, natomiast niemal równie liczna grupa dostrzega w niej czynnik mogący prowadzić do napięć, izolacji lub negatywnych doświadczeń interpersonalnych.

Wykres 15. Dane dotyczące wartości obywatelskich wzmacnianych przez służbę wojskową

Źródło: Opracowanie własne

Z wykresu można wywnioskować, iż większość osób badanych – 85,7% uważa, że najbardziej wzmacnianymi wartościami są dyscyplina i obowiązkowość. Kolejna grupa wynosząca 65,3% badanych wskazało na patriotyzm. 29,6% wytypowało poszanowanie prawa. 45,9% zaznaczyło solidarność i współpracę, natomiast 37,8% odpowiedzialność za innych. To pytanie było pytaniem otwartym, przez co respondenci mogli dodać swoje odpowiedzi, z czego skorzystały dwie osoby dodając opcję „rozwiązywanie problemów siłą" oraz „alkoholizm, przemoc, degeneracja". Wyniki wskazują, że służba wojskowa jest przede wszystkim postrzegana jako środowisko sprzyjające rozwojowi dyscypliny, obowiązkowości oraz postaw patriotycznych. Rzadziej wskazywano wartości takie jak poszanowanie prawa czy odpowiedzialność za innych. Warto odnotować również dwie odpowiedzi otwarte o negatywnym wydźwięku, które mogą świadczyć o osobistych lub krytycznych doświadczeniach związanych ze służbą wojskową.

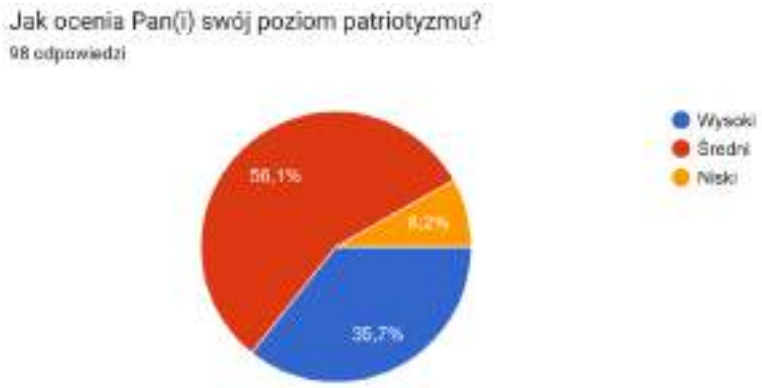
Wykres 16. Dane dotyczące gotowości do obrony kraju

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość osób ankietowanych – 69,4% – uznała, że doświadczenie wojskowe zwiększa gotowość do obrony kraju, 22% osób wskazało na wpływ w pewnym stopniu, natomiast 8% odpowiedziało, że nie ma takiego wpływu. Wyniki jednoznacznie pokazują, że większość badanych dostrzega wyraźny związek między doświadczeniem wojskowym a gotowością do działania w sytuacji zagrożenia państwa. Może to świadczyć o przekonaniu, że przebyta służba wojskowa buduje nie tylko kompetencje militarne, ale również poczucie odpowiedzialności i obowiązku wobec kraju.

Wykres 17. Dane dotyczące patriotyzmu

Źródło: Opracowanie własne

Wykres wykazuje, iż 56,1% respondentów ocenia swój poziom patriotyzmu ja średnim poziomie. 35,7% określa go jako wysoki, z kolei 8,2% jako niski. Fakt, że ponad połowa respondentów ocenia swój poziom patriotyzmu jako średni, może świadczyć o zmieniającym się rozumieniu patriotyzmu wśród społeczeństwa, szczególnie w młodszych pokoleniach. Wynik ten może także wskazywać na pewien dystans obywateli wobec tradycyjnych form tożsamości narodowej, co niekoniecznie oznacza brak zaangażowania, ale może sugerować potrzebę nowoczesnego podejścia do kształtowania postaw obywatelskich i narodowych.

Wykres 18. Dane na temat przywrócenia obowiązkowej służby wojskowej

Źródło: Opracowanie własne

Wykres pokazuje, iż najczęściej wybieraną odpowiedzią było „tak" – 44,9%. Przeciwnego zdania było 29,6% respondentów, natomiast 25,5% nie ma zdania w tej kwestii. Blisko połowa respondentów popiera ideę przywrócenia obowiązkowej służby wojskowej, co może wynikać z poczucia potrzeby wzmacniania bezpieczeństwa narodowego, kształtowania dyscypliny oraz wartości obywatelskich. Jednocześnie dość duży odsetek odpowiedzi przeciwnych oraz niezdecydowanych wskazuje, że temat ten budzi społeczne wątpliwości i nie jest jednoznacznie oceniany.

Pytania otwarte

W celu pogłębienia analizy odpowiedzi na pytanie dotyczące przywrócenia obowiązkowej służby wojskowej, ankietowanym zadano kolejne pytanie, które było z kategorii pytań otwartych: „Jeżeli odpowiedź na powyższe pytanie brzmi 'tak' lub 'nie', to co wpłynęło na Pana(i) wybór?". Celem tego pytania było uzyskanie jakościowych danych, które pozwolą lepiej zrozumieć motywacje stojące za przyjętymi postawami. Odpowiedzi respondentów ujawniły szerokie spektrum poglądów – od kwestii związanych z bezpieczeństwem państwa, przez wychowawczy charakter służby, aż po obawy dotyczące wolności osobistej czy efektywności takiego rozwiązania. Wskazywało też na aktualne ryzyko konfliktów zbrojnych, niestabilną sytuację międzynarodową oraz potrzebę posiadania większych zasobów przeszkolonych obywateli na wypadek wojny. W ich opinii służba ta miałaby zwiększyć zdolności obronne państwa oraz przygotować społeczeństwo do reagowania w sytuacjach kryzysowych: „Uważam, że dzięki przywróceniu obowiązkowej służby wojskowej, ludzie będą przeszkoleni i obyci np. z bronią czy też przeszkoleni jak reagować w sytuacjach zagrożenia życia. Pomoże to w razie wojny, ale również, jeżeli dojedzie do jakiejś katastrofy i będzie potrzebna dodatkowa pomoc. Myślę też, że dzięki temu ludzie będą czuć się bezpieczniej".

Podkreślało również wartość służby wojskowej w kształtowaniu dyscypliny, odpowiedzialności, dojrzałości i samodzielności, szczególnie wśród młodych mężczyzn. Wskazywano, że wojsko może pomóc w rozwoju osobistym i społecznym, ucząc współpracy, poszanowania zasad, działania w grupie oraz życia w trudnych warunkach – „Tak, ponieważ młodzi mężczyźni w tych czasach nie znają życia, nie potrafią najprostszych rzeczy. Wojsko uczy życia i samodzielności".

Z drugiej strony, część respondentów negatywnie oceniła pomysł przywrócenia obowiązku, argumentując, że powinien istnieć dobrowolny wybór, a wojsko powinno opierać się na profesjonalizacji i jakości szkolenia. Krytykowano także dawny model zasadniczej służby wojskowej, który nie spełniał swojej roli. Wskazywano na możliwe negatywne skutki psychiczne, wpływ na życie prywatne, a także niechęć do służby „dla polityków" – „Nie każdy chciałby być na służbie. Wkroczenie do wojska może wiązać się z problemami z psychiką w przyszłości i negatywnie wpłynąć na założenie rodziny".

Na zakończenie badania ankietowani zostali poproszeni o dobrowolne podzielenie się własnymi doświadczeniami lub przemyśleniami w pytaniu otwartym: „Czy chciał(a)by Pan(i) podzielić się swoimi doświadczeniami lub opinią na temat wpływu służby wojskowej na postawy obywatelskie?". Pytanie to miało na celu umożliwienie respondentom swobodnego wyrażenia swoich refleksji, niezależnie od wcześniejszych odpowiedzi. Uzyskane wypowiedzi dostarczyły dodatkowego, jakościowego wglądu w to, jak służba wojskowa postrzegana jest w kontekście kształtowania postaw obywatelskich – zarówno przez osoby, które ją odbyły, jak i tych, którzy oceniali ją z zewnątrz.

Odpowiedzi udzielone w ramach pytania otwartego pozwalają na sformułowanie zróżnicowanych, ale istotnych wniosków dotyczących społecznej percepcji wpływu służby wojskowej na kształtowanie postaw obywatelskich.

Przede wszystkim należy podkreślić, że respondenci dostrzegają pozytywny wpływ służby wojskowej na rozwój postaw obywatelskich, zwłaszcza w obszarze odpowiedzialności, dyscypliny, solidarności społecznej, pracy zespołowej czy utożsamienia się z wartościami państwowymi. Służba wojskowa bywa postrzegana jako narzędzie kształtujące charakter oraz uczące zasad funkcjonowania we wspólnocie obywatelskiej. W wypowiedziach często pojawiał się również pogląd, że służba ta może stanowić wzorzec właściwych postaw dla młodego pokolenia, które według respondentów potrzebuje większej dyscypliny i obowiązków – „moim zdaniem, służba wojskowa kreuje i wzmacnia postawy obywatelskie. Trzeba jednak zaznaczyć, że ich intensywność zależy w dużym stopniu od wzorców osobowych żołnierzy i pracowników RON, którzy prowadzą działalność edukacyjną w wojsku (bezpośredniego przełożonego, przedstawicieli poszczególnych struktur wychowania w wojsku itp.) i przede wszystkim osobowości żołnierza, na który powyższe osoby wywierają wpływ".

Wśród odpowiedzi pojawiły się także krytyczne głosy, podważające wartość służby wojskowej jako narzędzia kształtującego postawy obywatelskie. Respondenci zwracali uwagę na negatywne konsekwencje psychiczne, a także

na przypadki zachowań nieetycznych lub aspołecznych wśród osób związanych z wojskiem. Zaznaczano, że sama obecność w strukturze wojskowej nie zawsze przekłada się na wzrost odpowiedzialności społecznej czy patriotyzmu – „Znam bardzo wielu ludzi, którzy odbyli ZSW lub są wojskowymi. Są to ludzie, którzy uważają, że wszystko da się rozwiązać siłą, uważają, że wszystko im się należy bez względu na to co są w stanie zaoferować. Totalnie bez szacunku do obywateli".

Podsumowanie

Analiza wyników przeprowadzonego badania ankietowego pozwala na sformułowanie wniosków dotyczących społecznego postrzegania służby wojskowej oraz jej wpływu na kształtowanie postaw obywatelskich. Choć znaczna część respondentów nie odbyła służby wojskowej i nie planuje tego w przyszłości, jednocześnie wielu badanych wyraża poczucie obywatelskiego obowiązku w tym zakresie. Może to świadczyć o istnieniu rozdźwięku między przekonaniem o powinności wobec państwa a rzeczywistą gotowością do zaangażowania w działania obronne.

Analiza treści teoretycznej oraz wyników badań umożliwiła wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Służba wojskowa jest postrzegana jako instytucja mająca potencjał wychowawczy i obywatelski, szczególnie w kontekście wartości takich jak odpowiedzialność, dyscyplina i patriotyzm.
2. Istnieje ogólne przeświadczenie o potrzebie profesjonalizacji armii oraz tworzenia systemu szkoleń, który uwzględniałby indywidualne potrzeby i możliwości.
3. W opinii badanych istnieje przeświadczenie, że ewentualny powrót obowiązkowej służby wojskowej powinien być poprzedzony szeroką debatą publiczną oraz analizą skutków społecznych i psychologicznych.

Przeprowadzone badanie dostarczyło cennych i różnorodnych danych, które wzbogacają wiedzę na temat społecznych wyobrażeń o roli wojska w kształtowaniu postaw obywatelskich. Pokazuje to, że potrzeba przemyślanego, systemowego podejścia do kwestii wychowania obywatelskiego, w którym potencjalna rola służby wojskowej – zarówno obowiązkowej, jak i dobrowolnej – może zostać lepiej zdefiniowana i wykorzystana.

Służba wojskowa – niezależnie od jej formy – pełni istotną rolę w kształtowaniu postaw obywatelskich w Polsce. Wzmacnia poczucie tożsamości narodowej, odpowiedzialności społecznej oraz solidarności. Potwierdzono, że doświadczenie służby wojskowej ma realny, pozytywny wpływ na aktywność obywatelską, gotowość do poświęceń na rzecz dobra wspólnego oraz integrację społeczną.

Wyniki badań oraz rozważania teoretyczne jednoznacznie wskazują, że służba wojskowa powinna być traktowana nie tylko jako instrument polityki obronnej, ale także jako narzędzie edukacji obywatelskiej i budowania społeczeństwa odpowiedzialnego za losy państwa.

Bibliografia

Balcerowicz B., Pawłowski J., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2002.

Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej nr 12 (121) grudzień 2010.

Echa Czerwca 1956 w Wojsku Polskim, Poznański Czerwiec 1956, Poznań 2007.

Franklin C., *The Research Problem and the Research Question,* [w:] *The Handbook of Social Work Research Methods*, red. B.A. Thyer, Sage Publications, 2010.

Jakubczak R., Powszechna obrona terytorialna w bezpieczeństwie narodowym RP, Warszawa 2020.

Kaliński M., *Edukacja obywatelska żołnierzy – nowy kształt, nowe wyzwania*, Warszawa 2005

Klisz M., *Utworzenie Wojsk Obrony Terytorialnej jako odpowiedź na nowe zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, Bezpieczeństwo teoria i praktyka nr 3, Kraków 2017.

Krajewski M., O *metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego*, Płock 2020.

Krząstek T., Tomczyk J., *Siły Zbrojne Polskiego Państwa Podziemnego*, Warszawa 2000.

Kwartalnik Bellona nr 1/2019 (696), Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa.

Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1982.

Łobocki K., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2006.

Machniak A., Artykuł recenzyjny – *Wojsko w Polsce „Ludowej"*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji Państwowego Instytutu Badawczego w Radomiu, Wrocław 2014.

Marczak J., Jakubczak R., *Raport strategiczny: Siły Zbrojne RP w drugiej dekadzie XXI wieku. Koncepcja strategiczna Obrony Terytorialnej RP*, AON, Warszawa 2014.

Maszke A. W., *Metodologiczne podstawy badań empirycznych*, Rzeszów 2004.

Michalak A., *Cele, zadania, struktura i funkcje wojsk obrony terytorialnej w XXI wieku*, Bezpieczeństwo teoria i praktyka nr 3, Kraków 2017.

Nowak S., Metodologia badań społecznych, Warszawa 2007.

Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 1984.

Palka S., *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, Wydawnictwo psychologiczne, Gdańsk 2006.

Plich T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.

Polska Zbrojna, nr 12 (920) grudzień 2022.

Polska Zbrojna, nr 5 (925) maj 2023.

Przegląd historyczno-wojskowy, Ministerstwo Obrony Narodowej, Warszawa 2014.

Przegląd Sił Zbrojnych, nr 4/2023 październik – grudzień.

Ratajczyk L., *Historia wojskowości*, Warszawa 1980.

Studia i Materiały Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2022.

Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badan społecznych*.

Tomiło J., *Dorosłość obronna*, Warszawa 2004.

Wojnarowski J., *Mobilizacja Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2000.

Wojsko i wychowanie, pismo żołnierzy zawodowych WP 10/94, Ministerstwo Obrony Narodowej, Departament Stosunków Społecznych.

Yost D., *NATO's Balancing Act*, Washington 2014.

Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.

Zaczyński W., *Praca badawcza w szkole*, Warszawa 1995.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz. U. 1989 Nr 75 poz. 444, zm. Dz. U. 199).

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).

Tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej z dnia 27 października 1918 r. (Dz. U. 1918 nr 13 poz. 28).

Źródła Internetowe

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/uklad-warszawski;3990984.html

file:///C:/Users/Admin/Downloads/Ochyra_Perdion_PiB_1(2)2024.pdf

https://utk.edu.pl/szkolne-programy-edukacji-obywatelskiej-jak-rozwijac-swiadomosc-obywatelska-i-aktywnosc-spoleczna-uczniow/?utm_source=chatgpt.com

mgr Kinga Lanczewska

WPŁYW SZTUCZNEJ INTELIGENCJI NA PROCES RADYKALIZACJI MŁODZIEŻY – ANALIZA ZAGROŻEŃ I DZIAŁAŃ PREWENCYJNYCH W ZRÓŻNICOWANYCH ŚRODOWISKACH EDUKACYJNYCH

Wstęp

Współczesny świat mierzy się z dynamicznie zmieniającymi się zagrożeniami, które w coraz większym stopniu dotykają młode pokolenia. Procesy globalizacji, powszechny dostęp do nowych technologii oraz rozwój mediów cyfrowych – zwłaszcza mediów społecznościowych – kształtuje nowe środowisko społeczne, w którym młodzież coraz częściej narażona jest na oddziaływanie radykalnych treści. Jednym z najbardziej niepokojących zjawisk ostatnich lat jest wpływ, jaki wywiera na ten proces rozwój sztucznej inteligencji (SI).

Postępująca automatyzacja przekazu, personalizacja treści i zdolność systemów SI do dostosowywania komunikatów do konkretnych grup odbiorców sprawiały, że zagrożenie radykalizacją nabrało nowego wymiaru – cichego, trudnego do wykrycia, a przez to szczególnie niebezpiecznego. Zauważono, że zjawisko to nie ogranicza się jedynie do działalności zorganizowanych grup ekstremistycznych, lecz często przyjmuje formy subtelne i rozproszone, trudne do jednoznacznego zidentyfikowania.

Treści o charakterze radykalnym pojawiają się w mediach społecznościowych, grach internetowych, a nawet w materiałach edukacyjnych, podsuwanych użytkownikom na podstawie algorytmicznej analizy ich aktywności. Młodzież, poszukująca przynależności, sensu czy uznania, łatwo staje się celem takich działań.

Radykalizacja młodzieży

Radykalizacja młodzieży to złożony i wieloaspektowy proces, który może przybierać różne formy oraz wynikać z licznych czynników społecznych, psychologicznych i ideologicznych. W obliczu dynamicznych zmian w otaczającym świecie młodzi ludzie często stają przed wyzwaniami związanymi z identyfikacją i przynależnością. W literaturze naukowej istnieje wiele definicji tego zjawiska, które uwzględniają jego różnorodność oraz złożoność, a także potencjalne konsekwencje dla jednostek i społeczeństw. W książce autorstwa K. Wojtasika podkreślono, że definicje słownikowe pojęcia „radykalizacja" nie dostarczały wystarczającego wyjaśnienia oraz stanowiły idealny przykład „błędu logicznego *idem per idem*"[1]. Definicje te zostały sformułowane w taki sposób, że sugerowały, iż pojęcie radykalizacji oznaczało jedynie przyjmowanie postawy zwolennika radykalizmu politycznego lub przypisywanie czemuś cech radykalnych i skrajnych[2].

Radykalizacja jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania, często kojarzonym, a niekiedy mylonym z terroryzmem. Ponieważ sam termin „terroryzm" jest szeroki i trudny do precyzyjnego określenia, warto zastanowić się, dlaczego radykalizacja często jest traktowana jedynie jako zapalnik dla działań o charakterze terrorystycznym[3]. Nie wszyscy ludzie o radykalnych przekonaniach usprawiedliwiający przemoc faktycznie angażują się w terroryzm – być może nawet większość z nich tego nie robi. Z drugiej strony, niektórzy terroryści – być może wielu z nich – nie są ideologami ani głęboko wierzącymi zwolennikami ekstremistycznych doktryn. Niektórzy mają jedynie pobieżną wiedzę na temat radykalnej ideologii lub słabe zaangażowanie w jej założenia. Ideologia i działanie są czasem ze sobą powiązane, ale nie zawsze. Zrozumienie tej różnicy jest kluczowe, jest to podejście uproszczone i w dalszym ciągu nie definiuje tego zjawiska[4].

Komisja Europejska definiuje radykalizację jako „wielopłaszczyznowy i rozbudowany proces, w którym jednostka lub grupa przyjmuje ideologie lub przekonania, które przyswajają, wykorzystują lub pozwalają na przemoc,

---

1 K. Wojtasik *Ścieżki radykalizacji i działalność dżihadystycznych organizacji terrorystycznych Podręcznik dla studentów socjologii, politologii i bezpieczeństwa,* Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 13.

2 Radykalizacja, *Słownik Języka Polskiego, radykalizacja – Słownik języka polskiego PWN, (*data dostępu: 11.01.2025).

3 R. Borum, *Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories*. Journal of Strategic Security 4, no. 4, 2011 s. 7-36.

4 Tamże, s. 7-36.

w tym akty terrorystyczne, często by osiągnąć określone ideologie lub cele polityczne”[5]. KE określa również trzy cechy wspólne: jest to zjawisko ewoluujące, które w każdej chwili można przerwać; nie dotyczy wyłącznie kwestii wiary; oraz wysokie poparcie dla aktów przemocy, które mogą doprowadzić niektóre jednostki do ekstremizmu lub w niektórych przypadkach terroryzmu”[6]. Inna definicja ukazuje radykalizację jako „proces, w którym jednostka akceptuje radykalne przekonania, polityczne, religijne czy społeczne, dzięki którym osiągnie cele, w których uzasadnia użycie przemocy”[7].

Warto zwrócić uwagę, że terminy „radykalizacja” i „ekstremizm” często są używane zamiennie, choć w rzeczywistości mają odmienne znaczenia. Radykalizacja to proces, w którym jednostka lub grupa stopniowo przyswaja skrajne poglądy, co w niektórych przypadkach może prowadzić do stosowania przemocy – zarówno w wymiarze symbolicznym, jak i fizycznym. Ekstremizm stanowi bardziej zaawansowany etap tego procesu, gdyż wiąże się z całkowitym odrzuceniem istniejącego porządku społecznego. Może on mieć podłoże polityczne, ideologiczne lub religijne, a jego celem jest negacja dominujących norm i wartości kulturowych, a niekiedy także dążenie do ich całkowitego zastąpienia[8]. „Każdy ekstremista przechodzi przez pewien etap radykalizacji, jednak nie każdy radykalista staje się ekstremistą”[9].

W kontekście radykalizacji młodzieży wyróżnia się różne jej formy, które można rozróżnić w zależności od ideologii, jaką młodzi ludzie przyjmują. W każdej z tych form proces radykalizacji ma swoje specyficzne cechy, motywacje oraz cele, które mogą prowadzić do zaangażowania się w akty przemocy, protestu lub wykluczenia społecznego. Wyróżnia się główne rodzaje radykalizacji: skrajnie prawicową, skrajnie lewicową, religijną[10],

---

5 Prevention of radicalisation 16.10.2024 Prevention of radicalisation – European Commission (data dostępu 11.01.2025).

6 K. Wojtasik *Ścieżki radykalizacji i działalność dżihadystycznych organizacji terrorystycznych Podręcznik dla studentów socjologii, politologii i bezpieczeństwa,* Adam Marszałek, Toruń 2021, s. 16.

7 A.S Wilner, C.-J. Dubouloz, *Homegrown terrorism and transformative learning: an interdisciplinaryapproach to understanding radicalization* Global Change, Peace & Security, 2010, s. 8-9.

8 *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE”, https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf* (data dostępu 11.01.2025).

9 J. Horgan, *From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 2008, s. 80-94.

10 *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE”, https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf* (data dostępu 11.01.2025).

radykalizację z wykorzystaniem mediów społecznościowych a także mentalną i behawioralną[11]. Każda opiera się na odmiennych wartościach i przekonaniach, jednak wszystkie mają potencjał do prowadzenia jednostek lub grup do ekstremalnych działań w imię swojej ideologii[12]:

- radykalizacja skrajnie prawicowa opiera się na ideach związanych z ochroną tożsamości narodowej, etnicznej i rasowej. Jej ideologicznym fundamentem są nacjonalizm oraz rasizm, a w najbardziej skrajnych przypadkach – faszyzm. Kluczowym elementem tych nurtów jest dążenie do „czystości" narodu[13],
- radykalizacja skrajnie lewicowa opiera się na krytyce kapitalizmu, globalizacji i niesprawiedliwości społecznej. Jej zwolennicy dążą do zmiany systemu politycznego i gospodarczego, czasem usprawiedliwiając użycie przemocy[14].
- młodzież zradykalizowana w tym kierunku często identyfikuje się z ruchami antykapitalistycznymi, anarchistycznymi czy komunistycznymi. Historyczne przykłady skrajnej lewicy to Frakcja Czerwonej Armii (RAF) i Czerwone Brygady, które stosowały zamachy i porwania[15],
- radykalizacja religijna to nic innego jak proces, w którym jednostki lub grupy przyjmują ekstremalne poglądy religijne, uzasadniające przemoc w imię religii. Często związana z interpretacją religijnych doktryn w sposób dosłowny, prowadzi do wrogości wobec innych wyznań. Najczęściej kojarzona z ekstremizmem islamistycznym, w którym grupy takie jak ISIS wykorzystują religię do uzasadnienia aktów terrorystycznych[16],

---

11 N. Czarnota, *Radykalizacja kobiet do terroryzmu w ISIS,* Polityka i Społeczeństwo nr 1(20) /2022, s. 22-34.

12 *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE", https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf, s.* 9 (data dostępu 11.01.2025).

13 Tamże (data dostępu 11.01.2025).

14 K.A. Seger, *LEFT-WING EXTREMISM: The Current Threat,* Oak Ridge Institute for Science and Education Oak Ridge, TN April 2001, s. 17-21.

15 *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE", https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf,* str. 9 (data dostępu 11.01.2025).

16 P. Szczerbacka, *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, 2021, s. 308-310.

- radykalizacja mentalna i behawioralna – pierwsza z nich skupia się na tym, że jednostka lub grupa przyjmuje i akceptuje skrajne i ekstremistyczne poglądy, jednak nie używa ich do wyrażania przemocy. Drugi typ, radykalizacja behawioralna, dotyczy sytuacji, w której osoba nie tylko wyraża skrajne poglądy, ale także wdraża je w życie, stosując przemoc lub wspierając agresywne rozwiązania[17],
- radykalizacja z wykorzystaniem mediów społecznościowych to zjawisko, które na przestrzeni lat zyskało duże znaczenie w rozwoju ekstremistycznych ideologii. Platformy takie jak Facebook, X – dawniej Twitter, YouTube czy bardzo popularny TikTok stwarzają grupom ekstremistycznym możliwość szerzenia swoich poglądów i rekrutacji nowych członków. Media społecznościowe pozwalają na łatwe i natychmiastowe zaprzysiężenie nowych osób, często są to osoby bardzo młode, które nie potrafią odróżnić treści zgodnych z prawdą od tych propagandowych. Grupy ekstremistyczne tworzą zamknięte społeczności, w których w dużej mierze nawołują do przemocy i manipulują treściami. Radykaliści skutecznie wykorzystują algorytmy mediów społecznościowych do tworzenia treści dopasowanych do preferencji użytkowników, co sprzyja stopniowemu wciąganiu ich w proces radykalizacji. Kolejną „zaletą" mediów społecznościowych jest złudna anonimowość, która sprzyja angażowaniu się w skrajne poglądy[18].

Czynniki wpływające na proces radykalizacji

Radykalizacja nie pojawiła się nagle – była wynikiem splotu różnych okoliczności, które stopniowo kształtowały sposób myślenia jednostki. Zauważano, że pewne warunki sprzyjały rozwojowi skrajnych postaw. Niekiedy decydowało jedno wydarzenie, innym razem był to powolny proces, w którym drobne sygnały i doświadczenia prowadziły do stopniowego zaostrzenia przekonań. Jako główne czynniki radykalizacji uznano makrostruktury, mikrostruktury i cechy jednostkowe[19]. Makrostruktury odnoszą się do warunków

[17] N. Czarnota, *Radykalizacja kobiet do terroryzmu w ISIS,* Polityka i Społeczeństwo nr 1(20) /2022, s. 24.

[18] R. Borum, *Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories*. Journal of Strategic Security, 2011 4(4), s.7-36.

[19] *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE", https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021 /10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf* str.6 (data dostępu 15.01.2025).

społeczno-systemowych, które mają duży wpływ na proces radykalizacji[20]. Aby lepiej zrozumieć znaczenie makrostruktur, można uwzględnić następujące czynniki:

- uwarunkowania polityczne i społeczne – wybuchające wojny, narastające konflikty, czy niestabilna sytuacja państwa na arenie międzynarodowej wywołują fale strachu, ale również frustracji czy gniewu. Wielu ludzi, zwłaszcza młodych doznaje poczucia niesprawiedliwości. Wśród takich zdarzeń wiele osób szuka swojego miejsca, dlatego często uciekają w radykalne ideologie[21],
- struktury społeczne – organizacja społeczeństwa, sposób podziału władzy, zachowania kulturowe czy forma funkcjonowania instytucji państwowych, mają duży wpływ na mechanizm funkcjonowania jednostki lub grupy w danym społeczeństwie. Marginalizacja czy dyskryminacja często prowadzą do wykluczenia społecznego, a w efekcie do wzrostu poczucia izolacji. Młodsze pokolenia, które coraz częściej czują się niezrozumiane oraz niesprawiedliwie traktowane, są bardzo podatne na procesy radykalizacji[22].
- Mikrostruktury dotyczą wzajemnych oddziaływań na poziomie jednostkowym i grupowym, które mają duży wpływ na działanie jednostek. Można wyróżnić dwa główne aspekty, które definiują to zjawisko:
- relacje międzyludzkie – wpływ bliskiego otoczenia takiego jak rodzina, przyjaciele czy grupy społeczne mają kluczowy wpływ na identyfikację i kształtowanie jednostek. W szczególności, sposób traktowania i oddziaływania na młodych ludzi może mieć kluczowy wpływ na późniejsze zaangażowanie w radykalne ideologie czy ekstremistyczne zachowania[23],
- indywidualne doświadczenia – takie jak osobiste przeżycia, traumy, odczuwana frustracja oraz potrzeba przynależności, mogą stanowić istotny impuls do przyjęcia skrajnych poglądów. Przykładem mogą

[20] Tamże (data dostępu 15.01.2025).

[21] J. Mazurczak, *Radykalizacja jako proces prowadzący do ekstremizmu i terroryzmu,* Miscellanea Anthropologica et Sociologica 2020, 21(2), s. 53-55.

[22] Informacje dot. procesu radykalizacji – Materiały Wydział Prewencji Zagrożeń CAT ABW, (data dostępu 15.01.2025).

[23] P. Szczerbacka, *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, 2021, s. 311-312.

być młodzi ludzie, którzy doświadczyli wykluczenia społecznego i poczucia samotności, a także ci, którzy szukają akceptacji. Grupy radykalne często wykorzystują tę potrzebę, oferując szybkie poczucie przynależności i manipulując młodymi osobami[24].

Ostatnim czynnikiem są cechy jednostkowe, które dotyczą specyficznych aspektów psychologicznych i osobowościowych, mogące zwiększać podatność jednostki na proces radykalizacji. Wśród tych cech można wyróżnić dwa istotne obszary:

- osobowość – otwartość, skłonność do przeżywania negatywnych emocji czy silna potrzeba akceptacji, mogą wpływać na to jak jednostki postrzegają otoczenie oraz reagują na czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Osoby, które częściej czują frustrację czy gniew, są bardziej podatne na manipulacje[25],
- motywacja – wewnętrzne emocje oraz perspektywy, takie jak chęć zemsty, poczucie braku kontroli nad własnym życiem, czy poszukiwanie jego sensu, mogą doprowadzić jednostkę do skrajnych poglądów[26].

Warto podkreślić, że czynniki – makrostruktury, mikrostruktury oraz cechy jednostkowe są w stanie funkcjonować oddzielnie, lecz gdy wzajemnie się przenikają, tworzą sieć czynników i w dużej mierze przyspieszają proces radykalizacji[27].

Według europejskiego opracowania RAN[28] na temat radykalizacji, składa się wiele czynników. W programie wymieniono dziewięć uwarunkowań, takich jak: indywidualne czynniki społeczno-psychologiczne, obejmujące poczucie wyobcowania, gniew, frustrację, niesprawiedliwość; czynniki społeczne takie jak marginalizacja, dyskryminacja rzeczywista lub subiektywna; czynniki polityczne, dotyczące przekonań o niesprawiedliwej polityce zagranicznej; czynniki ideologiczne i religijne, obejmujące ideologie związane z misjami obrony; kryzys kulturowy i tożsamościowy wynikający

---

24 A. Gosztold, *Badania radykalizacji kobiet do terroryzmu dżihadystycznego,* Uniwersytet Adama Mickiewicza, Przegląd Politologiczny, 2020, s. 10-14.

25 J. Mazurczak, *Radykalizacja jako proces prowadzący do ekstremizmu i terroryzmu,* Miscellanea Anthropologica et Sociologica 2020, 21(2), s. 53-55.

26 P. Szczerbacka, *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, 2021, s. 311-312.

27 *Społeczny wymiar radykalizacji Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE", https://otwarta.org/wp-content/uploads/2021/10/DARE-Spoleczny-wymiar-radykalizacji.pdf* str.6 (data dostępu 15.01.2025).

28 Radicalisation Awareness Network (RAN) – European Commission.

z marginalizacji; traumy psychiczne, często związane z traumami psychologicznymi doznanymi przez rodziców, którzy cierpią na zespół stresu pourazowego; dynamika grupy, związana z charyzmą oraz umiejętnościami manipulacji drugim człowiekiem, które wzmacniają pozycję jednostki; radykalizatorzy, czyli osoby manipulujące emocjami, rekrutując nowych zwolenników w zamkniętych środowiskach; media społecznościowe, umożliwiające szybki kontakt i wymianę poglądów w wirtualnych przestrzeniach, tworzące bańki informacyjne, w których osoby o podobnych, skrajnych przekonaniach wzmacniają swoje poglądy[29].

P. Szczerbacka w swojej pracy wyróżnia trzy główne grupy czynników, które sprzyjają radykalizacji. Są to m.in. czynniki osobiste, społeczne i kulturowe[30].

Czynniki osobiste związane są z emocjami, doświadczeniami i psychologicznymi mechanizmami jednostki. Osoby, które przeżywają frustrację, poczucie wykluczenia, upokorzenia lub niesprawiedliwości, są bardziej podatne na radykalne ideologie. Często doświadczają one silnego poczucia alienacji – nie tylko w kontekście społecznym, ale także wewnętrznym. Dodatkowo osoby te mogą łatwiej interpretować wydarzenia w sposób jednostronny, co prowadzi do błędnych przekonań i przyjmowania szkodliwych ideologii.

Czynniki społeczne koncentrują się na interakcjach jednostki z jej otoczeniem. Wykluczenie społeczne, marginalizacja oraz doświadczanie dyskryminacji, zwłaszcza w kontekście ograniczonego dostępu do edukacji, zatrudnienia lub integracji w społeczeństwie, mogą przyczynić się do wzrostu poczucia frustracji. Takie osoby, często pozbawione perspektyw, poszukują tożsamości i przynależności w grupach ekstremistycznych. Grupy te dają także poczucie wspólnoty oraz wspólnych wrogów, co może prowadzić do pogłębiania radykalnych poglądów. Istotnym aspektem jest również rola grup rówieśniczych i socjalizacji, które mogą przyspieszyć proces radykalizacji, zwłaszcza w młodszych pokoleniach[31].

Czynniki kulturowe, takie jak religia i ideologia stanowią fundament tożsamości jednostek i grup. Kryzys kulturowy, wynikający z odrzucenia tradycji lub wartości dominującej kultury, może prowadzić do pogłębienia poczucia wyobcowania, a tym samym do poszukiwania alternatywnej tożsamości.

---

[29] M. Ranstrop, *Opracowanie tematyczne RAN, Źródłowe przyczyny brutalnego ekstremizmu* (data dostępu 15.01.2025).

[30] P. Szczerbacka, *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, 2021, s. 311-312.

[31] Tamże, s. 311-313.

W wielu przypadkach proces ten wiąże się z silnym poczuciem przynależności do wspólnoty religijnej lub etnicznej[32].

W kontekście islamu niektórzy przyjmują skrajne interpretacje religijne, które wyjaśniają ich poczucie bycia „oblężonym" przez zewnętrzne, wrogie siły. Wiara w apokaliptyczne przepowiednie, agresywna misja dżihadu czy chęć obrony własnej religii stają się fundamentem dla ekstremistycznych przekonań. Dodatkowo kryzys tożsamości, wynikający z postrzeganego lub faktycznego braku przynależności do społeczeństwa, może prowadzić do utwierdzenia się w przekonaniu, że wspólnota religijna lub kulturowa musi się bronić przed zagrożeniem zewnętrznym[33].

Wspólnym elementem wszystkich tych czynników jest poczucie nieprzystosowania do norm społecznych lub braku akceptacji w ramach szerszego społeczeństwa. W kontekście współczesnego świata wzrastająca polaryzacja społeczna, globalizacja oraz dostęp do narzędzi komunikacji, takich jak media społecznościowe, przyspieszają ten proces, umożliwiając łączenie się z osobami o podobnych poglądach na całym świecie[34].

Mechanizmy radykalizacji w kontekście młodzieży

Proces radykalizacji wśród młodzieży opisywano w literaturze jako zjawisko złożone, wynikające z interakcji wielu czynników, zarówno indywidualnych, jak i społecznych. Zwracano uwagę na podatność młodych osób, znajdujących się w kluczowym etapie kształtowania swojej tożsamości, na wpływ radykalnych narracji. Wskazywano, że czynniki takie jak marginalizacja społeczna, poczucie niesprawiedliwości czy potrzeba przynależności mogły sprzyjać rozwojowi tego procesu[35].

Jednym z kluczowych podejść do analizy tego zjawiska był model 3P (Push, Pull, Personal), który wyjaśniał mechanizmy radykalizacji poprzez uwzględnienie różnorodnych czynników[36]. Podkreślano jednak, że nie był to

---

32 Tamże, s. 311-313.

33 N. Czarnota, *Radykalizacja kobiet do terroryzmu w ISIS,* Polityka i Społeczeństwo nr 1(20) /2022, s. 29-33.

34 J. Szczerbacka, *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej,* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, 2021, s. 311-312.

35 M. King, J. Bartlett, J. Birdwell, *The Edge of Violence: A Radical Approach to Extremism,* The Organization for the Prevention of Violence, 2010, s. 17-19.

36 M. Vergani, M. Iqbal, E. Ilbahar, & G. Barton, *The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism.* Studies in Conflict & Terrorism, *43*(10), 2018.

jedyny sposób interpretacji a w badaniach uwzględniano również inne perspektywy, które wskazywały na wpływ szczególnych kontekstów społeczno-kulturowych oraz roli mediów cyfrowych.

Jako kluczowy mechanizm współczesnej radykalizacji można przedstawić model 3P (Push, Pull, Personal), opracowano jako narzędzie analityczne mające na celu wyjaśnienie wieloaspektowego procesu radykalizacji. Jego twórcy – Bartlett, Birdwell i King – zwrócili uwagę na konieczność połączenia różnych perspektyw w celu zrozumienia, dlaczego jednostki, w szczególności młodzież, decydują się na przyjęcie radykalnych ideologii. Model ten wyróżnia się holistycznym podejściem, łączącym trzy główne filary: czynniki zewnętrzne (Push), czynniki przyciągające (Pull) oraz cechy osobiste (Personal)[37].

W literaturze naukowej podkreślano, że radykalizacja nie jest wynikiem działania jednego, wyizolowanego czynnika, lecz zbiorem wielu z nich. Push – czynniki wypychające, postrzegane jako negatywne, w tym sensie, że osoba podatna na radykalizację próbuje te czynniki odrzucić. „Push factors" odgrywają kluczową rolę w procesie radykalizacji, tworząc warunki sprzyjające poszukiwaniu ekstremistycznych ideologii jako odpowiedzi na doświadczane problemy.

Ubóstwo, nierówności społeczne i brak możliwości rozwoju wywołują poczucie frustracji i beznadziei, szczególnie w sytuacjach, gdy brak perspektyw wydaje się systemowy oraz niemożliwy do przezwyciężenia. Alienacja społeczna, objawiające się marginalizacją i wykluczeniem z głównego nurtu życia społecznego, wzmacnia poczucie izolacji i braku przynależności, co sprawia, że osoby dotknięte tymi problemami są bardziej podatne na narracje oferujące poczucie wspólnoty i celu. W wielu przypadkach to właśnie doświadczenie systemowego wykluczenia i przemocy staje się punktem zwrotnym, który skłania jednostki do poszukiwania radykalnych odpowiedzi na własne problemy. Patologie społeczno-ekonomiczne, takie jak korupcja i nepotyzm, dodatkowo podważają zaufanie do instytucji państwowych, wzmacniając przekonanie, że zmiana może być osiągnięta jedynie poprzez działania poza systemem często o charakterze ekstremistycznym[38].

Czynniki geopolityczne, takie jak wojny, interwencje zewnętrzne czy destabilizacja regionów, tworzą chaos i niepewność, które sprzyjają radykalizacji, szczególnie gdy jednostki zaczynają postrzegać ekstremistyczne

[37] M. King, J. Bartlett, J. Birdwell, *The Edge of Violence: A Radical Approach to Extremism,* The Organization for the Prevention of V iolence, 2010, s. 17-19.

[38] Tamże, s. 17-19.

ideologie jako jedyne rozwiązanie swoich problemów. Wszystkie te czynniki wypychające wzmacniają poczucie krzywdy i wykluczenia, tworząc podatny grunt dla procesów radykalizacji, w których jednostki dążą do odzyskania kontroli, godności i poczucia sensu w życiu poprzez przyjęcie radykalnych przekonań i działań[39].

Czynniki przyciągające – pul odgrywają kluczową rolę w tym procesie, ponieważ zapewniają osobom poczucie zmiany i sensu, które są bardzo atrakcyjne, zwłaszcza dla osób zmagających się z wykluczeniem lub niesprawiedliwością. Atrakcyjność tych czynników wynika z tego, że odpowiadają one na potrzeby społeczne, emocjonalne i duchowe, które nie zostały zaspokojone w dotychczasowym życiu[40]. Istotnym elementem jest oddziaływanie mediów społecznościowych, które często tworzą przestrzeń wzajemnego wsparcia i zrozumienia.

Rówieśnicy, rodzina czy osoby należące do zróżnicowanych grup internetowych oferują nie tylko akceptację, ale także możliwość odnalezienia swojej tożsamości. Wzmacnia to poczucie przynależności i pozwala jednostkom poczuć się częścią czegoś większego, co dla wielu staje się niezwykle pociągające[41]. Podobnie atrakcyjne są tzw. wehikuły radykalizacji, takie jak kluby sportowe, siłownie czy centra kulturalne, które stają się miejscami spotkań i wymiany poglądów. Przestrzeń online jest szczególna, ponieważ umożliwia ludziom łatwiejsze łączenie się z grupami, które podzielają podobne poglądy i potrzeby, niezależnie od lokalizacji[42].

Kolejnym czynnikiem przyciągającym jest atrakcyjność ideologii, które oferują jasne i spójne odpowiedzi na złożone problemy społeczne i ekonomiczne. Dla wielu osób perspektywa zmiany systemowej i społecznej jest niezwykle motywująca, szczególnie gdy ideologia wskazuje konkretne środki do osiągnięcia tych celów. Nie mniej istotna jest kulturowa zgodność z grupą ekstremistyczną. Wspólne normy, wartości i wzorce zachowań sprawiają, że osoby dołączające do takiej grupy czują się zrozumiane i akceptowane.

---

39 T. Grabowski, *Radykalizacja młodzieży do terroryzmu na przykładzie „zagranicznych bojowników terrorystycznych" z regionu Kaukazu Północnego,* Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2021, vol. 15, nr 1, s. 98-102.

40 M. King, J. Bartlett, J. Birdwell, *The Edge of Violence: A Radical Approach to Extremism,* The Organization for the Prevention of V iolence, 2010, s. 17-19.

41 M. Vergani, M. Iqbal, E. Ilbahar, & G. Barton, *The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism.* Studies in Conflict & Terrorism, *43*(10), 2018.

42 T. Grabowski, *Radykalizacja młodzieży do terroryzmu na przykładzie „zagranicznych bojowników terrorystycznych" z regionu Kaukazu Północnego,* Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2021, vol. 15, nr 1, s. 98-102.

Wzmacnia to ich integrację z nowym środowiskiem, a jednocześnie eliminuje poczucie wyobcowania. W tym kontekście ogromne znaczenie ma propaganda terrorystyczna, która umiejętnie przedstawia radykalne działania jako heroiczną walkę o sprawiedliwość i honor. Tego rodzaju narracje są niezwykle atrakcyjne, szczególnie dla osób poszukujących uznania i celu[43].

Czynniki osobiste (personal factors) – odgrywają istotną rolę w procesie radykalizacji, ponieważ to właśnie one często stanowią wewnętrzną motywację do poszukiwania alternatywnych ideologii czy grup, które mogą dać poczucie spełnienia i zaspokojenia niezrealizowanych potrzeb[44].

Osoby, które doświadczyły braku uznania czy szacunku w swoim życiu, mogą zacząć szukać środowiska, w którym poczują się docenione. Niezaspokojone potrzeby, takie jak pragnienie akceptacji, spełnienia obowiązków religijnych czy nawet potrzeby seksualne, mogą prowadzić do poszukiwania grup, które obiecują spełnienie tych oczekiwań, oferując tym samym poczucie bezpieczeństwa. Doświadczenia życiowe, takie jak traumy, przeszłość kryminalna czy wojskowa, mają znaczący wpływ na kształtowanie osobistych motywacji. Osoby, które przeżyły traumatyczne wydarzenia, mogą czuć się niezrozumiane przez społeczeństwo, co w konsekwencji skłania je do poszukiwania grup, które oferują zrozumienie i przestrzeń do poradzenia sobie z tymi doświadczeniami.

Cechy osobowości również odgrywają kluczową rolę w procesie radykalizacji. Osoby podatne na manipulację, impulsywne, kompulsywne czy z niskim poziomem lęku przed śmiercią mogą być bardziej skłonne do angażowania się w ekstremistyczne działania. Impulsywność i odwaga, często traktowane jako pozytywne cechy w tradycyjnych kontekstach, mogą w sytuacjach ekstremalnych przyczynić się do przyjęcia radykalnych postaw. Kondycja psychiczna jednostki, jak depresja, narcyzm czy paranoja, może stanowić kolejny czynnik wpływający na proces radykalizacji. Osoby borykające się z problemami emocjonalnymi czy psychologicznymi mogą szukać sposobu na ucieczkę od swoich problemów, a radykalne grupy mogą oferować im poczucie kontroli. Ponadto, jednostki z problemami zdrowia psychicznego mogą być bardziej podatne na obietnice znalezienie sensu życia, które radykalne ideologie często oferują. Warto również uwzględnić czynniki demograficzne, takie jak wiek, płeć czy stan cywilny, które mogą wpływać na proces

[43] Tamże, s. 98-102.

[44] M. Vergani, M. Iqbal, E. Ilbahar, & G. Barton, *The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal. A Systematic Scoping Review of the Scientific Evidence about Radicalization Into Violent Extremism.* Studies in Conflict & Terrorism, *43*(10), 2018.

radykalizacji. Młodsze osoby, szczególnie te w okresie dojrzewania czy wczesnej dorosłości, często poszukują sensu życia, co czyni je bardziej podatnymi na ideologie, które oferują jasne i jednoznaczne odpowiedzi na pytania o życie, śmierć czy sprawiedliwość. Osoby samotne lub pozbawione silnych więzi rodzinnych mogą szukać poczucia przynależności w grupach radykalnych, które zapewniają im wsparcie[45].

Media społecznościowe stanowią obecnie jedno z najistotniejszych narzędzi w procesie radykalizacji, zwłaszcza wśród młodych ludzi, którzy poszukują sensu życia i tożsamości. Współczesne platformy, takie jak Facebook, X – dawniej Twitter, Instagram, YouTube czy TikTok dają możliwość dotarcia do ogromnej liczby osób w sposób, który jeszcze kilkanaście lat temu byłby niemożliwy[46].

Te narzędzia komunikacji umożliwiają szybkie nawiązywanie kontaktów, wymianę informacji i opinii, a także – co istotne – formowanie silnych więzi społecznych, które mogą prowadzić do przyjęcia skrajnych poglądów. Jednym z głównych powodów, dla których media społecznościowe stały się atrakcyjne dla osób poszukujących ekstremistycznych idei, jest łatwa dostępność do różnych grup oraz możliwość działania w anonimowości. Użytkownicy mogą tworzyć konta bez ujawniania swojej tożsamości, co zmniejsza obawy przed represjami czy konsekwencjami społecznymi[47]. Dla ludzi, którzy czują się wykluczeni lub marginalizowani w tradycyjnych kręgach społecznych, przestrzeń ta staje się wygodnym miejscem do wyrażania swoich poglądów, także tych skrajnych. Co więcej, anonimowość sprawia, że użytkownicy nie muszą obawiać się negatywnego odbioru swoich działań przez otoczenie, co stanowi jeden z istotniejszych czynników przyciągających do takich przestrzeni.

Media społecznościowe oferują również poczucie wspólnoty i przynależności, co dla wielu osób, zwłaszcza młodych, jest kluczowym czynnikiem w procesie radykalizacji. Grupy ekstremistyczne, które działają w Internecie, oferują poczucie akceptacji i wsparcia, a także dają możliwość nawiązania emocjonalnych więzi z innymi osobami o podobnych poglądach. Tego

---

45 T. Grabowski, *Radykalizacja młodzieży do terroryzmu na przykładzie „zagranicznych bojowników terrorystycznych" z regionu Kaukazu Północnego,* Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego 2021, vol. 15, nr 1, s. 98-102.

46 Europen Commission, *Działania ekstremistów w mediach społecznościowych ukierunkowane na młode kobiety i wnioski dotyczące zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi i zwalczania go, 27d8968e-5cab-4b9a-a5e4-ba18ecda18c5_pl* (data dostępu 16.01.2025).

47 Radykalizacja – bunt w skrajnej formie – Polska Platforma Bezpieczeństwa Wewnętrznego (data dostępu 16.01.2025).

rodzaju wspólnoty stają się atrakcyjne, szczególnie dla osób, które doświadczają wykluczenia z głównego nurtu życia społecznego. To, co na początku może być przestrzenią do wymiany poglądów z czasem staje się miejscem, w którym osoby te czują się zrozumiane i akceptowane. Tego typu wspólnoty online mogą również oferować poczucie bezpieczeństwa i stabilności, które wielu osobom jest trudno znaleźć w tradycyjnych relacjach międzyludzkich[48].

Z perspektywy grup radykalnych, media społecznościowe stanowią doskonałe narzędzie do szerzenia swojej propagandy i przyciągania nowych członków. Dzięki globalnemu zasięgowi, organizacje ekstremistyczne mogą dotrzeć do osób w różnych częściach świata, tworząc międzynarodowe sieci wsparcia. Na platformach tych organizacje mogą publikować materiały wideo, teksty oraz zdjęcia, które przedstawiają ich ideologie jako jedyną słuszną drogę do rozwiązania globalnych problemów. Takie przekazy stają się szczególnie atrakcyjne dla osób, które szukają sensu w życiu, chcą poczuć się częścią większego ruchu lub pragną odzyskać poczucie kontroli nad swoim życiem. Równocześnie media społecznościowe wykorzystują zaawansowane algorytmy rekomendacji, które personalizują wyświetlane treści, co sprawia, że użytkownicy coraz częściej spotykają się z materiałami, które potwierdzają ich przekonania[49].

Algorytmy dostosowują wyświetlane treści do wcześniejszych interakcji użytkownika, a to, co na początku wydaje się niewinnym zainteresowaniem, może przerodzić się w angażowanie się w skrajne formy myślenia. Również postaci o dużym wpływie, takie jak liderzy opinii czy influencerzy, odgrywają kluczową rolę w tym procesie. Ich charyzma, pewność siebie i zdolność do przemawiania do emocji innych sprawiają, że stają się oni naturalnymi liderami dla osób poszukujących sensu i celu. Wzorce te mogą kusić osoby, które w rzeczywistości nie czują się pewnie w tradycyjnych społecznych ramach, dając im poczucie, że mają rolę do odegrania w większym, globalnym ruchu[50].

[48] Europen Commission, *Działania ekstremistów w mediach społecznościowych ukierunkowane na młode kobiety i wnioski dotyczące zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi i zwalczania go, 27d8968e-5cab-4b9a-a5e4-ba18ecda18c5_pl* (data dostępu 16.01.2025).

[49] Tamże (data dostępu 16.01.2025).

[50] Tamże (data dostępu 16.01.2025).

Sztuczna inteligencja w procesie radykalizacji

Sztuczna inteligencja (SI) (ang. artificial intelligence, AI) stanowi obecnie jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się gałęzi współczesnej nauki i technologii. Jej korzenie sięgają połowy XX wieku, kiedy to badacze rozpoczęli prace nad opracowaniem algorytmów umożliwiających maszynom realizację zadań wymagających inteligencji. Kluczowym momentem w historii SI było wprowadzenie samego pojęcia „sztuczna inteligencja", którego autorem jest John McCarthy. W 1955 roku naukowiec ten zaproponował definicję, zgodnie z którą SI to „dziedzina nauki i inżynierii, która zajmuje się tworzeniem inteligentnych maszyn, w szczególności inteligentnych programów komputerowych"[51].

Koncepcja zaproponowana przez McCarthy'ego stała się fundamentem dalszych badań nad sztuczną inteligencją, wyznaczając kierunek rozwoju tej dziedziny. W kolejnych latach rozwój technologii SI, co prowadziło do powstania innowacyjnych systemów i ich szerokiego zastosowania w różnych branżach, takich jak medycyna, przemysł, finanse czy edukacja.

Dzięki postępowi w zakresie uczenia maszynowego, sieci neuronowych i przetwarzania danych sztuczna inteligencja znalazła szerokie zastosowanie w wielu aspektach życia codziennego oraz kluczowych sektorach gospodarki. Współcześnie jej rozwiązania wykorzystywane są m.in. w medycynie, gdzie SI wspomaga diagnostykę i analizę obrazów medycznych, w przemyśle – optymalizując procesy produkcyjne, w finansach – usprawniając analizę danychi wykrywanie oszustw, a także w transporcie – przyczyniając się do rozwoju autonomicznych pojazdów oraz systemów zarządzania ruchem.

Wraz z rosnącą rolą sztucznej inteligencji pojawiły się różne sposoby jej definiowania, uwzględniające zarówno aspekty technologiczne, jak i funkcjonalne. Z technologicznego punktu widzenia SAP (Systems, Applications, and Products in Data Processing) określa SI jako „zdolność maszyn do uczenia się i wykonywania zadań, takich jak ludzie, do skutecznego osiągania celów"[52].

Z kolei Devstock Academy opisuje ją jako „dziedzinę informatyki zajmującą się tworzeniem systemów komputerowych zdolnych do wykonywania zadań wymagających ludzkiej inteligencji"[53]. Obie definicje podkreślają

---

[51] K. Różanowski, „Sztuczna inteligencja rozwój, szanse i zagrożenia". *Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki*, t. 2, nr 2, 2007, s. 109-135.

[52] *Czym jest sztuczna inteligencja?* | Sztuczna inteligencja w biznesie | SAP (data dostępu 12.02.2025).

[53] *Sztuczna inteligencja (AI): co to jest i jak działa* – Devstock Academy (data dostępu 12.02.2025).

kluczową cechę SI – zdolność do przetwarzania informacji, uczenia się i podejmowania decyzji w sposób naśladujący ludzkie myślenie, co czyni ją wszechstronną i dynamicznie rozwijającą się technologią.

Oprócz definicji technologicznych, ważne są również regulacje prawne dotyczące sztucznej inteligencji, które skupiają się na jej autonomii, bezpieczeństwie oraz potencjalnym wpływie na społeczeństwo. Wraz z dynamicznym rozwojem SI pojawiła się potrzeba określenia ram prawnych, które zapewniłyby kontrolę nad jej działaniem oraz minimalizowały ryzyko związane z jej wykorzystaniem. Komisja Europejska zdefiniowała sztuczną inteligencję jako „zdolność maszyn do wykazywania ludzkich umiejętności, takich jak rozumowanie, uczenie się, planowanie i kreatywność”[54]. Definicja ta wskazuje na kluczowe cechy SI, które sprawiają, że jej działanie jest podobne do ludzkiego sposobu myślenia i podejmowania decyzji. W szczególności podkreśla ona znaczenie zdolności systemów do analizowania sytuacji, przewidywania skutków działań oraz autonomicznego rozwiązywania problemów.

Z kolei portal Gov.pl przedstawia SI w kontekście jej technologicznych fundamentów i zdolności do samodoskonalenia, określając ją jako „działania oparte na modelowaniu wiedzy, danych i rozwijaniu systemów algorytmów oraz mocy obliczeniowych, umożliwiających autonomiczne ulepszanie systemu”[55]. W tej definicji akcentowana jest rola danych oraz algorytmów, które stanowią podstawę funkcjonowania sztucznej inteligencji i umożliwiają jej nieustanny rozwój oraz adaptację do nowych warunków. Obie definicje podkreślają, że SI nie jest jedynie narzędziem, ale złożonym systemem, który z biegiem czasu może funkcjonować w sposób coraz bardziej autonomiczny. Współczesne podejście do tej technologii uwzględniało zarówno perspektywę naukową, jak i prawną, co wskazywało na jej rosnące znaczenie w różnych dziedzinach życia. Sztuczna inteligencja przestała być jedynie koncepcją teoretyczną – stała się istotnym elementem rzeczywistości, kształtującym codzienne funkcjonowanie jednostek oraz globalne procesy.

Sztuczna inteligencja obejmowała różne podejścia i metody, które umożliwiały jej działanie w sposób naśladujący ludzkie procesy myślowe. W literaturze przedmiotu wyróżniano kilka podstawowych rodzajów SI, które klasyfikowano na podstawie poziomu jej zaawansowania. Wśród najczęściej

[54] *Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania?* | Tematy | Parlament Europejski (data dostępu 12.02.2025).

[55] *Czym jest sztuczna inteligencja* – Portal sztucznej inteligencji – Portal Gov.pl (data dostępu 12.02.2025).

stosowanych podziałów wyróżnia się sztuczną inteligencję wąską (ANI), ogólną (AGI) oraz superinteligencję (ASI)[56]:

- wąska sztuczna inteligencja (ang. Artificial Narrow Intelligence, ANI), określana również jako słaba, została stworzona do realizacji precyzyjnie określonych zadań w wybranej specjalizacji. Systemy tego typu opracowano z myślą o realizacji określonych funkcji, takich jak analiza danych, przetwarzanie mowy czy automatyzacja powtarzalnych procesów. Dzięki zastosowaniu specjalistycznych metod opartych na analizie dużych zbiorów danych stopniowo poprawiano ich efektywność, jednak zawsze w granicach ściśle określonych reguł. Charakterystyczną cechą ANI była ograniczona zdolność do transformacji. W porównaniu do bardziej rozwiniętych form sztucznej inteligencji, brakowało jej zdolności do nauki poza ściśle określoną dziedziną oraz rozwiązywania problemów wymagających ogólnej wiedzy[57]. ANI znajduje zastosowanie między innymi w wirtualnych asystentach, takich jak Siri czy Alexa, a także w systemach polecających, które są wykorzystywane na platformach streamingowych takich jak Disney +, Netflix, czy HBO MAX i e-commerce takich jak Ebay, AliExpress, czy powszechnie znane Zalando[58]. Platformy te analizowały preferencje użytkowników, aby dostarczać im spersonalizowane treści. Współcześnie ANI znalazła zastosowanie w niemal wszystkich sektorach gospodarki, optymalizując procesy biznesowe i codzienne działania zwykłych użytkowników. Chatboty obsługujące klientów na stronach internetowych oraz w mediach społecznościowych umożliwiają szybkie odpowiedzi na zadawane pytania i rozwiązywanie problemów bez konieczności angażowania pracowników co poprawiło jakość obsługi a jednocześnie zredukowało koszty[59].
- ogólna sztuczna inteligencja (*ang. Artificial General Intelligence*, AGI), często określana mianem „silnej sztucznej inteligencji" lub „sztucznej inteligencji na poziomie ludzkim", odnosiła się do systemów zdolnych do myślenia i działania w sposób porównywalny do

[56] *Jakie są rodzaje sztucznej inteligencji?* Poznaj różne typy AI • AI Trends (data dostępu 12.02.2025).

[57] M. Ręgorowicz, D Gabor, P. Konieczny, K. Dymek, A. Stasikiewicz *Przewodnik po sztucznej inteligencji 2024* IAB POLSKA, 2024 s. 10-11.

[58] *Rodzaje sztucznej inteligencji – ANI do ASI?* – Vestigio – SEO napędzane danymi (data dostępu 12.02.2025).

[59] Tamże (data dostępu 12.02.2025).

człowieka. Jej głównym założeniem było samodzielne uczenie się, analizowanie złożonych sytuacji oraz podejmowanie trafnych decyzji w różnych kontekstach[60]. W przeciwieństwie do wąskiej sztucznej inteligencji, która działała wyłącznie w ramach ściśle określonych zadań, AGI miała charakteryzować się zdolnością do wszechstronnego rozwoju i elastycznego dostosowywania się do nowych wyzwań. Systemy AGI były projektowane z myślą o rozwiązywaniu szerokiego zakresu problemów intelektualnych, takich jak planowanie, myślenie abstrakcyjne oraz analiza i interpretacja złożonych informacji. Istotnym aspektem ich funkcjonowania było to, że nie wymagały wcześniejszego programowania pod konkretne zadania – dzięki temu mogły skutecznie działać w różnych dziedzinach, od medycyny po nauki społeczne, a ich rozwój mógł prowadzić do rewolucyjnych zmian w wielu aspektach współczesnego świata[61]. Wykorzystanie AGI mogło prowadzić do istotnych przełomów technologicznych, przyczyniając się do automatyzacji procesów angażujących znaczne zasoby ludzkie oraz wspomagając badania naukowe poprzez przetwarzanie i interpretację ogromnych ilości danych. Mimo intensywnych prac badawczych, stworzenie w pełni funkcjonalnej AGI wciąż pozostawało poza zasięgiem współczesnej technologii. Opracowanie systemów posiadających zdolności poznawcze na poziomie człowieka stanowiło jedno z największych wyzwań naukowych. Choć pełna realizacja AGI nie została jeszcze osiągnięta, koncepcja ta wzbudzała ogromne zainteresowanie zarówno wśród badaczy, jak i inżynierów[62].

- sztuczna superinteligencja (ang. Artificial Superintelligence, ASI) to koncepcja zakładająca istnienie systemu zdolnego do przewyższania ludzkich możliwości intelektualnych we wszystkich aspektach. W przeciwieństwie do obecnych technologii, które koncentrują się na wybranych zadaniach, ASI cechowałaby się wszechstronnością, pozwalającą na podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów oraz analizowanie złożonych procesów z większą precyzją i efektywnością niż człowiek[63]. Potencjalna zdolność ASI do rozumienia ludzkich

[60] M. Ręgorowicz, D Gabor, P. Konieczny, K. Dymek, A. Stasikiewicz *Przewodnik po sztucznej inteligencji 2024* IAB POLSKA, 2024 s. 10-11.
[61] Tamże, s. 10-11.
[62] Rodzaje sztucznej inteligencji – ANI do ASI? – Vestigio – SEO napędzane danymi.
[63] M. Ręgorowicz, D Gabor, P. Konieczny, K. Dymek, A. Stasikiewicz *Przewodnik po sztucznej inteligencji 2024* IAB POLSKA, 2024 s. 10-11.

> emocji oraz ich kontekstu otwierałaby nowe możliwości w zakresie interakcji między człowiekiem a technologią. Zaawansowane mechanizmy przetwarzania informacji pozwalałyby na lepsze dostosowywanie się do ludzkich potrzeb oraz skuteczniejsze przewidywanie konsekwencji podejmowanych decyzji. Nieustanne doskonalenie się takiego systemu, wynikające z jego zdolności do samodoskonalenia analizy ogromnych zbiorów danych, mogłoby prowadzić do przekraczania dotychczasowych barier technologicznych. Możliwość wykorzystania ASI w nauce, medycynie czy sektorze przemysłowym oznaczałaby rewolucję w sposobie rozwiązywania globalnych wyzwań, takich jak kryzysy ekologiczne, nowe metody leczenia chorób czy optymalizacja zasobów naturalnych. Jednak wraz z tymi perspektywami pojawiają się również istotne kwestie związane z etyką oraz bezpieczeństwem. Potencjalna przewaga ASI nad ludzkim intelektem rodzi pytania o kontrolę nad jej działaniami oraz o granice autonomii, jaką można jej powierzyć[64].

Rozwój sztucznej inteligencji (SI) w ostatnich latach znacząco wpłynął na sposób wykorzystania technologii w społeczeństwie. SI stanowi narzędzie o podwójnym zastosowaniu – z jednej strony może być używana do manipulacji i radykalizacji, z drugiej zaś pełni funkcję skutecznego mechanizmu przeciwdziałania ekstremizmowi. Duże modele językowe (LLM) umożliwiają generowanie spersonalizowanych treści propagandowych, które mogą sprzyjać procesowi radykalizacji poprzez dostosowywanie przekazów do konkretnych grup społecznych, wiekowych czy etnicznych[65]. Jednocześnie sztuczna inteligencja znajduje zastosowanie w monitorowaniu oraz analizie mediów społecznościowych, wspierając identyfikację potencjalnych zagrożeń terrorystycznych[66].

W wymiarze społecznym SI wpływa na dynamikę interakcji międzyludzkich, zarówno ułatwiając rozprzestrzenianie określonych idei, jak i umożliwiając ich skuteczne zwalczanie. Coraz częstsze wykorzystywanie tej technologii przez grupy ekstremistyczne wynika z jej zdolności do generowania

---

64 Tamże, s. 10-11.

65 P. Puczyńska, M. Podhajski, K. Wojtasik, T. P. Michalak *Duże modele językowe i możliwości ich wykorzystania w terroryzmie dżihadystycznym i przestępczości,* Terroryzm – studia, analizy, prewencja, 2024, Numer 5 (5), s. 133-164.

66 N. Malec *Sztuczna inteligencja a bezpieczeństwo państwa*. Prawo i Bezpieczeństwo, 2024, s. 20-24.

realistycznych treści audiowizualnych, takich jak deepfaki, które mogą służyć manipulacji opinią publiczną[67].

Sztuczna inteligencja (SI) stała się skutecznym narzędziem wykorzystywanym przez grupy ekstremistyczne do szerzenia propagandy i wpływania na postawy odbiorców. Jej zdolność do tworzenia treści dopasowanych do konkretnych osób sprawia, że przekazy zyskują na skuteczności i oddziałują w sposób bardziej perswazyjny. Zaawansowane systemy sztucznej inteligencji umożliwiają nie tylko dostosowywanie przekazów do konkretnych odbiorców, lecz także ich modyfikowanie w sposób zwiększający skuteczność oddziaływania, co sprzyja szerzeniu treści o charakterze ekstremistycznym[68].

W ostatnich latach rozwój sztucznej inteligencji i zaawansowanych algorytmów językowych zrewolucjonizował sposób, w jaki chatboty są wykorzystywane w różnych dziedzinach życia codziennego. Jednym z istotniejszych zjawisk, które towarzyszy interakcjom człowieka z chatbotami, jest efekt ELIZA, który polega na przypisywaniu tym systemom zdolności do rozumienia i rozwiązywania problemów w sposób, który wykracza poza ich faktyczne możliwości. Efekt ELIZA wywodzi się z eksperymentalnego programu stworzonego przez J. Weizenbauma w latach 60. XX wieku, którego celem było stworzenie iluzji rozmowy z osobą wykształconą, a nawet posiadającą tytuł psychoterapeuty[69].

Program ELIZA wykorzystywał proste algorytmy, które przekształcały zdania użytkownika na pytania zwrotne, co wprowadzało wrażenie, że program rozumie emocje oraz problemy rozmówcy. Choć ELIZA nie była w stanie analizować tła rozmowy, wielu użytkowników upierało się, że program doskonale rozumie ich wypowiedzi. Zjawisko to pokazuje, jak łatwo ludzie mogą stworzyć iluzję inteligencji w interakcjach z systemami sztucznej inteligencji, mimo iż te operują jedynie na algorytmach przetwarzania języka naturalnego[70]. Współczesne chatboty, oparte na zaawansowanych modelach sztucznej inteligencji, takich jak GPT, oferują znacznie wyższy poziom w zakresie rozumienia i generowania języka w porównaniu do pierwszych systemów, takich jak ELIZA. Niemniej jednak, efekt ELIZA pozostaje aktualny,

---

67 A. Butor-Keler, M. Szpiganowicz, *Zagrożenia dezinformacyjne w erze sztucznej inteligencji – inwazja deepfake'ów,* Gazeta SGH, (data dostępu 10.03.2025).

68 P. Mathur, C. Broekaert, C. P. Clarke *The Radicalization (and Counter-radicalization) Potential of Artificial Intelligence,* 2024 (data dostępu 10.03.2025).

69 Co to jest Efekt Elizy, czyli czy Chat GPT ma świadomość? (data dostępu 20.03.2025).

70 P. Mathur, C. Broekaert, C. P. Clarke *The Radicalization (and Counter-radicalization) Potential of Artificial Intelligence,* 2024 (data dostępu 10.03.2025).

ponieważ użytkownicy, mimo świadomości ograniczeń tych technologii, często przypisują im zdolności wykraczające poza ich rzeczywiste możliwości.

Jednym z przykładów wykorzystania efektu ELIZA w nowoczesnych chatbotach jest aplikacja Replika, która pozwala użytkownikowi na interakcję w sposób, który przypomina rozmowę z prawdziwą osobą. Dzięki temu użytkownicy często odnoszą wrażenie, że rozmawiają z kimś, kto naprawdę rozumie ich emocje i potrzeby[71].

Deepfake to technologia sztucznej inteligencji, która umożliwia tworzenie cyfrowych treści, takich jak obrazy, filmy i dźwięki, które wyglądają i brzmią bardzo realistycznie, ale w rzeczywistości są całkowicie fałszywe. Za pomocą technologii opartych na sieciach GAN (Generative Adversarial Networks) można tworzyć fałszywe materiały wideo, zdjęcia lub nagrania głosowe, przedstawiające ludzi w sytuacjach, które w rzeczywistości nigdy się nie zdarzyły. Technologia ta zacierająca granice między rzeczywistością a wytworem cyfrowym stwarza poważne zagrożenie związane z dezinformacją i oszustwami na szeroką skalę[72].

Zastosowanie technologii deepfake w dezinformacji obejmuje wiele niepokojących scenariuszy. Jednym z najbardziej alarmujących przypadków jest jej wykorzystanie w manipulacjach wyborczych. Deepfake'i tworzone są w celu zdyskredytowania polityków, co może wpłynąć na wyniki wyborów. Przykładem mogą być filmy, w których kandydaci pojawiają się w sytuacjach budzących kontrowersje, co może zniechęcać wyborców do oddania swojego głosu[73]. Ponadto, w trakcie kampanii wyborczych generowane są również obrazy i nagrania mające na celu podważenie uczciwości procesu wyborczego, takie jak zdjęcia fałszywych kart do głosowania wyrzucanych do kosza[74].

Państwa o reżimie autorytarnym wykorzystują technologię deepfake do wywoływania napięć i destabilizacji w innych krajach. Przykładem jest Rosja, która wielokrotnie stosowała tę metodę, aby osłabić zaufanie społeczne w Stanach Zjednoczonych[75].

---

71 Tamże (data dostępu 10.03.2025).

72 Deepfake – definicja i historia | CERT Polska (data dostępu 15.02.2025).

73 M. Pawelec *Deepfakes and Democracy (Theory): How Synthetic Audio-Visual Media for Disinformation and Hate Speech Threaten Core Democratic Functions*. Digit Soc. 2022;1(2).

74 Deepfakes, distrust and disinformation: Welcome to the AI election – POLITICO (data dostępu 15.02.2025).

75 Czym jest Deepfake i jak się przed nim bronić?

Algorytmy stosowane w mediach społecznościowych i na platformach streamingowych zostały zaprojektowane w celu poprawy komfortu użytkowników, jednak mogą stanowić poważne zagrożenie dla społeczeństwa. Ich działanie opiera się na zaawansowanych mechanizmach, które analizują dane użytkowników, takie jak interakcje, czas spędzony na przeglądaniu treści, ich działanie w sieci (lajki, komentarze czy udostępnienia) oraz preferencje. Proces ten prowadzi do fragmentacji społecznej, tworząc tzw. „bańki informacyjne" (echo chambers), a także generuje treści rekomendowane, które są dostosowane do indywidualnych preferencji użytkowników[76].

Ich działanie można podzielić na kilka kluczowych etapów[77]:

- analizowanie aktywności użytkowników, uwzględniające m.in. kliknięcia, czas poświęcony na oglądanie lub przeglądanie treści, udostępnienia oraz wyszukiwane frazy. Pozyskane dane umożliwiają identyfikację preferencji użytkowników oraz prognozowanie ich przyszłych wyborów[78],
- analizowanie publikowanych treści pod kątem ich zasięgu, popularności oraz zgodności z zainteresowaniami użytkowników. Przy doborze materiałów uwzględniane są m.in. chwytliwe nagłówki, szczegółowe opisy, tagi oraz wcześniejsze interakcje odbiorców,
- rekomendacja treści zgodnych z preferencjami użytkownik, na podstawie zgromadzonych danych. Na przykład Facebook w pierwszej kolejności wyświetla posty znajomych oraz wpisy z grup, do których użytkownik należy, ograniczając tym samym dostęp do innych perspektyw. Z kolei YouTube sugeruje materiały o tematyce podobnej do wcześniej oglądanych filmów, co może prowadzić do zawężenia prezentowanych treści.

Typy algorytmów[79]:

- strumień czasowy – decyduje o kolejności wyświetlania treści na tablicach, uwzględniając analizę polubień, udostępnień i komentarzy (np. na Facebooku),

[76] J. Feliks *Jak działają algorytmy mediów społecznościowych?* 2023 (data dostępu 20.02.2025).
[77] Tamże (data dostępu 20.02.2025).
[78] K. Małysz-Czyż *Co to jest algorytm w social mediach i jak działa? – Happy Parrots,* 2024 (data dostępu 20.02.2025).
[79] J. Feliks *Jak działają algorytmy mediów społecznościowych?* 2023 (data dostępu 20.02.2025).

- algorytm rekomendacji – sugeruje treści na podstawie wcześniejszych wyszukiwań użytkownika (np. Netflix, YouTube),
- algorytm interakcji społecznych – promuje treści wywołujące emocje i angażujące użytkowników w interakcje (np. TikTok),
- algorytm reklamowy – wyświetla spersonalizowane reklamy dopasowane do preferencji i zachowań online użytkowników.

Przykłady wykorzystania sztucznej inteligencji w radykalizacji młodzieży

Sztuczna inteligencja coraz silniej wpływa na sposób, w jaki młodzi ludzie sprawdzają oraz przyswajają treści w Internecie, a także wchodzą w interakcje z innymi użytkownikami. Zaawansowane algorytmy rekomendacji personalizują treści, często intensyfikując kontakt użytkowników z materiałami o charakterze radykalnym i ekstremistycznym. Jednocześnie generatywna SI umożliwia tworzenie realistycznych i przyciągających uwagę treści propagandowych, które mogą manipulować emocjami i przekonaniami odbiorców. Boty oraz fałszywe konta, sterowane przez SI, automatyzują rozpowszechnianie takich materiałów oraz nawiązują kontakt z młodzieżą, ułatwiając tym samym ich rekrutację do grup radykalnych. Wreszcie gry komputerowe i platformy metawersum, wspierane przez SI, stają się nową przestrzenią, w której młodzi ludzie mogą być narażeni na proces radykalizacji poprzez długotrwałe doświadczenia i interakcje z inteligentnymi postaciami[80].

Algorytmy rekomendacji i personalizacji treści

Algorytmy rekomendacyjne w mediach społecznościowych to zaawansowane systemy oparte na sztucznej inteligencji, które analizują ogromne ilości danych dotyczących zachowań użytkowników — takich jak polubienia, komentarze, czas oglądania czy udostępnienia — aby dostarczać im spersonalizowane treści[81].

[80] *POKOLENIE AI. Jak młodzież korzysta ze sztucznej inteligencji? – Fundacja IT Girls* (data dostępu 03.04.2025).

[81] *Algorytmy w mediach społecznościowych – Instytut Marki Online i Komunikacji* – IMOK (data dostępu 03.04.2025).

Działają one na podstawie różnych mechanizmów, między innymi poprzez analizę zachowań podobnych użytkowników (filtrowanie kolaboratywne) oraz filtrowanie według cech treści (filtrowanie oparte na zawartości). Algorytmy hybrydowe oraz techniki uczenia przez wzmacnianie umożliwiają systemom rekomendacyjnym stałe doskonalenie się i lepsze dostosowywanie do potrzeb użytkowników, co zwiększa trafność proponowanych treści.[82] Wykorzystują one również psychologiczne mechanizmy, takie jak wpływ wydzielania dopaminy, aby utrzymać użytkowników na platformach. Treści prezentowane na Instagramie czy TikToku są konstruowane w taki sposób, aby wywoływać natychmiastową gratyfikację, co może prowadzić do uzależnienia od korzystania z tych aplikacji.[83]. TikTok, na przykład, stosuje algorytm „For You Page", który — na podstawie analizy czasu oglądania, interakcji oraz popularności dźwięków i hashtagów — rekomenduje użytkownikom filmy dostosowane do ich preferencji[84].

W Austrii w 2023 roku ujawniono spisek planowany podczas parady LGBTQ+, w który zaangażowanych było trzech młodych mężczyzn w wieku 14, 17 i 20 lat. Zostali oni zainspirowani islamistycznymi treściami rozpowszechnianymi na platformie TikTok, promującymi ideologię dżihadu. Algorytmy TikToka kierowały do nich radykalne materiały, co przyczyniło się do pogłębiania ich radykalizacji. Podejrzani zostali zidentyfikowani dzięki publikowaniu islamistycznych treści oraz materiałów nawołujących do aktów przemocy. Planowali przeprowadzenie zamachu z użyciem broni palnej lub samochodu-pułapki. Jeden z nastolatków założył również kanał na Telegramie, służący do wymiany informacji dotyczących planowanych ataków oraz do zbierania funduszy na zakup broni, którą ostatecznie odnaleziono w jednym z mieszkań należących do sprawców[85].

W 2024 roku w austriackim Grazu 14-letnia dziewczynka została skazana na dwa lata pozbawienia wolności za planowanie zamachu terrorystycznego w centrum miasta z użyciem noża. Wśród dowodów znalazły się czat, na którym omawiała szczegóły ataku z inną nastolatką, oraz nagranie, na którym składała przysięgę wierności organizacji ISIS. Dziewczynka zeznała, że

---

82 A. Kwiatkowska *Jak działają algorytmy rekomendujące treści?* | *Grupa TENSE* (data dostępu 03.04.2025).

83 K. Małysz-Czyż *Co to jest algorytm w social mediach i jak działa? – Happy Parrots* 2024 (data dostępu 03.04.2025).

84 Algorytmy mediów społecznościowych – co musisz o nich wiedzieć? (data dostępu 03.04.2025).

85 Austria: trzech młodych muzułmanów planowało atak terrorystyczny podczas parady LGBT (data dostępu 03.04.2025).

w strukturach ISIS odnalazła akceptację i wsparcie, których brakowało jej w nowym środowisku szkolnym. Proces jej radykalizacji przebiegał głównie za pośrednictwem mediów społecznościowych, gdzie nawiązała kontakt z rówieśniczką z Düsseldorfu, wspólnie planując zamach[86].

Generatywna sztuczna inteligencja w tworzeniu propagandy

Generatywna sztuczna inteligencja (Gen-AI) to zaawansowana technologia umożliwiająca automatyczne tworzenie realistycznych tekstów, obrazów, dźwięków oraz filmów na podstawie dostarczonych danych. W kontekście radykalizacji młodzieży oraz działań propagandowych Gen-AI pozwala na szybkie i masowe generowanie treści o charakterze ideologicznym lub dezinformacyjnym, które mogą być trudne do odróżnienia od materiałów tworzonych przez ludzi[87]. Przykładem wykorzystania generatywnej AI w propagandzie są konta pronazistowskie na TikToku, które stosują SI do tworzenia atrakcyjnych wizualnie materiałów oraz korzystają z popularnych trendów muzycznych, by zwiększyć zasięg swoich treści. Algorytmy TikToka, które promują zaangażowanie, dodatkowo wzmacniają widoczność tych materiałów, docierając do milionów młodych odbiorców. Ponadto raporty wskazują, że algorytmy TikToka sprzyjają samo radykalizacji młodych użytkowników[88].

Badania organizacji Media Matters wykazały, że osoby wchodzące w interakcje z treściami o charakterze transfobicznym były stopniowo eksponowane na treści antysemickie oraz skrajnie prawicowe nawołujące do przemocy. Algorytm platformy promował tego rodzaju materiały na podstawie wcześniejszych aktywności użytkownika, co prowadziło do efektu tzw. „króliczej nory", polegającego na otrzymywaniu coraz bardziej radykalnych rekomendacji[89]. Ponadto raport Instytutu ds. Dialogu Strategicznego (ISD) ujawnił istnienie setek kont na platformie TikTok, promujących ideologie nazistowskie i skrajnie prawicowe. Konta te wykorzystywały generatywną sztuczną inteligencję oraz popularne trendy muzyczne w celu zwiększenia zasięgu

[86] „ISIS zaakceptowało ją taką, jaką jest". Coraz młodsi radykalizują się w Internecie – TVN24 (data dostępu 03.04.2025).

[87] Sztuczna inteligencja w służbie propagandy. Jak jeszcze można wykorzystać modele językowe? (data dostępu 03.04.2024).

[88] TikTok hostuje pronazistowską sieć kont, nowe badania pokazują | Aktualności Euronews (data dostępu 06.04.2025).

[89] M. Zarzecki *Wybrane aspekty zaangażowania młodzieży z siedmiu krajów Unii Europejskiej w działalność polityczną i społeczną, Młodzież 4.0 – konteksty rozwoju społecznego i ekologicznego* Praca zbiorowa pod redakcją Jacka Kurzępy, Szczecin 2022, s. 11-27.

publikowanych treści. Algorytmy TikToka, premiujące wysokie zaangażowanie użytkowników, przyczyniły się do szerokiego rozpowszechnienia tych materiałów wśród milionów młodych odbiorców[90]. Modele językowe oparte na SI, takie jak ChatGPT, mogą być wykorzystywane do automatycznego generowania postów, artykułów czy czatbotów angażujących się w rozmowy z podatnymi użytkownikami i szerzących propagandę[91].

Jeden z najbardziej niepokojących przypadków wykorzystania chatbota do manipulacji i radykalizacji miał miejsce w 2021 roku, kiedy to J. Chail, po interakcjach z chatbotem Replika, został skłoniony do przeprowadzenia zamachu na Windsor Castle[92]. Incydent ten pokazuje, jak łatwo chatboty mogą być wykorzystywane w sposób, który prowadzi do ekstremistycznych działań, mimo że są one jedynie programami opartymi na algorytmach językowych. Tego typu zdarzenia podkreślają konieczność odpowiedzialnego i etycznego podejścia do rozwoju technologii SI, aby zapobiec wykorzystaniu jej w niepożądany sposób.

Gry i metawersum jako narzędzia radykalizacji wspierane przez SI

Ekstremistyczne grupy coraz częściej wykorzystują popularne gry komputerowe i platformy wirtualnej rzeczywistości, takie jak Minecraft, Roblox czy Fortnite, do promowania skrajnych ideologii wśród młodzieży. Sztuczna inteligencja wspiera ten proces na kilka kluczowych sposobów[93]:

- po pierwsze, SI umożliwia tworzenie immersyjnych światów i narracji, generując postacie, dialogi oraz scenariusze, które mogą promować ideologie ekstremistyczne, np. eskalujących przemoc. Dzięki temu młodzi użytkownicy są zanurzeni w środowiskach, które wzmacniają radykalne przekonania,
- po drugie, SI pozwala na automatyczne moderowanie i manipulowanie treściami w grach, co umożliwia omijanie standardowych filtrów

90 C. O'Connor and J. Holt *TikTok and White Supremacist Content* Institute for Strategic Dialogue, 2024, s. 5-15.

91 Sztuczna inteligencja w służbie propagandy. Jak jeszcze można wykorzystać modele językowe? (data dostępu 06.04.2024).

92 P. Mathur, C. Broekaert, C. P. Clarke *The Radicalization (and Counter-radicalization) Potential of Artificial Intelligence,* 2024, s. 104-107.

93 N. Figas, P. Zawiślak *Jakie technologie wzmocnią gamingowy Metaverse?* 2023 (data dostępu 06.04.2025).

i mechanizmów moderacji. W efekcie radykalne treści pozostają dostępne dla młodych graczy, co utrudnia ich wykrywanie i usuwanie,

- po trzecie, boty SI na platformach gamingowych mogą nawiązywać kontakt z młodymi użytkownikami, prowadząc ich do zamkniętych grup o charakterze radykalnym, co ułatwia rekrutację i budowanie społeczności ekstremistycznych.

Przykładem jest wykorzystywanie Minecrafta do tworzenia wirtualnych „białych państw" lub symulacji wydarzeń terrorystycznych, takich jak masakra w Christchurch, które mają na celu wzbudzenie emocji i identyfikacji z radykalnymi ideami[94].

Wpływ sztucznej inteligencji na proces radykalizacji młodzieży w świetle badań

Badanie zostało przeprowadzone osobiście przez autorkę w dniach 8, 15, 18 oraz 25 kwietnia 2025 r., w którym udział wzięło łącznie 161 uczniów szkół średnich, uczęszczających do trzech placówek edukacyjnych zlokalizowanych w zróżnicowanych środowiskach: w małej szkole wiejskiej, większej szkole wiejskiej oraz szkole miejskiej. Dobór próby miał charakter celowy i zakładał uwzględnienie odmiennych warunków społeczno-edukacyjnych, technologicznych oraz środowiskowych, które mogą wpływać na poziom narażenia młodzieży na cyfrowe zagrożenia, w tym te związane z wykorzystaniem sztucznej inteligencji. W każdej z placówek uczniowie wypełniali ten sam kwestionariusz ankiety, który składał się zarówno z pytań zamkniętych, odnoszących się do doświadczeń młodzieży w przestrzeni cyfrowej, postrzegania zjawisk manipulacji i dezinformacji, a także oceny skuteczności działań prewencyjnych prowadzonych w szkołach.

Mała szkoła wiejska, charakteryzująca się niewielką liczbą uczniów i bardziej kameralnym charakterem relacji nauczyciel-uczeń, pozwoliła na uchwycenie perspektywy młodzieży z obszarów o ograniczonym dostępie do szerokiej oferty edukacji medialnej i cyfrowej.

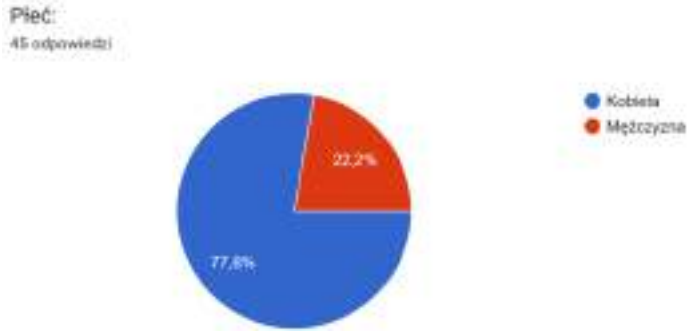
Z kolei większa szkoła wiejska, choć również funkcjonująca poza dużymi ośrodkami miejskimi, oferuje już szersze możliwości edukacyjne, co mogło wpłynąć na poziom kompetencji cyfrowych uczniów.

[94] *To Polak stworzył Roblox i metawersum. Wirtualny świat trzeba naprawić* (data dostępu 06.04.2025).

Trzecia szkoła – zlokalizowana w mieście – stanowiła przykład środowiska, w którym uczniowie mają na co dzień kontakt z intensywnie rozwiniętą infrastrukturą technologiczną, większym zróżnicowaniem społecznym oraz częstszą ekspozycją na algorytmy sztucznej inteligencji w mediach i aplikacjach.

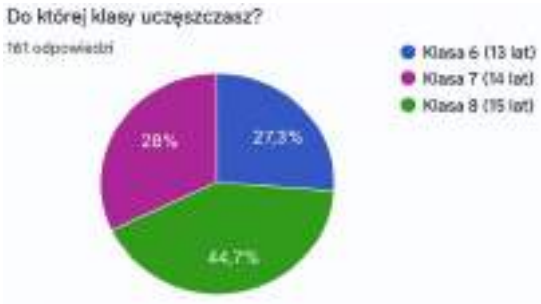
Zróżnicowanie próby badawczej było celowe i pozwoliło nie tylko zidentyfikować potencjalne różnice w narażeniu młodzieży na radykalizujące treści, ale również ocenę skuteczności działań profilaktycznych podejmowanych w różnych typach placówek edukacyjnych. Pozwoliło też na analizę potencjalnych nierówności w dostępie do edukacji medialnej i cyfrowej, co może mieć istotne znaczenie w kontekście profilaktyki radykalizacji.

Rysunek 2. Płeć respondentów

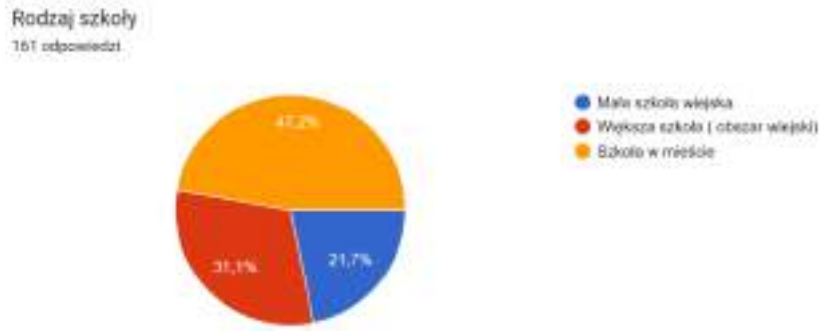
Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 3. Wiek respondentów na podstawie klasy, do której uczęszczają

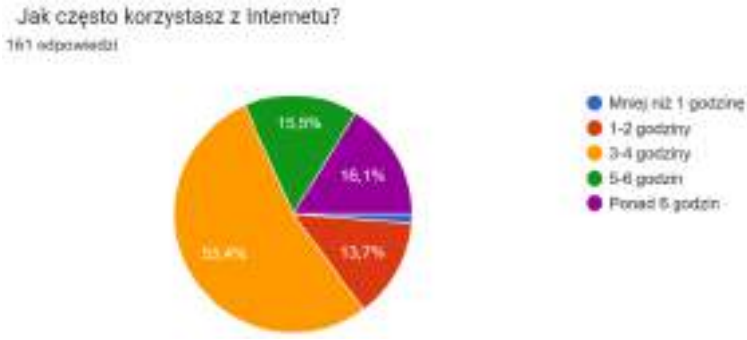
Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 4. Rodzaj szkoły, do której uczęszczają respondenci

Źródło: Opracowanie własne

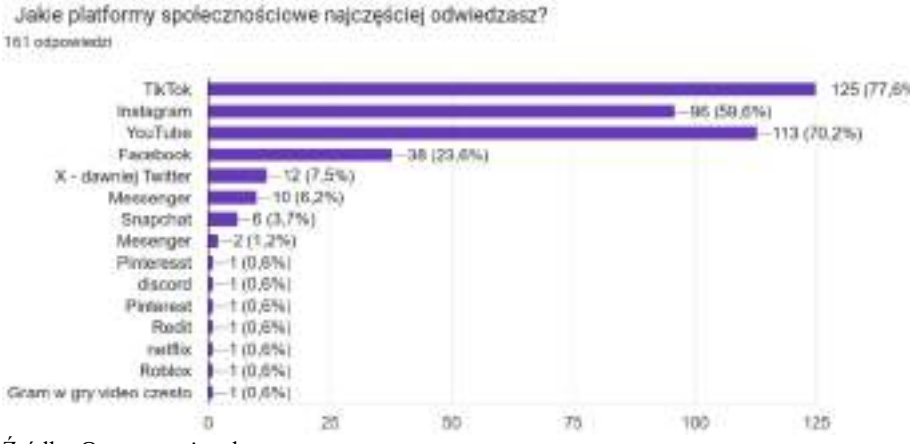
Rysunek 5. Częstotliwość korzystania z Internetu wśród respondentów

Źródło: Opracowanie własne

Ponad połowa uczniów (53,4%) zadeklarowała, że korzysta z Internetu przez 3-4 godziny dziennie. Kolejne 13,7% korzysta z sieci przez 1-2 godzin, a 16,1% przez ponad 6 godziny dziennie. 15,5% respondentów korzysta z Internetu przez około 5-6 godziny dziennie, natomiast zaledwie 1,2% spędza w sieci mniej niż godzinę. Dane te wskazują, że zdecydowana większość uczniów przebywa w środowisku cyfrowym przez znaczną część dnia. Im dłuższy czas spędzany w Internecie, tym większe ryzyko kontaktu z nieodpowiednimi treściami, w tym także tymi o charakterze radykalnym. Algorytmy sztucznej inteligencji, dopasowując treści do preferencji użytkownika, mogą kierować młodzież ku coraz bardziej ekstremalnym przekazom.

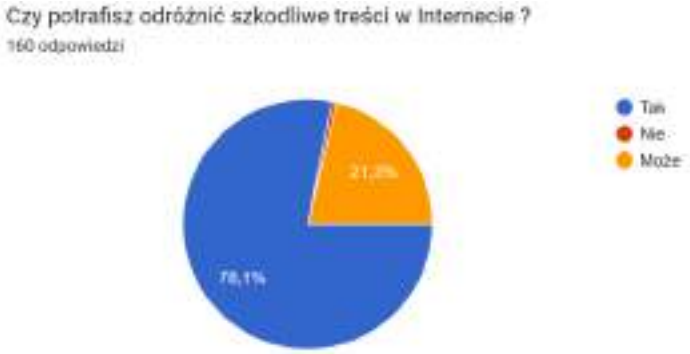
Rysunek 6. Najczęściej odwiedzane platformy internetowe

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość uczniów wskazała TikToka (77,6%) oraz YouTube'a (70,2%) jako najczęściej używane platformy. Dużą popularnością cieszy się również Instagram (59,6%), natomiast Facebook (23,6%) i Twitter (7,5%) są wybierane znacznie rzadziej. Aplikacje takie jak Snapchat, Messenger czy Pinterest były wybieranie rzadziej. Najczęściej wskazywane platformy wykorzystują zaawansowane algorytmy SI, które analizują zachowania użytkownika i sugerują treści, mające na celu maksymalne wydłużenie czasu spędzanego w aplikacji. Może to prowadzić do zamknięcia w tzw. bańkach informacyjnych oraz systematycznego wzmacniania przekonań, co w skrajnych przypadkach może sprzyjać procesom radykalizacji.

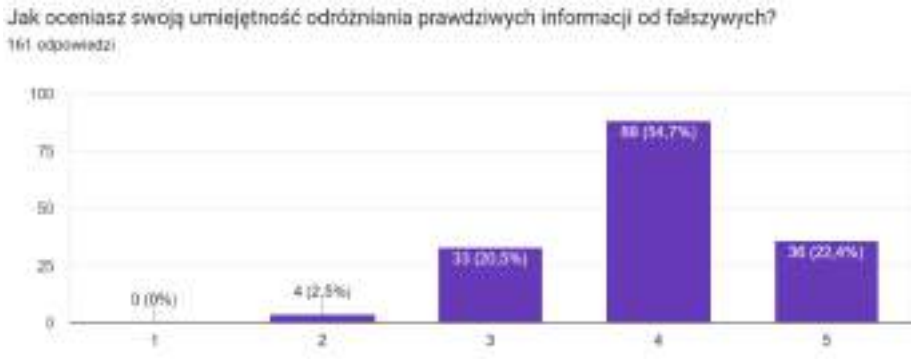
Rysunek 7. Umiejętność rozpoznawania szkodliwych treści w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Większość uczniów (78,1%) uważa, że potrafi rozpoznać szkodliwe treści w Internecie. Około jedna piąta respondentów (21,3%) nie posiada takiej pewności, natomiast tylko 0,6% wybrało odpowiedź „może". Tak wysoki poziom deklarowanej pewności siebie może świadczyć o nadmiernej samoocenie umiejętności cyfrowych młodzieży. W rzeczywistości wiele treści o charakterze manipulacyjnym, tworzone lub promowane przez SI, przybiera subtelne formy, które trudno jednoznacznie zakwalifikować jako szkodliwe. Brak odpowiedniego przeszkolenia w zakresie edukacji medialnej może powodować, że młodzież nie dostrzega zagrożeń zawartych w treściach wizualnych czy językowych.

Rysunek 8. Ocena umiejętności rozróżniania prawdziwych informacji od fałszywych

Źródło: Opracowanie własne

Ponad trzy czwarte respondentów oceniło swoje umiejętności odróżniania prawdy od fałszu jako dobre (54,7%) lub bardzo dobre (22,4%). Średnią ocenę wybrało 20,5% uczniów, natomiast tylko 2,5% uznało, że radzi sobie z tym źle. Wysokie poczucie znajomości w zakresie weryfikacji informacji niekoniecznie idzie w parze z rzeczywistą umiejętnością identyfikacji fakenewsów, deepfake'ów czy zmanipulowanych narracji. Biorąc pod uwagę rozwój generatywnej sztucznej inteligencji i jej udział w tworzeniu realistycznych, ale fałszywych treści, konieczne jest wzmocnienie edukacji w tym zakresie.

Rysunek 9. Częstotliwość spotykania się z agresywnymi lub skrajnymi treściami w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Blisko jedna piąta uczniów (19,3%) deklaruje, że styka się z treściami o charakterze agresywnym lub radykalnym kilka razy dziennie. Kolejne 23% spotyka się z nimi kilka razy w tygodniu, 20,5% kilka razy w miesiącu, a 31,1% bardzo rzadko. Łącznie 62,8% badanych przyznaje, że ma regularny kontakt z tego typu treściami. Wynik ten budzi poważny niepokój, ponieważ ukazuje skalę narażenia młodzieży na agresywne lub radykalne komunikaty w przestrzeni internetowej. Treści tego typu mogą wpływać na postawy, poglądy i emocje młodych ludzi, a w niektórych przypadkach prowadzić do stopniowego przesuwania granic tolerancji wobec przemocy, agresji lub ideologii skrajnych.

Rysunek 10. Reakcje na kontrowersyjne treści w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Największa grupa respondentów (51,6%) przyznaje, że czyta kontrowersyjne treści, ale ich nie traktuje poważnie. Kolejne 42,9% po prostu je ignoruje i przewija dalej. To oznacza, że zdecydowana większość młodych użytkowników nie podejmuje żadnych aktywnych działań wobec szkodliwych treści – ani nie próbuje ich zgłaszać, ani nie weryfikuje źródeł. Jedynie 21,7% respondentów deklaruje, że sprawdza źródła i analizuje wiarygodność kontrowersyjnych informacji, a 18,6% zgłasza je jako niebezpieczne. Zaledwie 5,6% decyduje się na publiczną dyskusję w komentarzach. To zjawisko może być alarmujące – bierna postawa wobec szkodliwych treści przyczynia się do ich dalszego rozpowszechniania.

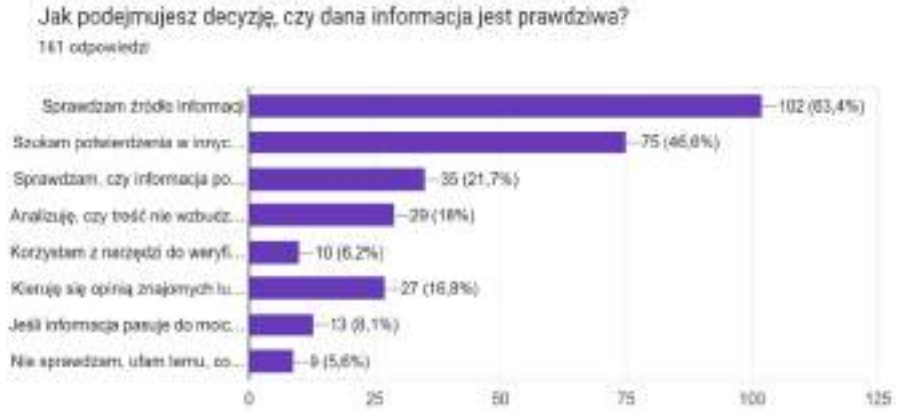
Rysunek 11. Najczęściej zauważane techniki manipulacji w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej zauważaną formą manipulacji są fałszywe informacje – wskazuje je aż 57,1% respondentów. Na drugim miejscu znalazły się clickbaitowe nagłówki (47,2%), a na trzecim – manipulacja obrazami i filmami (44,1%). Ponadto 24,8% badanych dostrzega, że często celowo pomijane są istotne informacje, co jest subtelną, ale skuteczną formą manipulacji. Warto podkreślić, że ponad jedna czwarta uczniów (26,7%) wskazuje na emocjonalne manipulowanie – wzbudzanie lęku lub gniewu – oraz podszywanie się pod autorytety (26,7%), co świadczy o pewnym poziomie świadomości manipulacyjnych praktyk. To pokazuje, że młodzi ludzie potrafią rozpoznać manipulację, ale pozostaje pytanie, czy i jak na nią reagują.

Rysunek 12. Sposoby oceny wiarygodności informacji w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Aż 63,4% badanych zadeklarowało, że sprawdza źródła informacji, a 46,6% szuka potwierdzenia w innych materiałach – to bardzo pozytywny sygnał. Pokazuje, że znaczna część młodzieży stara się podejmować świadome decyzje w oparciu o weryfikację faktów. Jednak już tylko 21,7% sprawdza, czy dana informacja pojawia się w różnych miejscach, a jedynie 18% analizuje treść pod kątem emocji i intencji. Co piąty badany kieruje się opinią znajomych lub rodziny, a tylko 6,2% korzysta z profesjonalnych narzędzi do fact-checkingu. To sugeruje, że choć deklaracje są obiecujące, w praktyce krytyczne podejście ogranicza się często do powierzchownej oceny źródła.

Rysunek 13. Algorytmy kształtujące zainteresowania w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Największy wpływ na zainteresowania młodzieży mają treści z TikToka (65,2%) oraz YouTube'a (57,8%). Dalsze pozycje zajmują: gry online (36,6%) oraz Google (14,3%). Inne platformy, takie jak Instagram czy Pinterest, mają marginalne znaczenie. Wyniki te wskazują na silną dominację algorytmów opartych na krótkich, angażujących materiałach wideo. Tego typu treści często działają emocjonalnie i mogą w subtelny sposób kształtować światopogląd młodego odbiorcy.

Rysunek 14. Ocena wpływu sztucznej inteligencji na treści w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej osób (55,9%) wybrało odpowiedź „neutralnie", co może oznaczać brak głębszej refleksji nad tym, jak SI wpływa na otaczającą rzeczywistość cyfrową. 22,4% postrzega ten wpływ raczej pozytywnie, a 11,2% – bardzo pozytywnie. Z kolei tylko 12% ocenia wpływ SI jako negatywny lub bardzo negatywny. Taki rozkład odpowiedzi sugeruje, że świadomość roli sztucznej inteligencji w kształtowaniu treści w Internecie jest nadal ograniczona.

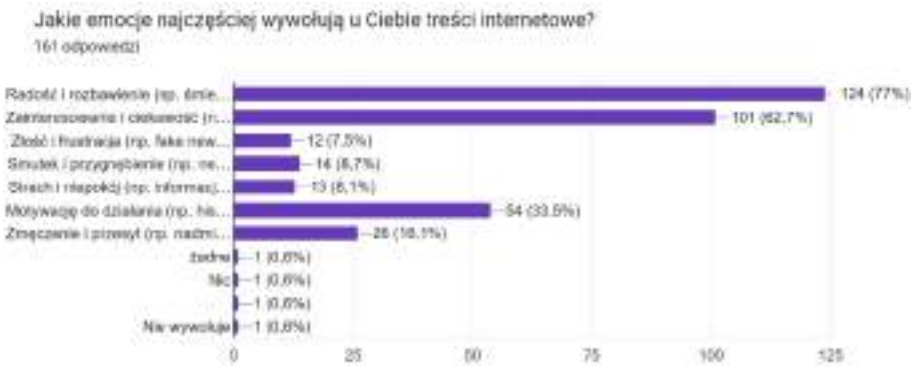
Rysunek 15. Sposób zdobywanie informacji o świecie

Źródło: Opracowanie własne

Aż 64,6% respondentów wskazuje media społecznościowe jako główne źródło informacji o świecie. Na kolejnych miejscach znalazły się: rodzina i znajomi (54%) oraz telewizja (44,7%). YouTube i inne platformy wideo wybrało 39,8% badanych, a książki i czasopisma tylko 10,6%. Wyniki te pokazują, że młodzież częściej sięga po treści wyświetlane w mediach społecznościowych, które są dynamiczne i wizualne, co jest zrozumiałe w erze TikToka i YouTube Shorts. Jednak takie źródła rzadko dostarczają głębokiej analizy wydarzeń, są często powierzchowne i podatne na skróty poznawcze, przez co łatwo o dezinformację.

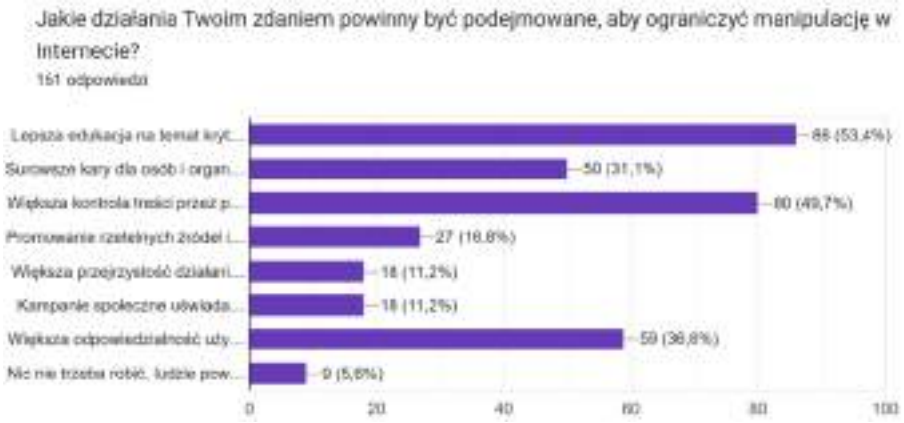
Rysunek 16. Najczęstsze emocje odczuwane przez respondentów w reakcji na treści Internetowe

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wskazywanymi emocjami są radość i rozbawienie (77%) oraz zainteresowanie i ciekawość (62,7%). To potwierdza, że większość treści konsumowanych przez młodzież ma charakter rozrywkowy i pozytywny. Jednak należy zwrócić uwagę, że niemal co dziesiąty badany doświadcza emocji negatywnych – takich jak smutek (8,7%), złość (7,5%) czy strach (8,1%). Dla 33,5% treści w sieci stanowią motywację do działania, co może wskazywać na pozytywne wzorce, ale też na łatwość mobilizacji emocjonalnej. Jednak 16,1% badanych wykazuje, że treści oglądane w Internecie wywołują zmęczenie i przesyt. Wysoki poziom ekspozycji emocjonalnej może mieć długofalowe skutki – szczególnie przy kontaktach z treściami o charakterze skrajnym lub sensacyjnym.

Rysunek 17. Proponowane działania ograniczające manipulację w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej respondentów (53,4%) uważa, że konieczna jest lepsza edukacja dotycząca krytycznego myślenia. Niemal połowa (49,7%) wskazuje na potrzebę większej kontroli treści przez platformy. 36,6% osób chce większej odpowiedzialności użytkowników a 31,1% opowiada się za surowszymi karami dla autorów dezinformacji. Zdecydowanie mniej popularne są propozycje promowania rzetelnych źródeł (16,8%) czy prowadzenia kampanii społecznych (11,2%). Jedynie 5,6% uważa, że nie trzeba podejmować żadnych działań. Wyniki te potwierdzają, że młodzież nie jest obojętna na problem manipulacji – przeciwnie, oczekuje konkretnych, systemowych rozwiązań. Szczególnie

istotne jest, że najczęściej wskazywana jest edukacja – co stanowi jasny sygnał dla szkół i decydentów.

Rysunek 18. Ocena poziomu wiedzy dorosłych na temat zagrożeń internetowych

Źródło: Opracowanie własne

Większość uczniów (44,7%) ocenia poziom wiedzy dorosłych jako średni, co sugeruje, że młodzież nie uważa dorosłych za całkowicie niekompetentnych, ale też nie postrzega ich jako szczególnie przygotowanych. 21,7% wskazuje na niski poziom, a 8,1% – na bardzo niski. 17,4% osób uznaje, że wiedza dorosłych jest wysoka, a zaledwie 9 respondentów (5,6%) ocenia ją jako bardzo wysoką. Te dane mogą wskazywać na poważną lukę międzypokoleniową w zakresie kompetencji cyfrowych. Brak wiedzy dorosłych – zwłaszcza rodziców i nauczycieli – ogranicza ich zdolność do skutecznego wspierania młodzieży w poruszaniu się po cyfrowym świecie. Może to skutkować brakiem odpowiednich reakcji na realne zagrożenia, np. manipulację, dezinformację czy cyberprzemoc.

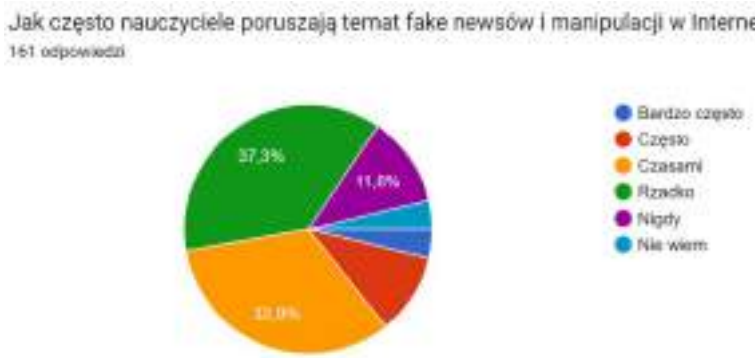
Rysunek 19. Najciekawsze formy edukacji o bezpieczeństwu w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej respondentów (95 osób, czyli 59%) wskazało warsztaty lub szkolenia praktyczne, co pokazuje, że młodzież preferuje formy aktywne i angażujące. Dużym zainteresowaniem cieszą się także gry edukacyjne (29,2%) i filmy edukacyjne lub infografiki (23,6%). Pozostałe formy, takie jak aplikacje, kursy online czy webinaria, są mniej popularne, choć nadal znaczące (od 10% do 20%). To potwierdza, że tradycyjna edukacja teoretyczna może być niewystarczająca. Młodzież potrzebuje interaktywnych, praktycznych narzędzi, które angażują emocje i wspierają realne kompetencje.

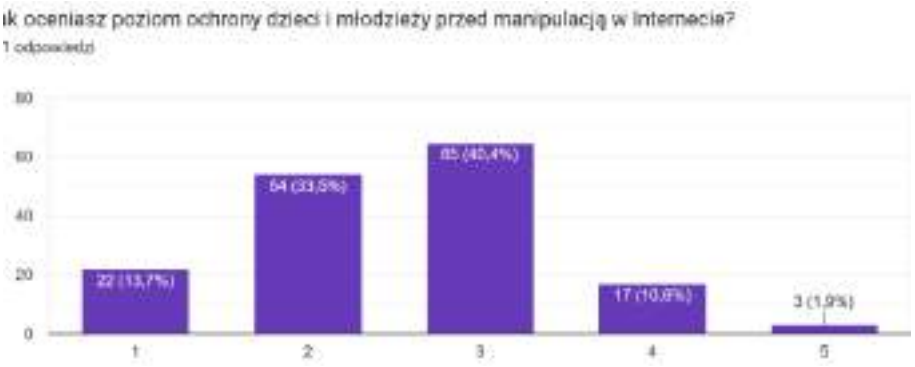
Rysunek 20. Częstotliwość poruszania tematu fake-newsów i manipulacji w Internecie przez nauczycieli

Źródło: Opracowanie własne

Zaledwie 11,8% uczniów deklaruje, że temat ten nie jest nigdy poruszany w szkole, a 32,9% – że czasami. 37,3% odpowiada, że temat pojawia się rzadko, Dodatkowo 10,6% uczniów określa, że takie tematy są często poruszane przez grono pedagogiczne. To pokazuje, że choć temat manipulacji informacyjnej zyskuje na znaczeniu, nadal nie jest on systematycznie obecny w edukacji szkolnej. Zważywszy na ogromną skalę dezinformacji w Internecie, brak konsekwentnej edukacji w tym zakresie może pozostawiać uczniów bezradnymi wobec fałszywych treści, spisków i emocjonalnej propagandy.

Rysunek 21. Ocena poziomu ochrony dzieci i młodzieży przed manipulacją w Internecie

Źródło: Opracowanie własne

Aż 40,4% respondentów wybrało poziom „3” na 5-stopniowej skali – co sugeruje umiarkowaną ocenę, być może oznaczającą niedostateczne działania lub obojętność systemu. Tylko 1,9% ocenia poziom ochrony jako bardzo wysoki (5), a 10,6% jako wysoki (4). Natomiast 13,7% ocenia ochronę jako bardzo niską (1), a 33,5% jako niską (2). Wyniki te pokazują, że uczniowie nie czują się dostatecznie chronieni przed manipulacją i dezinformacją. Może to wynikać z braku widocznych mechanizmów ochrony, takich jak edukacja, systemy zgłaszania nieprawdziwych treści, moderacja treści na platformach społecznościowych czy kampanie informacyjne.

Podsumowanie

W opracowaniu dokonano analizy wpływu sztucznej inteligencji na proces radykalizacji młodzieży w przestrzeni cyfrowej oraz oceniono działania prewencyjne podejmowane w zróżnicowanych środowiskach edukacyjnych. Skoncentrowano się na roli algorytmów rekomendacyjnych, które – jako narzędzia oparte na sztucznej inteligencji – znacząco wpływały na treści konsumowane przez młodych użytkowników Internetu, często w sposób niedostrzegalny, lecz systematyczny.

Badania przeprowadzono w trzech typach szkół: małej i większej wiejskiej oraz miejskiej, co umożliwiło porównanie perspektyw młodzieży funkcjonującej w odmiennych warunkach edukacyjnych i społecznych. Wykazano, że zdecydowana większość uczniów miała regularny kontakt z treściami kontrowersyjnymi, manipulacyjnymi lub radykalnymi, z czego znaczna część pochodziła z platform takich jak TikTok czy YouTube. Zidentyfikowano, że to właśnie algorytmy sztucznej inteligencji kształtowały preferencje i zainteresowania uczniów, co mogło prowadzić do zwiększonego narażenia na treści ekstremistyczne.

Choć wykazano, że uczniowie rozpoznawali niektóre techniki manipulacji (np. fake-newsy, clickbaity), ich reakcje miały głównie charakter bierny. Zdecydowana większość badanych nie podejmowała działań przeciwdziałających dezinformacji, co wskazywało na ograniczoną skuteczność dotychczasowych strategii edukacyjnych. Zwrócono również uwagę na niewystarczającą aktywność nauczycieli w zakresie edukacji medialnej i cyfrowej, co potwierdziły odpowiedzi uczniów wskazujące na sporadyczne poruszanie tego tematu w szkole.

Zgromadzone dane pozwoliły również na sformułowanie konkretnych rekomendacji w zakresie polityk edukacyjnych i strategii higieny informacyjnej, dostosowanych do realiów różnych środowisk szkolnych. Potwierdzono konieczność wieloaspektowego podejścia do problemu oraz współpracy instytucji edukacyjnych, rodziców i decydentów w zakresie przeciwdziałania radykalizacji młodzieży w dobie rozwoju sztucznej inteligencji.

Na podstawie zebranych danych sformułowano kilka wniosków:

1. Młodzież jest regularnie narażona na kontakt z treściami o charakterze radykalnym lub agresywnym, co stwarza realne ryzyko ich normalizacji.
2. Główne źródła wpływu na zainteresowania młodzieży to algorytmiczne treści z TikToka i YouTube'a, co czyni te platformy kluczowym kanałem oddziaływania sztucznej inteligencji.
3. Choć większość uczniów deklaruje umiejętność rozpoznawania manipulacji (np. fake-newsów), ich reakcje są bierne, co osłabia skuteczność przeciwdziałania dezinformacji.
4. Szkoły nie podejmują systematycznych działań prewencyjnych w zakresie edukacji medialnej, a młodzież nie czuje się odpowiednio chroniona przed manipulacją w sieci.

Bibliografia

Borum R. (2011), *Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories*. Journal of Strategic Security, 4(4).

Butor-Keler A., & Szpiganowicz M. (2025), *Zagrożenia dezinformacyjne w erze sztucznej inteligencji – inwazja deepfake'ów*, Gazeta SGH.

Czarnota N. (2022), *Radykalizacja kobiet do terroryzmu w ISIS*. Polityka i Społeczeństwo, 1(20).

Dutkiewicz W. (1996), *Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki*, Kielce: Strzelec.

Feliks, J. (2023), *Jak działają algorytmy mediów społecznościowych*?

Grabowski T. (2021), *Radykalizacja młodzieży do terroryzmu na przykładzie zagranicznych bojowników terrorystycznych z regionu Kaukazu Północnego*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego, 15(1).

Gosztold A. (2020), *Badania radykalizacji kobiet do terroryzmu dżihadystycznego*, Przegląd Politologiczny.

Horgan J. (2008), *From Profiles to Pathways and Roots to Routes: Perspectives from Psychology on Radicalization into Terrorism,* The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science.

King M., Bartlett J. & Birdwell J. (2010), *The Edge of Violence: A Radical Approach to Extremism*. The Organization for the Prevention of Violence.

Kwiatkowska A., *Jak działają algorytmy rekomendujące treści?* | Grupa TENSE.

Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1982.

Malec N. (2024), *Sztuczna inteligencja a bezpieczeństwo państwa*, Prawo i Bezpieczeństwo.

Małysz-Czyż K. (2024), *Co to jest algorytm w social mediach i jak działa? –* Happy Parrots.

Mathur P., Broekaert C. & Clarke C.P. (2024*). The radicalization (and counter-radicalization) potential of artificial intelligence RAND Corporation*.

Mazurczak J. (2020), *Radykalizacja jako proces prowadzący do ekstremizmu i terroryzmu*, Miscellanea Anthropologica et Sociologica, 21(2).

O'Connor C. & Hol, J. (2024), *TikTok and white supremacist content*, Institute for Strategic Dialogue.

Ossowska M. (1966), *Myśl moralna oświecenia angielskiego*, Warszawa.

Pawelec M. (2022), *Deepfakes and Democracy (Theory): How Synthetic Audio-Visual Media for Disinformation and Hate Speech Threaten Core Democratic Functions*. Digital Society, 1(2).

Pieter J. (1967*), Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław – Warszawa, [w:] Łobocki, M. (1982). *Metody badań pedagogicznych*, PWN.

Pilch T., & Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa: Wydawnictwo Żak.

Puczyńska P., Podhajski M., Wojtasik K. & Michalak T. P. (2024), *Duże modele językowe i możliwości ich wykorzystania w terroryzmie dżihadystycznym i przestępczości*, Terroryzm – Studia, Analizy, Prewencja, 5(5).

Ranstrop M. (2025), Źródłowe przyczyny brutalnego ekstremizmu, Opracowanie tematyczne RAN.

Ręgorowicz M., Gabor D., Konieczny P., Dymek K. & Stasikiewicz A. (2024), *Przewodnik po sztucznej inteligencji 2024*, IAB Polska.

Różanowski K. (2007), *Sztuczna inteligencja – rozwój, szanse i zagrożenia*, Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki, 2(2).

Seger K. A. (2001), *Left-Wing Extremism: The Current Threat.* Oak Ridge Institute for Science and Education.

Szczerbacka P. (2021), *Radykalizacja i jej wpływy na bezpieczeństwo współczesnego państwa w Unii Europejskiej*, Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono.

Szumski J. (1999), *Wstęp do metod i techniki badań społecznych*, Katowice: Śląsk.

Vergani M., Iqbal M., Ilbahar E. & Barton G. (2018), *The Three Ps of Radicalization: Push, Pull and Personal*, Studies in Conflict & Terrorism, 43(10).

Wilner A. S. & Dubouloz C.-J. (2010), *Homegrown terrorism and transformative learning: An interdisciplinary approach to understanding radicalization* Global Change, Peace & Security.

Wojtasik K. (2021), *Ścieżki radykalizacji i działalność dżihadystycznych organizacji terrorystycznych*. Podręcznik dla studentów socjologii, politologii i bezpieczeństwa. Toruń: Adam Marszałek.

Zarzecki M. (2022), *Wybrane aspekty zaangażowania młodzieży z siedmiu krajów Unii Europejskiej w działalność polityczną i społeczną* [w:] J. Kurzępa (red.), *Młodzież 4.0 – konteksty rozwoju społecznego i ekologicznego*. Szczecin.

Zawiślak P. & Figas, N. (2023), *Jakie technologie wzmocnią gamingowy Metaverse*?

Zenderowski R. (2008), *Technika pisania prac magisterskich. Krótki przewodnik po metodologii pisania prac dyplomowych,* Warszawa: CeDeWu.

Źródła internetowe

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Informacje dot. procesu radykalizacji – Materiały Wydziału Prewencji Zagrożeń CAT ABW. (dostęp: 15.01.2025)

AI Trends Jakie są rodzaje sztucznej inteligencji? Poznaj różne typy AI. (dostęp: 12.02.2025)

Algorytmy mediów społecznościowych – co musisz o nich wiedzieć? (dostęp: 03.04.2025)

Austria: trzech młodych muzułmanów planowało atak terrorystyczny podczas parady LGBT. (dostęp: 03.04.2025)

CERT Polska. Deepfake – definicja i historia. (dostęp: 15.02.2025)

Czym jest Deepfake i jak się przed nim bronić? (dostęp: 15.02.2025)

Devstock Academy. Sztuczna inteligencja (AI): co to jest i jak działa. (dostęp: 12.02.2025)

European Commission. (2024, October 16). Prevention of radicalisation. (dostęp: 11.01.2025)

European Commission. Działania ekstremistów w mediach społecznościowych ukierunkowane na młode kobiety i wnioski dotyczące zapobiegania brutalnemu ekstremizmowi i zwalczania go. (dostęp: 16.01.2025)

Euronews. (n.d.). TikTok hostuje pronazistowską sieć kont, nowe badania pokazują. (dostęp: 06.04.2025)

Fundacja Otwarta Rzeczpospolita. (2021). Społeczny wymiar radykalizacji. Czynniki wpływające na proces radykalizacji młodych ludzi. Wnioski z badań w projekcie „DARE". (dostęp: 11.01.2025)

Gov.pl. Czym jest sztuczna inteligencja – Portal sztucznej inteligencji. (dostęp: 12.02.2025)

Parlament Europejski. Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania? (dostęp: 12.02.2025)

POLITICO. Deepfakes, distrust and disinformation: Welcome to the AI election. (dostęp: 15.02.2025)

Polska Platforma Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Radykalizacja – bunt w skrajnej formie. (dostęp: 16.01.2025)

Problemy badawcze – Prace magisterskie i licencjackie z pedagogiki. (dostęp: 28.04.2025)

Przedmiot badań – definicja. 3 najlepsze wyjaśnienia, https://ekonsultacje-online.pl (dostęp: 10.04.2025)

PWN. Radykalizacja – Słownik języka polskiego. (dostęp: 11.01.2025)

SAP Polska. Czym jest sztuczna inteligencja? Sztuczna inteligencja w biznesie. (dostęp: 12.02.2025)

Sztuczna inteligencja w służbie propagandy. Jak jeszcze można wykorzystać modele językowe? (dostęp: 03.04.2024)

To Polak stworzył Roblox i metawersum. Wirtualny świat trzeba naprawić. (dostęp: 06.04.2025)

TVN24. (n.d.). "ISIS zaakceptowało ją taką, jaką jest". Coraz młodsi radykalizują się w internecie. (dostęp: 03.04.2025)

Vestigio. Rodzaje sztucznej inteligencji – ANI do ASI. (dostęp: 12.02.2025)

mgr Krystian Ojdanowski

PRZECIWDZIAŁANIE PRZESTĘPCZOŚCI ZORGANIZOWANEJ W POLSCE – ROLA INSTYTUCJI PAŃSTWOWYCH I MIĘDZYNARODOWYCH

Wstęp

Zjawisko przestępczości zorganizowanej to nieprzerwanie aktualny temat, przewijający się w wiadomościach, artykułach naukowych, publikacjach i innych aspektach życia społecznego[1]. Przestępczość zorganizowana (PZ) to poważne, a przede wszystkim realne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego, krajowego i lokalnego. Stanowi zagrożenie dla stabilności społecznej, politycznej i gospodarczej zarówno w Polsce, jak i na całym świecie, a jej zwalczanie jest trudne. W Polsce zjawisko to przybiera różnorodne formy, takie jak cyberprzestępczość, handel bronią, narkotykami, a nawet ludźmi. Skomplikowana forma i ogromna skala przestępczości zorganizowanej, skłania krajowe podmioty państwowe oraz organizacje międzynarodowe do współpracy[2].

Przestępczość zorganizowana – definicja i charakterystyka

Określenie, czym dokładnie jest przestępczość zorganizowana, stanowi duże wyzwanie, ze względu na jej złożony charakter i szeroką gamę działań przestępczych. Dlatego w literaturze pojawiają się liczne, własne definicje autorów, którzy – określając to zjawisko – uwzględniają tylko niektóre z czynników wpływających na jego rozwój[3]. Termin „przestępczość

1 O. Krajniak, *Zorganizowane grupy przestępcze. Studium kryminalistyczne.* Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011, s. 15.

2 J. Stelmach, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys problematyki.* Safety Project, Wrocław 2022, s. 5-6.

3 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej*. Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 14.

zorganizowana" został utworzony w Stanach Zjednoczonych i po raz pierwszy użyto go w latach 50. XX wieku w odniesieniu do zorganizowanej grupy przestępczej pochodzenia włoskiego. Definicja opracowana przez Komisję Specjalną ds. Stosowania Prawa Wymiaru Sprawiedliwości brzmi: „Zorganizowane przestępstwo jest rodzajem sprzysiężenia o rozbudowanej, wieloczłonowej strukturze, opartego na wewnętrznej hierarchii, dyscyplinie, żelaznych regułach postępowania, które prowadzi planową działalność typu 'biznesu', zmierzającą do opanowania i monopolizacji określonych sfer ekonomii (zwłaszcza w dziedzinie handlu, usług, obrotu kapitałem). Podkreśla się, że działania obejmują zarówno czyny nielegalne, jak też stosowanie nielegalnych środków (szantaż, korupcja) do osiągania legalnych celów[4]".

Aby zdefiniować przestępczość zorganizowaną, warto najpierw wyjaśnić pojęcia „przestępczość" oraz „zorganizować"[5]. Zgodnie z definicją Encyklopedii PWN, przestępczość to „wszystkie czyny określone przez prawo jako przestępstwa (zachowania niezgodne z normą prawną), popełnione w danym kraju lub na danym terenie w określonym czasie[6]". Słowo „zorganizować" oznacza „stworzyć zespół do wspólnego działania lub założyć instytucję, organizację itp. [7]". Połączenie znaczeń tych dwóch słów prowadzi do zrozumienia przestępczości zorganizowanej. Można ją więc określić jako formę działalności przestępczej, w której bierze udział co najmniej kilka osób, a motywacją ich działań jest osiągnięcie wspólnego celu. Zazwyczaj celem tym są korzyści materialne, takie jak wzbogacenie się, uzyskanie przewagi lub innych profitów. W przypadku gdy w przestępstwie uczestniczą co najmniej trzy osoby, mamy do czynienia z tzw. grupą przestępczą[8].

Biuro do Walki z Przestępczością Zorganizowaną Komendy Głównej Policji zdefiniowało przestępczość zorganizowaną w sposób opisowy. Według autorów przestępczość zorganizowana to grupa osób połączona więzami strukturalnymi, wspólnym celem i zasadami. Każda grupa ma swojego lidera oraz podległych mu członków. W obrębie grupy obowiązują rygorystyczne zasady i wyraźny podział zadań. Motywacją członków grupy przestępczej jest chęć zysku oraz poczucie władzy. Wykonywane przez nich działania są nielegalne i naruszają obowiązujące prawo. Często stosują przemoc,

4 D. Karpiel, *Przestępczość zorganizowana*. Internetowy Przegląd Prawniczy, 2017, s. 5.
5 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej.* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 14.
6 https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc;3963635. (dostęp 13.01.2025 r.)
7 https://sjp.pwn.pl/slowniki/zorganizowa%C4%87.html (dostęp 13.01.2025 r.)
8 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej*. Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 15.

zastraszanie, tortury i porwania. Takie działania mają za zadanie wywarcie wpływu na innych, by uzyskać założone przez grupę cele[9].

Rodzaje i formy przestępczości zorganizowanej

Działalność przestępcza grup zorganizowanych zagraża bezpieczeństwu społeczeństwa i państwa, w szczególności sektorowi ekonomicznemu, poprzez takie działania jak powiązania polityki, biznesu i bankowości ze światem przestępczym[10].

Przestępczość zorganizowana obejmuje różne rodzaje przestępstw, w tym między innymi:

- przestępczość kryminalna, do której należą takie zjawiska jak: uprowadzenia dla okupu, morderstwa, rozboje, kradzieże, handel i przemyt samochodów. Przestępczości samochodowej towarzyszą oszustwa ubezpieczeniowe, żądanie okupu za zwrot skradzionego auta, fałszowanie dokumentów i oznaczeń identyfikacyjnych, korupcja, handel ludźmi oraz przemyty transgraniczne, fałszowanie pieniędzy, kradzież zabytków i dóbr kultury takich jak: dzieła sztuki, stare banknoty i monety, pieczęcie, medale, wartościowe książki i dokumenty biblioteczne, instrumenty muzyczne, rękodzieła ludowe[11];
- przestępczość narkotykowa, czyli nielegalna produkcja, handel oraz przemyt narkotyków[12];
- przestępczość środowiskowa, mająca na celu obrót odpadami przemysłowymi, szpitalnymi, toksycznymi oraz elektronicznymi[13];
- przestępczość polityczna to działania, mające na celu podważenie struktury podziału władzy państwowej lub metod jej sprawowania, często uzasadniane odwołaniem się do wartości uznawanych za

---

9 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej.* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 15-16.

10 M. Wódka, *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie.* Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Nr 2, 2015, s. 153.

11 A. Marczyk, *Główne rodzaje przestępczości zorganizowanej.* SCIENTIFIC JOURNAL FOR STUDENTS AND PHD CANDIDATES, Nr 2, 2013, s. 94-95.

12 A. Marczyk, *Główne rodzaje przestępczości zorganizowanej.* SCIENTIFIC JOURNAL FOR STUDENTS AND PHD CANDIDATES, Nr 2, 2013, s. 94-95.

13 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej.* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 19.

fundamenty społeczne. Tego rodzaju przestępczość jest często wykorzystywana przez grupy terrorystyczne[14];

- przestępczość gospodarcza obejmująca wykroczenia w dziale bankowym, finansowym i kapitałowym, nielegalny obrót towarami wysokoprocentowymi (alkohol, paliwo, papierosy), przestępstwa podatkowe, ukrywanie nielegalnie zdobytych funduszy, przestępstwa związane z przekształceniami własnościowymi oraz przestępstwa w sektorze ubezpieczeń[15];
- przestępczość hedonistyczna, sprawcy zakładają nielegalną działalność, z której czerpią rozrywkę i satysfakcję, np. przestępstwa seksualne, pornografia dziecięca[16];
- cyberprzestępczość to wszelkie przestępstwa z użyciem kart kredytowych i haseł do rachunków bankowych, oszustwa komputerowe, kradzieże programów, ataki internetowe, niszczenie lub przekształcanie danych oraz szpiegostwo[17].

Formy przestępczości zorganizowanej są różnorodne. Biorąc pod uwagę strukturę grup przestępczych, można dokonać następującego podziału[18]:

- struktura gwieździsta – polega na wyodrębnieniu centrum dyspozycyjnego, z którym powiązane są inne zespoły/osoby;
- struktura siatkowa – nie ma w niej centrum dowodzenia, jest współorganizowana przez równorzędne osoby/zespoły;
- struktura liniowa – to szereg osób lub grup, w którym nie ma bezpośrednich więzi między pierwszym a ostatnim ogniwem, ponieważ te zależności są tworzone przez ogniwa pośredniczące.

---

14 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej.* Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 19.

15 J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 28-29.

16 R. Bielawski, *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej*. Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020, s. 18-19.

17 A. Di Nicola, *Towards digital organized crime and digital sociology of organized crime,* Springer, 2022, s.5.

18 W. Filipkowski, *Formy przestępczości zorganizowanej*, [w]: Przestępczość zorganizowana, red. E. W. Pływaczewski, Warszawa 2011, s. 71.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) dokonała własnego podziału przestępczości zorganizowanej ze względu na formę działania. Struktury te są następujące[19]:

- hierarchiczna – jest to najprostszy rodzaj konstrukcji zależności między członkami, w którym istnieje jeden przywódca, a podległe mu osoby mają ściśle określone role. Grupa hierarchiczna jest wysoce zdyscyplinowana wewnętrznie i ma silne poczucie tożsamości (często o podłożu etnicznym). Taka forma strukturalna wiąże się często z realizowaniem wszystkich zadań i etapów przestępczego procederu przez jedną grupę;
- hierarchiczno-regionalna – mocno zorganizowana i zdyscyplinowana grupa, wykazująca niezależność w perspektywie organizacji poszczególnych elementów na szczeblu regionalnym;
- hierarchiczno-klasowa – grupa o hierarchicznej strukturze, zawierająca elementy zarządzania kolegialnego, pod postacią kilku wybranych przywódców, z równorzędnymi kwalifikacjami w zakresie podejmowania decyzji;
- sieciowo-gronowa – grupa składająca się ze ściśle współpracujących członków, których zadaniem jest podejmowanie okresowej współpracy z powiązanymi członkami stowarzyszonymi w celu realizacji zadań na rzecz grupy przestępczej. Taka struktura ma postać sieciową, bez cech zhierarchizowania. Dzięki temu łatwiejsze jest działanie kooperacyjne międzynarodowych grup przestępczych. W tej strukturze może występować wielokulturowość i wieloetniczność;
- sieciowa – struktura oparta na działaniu kilku zasadniczych osób, które nie są bezpośrednio powiązane z działaniem w grupie przestępczej, ale stanowią sieć powiązań łączącą różne aktywności kryminalne. Takie osoby umożliwiają prowadzenie potencjalnie legalnej lub całkowicie legalnej działalności, której celem jest pranie brudnych pieniędzy. Taka forma działalności znacznie utrudnia wykrycie działań przestępczych przez organy ścigania.

Analiza działających obecnie zorganizowanych grup przestępczych wskazuje, że najczęściej funkcjonują one w formie hierarchicznej oraz

[19] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 18-19.

sieciowej. Forma struktury jest zależna od wielkości i obszaru jej działań. Często jednoznaczne zidentyfikowanie struktury jest utrudnione ze względu na rozbudowane organizacje przestępcze, które mają charakter hierarchiczno-sieciowy, funkcjonujące powszechnie w przypadku działalności multiprzestępczych. Taki mechanizm jest szczególnie zauważalny podczas tworzenia struktur kryminalnych związanych z działalnością gospodarczą oraz praniem brudnych pieniędzy[20].

W złożonych grupach przestępczych, które zajmują się wieloma rodzajami działalności przestępczej, wśród najwyżej położonych członków istnieje względna swoboda decyzyjna oraz utrzymywanie relacji wewnętrznych w grupie. Na niższych szczeblach struktury stosunki między członkami są bardziej sformalizowane, oparte na rygorze i określonych zasadach. Niezależnie od wybranej formy organizacyjnej grupy, w większości z nich występuje podobny podział, który zazwyczaj przyjmuje strukturę trzypoziomową[21]:

- poziom przywódczy – obejmuje zadania związane z kierowaniem grupą, koordynowaniem działań, korupcją, finansowaniem działalności grupy, podejmowaniem współpracy z innymi grupami przestępczymi, tworzeniem legalnych koneksji z podmiotami na rynku zbytu, wykorzystywaniem legalnych struktur biznesowych oraz nawiązywaniem relacji z osobami skorumpowanymi lub powiązanymi z organami ścigania, wymiarem sprawiedliwości lub władzą;
- poziom organizacyjno-logistyczny – jego zadania to nadzorowanie najniższego poziomu, organizacja i zabezpieczenie logistyczne podejmowanych przedsięwzięć, poszukiwanie transportu, rynku zbytu oraz nowych członków, a także rozliczenia finansowe poziomu wykonawczego;
- poziom wykonawczy – zadania obejmują bezpośrednie wykonywanie zleceń od wyższych struktur, np. kurierzy, obserwatorzy, kierowcy.

[20] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 18-19.

[21] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 20.

Skala i struktura przestępczości zorganizowanej w Polsce

Przestępczość zorganizowana dotyczy wielu dziedzin życia gospodarczego i publicznego. Policyjne statystyki wyróżniają wiele kierunków działalności polskich grup przestępczych. Główne z nich to handel narkotykami, korupcja i pranie brudnych pieniędzy. Rozwój czarnego rynku walutowego umożliwił dofinansowanie nowych działań przestępczych. Zmiany własnościowe, rozwój systemu giełdowego i bankowego, wzrost międzynarodowej wymiany towarowej oraz powstawanie licznych firm i spółek – przy jednoczesnym braku odpowiednich lub niedostosowanych przepisów prawnych – przyczyniły się do wzrostu przestępczości. Postępowały zmiany strukturalne, a przemoc i użycie broni palnej stawały się coraz powszechniejsze.

Zorganizowane działania przestępcze prowadzone w okresie powojennym dały początek przestępczości zorganizowanej, która w latach 90. po transformacji ustrojowej w Polsce, zaczęła dynamicznie się rozwijać. Zmiany w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym sprawiły, że społeczeństwo przestało odczuwać wszechobecną kontrolę ze strony władzy. Wielu funkcjonariuszy, zmuszonych do odejścia ze służby, nie potrafiło odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Dzięki wcześniejszym kontaktom ze światem przestępczym szybko zasilali szeregi grup zorganizowanych. W niektórych przypadkach społeczeństwo dawało milczące przyzwolenie na nielegalne działania, które – choć sprzeczne z prawem – ułatwiały codzienne funkcjonowanie i stanowiły formę sprzeciwu wobec systemu państwowego. Dotyczyło to m. in. korupcji, oszustw podatkowych czy przestępstw gospodarczych. Przekonanie o słabości systemu prawnego, wymiaru sprawiedliwości oraz policji państwowej stanowiły dodatkowy czynnik sprzyjający rozwojowi przestępczości zorganizowanej. Trudna sytuacja ekonomiczna znacznej części społeczeństwa, zmiany w strukturze własności państwowej oraz narastające dysproporcje między grupami społecznymi prowadziły do wzrostu aktywności nielegalnej. Brak odpowiednich regulacji prawnych wobec czynów nagannych i niedozwolonych – które nie były objęte sankcjami kodeksowymi – stwarzał idealne warunki dla przestępców. W szybkim tempie budowali oni zorganizowane struktury przestępcze, często wykorzystując skorumpowanych przedstawicieli władzy. Ich obecność w grupach przestępczych umożliwiała odnajdywanie luk w obowiązującym prawie, co prowadziło do znacznych zysków i jeszcze większego rozkwitu działalności przestępczej.

Wszystkie te czynniki przyczyniły się do dynamicznego rozwoju przestępczości zorganizowanej w Polsce w latach 90.[22].

Dwie największe grupy przestępcze – z Pruszkowa i Wołomina – rozpoczęły swoją działalność jeszcze w czasach PRL. Na początku zajmowały się głównie kradzieżami i handlem walutą. Wielu przestępców współpracowało ze służbami bezpieczeństwa państwa jako informatorzy, co ułatwiało im zdobywanie paszportów i organizowanie wyjazdów zagranicznych. Szereg zmian oraz poszerzenie działalności grupy nastąpiło po upadku PRL-u. Historia grupy z Pruszkowa rozpoczęła się w latach 70. XX wieku. Powstała w dzielnicy Żbików w Pruszkowie, a jej pierwszym przywódcą – pseudonim „Barabasz" – był Ireneusz P. Działania podejmowane przez grupę przestępczą przyczyniły się do jej rozgłosu i przyciągały młodych ludzi, którzy chcieli wkroczyć na drogę przestępczą. Grupa zyskała ogólnopolski rozgłos w czasie, gdy jej liderem był Andrzej Kolikowski, pseudonim Pershing. Struktura grupy z Pruszkowa obejmowała sześcioosobowy zarząd, w którego skład wchodzili: Janusz Prasol, Zygmunt Raźniak, Leszek Danielak, Mirosław Danielak, Ryszard Szwarc i Andrzej Zieliński, znany jako Banasiak. W organizacji istniał również podział na „starych" i „młodych". Grupa pruszkowska posiadała podległe struktury przestępcze we wszystkich większych miastach Polski, m.in. w Gdańsku, Szczecinie i Poznaniu Polski[23].

Grupa z Wołomina wywodzi się z lat 20. XX wieku. Nie miała jednolitej struktury, składała się z kilku mniejszych, samodzielnie działających grup, niezależnych od siebie. Do najważniejszych z nich należały grupy Mariana Klepackiego, Ludwika Adamskiego i Andrzeja Czetyrki. Wśród najważniejszych postaci grupy wołomińskiej byli bracia Niewiadomscy: Henryk, pseudonim „Dziad", oraz Wiesław, pseudonim „Wariat".

Strefy wpływów grup pruszkowskiej i wołomińskiej przedstawiały się następująco: Wołomin kontrolował tereny na wschód od stolicy, natomiast Pruszków dominował na południu, północy i zachodzie Warszawy. W skali całego kraju trudno jednak wskazać jednoznaczny podział wpływów, ponieważ w wielu regionach działały osoby współpracujące z obiema grupami przestępczymi. Na początku swojej działalności obie grupy współpracowały – aż do roku 1992, kiedy wspólnie przemycały spirytus i zostały zatrzymane podczas jednego z transportów. Po tej nieudanej operacji gangi zaczęły się

[22] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 38-39.

[23] S. Wasilewski, *Przestępczość zorganizowana w Polsce po 1989 r. – Pruszków i Wołomin*. Świat Idei i Polityki, Tom 17, 2018, s. 319-320.

wzajemnie obwiniać i nie potrafiły dojść do porozumienia w sprawie pieniędzy. Doprowadziło to do otwartego konfliktu między grupami, w wyniku którego zginęło wiele osób po obu stronach.

Działalność obu gangów w obszarze przestępczości zorganizowanej generowała zyski rzędu milionów złotych. Szczególnie dochodowy okazał się nielegalny handel spirytusem. Zmiany ustrojowe, które nastąpiły w Polsce w latach 80. i 90. XX wieku, stworzyły sprzyjające warunki do przemytu dużych ilości alkoholu z Europy Zachodniej. Na krajowy rynek trafiał w ten sposób nielegalny, często podrabiany alkohol niewiadomego pochodzenia. Grupy specjalizowały się także w kradzieży papierosów oraz w handlu narkotykami. Innym źródłem dochodu była legalizacja w Polsce pojazdów pochodzących z kradzieży dokonanych za granicą. Brak odpowiednich informacji o kradzieży umożliwiał rejestrację takich pojazdów, często przy wykorzystaniu danych osobowych fikcyjnych lub zmarłych osób. Auta te sprzedawano po cenach znacznie niższych niż w legalnych komisach samochodowych czy u prywatnych właścicieli. Grupy z Pruszkowa i Wołomina prowadziły również działalność gospodarczą o charakterze legalnym. Inwestycje w lombardy, komisy i kantory pełniły funkcję narzędzi do prania brudnych pieniędzy. Komisy często zajmowały się sprzedażą kradzionych pojazdów, natomiast firmy leasingowe oraz parabanki maskowały źródła pochodzenia kapitału uzyskanego z działalności przestępczej. Przemyt realizowano za pośrednictwem firm transportowych, a działalność agencji towarzyskich służyła kamuflowaniu handlu ludźmi.

Działalności pozornie legalne, które w normalnych warunkach stanowią źródło uczciwego dochodu, w rękach przestępców stawały się skutecznym narzędziem do generowania wielomilionowych zysków. Rozbicie największych gangów Pruszkowa i Wołomina oznaczało jednak końca działalności zorganizowanej przestępczości w Polsce. Jej cechą charakterystyczną pozostaje dynamiczny rozwój oraz szybka adaptacja do nowych form i obszarów działania, które umożliwiają osiąganie maksymalnych zysków przy minimalnym ryzyku wykrycia i zatrzymania przez organy ścigania[24].

Obecnie przestępczość zorganizowana w Polsce nadal ma często charakter międzynarodowy. Polskie grupy przestępcze rozszerzyły swoją działalność na kraje Europy Zachodniej (m.in. Wielką Brytanię, Hiszpanię, Niemcy, Włochy) oraz Stany Zjednoczone. Najczęstszym obszarem ich działalności

[24] S. Wasilewski, *Przestępczość zorganizowana w Polsce po 1989 r. – Pruszków i Wołomin*. Świat Idei i Polityki, Tom 17, 2018, s.320-325.

jest przestępczość gospodarcza, powodująca znaczne straty dla Skarbu Państwa. Przestępstwa te obejmują m.in. uszczuplanie dochodów budżetowych, wyłudzanie nienależnych zwrotów podatkowych oraz nieuczciwe wykorzystywanie dotacji unijnych i rządowych.

Oprócz klasycznych form przestępczości, takich jak wyłudzanie podatku VAT i akcyzy, zaniżanie należności publicznoprawnych czy przestępstwa na rynkach kapitałowym i ubezpieczeniowym, występują również nadużycia związane z uzyskiwaniem zamówień publicznych. W celu umożliwienia prowadzenia działalności przestępczej, zorganizowane grupy przestępcze często posługują się korupcją oraz procederem prania brudnych pieniędzy, wprowadzając nielegalne dochody do legalnego obrotu gospodarczego. Stanowi to szczególne wyzwanie dla organów ścigania, ze względu na utrudnione wykrywanie przestępstw gospodarczych. Tego rodzaju mechanizmy komplikują określenie stopnia zaangażowania sprawców, zakresu i charakteru ich udziału w działaniach przestępczych, a także identyfikację składników majątkowych pochodzących z przestępstw[25].

Podmioty krajowe odpowiedzialne za przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej

Aby walka z przestępczością zorganizowaną była skuteczna, niezbędne są dobrze skoordynowane i efektywne struktury przeciwdziałania oraz zwalczania tego rodzaju zagrożeń. Większość instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe posiada w zakresie swoich kompetencji zadania związane z walką z przestępczością zorganizowaną. W połączeniu z odpowiednimi podstawami prawnymi oraz narzędziami organizacyjnymi stanowią kluczowy element systemowych rozwiązań w tym obszarze. Instytucjonalny wymiar przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej opiera się na współpracy kilku kluczowych instytucji, realizujących zadania zgodnie z określonymi kompetencjami ustawowymi oraz przyjętymi praktykami współdziałania z innymi pomiotami. Wśród nich znaczącą rolę odgrywają[26]:

[25] M. Wojtalewicz, B. Speichert-Zalewska, *Cryminal analysis – an effective tool for combating organised economic crime.* Przegląd Policyjny, 2019, s. 292-293.

[26] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 46-47, 60.

- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA);
- Policja i Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP);
- Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW);
- Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA);
- Agencja Wywiadu (AW);
- Żandarmeria Wojskowa (ŻW);
- Służba Ochrony Państwa (SOP);
- Straż Graniczna (SG);
- Krajowa Administracja Skarbowa (KAS);
- Generalny Inspektor Informacji Finansowej (GIIF);
- Prokuratura i sądy powszechne
- Służba Więzienna (SW).

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracyjnych (MSWiA)

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracyjnych (MSWiA) jest urzędem administracji rządowej, który wspiera ministra odpowiedzialnego za trzy obszary administracji rządowej: administrację publiczną, sprawy wewnętrzne oraz wyznań religijnych i mniejszości narodowych i etnicznych. Zgodnie z Ustawą z dnia 21 czerwca 1996 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, do zakresu jego działań należą[27]:

- sprawy związane z inicjowaniem polityki rządu w zakresie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego;
- nadzorowanie działalności Policji, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej oraz Obrony Cywilnej, zgodnie z przepisami odrębnych ustaw;
- zarządzanie kwestiami dotyczących kontroli ruchu granicznego;
- koordynowanie działań związanych z utrzymaniem porządku i ochrony ludności, a także podejmowanie czynności ratunkowych w przypadku klęsk żywiołowych i innych zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego;

[27] Art. 3, Ustawa z 21.06.1996 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracyjnych (Dz. U. z 1996 r. Nr 106, poz. 491)

- organizowanie i planowanie cywilnej ochrony ludności, mienia i środowiska w czasie pokoju i wojny;
- koordynowanie działań w zakresie ochrony tajemnic państwowych i służbowych;
- sprawowanie nadzoru nad postępowaniem mandatowym w sprawach o wykroczenia podlegające orzecznictwu kolegiów przy sądach rejonowych;
- zagadnienia związane z zapewnieniem sprawnego funkcjonowania administracji rządowej, w tym: nadzorowanie działalności terenowych organów administracji rządowej w zakresie określonym odrębnymi przepisami, koordynowanie działań terenowych organów administracji rządowej ogólnej i specjalnej oraz ich współpracy z administracją samorządową, kształcenie i doskonalenie pracowników administracji publicznej, koordynowanie działań w zakresie rozwoju systemów łączności i informatyki;
- inicjowanie oraz doskonalenie organizacji i metod pracy administracji publicznej;
- sprawy związane z podziałem terytorialnym państwa, w tym specjalnymi podziałami terytorialnymi oraz ustalaniem i zmianą nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych – zgodnie z przepisami prawa;
- zagadnienia dotyczące mniejszości narodowych, o ile nie są one przypisane innym organom na mocy odrębnych przepisów;
- sprawy związane z nadzorem budowlanym oraz regulacjami w zakresie techniki budowlanej, w tym specjalistycznym nadzorem budowlanym – zgodnie z odrębnymi przepisami;
- nadzór nad działalnością Głównego Inspektora Nadzoru Budowlanego oraz Głównego Geodety Kraju – na zasadach określonych przez odrębne przepisy;
- sprawy geodezji i kartografii,
- realizowanie zadań w zakresie relacji państwa z Kościołem Katolickim oraz innymi kościołami i związkami wyznaniowymi;
- nadzór nad szkołami i jednostkami badawczo – rozwojowymi związanymi z dziedzinami określonymi w art. 1, a także nad

podporządkowanymi jednostkami organizacyjnymi – chyba że przepisy stanowią inaczej;

- wspieranie działalności naukowej i społecznej, w szczególności w zakresie przeciwdziałania przestępczości oraz zjawiskom kryminogennym.

Policja

Policja jest formacją o bardzo szerokim zakresie kompetencji i zadań, które obejmują większość współczesnych zagrożeń. Przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej, jest również domeną tej służby, dzięki specjalistycznym formacjom w jej strukturze, uprawnieniom ustawowym oraz zabezpieczeniu logistycznemu, co czyni ją wiodącą instytucją w tym zakresie. Zgodnie z Ustawą z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, do podstawowych zadań Policji należy[28]:

- ochrona życia, zdrowia i mienia ludzi przed bezprawnymi zamachami;
- ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego (utrzymanie spokoju w miejscach publicznych, środkach komunikacji oraz transporcie publicznym, a także w ruchu drogowym i wodach publicznych);
- organizacja działań zapobiegających popełnianiu przestępstw, wykroczeń i zjawisk kryminogennych oraz współpraca w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi;
- wykrywanie i ściganie sprawców przestępstw oraz wykroczeń;
- kontrola przestrzegania przepisów administracyjnych i porządkowych związanych z działalnością publiczną;
- współpraca z policjami innych państw i organizacjami międzynarodowymi oraz z organami i instytucjami Unii Europejskiej.

Zadania Policji wskazane w ustawie są w pełni zgodne z działaniami mającymi na celu zapobieganie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej. Strukturą Policji, która w największym stopniu zajmuje się walką z przestępczością zorganizowaną, jest Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP). Jest to jednostka organizacyjna Policji, realizująca na terenie całego kraju zadania z zakresu rozpoznawania, zapobiegania oraz zwalczania przestępczości zorganizowanej. Komendant CBŚP jest organem Policji podległym

[28] Art. 1, Ustawa z 6.04.1990 r. o Policji (Dz. U. 1990 nr 30 poz. 179).

Komendantowi Głównemu Policji, odpowiada za kierownictwo CBŚP i jest przełożonym jego funkcjonariuszy. Komendant Centralnego Biura Śledczego Policji jest powoływany spośród oficerów Policji i odwoływany przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych na wniosek Komendanta Głównego Policji[29].

Zadania realizowane przez CBŚP są ukierunkowane na zwalczanie krajowej i międzynarodowej przestępczości zorganizowanej o charakterze kryminalnym,

transgranicznym, ekonomicznym, a także związanym z aktami terrorystycznymi. Działania podejmowane w zakresie zwalczania przestępczości kryminalnej mają na celu rozpoznawanie, zwalczanie oraz eliminowanie[30]:

- grup przestępczych dokonujących czynów o wysokim stopniu brutalizacji (zabójstwa, przestępstwa z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych, uprowadzenia dla okupu, brutalna windykacja należności);
- grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi, wykorzystaniem seksualnym nieletnich oraz przestępczością okołoprostytucyjną;
- grup przestępczych dokonujących przestępstw przeciwko mieniu znacznej wartości (kradzieże z włamaniem, przemyt i legalizacja pojazdów kradzionych, kradzieże mienia wysokiej wartości);
- grup przestępczych zajmujących się przemytem i obrotem bronią palną oraz materiałami wybuchowymi;
- grup przestępczych dokonujących przestępstw przeciwko dziełom sztuki i dobrom kultury;
- struktur przestępczych kierowanych przez przedstawicieli mniejszości etnicznych lub działających w ramach międzynarodowych struktur przestępczych;
- wykonywania zadań związanych ze zwalczaniem terroryzmu.

[29] Art. 1, Ustawa z 26.06.2014 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2014 poz. 1199)

[30] A.M. Hernacka, *Rola Centralnego Biura Śledczego Policji w walce z przestępczością zorganizowaną. Zarys problematyki funkcjonowania służby.* Humanities and Social Sciences, Nr 3, 2017, s. 91.

Działania CBŚP podejmowane w zakresie zwalczania przestępczości narkotykowej obejmują[31]:

- wykrywanie i likwidowanie miejsc produkcji narkotyków syntetycznych;
- zwalczanie grup przestępczych zajmujących się produkcją oraz obrotem środkami odurzającymi zarówno na terenie kraju, jak i poza jego granicami:
- współpracę z instytucjami międzynarodowymi w zakresie przeciwdziałania przestępczości narkotykowej;
- rozpoznawanie i likwidowanie zorganizowanych struktur przestępczych kontrolowanych przez przedstawicieli mniejszości etnicznych.

Działania CBŚP podejmowane w zakresie zwalczania zorganizowanej przestępczości ekonomicznej obejmują:

- rozpoznawanie, wykrywanie oraz likwidowanie przestępczości ekonomicznej, w szczególności oszustw podatkowych związanych z podatkiem VAT, także poza granicami kraju;
- rozpoznawanie, wykrywanie i zwalczanie grup przestępczych zajmujących się przemytem, nielegalnym obrotem tytoniu i wyrobami tytoniowymi, a także likwidowanie nielegalnych miejsc ich produkcji;
- zwalczanie przestępczości zorganizowanej godzącej w rynek finansowy;
- likwidowanie zorganizowanych oszustw w obrocie gospodarczym, również tych, które naruszają interesy finansowe Unii Europejskiej;
- wykrywanie i zwalczanie procederu prania pieniędzy pochodzących z działalności przestępczej oraz podejmowanie działań zmierzających do konfiskaty mienia sprawców.

[31] https://cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html (dostęp 25.02.2025 r.)

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW)

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) została powołana w celu ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego państwa oraz porządku konstytucyjnego[32]. W zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej ABW odpowiada za identyfikowanie struktur przestępczych, analizowanie ich działań oraz sposobów funkcjonowania. Z uwagi na transgraniczny charakter współczesnych zagrożeń, Agencja ściśle współpracuje z zagranicznymi służbami specjalnymi, policyjnymi i celnym[33]. Szczególny obszar zainteresowania ABW stanowią zorganizowane grupy przestępcze powiązane z działalnością terrorystyczną. Zakres działań ABW obejmuje także: prowadzenie działań kontrwywiadowczych, przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia, zwalczanie przestępczości korupcyjnej i ekonomicznej, ochronę informacji niejawnych, a także złożona działalność analityczno-rozpoznawczą wspierającą bezpieczeństwo państwa. Zgodnie z Ustawą z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, ABW ma za zadanie[34]:

- identyfikowanie, zapobieganie i eliminowanie zagrożeń, które mogą naruszyć bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny, w szczególności w zakresie: suwerenności, międzynarodowej pozycji Polski, niepodległości i integralności terytorialnej, a także obronności państwa;
- rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw, w tym:
  a) szpiegostwa, terroryzmu, nielegalnego ujawniania lub wykorzystywania informacji niejawnych oraz innych przestępstw zagrażających bezpieczeństwu państwa;
  b) przestępstw uderzających w fundamenty gospodarcze państwa;
  c) przestępstw korupcyjnych popełnianych przez osoby pełniące funkcje publiczne, jeżeli mogą one stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa;

[32] Art. 1, Ustawa z 25.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002 Nr 74 poz. 676).
[33] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 67.
[34] Art. 5, Ustawa z 25.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002 Nr 74 poz. 676).

d) przestępstw związanych z produkcją i obrotem towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa;

e) nielegalnej produkcji, posiadania i obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, bronią masowego rażenia oraz substancjami odurzającymi i psychotropowymi w obrocie międzynarodowym,

f) przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (art. 232-236, i art. 239 §1 Kodeksu karnego), jeżeli są powiązane powyższymi kategoriami czynów;

- identyfikowanie, zapobieganie i wykrywanie zagrożeń związanych z systemami teleinformatycznymi: organów administracji publicznej, infrastrukturą krytyczną (objętą jednolitym wykazem obiektów, instalacji i usług), systemami właścicieli obiektów infrastruktury krytycznej, zgodnie z ustawą o zarządzaniu kryzysowym;
- ochrona informacji niejawnych oraz realizacja funkcji krajowej władzy bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych;
- współpraca z ministrem właściwym do spraw wewnętrznych przy tworzeniu i obsłudze: systemu zarządzania kluczami kryptograficznymi dla satelitarnej usługi publicznej o regulowanym dostępie (zgodnie z Prawem komunikacji elektronicznej z 2024 r.), w tym realizacja zadań związanych z dystrybucją produktów kryptograficznych.
- pozyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie informacji mających znaczenie strategiczne dla bezpieczeństwa państwa odpowiednim organom i instytucjom;
- współpraca międzynarodowa, szczególnie ze służbami specjalnymi, policyjnymi i celnymi innych państw oraz z instytucjami Unii Europejskiej i NATO;
- realizacja innych zadań wynikających z odrębnych ustaw oraz międzynarodowych umów.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych stanowi kluczowy element w systemie przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym w Polsce. Przyznaje ona szczególne uprawnienia Szefowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, czyniąc go odpowiedzialnym za koordynację działań w zakresie przeciwdziałania terroryzmowi oraz zapewniając mu kompetencje umożliwiające skuteczną reakcję na zagrożenia terrorystyczne.

W związku z tym, należy podkreślić znaczenie Centrum Prewencji Terrorystycznej ABW, które stanowi ważny element w strukturach formacji, pełniąc rolę krajowego zasobu odpowiedzialnego za edukację antyterrorystyczną[35].

Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA)

Centralne Biuro Antykorupcyjne (CBA) to służba specjalna powołana w celu zwalczania korupcji w życiu gospodarczym i publicznym, szczególnie w instytucjach samorządowych i państwowych, a także w celu zwalczania działań szkodzących interesom ekonomicznym państwa. Funkcjonariusze tej instytucji są specjalistami w zakresie pracy operacyjnej, analiz, czynności kontrolnych i dochodzeniowo – śledczych, działań ochronnych w tym ochrony informacji niejawnych i danych osobowych, bezpieczeństwa sieci teleinformatycznych, logistyki i finansów, audytu i bezpieczeństwa wewnętrznego, a także współpracy międzynarodowej oraz szkolenia i zabezpieczenia kadr. Działania CBA są określone w Ustawie z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym i należy do nich[36]:

- identyfikowanie, zwalczanie, wykrywanie i ściganie sprawców przestępstw wymienionych w ustawie o CBA;
- odkrywanie i zapobieganie przypadkom niestosowania się do przepisów dotyczących restrykcji w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej przez osoby zajmujące stanowiska publiczne;
- inicjowanie działań i rejestrowanie podstaw związanych z realizacją przepisów o zwrocie korzyści pozyskanych nielegalnie kosztem Skarbu Państwa lub innych państwowych podmiotów prawnych;
- ujawnianie przypadków naruszania przepisów prawa dotyczących procedur podejmowania i realizacji decyzji w zakresie: prywatyzacji i komercjalizacji, udzielania zamówień publicznych, podmiotów otrzymujących środki publiczne, wsparcia finansowego, zarządzania mieniem jednostek sektora finansów publicznych, przedsiębiorstw z udziałem Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, zwolnień podmiotowych i przedmiotowych, ulg, przyznawania koncesji, preferencji, poręczeń i gwarancji bankowych kontyngentów, plafonów;

[35] Art. 3. Art. 4, Ustawa z 10.06.2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. 2016 poz. 904).

[36] Art. 2, Ustawa z 09.06.2006 r. Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. 2006 Nr 104 poz. 708).

- sprawdzanie prawidłowości oświadczeń majątkowych oraz o prowadzeniu działalności gospodarczej przez osoby pełniące funkcje publiczne;
- działania analityczne zjawisk w obszarze właściwości CBA oraz informowanie o tym Prezesa Rady Ministrów, Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Sejmu oraz Senatu;
- działania prewencyjne i edukacyjne – w tym zakresie współpraca z innymi instytucjami pozarządowymi, zajmującymi się tematyką korupcji.

Współczesne grupy przestępcze skupiają się bardzo często na aktywności ekonomicznej, wykorzystując korupcję, by osiągać wpływy w polityce, gospodarce i społeczeństwie. Z tego względu rola CBA jest kluczowa, ponieważ stanowi wiodącą instytucję w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej. Z raportów CBA[37] i Policji[38] wynika, że środowiskami zagrożonymi skorumpowaniem przez grupy przestępcze są organy ścigania, wymiar sprawiedliwości, a także urzędy państwowe.

Agencja Wywiadu (AW)

Agencja Wywiadu (AW) to formacja utworzona w celu ochrony bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Międzynarodowy charakter przestępczości zorganizowanej sprawia, że Agencja Wywiadu pełni bardzo ważną rolę w jej zwalczaniu. Do jej zadań, określonych w Ustawie z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, wykonywanych głównie poza granicami państwa należy[39]:

- pozyskiwanie, przetwarzanie, analizowanie i przekazywanie odpowiednim organom informacji, które mogą być ważne dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji RP, a także jej potencjału obronnego i ekonomicznego;

[37] *Mapa korupcji. Stan korupcji w Polsce na podstawie danych statystycznych przekazanych przez służby i organy państwowe za lata 2004–2009*, CBA, Warszawa 2010, s. 9–10.

[38] *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 r.*, MSWiA, Warszawa 2011, s. 208; Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 r., MSW, Warszawa 2012, s. 98.

[39] Art. 6, Ustawa z 25.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002 Nr 74 poz. 676).

- identyfikowanie i zapobieganie zagrożeniom zewnętrznym, które godzą w obronność, bezpieczeństwo, nienaruszalność i niepodległość terytorium RP;
- ochrona zagranicznych przedstawicielstw i pracowników RP przed wszelkimi działaniami, które mogą być szkodliwe dla interesów państwa;
- ochrona kryptograficznej łączności z polskimi placówkami dyplomatycznymi, konsularnymi oraz pocztą kurierską;
- identyfikowanie międzynarodowego ekstremizmu, terroryzmu i zorganizowanych grup przestępczych;
- monitorowanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi, substancjami odurzającymi i psychotropowymi, a także towarami, technologiami i usługami o kluczowym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa, oraz analizowanie międzynarodowego handlu bronią masowego rażenia i zagrożeń związanych z jej rozprzestrzenianiem oraz środkami do jej transportu;
- identyfikowanie i analizowanie zagrożeń, które występują w rejonach konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na bezpieczeństwo państwa, oraz wykonywanie działań eliminujących te zagrożenia;
- identyfikowanie i zapobieganie działaniom terrorystycznym skierowanych przeciwko obywatelom lub mieniu RP poza granicami kraju, z pominięciem działań terrorystycznych skierowanych przeciwko funkcjonariuszom lub mieniu Sił Zbrojnych RP;
- prowadzenie działalności wywiadowczej za pomocą technologii elektronicznych.

Z powodu ograniczenia działań Agencji Wywiadu do funkcji zapobiegawczych oraz przyznania jej uprawnień do realizacji zadań wyłącznie poza granicami kraju, formacja ta skoncentruje się głównie na rozpoznawaniu działalności międzynarodowych grup przestępczych i ich powiązań. W przypadku organizacji podejmujących działania o charakterze terrorystycznym zakres działań Agencji Wywiadu zostaje rozszerzony. Służba ta ściśle współpracuje

z innymi służbami specjalnymi i instytucjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo narodowe, takimi jak Policja, CBŚP oraz SOP[40].

Żandarmeria Wojskowa (ŻW)

Żandarmeria Wojskowa (ŻW) jest wyspecjalizowaną i wyodrębnioną służbą Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, której głównym zadaniem jest zapewnienie przestrzegania dyscypliny wojskowej, zapobieganie przestępstwom na obszarach jednostek wojskowych i w miejscach publicznych oraz ochrona porządku publicznego. Do pozostałych zadań formacji, określonych w Ustawie z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych, należą[41]:

- ochrona zdrowia i życia ludzi oraz mienia wojskowego przed zamachami;
- prowadzenie działań antyterrorystycznych, zgodnie z Ustawą z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, na terenach lub w obiektach należących do jednostek i komórek organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej, nadzorowanych przez niego lub administrowanych przez te jednostki i komórki organizacyjne;
- ochrona placówek oraz personelu dyplomatyczno-konsularnego RP znajdujących się w miejscach stacjonowania Polskich Kontyngentów Wojskowych;
- identyfikowanie przestępstw i wykroczeń, w tym skarbowych, popełnianych przez osoby podlegające jurysdykcji ŻW, ujawnianie i ściganie ich sprawców oraz zabezpieczanie dowodów tych czynów;
- analizowanie oświadczeń o stanie majątkowym żołnierzy zawodowych oraz przekazywanie Ministrowi Obrony Narodowej odpowiednich wniosków w tej sprawie;
- zapobieganie łamaniu prawa przez osoby podlegające jurysdykcji ŻW oraz przeciwdziałanie innym zjawiskom patologicznym, takim jak alkoholizm i narkomania, w Siłach Zbrojnych;

[40] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 70.

[41] Art. 4, Ustawa z 24.08.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. 2001 Nr 123 poz. 1353).

- współpraca z polskimi i zagranicznymi organami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo i porządek publiczny, a także policjami wojskowymi;
- zwalczanie skutków klęsk żywiołowych i nadzwyczajnych zagrożeń środowiskowych oraz aktywne uczestnictwo w akcjach poszukiwawczo – ratowniczych i humanitarnych, mających na celu ochronę życia, zdrowia i mienia;
- wykonywanie innych zadań określonych w odrębnych przepisach prawnych.

Zadania ustawowe wskazują, że Żandarmeria Wojskowa jest przeznaczona do zwalczania przestępczości zorganizowanej. Funkcjonariusze posiadają uprawnienia operacyjno-rozpoznawcze i dochodzeniowo – śledcze, co przekłada się na realne i praktyczne zdolności do przeciwdziałania temu zagrożeniu.. Dodatkowo Oddział Specjalny Żandarmerii Wojskowej realizuje zadania kinetyczne oraz prowadzi negocjacje ze sprawcami czynów zabronionych, w tym również z członkami grup przestępczych[42].

Krajowa Administracja Skarbowa (KAS)

Krajowa Administracja Skarbowa (KAS) chroni interesy Skarbu Państwa oraz obszaru celnego Unii Europejskiej. Działa na podstawie Ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej. Zapewnia realizację wpływów z tytułu podatków, ceł, opłat oraz innych należności budżetowych niebędących podatkami. Formacja ta, w ramach zadań określonych w ustawie, wykonuje czynności takie jak[43]:

- rozwijanie usług elektronicznych dla podatników, zapewnianie również wsparcia w kontaktach bezpośrednich i telefonicznych;
- promowanie przestrzegania prawa podatkowego, ze szczególnym uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i oczekiwań kluczowych podatników;
- prowadzenie międzynarodowej współpracy w obszarze celno-podatkowym – zarówno z krajami UE, jak i spoza niej – a także z organizacjami międzynarodowymi i instytucjami unijnymi;

[42] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 81.
[43] https://www.gov.pl/web/kas/zadania-kas (dostęp 28.02.2025 r.)

- koordynowanie, inicjowanie i nadzorowanie wymiany informacji celnych i podatkowych oraz współpraca w zakresie dochodzenia należności podatkowych, celnych i innych zobowiązań finansowych;
- zwalczanie nieuczciwych podmiotów, jednoczesne wspieranie legalnego i uczciwego biznesu;
- wdrażanie nowoczesnych narzędzi do wykrywania zagrożeń dla systemu poboru podatków, a także zapobieganie przestępczości, wykorzystując zaawansowane technologie informatyczne do identyfikacji podmiotów naruszających prawo podatkowe;
- pobieranie opłat za przejazd płatnymi odcinkami dróg w Polsce za pośrednictwem Systemu Poboru Opłaty Elektronicznej, opartego na technologii pozycjonowania satelitarnego.

Ekonomiczny charakter współczesnych grup przestępczych sprawia, że Krajowa Administracja Skarbowa pełni kluczową rolę w ich zwalczaniu[44].

Generalny Inspektor Informacji Finansowej (GIIF)

Generalny Inspektor Informacji Finansowej (GIIF) jest wiodącym organem odpowiedzialnym za zwalczanie procederu prania pieniędzy pochodzących z nielegalnej działalności, w tym z działalności zorganizowanej. Generalny Inspektor jest powoływany i odwoływany przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw finansów publicznych, po uzyskaniu opinii ministra – członka Rady Ministrów odpowiedzialnego za koordynację działalności służb specjalnych, o ile został on wyznaczony przez Prezesa Rady Ministrów. Departament Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów wspiera GIIF w realizacji ustawowych zadań, do których należy m.in.[45]:

- analizowanie informacji dotyczących wartości majątkowych, jeżeli istnieje podejrzenie, że mogą być one powiązane z procederem prania pieniędzy lub finansowaniem terroryzmu;
- wstrzymywanie transakcji lub blokowanie rachunków bankowych;
- żądanie przedstawienia informacji o transakcjach;

[44] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 82.

[45] Art. 12, Ustawa z 1.03.2028 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu. (Dz. U. 2018 poz. 723).

- przekazywanie właściwym organom informacji i dokumentów wskazujących na możliwość popełnienia przestępstwa;
- wymiana informacji z jednostkami współpracującymi;
- opracowywanie krajowej oceny ryzyka związanego z praniem pieniędzy i finansowaniem terroryzmu, a także strategii zapobiegania tym zjawiskom – we współpracy z właściwymi jednostkami i instytucjami;
- kontrolowanie przestrzegania przepisów dotyczących przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu;
- wydawanie decyzji o wpisaniu lub wykreśleniu osób i podmiotów z listy objętej szczególnymi środkami ograniczającymi, zgodnie z art. 117 ustawy o GIIF, oraz zarządzanie tą listą;
- współpraca z organami innych państw oraz z zagranicznymi instytucjami i organizacjami międzynarodowymi zajmującymi się przeciwdziałaniem praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu;
- wymiana danych z zagranicznymi jednostkami analizy finansowej, w tym prowadzenie punktu kontaktowego umożliwiającego efektywną komunikację;
- nakładanie kar administracyjnych przewidzianych w odpowiednich przepisach prawa;
- publikowanie informacji i materiałów edukacyjnych dotyczących przepisów z zakresu przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu, m.in. na stronie Biuletynu Informacji Publicznej urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw finansów publicznych;
- przetwarzanie informacji zgodnie z procedurami określonymi w ustawie;
- podejmowanie innych działań zmierzających do zapobiegania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu.

Prokuratura

Prokuratura jest organem wykonującym zadania z zakresu ścigania przestępstw, a także stoi na straży praworządności. Jako kluczowy element systemu, prokuratura weryfikuje i ocenia efekty pracy instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem i zwalczaniem przestępczości zorganizowanej, zanim sprawy zostaną skierowane na drogę postępowania sądowego. Odgrywa

istotną rolę w określaniu kierunków działań procesowych realizowanych przez inne organy. Szczególnie ważne jest uwzględnienie jej roli w zakresie stosowania kontroli operacyjnej oraz innych środków wykorzystywanych w sprawach dotyczących zorganizowanej przestępczości. Żaden z tych środków nie może być zastosowany bez zgody prokuratora. Praktyka, a także doświadczenia innych państw pokazują, że dla poprawy skuteczności działań operacyjno-rozpoznawczych oraz ich efektywnego wykorzystania w postępowaniach procesowych konieczne jest zwiększenie roli prokuratury już na etapie działań przedprocesowych. Umożliwia to lepsze ukierunkowanie tych działań oraz ograniczenie ryzyka popełnienia błędów podczas realizacji czynności operacyjnych. Prokuratura składa się z Prokuratora Generalnego, Prokuratora Krajowego, jego zastępców, a także prokuratorów działających w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury oraz prokuratorów Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. W ramach powierzonych im zadań, zgodnie z Ustawą z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze, prokuratorzy realizują swoje obowiązki poprzez[46]:

- prowadzenie lub nadzorowanie postępowań przygotowawczych w sprawach karnych oraz pełnienie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami;
- wytaczanie powództw cywilnych, składanie wniosków i udział w postępowaniach sądowych – w szczególności w sprawach cywilnych, z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych – gdy jest to konieczne dla ochrony porządku prawnego, interesu społecznego, własności lub praw obywateli;
- podejmowanie działań zmierzających do zapewnienia prawidłowego i jednolitego stosowania prawa w różnych procedurach, takich jak postępowania sądowe, administracyjne, wykroczeniowe oraz inne przewidziane ustawą; obejmuje to nadzór nad wykonaniem decyzji o tymczasowym aresztowaniu oraz innych postanowień dotyczących pozbawienia wolności;
- prowadzenie badań związanych z problematyką przestępczości i jej zapobiegania, we współpracy z instytucjami naukowymi i badawczymi, a także gromadzenie, przetwarzanie i analizowanie danych w systemach informatycznych – w tym danych osobowych – oraz

[46] Art. 3, Ustawa z 28.012016 r. Prawo o prokuraturze (Dz. U. 2016 poz. 177).

przekazywanie tych danych odpowiednim organom krajowym i zagranicznym, jeżeli przewidują to przepisy prawa lub umowy międzynarodowe;

- zaskarżanie niezgodnych z prawem decyzji administracyjnych oraz uczestniczenie w postępowaniach sądowych dotyczących zgodności tych decyzji z obowiązującymi przepisami;
- koordynowanie działań dotyczących ścigania przestępstw, w tym przestępstw skarbowych, prowadzonych przez inne organy państwowe;
- współpraca z instytucjami rządowymi, jednostkami organizacyjnymi państwa oraz organizacjami społecznymi w celu zapobiegania przestępczości i innym naruszeniom prawa;
- współdziałanie z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego ustawowych zadań;
- udział w inicjatywach oraz współpraca z organizacjami międzynarodowymi i ponadnarodowymi, a także z międzynarodowymi grupami roboczymi działającymi na podstawie umów międzynarodowych, w tym ratyfikowanych przez Polskę traktatów, które tworzą te organizacje;
- formułowanie opinii dotyczących projektów aktów prawnych;
- współdziałanie z organizacjami zrzeszającymi prokuratorów i pracowników prokuratury, a także wspólne finansowanie projektów badawczych i szkoleniowych.

Podmioty międzynarodowe odpowiedzialne za przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej

Wiele czynników powoduje, że walka z przestępczością zorganizowaną wymaga podejmowania działań i inicjatyw o charakterze międzynarodowych. Do najważniejszych z nich należą[47]:

- powszechność zagrożenia – większość państw na świecie zmaga się z działalnością grup przestępczych;
- globalny charakter zagrożenia – międzynarodowy wymiar działalności grup przestępczych powoduje, że skutki ich aktywności są widoczne na arenie międzynarodowej i dotyczą także organizacji międzynarodowych;
- międzynarodowy charakter struktur przestępczych – grupy przestępcze coraz częściej składają się z osób różnych narodowości, a ich działalność kryminalna wywołuje konsekwencje w wielu krajach. Ponadto proceder prania brudnych pieniędzy, powiązany z przestępczością zorganizowaną, jest silnie zintegrowany z globalnymi strukturami instytucji finansowych.

Organizacje powołane do walki z przestępczością zorganizowaną to: Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (Interpol), Europejskie Biuro Policji (Europol), Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (FATF), Europejski Zespół Współpracy Sądowej (Eurojust) oraz Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF). Wszystkie te organizacje działają w jednym wspólnym celu – eliminacji wszelkich nielegalnych działań, które mogą zakłócać prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa, administracji publicznej oraz struktur rządowych państw[48].

[47] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki.* Safety Project, Wrocław 2022, s. 87-88.

[48] M. Wódka, *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie*, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Nr 2, 2015, s. 159-160.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) została powołana 24 października 1945 roku na podstawie Karty Narodów Zjednoczonych. Jest to międzynarodowa organizacja zrzeszająca 193 suwerenne państwa[49]. Cele ONZ są następujące[50]:

- utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa poprzez zbiorowe i pokojowe działania;
- rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, zgodnie z zasadą suwerennej równości i samostanowienia;
- rozwiązywanie konkretnych problemów międzynarodowych poprzez współpracę międzynarodową, z uwzględnieniem równości ras, płci, języków i wyznań;
- stanowić ośrodek uzgadniania działań narodów na rzecz wspólnych celów.

Z uwagi na globalny zasięg zagrożenia wynikającego z działalności zorganizowanej przestępczości, od dłuższego czasu podejmowane są działania na poziomie globalnym mające na celu wzmocnienie przeciwdziałania temu problemowi. Organizacja Narodów Zjednoczonych ustanowiła liczne konwencje i protokoły, które regulują działania w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej[51].

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., stanowi kompleksowe podejście do kwestii zapobiegania, ścigania i karania przestępczości zorganizowanej. Nakłada na państwa obowiązek penalizacji szeregu przestępstw, w tym: uczestnictwa w zorganizowanej grupie przestępczej, prania pieniędzy, korupcji wśród funkcjonariuszy publicznych – zarówno w formie czynnej, jak i biernej

[49] J. Maj, M. Gręzicki, *Uwarunkowania prawne kompetencji konstytucyjnych organów państwa w sferze bezpieczeństwa i obronności w kontekście polityki międzynarodowej.* Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych, Nr 23, 2019, s. 34.

[50] Art. 1, Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90).

[51] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 88.

– oraz przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości[52]. Konwencja nakłada również na Państwa Strony obowiązek przyjęcia środków zgodnych z obowiązującymi w danym państwie zasadami prawnymi w celu ustanowienia odpowiedzialności osób prawnych za udział w przestępstwach, do których penalizacji zobowiązuje Konwencja. Może to być odpowiedzialność karna, cywilna lub administracyjna. Państwa Strony mają w szczególności zapewnić, aby na osoby prawne odpowiedzialne na podstawie art. 10 Konwencji nałożone zostały odpowiednie sankcje karne bądź pozakarne, w tym sankcje pieniężne. Ponadto Konwencja zawiera szereg regulacji dotyczących współpracy międzynarodowej. Oprócz tradycyjnych form współpracy, takich jak ekstradycja i wzajemna pomoc prawna, przewiduje ona również nowoczesne formy, na przykład tworzenie wspólnych grup dochodzeniowo – śledczych, wykorzystanie specjalnych technik dochodzeniowo – śledczych, przesłuchiwanie z zastosowaniem technologii komunikacyjnych[53].

Powstały również trzy protokoły uzupełniające Konwencję Narodów Zjednoczonych, do których należą: Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu i karaniu handlu ludźmi, zwłaszcza kobietami i dziećmi (przyjęty 15 listopada 2000 r.), Protokół przeciwko przemytowi migrantów drogą lądową, morską i powietrzną (przyjęty 15 listopada 2000 r.), oraz Protokół przeciwko nielegalnemu wytwarzaniu i handlowi bronią palną, jej częściami i komponentami oraz amunicją (przyjęty 31 maja 2001 r.)[54].

Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi została sporządzona w Wiedniu dnia 20 grudnia 1988 r. Celem tej konwencji jest wspieranie współpracy państw w celu skuteczniejszego przeciwdziałania nielegalnemu obrotowi środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi o zasięgu międzynarodowym. Aby wywiązać się ze zobowiązań wynikających z konwencji, państwa mają zastosować niezbędne środki prawne i administracyjne, zgodne z podstawowymi postanowieniami zawartymi w ich krajowych

[52] Art. 5, Art. 6, Art. 8, Art. 23, Art. 10, Art. 19, Art. 20, Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. 2005 nr 18 poz. 158).

[53] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 88.

[54] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki.* Safety Project, Wrocław 2022, s. 88.

systemach prawnych. Strony tej konwencji zobowiązują się do jej realizacji, szanując zasadę równości wszystkich państw[55].

Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji, podpisana w Lake Success 21 marca 1950 roku, to międzynarodowy traktat mający na celu przeciwdziałanie handlowi ludźmi oraz wykorzystywaniu prostytucji, zarówno w przypadku osób przymuszanych do prostytucji i innych nadużyć seksualnych, jak i tych, które świadomie w niej uczestniczą. Dokument ten zakazuje wszelkich form handlu ludźmi, w tym nielegalnego transportu, przechowywania, sprzedaży oraz wykorzystywania ludzi do celów prostytucji lub innych form wykorzystywania seksualnego. Podkreśla również potrzebę ochrony ofiar handlu ludźmi i przymusowej prostytucji poprzez pomoc, wsparcie oraz odpowiednią opiekę. Konwencja uwypukla znaczenie działań prewencyjnych, mających na celu zapobieganie zjawisku handlu ludźmi, w tym poprzez edukację oraz przeciwdziałanie ubóstwu. Państwa sygnatariuszy są zobowiązane do wprowadzenia odpowiednich przepisów prawnych, które pociągną do odpowiedzialności osoby odpowiedzialne za handel ludźmi i wykorzystywanie prostytucji. Konwencja ta stanowi istotny element międzynarodowych starań na rzecz ochrony praw człowieka, walki z handlem ludźmi oraz przeciwdziałania wykorzystywaniu seksualnemu i stanowi podstawę dla wprowadzenia międzynarodowych norm w tej dziedzinie[56].

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 31 października 2003 r. (Konwencja Meridijska lub UNCAC – United Nations Convention against Corruption), jest międzynarodowym instrumentem prawnym mającym na celu walkę z korupcją na całym świecie. Dokument ten jest pierwszym globalnym traktatem prawnym, który obejmuje wszystkie formy korupcji w sektorze publicznym i prywatnym, a także przewiduje szczególne mechanizmy współpracy międzynarodowej.

Obowiązkiem państw jest przyjęcie odpowiednich środków prewencyjnych w celu zapobiegania korupcji. Należy do nich wprowadzenie programów promujących uczciwość, przejrzystość oraz odpowiedzialność w administracji publicznej, a także edukację i szkolenie w zakresie przeciwdziałania korupcji oraz wprowadzenie regulacji antykorupcyjnych i kodeksów etycznych. Państwa są zobowiązane do wprowadzenia przepisów prawnych, które

[55] Art. 2, Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (Dz. U. 1995.15.69).

[56] Art. 1, Art. 2. Art. 3, Art. 4, Art. 5, Art. 6, Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz. U. 1952.41.278)

będą kryminalizować różne formy korupcji, takie jak łapownictwo, pranie brudnych pieniędzy, nepotyzm, nielegalne wzbogacenie się, a także inne działania związane z nadużywaniem władzy. Konwencja nakłada również obowiązek wprowadzenia stosownych kar dla sprawców tych przestępstw. Współpraca państw jest także bardzo ważnym aspektem i obejmuje udzielanie pomocy prawnej i sądowej, wymianę informacji i dowodów, ekstradycję, a także ułatwienie przeprowadzania międzynarodowych dochodzeń w sprawach dotyczących korupcji. UNCAC jest kluczowym dokumentem umożliwiającym współczesną walkę z korupcją. Zapewnia państwom ramy prawne oraz mechanizmy współpracy, które umożliwiają skuteczne zwalczanie tego zjawiska na poziomie międzynarodowym[57].

Europol

Europol to platforma współpracy pomiędzy służbami różnych krajów Unii Europejskiej, powstała na mocy traktatu z Maastricht z 1992 roku. Współpraca obejmuje policję, ochronę granic, służby celne, finansowe, imigracyjne, żandarmerię wojskową, a nawet służby specjalne. Inicjatywa tej współpracy pojawiła się w Europie w wyniku procesów integracyjnych Unii, które po zniesieniu barier w swobodnym przepływie osób, towarów, usług i kapitału stworzyły nowe wyzwania związane z zagrożeniami transgranicznymi. Europol koncentruje swoje działania na zagrożeniach o charakterze międzynarodowym, takich jak przestępczość zorganizowana, terroryzm, poważne przestępstwa oraz ich powiązania. Zgodnie z Ustawą z dnia 6 kwietnia 2009 r. do zadań Europolu należy[58]:

- zbieranie, przechowywanie, przetwarzanie, analizowanie oraz wymiana danych, w tym informacji operacyjnych;
- natychmiastowe informowanie odpowiednich państw członkowskich, za pomocą jednostek krajowych, o danych na ich temat oraz o wszelkich zidentyfikowanych zależnościach między przestępstwami;
- współpraca w dochodzeniach i śledztwach przeprowadzanych w krajach członkowskich, a szczególnie przekazywanie jednostkom krajowym istotnych informacji;

[57] Art. 1, Art. 5, Art. 38, Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji (Dz. U. 2007.84.563).

[58] Art. 5 Decyzja Rady z 06.04.2009 r. ustanawiająca Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. U. UE.L.2009.121.37).

- dostarczanie państwom członkowskim wsparcia w zakresie wywiadu i analiz w kontekście ważnych wydarzeń międzynarodowych;
- składanie do odpowiednich organów państw członkowskich wniosków o rozpoczęcie, prowadzenie lub koordynację śledztw oraz sugerowanie powołania wspólnego zespołu dochodzeniowego;
- opracowywanie ocen ryzyka, analiz strategicznych oraz raportów sytuacyjnych związanych z jego celami, w tym ocen zagrożenia związanych z przestępczością zorganizowaną;
- specjalistyczne szkolenie dotyczące procedur dochodzeniowo-śledczych stosowanych przez właściwe organy krajów członkowskich oraz doradztwo dochodzeniowo-śledcze;
- przekazywanie strategicznych informacji operacyjnych w celu wspierania i promowania efektywnego oraz sprawnego wykorzystania zasobów dostępnych na poziomie krajowym i unijnym do działań operacyjnych oraz wspierania tych działań;
- w ramach możliwości służenie państwom członkowskim wsparciem, radą i badaniami w następujących dziedzinach: szkolenie kadr we współpracy z Europejskim Kolegium Policyjnym, organizowanie i wyposażanie organów poprzez ułatwienie wymiany wsparcia technicznego między państwami członkowskimi, metody prewencji kryminalnej, metody analizy techniczne i kryminalistyczne, procedury dochodzeniowo-śledcze.

Europol, zgodnie z Decyzją Rady 2005/511/WSiSW z dnia 12 lipca 2005 r., pełni również rolę centralnego punktu do spraw zwalczania fałszowania euro. Rada wyznaczyła Europol jako centralne biuro do ochrony euro przed fałszowaniem. Instytucja ta ma także możliwość zachęcania do koordynacji działań podejmowanych przez odpowiednie organy państw członkowskich w walce z fałszowaniem euro lub działań realizowanych przez wspólne zespoły dochodzeniowo-śledcze, w razie potrzeby we współpracy z instytucjami unijnymi lub organami krajów trzecich. Na wniosek Europol może również udzielać finansowego wsparcia w ściganiu spraw związanych z fałszowaniem euro.

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej – Interpol

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej – Interpol ma na celu współpracę policji kryminalnej we wszystkich państwach członkowskich, w ramach obowiązujących praw w poszczególnych krajach oraz w duchu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Podstawą prawną, na której działa Interpol, jest statut przyjęty 13 czerwca 1956 r. podczas 25. Sesji Zgromadzenia Ogólnego w Wiedniu. Do innych kluczowych dokumentów regulujących działalność Interpolu należą: Regulamin Ogólny, Standardy Pracy Krajowych Biur Interpolu oraz Regulamin Finansowy. Istotne dla funkcjonowania organizacji są również rezolucje Zgromadzenia Ogólnego Interpolu, a także uchwały oraz rezolucje Organizacji Narodów Zjednoczonych. Ramy prawne obejmują również międzynarodowe konwencje i porozumienia, w których Interpol występuje jako współpracujący podmiot[59].

Misją Interpolu jest walka z przestępczością oraz jej wszelkimi formami w oparciu o współpracę policji na całym świecie. Zadanie to jest realizowane dzięki wymianie informacji oraz zarządzaniu działaniami służb ścigania. Interpol odgrywa również ważną rolę poprzez umożliwienie bezpiecznego dostępu do baz danych zawierających informacje policyjne na temat przestępców i przestępstw, a także oferowanie wsparcia operacyjnego i kryminalistycznego, usług analitycznych oraz szerokiego wachlarza szkoleń. Wyzwania XXI wieku, z którymi musi zmierzać się Interpol, przyczyniły się do powstania siedmiu globalnych celów policyjnych, odzwierciedlających priorytetowe przedsięwzięcia w walce z zagrożeniami dla światowego bezpieczeństwa, a zarazem zgodnych z Agendą ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. Do tych celów należą[60]:

- zapobieganie zagrożeniom terrorystycznym – obejmuje działania takie jak: identyfikowanie i aresztowanie podejrzanych o terroryzm, wzmocnienie platform wymiany informacji wywiadowczych, przeciwdziałanie przemieszczaniu się terrorystów oraz monitorowanie finansowania i zaopatrzenia w broń;
- zintegrowane zarządzanie kontrolą granic – obejmuje następujące działania: identyfikowanie przestępców i ofiar, wymiana informacji ze służbami granicznymi, wspólna standaryzacja procedur

[59] M. Fałdowski, *Relewantny charakter Interpolu w dziedzinie współpracy międzynarodowej*, Wydział Sztuki Wojennej, Nr 1, Warszawa 2024, s. 6.

[60] M. Fałdowski*, Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych – Interpol w zwalczaniu wybranych zagrożeń XXI w.,* Akademia Sztuki Wojennej, Nr.1, Warszawa 2023, s. 195-198.

bezpieczeństwa granicznego, współpraca z państwami członkowskimi w zakresie zapewnienia odpowiedniego zabezpieczenia dokumentów, gwarantującego ich autentyczność;

- ochrona wrażliwych grup społecznych – realizowanie działań takich jak: identyfikowanie sprawców przestępstw oraz opracowywanie metod zapobiegania przestępczości, ochrona ofiar przestępstw, w tym zapobieganie ich ponownej wiktymizacji, zapewnianie przestrzegania praw człowieka w odniesieniu do osób szczególnie narażonych na bycie ofiarami przestępstw, wspieranie wymiany informacji między sieciami ekspertów oraz promowanie tzw. dobrych praktyk, a także identyfikowanie i zapobieganie uzyskiwaniu korzyści majątkowych z przestępczej działalności;
- przeciwdziałanie przestępczości w Internecie – wykonywanie następujących zadań: nawiązywanie współpracy z innymi organizacjami w celu zapobiegania przestępczości w Internecie, rozwijanie specjalistycznej wiedzy w zakresie prowadzenia postępowań związanych z cyberprzestępczością, ochrona oraz edukacja tzw. „wrażliwych grup społecznych" – osób szczególnie narażonych na stanie się ofiarami przestępstw, ochrona infrastruktury krytycznej;
- promowanie globalnej integralności – poprzez działania takie jak: propagowanie uczciwości i przestrzegania prawa, zwiększanie wiedzy specjalistycznej w zakresie prowadzenia śledztw dotyczących korupcji, tworzenie mechanizmów wspierających obronę integralności oraz odzyskiwanie utraconych środków;
- ograniczenie nielegalnego handlu towarami i usługami – realizowanie następujących zadań: zwiększanie świadomości społecznej na temat zagrożeń związanych z nielegalnym handlem towarami i usługami, tworzenie efektywnych mechanizmów identyfikacji nielegalnych transakcji, opracowanie skutecznych standardów dotyczących działań związanych z walką z nielegalnym handlem, w tym jego finansowaniem, identyfikowanie i przeciwdziałanie przepływowi środków finansowych pochodzących z przestępczości, walka z przestępczością zorganizowaną, w tym handlem narkotykami w cyberprzestrzeni;
- wspieranie bezpieczeństwa środowiska naturalnego – realizowanie następujących działań: analizowanie przestępczości związanej z ochroną środowiska, ochrona społeczności zależnych od zasobów

środowiskowych, w tym gatunków roślin i zwierząt objętych ochroną, tworzenie mechanizmów ochrony bioróżnorodności i zasobów naturalnych, przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej związanej z ochroną środowiska, identyfikowanie i zapobieganie przepływowi nielegalnych środków finansowych pochodzących z tego rodzaju działalności przestępczej.

Globalne cele policyjne uwzględniają najważniejsze współczesne zagrożenia bezpieczeństwa, w tym zagrożenia: polityczne, gospodarcze, społeczne, zdrowotne, ekologiczne, finansowe i informatyczne. Ocena aktualnych oraz potencjalnych zagrożeń powinna stanowić pierwszy krok w podejmowaniu działań mających na celu poprawę bezpieczeństwa. Do zagrożeń społecznych wynikających z procesu globalizacji zalicza się m.in. terroryzm, cyberprzestępczość, przestępczość zorganizowaną, handel ludźmi oraz migrację.

Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (Financial Action Task Force, FATF)

Grupa Specjalna ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy (Financial Action Task Force, FATF) to międzynarodowa organizacja, która jest jednym z najważniejszych podmiotów odpowiedzialnych za zwalczanie przestępstw prania pieniędzy. Instytucja ta została powołana w 1989 roku podczas szczytu G7, aby ujednolicić przepisy prawne oraz uporządkować działania organów ścigania w zakresie przeciwdziałania praniu pieniędzy, finansowaniu terroryzmu, rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia oraz walki z innymi zagrożeniami dla międzynarodowego systemu finansowego. FATF w swoich działaniach opracowuje i regularnie aktualizuje rekomendacje, a ich właściwa realizacja ma na celu zapewnienie spójnego rozwoju globalnego systemu gospodarczego. Skuteczność działań ścigających powinna być oparta na kryminalizacji przestępstwa prania pieniędzy oraz jak najszybszej konfiskacie mienia pochodzącego z przestępczej działalności. Z tego powodu, zgodnie z przyjętymi założeniami, organy ścigania powinny otrzymać szeroki wachlarz uprawnień umożliwiających kompleksowe działanie na każdym etapie, w którym nielegalnie pozyskane środki finansowe trafiają do systemu finansowego. Uprawnienia te powinny obejmować zarówno identyfikację środków podlegających konfiskacie, jak i przeciwdziałanie negatywnym skutkom ekonomicznym wynikającym z wprowadzenia tych środków do obiegu. Na tle prawa wspólnotowego, bazując na dorobku FATF, opracowano szereg dyrektyw, znanych jako Anti-Money Laundering Directives (AMLD). Ważny

wpływ na ten proces miała dyrektywa AMLD4, która wprowadziła szereg mechanizmów regulujących obszar gospodarczy. Ustanowiła także kategorię podmiotów zobowiązanych, czyli instytucji finansowych, które mają obowiązek zgłaszania odpowiednim organom podejrzanych transakcji[61].

Europejskie Biuro Współpracy Sądowej (Eurojust)

Europejskie Biuro Współpracy Sądowej (Eurojust) zostało powołane w 2002 roku na mocy decyzji Rady Unii Europejskiej w celu podjęcia intensywniejszych działań przeciwdziałających poważnej przestępczości transgranicznej. Jest to organ Unii Europejskiej, który działa na płaszczyźnie międzynarodowej i posiada osobowość prawną. Skład Eurojustu stanowią przedstawiciele wymiaru sprawiedliwości, po jednej osobie z każdego państwa członkowskiego UE, posiadającej uprawnienia dochodzeniowe w sprawach karnych (sędziowie śledczy, prokuratorzy, funkcjonariusze policji o równoważnych kompetencjach). Do celów Eurojustu należy wspieranie i koordynowanie współpracy w zakresie dochodzeń oraz ścigania poważnych przestępstw, w szczególności przestępczości zorganizowanej, obejmującej przestępstwa mające miejsce w dwóch lub więcej państwach członkowskich. Instytucja funkcjonuje na wniosek odpowiednich organów władzy państw członkowskich, wspierając prowadzenie dochodzeń i postępowań karnych, dążąc do ulepszania współpracy między organami państw członkowskich w obszarze międzynarodowej pomocy prawnej oraz realizacji wniosków ekstradycyjnych. Eurojust odpowiada za koordynację postępowań przygotowawczych, a także może wspierać współpracę w ramach międzynarodowej pomocy prawnej podczas postępowania sądowego. W zakresie jego uprawnień znajdują się m.in. przestępstwa objęte działalnością Europolu, takie jak nadużycia finansowe, korupcja, przestępstwa komputerowe, przestępstwa związane z interesami finansowymi Unii Europejskiej, pranie pieniędzy, przestępstwa związane z uczestnictwem w organizacjach przestępczych oraz przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu. W doktrynie podkreśla się, że procesy sądowe dotyczące przestępczości transgranicznej powinny być nadal prowadzone zgodnie z krajowym prawem państw członkowskich. Niemniej jednak,

[61] J. Szkudlarek, *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy z wykorzystaniem walut wirtualnych.* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Nr. 24, Poznań 2022, s. 67-68.

Eurojust stanowi pierwszy krok w kierunku utworzenia europejskiej agencji sądowej, która zajmowałaby się zwalczaniem przestępstw transgranicznych[62].

Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF)

Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF) został powołany na mocy Decyzji Komisji z dnia 28 kwietnia 1998 roku. Celem działania tej instytucji jest ochrona finansów Unii Europejskiej, jej obywateli, a także dobrego imienia UE poprzez: wykrywanie defraudacji, korupcji oraz innych nielegalnych działań szkodzących wymienionym wcześniej interesom, wspieranie krajowych organów państw członkowskich Unii Europejskiej w zwalczaniu nadużyć, a także działania prewencyjne. OLAF ma na celu wzmocnienie środków prawnych oraz podejmowanie inicjatyw mających na celu odstraszanie od popełniania przestępstw. Mandat OLAF obejmuje wszelkie przychody i wydatki Unii Europejskiej. Zasięg ten dotyczy zarówno budżetu ogólnego, jak i budżetów zarządzanych przez poszczególne państwa członkowskie lub w ich imieniu, a także funduszy, które nie są finansowane bezpośrednio z budżetu UE, ale są zarządzane przez agencje UE. Kompetencje OLAF obejmują również wszelkie działania, które mogą zagrozić interesom finansowym państw członkowskich. Organ ten przeprowadza niezależne dochodzenia administracyjne na szczeblu wewnętrznym oraz zewnętrznym. Dochody wewnętrzne służą niwelowaniu korupcji, nadużyć i poważnych uchybień wewnątrz Wspólnoty, natomiast dochodzenia zewnętrzne mają na celu wykrywanie nieprawidłowości, zwalczanie korupcji i nadużyć szkodzących interesom finansowym Unii Europejskiej, popełnianych przez podmioty działające na terytorium państw członkowskich oraz poza granicami Unii. OLAF oferuje państwom członkowskim i państwom trzecim pomoc w przeprowadzaniu śledztw, a przede wszystkim pomoc informacyjną, wywiadowczą oraz techniczną. W celu zapobiegania oszustwom i korupcji przy przyznawaniu funduszy UE państwom członkowskim, OLAF współpracuje z organami ścigania, administracyjnymi oraz sądowymi w tych państwach, a także z międzynarodowymi organizacjami nadzorującymi projekty finansowane przez Unię. Partnerzy OLAF wspierają jego działania, monitorując realizację programów pomocowych. Aby usprawnić współpracę między OLAF a jego europejskimi i pozaeuropejskimi partnerami, w każdym państwie

[62] J.J. Więc, *Powstanie i rozwój przestrzeni wolności bezpieczeństwa i sprawiedliwości w ramach Unii Europejskiej (1997-2004)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 941-942.

członkowskim wyznaczone zostały specjalne jednostki ułatwiające współpracę z tą instytucją. OLAF współdziała m.in. z Europejskim Urzędem Policji (Europol), Europejską Siecią Sądową (EJN) oraz Europejskim Zespołem Współpracy Sądowej (Eurojust). Ta współpraca obejmuje wymianę istotnych informacji, zbieranie danych oraz koordynację działań krajowych organów. Wymiana informacji jest ułatwiona dzięki systemom takim jak Komputerowy System Informacyjny ds. Zwalczania Oszustw (AFIS) oraz System Informacji Celnej (CIS). W celu zwiększenia skuteczności działań, OLAF zawarł porozumienia z wieloma instytucjami, w tym z Komisją Europejską, ONZ oraz Bankiem Światowym. Dzięki współpracy w ramach wspólnych operacji celnych, Urząd zwalcza również przemyt papierosów i alkoholu. OLAF aktywnie uczestniczy w negocjacjach dotyczących legislacji mającej na celu ochronę finansów UE przed nadużyciami i korupcją[63].

Działania międzynarodowe w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej koncentrują się na opracowywaniu wspólnych aktów prawa międzynarodowego, tworzeniu instytucji wspierających międzynarodową współpracę oraz budowaniu przestrzeni sprzyjającej wymianie opinii i doświadczeń w tym obszarze. Decyzje ramowe, konwencje i uzgodnienia stanowią podstawę do wprowadzania modyfikacji w krajowych przepisach prawnych dotyczących walki z tym zjawiskiem. Globalny charakter zagrożenia sprawia, że tylko wspólna międzynarodowa inicjatywa, wspierana przez regionalne instytucje utworzone w celu zwalczania tego rodzaju zagrożeń, ma potencjał do skutecznej walki z przestępczością zorganizowaną[64].

Transgraniczne operacje i wymiana informacji

Transgraniczne operacje stanowią kluczowy element walki z przestępczością zorganizowaną. Charakter działalności grup przestępczych, które często operują jednocześnie w kilku krajach, sprawia, że niezbędne staje się podejmowanie działań wykraczających poza granice państwowe. Główne formy współpracy międzynarodowej w walce z przestępczością transgraniczną to:

63 W. Fehler, *Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych jako instrument polityki bezpieczeństwa wewnętrznego UE.* Wschód Europy, Nr 6, 2020, s. 135-137.

64 J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki.* Safety Project, Wrocław 2022, s. 93.

wymiana informacji, wspólne śledztwa i operacje policyjne oraz ekstradycja podejrzanych[65].

Jednym z kluczowych narzędzi wspierających transgraniczną wymianę informacji jest System Informacyjny Schengen (SIS), ustanowiony na podstawie Konwencji Wykonawczej do Układu z Schengen. Został uruchomiony 26 marca 1995 roku. SIS umożliwia organom wyznaczonym przez państwa-strony porozumienia dostęp do baz danych, w których przechowywane są informacje, a proces wyszukiwania odbywa się w sposób zautomatyzowany. System Informacyjny Schengen drugiej generacji (SIS II) to zaawansowany system informatyczny, stworzony w celu wspierania rozszerzonej strefy Schengen oraz Unii Europejskiej. Został uruchomiony 9 kwietnia 2013 roku. SIS II umożliwia przetwarzanie większych zbiorów danych oraz oferuje szereg nowoczesnych funkcji. Stanowi spójny system informacyjny, co zostało potwierdzone przez włączenie tych samych zasad prawnych, które obowiązywały w poprzedniej wersji SIS I. Celem systemu jest zagwarantowanie wysokiego poziomu ochrony w zakresie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej, poprzez wykorzystanie informacji przekazywanych za pośrednictwem tego systemu. Obejmuje to utrzymanie porządku publicznego, zapewnienie bezpieczeństwa oraz ochrony na terytoriach państw członkowskich. Zgodnie z przyjętymi założeniami, System powinien zawierać następujące wpisy: dotyczące osób zaginionych, w celu zapewnienia im bezpieczeństwa lub eliminowania zagrożeń; odnoszące się do osób, których obecność jest wymagana w związku z postępowaniem sądowym; wpisy dotyczące osób lub przedmiotów, które są rejestrowane w celu przeprowadzania niejawnych lub szczególnych kontroli; oraz wpisy dotyczące przedmiotów przeznaczonych do zajęcia lub wykorzystania jako dowody w postępowaniu karnym[66].

W celu zwiększenia bezpieczeństwa obywateli w ramach europejskiej przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w kwietniu 2012 roku uruchomiono Europejski System Przekazywania Informacji z Rejestrów Karnych (ECRIS). Jego celem jest wzmocnienie współpracy sądowej w sprawach karnych, umożliwiając wymianę informacji dotyczących skazanych z krajowych rejestrów, przy użyciu bezpiecznej infrastruktury informatycznej. System ECRIS ma strukturę zdecentralizowaną i składa się

---

65 https://szostek-bar.pl/jak-dziala-wspolpraca-miedzynarodowa-w-zwalczaniu-przestepczosci (dostęp 14.03.2025 r.)

66 A. Dragan, *System Informacyjny Schengen drugiej generacji jako nowoczesne rozwiązanie informatyczne.* Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Nr 1, Lublin 2015, s. 35-36.

z dedykowanych jednostek w każdym państwie członkowskim. Umożliwia on sędziom, prokuratorom oraz odpowiednim organom administracyjnym dostęp do historii kryminalnej obywatela UE, pochodzącej z krajowych baz danych, niezależnie od miejsca wydania wyroku. Informacje są wymieniane głównie w nowych postępowaniach karnych, w których należy uwzględnić wcześniejsze skazania, w procesach rekrutacyjnych na stanowiska wiążące się z regularnym kontaktem z dziećmi (w celu zapobiegania nadużyciom seksualnym i pornografii), a także w innych przypadkach przewidzianych prawem krajowym, takich jak procedury naturalizacji, udzielania azylu, wydawania zezwoleń na broń palną czy adopcji dzieci. Państwa członkowskie są zobowiązane do przechowywania i regularnego aktualizowania otrzymanych danych oraz do przekazywania innym państwom członkowskim wyroków skazujących wydanych wobec swoich obywateli na ich wniosek[67].

System Informacyjny Europolu (EIS) to centralna baza danych, która gromadzi informacje o przestępczości zorganizowanej i terroryzmie, umożliwiając państwom członkowskim przechowywanie oraz przeszukiwanie tych danych. Punkty kontaktowe Europolu przekazują pliki robocze do analiz tematycznych, które zawierają informacje na temat bieżących operacji w państwach członkowskich. System bezpiecznej wymiany informacji Europolu (SIENA) pozwala państwom członkowskim na szybkie, bezpieczne i łatwe w obsłudze dzielenie się danymi, zarówno między sobą, jak i z Europolem oraz stronami trzecimi, które podpisały umowy o współpracy z Europolem[68].

Aby umożliwić efektywną współpracę służb celnych, powołano System Informacji Celnej (SIC), który jest jednym z trzech kluczowych systemów informacyjnych wspierających współpracę służb policyjnych, granicznych i celnych w państwach członkowskich Unii Europejskiej. Pozostałe dwa systemy to System Informacyjny Europolu oraz System Informacyjny Schengen. Funkcjonowanie SIC opiera się na podstawie prawnej zawartej w konwencji dotyczącej wykorzystania technologii informacyjnej w sprawach celnych. Zgodnie z tą konwencją, organy administracji celnej państw członkowskich są zobowiązane do stworzenia oraz utrzymywania wspólnego, zautomatyzowanego systemu informacyjnego, który wspiera działalność służb celnych. Głównym celem SIC jest wspomaganie działań w zakresie zapobiegania, wykrywania i ścigania naruszeń krajowych przepisów prawnych, a także

[67] H. Wyligała, *Cyfryzacja Zarządzania migracjami w Unii Europejskiej, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*, Nr 2, 2019, s.120-121.

[68] B. Gocko, *Unijne systemy informacyjne na potrzeby zarządzania granicami i bezpieczeństwa wewnętrznego.* Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Przemyślu, 2023, s. 75.

zwiększanie efektywności współpracy i działań kontrolnych dzięki szybszemu rozpowszechnianiu informacji. SIC składa się z centralnej bazy danych, do której mają dostęp wszystkie państwa członkowskie. System ten zawiera dane niezbędne dla służb celnych, podzielone na kilka kategorii, takich jak: towary, środki transportu, przedsiębiorstwa, osoby, tendencje oraz praktyki związane z działalnością niezgodną z prawem, a także dostępność wiedzy specjalistycznej[69].

Wymiana informacji jest fundamentem zapewniania bezpieczeństwa Unii Europejskiej i jej państw członkowskich. Proces cyfryzacji odgrywa kluczową rolę w przyspieszaniu oraz ułatwianiu tego procesu. Modernizacja i integracja systemów baz danych znacząco poprawiają skuteczność wykrywania zagrożeń bezpieczeństwa, wspierają ochronę obywateli UE oraz podnoszą efektywność kontroli granic zewnętrznych[70].

Strategie, metody i wyzwania w przeciwdziałaniu przestępczości zorganizowanej

Zwalczanie przestępstw wymaga współpracy systemowej, która obejmuje złożoną sieć współdziałających ze sobą elementów. System to każdy złożony obiekt wyróżniony z badanej rzeczywistości, stanowiący całość, składającą się z elementów i powiązań między nimi. Opisuje on strukturę, w której składniki oddziałują ze sobą, tworząc spójną jednostkę. W kontekście bezpieczeństwa narodowego system ten obejmuje instytucje oraz mechanizmy, które razem zapewniają stabilność i ochronę kraju. Składa się z różnych podsystemów, takich jak siły zbrojne, służby wywiadowcze, agencje rządowe oraz organizacje międzynarodowe, które współdziałają w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Każdy system powinien obejmować kluczowe elementy, w tym:

- przepisy prawne,
- odpowiednią strukturę organizacyjną,

[69] M. Czermińska, *Graniczny ruch towarowy w Unii Europejskiej – wybrane aspekty z punktu widzenia procedur celnych*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Nr 369, 2014, s. 168.

[70] H. Wyligała, *Cyfryzacja Zarządzania migracjami w Unii Europejskiej*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego, Nr 2, 2019, s. 124.

- zasoby ludzkie i materialne,
- bazę danych zawierającą istotne informacje.

Ważnym aspektem jest również monitorowanie zagrożeń, efektywne zarządzanie przepływem informacji, system łączności, regularne szkolenia, ćwiczenia i treningi, a także zapewnienie odpowiednich zasobów finansowych[71].

Każda instytucja zajmująca się bezpieczeństwem narodowym realizuje zadania związane z przeciwdziałaniem temu zjawisku. Do kluczowych działań w tym zakresie zaliczyć można między innymi: działania profilaktyczne i edukacyjne, zapobieganie poprzez monitorowanie zagrożeń oraz reagowanie na wczesne oznaki powstawania struktur przestępczych w danym środowisku, czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo – śledcze, administracyjno-porządkowe, kontrolę skarbową, czynności procesowe, wykonanie kar i innych środków karnych, a także środki ochrony świadków oraz ofiar przestępstw. Do najważniejszych instytucji bezpieczeństwa narodowego, odgrywających istotną rolę w zapobieganiu i zwalczaniu przestępczości zorganizowanej, zalicza się wszystkie organizacje szczegółowo opisane wyżej[72].

Przez ponad 20 lat funkcjonowania Centralnego Biura Śledczego Policji – głównej jednostki powołanej do walki z przestępczością zorganizowaną – udało się rozbić ponad 3,5 tysiąca zorganizowanych grup przestępczych, zidentyfikować 90 tysięcy podejrzanych, a także zabezpieczyć mienie o wartości około 8,3 miliarda złotych na poczet przyszłych kar. Ponadto CBŚP zlikwidowało blisko 300 laboratoriów produkujących narkotyki syntetyczne, około tysiąca plantacji konopi oraz 100 fabryk nielegalnych papierosów. Funkcjonariusze przejęli także 43 tony narkotyków, niemal 1,9 miliarda sztuk papierosów oraz prawie 5 tysięcy jednostek broni. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego wykazuje najwyższą skuteczność w zwalczaniu przestępczości gospodarczej, w szczególności oszustw podatkowych. Z danych za lata 2015-2019 wynika, że w wyniku działań ABW ujawniono próby wyłudzeń podatkowych na kwotę ponad 3 miliardów złotych, zabezpieczono majątek podejrzanych o uszczuplenie podatków o wartości przekraczającej 260 miliardów złotych, a także postawiono niemal 1,5 tysiąca zarzutów osobom podejrzanym o przestępstwa podatkowe. W walkę z przestępczością zorganizowaną aktywnie angażuje się również Straż Graniczna, która poprzez

[71] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki.* Safety Project, Wrocław 2022, s. 45.

[72] J. Stelmach, *Przestępczość Zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys Problematyki*. Safety Project, Wrocław 2022, s. 45-46.

zwalczanie przemytu oraz kontrolowanie przestępczości transgranicznej ogranicza działalność grup przestępczych. Formacja ta odgrywa kluczową rolę w zwalczaniu nielegalnego handlu produktami akcyzowymi, szczególnie w rejonie wschodniej granicy Polski, gdzie tego rodzaju przestępstwa są szczególnie powszechne. Skala zjawiska oraz skuteczność działań Straży Granicznej potwierdzają dane, według których tylko w okresie od stycznia do września 2022 roku funkcjonariusze ujawnili przemyt papierosów o wartości prawie 47 milionów złotych, tytoniu o wartości ponad 54 milionów złotych oraz alkoholu o wartości blisko 534 tysięcy złotych[73].

W walce z przestępczością zorganizowaną kluczową rolę odgrywają odpowiednie regulacje prawne. Jednym z podstawowych aktów prawnych w tym zakresie jest artykuł 258 Kodeksu karnego, który przewiduje odpowiedzialność karną za udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Zgodnie z jego treścią, osoba uczestnicząca w takiej grupie, której celem jest popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Najsurowsza kara – do 10 lat pozbawienia wolności – dotyczy osób, które zakładają lub kierują zorganizowaną grupą przestępczą o charakterze zbrojnym. Skuteczność tego przepisu potwierdzają dane policyjne: w latach 2017–2020, na podstawie art. 258, wszczęto odpowiednio 101, 106, 99 i 131 postępowań, a liczba ujawnionych przestępstw wyniosła kolejno 577, 456, 473 i 804. Kolejnym istotnym instrumentem prawnym w walce z przestępczością zorganizowaną jest Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. o świadku koronnym. Dzięki jej przepisom możliwe stało się skuteczne rozbijanie grup przestępczych poprzez zeznania ich członków, którzy – w zamian za ochronę i możliwość odstąpienia od wymierzenia kary – decydowali się na współpracę z organami ścigania i obciążali swoich byłych współpracowników. Instytucja świadka koronnego okazała się niezwykle skuteczna w likwidowaniu struktur przestępczych – to właśnie dzięki niej udało się rozbić m.in. tzw. grupę pruszkowską.

Z danych Zarządu Ochrony Świadka Koronnego Centralnego Biura Śledczego wynika, że w latach 1998-2008, dzięki współpracy ze świadkami koronnymi, zatrzymano ponad 3,5 tysiąca przestępców, którym łącznie postawiono około 11 tysięcy zarzutów, w tym 103 dotyczące zabójstw, 121 porwań, 1193 wymuszeń rozbójniczych oraz 601 przypadków fałszerstw dokumentów i pieniędzy. Zgodnie z art. 3 ustawy, status świadka koronnego może

[73] K. Koza, *Sposoby walki z przestępczością zorganizowaną w Polsce i w Europie.* MŁODY JURYSTA, Nr 1, 2023, s.15-16.

otrzymać osoba, która przed wniesieniem aktu oskarżenia dostarczyła istotnych informacji służących ujawnieniu okoliczności przestępstwa, wskazaniu jego sprawców oraz zapobieganiu dalszym przestępstwom. Kandydat na świadka koronnego musi również ujawnić swój majątek oraz – w przypadku przestępstw skarbowych – majątek wspólników, a także zobowiązać się do złożenia pełnych zeznań przed sądem dotyczących swojego udziału w przestępstwie. Ustawa przewiduje również tzw. kryteria negatywne, które wykluczają możliwość nadania statusu świadka koronnego. Nie może go otrzymać osoba, która uczestniczyła w zabójstwie, nakłaniała do popełnienia przestępstw lub pełniła funkcje kierownicze w grupie przestępczej. W kontekście walki z przestępczością zorganizowaną warto również wspomnieć o instytucji tzw. „małego świadka koronnego".

Zgodnie z art. 60 § 3 Kodeksu karnego, sprawca współdziałający z innymi, który ujawni istotne informacje dotyczące przestępstwa oraz jego uczestników, może liczyć na nadzwyczajne złagodzenie kary, a w szczególnych przypadkach – na jej zawieszenie. Natomiast art. 60 § 4 umożliwia zastosowanie takich środków wobec sprawcy, który – niezależnie od treści własnych zeznań – ujawnia nowe, istotne okoliczności dotyczące przestępstwa zagrożonego karą powyżej 5 lat pozbawienia wolności. Instytucja „małego świadka koronnego" również okazała się skuteczna – według danych, w latach 2015-2018 polskie sądy wydały 235 wyroków skazujących na podstawie zeznań osób objętych tym statusem. Polski system prawny przewiduje również inne regulacje, które wspomagają zwalczanie przestępczości zorganizowanej. Przykładem są: art. 282 Kodeksu karnego penalizujący rozbój, art. 189a dotyczący handlu ludźmi, a także Ustawa z dnia 25 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, która reguluje kwestie obrotu substancjami odurzającymi[74].

Korupcja jako czynnik osłabiający skuteczność walki z PZ

Z raportów Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Policji, a także z wyników badań naukowych wynika, że grupy przestępcze szczególnie koncentrują swoje działania na korumpowaniu określonych środowisk. Należą do nich organy ścigania, takie jak funkcjonariusze Policji, Straży Granicznej, Służby Celnej oraz prokuratorzy, a także przedstawiciele wymiaru

[74] K. Koza, *Sposoby walki z przestępczością zorganizowaną w Polsce i w Europie.* MŁODY JURYSTA, Nr 1, 2023, s. 15-16.

sprawiedliwości – sędziowie i funkcjonariusze Służby Więziennej – oraz pracownicy administracji państwowej i samorządowej. Te grupy znajdują się w szczególnym zainteresowaniu zorganizowanych struktur przestępczych.

Warto dodać, że powiązania korupcyjne w niektórych instytucjach państwowych mają długą historię, sięgającą jeszcze czasów Polski Ludowej. Wówczas to przede wszystkim funkcjonariusze milicji byli korumpowani przez handlarzy walutą i sutenerów, co umożliwiało im bezpieczne prowadzenie nielegalnych działań. Obecnie sytuacja jest podobna, choć mechanizmy korupcji uległy zmianie, a grupy przestępcze dysponują większymi możliwościami zarówno w zakresie planowania, jak i finansowania działań zmierzających do skorumpowania funkcjonariuszy. Współpraca funkcjonariuszy Policji z przestępcami oparta na korupcji najczęściej obejmuje: przekazywanie tajnych informacji, ostrzeganie o zasadzkach i przeszukaniach, ujawnianie zeznań świadków, wydawanie pozwoleń na broń, organizowanie ochrony przestępców, odstępowanie od zatrzymań, przyjmowanie prowizji z handlu narkotykami, ochranianie magazynów lub transportu nielegalnych towarów, kradzież sprzętu policyjnego, pomoc w czerpaniu korzyści z nierządu, korumpowanie kolejnych funkcjonariuszy oraz rejestrowanie przestępców jako źródeł informacji.

W Straży Granicznej najczęstsze przypadki korupcji dotyczą odstępowania od czynności służbowych podczas kontroli paszportowej, zezwalania na nielegalne przekroczenie granicy, fałszowania dokumentów, umożliwiania wjazdu kradzionymi pojazdami, zaniechania kontroli celnej towarów takich jak alkohol czy papierosy oraz odstępowania od karania przewoźników łamiących przepisy. Podczas działań operacyjnych występuje legalizowanie pobytu cudzoziemców, kontrolowanie nielegalnych bazarów, noclegowni czy hurtowni. W obszarze logistyki, zamówień publicznych i naboru do służby również dochodzi do przypadków korupcji[75].

Funkcjonariusze Służby Celnej, przyjmując korzyści majątkowe lub osobiste, dopuszczają się nadużycia uprawnień, niedopełnienia obowiązków, podrabiania dokumentów, wystawiania fałszywych poświadczeń oraz umożliwiają nielegalne przekraczanie granicy. Skorumpowani celnicy organizują tzw. „bramki" na przejściach granicznych, współpracując podczas kontroli celnej w celu umożliwienia przeprowadzenia nielegalnych działań. Jeśli chodzi o sędziów i prokuratorów, problem korupcji często pozostaje w sferze

[75] K. Laskowska, *Rola korupcji w działalności zorganizowanych grup przestępczych*. Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, 2014, s. 144-149.

spekulacji, choć może obejmować wydawanie korzystnych wyroków lub decyzji procesowych.

Korupcja dotyczy również funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy za korzyści majątkowe wprowadzają do zakładów karnych narkotyki, telefony komórkowe, przekazują informacje lub umożliwiają nielegalne kontakty. Z informacji Centralnego Biura Śledczego wynika, że korupcja obejmuje również pracowników aparatu kontroli skarbowej, którzy w zamian za korzyści podejmują korzystne decyzje podatkowe, odstępują od właściwego wykonywania obowiązków, udostępniają informacje nieuprawnionym osobom lub wyłączają podmioty spod kontroli.

Zjawisko to występuje również w administracji samorządowej, gdzie grupy przestępcze wpływają na wybory i obsadę stanowisk urzędniczych, a także na wyniki przetargów i przydział lokali. W służbie zdrowia odnotowuje się przypadki wystawiania fałszywych dokumentów lekarskich. Działania te najczęściej stanowią przestępstwa, takie jak: przekroczenie uprawnień, fałszowanie dokumentów, ujawnianie tajemnic służbowych oraz współudział w przestępstwach kryminalnych i gospodarczych[76].

Współpraca międzynarodowa w zakresie działań operacyjnych

Walka z przestępczością zorganizowaną ma charakter międzynarodowy i prowadzona jest w ramach licznych inicjatyw współpracy, mających na celu przeciwdziałanie temu procederowi. Unia Europejska podjęła działania w tym zakresie, tworząc Europejską Multidyscyplinarną Platformę Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym (EMPACT). Jest to unijna inicjatywa o charakterze multidyscyplinarnym, wywiadowczo – dowodowym, ukierunkowana na zwalczanie najpoważniejszych zagrożeń przestępczych w państwach członkowskich UE. Inicjatywa EMPACT jest koordynowana przez państwa członkowskie i obejmuje współpracę organów ścigania, agencji oraz instytucji Unii Europejskiej. Działania podejmowane w ramach EMPACT obejmują zarówno środki prewencyjne, jak i operacje represyjne, a także inicjatywy o charakterze operacyjnym i strategicznym[77].

[76] Tamże

[77] B. Piekło, *Zasada podwójnej karalności w kontekście przestępczości zorganizowanej w Unii Europejskiej*. Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Warszawie, Nr 4, Warszawa 2024, s. 148-149.

Inicjatywa EMPACT realizowana jest w czteroletnich cyklach, które dzielą się na cztery etapy. Pierwszy etap ściśle związany jest z dokumentem programowym SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment), zawierającym ocenę zagrożeń związanych z poważną przestępczością zorganizowaną. Dokument ten opracowywany jest na podstawie danych dostarczanych przez różne instytucje, w tym organy ścigania państw członkowskich, agencje unijne (takie jak Frontex, Eurojust, EMCDDA) oraz inne współpracujące podmioty. Na tym etapie przeprowadzana jest analiza zagrożeń oraz określane są priorytetowe działania, które należy podjąć. Drugi etap realizowany jest we współpracy z Radą Unii Europejskiej oraz Komisją Europejską. Proces inicjuje Stały Komitet Współpracy Operacyjnej w zakresie Bezpieczeństwa Wewnętrznego (COSI) – organ doradczy Rady, który analizuje propozycje zawarte w dokumencie SOCTA. Komitet przekazuje swoje uwagi do Rady, która następnie ustala priorytety Unii Europejskiej dotyczące walki z przestępczością na dany cykl polityczny. Następnie Komisja Europejska organizuje spotkanie z udziałem przedstawicieli państw członkowskich, agencji tzw. byłego III filara oraz instytucji unijnych. W trakcie tego spotkania ustalany jest wykaz ogólnych celów strategicznych, tzw. MAPS (Multi-Annual Strategic Plans), który musi zostać zatwierdzony przez COSI. Trzeci etap obejmuje realizację wieloletnich planów strategicznych poprzez coroczne plany operacyjne, które również zatwierdzane są przez COSI. Każdy roczny plan jest nadzorowany przez przedstawiciela państwa członkowskiego, które zadeklarowało gotowość do jego realizacji, a na poziomie krajowym – przez krajowych koordynatorów EMPACT. Czwarty, ostatni etap dotyczy przeglądu i oceny wdrażanych działań. Zadanie to realizuje Europol, który monitoruje efektywność podejmowanych inicjatyw oraz dokonuje ich ewaluacji[78].

W ramach cyklu EMPACT na lata 2022–2025 Rada Unii Europejskiej określiła kluczowe priorytety w walce z poważną i zorganizowaną przestępczością. Obejmują one: siatki przestępcze wysokiego ryzyka, cyberataki, handel ludźmi, wykorzystywanie seksualne dzieci, przemyt migrantów, handel narkotykami, przestępczość przeciwko mieniu, oszustwa, przestępstwa gospodarcze i finansowe, przestępstwa przeciwko środowisku, handel bronią palną[79].

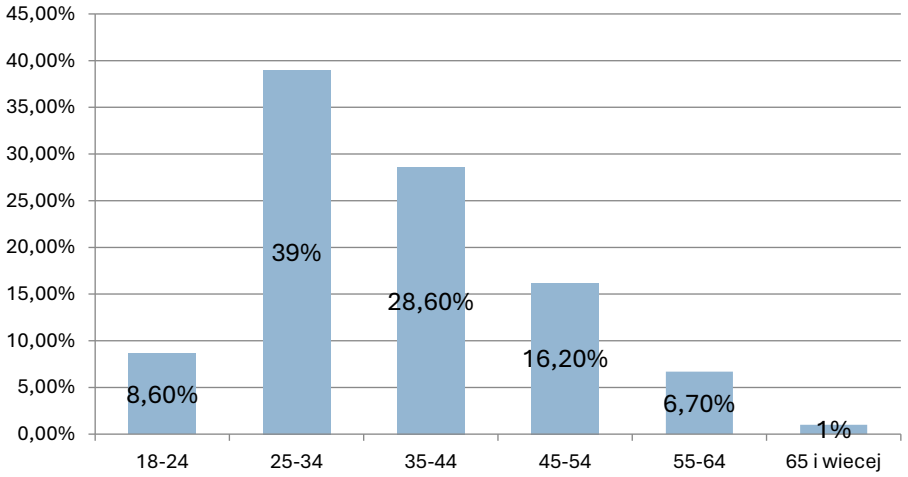
[78] E. Krzysztofik*, Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci.* Instytut Prawa Ustrojowego, Nr 7, 2023, s. 7-8.

[79] https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2023/numer-33-092023-r/236183,Architektura-bezpieczenstwa-miedzynarodowego.html (dostęp 22.03.2025 r.)

Ocena społecznego postrzegania przestępczości zorganizowanej i poziom poczucia bezpieczeństwa obywateli w Polsce w świetle badań

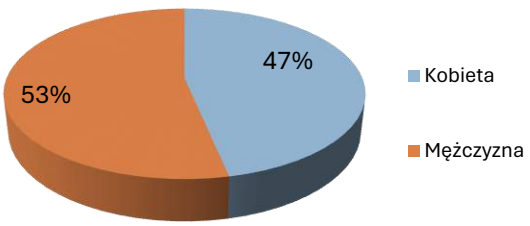
Do realizacji celów badawczych zastosowano metodę ilościową, wykorzystując kwestionariusz ankiety. Ankieta została udostępniona za pomocą linku: https://forms.gle/jU5fh5rbtKzzVghY7. Badanie przeprowadzono w okresie od 24 lutego do 24 kwietnia 2025 r. a udział w nim wzięło 105 osób. Uzyskane wyniki poddano analizie jakościowej oraz ilościowej i przedstawiono w formie opisowej i graficznej.

Ryc. 1. Struktura wiekowa respondentów

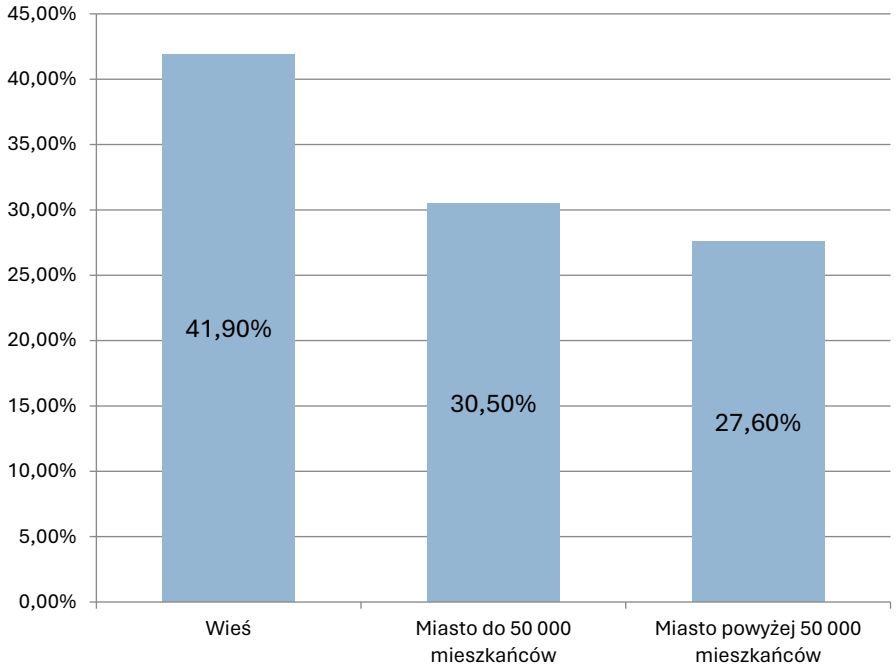
Źródło: Badania własne

Ryc. 2. Struktura płci ankietowanych

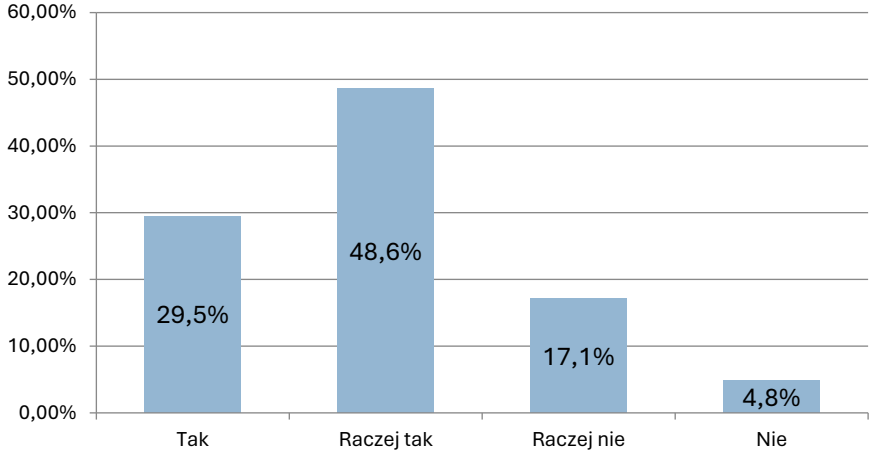
Źródło: Badania własne

Ryc. 3. Miejsce zamieszkania respondentów

Źródło: Badania własne

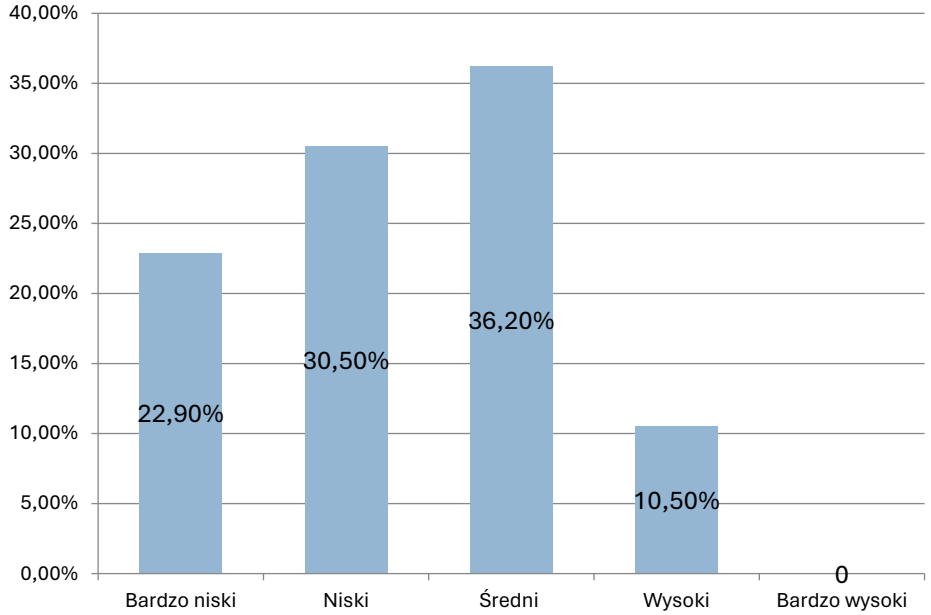
Ryc. 4. Poczucie bezpieczeństwa respondentów w Polsce

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi większość respondentów stwierdziła, że czuje się bezpiecznie na terenie Polski. Odpowiedzi „tak" i „raczej tak" udzieliło łącznie 78,1% ankietowanych, co może świadczyć o wysokim poziomie zaufania do stabilności społecznej i państwowej. Jednocześnie, łącznie 21,9% respondentów wyraziło zaniepokojenie swoim bezpieczeństwem w kraju, co może wynikać z doświadczeń w miejscu zamieszkania lub wpływu informacji medialnych.

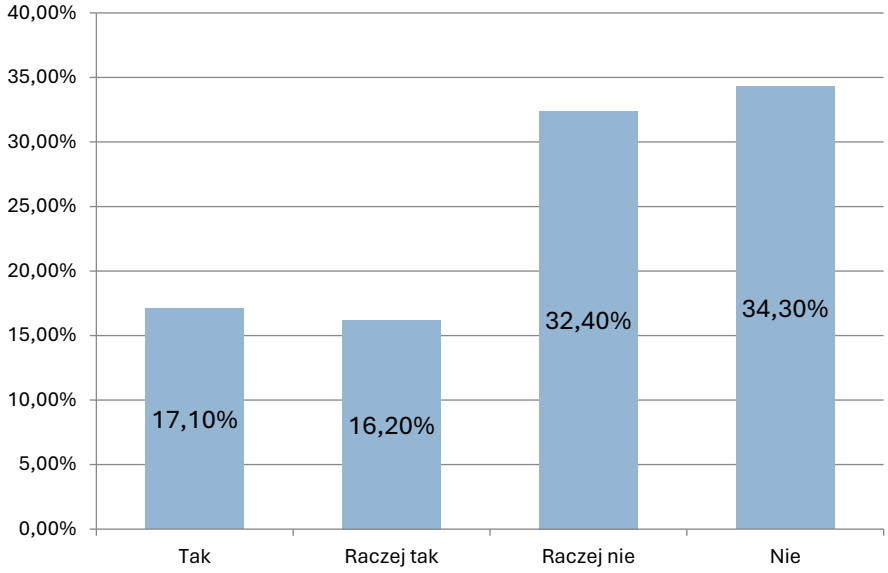
Ryc. 5. Ocena poziomu przestępczości w miejscu zamieszkania

Źródło: Badania własne

Na pytanie o poziom przestępczości zorganizowanej w miejscu zamieszkania zdecydowana większość respondentów oceniła ją jako średnią (36,2%). Łącznie 53,4% ankietowanych uznało poziom przestępczości za bardzo niski lub niski, co może świadczyć o zamieszkiwaniu spokojniejszych okolic, głównie wsi i mniejszych miast. Pojawiły się również odpowiedzi wskazujące na wysoki poziom przestępczości (10,5%), co może być powiązane z doświadczeniami w większych miastach.

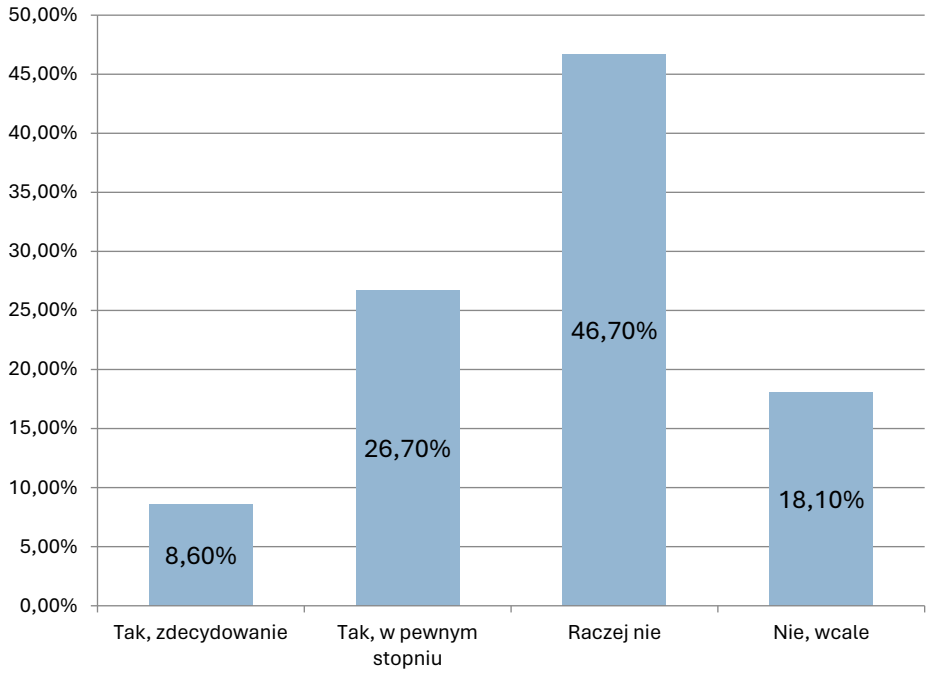
Ryc. 6. Postrzeganie oznak działalności przestępczości zorganizowanej w najbliższym otoczeniu

Źródło: Badania własne

Na pytanie o widoczność oznak działalności przestępczej w najbliższym otoczeniu największa grupa respondentów (34,3%) zaznaczyła odpowiedź „nie". Odpowiedź „raczej nie" wybrało 32,4% ankietowanych, co sugeruje, że pomimo braku bezpośredniej obserwacji działalności zorganizowanych grup przestępczych, nie wykluczają oni jej istnienia. Natomiast łącznie 33,3% respondentów wybrało odpowiedzi „tak" lub „raczej tak", co stanowi istotny sygnał, który wskazuje na możliwą obecność oznak działalności przestępczej w lokalnych społecznościach. Może to świadczyć o rosnącej świadomości mieszkańców na temat potencjalnych zagrożeń związanych z przestępczością zorganizowaną oraz o potrzebie zwiększenia czujności i działań prewencyjnych ze strony odpowiednich służb.

Ryc. 7. Subiektywna ocena zagrożenia przestępczością zorganizowaną w codziennym życiu

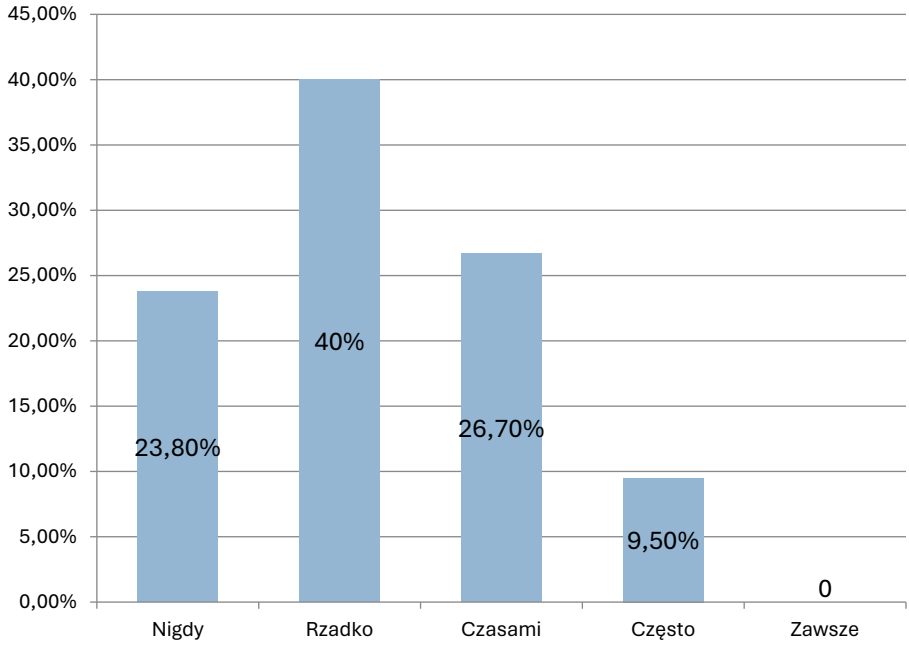

Źródło: Badania własne

Na pytanie o to, czy przestępczość zorganizowana stanowi zagrożenie dla codziennego życia, większość respondentów (46,7%) odpowiedziała, że raczej nie odczuwa jej wpływu. Kolejne 18,1% zadeklarowało, że wcale nie obawia się działalności zorganizowanych grup przestępczych. Z kolei 26,7% ankietowanych stwierdziło, że w pewnym stopniu odczuwa takie zagrożenie, co wskazuje na umiarkowany poziom niepokoju społecznego. Część respondentów (8,6%) uważa, że przestępczość zorganizowana stanowi realne zagrożenie w ich codziennym życiu. Wyniki badania wskazują, że chociaż większość społeczeństwa nie zauważa bezpośredniego wpływu przestępczości zorganizowanej na swoje codzienne życie, to pewna część respondentów odczuwa zagrożenie związane z tym zjawiskiem. Sugeruje to, że istnieją zarówno rzeczywiste, jak i postrzegane zagrożenia związane z działalnością grup przestępczych, co wskazuje na konieczność zwiększenia świadomości

społecznej, poprawy przejrzystości działań służb oraz efektywniejszej komunikacji ze strony odpowiednich instytucji krajowych i międzynarodowych.

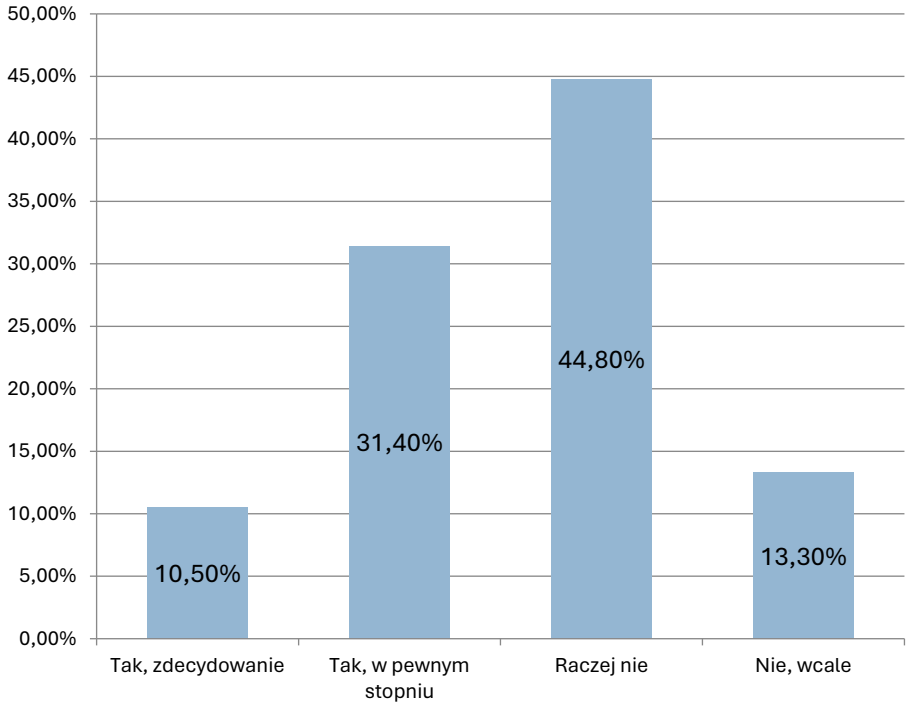
Ryc. 8. Częstotliwość obawy przed staniem się ofiarą przestępczości zorganizowanej

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o obawę przed staniem się ofiarą przestępstwa zorganizowanego, najczęściej wybieraną odpowiedzią było „rzadko" (40%), co sugeruje, że lęk przed przestępczością nie towarzyszy ankietowanym na co dzień. Kolejną najczęściej wybieraną odpowiedzią było „czasami" (26,7%). Odpowiedź „nigdy" wybrało 23,8% respondentów. Zaledwie 9,5% odpowiedziało, że często się obawia, co może być skutkiem traumatycznych doświadczeń lub mieszkania w szczególnie niebezpiecznym obszarze.

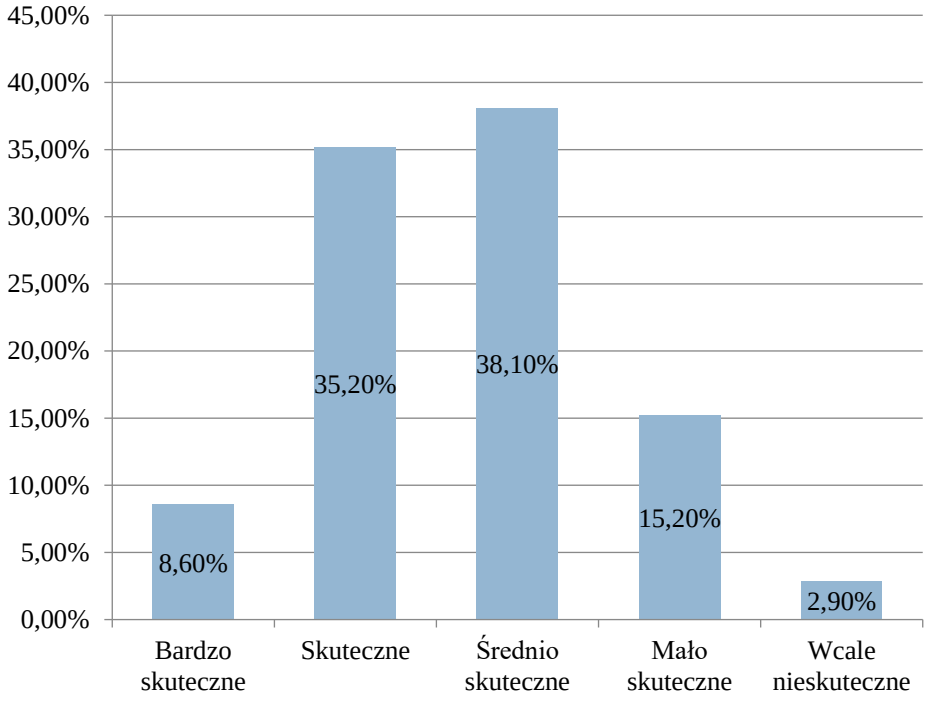
Ryc. 9. Poczucie zagrożenia przestępczością zorganizowaną wśród osób z otoczenia respondenta

Źródło: Badania własne

W pytaniu o poczucie zagrożenia przestępczością zorganizowaną wśród najbliższych, respondenci w większości (44,8%) stwierdzają, że raczej się nie boją, lub wcale się nie obawiają (13,3%), co świadczy o tym, że w ich otoczeniu nie jest to popularne zjawisko. Jednakże, wielu ankietowanych (31,4%) uważa, że w pewnym stopniu ich bliscy mogą być zagrożeni, a 10,5% wybrało odpowiedź „tak, zdecydowanie". Te osoby mogą być bardziej wyczulone na przejawy działalności przestępczych grup. Takie zróżnicowanie odpowiedzi może wskazywać na regionalne różnice w odczuwaniu bezpieczeństwa. W małych i dużych miastach, gdzie zjawiska przestępczości zorganizowanej mogą być bardziej widoczne, poczucie zagrożenia wobec bliskich bywa wyższe. Natomiast w aglomeracjach wiejskich, gdzie relacje społeczne są często bardziej zacieśnione, poczucie bezpieczeństwa i ochrony ze strony lokalnej społeczności może być silniejsze.

Ryc. 10. Ocena skuteczności działań służb państwowych w przeciwdziałaniu przestępczości zorganizowanej

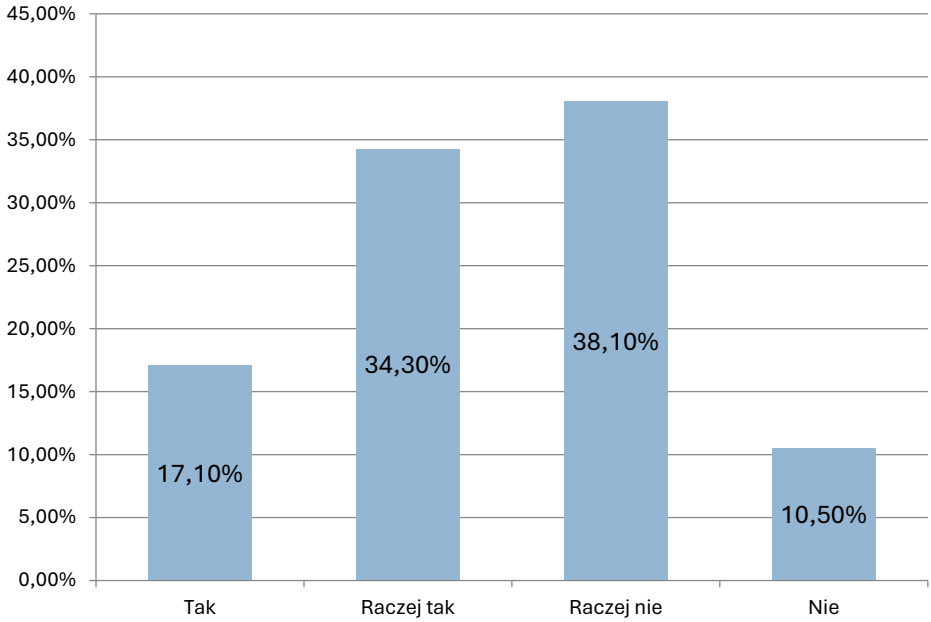

Źródło: Badania własne

Na pytanie o ocenę skuteczności działań służb państwowych w przeciwdziałaniu przestępczości zorganizowanej najwięcej respondentów stwierdziło, że ich działalność jest średnio skuteczna (38,1%), co może sugerować, że społeczeństwo dostrzega działania podejmowane przez służby, ale ocenia ich efektywność jako umiarkowaną. Odpowiedzi „mało skuteczne" i „wcale nieskuteczne" wybrało łącznie 18,1% respondentów, co świadczy o ich niskim zaufaniu do tych służb. Pozytywne opinie, czyli odpowiedzi „skuteczne" i „bardzo skuteczne", wskazało łącznie 43,8% badanych, co oznacza, że wiele osób docenia działania podejmowane przez instytucje państwowe. Wyniki te pokazują, że chociaż znacząca część społeczeństwa ocenia działania służb państwowych jako średnio skuteczne, to jednocześnie dość liczna grupa respondentów docenia ich wysiłki w walce z przestępczością zorganizowaną. Wskazuje to na potrzebę dalszego wzmacniania zaufania do służb poprzez poprawę efektywności ich działań, zwiększenie transparentności oraz lepszą

komunikację społeczną, co mogłoby prowadzić do podniesienia poziomu ogólnej satysfakcji obywateli z działań instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo.

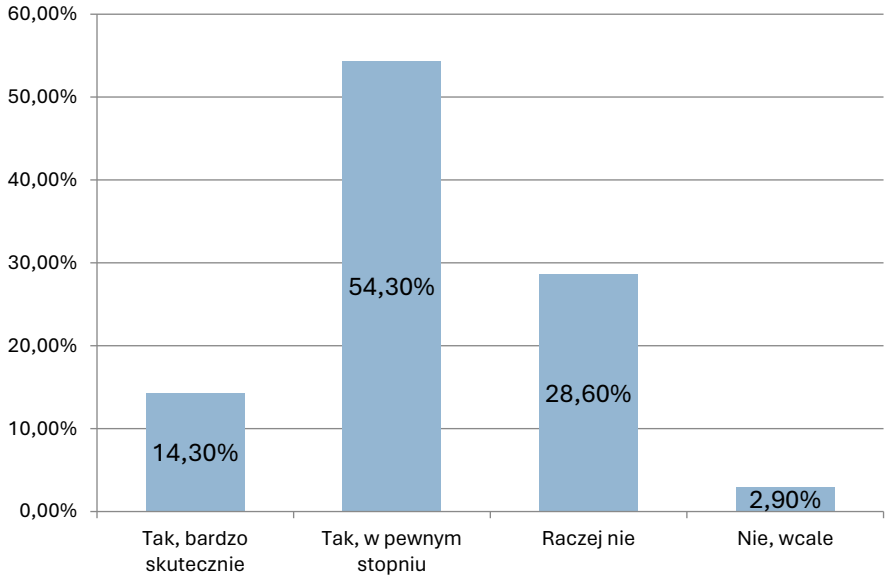
Ryc. 11. Ocena przygotowania instytucji państwowych do walki z przestępczością zorganizowaną

Źródło: Badania własne

Respondenci w odpowiedzi na pytanie o wystarczające przygotowanie instytucji państwowych do walki z przestępczością zorganizowaną najczęściej udzielali odpowiedzi „raczej nie" (38,1%), a odpowiedzi „nie" udzieliło 10,5%. Pozytywnych opinii, czyli odpowiedzi „raczej tak" i „tak", łącznie udzieliło 51,4%. Wyniki te pokazują, że opinie Polaków na temat przygotowania instytucji państwowych do walki z przestępczością zorganizowaną są mocno zróżnicowane. Choć większość respondentów ma raczej negatywne zdanie na ten temat, to jednak istotna grupa uważa, że instytucje państwowe są dobrze przygotowane. Tak duży podział może wskazywać na różnice w percepcji skuteczności działań służb, które mogą wynikać z lokalnych doświadczeń, różnej dostępności informacji oraz poziomu zaufania do władz.

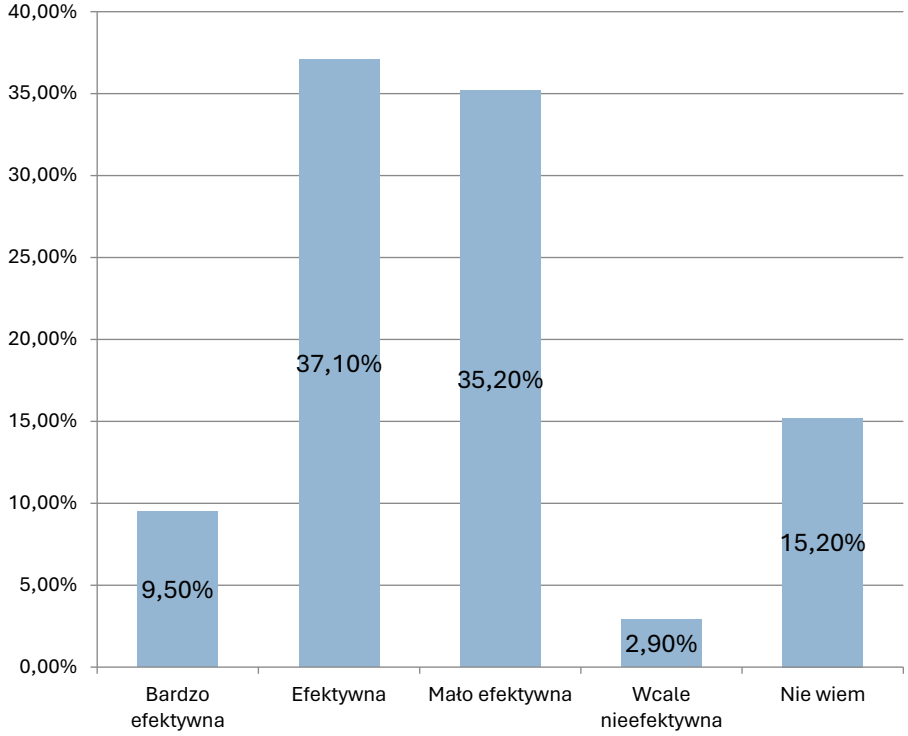
Ryc. 12. Postrzeganie skuteczności współpracy polskich instytucji z międzynarodowymi organizacjami

Źródło: Badania własne

Na pytanie o skuteczność współpracy polskich instytucji z międzynarodowymi organizacjami w walce z przestępczością zorganizowaną ankietowani w zdecydowanej większości udzielali pozytywnych opinii. Odpowiedź „tak, w pewnym stopniu" wybrało 54,3%, natomiast „tak, bardzo skutecznie" 14,3%. Zdecydowana mniejszość respondentów uważa, że współpraca jest niewystarczająco skuteczna. Odpowiedzi „raczej nie" i „nie, wcale" łącznie uzyskały 31,5%. Wyniki wskazują, że społeczeństwo w Polsce generalnie ocenia współpracę polskich instytucji z międzynarodowymi organizacjami w walce z przestępczością zorganizowaną jako skuteczną, choć z pewnym poziomem sceptycyzmu. Chociaż zdecydowana większość uważa tę współpracę za efektywną, nieznaczna grupa respondentów wskazuje na jej ograniczenia. Może to sugerować, że istnieje potrzeba dalszego rozwijania i udoskonalania międzynarodowej współpracy, zwłaszcza w obszarach, które są szczególnie wrażliwe lub wymagają większej koordynacji działań.

Ryc. 13. Ocena współpracy służb porządkowych i instytucji międzynarodowych

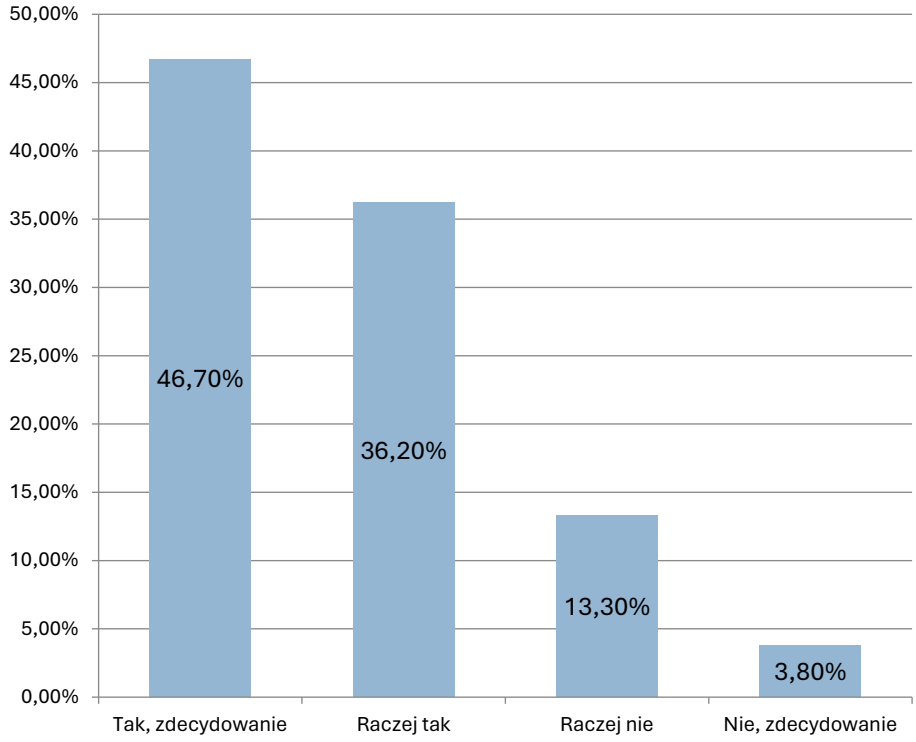

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o ocenę współpracy między polskimi służbami porządkowymi a instytucjami międzynarodowymi respondenci mieli podzielone zdania. Najwięcej ankietowanych (37,1%) wybrało odpowiedź „efektywna", wyrażając zaufanie wobec współpracy transgranicznej. Również wiele osób wybrało „mało efektywna" (35,2%), a wybór tej odpowiedzi może być odzwierciedleniem ogólnego poczucia niedoskonałości systemu walki z przestępczością zorganizowaną. Respondenci w 15,2% ostrożnie podchodzili do pytania i wybierali odpowiedź „nie wiem", co może wynikać z braku wiedzy w tym temacie. Odpowiedzi „bardzo efektywna" udzieliło 9,5%, natomiast 2,9% respondentów uważa tę współpracę za wcale nieefektywną. Wyniki wskazują na wyraźny podział w opiniach na temat współpracy między polskimi służbami porządkowymi a międzynarodowymi instytucjami. Choć większość respondentów uznaje tę współpracę za efektywną, to równocześnie

znacząca grupa wyraża wątpliwości co do jej pełnej skuteczności. Należy zauważyć, że część ankietowanych wykazuje ostrożność lub brak wiedzy na ten temat, co sugeruje konieczność poprawy komunikacji i transparentności w zakresie działań służb oraz wzmocnienia edukacji na temat współpracy międzynarodowej w tej dziedzinie.

Ryc. 14. Opinia na temat potrzeby zwiększenia współpracy międzynarodowej w walce z przestępczością zorganizowaną

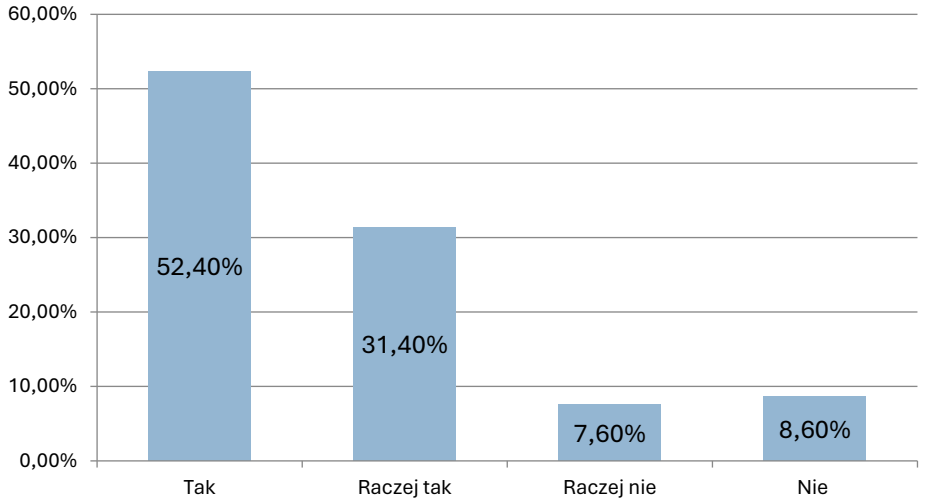

Źródło: Badania własne

W pytaniu mającym na celu zebranie opinii respondentów na temat potrzeby zwiększenia współpracy międzynarodowej w walce z przestępczością zorganizowaną najczęściej wybieraną odpowiedzią była „tak, zdecydowanie" (46,7%), a „raczej tak" (36,2%). Może to świadczyć o tym, że społeczeństwo dostrzega znaczenie globalnych działań przeciw przestępczości. Odpowiedzi „raczej nie" i „nie, zdecydowanie" udzieliło łącznie 17,1% ankietowanych.

Wyniki wskazują na silne poparcie społeczne dla intensyfikacji współpracy międzynarodowej w walce z przestępczością zorganizowaną. Większość respondentów dostrzega wagę globalnych działań w tym zakresie, co sugeruje, że istnieje szerokie zrozumienie dla potrzeby współdziałania między krajami w przeciwdziałaniu przestępczości. Jednocześnie niewielka grupa respondentów wyraża sceptycyzm, co może wskazywać na potrzebę dalszej edukacji i komunikacji na temat efektywności międzynarodowej współpracy w tej dziedzinie.

Ryc. 15. Świadomość ankietowanych na temat współpracy Polski z organizacjami międzynarodowymi

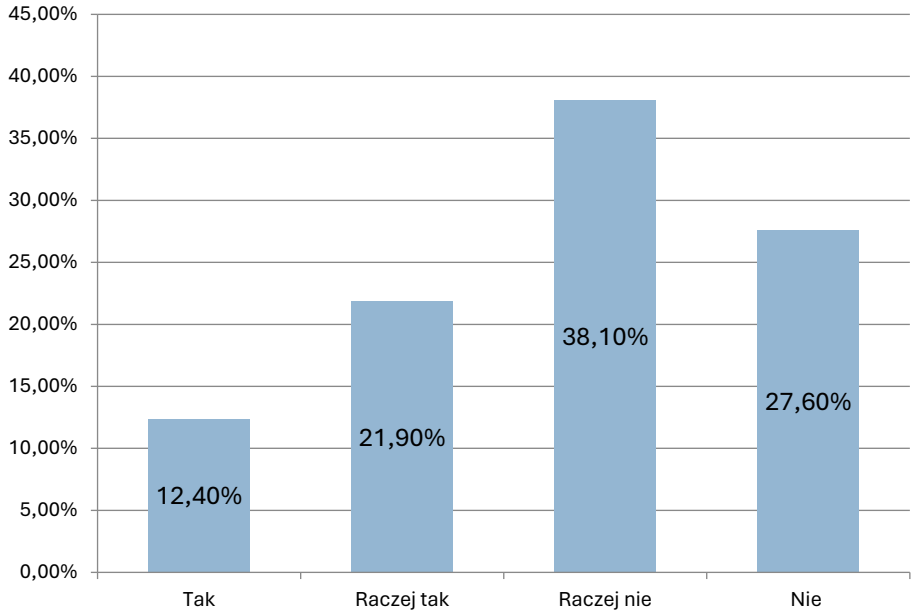

Źródło: Badania własne

W pytaniu sprawdzającym świadomość na temat współpracy Polski z organizacjami międzynarodowymi respondenci wykazali się wysoką wiedzą, ponieważ aż 52,4% zaznaczyło odpowiedź „tak", a 31,4% wybrało odpowiedź „raczej tak". Świadczy to o wysokim zorientowaniu Polaków na temat walki z przestępczością zorganizowaną. Zdecydowana mniejszość ankietowanych (16,2%) łącznie wybrała odpowiedzi przeczące. Wyniki wskazują na wysoką świadomość Polaków w zakresie współpracy z międzynarodowymi organizacjami w kontekście przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej. Większość respondentów jest dobrze poinformowana o międzynarodowych działaniach, co może sugerować, że społeczeństwo jest zainteresowane i docenia globalne wysiłki na rzecz zwalczania przestępczości. Jednakże,

niewielka część badanych wykazuje brak wiedzy lub nie jest przekonana o tej współpracy, co może wskazywać na potrzebę dalszej edukacji publicznej na ten temat.

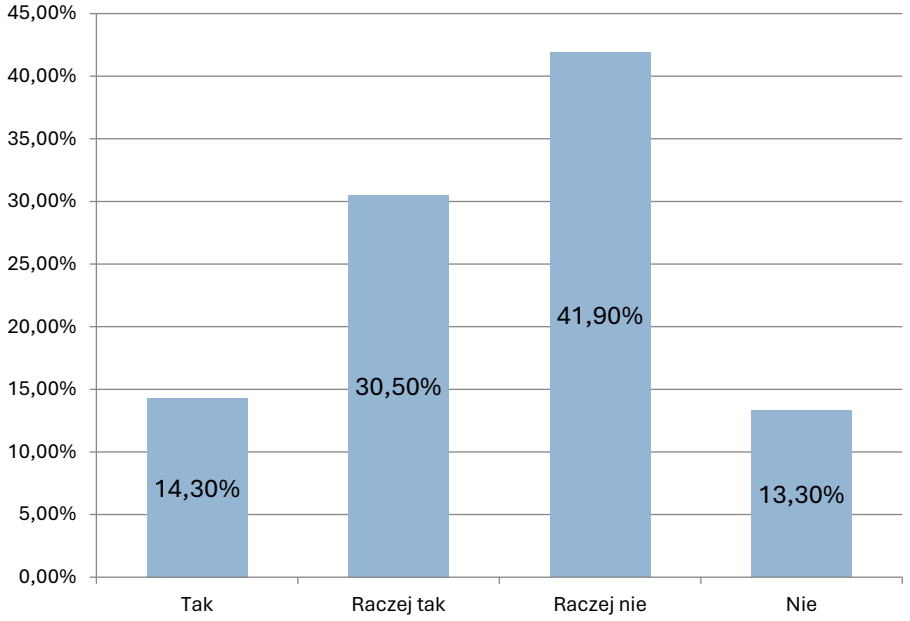
Ryc. 16. Ocena widoczności kampanii informacyjnych w mediach dotyczących przestępczości zorganizowanej

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o widoczność kampanii informacyjnych w mediach dotyczących przestępczości zorganizowanej najczęściej wybieraną opcją było „raczej nie" (38,1%) i „nie" (27,6%). Na podstawie tych danych można stwierdzić, że społeczeństwo dostrzega braki w zakresie informowania o przestępczości zorganizowanej i zauważa potrzebę zwiększenia takich kampanii, które są głównym źródłem informacji. Odpowiedzi pozytywnych „tak" i „raczej tak" udzieliło łącznie 34,3% respondentów.

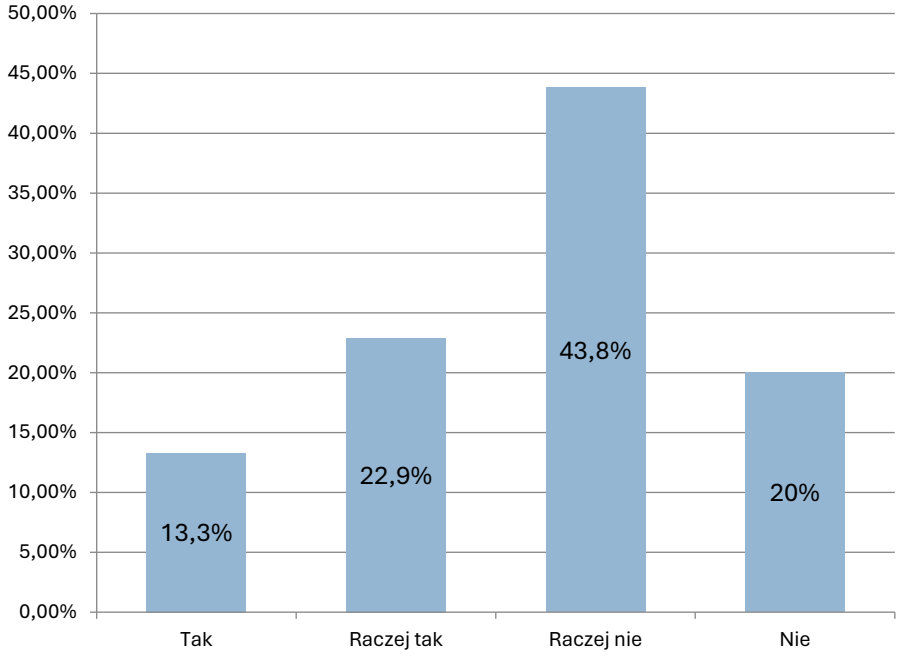
Ryc. 17. Opina respondentów o finansowaniu działań prewencyjnych przez państwo

Źródło: Badania własne

Opinia respondentów o finansowaniu działań prewencyjnych przez państwo jest mocno podzielona. Najwięcej ankietowanych wybrało odpowiedź „raczej nie" (41,9%), z kolei 30,5% wybrało odpowiedź „raczej tak". Odpowiedź „tak" wybrało 14,3%, a „nie" 13,3%. Z racji tego, że większa część respondentów wybrała odpowiedzi negatywne, może to świadczyć o tym, że społeczeństwo domaga się od państwa większego zaangażowania w finansowanie działań prewencyjnych.

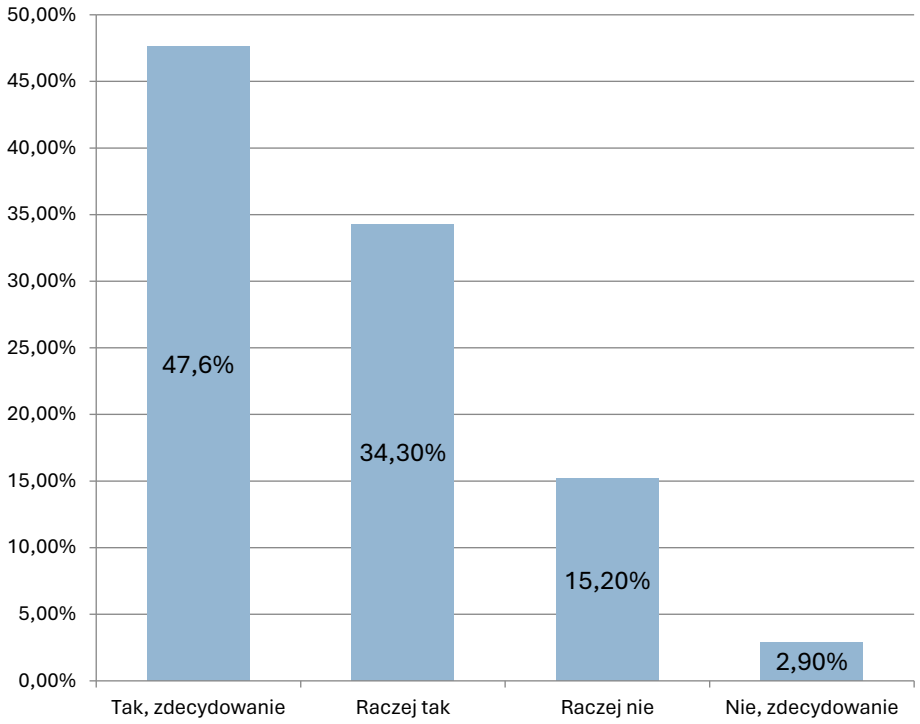
Ryc. 18. Ocena dostępności programów edukacyjnych na temat zagrożeń związanych z przestępczością zorganizowaną

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o ocenę dostępności programów edukacyjnych na temat zagrożeń związanych z przestępczością zorganizowaną respondenci w większości wybrali odpowiedź „raczej nie" (43,8%), natomiast 20% wybrało opcję „nie". Odpowiedzi „raczej tak" udzieliło 22,9% respondentów, natomiast „tak" – 13,3%. Zdecydowana większość ankietowanych łącznie udzieliła odpowiedzi negatywnych, co może świadczyć o potrzebie edukacji społeczeństwa o przestępczości zorganizowanej i zagrożeniach z nią związanych.

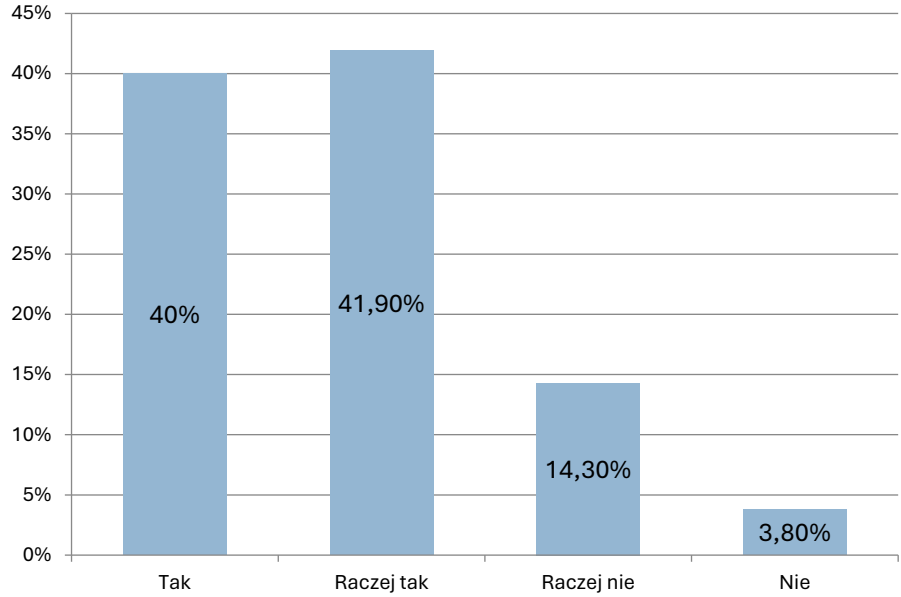
Ryc. 19. Potrzeba wprowadzenia dodatkowych działań edukacyjnych w szkołach

Źródło: Badania własne

Zbierając opinie ankietowanych na temat potrzeby wprowadzenia dodatkowych działań edukacyjnych w szkołach na temat przestępczości zorganizowanej, można stwierdzić, że taka potrzeba istnieje, ponieważ najwięcej respondentów udzieliło odpowiedzi „tak, zdecydowanie" (47,6%), a kolejną najczęściej wybieraną opcją było „raczej tak" (34,3%). Łącznie 18,1% respondentów uważa, że dodatkowe działania edukacyjne w szkołach nie są potrzebne.

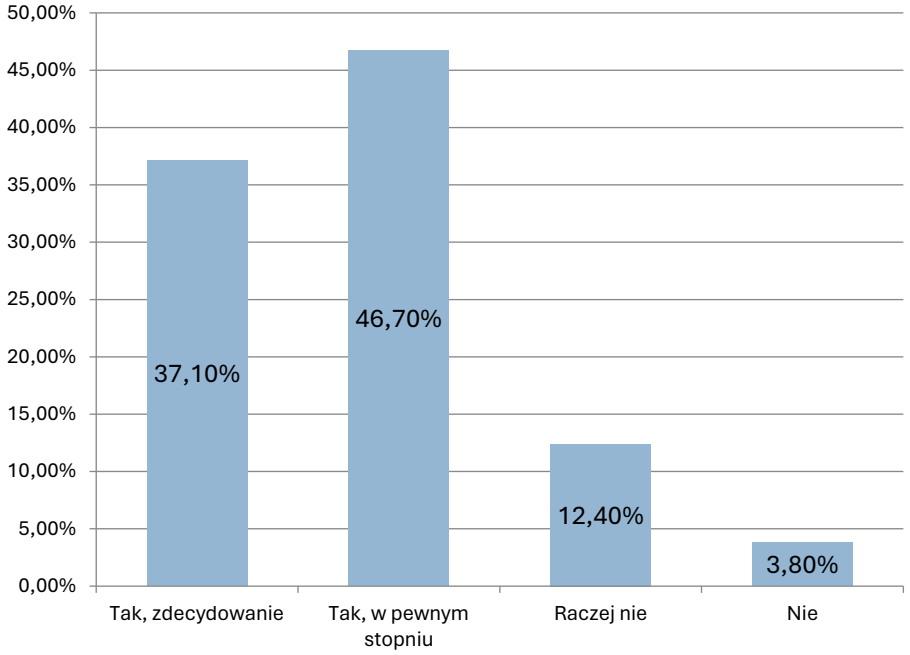
Ryc. 20. Poziom poparcia dla większego zaangażowania obywateli w walkę z przestępczością zorganizowaną

Źródło: Badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych, łącznie 81,9%, wyraziła poparcie dla większego zaangażowania obywateli w walkę z przestępczością zorganizowaną. To świadczy o tym, że większość społeczeństwa jest gotowa współpracować w większym zakresie z instytucjami, by niwelować przestępczość w Polsce. Odpowiedź „raczej nie" wybrało 14,3% respondentów, natomiast opcję „nie" – 3,8%.

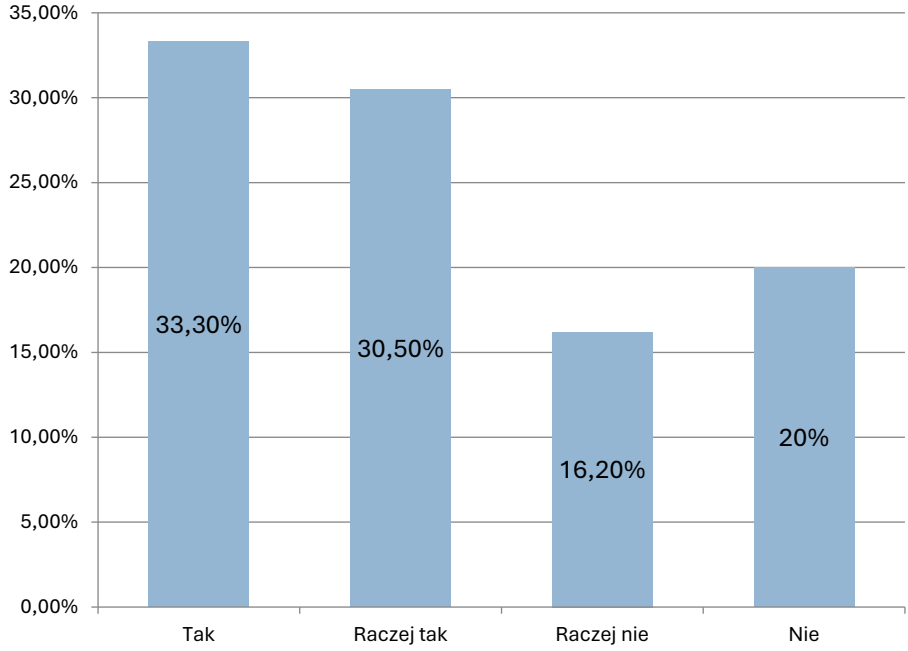
Ryc. 21. Ocena roli mediów w zapobieganiu przestępczości zorganizowanej w Polsce

Źródło: Badania własne

Respondenci w odpowiedzi na pytanie o ocenę roli mediów w zapobieganiu przestępczości zorganizowanej w Polsce najczęściej wybierali odpowiedź „tak, w pewnym stopniu" (46,7%) i „tak, zdecydowanie" (37,1%). Może to świadczyć o tym, że społeczeństwo docenia rolę informacyjną mediów w zapobieganiu przestępczości. Odpowiedzi przeczących łącznie udzieliło 16,2% respondentów.

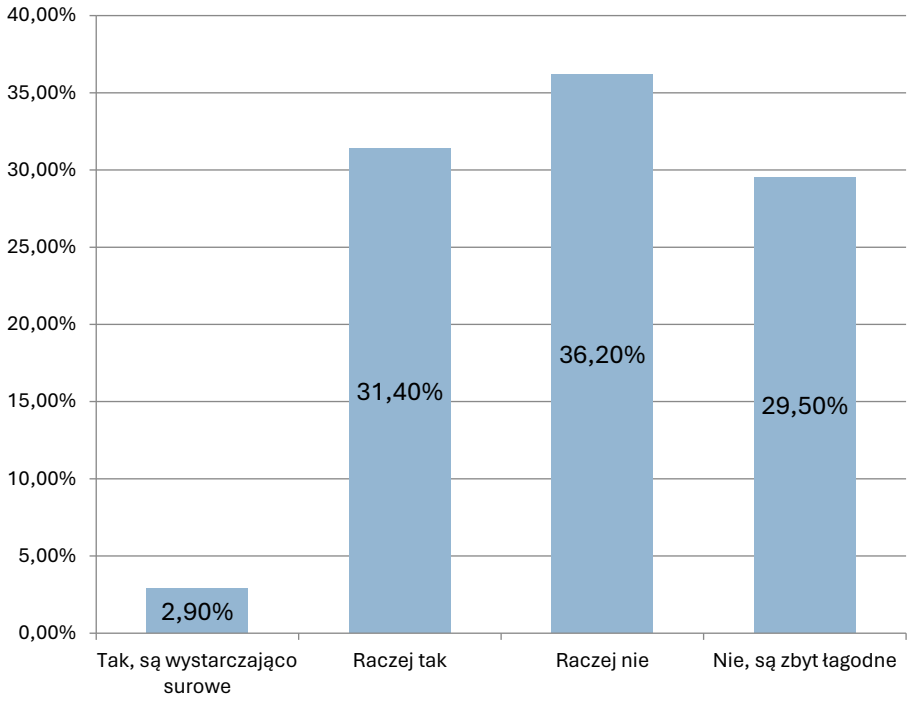
Ryc. 22. Świadomość ankietowanych na temat programów resocjalizacyjnych

Źródło: Badania własne

Zdecydowana większość ankietowanych, łącznie 63,8%, jest świadoma programów resocjalizacyjnych, które mogą pomóc w walce z przestępczością zorganizowaną, co stanowi pozytywny sygnał dotyczący poziomu wiedzy społeczeństwa. Jednakże, dość wysoki odsetek odpowiedzi negatywnych (36,2%) wskazuje na konieczność zwiększenia działań informacyjno-edukacyjnych.

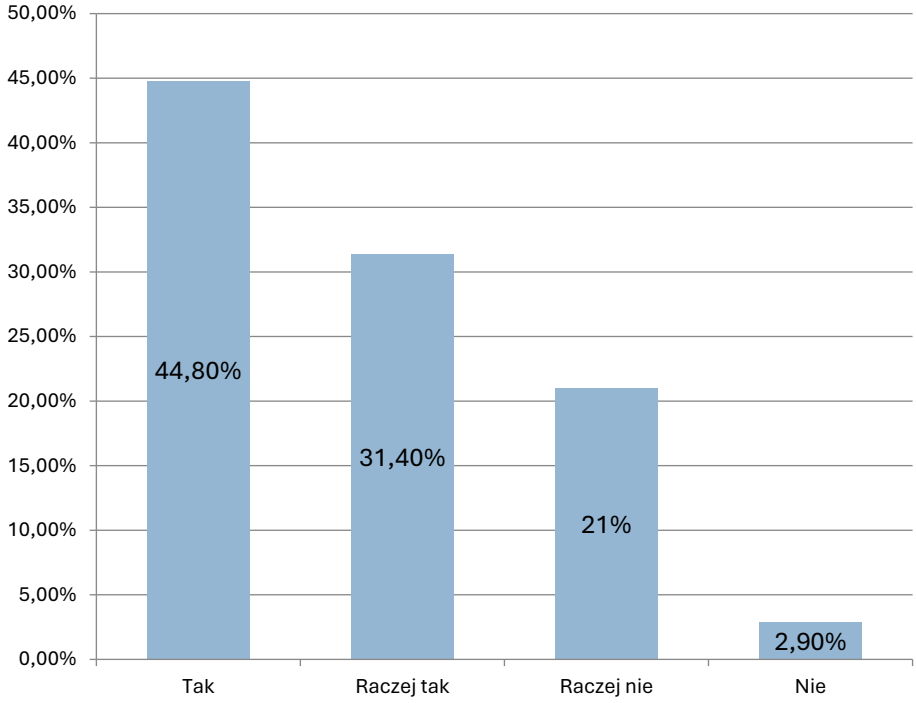
Ryc. 23. Opinia respondentów na temat surowości kar za przestępstwa zorganizowane

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o opinię respondentów na temat surowości kar za przestępstwa zorganizowane, łącznie 65,7% uważa, że są one zbyt łagodne. Może to świadczyć o tym, że społeczeństwo oczekuje bardziej surowych kar za przestępstwa zorganizowane. Z kolei 34,3% ankietowanych uważa, że kary są odpowiednio surowe i nie wymagają zmian.

Ryc. 24. Potrzeba wprowadzenia dodatkowych przepisów prawnych w walce z przestępczością zorganizowaną

Źródło: Badania własne

W odpowiedzi na pytanie o potrzebę wprowadzenia dodatkowych regulacji prawnych w walce z przestępczością zorganizowaną, najczęściej wybieraną odpowiedzią było „tak" (44,8%), a kolejną „raczej tak" (31,4%). Może to świadczyć o tym, że społeczeństwo oczekuje zmian w systemie prawnym w celu zwiększenia skuteczności w przeciwdziałaniu przestępczości. Łącznie 23,9% respondentów uważa, że dodatkowe przepisy prawne nie są konieczne.

Podsumowanie

Problematyka przestępczości zorganizowanej podjęta w niniejszym opracowaniu miała na celu zbadanie społecznych odczuć, ocen oraz oczekiwań wobec działań podejmowanych przez instytucje krajowe i międzynarodowe w zakresie przeciwdziałania temu zjawisku. Analiza literatury przedmiotu oraz wyniki przeprowadzonych badań umożliwiły pogłębione

zrozumienie społecznego postrzegania bezpieczeństwa oraz ocenę skuteczności struktur państwowych i międzynarodowych w zwalczaniu zorganizowanej przestępczości.

Przeprowadzone badania dostarczyły istotnych informacji dotyczących społecznych ocen i oczekiwań wobec systemu zwalczania przestępczości zorganizowanej. Uzyskane wyniki mogą posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych analiz oraz przyczynić się do opracowania bardziej efektywnych strategii przeciwdziałania temu zjawisku. Pomimo dużej skali wyzwań, świadomość społeczna oraz potrzeba wprowadzenia zmian są wyraźnie zauważalne.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz danych uzyskanych w ramach badań empirycznych można sformułować następujące wnioski:

1. Poczucie bezpieczeństwa społecznego w Polsce, choć relatywnie wysokie, nie znajduje pełnego odzwierciedlenia w przekonaniu o kontroli państwa nad zjawiskiem przestępczości zorganizowanej.
2. Instytucje krajowe są postrzegane jako kluczowe podmioty odpowiedzialne za zwalczanie przestępczości zorganizowanej.
3. Współpraca międzynarodowa w zakresie przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej jest uznawana za istotną i wartościową.
4. Społeczeństwo oczekuje większego zaangażowania państwa w walkę z przestępczością zorganizowaną, zarówno poprzez skuteczniejsze egzekwowanie przepisów prawa, jak i lepsze wykorzystanie możliwości wynikających z międzynarodowej współpracy operacyjnej i strategicznej.

Bibliografia

Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Wydawnictwo Delfin, Warszawa 2005.

Bielawski R., *Zakres przedmiotowo-podmiotowy przestępczości zorganizowanej*, Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono, Nr 1, 2020.

Czermińska M., *Graniczny ruch towarowy w Unii Europejskiej – wybrane aspekty z punktu widzenia procedur celnych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Nr 369, 2014.

Di Nicola A., *Towards digital organized crime and digital sociology of organized crime*, Springer, 2022.

Dragan A., *System Informacyjny Schengen drugiej generacji jako nowoczesne rozwiązanie informatyczne*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, Nr 1, Lublin 2015.

Fałdowski M., *Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnych – Interpol w zwalczaniu wybranych zagrożeń XXI w.*, Akademia Sztuki Wojennej, Nr 1, Warszawa 2023.

Fałdowski M. *Relewantny charakter Interpolu w dziedzinie współpracy międzynarodowej*, Wydział Sztuki Wojennej, Nr 1, Warszawa 2024.

Fehler W., *Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych jako instrument polityki bezpieczeństwa wewnętrznego UE*, *Wschód Europy*, Nr 6, 2020.

Filipkowski W., *Formy przestępczości zorganizowanej,* [w:] *Przestępczość zorganizowana*, red. E.W. Pływaczewski, Warszawa 2011.

Gocko B., *Unijne systemy informacyjne na potrzeby zarządzania granicami i bezpieczeństwa wewnętrznego*, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Przemyślu, 2023.

Hernacka A.M., *Rola Centralnego Biura Śledczego Policji w walce z przestępczością zorganizowaną. Zarys problematyki funkcjonowania służby*, Humanities and Social Sciences, Nr 3, 2017.

Karpiel D., *Przestępczość zorganizowana*, *Internetowy Przegląd Prawniczy*, 2017.

Koza K., *Sposoby walki z przestępczością zorganizowaną w Polsce i w Europie*, Młody Jurysta, Nr 1, 2023.

Kotarbiński T., *Elementy teorii poznania, logiki i metodologii nauk*, Warszawa 1961.

Krajniak O., *Zorganizowane grupy przestępcze. Studium kryminalistyczne*, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.

Krzysztofik E., *Europejska Multidyscyplinarna Platforma Przeciwko Zagrożeniom Przestępczym w walce z przestępczością seksualną wobec dzieci*, Instytut Prawa Ustrojowego, Nr 7, 2023.

Laskowska K., *Rola korupcji w działalności zorganizowanych grup przestępczych*, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, 2014.

Mądrzejowski W., *Przestępczość zorganizowana*, Editions Spotkania Spółka, Warszawa 2015.

Maj J., Gręzicki M., *Uwarunkowania prawne kompetencji konstytucyjnych organów państwa w sferze bezpieczeństwa i obronności w kontekście polityki międzynarodowej*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Nauk Ekonomicznych*, Nr 23, 2019.

Mapa korupcji., *Stan korupcji w Polsce na podstawie danych statystycznych przekazanych przez służby i organy państwowe za lata 2004-2009*, CBA, Warszawa 2010.

Marczyk A., *Główne rodzaje przestępczości zorganizowanej*, *Scientific Journal for Students and PHD Candidates*, Nr 2, 2013.

Piekło B., *Zasada podwójnej karalności w kontekście przestępczości zorganizowanej w Unii Europejskiej*, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Warszawie, Nr 4, Warszawa 2024.

Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław-Warszawa, 1967. [w:] M. Łobocki: *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1982.

Pilch T., Baumann T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, wyd. 2, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.

Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2010 r., MSWiA, Warszawa 2011.

Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 r., MSW, Warszawa 2012.

Stelmach J., *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie. Zarys problematyki*, Safety Project, Wrocław 2022.

Szkudlarek J., *Przeciwdziałanie praniu pieniędzy z wykorzystaniem walut wirtualnych*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Nr 24, 2022.

Więc J. J., *Powstanie i rozwój przestrzeni wolności bezpieczeństwa i sprawiedliwości w ramach Unii Europejskiej (1997–2004)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Wasilewski S., *Przestępczość zorganizowana w Polsce po 1989 r. – Pruszków i Wołomin*, *Świat Idei i Polityki*, Tom 17, 2018.

Wódka M., *Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie*, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Nr 2, 2015.

Wojnarowski J., *Jak rozwiązać problem badawczy*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2004.

Wojtalewicz M., Speichert-Zalewska B., *Cryminal analysis – an effective tool for combating organised economic crime*, Przegląd Policyjny, 2019.

Wyligała H., *Cyfryzacja zarządzania migracjami w Unii Europejskiej*, Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego, Nr 2, 2019.

Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, WSIP, Warszawa 1995.

Zenderowski R., *Technika pisania prac magisterskich. Krótki przewodnik po metodologii pisania prac dyplomowych*, CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2008.

Źródła internetowe

https://cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html (dostęp 25.02.2025)

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przestepczosc;3963635 (dostęp 13.01.2025)

https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2023/numer-33-092023-r/236183,Architektura-bezpieczenstwa-miedzynarodowego.html (dostęp 22.03.2025)

https://sjp.pwn.pl/slowniki/zorganizowa%C4%87.html (dostęp 13.01.2025)

https://szostek-bar.pl/jak-dziala-wspolpraca-miedzynarodowa-w-zwalczaniu-przestepczosci (dostęp 14.03.2025)

https://www.gov.pl/web/kas/zadania-kas (dostęp 28.02.2025)

Akty prawne

Decyzja Rady z 06.04.2009 r. ustanawiająca Europejski Urząd Policji (Europol) (Dz. U. UE.L.2009.121.37).

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz. U. z 1947 r., Nr 23, poz. 90).

Konwencja Narodów Zjednoczonych o zwalczaniu nielegalnego obrotu środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi (Dz. U. 1995.15.69).

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko korupcji (Dz. U. 2007.84.563).

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. (Dz. U. 2005 nr 18 poz. 158).

Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz. U. 1952.41.278).

Ustawa z 01.03.2028 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2018 poz. 723).

Ustawa z 06.04.1990 r. o Policji (Dz. U. 1990 nr 30 poz. 179).

Ustawa z 09.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. 2006 Nr 104 poz. 708).

Ustawa z 10.06.2016 r. o działaniach antyterrorystycznych (Dz. U. 2016 poz. 904).

Ustawa z 21.06.1996 r. o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracyjnych (Dz. U. z 1996 r. Nr 106, poz. 491).

Ustawa z 24.08.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. 2001 Nr 123 poz. 1353).

Ustawa z 25.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. 2002 Nr 74 poz. 676).

Ustawa z 26.06.2014 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2014 poz. 1199).

Ustawa z 28.01.2016 r. Prawo o prokuraturze (Dz. U. 2016 poz. 177).

mgr Klaudia Piątek

SŁUŻBA CELNO-SKARBOWA W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA GRANIC POLSKI

Wstęp

Bezpieczeństwo granic państwowych stanowi jeden z kluczowych filarów zapewnienia ładu i porządku publicznego w każdym suwerennym państwie. Szczególną rolę w tym kontekście odgrywają wyspecjalizowane formacje, których zadaniem jest zarówno kontrola legalności przemieszczania się osób i towarów, jak i przeciwdziałanie zjawiskom przestępczym zagrażającym bezpieczeństwu narodowemu. W Polsce jedną z takich formacji jest Służba Celno-Skarbowa, której działalność – szczególnie w kontekście zabezpieczenia granic – zyskała na znaczeniu w obliczu dynamicznych przemian geopolitycznych, rozwoju przestępczości transgranicznej oraz postępującej globalizacji handlu.

Tematyka opracowania koncentruje się wokół roli i działań Służby Celno-Skarbowej w kontekście bezpieczeństwa granic Polski. Analiza została przeprowadzona zarówno na płaszczyźnie instytucjonalno-prawnej, jak i praktycznej, uwzględniając opinie społeczne oraz ocenę skuteczności funkcjonowania tej formacji w rzeczywistości współczesnych zagrożeń. Zamieszczono także badania własne, których celem było ustalenie poziomu świadomości społecznej oraz społecznej percepcji efektywności działań Służby Celno-Skarbowej.

Rola Służby Celno-Skarbowej w zapewnieniu bezpieczeństwa granic Polski

Służba Celno-Skarbowa to kluczowy organ działający w ramach Krajowej Administracji Skarbowej (KAS), utworzonej 1 marca 2017 roku na podstawie Ustawy z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej[1]. Przed wejściem w życie w/w ustawy Służba Celno-Skarbowa oparta była na trzech różnych instytucjach, tj. administracja podatkowa, służba celna oraz kontrola skarbowa.

Administracja podatkowa funkcjonowała w oparciu o Ustawę z dnia 10 lipca 2015 r. o administracji podatkowej, której celem była realizacja dochodów z tytułu podatków, niepodatkowych należności budżetowych, jak również zapewnienie obsługi i wsparcia podatnika w prawidłowym wykonywaniu obowiązków podatkowych[2].

Kontrola skarbowa działała w oparciu o Ustawę z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej, miała na celu przede wszystkim zabezpieczenie interesów oraz praw majątkowych Skarbu Państwa, a także zapewnienie efektywnego wykonania zobowiązań podatkowych oraz innych opłat, które generują dochody budżetu i funduszy celowych państwa[3].

Służba Celna pracowała na mocy Ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej, która regulowała jej działania i organizację. Służba Celna jako jednolita umundurowana formacja miała za zadanie zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa obszaru celnego Unii Europejskiej między innymi zgodności z prawem importu oraz eksportu towarów a także wykonywania obowiązków określonych w przepisach odrębnych np. w zakresie podatku akcyzowego[4].

Połączenie tych trzech odrębnych wcześniej instytucji pozwoliło na uproszczenie zarządzania i zwiększenie skuteczności działań, w szczególności w obszarach związanych z bezpieczeństwem granic i zwalczaniem przestępczości gospodarczej[5].

W Służbie Celno-Skarbowej służą funkcjonariusze, którzy swoje zadania wykonują w różnych środowiskach, tj. na granicy państwa, w urzędach oraz w ruchu lądowym[6]. SCS pracuje na różnorodnych stanowiskach służbowych:

1 Dz. U. 2016 poz. 1947.
2 Dz. U. 2015 poz. 1269.
3 Dz. U. 2016 poz. 720.
4 Dz. U. 2009 nr 168 poz. 1323.
5 https://www.gov.pl/web/kas/struktura-kas (dostęp 13.01.2025).
6 https://www.gov.pl/web/kas/sluzba-celno-skarbowa (dostęp 13.01.2025).

kierownicze, eksperckie, specjalistyczne. Aplikowanie na wybrane stanowisko, wymaga okazania dyplomu ukończenia studiów wyższych na kierunku: bezpieczeństwo wewnętrzne, logistyka, prawo administracyjne, ekonomia[7].

Tabela 1. Przedstawienie stanowisk służbowych SCS – Ministerstwo Finansów

Stanowisko kierownicze	Stanowisko eksperckie	Stanowisko specjalistyczne
Szef Krajowej Administracji Skarbowej	starszy ekspert Służby Celno-Skarbowej	starszy specjalista Służby Celno-Skarbowej
Zastępca Szefa Krajowej	dziekan	specjalista Służby Celno-Skarbowej
Administracji Skarbowej naczelnik wydziału	ekspert Służby Celno-Skarbowej	młodszy specjalista Służby Celno-Skarbowej
	młodszy ekspert Służby Celno-Skarbowej	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 27 lutego 2017 roku w sprawie stanowisk służbowych funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej, trybu awansowania oraz dokonywania zmian na stanowiskach służbowych.

Tabela 2. Przedstawienie stanowisk służbowych SCS – Izby administracji skarbowej, urzędy skarbowe oraz urzędy celno-skarbowe

Stanowisko kierownicze	Stanowisko eksperckie	Stanowisko specjalistyczne
dyrektor i zastępca Izby Administracji Skarbowej	radca skarbowy	starszy specjalista Służby Celno-Skarbowej
naczelnik i zastępca Urzędu Skarbowego	starszy ekspert Służby Celno-Skarbowej	specjalista Służby Celno-Skarbowej
naczelnik i zastępca Urzędu Celno-Skarbowego	ekspert Służby Celno-Skarbowej	młodszy specjalista Służby Celno-Skarbowej
kierownik i zastępca oddziału	kapelan	
naczelnik i zastępca wydziału	młodszy ekspert Służby Celno-Skarbowej	
kierownik działu		

[7] Dz. U. 2018 poz. 1941.

Stanowisko kierownicze	Stanowisko eksperckie	Stanowisko specjalistyczne
kierownik referatu		
kierownik zmiany		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 27 lutego 2017 roku w sprawie stanowisk służbowych funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej, trybu awansowania oraz dokonywania zmian na stanowiskach służbowych

W Służbie Celno-Skarbowej funkcjonuje hierarchiczny system korpusów i stopni służbowych. Podział obejmuje sześć głównych korpusów, w ramach których przypisane są odpowiednie stopnie służbowe[8]:

- korpus szeregowych: aplikant, starszy aplikant,
- korpus podoficerów: młodszy rewident, rewident, starszy rewident, młodszy rachmistrz, rachmistrz, starszy rachmistrz,
- korpus aspirantów: młodszy aspirant, aspirant, starszy aspirant,
- korpus oficerów młodszych: podkomisarz, komisarz, nadkomisarz,
- korpus oficerów starszych: podinspektor, młodszy inspektor, inspektor,
- korpus generałów: nadinspektor, generał.

Służba Celno-Skarbowa, odgrywa kluczową rolę w obrocie towarowym jak i zwalczaniu przestępczości granicznych i terrorystycznych, a także odgrywa strategiczną rolę w skutecznym funkcjonowaniu administracji skarbowej oraz w ochronie interesów finansowych zarówno Polski, jak i całej Unii Europejskiej. Wyróżnia się cztery główne obszary działalności, które kompleksowo odzwierciedlają różnorodność zadań oraz kluczowe priorytety w działalności służby celno-skarbowej: funkcja fiskalna, ochronna, kontrolna[9].

Funkcja fiskalna w Służbie Celno-Skarbowej zapewnia pobór należności celnych oraz podatków, takich jak VAT i akcyza. Realizuje politykę podatkową i celną państwa, monitorując wpływy do budżetu oraz egzekwując przestrzeganie przepisów dotyczących ceł i podatków. Współpracuje z przedsiębiorcami, ułatwiając procesy związane z odprawą celną i rozliczeniami

[8] Dz. U. 2016 poz. 1947; art. 192.
[9] L. Sidorowicz, *Kontrola graniczna a bezpieczeństwo ekonomiczne państwa (wybrane aspekty):* Białystok 2010 s. 58.

podatkowymi, co sprzyja poprawie relacji między administracją a sektorem prywatnym[10].

Funkcja ochronna realizuje bezpieczeństwo granic poprzez kontrolę towarów przejeżdżających granicę, chroniąc rynek wewnętrzny przed napływem nielegalnych towarów, takich jak broń, narkotyki, papierosy czy produkty podrobione. Zwalcza przestępczość gospodarczą, w tym przemyt oraz oszustwa podatkowe[11].

Realizując funkcję kontrolną Służba Celno-Skarbowa przeprowadza audyty celno-podatkowe w celu wykrywania i zapobiegania nadużyciom finansowym. Stosuje analizy ryzyka w procesie kontrolnym, co umożliwia bardziej precyzyjne i efektywne działania inspekcyjne[12].

Zadania Służby Celno-Skarbowej w zakresie kontroli granic

Zadania funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej reguluje Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej[13]. Urzędy Celno-Skarbowe wykonują zadania w zakresie[14]:

- podporządkowania się przepisom prawa celnego a także przepisom, które regulują import i eksport towarów,
- prawidłowego rodzaju paliwa znajdującego się w zbiornikach pojazdów,
- kontroli ruchu drogowego,
- ochrony zdrowia zwierząt a także bezpieczeństwa produktów o zwierzęcych, ochrony flory i fauny[15],
- utrzymania porządku na drogach publicznych i wewnętrznych,
- nadzoru podatkowego,

---

10 A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, *Graniczny ruch osobowy i towarowy w Unii Europejskiej;* Warszawa 2007, s. 291-295.

11 A. Olak, B. Konecka-Szydełko, M. Maruszak *Układ Schengen a bezpieczeństwo Polski.* s. 15.

12 D. Staniów, *Rola i zadania służby Celnej w systemie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałaniu terroryzmowi,* Wrocław 2015, s. 5-6.

13 Dz. U. 2016 poz. 1947.

14 M. Ciecierski, A. Melezini, A. Mudrecki, G. Musolf, T. Nowak, R. Bucholski, K. Teszner, I. Wołczak-Ciecierka, *Krajowa Administracja Skarbowa. Komentarz.* 2018.

15 Tamże.

- wykrywania, zapobiegania i rozpoznawania przestępstw oraz wykroczeń skarbowych[16],
- weryfikacja wyrobów, środków oraz towarów,
- rewizji osobistej,
- nadzorowania przesyłek pocztowych,
- konwoju[17],
- współpracy z celno-skarbowymi instytucjami innych państw,
- przeprowadzania kontroli legalności w kontekście wykonywanej pracy przez cudzoziemców,
- wykrywania przestępstw związanych z obrotem towarów jak i ściganie sprawców tych przestępstw[18].

W porównaniu z dawną Służbą Celną zauważalne są istotne zmiany w zakresie kompetencji i realizowanych obowiązków. Kluczowa różnica w nowym systemie administracyjnym polega na przypisaniu urzędom celno-skarbowym zadania prowadzenia tzw. twardych kontroli, ukierunkowanych na wykrywanie i zwalczanie oszustw oraz przestępstw podatkowych. Pozostałe obowiązki Służby Celno-Skarbowej w dużej mierze pozostają zgodne z tymi, które wcześniej wykonywała Służba Celna przed reformą[19].

Polska, będąc członkiem strefy Schengen, zobowiązała się do przestrzegania jednolitych zasad kontroli na granicach zewnętrznych, co wymaga ścisłej współpracy międzynarodowej w zakresie zwalczania nielegalnej migracji, handlu ludźmi, fałszerstw dokumentów oraz przemytu środków odurzających[20]. Strefa Schengen uznaje ochronę obywateli za jedno z najważniejszych zadań, realizując to poprzez pogłębioną kooperację między służbami celnymi, policją oraz instytucjami nadzorującymi granice zewnętrzne krajów członkowskich[21].

---

16 https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_Celno-Skarbowa (dostęp 14.01.2025).

17 L. Bielecki, *Ustrojowe prawo administracyjne (podatkowe) dotyczące Krajowej Administracji Skarbowej jako przykład wpływu ideologii politycznej na kształt prawa,* „Przegląd Prawa Publicznego" 2017, nr 7-8.

18 A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, *Graniczny ruch osobowy… op. cit., s.* 265-266.

19 A. Chrząszcz, M. Walczuk, *Rola Służby Celnej w zapewnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa polskiego.* „Myśl Ludowa" nr 9/2017, s. 231-232.

20 A. Wawrzusiszyn. *Bezpieczeństwo wschodniej granicy Polskiej wobec współczesnych zagrożeń transgranicznych.* Olsztyn, str. 213-215.

21 https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/schengen-area/#benefits (dostęp 04.02.2025).

W konsekwencji organy ścigania mogą między innymi[22]:

- zoptymalizować komunikację między oddziałami Policji,
- realizować transgraniczne pościgi za przestępcami,
- prowadzić międzynarodową obserwację osób podejrzanych,
- wzajemnie wspierać działania operacyjne,
- dokonywać bezpośredniej wymiany informacji.

Przepisy regulujące obszar Schengen usunęły inspekcje przy przejściach wewnętrznych, jednocześnie synchronizując oraz wzmacniając ochronę zewnętrznych stref. Fundamentalna reguła głosi, że po uzyskaniu dostępu do tego obszaru, podróżny ma możliwość przemieszczania się pomiędzy państwami członkowskimi bez formalnej weryfikacji granicznej. Mimo to, właściwe instytucje narodowe mogą dokonywać kontroli wybranych osób w obrębie przejść wewnętrznych lub w ich najbliższym sąsiedztwie, jeżeli dane uzyskane od służb porządkowych oraz dotychczasowe doświadczenia wskazują na konieczność czasowego podniesienia czujności. Wiosną 2024 roku Unia Europejska dokonała rewizji kodeksu granicznego Schengen, dając krajom członkowskim możliwość czasowego przywracania inspekcji granicznych na maksymalnie dwa lata w odpowiedzi na poważne zagrożenia, na przykład terroryzmem lub masową, niekontrolowaną migracją. W sytuacjach kryzysowych związanych z kwestiami zdrowia publicznego KE może zatwierdzić kontrolę na okres wynoszący do sześciu miesięcy[23].

System Informacyjny Schengen (SIS) to zintegrowana, cyfrowa baza danych dotycząca osób oraz obiektów poszukiwanych, zbudowana z krajowych segmentów oraz centralnej jednostki zlokalizowanej w Strasburgu. Dane zgromadzone przez jedno z państw członkowskich są przekazywane służbom i instytucjom z pozostałych krajów w takim stopniu, który jest niezbędny do realizacji ich zadań. System ten umożliwia przekazywanie danych między organami zajmującymi się: zabezpieczeniem granic, przyznawaniem wiz oraz utrzymaniem porządku publicznego. Podczas przekraczania granic zewnętrznych lub rutynowej kontroli policyjnej, SIS służy do weryfikacji, czy dany obiekt (np. pojazd) lub osoba figuruje w centralnej bazie. W przypadku, gdy jednostka jest poszukiwana przez organy państwa będącego Stroną Układu, stosowana jest odpowiednia procedura, która może skutkować odmową

[22] Tamże.

[23] https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20190612STO54307/strefa-schengen-wszystko-co-musisz-wiedziec-o-europejskiej-strefie-bez-granic (dostęp 04.02.2025).

wjazdu do obszaru Schengen lub podjęciem interwencji służb. Obecnie realizowane są prace nad opracowaniem nowej, unowocześnionej wersji systemu, znanej jako SIS II[24].

Współpraca Służby Celno-Skarbowej z innymi służbami

Ochrona granicy państwowej w Polsce jest realizowana przez liczne podmioty i instytucje, główna odpowiedzialność spoczywa na Służbie Celno-Skarbowej, Straży Granicznej, oraz Policji[25], zgodnie z przypisanymi im kompetencjami. Z uwagi na wielowymiarowość zadań w/w służb, niezbędne jest opracowanie i wdrożenie spójnych zasad współpracy pomiędzy wszystkimi instytucjami odpowiedzialnymi i współodpowiedzialnymi za ich realizację, a także z pozostałymi organami wchodzącymi w skład systemu bezpieczeństwa narodowego[26].

Podział odpowiedzialności za ochronę granicy państwowej obejmuje różne obszary działań, przypisane odpowiednim instytucjom: Straż Graniczna, odpowiada za ochronę granic lądowych, portów lotniczych, morskich oraz lądowych przejść granicznych; za bezpieczeństwo obszaru morskiego odpowiadają urzędy morskie i marynarka wojenna; obszar powietrzny pozostaje w gestii Sił Powietrznych, a w czasie pokoju również Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej i Urzędu Lotnictwa Cywilnego. W zakresie ochrony obszaru celnego zadania realizuje Krajowa Administracja Skarbowa[27].

Strategia ochrony granic Polski jest urozmaicona i obejmuje działania w obszarze zapobiegania nielegalnemu przepływowi osób i towarów, ochrony celno-skarbowej obszaru Unii Europejskiej, redukcji przestępczości transgranicznej jak i także w ochronie przestrzeni powietrznej[28].

Służba Celno-Skarbowa realizuje swoje działania w kontekście ochrony granic państwowych poprzez prowadzenie kontroli celno-skarbowej, która skupia się na szerokiej gamie nieprawidłowości podatkowych, od wyłudzeń

[24] Biuletyn Informacyjny – Strefa Schengen.
[25] W. Sójka, K. Gąsiorek, *Ochrona, obrona i bezpieczeństwo granicy państwowej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny*. Warszawa.
[26] B. Kaczmarczyk, K. Lis, *Ochrona granicy państwowej, s.* 131-132.
[27] A. Melezini, K. Teszner, *Krajowa Administracja Skarbowa. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 14.
[28] B. Kaczmarczyk, K. Lis, *Ochrona granicy państwowej*, s. 136.

po oszustwa, z dużym naciskiem na zwalczanie przestępstw podatnych jak i przestępczości zorganizowanej[29].

Straż Graniczna jest odpowiedzialna za chronienie granicy zewnętrznej, która jest związana z: ochroną granicy, poprzez prowadzenie działań w celu zapobiegania nielegalnej migracji, przewozu towarów niebezpiecznych; kontrolą w zakresie ruchu granicznego, kontrola ma na celu bezproblemowe poruszanie się osób i rzeczy przez granicę Unii Europejskiej; infrastrukturą teleinformatyczną i techniczną oraz wyposażeniem[30].

Policja nie jest głównym współpracującym w działaniach na granicy państwowej, prowadzi razem z SCS i SG patrole graniczne w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Policja prowadzi także działania, w celu zmniejszenia liczby przestępstw nielegalnej migracji, przemytu oraz rozpowszechniania narkotyków[31].

Działania Służby Celno-Skarbowej na granicy

Kontrola to obszerne zagadnienie, które w różnych formach stanowi nieodłączny element wszelkich zorganizowanych działań. Termin ten znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach, w tym w naukach prawnych oraz w teorii organizacji i zarządzania[32].

Kontrola celno-skarbowa to proces realizowany przez odpowiednie instytucje celno-skarbowe, mający na celu sprawdzanie przestrzegania regulacji oraz eliminowanie niezgodnych z prawem działań, takich jak przemyt czy unikanie opodatkowania. W Polsce odgrywa istotną rolę w utrzymaniu przejrzystości i rzetelności w sferze handlowej oraz finansowej[33]. Kontrola celno-skarbowa to specyficzna procedura administracyjna o charakterze policyjnym, określona przepisami ustawy[34]. Obejmuje ona szereg działań podejmowanych przez uczestników procesu, rozpoczynających się od upoważnienia

[29] A. Wawrzusiszyn. *Bezpieczeństwo wschodniej granicy Polskiej wobec współczesnych zagrożeń transgranicznych.* Olsztyn, s. 213-215.
[30] Tamże s. 213-215.
[31] A. Płaczek, *Policja i jej rola w ochronie granicy państwowej.* s. 95-96.
[32] A. Podsiadły, *Kontrola celno-skarbowa – instytucja badania przestrzegania prawa podatkowego,* Poznań, 2023, s. 62.
[33] https://ikidp.pl/2023/11/13/jak-wyglada-kontrola-celno-skarbowa-i-czego-dotyczy/ (dostęp 11.03.2025).
[34] J. Kulicki, *Kontrola skarbowa – wybrane zagadnienia,* Warszawa 2004, s. 10.

wydanego przez organ celno-skarbowy i prowadzących do jego ostatecznego rozstrzygnięcia, najczęściej w postaci wyniku kontroli lub protokołu[35].

Zgodnie z Ustawą z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej kontrola celno-skarbowa obejmuje[36]:

- rodzaj paliwa znajdującego się w zbiorniku środka transportu,
- handel oraz produkcję automatów wykorzystywanych w grach hazardowych,
- funkcjonowanie zakładów produkcyjnych i przetwórczych w zakresie wykorzystywania surowców do wytwarzania towarów,
- przestrzeganie przepisów dotyczących ruchu i transportu drogowego,
- prawidłowość wnoszenia opłat elektronicznych,
- kontrolę zasad związanych z ochroną zdrowia zwierząt, bezpieczeństwem produktów odzwierzęcych, ochrony i jakością roślin oaz artykułów rolno-spożywczych,
- nadzór nad przesyłkami pocztowymi,
- monitorowanie przewozu i wywozu towarów objętych ograniczeniami lub zakazami na terenie Polski.

Współczesne kontrole najczęściej przybierają formę audytu, którego celem jest nie tylko wykrycie nieprawidłowości, lecz przede wszystkim analiza ich przyczyn oraz opracowanie metod zapobiegania im w przyszłości. Odmiennie wygląda to w przypadku działań związanych z weryfikacją realizacji zobowiązań podatkowych – wykrycie uchybień w tym obszarze często prowadzi do konsekwencji finansowych dla podmiotu poddanego kontroli[37].

Kontrola celno-skarbowa umożliwia organom elastyczne określanie miejsca przeprowadzania czynności kontrolnych. Mogą one odbywać się zarówno w urzędzie celno-skarbowym, jak i w siedzibie podmiotu kontrolowanego. Kontrola może mieć miejsce również tam, gdzie prowadzone lub przechowywane są księgi podatkowe, a także w innych lokalizacjach związanych z działalnością kontrolowanego. Dotyczy to także lokali mieszkalnych oraz miejsc, w których znajdują się urządzenia, towary czy dokumenty związane z kontrolowanymi działaniami. Ponadto czynności kontrolne mogą być

[35] A. Melezini, K. Teszner, *Kontrola celno-skarbowa – wybrane aspekty ustrojowe i proceduralne,* Białostockie Studia Prawnicze 2019, s. 15-16.
[36] Dz. U. 2023 poz. 615.
[37] P. Stolarski, *Kontrola realizacji zobowiązań podatkowych w Polsce,* 2016, s. 24.

realizowane w innych jednostkach obsługujących organy Krajowej Administracji Skarbowej[38].

Kontrola celno-skarbowa kończy się sporządzaniem protokołu z wyników kontroli. Elementy znajdujące się w takim protokole to m.in.: nazwa organu przeprowadzającego kontrolę; dane identyfikacyjne podmiotu kontrolowanego; data sporządzenia; zakres przeprowadzonej kontroli celno-skarbowej; wskazanie wykrytych nieprawidłowości bądź ich braku; informacja o możliwości dokonania korekty protokołu; podpis naczelnika lub osoby zastępującej naczelnika urzędu celno-skarbowego[39].

Podczas podróży po krajach Unii Europejskiej można posiadać produkty mięsne i mleczne, pod warunkiem, że służą one do użytku własnego. Taka sama zasada dotyczy kwiatów ciętych, owoców i warzyw, jeśli zostały wyprodukowane na terenie UE i nie wykazują oznak chorób ani obecności szkodników. Przepisy te obejmują nie tylko przewożenie tych towarów w bagażu, ale także ich zakup przez Internet oraz wysyłkę pocztową. Obowiązują jednak ograniczenia ilościowe dla mleka modyfikowanego dla niemowląt (maksymalnie 10 kg), żywności dziecięcej, produktów spożywanych ze względów medycznych oraz specjalistycznej karmy dla zwierząt domowych. Alkohol i wyroby tytoniowe można przewozić wyłącznie na własne potrzeby, a nie w celach handlowych. Poszczególne państwa członkowskie mogą określać swoje limity, jednak nie mogą one być niższe niż minimalne wartości ustalone przez UE: 800 papierosów, 1 kg tytoniu, 10 litrów mocnych alkoholi, 20 litrów wina wzmacnianego, 90 litrów zwykłego wina i 110 litrów piwa[40].

Zapobieganie przestępczości transgranicznej

Przestępczość transgraniczna to bezprawne przekroczenie granicy państwa, celno-skarbowe przestępstwa, jak i przestępstwa popełnione przeciwko dokumentom oraz działalności instytucji[41]. Przestępczość zorganizowana o charakterze transgranicznym występuje w wielu zróżnicowanych formach, a jej skala i sposób działania różnią się w zależności od kraju czy regionu. Jest to zjawisko dynamiczne, które trudno jednoznacznie opisać w ujęciu

38 A. Podsiadły, *Kontrola Celno-Skarbowa – instytucja badania przestrzegania prawa podatkowego,* Poznań 2023, s. 138.

39 Tamże, s. 151.

40 https://commission.europa.eu/news/consumer-goods-you-can-carry-your-suitcase-2024-08-06_pl (dostęp 16.03.2025).

41 M. Perkowska, *Przestępczość graniczna cudzoziemców,* Warszawa 2013, s. 22.

ogólnym. Dokładna i obiektywna ocena jej wpływu na bezpieczeństwo państw oraz stabilność systemu międzynarodowego stanowi duże wyzwanie[42].

Współczesna przestępczość transgraniczna obejmuje różne obszary działalności nielegalnej, koncentrując się na takich procederach jak[43]:

- handel ludźmi, wykorzystywanie do pracy przymusowej, nielegalny seks biznes oraz nieautoryzowane przeszczepy organów,
- przemyt narkotyków, substancji psychoaktywnych i podrabianych leków,
- nielegalny przewóz towarów objętych akcyzą (m.in. wyrobów tytoniowych i alkoholu) oraz podróbek produktów chronionych prawem autorskim (np. filmów, muzyki, markowej odzieży czy kosmetyków),
- przemyt skradzionych pojazdów,
- nielegalny handel dziełami sztuki,
- przewóz zagrożonych wyginięciem gatunków fauny i flory oraz produktów pochodzenia zwierzęcego wbrew regulacjom Konwencji Waszyngtońskiej,
- dostarczanie materiałów, technologii i urządzeń wykorzystywanych do produkcji broni masowego rażenia,
- oszustwa podatkowe związane z wyłudzaniem podatku VAT.

Przemyt

Jak podaje Encyklopedia PWN przemyt to „przestępstwo polegające na uchylaniu się od kontroli celnej przy przeprowadzaniu przez granicę państwa (przywozie lub wywozie) ludzi, zwierząt, towarów”[44].

Bezpośrednim przedmiotem naruszenia w przypadku przemytu celnego jest ładunek poddany wywozowi lub przewozowi, który mimo obowiązujących regulacji nie został zgłoszony do odprawy ani przedstawiony

[42] A. Wawrzusiszyn, *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski,* Warszawa 2013, s. 126.

[43] P. Kozłowski, *Przestępczość transgraniczna w latach 2015-2017 zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w świetle danych statystycznych Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej w Przemyślu,* 2020, s. 4.

[44] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przemyt;3963511.html (dostęp 16.03.2025).

odpowiednim służbom celnym[45]. Konfiskowane towary pochodzące z przemytu stanowią dowody w postępowaniach dotyczących przestępstw skarbowych. Wyroby tytoniowe oraz alkohol ulegają zniszczeniu, natomiast artykuły takie jak odzież czy obuwie, po spełnieniu określonych wymogów, mogą trafić do organizacji zajmujących się działalnością charytatywną[46].

Nielegalny handel stał się atrakcyjny finansowo dla osób w nim uczestniczących, ponieważ generuje znacznie większe dochody niż legalna działalność gospodarcza. Zarówno organizatorzy procederu, jak i ostateczni odbiorcy czerpią z tego korzyści, a mechanizmy rynkowe, takie jak popyt i podaż, sprawiają, że nielegalny obrót towarami funkcjonuje na zasadach akceptowanych przez obie strony transakcji[47]. Przykładem może być przemyt papierosów i alkoholu z Estonii do Finlandii, wynikający z dużych różnic cenowych między tymi krajami. Przed przystąpieniem Estonii do Unii Europejskiej, cena alkoholu w Finlandii była około trzykrotnie wyższa za litr, a paczka papierosów mogła kosztować nawet dwa razy więcej niż w Estonii[48]. Czynniki te zwiększają zainteresowanie taką działalnością wśród potencjalnych uczestników. W obliczu globalnych trudności gospodarczych oraz problemów z dostępem do stabilnych źródeł dochodu, szybkie i łatwe uzyskanie pieniędzy poprzez sprowadzanie towarów z zagranicy poza oficjalnym obiegiem staje się kuszącą opcją dla części społeczeństwa. Przykładem nielegalnego zysku w handlu produktami kontrolowanymi przez państwo są m.in. alkohol i wyroby tytoniowe[49].

Ze względu na skalę ruchu granicznego oraz poziom nielegalnego przewozu towarów, niemożliwe jest objęcie każdej osoby i przesyłki szczegółową weryfikacją celną. Taki proces spowodowałby paraliż przejść granicznych. Optymalnym rozwiązaniem jest wdrożenie systemu selektywnej kontroli, który pozwala na skuteczne wykrywanie nieprawidłowości przy jednoczesnym zachowaniu płynności odpraw. Utrzymanie równowagi między uproszczeniami a intensywnością nadzoru celnego opiera się na zasadach określonych w preambule Wspólnotowego Kodeksu Celnego[50].

---

45 P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz,* Warszawa 2012, s. 780.

46 A. Ruszczyk, *Przemyt celny jako przestępstwo skarbowe w Polsce i na terenie UE,* s. 30

47 Tamże, s. 27.

48 M. Junninen, K. Aromaa*, Professional Crime Cross the Finnish-Estonian Border,* Crime, Law & Social Change 2000, vol. 34, s. 327 i 329.

49 A. Ruszczyk, *Przemyt celny jako przestępstwo skarbowej w Polsce i na terenie UE,* s. 27.

50 Rozporządzenie Rady Nr 2913/92 z dnia 12 października 1992 r. ustanawiające Wspólnotowy Kodeks Celny [Dz. U. UE z dnia 19 października 1992 r.].

W listopadzie 2023 roku Komisja Europejska przedstawiła dwa projekty legislacyjne, których celem jest ograniczenie procederu nielegalnego przewozu osób oraz zwiększenie skuteczności działań w tym zakresie.

Pierwszy dokument to dyrektywa ustanawiająca wspólne standardy w zakresie przeciwdziałania przemytowi migrantów. Jej założeniem jest m.in.[51]:

- usprawnienie działań organów ścigania wobec zorganizowanych grup przestępczych,
- precyzyjne określenie, czym jest przestępstwo przemytu migrantów,
- ujednolicenie kar we wszystkich państwach członkowskich.

Drugim instrumentem jest rozporządzenie dotyczące współpracy policyjnej, którego główne założenia obejmują[52]:

- rozszerzenie kompetencji Europolu w zakresie zwalczania tego typu przestępczości,
- intensyfikację wymiany informacji – w tym danych biometrycznych – między krajami Unii a agencją.

Handel narkotykami

Nielegalny obrót środkami odurzającymi stanowi poważny problem o zasięgu globalnym. Jego skutki są wyjątkowo niebezpieczne, zwłaszcza dla zdrowia oraz życia jednostek i całych społeczeństw. W polskim prawie tego rodzaju działalność jest uznawana za przestępstwo, za które grożą wysokie kary. Przez handel narkotykami rozumie się m.in. wytwarzanie, przewóz, rozpowszechnianie oraz sprzedaż substancji psychoaktywnych zabronionych przepisami[53]. Nielegalny obrót substancjami odurzającymi stanowi jedno

[51] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia norm minimalnych dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania ułatwianiu niedozwolonego wjazdu do Unii, tranzytu przez jej terytorium i pobytu na nim oraz zastępująca dyrektywę Rady 2002/90/WE i decyzję ramową Rady 2002/946/WSiSW.

[52] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wzmocnienia współpracy policyjnej w odniesieniu do zapobiegania przemytowi migrantów i handlowi ludźmi, wykrywania tych przestępstw oraz prowadzenia stosownych postępowań przygotowawczych w tym zakresie i w sprawie zwiększenia wsparcia Europolu na rzecz zapobiegania tego rodzaju przestępstwom oraz zmiany rozporządzenia (UE) 2016/794.

[53] https://adwokatchorzow.pl/czym-jest-handel-narkotykami-i-jakie-sa-jego-konsekwencje/ (dostęp 11.04.2025)

z najpoważniejszych wyzwań zdrowotnych i społecznych w Polsce. Osoby uzależnione borykają się z licznymi problemami zdrowotnymi, a ich życie osobiste oraz relacje z bliskimi ulegają znaczącym zmianom[54].

Ze względu na swoje strategiczne usytuowanie w Europie Środkowej, Polska odgrywa istotną rolę jako punkt tranzytowy w nielegalnym transporcie narkotyków na Zachód kontynentu. Grupy przestępcze posługują się zarówno klasycznymi środkami przewozu – jak pojazdy, kolej czy transport morski – jak i nowoczesnymi rozwiązaniami technicznymi, na przykład skrytkami w ładunkach kontenerowych czy bezzałogowymi statkami powietrznymi[55]. Coraz powszechniejszym narzędziem w działalności narkotykowej staje się Internet, zwłaszcza jego ukryta część, znana jako darknet. To właśnie tam dochodzi do nielegalnego obrotu substancjami psychoaktywnymi, przy zachowaniu pełnej anonimowości. Płatności realizowane są zazwyczaj za pomocą kryptowalut, co znacząco komplikuje możliwość namierzenia sprawców oraz śledzenia przepływu środków[56].

Efektywna walka z przestępczością wymaga zintegrowanych działań na poziomie międzynarodowym. Dobrym tego przykładem jest EMPACT – Europejska Platforma Wielodyscyplinarna ds. Zwalczania Zagrożeń Kryminalnych – dzięki której państwa członkowskie Unii Europejskiej realizują wspólne operacje ukierunkowane m.in. na zwalczanie nielegalnego obrotu narkotykami[57].

Terroryzm

Terroryzm postrzegany jest jako sposób wywoływania poczucia zagrożenia, paniki oraz silnych emocji, takich jak gniew czy lęk[58]. W dzisiejszym dyskursie termin ten często utożsamiany jest z różnymi formami sprzeciwu wobec władzy, takimi jak zamieszki, przewroty polityczne, działania konspiracyjne czy walka zbrojna prowadzona poza strukturami regularnych sił

[54] https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2024/03/Raport-2023-wersja-Internetowa.pdf (dostęp 11.04.2025).
[55] K. Izak, M. Kluczyński, *Handel narkotykami jako źródło finansowania terroryzmu*.
[56] https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2019/09/the-truth-about-the-dark-web-kumar (dostęp 11.04.2025).
[57] https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-fight-against-crime/ (dostęp 11.04.2025).
[58] A. Machowski, *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym,* Mysłowice 2008, s. 12.

zbrojnych[59]. G. Bouthoul przedstawił własną interpretację zjawiska terroryzmu, wskazując, że jest ono domeną niewielkich, często hermetycznych grup. Według niego, działania tych organizacji nie ograniczają się jedynie do celowego atakowania przeciwników – nierzadko ich ofiarami stają się przypadkowe osoby. Celem takich aktów jest wzbudzenie atmosfery zagrożenia i destabilizacji społecznej. Istotnym elementem tej strategii jest wykorzystywanie lęku jako narzędzia wpływu, mającego skłonić inne podmioty do działań zgodnych z interesem sprawców[60].

Zjawisko terroryzmu ekonomicznego bywa wykorzystywane przez organizacje przestępcze, międzynarodowe korporacje, a także grupy terrorystyczne. W celu realizacji swoich nielegalnych interesów, podmioty te często korzystają z luk prawnych – zarówno na poziomie krajowym, jak i unijnym – lub uciekają się do korupcji, obejmującej przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości[61].

W działaniach zapobiegających aktom terroru, Służba Celno-Skarbowa realizuje określone zadania operacyjne i rozpoznawcze z upoważnienia Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej[62]. Do zadań tych należy m.in. obserwacja oraz rejestracja obrazu i dźwięku w przestrzeni publicznej z wykorzystaniem odpowiednich technologii[63]. Wszystkie te działania odbywają się pod nadzorem Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, który może również wydawać wytyczne mające na celu neutralizację lub ograniczenie zagrożeń o charakterze terrorystycznym[64].

---

59 A. Horzela, *Cele i motywy działania organizacji terrorystycznych,* Wydział Organizacji i Zarzadzania, Instytut Zarządzania i Administracji, Politechnika Śląska. Praca zbiorcza, wydanie I 2016 r. s. 26.

60 G. Bouthoul, *Definitions of Terrorism.* [W:] D. Carlton, C. Schaerf. Red. *International Terrorism and World Security,* London, 1975.

61 https://bezpieczenstwokrajowe.pl/2017/10/19/walka-z-terroryzmem-ekonomicznym-na-przykladzie-sluzby-celno-skarbowej/ (dostęp 12.04.2025).

62 M. Kluczyński, *Obszar organów ochrony interesów finansowych państwa wobec zagrożenia terroryzmem,* „Bezpieczeństwo państwa a zagrożenia terroryzmem. Tom 2", Szczytno, 2016. s. 350.

63 Dz. U. 2016 poz. 904. art. 8 ust. 1.

64 Dz. U. 2016 poz. 904. art. 8 ust. 2.

Technologie wykorzystywane w Służbie Celno-Skarbowej w zapewnieniu bezpieczeństwa na granicy Polski

W obliczu zmieniających się trendów w przestępczości transgranicznej, nie możemy ignorować wyzwań, które stanowią realne zagrożenie dla naszego bezpieczeństwa. Jako służby celne, dysponujemy narzędziami umożliwiającymi skuteczne zabezpieczanie granic Unii Europejskiej. Jednak, aby osiągnąć pożądane rezultaty, niezbędna jest efektywna współpraca międzynarodowa i wspólna strategia działań – powiedział Marcin Łoboda Szef Krajowej Administracji Skarbowej na debacie o roli służb celnych w zapewnieniu bezpieczeństwa – Seminarium Wysokiego Szczebla w Krakowie[65].

Służba Celno-Skarbowa odgrywa istotną rolę w zabezpieczaniu granic Polski, aktywnie zapobiegając przemytowi oraz innym formom nielegalnej działalności. W swoich działaniach wykorzystuje innowacyjne rozwiązania technologiczne, które usprawniają proces kontroli granicznej i wzmacniają poziom ochrony kraju oraz jego mieszkańców[66].

Szefowa Krajowej Administracji Skarbowej, Magdalena Rzeczkowska, podkreśliła znaczenie nowoczesnych rozwiązań w procesach kontrolnych. Zwróciła uwagę, że zastosowanie nieinwazyjnych metod, takich jak urządzenia RTG, pozwala na sprawniejsze, szybsze i bardziej efektywne działania kontrolne. W strukturach KAS funkcjonuje już 38 dużych skanerów, a obecnie do użytku oddawane są kolejne. Ich zadaniem będzie prześwietlanie pojazdów osobowych, autobusów oraz busów[67].

Służba Celno-Skarbowa korzysta także z technologii OCR, która umożliwia automatyczne odczytywanie tablic rejestracyjnych oraz identyfikatorów kontenerów[68]. Dzięki tym narzędziom możliwe jest sprawniejsze monitorowanie ruchu pojazdów, co znacząco wspiera działania mające na celu

---

65 https://www.gov.pl/web/kas/polska-gospodarzem-debaty-o-roli-sluzb-celnych-w-zapewnieniu-bezpieczenstwa---seminarium-wysokiego-szczebla-w-krakowie (dostęp 12.04.2025).

66 Tamże.

67 https://www.lubelskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-lublinie/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/W5Ss/content/nowoczesna-technologia-w-sluzbie-granicy-uroczyste-otwarcie-rtg-w-terespolu?redirect=https%3A%2F%2Fwww.lubelskie.kas.gov.pl%2Fizba-administracji-skarbowej-w-lublinie%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_CT0z%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_S4cf__column-1%26p_p_col_count%3D1%23p_p_id_101_INSTANCE_W5Ss_ (dostęp 12.04.2025).

68 https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/krajowa-administracja-skarbowa/wielka-modernizacja-kas (dostęp 12.04.2025).

przeciwdziałanie nielegalnym procederom[69]. Mobilność oraz efektywność funkcjonariuszy w terenie wzrasta również dzięki specjalistycznym radiowozom wyposażonym w tego typu systemy[70].

Aktualne działania Służby Celno-Skarbowej bazują na nowoczesnych systemach informatycznych, które wspomagają analizę ryzyka oraz kontrolę przepływu towarów. Integracja informacji z różnych źródeł umożliwia szybsze wykrywanie nieprawidłowości i podejrzanych transakcji, co znacząco poprawia efektywność w walce z przestępczością celno-skarbową[71].

Celnicy aktywnie angażują się w międzynarodowe inicjatywy skupiające się na rozwoju nowych technologii w zakresie kontroli granicznej. Przykładem jest projekt C-BORD, realizowany m.in. przez Izbę Administracji Skarbowej w Gdańsku, którego celem było przetestowanie nowoczesnych urządzeń do inspekcji ładunków na granicy. W ramach tego przedsięwzięcia testowane były trzy innowacyjne technologie, które mają na celu zwiększenie poziomu bezpieczeństwa oraz usprawnienie działań celno-skarbowych[72].

Program e-Cło ma na celu wprowadzenie elektronicznych usług celnych oraz zapewnienie efektywnej wymiany informacji między przedsiębiorcami, administracjami celnymi państw Unii Europejskiej i Komisją Europejską[73]. Inicjatywa ta została zaprojektowana jako spójny zestaw działań legislacyjnych, organizacyjnych, finansowych i technologicznych, które wspólnie wspierają realizację założeń programu oraz rozwój cyfrowych rozwiązań w obszarze obsługi celnej[74].

Celem programu e-Cło jest stworzenie elektronicznego systemu w polskiej administracji celnej, który umożliwi świadczenie usług publicznych online związanych z poborem należności, handlem towarowym oraz

---

69 M. Mikłasz, A. Nowosielski, G. Kawka, *Specjalizowany system ARTR kontroli ruchu drogowego,* PAK vol. 55, nr 8/2009, s. 613.

70 https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/krajowa-administracja-skarbowa/wielka-modernizacja-kas (dostęp 12.04.2025).

71 J. Walasek, *Projektowanie systemu informacyjnego organizacji,* Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2015, s. 96-100.

72 https://www.portalmorski.pl/bezpieczenstwo/39695-gdansk-testowanie-urzadzen-do-inspekcji-ladunkow-na-granicy (dostęp 12.04.2025).

73 https://www.gov.pl/web/kas/projekty-poig#:~:text=Program%20e-C%C5%82o%2C%20kt%C3%B3rego%20celem%20jest%20wdro%C5%BCenie%20us%C5%82ug%20elektronicznego,przedsi%C4%99biorcami%2C%20administracjami%20celnymi%20pa%C5%84stw%20cz%C5%82onkowskich%20oraz%20Komisj%C4%85%20Europejsk%C4%85. (dostęp 17.04.2025).

74 G. Smogorzewski, *Stan realizacji Programu e-Cło – wrzesień 2013,* „Wiadomości Celne" 2013, nr 8, s. 9.

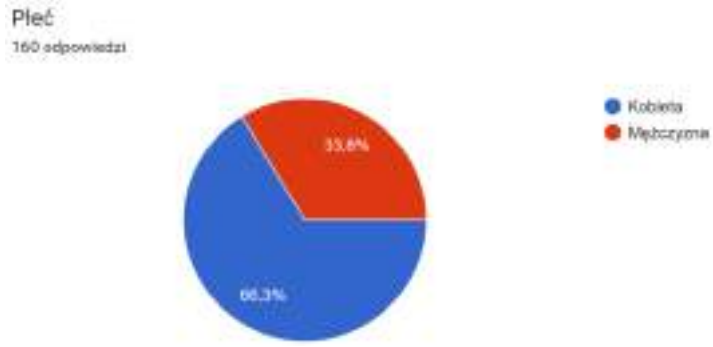
zapewnieniem bezpieczeństwa w międzynarodowym handlu[75]. Program ma na celu[76]:

- spełnienie wymagań Unii Europejskiej w ramach inicjatywy e-Customs,
- uproszczenie warunków prowadzenia legalnej działalności gospodarczej poprzez efektywniejszą obsługę firm i lepszy dostęp do zasobów informacyjnych,
- poprawę wymiany informacji z innymi administracjami celnymi, Komisją Europejską i instytucjami współpracującymi.

Ocena skuteczności działań Służby Celno-Skarbowej w kontekście zapewniania bezpieczeństwa na granicach Polski oraz poziom świadomości społecznej na temat jej roli i kompetencji w świetle badań

Badania zostały przeprowadzone metodą ankietową. Wzięło w nich udział 160 osób. Ankieta została rozpowszechniona zarówno drogą elektroniczną, jak i tradycyjną, aby objąć jak najszerszy zakres respondentów związanych z tematyką bezpieczeństwa granic. Odpowiedzi udzielane były w formie wyboru jednej z kilku opcji lub w skali ocen, co umożliwiło uzyskanie danych ilościowych, poddanych następnie analizie statystycznej.

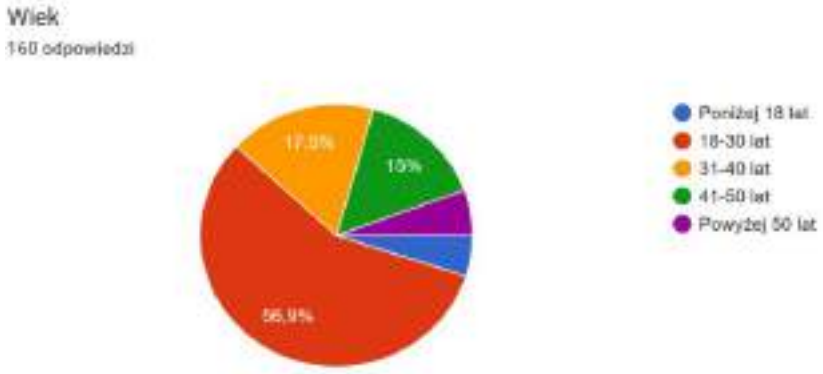
Wykres 1. Dane dotyczące płci respondentów

Źródło: Opracowanie własne

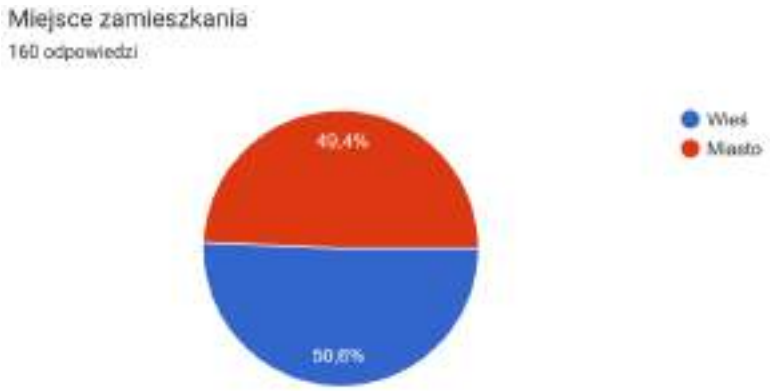
[75] Z. Chmielewski, *Instytucje i polityka celna RP w dobie cyfryzacji,* Warszawa, 2023, s. 91.
[76] S. Naruszewicz, M. Masłowska, *Informatyzacja procedur celnych,* Warszawa, 2010, s. 213.

Wykres 2. Dane dotyczące wieku ankietowanych

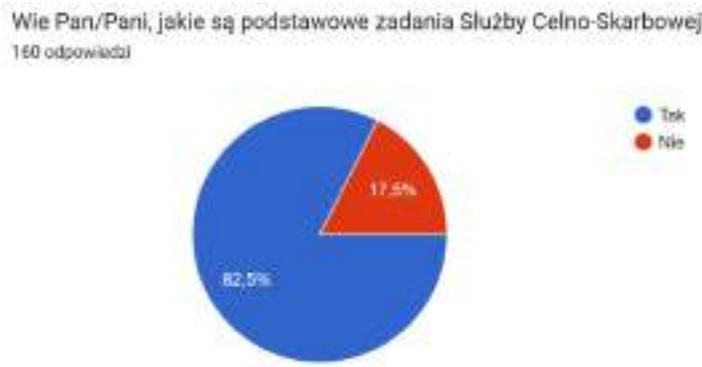
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 3. Dane dotyczące miejsca zamieszkania osób biorących udział w badaniu

Źródło: Opracowanie własne

Wykres 4. Dane pokazujące znajomość podstawowych zadań służby celno-skarbowej

Źródło: Opracowanie własne

Znaczna większość respondentów (82,5%) zadeklarowała, że wie, jakie są podstawowe zadania tej instytucji. Pozostałe 17,5% odpowiedziało przecząco, co wskazuje na potrzebę większej edukacji społeczeństwa w tym zakresie.

Wykres 5. Dane dotyczące wiedzy osób ankietowanych na temat działań Służby Celno-Skarbowej

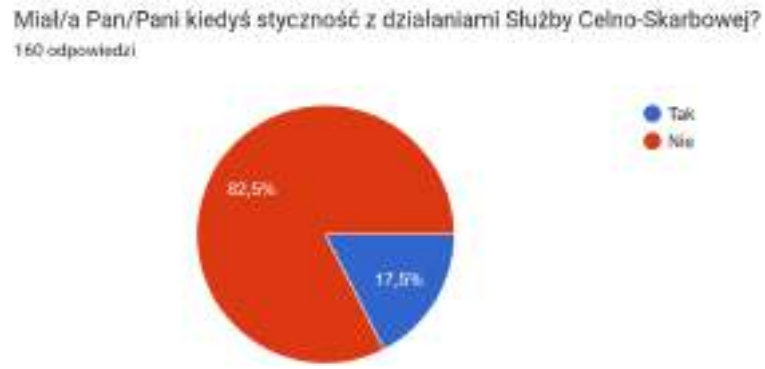

Źródło: Opracowanie własne

26,3% respondentów oceniło swoją wiedzę jako dobrą, 46,9% jako przeciętną, a 15% przyznało, że posiada niewielką wiedzę. Wyniki te wskazują, że choć duża część społeczeństwa ma ogólną orientację na temat funkcjonowania

służby celno-skarbowej, to nadal istnieje konieczność jej szerszego promowania.

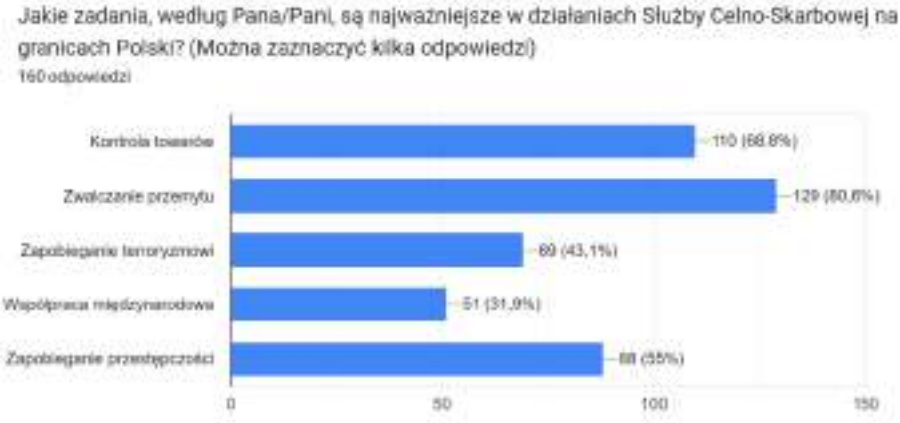
Wykres 6. Dane pokazujące, ile osób miało styczność ze Służbą Celno-Skarbową

Źródło: Opracowanie własne

Większość badanych osób nie miała styczności z działaniami służby celno-skarbowej, tak zadeklarowało aż 82,5% badanych, natomiast tylko 17,5% osób miało styczność z działania służby celno-skarbowej.

Wykres 7. Dane dotyczące najważniejszych działań Służby Celno-Skarbowej według respondentów

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wybierane odpowiedzi to: „Zwalczanie przemytu" (80,6%) „Kontrola towarów" (68,8%), „Zapobieganie przestępczości" (55%). Wskazuje to na to, że społeczeństwo postrzega służbę celno-skarbową jako instytucję zajmującą się głównie kontrolą i bezpieczeństwem granic.

Wykres 8. Ocena skuteczności działań Służby Celno-Skarbowej

Źródło: Opracowanie własne

Najwięcej osób odpowiedziało „Raczej tak" (55,6%), co oznacza, że większość uważa działania służby celno-skarbowej za skuteczne, ale nie w pełni. Może to oznaczać, że respondenci dostrzegają pewne obszary do poprawy, ale generalnie oceniają służbę pozytywnie.

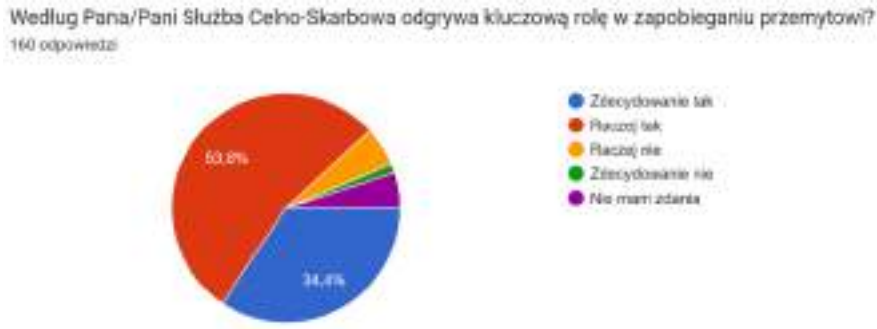
Wykres 9. Dane dotyczące najczęstszych zagrożeń występujących na granicy

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wskazywane odpowiedzi to: „Przemyt towarów” (87,5%) oraz „Przemyt ludzi” (55%). Świadczy to o tym, że społeczeństwo postrzega granice głównie jako miejsce nielegalnego handlu i przemytu. Może to wynikać z medialnych doniesień o przechwyceniu kontrabandy przez służby.

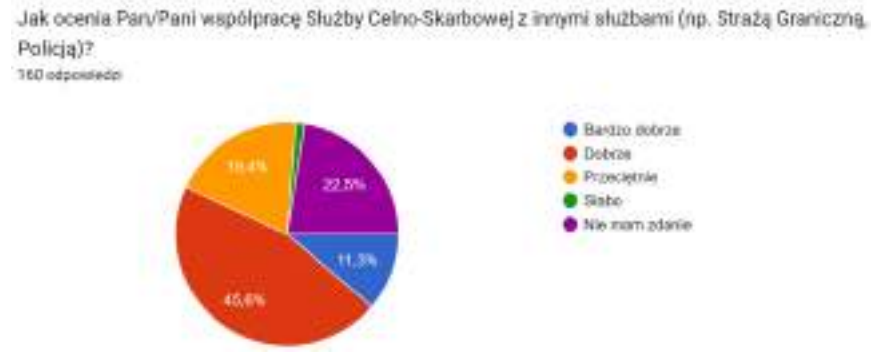
Wykres 10. Dane dotyczące jaką rolę odgrywa SCS w zapobieganiu przemytowi

Źródło: Opracowanie własne

Większość respondentów uznała, że Służba Celno-Skarbowa odgrywa kluczową rolę w walce z przemytem. 53,8% respondentów odpowiedziało „raczej tak” a 34,4% „zdecydowanie tak”. Może to oznaczać wysokie zaufanie do skuteczności jej działań w tym zakresie.

Wykres 11. Ocena współpracy SCS z innymi służbami (Policją, Strażą Graniczną)

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wybierana odpowiedź to „Dobra" (45,6%). Wskazuje to, że społeczeństwo uważa współpracę Służby Celno-Skarbowej z Policją, Strażą Graniczną czy innymi służbami za efektywną, choć mogą istnieć pewne obszary do poprawy.

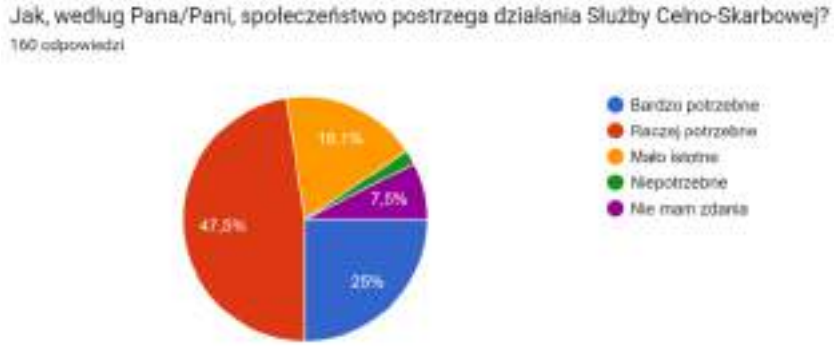
Wykres 12. Dane dotyczące wiedzy społeczeństwa na temat SCS

Źródło: Opracowanie własne

Większość osób (52,5%) uważa, że społeczeństwo ma niewystarczającą wiedzę na temat tej służby. Może to oznaczać, że działania edukacyjne w tym zakresie są ograniczone.

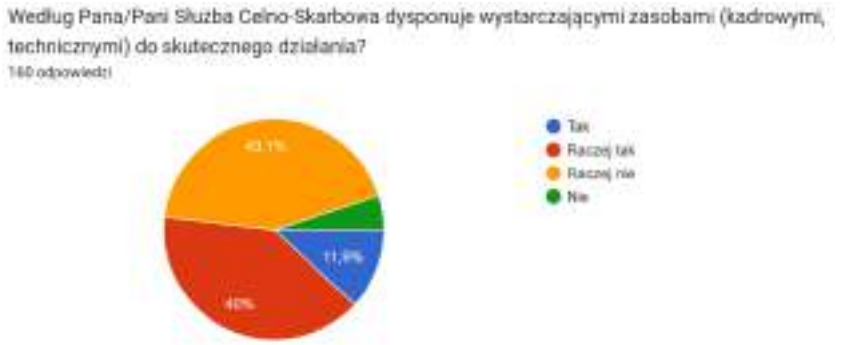
Wykres 13. Dane dotyczące jak społeczeństwo postrzega SCS

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wybierane odpowiedzi to „Bardzo potrzebne" (25%) i „Raczej potrzebne" (47,5%). Oznacza to, że większość ludzi uważa Służbę Celno-Skarbową za istotny element ochrony państwa.

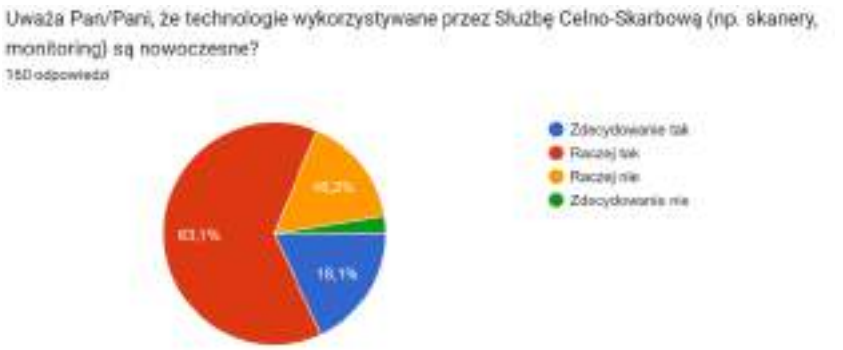
Wykres 14. Dane dotyczące, czy SCS dysponuje wystarczającymi zasobami

Źródło: Opracowanie własne

Ocena respondentów w tym pytaniu nie jest jednoznaczna, ponieważ najczęściej wybierane odpowiedzi to „Raczej nie" (43,1%) oraz „Raczej tak" (40%). Możemy przez to zauważyć, że społeczeństwo nie jest do końca przekonane, że służba celno-skarbowa dysponuje wystarczającymi zasobami.

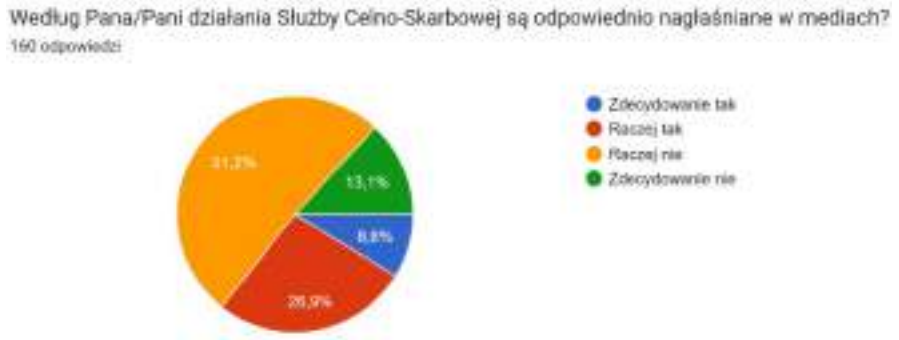
Wykres 15. Dane dotyczące oceny wykorzystywanych technologii przez SCS

Źródło: Opracowanie własne

Większość respondentów (63,1%) uważa technologie (np. skanery, monitoring) za nowoczesne, co może świadczyć o zaufaniu do stosowanych rozwiązań technologicznych.

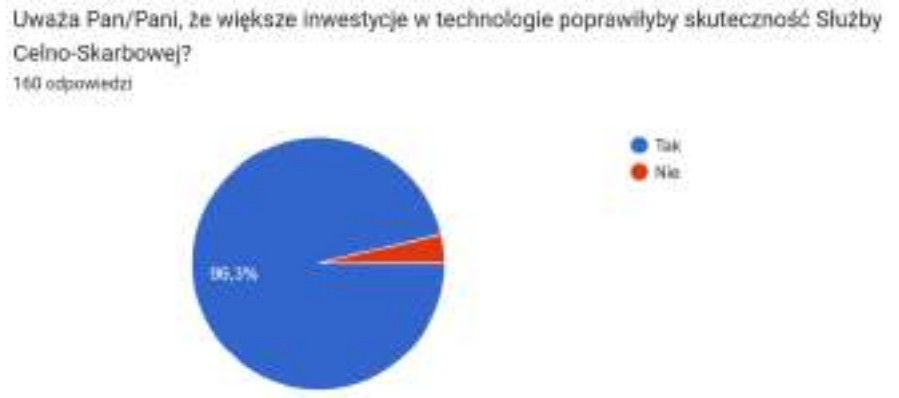
Wykres 16. Dane, które pokazują, czy działania SCS są odpowiednio nagłaśniane w mediach

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wybierana odpowiedź to „Raczej nie" (51,2%), co oznacza, że działania Służby Celno-Skarbowej są słabo widoczne w mediach. Może to wskazywać na potrzebę większej aktywności medialnej.

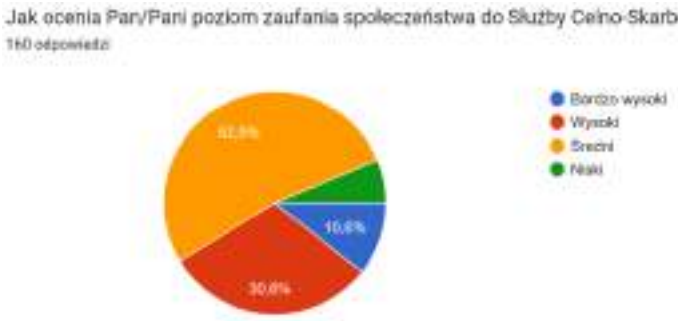
Wykres 17. Ocena respondentów, czy SCS powinna inwestować w technologie

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość respondentów (96,3%) uważa, że większe inwestycje w technologie poprawiłyby skuteczność służby.

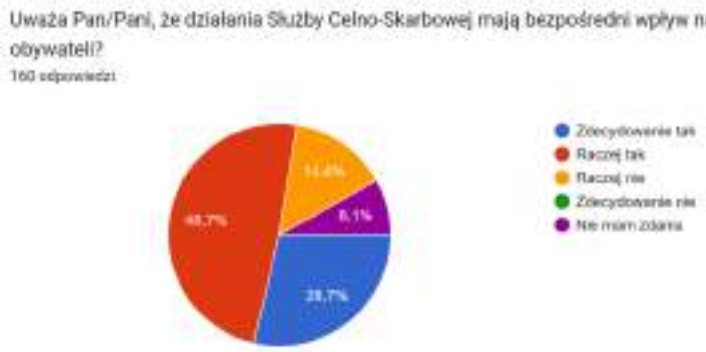
Wykres 18. Ocena poziomu zaufania społeczeństwa do SCS

Źródło: Opracowanie własne

Najczęstsze odpowiedzi to „Średni" (52,5%) i „Wysoki" (30,6%). Może to oznaczać, że zaufanie do tej instytucji jest umiarkowane i nie budzi kontrowersji.

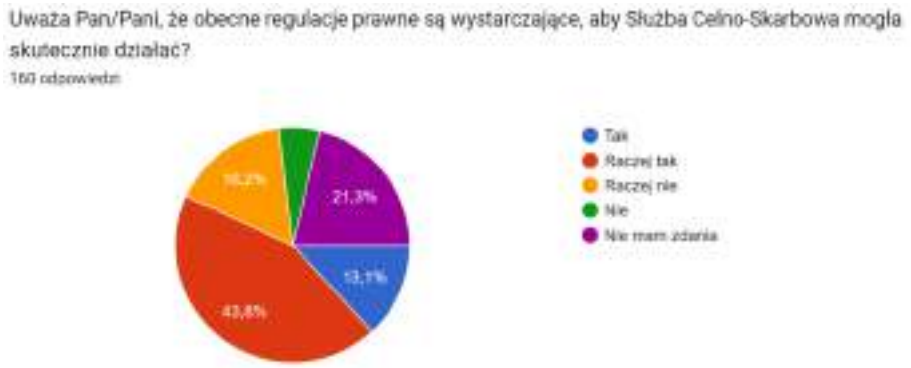
Wykres 19. Dane dotyczące działań SCS w kontekście bezpieczeństwa obywateli

Źródło: Opracowanie własne

Większość respondentów uważa, że działania Służby Celno-Skarbowej mają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo obywateli. Najczęstsze wybierane odpowiedzi to: „raczej tak" (48,7%) oraz „zdecydowanie tak" (28,7%).

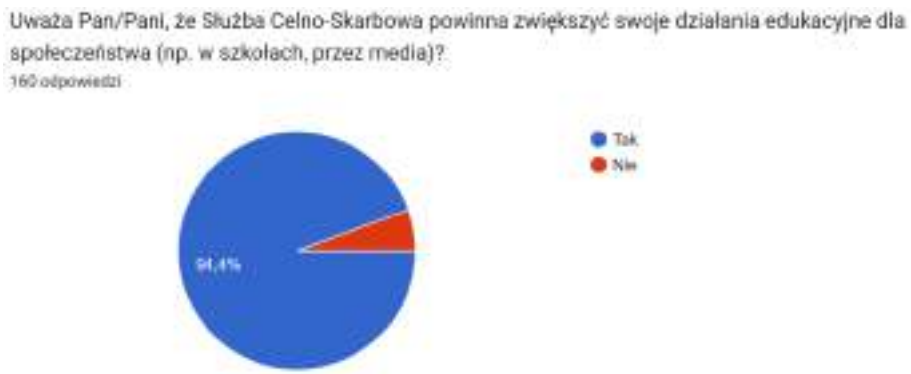
Wykres 19. Ocena regularni prawnych, które spoczywają na SCS

Źródło: Opracowanie własne

Odpowiedzi są podzielone, ale najczęstsza odpowiedź to „raczej tak" (43,8%), co sugeruje, że system prawny jest oceniany jako dobry, ale mogą być potrzebne poprawki. Można zauważyć, że część ankietowanych osób odeszła od odpowiedzi na zadawane pytanie i zaznaczyła „nie mam zdania" (21,3%).

Wykres 20. Ocena respondentów na temat zwiększenia działań edukacyjnych dla społeczeństwa

Źródło: Opracowanie własne

Zdecydowana większość (94,4%) ankietowanych uważa, że Służba Celno-Skarbowa powinna zwiększyć działania edukacyjne.

Podsumowanie

Analiza literatury przedmiotu pozwoliła na dokładne zaprezentowanie struktury organizacyjnej, zadań i kompetencji Służby Celno-Skarbowej. Przedstawiono jej ewolucję po reformie administracyjnej z 2017 roku oraz omówiono zakres współpracy z innymi służbami mundurowymi. Szczególny nacisk położono na aspekty operacyjne, w tym walkę z przemytem, handlem ludźmi, przestępczością gospodarczą, a także działania prewencyjne w kontekście zagrożeń terrorystycznych.

W badaniach, których celem była ocena skuteczności działań Służby Celno-Skarbowej w kontekście zapewniania bezpieczeństwa na granicach Polski oraz poziom świadomości społecznej na temat jej roli i kompetencji wykazano, że społeczeństwo pozytywnie ocenia skuteczność działań SCS – choć w dużej mierze opiera się to na intuicji, a nie na szczegółowej wiedzy o funkcjonowaniu tej instytucji.

Przeprowadzone badania upoważniają do wysunięcia następujących wniosków:

1. Działania SCS są raczej skuteczne, lecz wciąż istnieją wątpliwości dotyczące pewnych aspektów operacyjnych. Może to sugerować konieczność dalszych inwestycji w kadry, szkolenia oraz zasoby techniczne.
2. Społeczeństwo ma ograniczoną wiedzę na temat szczegółowego funkcjonowania tej instytucji.
3. Przemyt towarów i handel ludźmi są postrzegane jako kluczowe zagrożenia, co podkreśla znaczenie skutecznych działań kontrolnych oraz współpracy z innymi służbami w tym zakresie.
4. Konieczne jest zwiększenie inwestycji w nowoczesne technologie. Może to być kluczowy kierunek rozwoju SCS, który poprawi zarówno skuteczność działań, jak i ich odbiór społeczny.
5. Generalnie rzecz biorąc, współpraca między SCS a innymi służbami jest dobra, istnieją jednak obszary wymagające dalszych usprawnień, zwłaszcza w zakresie koordynacji działań operacyjnych.

Podsumowując, Służba Celno-Skarbowa odgrywa bardzo ważną rolę w systemie bezpieczeństwa Polski. Jej działania nie ograniczają się jedynie do kontroli towarów i odpraw celnych – są one ściśle powiązane z zapobieganiem przestępczości, ochroną interesów ekonomicznych państwa oraz budowaniem międzynarodowego ładu i porządku. Konieczność dalszych

inwestycji w infrastrukturę techniczną, szkolenia oraz kampanie informacyjne została jednoznacznie wskazana przez respondentów jako klucz do podniesienia efektywności tej formacji. Opracowanie stanowiło zatem nie tylko próbę oceny obecnego stanu rzeczy, ale również zachętę do dalszych badań, refleksji i działań służących zwiększeniu skuteczności systemu ochrony granic w Polsce.

Bibliografia

Apanowicz J., *Metodologia badań,* Gdynia 2002.

Bielecki L., *Ustrojowe prawo administracyjne (podatkowe) dotyczące Krajowej Administracji Skarbowej jako przykład wpływu ideologii politycznej na kształt prawa*, „Przegląd Prawa Publicznego" 2017, nr 7-8.

Bouthoul G., *Definitions of Terrorism.* [w:] Carlton D., Schaerf C., Red. *International Terrorism and World Security,* London, 1975.

Chrząszcz A., Walczuk M., *Rola Służby Celnej w zapewnieniu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa polskiego.* „Myśl Ludowa" nr 9/2017.

Ciczkowski W., *Prace promocyjne z pedagogiki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000.

Ciecierski M., Melezini A., Mudrecki A., Musolf G., Nowak T., Bucholski R., Teszner K., Wołczak-Ciecierka I., *Krajowa Administracja Skarbowa. Komentarz.* 2018.

Chmielewski Z., *Instytucje i polityka celna RP w dobie cyfryzacji,* Warszawa, 2023.

Franklin C., "The Research Problem and the Research Question", [w:] *The Handbook of Social Work Research Methods*, red. B.A. Thyer, Sage Publications, 2010.

Horzela A., *Cele i motywy działania organizacji terrorystycznych,* Wydział Organizacji i Zarzadzania, Instytut Zarządzania i Administracji, Politechnika Śląska. Praca zbiorcza, wydanie I 2016 r.

Izak K., Kluczyński M., *Handel narkotykami jako źródło finansowania terroryzmu*.

Junninen M., Aromaa K., *Professional Crime Cross the Finnish-Estonian Border,* Crime Law & Social Change 2000, vol. 34.

Kaczmarczyk B., Lis K., *Ochrona granicy państwowej.*

Kardas P., Łabuda G, Razowski T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz,* Warszawa 2012.

Kluczyński M., *Obszar organów ochrony interesów finansowych państwa wobec zagrożenia terroryzmem, „Bezpieczeństwo państwa a zagrożenia terroryzmem. Tom 2",* Szczytno, 2016.

Konarzewski K., *Jak uprawiać badania pedagogiczne? Metodologia praktyczna*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000.

Kozłowski P., *Przestępczość transgraniczna w latach 2015-2017 zagrożeniem dla bezpieczeństwa wewnętrznego państwa w świetle danych statystycznych Bieszczadzkiego Oddziału Straży Granicznej w Przemyślu,* 2020.

Kulicki J., *Kontrola skarbowa – wybrane zagadnienia*, Warszawa 2004.

Łobocki K., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków: Impuls, 2006.

Łobocki K., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków: Impuls, 2006.

Machowski A., *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Mysłowice 2008.

Maksimczuk A., Sidorowicz L*., Graniczny ruch osobowy i towarowy w Unii Europejskiej*; Warszawa 2007.

Melezini A., Teszner K*., Kontrola celno-skarbowa – wybrane aspekty ustrojowe i proceduralne*, Białostockie Studia Prawnicze, 2019.

Melezini A., Teszner K., *Krajowa Administracja Skarbowa. Komentarz*, Warszawa 2018.

Mikłasz M., Nowosielski A., Kawka G., *Specjalizowany system ARTR kontroli ruchu drogowego,* PAK vol. 55, nr 8/2009.

Naruszewicz S., Masłowska M., *Informatyzacja procedur celnych,* Warszawa, 2010.

Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 2007.

Olak A., Konecka-Szydełko B., Maruszak M., *Układ Schengen a bezpieczeństwo Polski.*

Perkowska M., *Przestępczość graniczna cudzoziemców,* Warszawa, 2013.

Podsiadły A., *Kontrola Celno-Skarbowa – instytucja badania przestrzegania prawa podatkowego,* Poznań, 2023.

Płaczek A., *Policja i jej rola w ochronie granicy państwowej.*

Ruszczyk A., *Przemyt celny jako przestępstwo skarbowe w Polsce i na terenie UE.*

Sidorowicz L., *Kontrola graniczna a bezpieczeństwo ekonomiczne państwa (wybrane aspekty)*; Białystok, 2010.

Skorny Z., *Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1984.

Smogorzewski G., *Stan realizacji Programu e-Cło – wrzesień 2013*, „Wiadomości Celne" 2013, nr 8.

Sójka W., Gąsiorek K., *Ochrona, obrona i bezpieczeństwo granicy państwowej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny*, Warszawa.

Staniów D., *Rola i zadania służby Celnej w systemie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałaniu terroryzmowi*, Wrocław, 2015.

Stolarski P., *Kontrola realizacji zobowiązań podatkowych w Polsce*, 2016.

Szmigielska B., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 2003.

Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawca „Śląsk" sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2010

Walasek J., *Projektowanie systemu informacyjnego organizacji*, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2015.

Wawrzusiszyn A., *Bezpieczeństwo wschodniej granicy Polskiej wobec współczesnych zagrożeń transgranicznych*, Olsztyn.

Wawrzusiszyn A., *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski,* Warszawa, 2013.

Zaczyński W., *Praca badawcza w szkole*, Warszawa: PWN, 1995.

Akty prawne

Dz. U. 2016 poz. 1947 – Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej.

Dz. U. 2023 poz. 615 – Ustawa z dnia 16 listopada 2016 r. o Krajowej Administracji Skarbowej.

Dz. U. 2015 poz. 1269 – Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o administracji podatkowej.

Dz. U. 2016 poz. 720 – Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej.

Dz. U. 2009 nr 168 poz. 1323 – Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej.

Dz. U. 2018 poz. 1941 – Obwieszczenie Ministra Finansów z dnia 26 września 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Rozwoju i Finansów w sprawie stanowisk służbowych funkcjonariuszy Służby Celno-Skarbowej, trybu awansowania oraz dokonywania zmian na stanowiskach służbowych.

Rozporządzenie Rady (EWG) Nr 2913/92 z dnia 12 października 1992 r. ustanawiające Wspólnotowy Kodeks Celny [Dz. U. UE z dnia 19 października 1992 r.].

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia norm minimalnych dotyczących zapobiegania i przeciwdziałania ułatwianiu niedozwolonego wjazdu do Unii, tranzytu przez jej terytorium i pobytu na nim oraz zastępująca dyrektywę Rady 2002/90/WE i decyzję ramową Rady 2002/946/WSiSW.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wzmocnienia współpracy policyjnej w odniesieniu do zapobiegania przemytowi migrantów i handlowi ludźmi, wykrywania tych przestępstw oraz prowadzenia stosownych postępowań przygotowawczych w tym zakresie i w sprawie zwiększenia wsparcia Europolu na rzecz zapobiegania tego rodzaju przestępstwom oraz zmiany rozporządzenia (UE) 2016/794.

Dz. U. 2016 poz. 904 – Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych.

Źródła internetowe

https://www.gov.pl/web/kas/struktura-kas

https://www.gov.pl/web/kas/sluzba-celno-skarbowa

https://pl.wikipedia.org/wiki/S%C5%82u%C5%BCba_Celno-Skarbowa

https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/schengen-area/#benefits

https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20190612STO54307/strefa-schengen-wszystko-co-musisz-wiedziec-o-europejskiej-strefie-bez-granic

Biuletyn Informacyjny – Strefa Schengen

https://ikidp.pl/2023/11/13/jak-wyglada-kontrola-celno-skarbowa-i-czego-dotyczy/

https://commission.europa.eu/news/consumer-goods-you-can-carry-your-suitcase-2024-08-06_pl

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przemyt;3963511.html

https://adwokatchorzow.pl/czym-jest-handel-narkotykami-i-jakie-sa-jego-konsekwencje/

https://kcpu.gov.pl/wp-content/uploads/2024/03/Raport-2023-wersja-Internetowa.pdf

https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-fight-against-crime/

https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2019/09/the-truth-about-the-dark-web-kumar

https://bezpieczenstwokrajowe.pl/2017/10/19/walka-z-terroryzmem-ekonomicznym-na-przykladzie-sluzby-celno-skarbowej/

https://www.gov.pl/web/kas/polska-gospodarzem-debaty-o-roli-sluzb-celnych-w-zapewnieniu-bezpieczenstwa---seminarium-wysokiego-szczebla-w-krakowie

https://www.lubelskie.kas.gov.pl/izba-administracji-skarbowej-w-lublinie/wiadomosci/aktualnosci/-/asset_publisher/W5Ss/content/nowoczesna-technologia-w-sluzbie-granicy-uroczyste-otwarcie-rtg-w-terespolu?redirect=https%3A%2F%2Fwww.lubelskie.kas.gov.pl%2Fizba-administracji-skarbowej-w-lublinie%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_CT0z%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3D_118_INSTANCE_S4cf__column-1%26p_p_col_count%3D1%23p_p_id_101_INSTANCE_W5Ss_

https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/krajowa-administracja-skarbowa/wielka-modernizacja-kas

https://www.portalmorski.pl/bezpieczenstwo/39695-gdansk-testowanie-urzadzen-do-inspekcji-ladunkow-na-granicy

https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/krajowa-administracja-skarbowa/wielka-modernizacja-kas

https://www.gov.pl/web/kas/projekty-poig#:~:text=Program%20e-C%C5%82o%2C%20kt%C3%B3rego%20celem%20jest%20wdro%C5%BCenie%20us%C5%82ug%20elektronicznego,przedsi%C4%99biorcami%2C%20administracjami%20celnymi%20pa%C5%84stw%20cz%C5%82onkowskich%20oraz%20Komisj%C4%85%20Europejsk%C4%85.

kom. dr Agnieszka Łapińska
mgr Mateusz Laskowski

ROZWÓJ KRYZYSU MIGRACYJNEGO NA GRANICY POLSKO-BIAŁORUSKIEJ: PRZYCZYNY, SKUTKI I REAKCJE SPOŁECZNE

Wstęp

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej stanowi jedno z najpoważniejszych wyzwań współczesnej polityki bezpieczeństwa oraz problematykę o szerokim wymiarze społecznym, politycznym i humanitarnym. Zjawisko to ujawniło się ze wzmożoną intensywnością w 2021 roku, kiedy to setki migrantów, głównie z Bliskiego Wschodu, Afryki oraz Azji Środkowej, zaczęły gromadzić się na wschodnich rubieżach Polski, próbując przekroczyć granicę Unii Europejskiej. Sytuacja ta doprowadziła do eskalacji napięć dyplomatycznych, wzmożonych działań służb granicznych oraz szerokiej debaty publicznej na temat polityki migracyjnej i ochrony granic. W obliczu tego kryzysu pojawiły się liczne pytania dotyczące zarówno skuteczności działań podejmowanych przez państwa, jak i przestrzegania praw człowieka.

Podłoże tego kryzysu ma wieloaspektowy charakter, obejmujący zarówno czynniki polityczne, społeczne, gospodarcze oraz strategiczne. Władze Białorusi zostały oskarżone o celowe organizowanie przepływu migrantów w ramach działań określanych mianem „wojny hybrydowej" wymierzonej w Unię Europejską a także destabilizację sytuacji politycznej w naszym regionie. Polska jako państwo graniczne, stanęła przed koniecznością podjęcia natychmiastowych działań, mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa narodowego oraz humanitarne zarządzanie napływem osób poszukujących schronienia. W kontekście międzynarodowym kryzys ten stał się również testem solidarności europejskiej i skuteczności unijnych mechanizmów ochrony granic.

Unijne sankcje wobec Białorusi jako powód rozpoczęcia kryzysu

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej w dużej mierze wynikał z napięć politycznych pomiędzy Unią Europejską a reżimem Aleksandra Łukaszenki. Kluczowym aspektem, który doprowadził do eskalacji sytuacji, były sankcje nałożone przez Unię Europejską na Białoruś w odpowiedzi na represje polityczne, łamanie praw człowieka oraz sfałszowane wybory prezydenckie w 2020 roku. Restrykcje te objęły zarówno osoby związane z białoruskim reżimem, jak i kluczowe sektory gospodarki, co doprowadziło do zaostrzenia relacji na linii Mińsk–Bruksela.

Wybory prezydenckie, które odbyły się 9 sierpnia 2020 roku, były punktem zwrotnym w historii współczesnej Białorusi. Aleksander Łukaszenka, który rządzi krajem nieprzerwanie od 1994 roku, ubiegał się o reelekcję. Jego główną rywalką była Swiatłana Cichanouska, która zdecydowała się kandydować po tym, jak jej mąż, popularny bloger i opozycjonista Siarhiej Cichanouski, został aresztowany. Kampania wyborcza charakteryzowała się masowymi represjami wobec opozycji, a wielu kontrkandydatów Łukaszenki zostało zatrzymanych lub zmuszonych do emigracji.

Oficjalne wyniki wyborów, ogłoszone przez Centralną Komisję Wyborczą Białorusi, wskazywały na przytłaczające zwycięstwo Łukaszenki z wynikiem ponad 80% głosów. Jednak liczne niezależne raporty, zeznania świadków oraz analiza wyników sugerowały masowe fałszerstwa wyborcze. Opozycja oraz międzynarodowi obserwatorzy uznali wybory za niewiarygodne. W rezultacie nie tylko w całym kraju, lecz zarówno w państwach, gdzie znajdują się mniejszości białoruskie wybuchły masowe protesty, w których wzięły udział setki tysięcy Białorusinów domagających się uczciwego procesu wyborczego i ustąpienia Łukaszenki.

Reakcja reżimu była brutalna. Służby bezpieczeństwa, w tym OMON i KGB, użyły siły wobec demonstrantów, zatrzymując tysiące osób. Wiele z nich było torturowanych, bitych i przetrzymywanych w nieludzkich warunkach. Media niezależne zostały zlikwidowane lub zmuszone do działania z zagranicy, a czołowi opozycjoniści, w tym Cichanouska, zostali zmuszeni do opuszczenia kraju. Represje te wywołały ostrą reakcję społeczności międzynarodowej, co doprowadziło do stopniowego zaostrzania sankcji wobec reżimu Łukaszenki.

Unia Europejska odpowiedziała na wydarzenia na Białorusi serią sankcji wymierzonych w reżim Łukaszenki. Sankcje zostały nałożone stopniowo,

w kilku etapach i obejmowały zarówno restrykcje personalne, jak i gospodarcze. Ich celem było wywarcie presji na władze w Mińsku oraz ograniczenie ich zdolności do dalszych represji.

Pierwszy pakiet sankcji został wprowadzony już we wrześniu 2020 roku i objął wysokich rangą urzędników białoruskich odpowiedzialnych za fałszerstwa wyborcze i represje wobec demonstrantów. Kolejne rozszerzenia listy sankcyjnej dotknęły członków aparatu bezpieczeństwa, sędziów i prokuratorów, którzy brali udział w prześladowaniach opozycji. Wprowadzono także zakaz podróżowania do krajów UE oraz zamrożenie aktywów dla osób powiązanych z reżimem.

Jednakże najbardziej dotkliwe dla gospodarki Białorusi były jednak sankcje sektorowe, na których Białoruś opiera swoją gospodarkę i są to jej najbardziej dochodowe źródła. W czerwcu 2021 roku UE nałożyła ograniczenia na przemysł petrochemiczny, gdzie zakazano eksportu produktów ropopochodnych do UE, następnie usankcjonowana została produkcja nawozów potasowych. W sektorze tym, Białoruś jest nie tylko czołowym europejskim producentem wspomnianych wyrobów, lecz jest także jednym z największych światowych eksporterów potasu, a sankcje ograniczyły jej zdolność do sprzedaży tego surowca na rynkach europejskich. Kolejnym sektorem dotkniętym przez sankcje został sektor finansowy, w którym wprowadzono ograniczenia w dostępie do międzynarodowego systemu finansowego, co utrudniło Białorusi pozyskiwanie zagranicznych kredytów i inwestycji. Następna sankcja została nałożona na transport lotniczy, w którym zakazano korzystania z przestrzeni powietrznej UE przez białoruskie linie lotnicze, co było odpowiedzią na uprowadzenie samolotu Ryanair z opozycyjnym dziennikarzem Ramanem Pratasiewiczem na pokładzie w maju 2021 roku[1].

Unia Europejska zdecydowała się także nałożyć sankcje na białoruski sektor zbrojeniowy oraz ichniejsze towary posiadające podwójne przeznaczenie tj. do celów cywilnych, jak i również militarnych. Restrykcje te miały na celu ograniczenie możliwości modernizacji sił zbrojnych Białorusi oraz osłabienie potencjału militarnego reżimu Aleksandra Łukaszenki. Zakazano eksportu sprzętu mogącego służyć do represji wewnętrznych, w tym broni palnej, amunicji, pojazdów opancerzonych, a także technologii nadzoru i inwigilacji, które mogłyby zostać użyte do tłumienia protestów społecznych. Ponadto

[1] *Sankcje nałożone na Białoruś po wyborach w 2020 r.,* Warsaw Institute, https://warsawinstitute.org/pl/sytuacja-na-granicy-polsko-bialoruskiej-przyczyny-aspekt-geopolityczny-narracje/ (dostęp: 06.02.2025 r.).

ograniczenia dotknęły dostaw specjalistycznego oprogramowania, które mogłoby zostać wykorzystane przez białoruskie służby do monitorowania i prześladowania opozycji. Celem tych działań było zwiększenie presji na władze Białorusi oraz osłabienie ich zdolności do stosowania represji wobec własnych obywateli[2].

Działania UE były koordynowane z innymi państwami, takimi jak USA, Wielka Brytania i Kanada, które również nałożyły sankcje na Białoruś. Wspólne działania miały na celu zwiększenie presji na reżim Łukaszenki oraz ograniczenie jego zdolności do dalszych represji wobec społeczeństwa.

Sankcje w znacznym stopniu osłabiły białoruską gospodarkę, która już wcześniej była uzależniona od wsparcia Rosji. Wprowadzenie restrykcji w sektorach eksportowych, zwłaszcza w przemyśle nawozowym i petrochemicznym, poważnie ograniczyło dochody państwa. Białoruś, tracąc tradycyjne źródła dochodu, zwróciła się ku Rosji, która zwiększyła swoje wsparcie finansowe i polityczne dla Łukaszenki, jednocześnie zwiększając swoją kontrolę nad białoruską gospodarką i systemem bezpieczeństwa.

W reakcji na sankcje, reżim Łukaszenki podjął działania odwetowe, w tym m.in. sprowadzanie migrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki na terytorium Białorusi w celu wywołania presji migracyjnej na granicach Unii Europejskiej. Kryzys migracyjny stał się jednym z narzędzi w polityce Mińska, mającym na celu destabilizację sąsiadujących państw UE i wymuszenie złagodzenia sankcji.

Polityka władz Białorusi i wykorzystanie migracji jako narzędzia nacisku

Reżim Aleksandra Łukaszenki od lat charakteryzuje się autorytarnym stylem rządzenia, w którym centralizacja władzy oraz kontrola nad mediami i instytucjami państwowymi są fundamentem funkcjonowania państwa. W odpowiedzi na międzynarodowe naciski i sankcje, białoruska elita polityczna zaczęła poszukiwać alternatywnych narzędzi, które mogłyby osłabić pozycję Unii Europejskiej oraz wywrzeć presję na państwach sąsiadujących. Jednym z takich instrumentów stało się celowe wykorzystywanie migracji jako środka politycznego nacisku. Ta strategia, będąca elementem tzw. „wojny hybrydowej", miała na celu nie tylko destabilizację polityczną krajów

[2] *Sankcje na białoruski sektor zbrojeniowy*, Janusz Marszałkowski, BiznesAlert, https://biznesalert.pl/bialorus-rosja-ue-sankcje-gospodarcze-minsk/ (dostęp: 06.02.2025 r.).

sąsiednich, ale również skomplikowanie ich wewnętrznych debat dotyczących polityki migracyjnej oraz bezpieczeństwa granic. Pojęcie „wojny hybrydowej'' można też rozumieć „jako konflikt, w którym działania zbrojne nie osiągnęły charakteru na tyle intensywnego, aby można go było zakwalifikować jako standardową, normalną czy zwykłą wojnę''[3]. Niewątpliwie celnym spostrzeżeniem jest też definicja stworzona przez pułkownika Marka Wrzoska, iż „wojna hybrydowa'' można opisać jako „sumę podejmowanych w wielu obszarach przedsięwzięć, które zmierzają do utrzymywania przez agresora konfliktu poniżej progu wojny''[4].

Władze Białorusi, pozbawione możliwości otwartej konfrontacji militarnej z potężnymi państwami europejskimi, zdecydowały się na nietypowe działania, które pozwalały im na wykorzystanie słabości instytucjonalnych Unii. Strategia polegała na celowym sprowadzaniu migrantów z państw Bliskiego Wschodu, Afryki oraz innych regionów, gdzie kryzysy humanitarne i konflikty zbrojne ułatwiały masową mobilizację ludzi. Białoruski aparat państwowy, współpracując z sektorem prywatnym oraz niektórymi lokalnymi pośrednikami, rozpoczął organizację transportu migrantów do kraju. Migranci, często pozbawieni odpowiedniej dokumentacji i wsparcia, byli następnie kierowani w stronę granic państw Unii Europejskiej, głównie Polski, Litwy i Łotwy.

Ta forma działań miała podwójne cele: z jednej strony wywoływała kryzys humanitarny na granicy, z drugiej – miała na celu podważenie wiarygodności instytucji państw unijnych, które nie były w stanie skutecznie zarządzać napływem ludności. Przez wywoływanie kryzysu migracyjnego reżim białoruski chciał zmusić UE do negocjacji i złagodzenia nałożonych sankcji. Działania te miały również wymiar symboliczny – pokazując, że nawet przy ograniczonych środkach, autorytarny rząd potrafi wykorzystać ludzkie tragedie jako narzędzie politycznego nacisku.

Reżim Łukaszenki, prowadząc działania zaliczające się do definicji „wojny hybrydowej'' posługiwał i dalej posługuje się migrantami jako narzędziem, które umożliwia rozprzestrzenianie zamętu w zarówno społeczeństwie polskim, jak i też europejskim. „Narzędziem agresora byli migranci, których odmienność rasowa i kulturowa pozwalała polskim władzom wyłonionym przez ugrupowania tzw. Zjednoczonej Prawicy identyfikować „ludzi

[3] P. Ochmann, J. Wojas, *Prawne aspekty konfliktu zbrojnego na Ukrainie jako przykład wojny hybrydowej*, „Sprawy Międzynarodowe" 2018, s. 285.

[4] M. Wrzosek, *Wojny przyszłości. Doktryna, technika, operacje militarne*, Warszawa 2018, s. 312.

w drodze" jako odmiennych kulturowo, w związku z tym nieprzewidywalnych, i w efekcie stanowiących zagrożenie dla polskiego państwa oraz społeczeństwa. W ten sposób władze mogły wykorzystać lęk i strach jako emocjonalne instrumenty wzmacniania panowania. W szczególności posłużyć się zarządzaniem strachem jako strategią manipulacji politycznej"[5].

Wdrożenie strategii migracyjnej wymagało starannie zaplanowanych działań logistycznych oraz współpracy z szeregiem podmiotów. Białoruski rząd, korzystając z uregulowanych procedur wizowych, umożliwiał migrantom uzyskanie dokumentów pozwalających na przekroczenie granicy Białorusi. Następnie, przy wsparciu służb państwowych, migranci byli transportowani do tzw. „stref przejściowych" znajdujących się w pobliżu granicy z Unią Europejską. Tam, w często nieprzyjaznych warunkach, gromadzili się setki, a nawet tysiące osób, oczekując na dalszy transport.

Organizacja tego procesu była możliwa dzięki skoordynowanym działaniom różnych sektorów – od administracji państwowej, przez przedsiębiorstwa transportowe, aż po lokalnych pośredników, którzy zajmowali się rekrutacją migrantów. Warto zauważyć, że część działań odbywała się w sposób pozornie legalny, co umożliwiało ukrycie faktycznego celu operacji. Migranci byli przekonywani, że ich podróż umożliwi im uzyskanie lepszych warunków życia, jednak rzeczywistość okazywała się zupełnie inna. W efekcie państwa Unii Europejskiej stanęły przed ogromnym wyzwaniem humanitarnym i organizacyjnym, które miało wpływ na politykę wewnętrzną oraz międzynarodową.

Wykorzystanie migracji jako narzędzia nacisku miało także silny wymiar propagandowy. Białoruski reżim intensywnie wykorzystywał media – zarówno te kontrolowane przez państwo, jak i media społecznościowe – do przedstawiania sytuacji na granicy jako efekt nieodpowiedzialnej polityki Unii Europejskiej. W przekazie medialnym migracja była przedstawiana jako wynik błędów i zaniedbań państw zachodnich, co miało na celu wzbudzenie niepokoju społecznego w krajach UE i osłabienie poparcia dla dotychczasowej polityki migracyjnej.

Propaganda ta była wspierana przez selektywną prezentację informacji, która miała ukazać migrację jako zagrożenie nie tylko dla bezpieczeństwa granic, ale także dla porządku społecznego i stabilności politycznej w krajach

[5] D. Niedźwiecki, *Kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej. Analiza zjawiska w perspektywie ładu społecznego*, Wydawnictwo Politeja, Uniwersytet Jagielloński 2024, s. 65.

europejskich. Rząd Łukaszenki starał się w ten sposób odwrócić uwagę od wewnętrznych problemów Białorusi oraz udowodnić, że jego działania mają charakter obronny wobec zagrożeń zewnętrznych. W rezultacie, media propagandowe przedstawiały kryzys migracyjny jako świadectwo nieudolności państw UE, co miało wpływ na opinię publiczną w regionie.

Polska jako państwo będące jednym z głównych celów migracyjnych działań reżimu białoruskiego, znalazła się w centrum tej strategicznej gry. Wykorzystanie migracji przez Łukaszenkę miało szczególnie dotkliwy wpływ na polskie władze i społeczeństwo. Polska, będąc granicą zewnętrzną Unii Europejskiej, musiała stawić czoła nie tylko wyzwaniom związanym z kontrolą granic, ale również problemom humanitarnym wynikającym z nagłego napływu migrantów.

W obliczu narastającego kryzysu migracyjnego, polskie władze zostały zmuszone do podjęcia natychmiastowych działań. Z jednej strony, musiały wzmocnić bezpieczeństwo granic poprzez budowę zapór, zwiększenie liczby patroli granicznych oraz mobilizację dodatkowych sił porządkowych. Z drugiej strony, Polska stanęła przed wyzwaniem udzielenia pomocy humanitarnej migrantów, co wiązało się z koniecznością organizacji schronienia, opieki medycznej oraz podstawowej pomocy społecznej w obliczu gwałtownego wzrostu liczby osób przekraczających granicę.

Działania te były często trudne do pogodzenia z zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego oraz unijnych standardów ochrony praw człowieka. Kryzys migracyjny stał się przedmiotem intensywnej debaty publicznej w Polsce, dzieląc społeczeństwo na zwolenników bardziej restrykcyjnych rozwiązań oraz tych apelujących o humanitarne podejście do sytuacji migrantów. Reakcje polityczne, zarówno na szczeblu krajowym, jak i lokalnym, odzwierciedlały złożoność problemu – z jednej strony, obawy o bezpieczeństwo granic, a z drugiej, konieczność przestrzegania zasad humanitaryzmu i solidarności.

W strategii Łukaszenki widoczne było również celowe wykorzystywanie sytuacji do wprowadzenia chaosu w naszym państwie. Reżim białoruski starał się podsycać niepewność i napięcia w polskim społeczeństwie, wykorzystując media do przedstawiania sytuacji na granicy jako efekt zaniedbań i błędów ze strony polskich władz oraz instytucji Unii Europejskiej. Miało to na celu osłabienie zaufania do rządów państw unijnych oraz wywołanie podziałów społecznych w Polsce. W rezultacie, działania te przyczyniły się do podziału w społeczeństwie na głównie dwie strony – pierwsza sprzeciwiająca się jakiejkolwiek pomocy dla nielegalnych imigrantów i stojąca za

niewpuszczaniem ich do Polski oraz druga – powołująca się na humanitaryzm i ubiegająca się o pomoc dla uchodźców spod wschodniej granicy. Sytuacja ta niewątpliwie utrudniała efektywną reakcję na kryzys.

Władze polskie, zmuszone do podjęcia szybkich i zdecydowanych działań, musiały równocześnie dbać o bezpieczeństwo granic, a także o zachowanie równowagi między interesem narodowym a zobowiązaniami wynikającymi z członkostwa w Unii Europejskiej. Skutki tej strategii były dalekosiężne – wpłynęły na kształtowanie się polskiej polityki migracyjnej, redefinicję procedur bezpieczeństwa oraz na postrzeganie Polski jako kluczowego gracza na zewnętrznej linii obrony UE.

Konflikt na linii UE/NATO– Białoruś i Rosja

Relacje między Białorusią a Rosją sięgają głęboko w historię, a ich współpraca, choć formalnie oparta na umowach strategicznych, w ostatnich dekadach nabrała wymiaru, który wyraźnie wpłynął na napięcia w regionie Europy Wschodniej. Białoruś, będąca bliskim sojusznikiem Rosji, od lat stanowiła element systemu obronnego Rosji wobec rozwoju struktur NATO i Unii Europejskiej. Po rozpadzie Związku Radzieckiego, mimo pewnych okresowych prób niezależności, relacje te umacniały się, co szczególnie widoczne było w dobie kryzysów politycznych, gdy reżim Aleksandra Łukaszenki coraz bardziej opierał swoje działania na wsparciu Moskwy.

Rosja, dążąc do odbudowy swojej strefy wpływów, wykorzystywała Białoruś jako strategiczny punkt wypadowy do wpływania na kraje sąsiednie, w tym te należące do struktur NATO i UE. W rezultacie, konflikty o charakterze geopolitycznym, związane z ekspansją NATO oraz rosnącym znaczeniem państw regionu, zaczęły kształtować nową dynamikę w relacjach pomiędzy UE/NATO, a Białorusią i Rosją.

Od lat 2000. reżim Łukaszenki, korzystając z bliskich relacji z Moskwą, realizował politykę, której celem było utrzymanie wpływów rosyjskich w regionie. Współpraca ta przejawiała się nie tylko na płaszczyźnie politycznej, ale także militarnej i gospodarczej. W ramach wspólnych ćwiczeń wojskowych, takich jak coroczne manewry typu „Zapad", Rosja i Białoruś regularnie demonstrowały zdolności bojowe swoich sił zbrojnych, wysyłając jasny

Białoruś, będąc krajem o strategicznym położeniu na granicy Europy, stanowiła ważny element rosyjskiej doktryny wojskowej. Współpraca ta była wykorzystywana przez Moskwę jako narzędzie w polityce nacisku na państwa

zachodnie. Działania te nabrały szczególnego znaczenia w kontekście kryzysu na Ukrainie, kiedy to Rosja, wykorzystując podobne mechanizmy, zademonstrowała swoją gotowość do interwencji militarnych. Równocześnie reżim Łukaszenki, działając w ścisłej koordynacji z Rosją, stosował taktyki hybrydowe, łącząc działania militarne z manipulacją informacyjną i presją ekonomiczną, aby osiągnąć cele polityczne.

Konflikt na linii UE/NATO – Białoruś i Rosja należy rozumieć jako złożone zjawisko, w którym elementy militarne, polityczne i gospodarcze splatają się, wpływając na bezpieczeństwo całego regionu. Z jednej strony mamy państwa zachodnie, które w ramach NATO i UE dążą do utrzymania stabilności i zwiększenia swojej obecności na wschodniej flance, z drugiej zaś – blisko zintegrowany duet Białoruś-Rosja, który stara się podważyć te wysiłki, wykorzystywać luki w systemie obronnym oraz destabilizować sytuację poprzez różne formy presji.

Rosja konsekwentnie wykorzystuje swoją przewagę militarną oraz zdolności propagandowe do budowania obrazu zagrożenia ze strony państw NATO. Działania te mają na celu zarówno odstraszenie potencjalnych przeciwników, jak i zmobilizowanie wewnętrznych grup opozycyjnych w krajach europejskich. W tym kontekście Białoruś staje się swoistym „mostem" między Moskwą a zachodnimi strukturami obronnymi – miejscem, gdzie napięcia wyrażają się nie tylko w sferze dyplomatycznej, ale również w realnych działaniach militarnych oraz operacjach hybrydowych, włączających m.in. cyberataki, dezinformację i wywieranie presji ekonomicznej.

Istotnym elementem konfliktu jest wykorzystywanie mediów i narzędzi dezinformacyjnych. Zarówno Moskwa, jak i reżim Łukaszenki, inwestują znaczne środki w budowę przekazu medialnego, który ma na celu destabilizację opinii publicznej w państwach NATO. Propaganda, rozprzestrzeniana za pomocą tradycyjnych mediów oraz nowoczesnych kanałów cyfrowych, ma za zadanie podważać wiarę społeczeństw zachodnich w zdolność ich rządów do ochrony bezpieczeństwa narodowego. W efekcie, dezinformacja staje się narzędziem, które ułatwia prowadzenie działań hybrydowych, a także zwiększa napięcia społeczne i polityczne w regionie.

Wykorzystanie narzędzi informacyjnych pozwala zarówno Rosji, jak i również Białorusi, na kreowanie alternatywnej narracji, w której działania państw NATO są przedstawiane jako agresywne i nieodpowiedzialne. Taka strategia medialna ma na celu zniechęcenie państw członkowskich UE do podejmowania zdecydowanych działań obronnych oraz wprowadzenie niepewności wśród społeczeństwa. Konsekwencje tej polityki informacyjnej

odczuwalne są nie tylko na poziomie dyplomatycznym, ale również w codziennych debat społecznych, co dodatkowo komplikuje sytuację bezpieczeństwa.

Napięcia wynikające z konfliktu pomiędzy UE/NATO, a Białorusią i Rosją mają bezpośrednie przełożenie na sytuację na granicy polsko-białoruskiej. Polska jako kraj należący do struktur NATO i UE, odczuwa skutki zarówno bezpośrednich działań militarno-strategicznych, jak i operacji hybrydowych prowadzonych przez sojusz Białorusi i Rosji. Intensyfikacja ćwiczeń wojskowych, manewrów typu „Zapad" oraz demonstracja zdolności bojowych rosyjskich i białoruskich sił zbrojnych wywołuje obawy o bezpieczeństwo granic oraz o możliwość eskalacji konfliktu.

Działania Rosji i Białorusi w obszarze hybrydowym, w połączeniu z ich zdolnościami militarnymi, wywołują presję na polskie instytucje odpowiedzialne za bezpieczeństwo narodowe. W efekcie sytuacja ta zmusza władze do ciągłego monitorowania sytuacji, analizowania zagrożeń oraz wdrażania nowych strategii obronnych. Współpraca Polski z NATO oraz partnerami z UE staje się kluczowa dla utrzymania stabilności na granicy, jednak wymaga to nieustannej adaptacji do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej, nieprzemijającym przepływem nielegalnych imigrantów oraz wspólnego stanowiska wobec działań prowadzonych przez Rosję i Białoruś.

Konflikt na linii UE/NATO – Białoruś i Rosja ma daleko idące konsekwencje nie tylko dla bezpośrednio zaangażowanych państw, ale także dla całego kontynentu. Rosja, poprzez sojusz z Białorusią, próbuje podważyć spójność i efektywność struktur obronnych NATO, co może prowadzić do dalszej destabilizacji regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Wzrost napięć na granicy polsko-białoruskiej jest sygnałem, że zagrożenia hybrydowe, łączące działania militarne, informacyjne i gospodarcze, stają się nowym wyzwaniem dla państw członkowskich UE i NATO oraz zachodnich w ogólnym znaczeniu. Skupiając się na obecnym kryzysie, który najbardziej angażuje Polskę, godnym uwagi spostrzeżeniem podzielił się Andrzej Wawrzusiszyn, który jest zdania, iż „współczesny kryzys migracyjny na granicy Białorusi z Unią Europejską, a szczególnie z Polską, ma charakter sztuczny. Planując go, Aleksander Łukaszenka, za wiedzą i aprobatą Władimira Putina, zakładał, że wywieranie presji migracyjnej spowoduje chaos oraz doprowadzi do polaryzacji i konfliktów w polskim społeczeństwie. Przyczyni się do pogorszenia jej pozycji na arenie międzynarodowej jako kraju, który blokując granicę stworzy strefę niestabilności w Europie. Wysuwane pod adresem Polski oskarżenia

o eskalację militarną przy granicy z Białorusią współgrają z propagandą Mińska i Moskwy o agresywnych działaniach Unii Europejskiej oraz NATO"[6].

Dla państw NATO kluczowe jest nie tylko wzmacnianie tradycyjnych mechanizmów obronnych, ale także rozwijanie nowoczesnych strategii przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym. W obliczu współczesnych wyzwań, które wykraczają poza konwencjonalne działania militarne, NATO musi inwestować w technologie oraz procedury umożliwiające szybką identyfikację i neutralizację zagrożeń związanych z cyberatakami, dezinformacją oraz operacjami hybrydowymi. W kontekście konfliktu z Białorusią i Rosją, jednym z kluczowych elementów jest zdolność do szybkiego reagowania na zagrożenia wynikające z dezinformacji oraz cyberataków, a także działań wojny hybrydowej, które stanowią zagrożenie dla społeczeństwa nie tylko polskiego, lecz również europejskiego oraz dla stabilności politycznej państw członkowskich.

Geograficzny i geopolityczny kontekst Polski, jako wschodniej granicy UE

Polska, zlokalizowana w samym sercu Europy, odgrywa kluczową rolę jako wschodnia granica Unii Europejskiej. Jej położenie geograficzne, łączące Europę Środkową z Wschodnią, czyni ją strategicznym punktem, przez który przepływają zarówno towary, jak i ludzie. Nasze państwo stanowi nie tylko barierę ochronną, ale również pełni funkcję „bramy" wejścia do wspólnego rynku europejskiego, co stawia przed nią liczne wyzwania w zakresie kontroli granicznej i bezpieczeństwa.

Pod względem historii, Polska była areną licznych przemian geopolitycznych. Doświadczenia z okresu zimnej wojny, kiedy to granica polsko-radziecka stanowiła istotną strefę buforową między blokami, wpłynęły na kształtowanie współczesnych strategii obronnych kraju. Transformacja ustrojowa oraz przystąpienie do struktur NATO i Unii Europejskiej znacząco zmieniły dotychczasowy układ sił, nadając polskiej granicy nowe, strategiczne znaczenie.

Politycznie, Polska stała się pierwszą linią obrony przed zagrożeniami zewnętrznymi, co wiąże się z koniecznością równoczesnego spełniania wymogów bezpieczeństwa i humanitarnych standardów Unii. Granica

[6] A. Wawrzusiszyn. *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, Nowa Polityka Wschodnia, Olsztyn 2022, s. 47.

z Białorusią, obarczona dodatkowymi napięciami wynikającymi z kryzysu migracyjnego, jest szczególnie wrażliwym punktem. Już w 2014 roku można było spodziewać się ze strony wschodnich sąsiadów, iż będą podejmować próby destabilizacji społeczeństwa w regionie Europie Środkowo-Wschodniej, w tym Polsce. Takie spostrzeżenia i przemyślenia zaprezentowała redakcja naukowa pod kierownictwem bryg. dr inż. Jacka Zboiny, gdzie zostało napisane, iż „bezpośrednie zagrożenia bezpieczeństwa narodowego RP, które mają swoje źródła w międzynarodowym środowisku politycznym mogą przyjąć przede wszystkim formę działań poniżej progu otwartej agresji wojskowej oraz oddziaływań asymetrycznych"[7]. Autor wskazuje również, że takiego rodzaju działania byłyby konsekwencjami przedłużającego i następującego konfliktu politycznego, w którym Polska byłaby zaangażowana, pomiędzy UE oraz NATO, między Rosją i względnie Białorusią[8].

Wschodnia granica polsko-białoruska jest granicą zewnętrzną UE, która musi zmagać się z wyzwaniami związanymi z ochroną ów granicy i jej szczelnością. Napięcia wynikające z nielegalnej migracji, intensyfikacja działań hybrydowych, cyberataki oraz operacje dezinformacyjne stanowią realne zagrożenie dla stabilności i bezpieczeństwa narodowego naszego państwa. W odpowiedzi na te wyzwania, polskie instytucje odpowiedzialne za bezpieczeństwo, takie jak Straż Graniczna, Policja oraz Wojsko, są zmuszone do ciągłego podnoszenia swoich kompetencji, modernizacji sprzętu oraz podejmowania działań zapobiegających nielegalnych przekroczeń granicy.

Polska jako kraj będący pierwszą linią obrony Unii Europejskiej, pełni rolę strażnika zewnętrznej granicy. W praktyce oznacza to, że decyzje podejmowane na poziomie krajowym mają daleko idące konsekwencje dla całej wspólnoty europejskiej. W sytuacji, gdy reżim Białorusi wykorzystuje migrację jako narzędzie nacisku, Polska staje przed koniecznością reagowania nie tylko na bezpośrednie zagrożenia, ale również na wyzwania wynikające z presji politycznej i propagandowej. Polskie działania, zarówno w zakresie zabezpieczania granic, jak i współpracy międzynarodowej, mają więc kluczowe znaczenie dla stabilności całego obszaru.

W relacjach polsko-białoruskich obserwujemy skomplikowany układ sił, w którym historia, polityka wewnętrzna i geopolityka łączą się w trudnym do rozwiązania konflikcie interesów. „Relacje państwowe poważnie osłabia

[7] J. Zboina, *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i w powietrzu w XXI wieku*, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego Państwowy Instytut Badawczy 2014, s. 40.

[8] Ibidem.

wykorzystywanie przez władze Białorusi historii do celów politycznych. Polityka historyczna Białorusi podlega manipulacji, a najnowsze próby wykazania negatywnego wpływu Polski i Polaków na dzieje tego kraju obecne są w taktyce politycznej białoruskich władz. Pojawiają się wypowiedzi historyków i polityków wskazujących Polskę jako odwiecznego wroga i gnębiciela, domagając się jednocześnie od Polski przeprosin"[9].

Polska, dążąca do umocnienia swojej pozycji w strukturach europejskich, systematycznie podkreśla potrzebę respektowania praworządności i poszanowania suwerenności. Z kolei reżim w Mińsku, korzystając z bliskich relacji z Moskwą, stosuje działania prowokacyjne skierowane bezpośrednio na Polskę. Do najważniejszych z nich należą operacje mające na celu podtrzymywanie kryzysu migracyjnego, wykorzystywanie zdarzeń mających miejsce na granicy do celów propagandowych, a także prowokacje militarne przy granicy, które mają za zadanie wywołać niepewność wśród polskiego społeczeństwa oraz w strukturach państwowych.

Moskwa, widząc w Polsce ważny element wschodniej flanki NATO, wykorzystuje swoją siłę militarną i zdolności informacyjne do budowania narracji, która przedstawia Polskę jako państwo słabe i podatne na destabilizację. Działania te obejmują zarówno regularne manewry wojskowe w pobliżu granicy, jak i wsparcie dla elementów dezinformacyjnych w mediach społecznościowych, które mają na celu zakwestionowanie skuteczności polskich służb granicznych oraz osłabienie morale społeczeństwa. Przeprowadzane przez Białorusinów i Rosjan operacje prowokacyjne nie tylko zwiększają napięcia, ale także stwarzają warunki do eskalacji konfliktu, co może mieć długofalowe konsekwencje dla stabilności regionu.

Skomplikowane relacje z Białorusią i Rosją, mają bezpośredni wpływ na kształtowanie się polityki migracyjnej i strategii obronnych. W obliczu prowokacji migracyjnych oraz działań hybrydowych, które mają na celu destabilizację granicy, Polska musi równocześnie dbać o ochronę swoich granic oraz o przestrzeganie międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka. Jednocześnie polityka migracyjna Polski staje się tematem debaty publicznej, w której z jednej strony dominuje troska o bezpieczeństwo narodowe, a z drugiej – potrzeba humanitarnego podejścia do sytuacji osób znajdujących się w kryzysowych warunkach.

[9] A. Wawrzusiszyn. *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, Nowa Polityka Wschodnia, Olsztyn 2022, s. 48.

W obliczu prowokacyjnych działań Mińska i Moskwy, Polska musi podejmować zdecydowane działania, aby zabezpieczyć swoje terytorium. W praktyce oznacza to, że polityka migracyjna i obronna Polski jest ściśle powiązana z szerszymi trendami geopolitycznymi w regionie. Tylko poprzez kompleksowe podejście, łączące działania militarne, dyplomatyczne i administracyjne, możliwe będzie przeciwdziałanie zagrożeniom hybrydowym oraz utrzymanie stabilności na zewnętrznej granicy UE, co ma kluczowe znaczenie dla przyszłości całego regionu.

Decyzje UE w kwestii kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej

W kwestii gwałtownie narastającego kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej oraz pogarszającej się sytuacji z imigrantami w innych częściach wspólnoty, Unia Europejska musiała podjąć szereg strategicznych decyzji, które miały na celu zabezpieczenie zewnętrznych granic oraz ochronę jej obywateli. Decyzje te, oparte na wspólnej polityce migracyjnej i bezpieczeństwie granic, stanowią fundament działań operacyjnych podejmowanych przez państwa członkowskie. Ich celem było nie tylko przeciwdziałanie nielegalnemu napływowi migrantów, ale także wywarcie nacisku na państwa trzecie, w szczególności na Białoruś, która była oskarżana o wykorzystywanie migracji jako narzędzia politycznego nacisku.

„Jeżeli chodzi o działania podjęte przez UE w reakcji na kryzys migracyjny wywołany przez reżim białoruski, to można je podzielić na środki polityczno-dyplomatyczne, operacyjne, humanitarne oraz prawne. W ramach pierwszej grupy działań instytucje unijne zdecydowanie potępiły udział Białorusi w organizowaniu nielegalnego przekraczania granic UE i próby instrumentalnego wykorzystywania migrantów do celów politycznych”[10].

Działaniem UE w ramach środków operacyjnych było udzielenie pomocy dla krajów zewnętrznej granicy wspólnoty, tj. Polski, Litwy oraz Łotwy, poprzez oddelegowanie funkcjonariuszy formacji Frontex na granicę litewską oraz łotewską z Białorusią. Ówczesny rząd RP z premierem Mateuszem Morawieckim nie skorzystali z tej formy pomocy, argumentując to tym, iż sytuacja znajduje się pod kontrolą.

[10] O. Tkachuk, *Znaczenie kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej dla polityki imigracyjnej i azylowej Unii Europejskiej*, „Wschodnioznawstwo” 2022, s. 113

W kwestii działań humanitarnych w listopadzie 2021 roku UE przekazała 700 tysięcy euro na pomoc dla osób potrzebujących, które przebywają na granicy z Białorusią. Z tej kwoty 200 tysięcy euro zostało przeznaczonych dla Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Ponadto, oprócz 360 milionów euro, które są planowane w ramach Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizowej dla Litwy, Łotwy oraz Polski na okres 2021-2027, dodatkowe fundusze w wysokości 200 milionów euro zostały udostępnione na lata 2021-2022[11].

Jednym z działań w obszarze prawnym była decyzja Rady Europejskiej z 1 grudnia 2021 roku, która to umożliwiała Polsce, Litwie oraz Łotwie stosowania środków, które znacząco ograniczały dotychczasowe prawa uchodźców. Na mocy powyższej decyzji kraje te otrzymały pozwolenia na[12]:

- wskazanie określonego miejsca, w których będą składane wnioski azylowe;
- wydłużenie okresu rejestracji wniosków azylowych do 5 tygodni;
- wydłużenie do 16 tygodni czas trwania tzw. nadzwyczajnej procedury granicznej wobec wszystkich migrantów i uchodźców przekraczających granicę z kierunku białoruskiego
- korzystanie przez okres 6 miesięcy z „ułatwień w deportacjach" – co pozwalałoby na szybsze pozbywanie się z terytorium kraju migrantów, którym odmówiono wejścia w procedurę azylową.

Kluczowym elementem unijnej reakcji było stworzenie spójnych ram prawnych, które umożliwiały koordynację działań między państwami członkowskimi. Jednym z najbardziej wpływowych dokumentów na politykę wspólnoty oraz wprowadzający szereg zmian był „Pakt o Migracji i Azylu", wprowadzony 14 maja 2024 roku, oraz pomniejsze rozporządzenia dotyczące ochrony zewnętrznych granic UE. W ogólnym rozrachunku stworzyły one podstawę dla wdrażania środków operacyjnych i podjęcia działań w kwestii kryzysu migracyjnego.

Jednym z głównych celów Paktu jest harmonizacja systemów azylowych w państwach członkowskich. W ramach tego filaru UE dąży do opracowania wspólnych standardów, które umożliwią sprawne rozpatrywanie wniosków

[11] Ibidem, s. 115.

[12] Decyzja Rady w sprawie tymczasowych środków nadzwyczajnych na rzecz Łotwy, Litwy i Polski. 2021, 1 grudnia. Bruksela.

azylowych, przy jednoczesnym poszanowaniu praw człowieka. W praktyce oznacza to m.in. uproszczenie procedur, skrócenie czasu oczekiwania na decyzję oraz zapewnienie jednolitego dostępu do pomocy prawnej dla osób ubiegających się o azyl. Zaplanowane w nim są również inwestycje w nowoczesne technologie monitoringu oraz infrastrukturę graniczną, co ma przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa granic. Działania te obejmują m.in. wdrażanie systemów monitoringu satelitarnego, dronów oraz zaawansowanych systemów informatycznych, które umożliwiają szybką identyfikację i reakcję na nielegalne przekroczenia granic. Kolejnym istotnym aspektem Paktu jest dążenie do zmniejszenia presji migracyjnej na granicach UE poprzez współpracę z krajami pochodzenia i tranzytu migrantów. UE podejmuje działania dyplomatyczne i finansowe, które mają na celu poprawę warunków życia w krajach, z których migranci pochodzą, oraz stworzenie alternatywnych kanałów legalnej migracji. Pakt kładzie duży nacisk na współpracę między państwami członkowskimi oraz partnerami zewnętrznymi[13].

Pakt migracyjny stanowi próbę pogodzenia różnorodnych interesów państw członkowskich UE. Z jednej strony odpowiada na oczekiwania krajów Europy Południowej, które domagają się sprawiedliwego podziału odpowiedzialności za rozpatrywanie wniosków azylowych, a z drugiej – spełnia postulaty państw Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej, skupiające się na uszczelnieniu granic i zapobieganiu wtórnym przepływom migrantów. Mimo wielu wysiłków na rzecz osiągnięcia konsensusu, pakt nie cieszy się jednomyślnym poparciem – zarówno Węgry, jak i Polska wyrażają sprzeciw, przy czym Polska podkreśla, że nowe regulacje nie uwzględniają w wystarczającym stopniu jej specyficznej sytuacji wynikającej z instrumentalizacji migracji na granicy polsko-białoruskiej.

W opinii Rządu RP, postanowienia zawarte w Pakcie o Migracji i Azylu nie odpowiadają w wystarczającym stopniu na specyficzne wyzwania, przed którymi stoją państwa graniczące z Białorusią i Rosją, które są nieustannie narażone na presję wynikającą z celowo wygenerowanych szlaków migracyjnych. Dodatkowo podkreśla się, że Pakt nie zapewnia właściwej równowagi między zasadą odpowiedzialności a solidarnością, co może w przyszłości stać

[13] *Pakt o Migracji i Azylu,* Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, https://interwencjaprawna.pl/porozumienie-parlamentu-europejskiego-i-rady-ue-w-sprawie-paktu-o-migracji-i-azylu/ (dostęp: 08.02.2025 r.).

się przedmiotem sporu między instytucjami UE a państwami członkowskimi[14].

Decyzje UE miały również wymiar naciskowy – były częścią szerszej strategii dyplomatycznej, której celem było wywarcie presji na państwa, korzystające z narzędzi destabilizacyjnych. W odpowiedzi na prowokacyjne działania reżimu w Mińsku, które polegały na manipulacji migrantami i wykorzystywaniu kryzysu do osiągnięcia celów politycznych, Unia Europejska postanowiła podjąć zdecydowane kroki. Wprowadzenie sankcji, ograniczenia współpracy z państwami lub podmiotami powiązanymi z reżimem Łukaszenki oraz wzmożenie kontroli na granicach były elementami tej strategii.

Zdaniem Dariusza Niedźwiedzkiego, żadne z tych działań nie doprowadziły do poprawy sytuacji na granicy polsko-białoruskiej. Środki operacyjne i humanitarne dotyczyły głównie granicy litewskiej oraz łotewskiej z Białorusią, a pojawienie się sił Frontexu na naszej wschodniej granicy pomogłoby w opanowaniu kryzysu oraz w odciążeniu polskich służb mundurowych[15].

Decyzje i działania podjęte przez polskie władze

Jak już dobrze wiadomo – wykorzystanie imigrantów jako środek destabilizujący sytuację polityczną nie tylko w Polsce, lecz również we wspólnocie europejskiej przez białoruskie służby nie było przypadkowym działaniem, lecz zaplanowanym i celowym elementem strategii reżimu Łukaszenki. Przy wsparciu Rosji posłużył się takim działaniem m. in., dlatego, aby przetestować polskie zdolności obronne, współpracę państw członkowskich NATO oraz decyzyjność UE, które niewątpliwie ceni sobie prawa człowieka, stawiając wspólnotę przed dwoma aspektami – szczelność zewnętrznych granic UE oraz pomoc ludności przebywającej pod granicą, która szuka lepszego życia wśród państw zachodnich. Działania te, określa się pod nazwą operacji „Śluza", której celem było zachęcanie do przyjazdu ludności z Bliskiego Wschodu, Afryki oraz Azji Środkowej na Białoruś przy uproszczonych procedurach wizowych, a następnie transportowanie ich w pobliże granicy z Polską, Litwą i Łotwą. Narastające zagrożenie na wschodniej granicy oraz

[14] *Komunikat w sprawie Paktu o Migracji i Azylu*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, https://www.gov.pl/web/mswia/komunikat-prasowy-w-sprawie-paktu-o-migracji-i-azylu2 (dostęp: 08.02.2025).

[15] D. Niedźwiecki, *Kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej. Analiza zjawiska w perspektywie ładu społecznego*, Wydawnictwo Politeja, Uniwersytet Jagielloński 2024, s. 63.

wzmożona ilość działań białoruskich służb przerzucając coraz to większe liczby imigrantów zmusiła polskie władze do natychmiastowych działań.

W sierpniu 2021 roku Straż Graniczna odnotowała 3531 przypadków nielegalnego przekroczenia granicy, gdzie miesiąc wcześniej liczba ta była niemalże 15 razy mniejsza (242)[16]. W związku z tak rażącym wzrostem 20 sierpnia 2021 roku znowelizowano rozporządzenie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych z dnia 13 marca 2020 roku. Wprowadzono w nim zmianę dodając w § 3 po ust. 2 (cudzoziemcy, którzy są małżonkami albo dziećmi obywateli Rzeczpospolitej Polskiej albo pozostają pod stałą opieką obywateli Rzeczpospolitej Polskiej)[17] ust. 2a, który nakazuje osobom nie znajdującym się w ust. 2 do opuszczenia terytorium RP i 2b, mówiący o tym, iż w przypadku ujawnienia osób wymienionych w ust. 2a poza zasięgiem terytorialnym przejść granicznych oraz w miejscach, gdzie ruch graniczny został zawieszony, należy takie osoby zawrócić do linii granicy państwowej[18] stosując tym samym tzw. mechanizm push-back.

22 sierpnia 2021 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych proponuje udzielenie pomocy humanitarnej Białorusi i migrantom przebywającym na jej terytorium w pobliżu przejścia granicznego w Usnarzu Dolnym białoruskiemu chargé d'affaires, jednakże propozycja ta spotyka się z odmową. 5 dni później MSZ ponawia wystosowanie noty dyplomatycznej do władz Białorusią zwracając się o zgodę na wjazd konwoju humanitarnego na terytorium Białorusi i ponownie proponując pomoc rzeczową osobom znajdującym się na jej przygranicznym terytorium. MSZ zaapelowało także o niezwłoczne zapewnienie migrantom przebywającym na jej terytorium podstawowych środków do życia, takich jak żywność, woda, odzież, dostęp do sanitariatów oraz odpowiednia opieka medyczna, zgodnie z zaleceniami Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 sierpnia 2021 roku[19].

---

[16] *Statystka nielegalnych przekroczeń granicy z Białorusią*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9689,Nielegalne-przekroczenia-granicy-z-Bialorusia-w-2021-r.html (dostęp: 10.02.2025 r.).

[17] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. (Dz. U. 2020 poz. 435).

[18] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 sierpnia 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 1536).

[19] *Komunikat w sprawie propozycji pomocy humanitarnej*, Ministerstwo Spraw Zewnętrznych, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/komunikat-msz-dot-sytuacji-grupy-osob-

Również w sierpniu 2021 roku, a 3 dni po wprowadzeniu nowelizacji rozporządzenia, ówczesny Minister Obrony Narodowej Mariusz Błaszczak zapowiedział wzmocnienie obronne granicy z Białorusią poprzez budowę rozpoczęcie budowy płotu o wysokości 2,5 metra na wzór wzmocnień na granicy węgiersko-serbskiej. Tymczasowe fortyfikacje w postaci zasieków z drutu kolczastego nie okazały się wystarczające do powstrzymania masowych prób nielegalnego przekraczania granicy. Zapowiedział również podwojenie liczby stacjonujących żołnierzy na granicy polsko-białoruskiej (do 2000).

Na początku września 2021 roku, na wniosek Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia w związku z narastającym kryzysem migracyjnym oraz odbywającymi się przy polskiej granicy ćwiczeniami wojsk rosyjsko-białoruskich pod nazwą „Zapad'', w życie wchodzi rozporządzenie prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej Andrzeja Dudy w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego. Rozporządzenie objęło 183 miejscowości znajdujące się w pasie przygranicznym – w województwie podlaskim było to 115 miejscowości, a w województwie lubelskim 68[20]. Wprowadzone restrykcje miały na celu przede wszystkim zwiększenie kontroli nad sytuacją na granicy oraz uniemożliwienie działalności osobom i organizacjom, które mogłyby destabilizować działania służb. W rozporządzeniu ujęty został m.in. zakaz przebywania osób nieuprawnionych na obszarze objętym stanem wyjątkowym. Zapis ten wzbudził sporo kontrowersji wśród dziennikarzy, którym został ograniczony dostęp do przebywania na pasie przygranicznym, przez co nie byli w stanie relacjonować dziejących się tam wydarzeń. Zarzucano wówczas polskim władzom ograniczenie wolności mediów. Kolejnym istotnym zapisem był obowiązek posiadania specjalnych zezwoleń na wjazd dla osób niezamieszkujących obszarów objętym stanem wyjątkowym. Zwiększono również liczbę patroli, a także wprowadzono dodatkowe środki techniczne do ochrony granicy, m.in. monitoring i wzmocnienie zasieków z drutu kolczastego. Ograniczono dostęp do informacji o operacjach Straży Granicznej i Wojska Polskiego, uzasadniając to kwestiami bezpieczeństwa narodowego.

Rząd i służby mundurowe argumentowały, że stan wyjątkowy był konieczny ze względu na zagrożenie hybrydowe ze strony Białorusi i miał na

przebywajacych-na-terenie-bialorusi-w-poblizu-miejscowosci-usnar-dolnyj (dostęp: 10.02.2025 r.).

[20] Rozporządzenie prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 1612).

celu ochronę obywateli oraz infrastruktury granicznej, natomiast opozycja i niektóre organizacje pozarządowe krytykowały ograniczenia, zwłaszcza zakaz pracy dziennikarzy oraz brak możliwości monitorowania sytuacji przez organizacje humanitarne. Strona białoruska uznała działania Polski za „przesadne" i oskarżyła Warszawę o „militaryzację granicy". Unia Europejska, generalnie poparła działania Polski jako element ochrony wschodniej granicy Unii, jednak niektóre organizacje praw człowieka wskazywały na możliwe naruszenia praw migrantów.

Rozporządzenie z dnia 2 września 2021 roku było pierwszym w Polsce wprowadzeniem stanu nadzwyczajnego na podstawie konstytucyjnych przepisów dotyczących takich sytuacji od czasu stanu wojennego w 1981 roku, a zarazem pierwszy przypadek zastosowania tych regulacji w ramach Konstytucji z 1997 roku. Początkowo został wprowadzony na okres 30 dni, natomiast 6 września Sejm IX kadencji zadecydował o utrzymaniu stanu wyjątkowego po próbie uchylenia go przez opozycję, jednakże nie zdołali uzyskać potrzebnej większości głosów. W dniu 1 października stan wyjątkowy został przedłużony o kolejne 60 dni.

W obliczu narastających prób nielegalnego przekraczania granicy, prowokacji białoruskich służb oraz braku współpracy ze strony Mińska, 6 października 2021 roku polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wystosowało oficjalną notę dyplomatyczną do władz Białorusi. W dokumencie Polska złożyła oficjalny protest wobec działań reżimu Łukaszenki, oskarżając Białoruś o celowe organizowanie przepływu migrantów i instrumentalne wykorzystywanie ich do destabilizacji sytuacji na granicy. Oprócz tego, zażądała natychmiastowego zaprzestania działań umożliwiających nielegalną migrację oraz podjęcia współpracy w zakresie ochrony granicy. Co więcej, wezwała Białoruś do przestrzegania prawa międzynarodowego, w tym do zapewnienia migrantom przebywającym na jej terytorium odpowiednich warunków bytowych – żywności, wody, opieki medycznej oraz dostępu do pomocy humanitarnej. W nocie dyplomatycznej zawarto również oświadczenie, że Polska nie będzie akceptować prób destabilizacji i będzie konsekwentnie chronić swoją granicę, stanowiącą jednocześnie granicę Unii Europejskiej i NATO, a także podkreśliła, że odpowiedzialność za sytuację spoczywa na władzach Białorusi, które organizują i umożliwiają napływ migrantów do Europy.

W odpowiedzi, władze Białorusi zignorowały postulaty Polski i oskarżyły Warszawę o „łamanie praw człowieka" oraz „niehumanitarne traktowanie migrantów". Mińsk odmówił przyjęcia pomocy humanitarnej, którą Polska i inne kraje UE chciały przekazać migrantom znajdującym się po

białoruskiej stronie granicy. Kryzys migracyjny w kolejnych tygodniach nasilał się, co doprowadziło do dalszych działań Polski w celu ograniczenia przepływu nielegalnych migrantów przez granicę.

14 października znowelizowano ustawę o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 roku oraz niektórych innych ustaw. Nowelizacja miała na celu uszczelnienie granicy i usprawnienie postępowań dotyczących nielegalnej migracji. Jednak jej zapisy budziły kontrowersje zarówno w kraju, jak i na arenie międzynarodowej. Przeciwnicy regulacji wskazywali, że umożliwiały one masowe wydalanie migrantów bez rozpatrywania indywidualnych przypadków, co mogło naruszać prawo międzynarodowe. Zwolennicy nowelizacji argumentowali, że przepisy te były konieczne w obliczu hybrydowego ataku Białorusi i masowych prób destabilizacji Polski oraz Unii Europejskiej poprzez organizowanie nielegalnej migracji.

W nowelizacji wprowadzono przepis umożliwiający natychmiastowe wydanie przez komendanta Straży Granicznej postanowienia o opuszczeniu terytorium RP przez cudzoziemca, który przekroczył granicę w sposób nielegalny. Osoba taka otrzymywała zakaz ponownego wjazdu do Polski oraz strefy Schengen na okres od 6 miesięcy do 3 lat. W przypadku, gdy cudzoziemiec nielegalnie przekroczył granicę, a następnie złożył wniosek o ochronę międzynarodową, Straż Graniczna mogła odrzucić taki wniosek w trybie uproszczonym. Wyjątkiem od tego zapisu były sytuacje, gdy cudzoziemiec pochodził z obszaru objętego wojną lub prześladowaniami. Nowelizacja formalnie umożliwiała funkcjonariuszom Straży Granicznej zawracanie migrantów na granicę bez wszczynania procedur azylowych, co było zgodne z działaniami już stosowanymi przez polskie służby w czasie kryzysu. Przewidziane zostały w niej także nowe regulacje dotyczące legalizacji pobytu cudzoziemców, w tym szczególne warunki dla osób, które otrzymały ochronę międzynarodową lub humanitarną[21].

Następnym aktem prawnym dotyczącym kryzysu migracyjnego na granicy z Białorusią była ustawa z dnia 29 października 2021 roku o budowie zabezpieczenia granicy państwowej, która weszła w życie 4 listopada tego samego roku. Miała ona na celu stworzenie formalnych podstaw prawnych do budowy stałej zapory na granicy polsko-białoruskiej oraz uproszczenie procedur związanych z realizacją tej inwestycji[22]. Ustawa przewidywała

[21] Ustawa z dnia 14 października 2021 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2021 poz. 1918).

[22] Ustawa z dnia 29 października 2021 r. o budowie zabezpieczenia granicy państwowej (Dz. U. 2021 poz. 1992).

wzniesienie stalowej bariery o długości około 186 km i wysokości 5,5 metra, wyposażonej w zasieki z drutu kolczastego oraz elektroniczne systemy nadzoru w tym – kamery, bądź też czujniki ruchu. Celem budowy było utrudnienie nielegalnych przekroczeń granicy oraz poprawa bezpieczeństwa funkcjonariuszy Straży Granicznej. Wprowadzone przepisy wyłączały inwestycję spod standardowych przepisów prawa budowlanego oraz ocen oddziaływania na środowisko, co miało przyspieszyć jej realizację. Decyzje dotyczące budowy podejmował Komendant Główny Straży Granicznej w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji. Szacunkowy koszt inwestycji wynosił około 1,6 miliarda złotych i został w całości pokryty z budżetu państwa. Ówczesne władze podkreślały, że budowa zapory była koniecznością, mimo że Unia Europejska nie zdecydowała się na jej współfinansowanie. „Ogrodzenie graniczne nie wyeliminowało całkowicie prób jego sforsowania oraz nielegalnego przekraczania polsko-białoruskiej granicy. To rozwiązanie utrudnia samo przejście nielegalnym migrantom oraz pozwala Straży Granicznej i żołnierzom odpowiednio wcześnie zareagować na próby sforsowania zapory. Na bagnach i rozlewiskach, w miejscach, gdzie taka zapora nie mogła powstać, na granicy rozmieszczono kilka warstw drutu kolczastego".

W związku z wprowadzeniem nowej ustawy – nie obyło się od kontrowersji. Bariera przebiega przez obszary chronione, w tym Puszczę Białowieską, wpisaną na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Ekolodzy alarmowali, że budowa zapory może zniszczyć naturalne korytarze migracyjne zwierząt, takich jak żubry, wilki i rysie. Organizacje ekologiczne, w tym Greenpeace i WWF Polska, wskazywały, że rząd nie przeprowadził pełnej oceny wpływu inwestycji na środowisko. Oprócz aspektu ekologicznego, krytycy podkreślali, że mury i bariery nie są w pełni skuteczne, ponieważ migranci mogą znajdować sposoby na ich obchodzenie, np. korzystając z tuneli, używając drabin lub przecinając ogrodzenie, czego mogliśmy doświadczyć w późniejszym czasie.

Pod koniec 2021 roku kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej wciąż się nasilał. Pomimo ogłoszenia stanu wyjątkowego we wrześniu tego samego roku, sytuacja w strefie przygranicznej nadal pozostawała napięta. W związku z tym polski rząd uznał za konieczne utrzymanie części ograniczeń w dostępie do obszarów przygranicznych, aby zapobiec eskalacji kryzysu i zwiększyć bezpieczeństwo operacyjne służb granicznych. W odpowiedzi na te potrzeby 30 listopada 2021 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał rozporządzenie o czasowym zakazie przebywania na

określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy z Białorusią. Było to rozwiązanie zastępujące wcześniejszy stan wyjątkowy, jednak oparte na innych podstawach prawnych – przepisach ustawy o ochronie granicy państwowej. Rozporządzenie obejmowało 183 miejscowości w województwach podlaskim i lubelskim, w pasie do 15 km od granicy państwowej. Zakaz obowiązywał od 1 grudnia 2021 r. do 1 marca 2022 r., z możliwością przedłużenia. Rozporządzenie miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonariuszom Straży Granicznej, Policji oraz żołnierzom Wojska Polskiego, którzy prowadzili działania związane z ochroną granicy. Założeniem był również utrudnienie działalności przemytnikom ludzi oraz osobom wspierającym nielegalne przekraczanie granicy, a także ograniczenie dostępu dla osób postronnych, w tym aktywistów i dziennikarzy, którzy często dokumentowali sytuację w strefie przygranicznej[23].

Zakaz nie dotyczył stałych mieszkańców objętych miejscowości, ich rodzin oraz osób prowadzących działalność gospodarczą na tym terenie. Dziennikarze mogli uzyskać zgodę na przebywanie w strefie nadgranicznej, ale tylko pod nadzorem Straży Granicznej i w wyznaczonych miejscach. Wyjątki obejmowały także myśliwych, leśników i inne służby wykonujące obowiązki zawodowe. Część ekspertów prawnych uważała, że rozporządzenie de facto przedłużało stan wyjątkowy, ale w sposób niezgodny z Konstytucją. Rząd odpierał te zarzuty, twierdząc, że działał w ramach obowiązujących przepisów, powołując się na ustawę o ochronie granicy państwowej.

Na początku 2022 roku ruszyła budowa granicznego ogrodzenia w związku z ustawą o budowie zabezpieczenia granicy z dnia 29 października 2021 roku. główna część bariery została ukończona w czerwcu 2022 roku. Ostatecznie zapora objęła około 187 km granicy, a dodatkowo wprowadzono systemy perymetryczne i monitoringowe na długości 206 km. Po wybudowaniu fizycznej bariery rozpoczęto instalację systemów elektronicznych, które zakończono w 2023 roku. Władze podkreślały, że zapora znacznie ograniczyła liczbę prób nielegalnego przekraczania granicy. Natomiast innego zdania byli eksperci od tematu, którzy uważali, iż „ogrodzenie graniczne nie wyeliminowało całkowicie prób jego sforsowania oraz nielegalnego przekraczania polsko-białoruskiej granicy. To rozwiązanie utrudnia samo przejście nielegalnym migrantom oraz pozwala Straży Granicznej i żołnierzom odpowiednio wcześnie zareagować na próby sforsowania zapory. Na bagnach

[23] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 2193).

i rozlewiskach, w miejscach, gdzie taka zapora nie mogła powstać, na granicy rozmieszczono kilka warstw drutu kolczastego"[24].

W lutym 2022 roku skorzystano z możliwości przedłużenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy z Białorusią do 30 czerwca 2022 roku. Zakres rozporządzenia został stopniowo zmniejszany, a 1 lipca 2022 roku rozporządzenie przestało obowiązywać. W jego miejsce, na wniosek Komendanta Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej wprowadzono zakaz przebywania w 200-metrowym pasie przygranicznym w ramach rozporządzenia Wojewody Podlaskiego z dnia 15 czerwca 2022 roku. Zakaz obowiązywał na terenie całego województwa podlaskiego w odległości 200 metrów od granicy, z wyjątkiem odcinków przebiegających wzdłuż rzek granicznych Świsłosz i Istoczanka.

Pierwszy odcinek zaczynał się na trójstyku granic państwowych Rzeczpospolitej Polskiej, Republiki Białorusi i Republiki Litewskiej – Marycha, a kończył na znaku granicznym nr 498 oraz obszarze w promieniu 200 metrów od znaku. Drugi odcinek zaczynał się od północnego brzegu rzeki Bug do znaku granicznego nr 444 również z obszarem w promieniu 200 metrów od znaku[25]. Łączna długość obszaru objętego zakazem wyniosła 203,5 km.

Dnia 23 kwietnia 2022 roku w życie weszła ustawa o obronie Ojczyzny z dnia 11 marca tego samego roku. Na początku była ona zaplanowana na 1 lipca 2022 roku, jednakże ze względu na rosyjską agresję na Ukrainę, zdecydowano się na wcześniejsze wprowadzenie ustawy w życie. Ustawa zwiększyła uprawnienia Sił Zbrojnych RP, umożliwiając skuteczniejsze wsparcie Straży Granicznej w ochronie granicy państwowej. Oprócz tego, zakładała znaczący wzrost wydatków na obronność – do 3% PKB od 2023 roku, a docelowo nawet do 4% PKB. Wprowadzono nowy komponent wliczający się do Sił Zbrojnych RP – Wojsk Obrony Cyberprzestrzeni, który za zadanie miał zminimalizowanie i przeciwdziałanie rosyjskiej dezinformacji. Ustawa uproszczała procedury rekrutacji do Wojska Polskiego, aby zwiększyć liczebność polskiej armii. W zapisie ustawy nie podano konkretnej liczby, jednak w późniejszym czasie Minister Obrony Mariusz Błaszczak, doprecyzował, iż zakłada się osiągnięcie 300 tyś. żołnierzy (250 tyś. żołnierzy zawodowych

[24] L. Elak, M. Oskierko, S. Żurawski, *Ochrona granicy polsko-białoruskiej w obliczu wojny hybrydowej*, De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2024, s. 90.

[25] Rozporządzenie nr 3/2022 Wojewody Podlaskiego z dnia 15 czerwca 2022 r. (Dz. Urz. Woj. Podla. 2022 poz. 2772).

oraz 50 tyś. żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej). Wprowadzono również dobrowolną zasadniczą służbę wojskową, zastępując dotychczasowy system rekrutacji. Składa się z dwóch części – z szkolenia podstawowego trwającego 27 dni oraz szkolenia specjalistycznego trwającego 11 miesięcy, podczas których możliwe jest przejście w szeregi żołnierzy zawodowych[26].

W dniu 17 sierpnia 2023 roku Sejm Rzeczpospolitej Polskiej podjął uchwałę o zarządzeniu referendum ogólnokrajowego w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa. Referendum to zostało wyznaczone na 15 października 2023 roku równocześnie z wyborami parlamentarnymi, odbywającymi się w tym samym dniu. W jego treści znajdowały się ważne pytania odnośnie do kryzysu migracyjnego na wschodniej granicy, pierwsze dotyczyło poparcia likwidacji bariery na granicy, natomiast drugie – poparcia przyjęcia nielegalnych migrantów zgodnie z polityką Unii Europejskiej dotyczącą przyjmowania migrantów w ramach tzw. Paktu o Migracji i Azylu[27]. Można było odnieść wrażenie, iż pytanie te były postawione i celem było wykorzystanie ich jako narzędzia kampanii wyborczej Prawa i Sprawiedliwości. Ostatecznie, pomimo przeprowadzenia referendum, okazało się ono nieważne z uwagi na niską frekwencję – poniżej wymaganego progu 50%. Tym samym jego wyniki nie miały mocy wiążącej dla rządu.

W dniu obchodów 80 rocznicy zwycięstwa w bitwie pod Monte Cassino, tj. 18 maja 2024 roku, premier Donald Tusk ogłosił realizację inwestycji o nazwie „Narodowy plan bezpieczeństwa Tarcza Wschód", mający na celu umocnienie nie tylko granicy z Białorusią, ale również z Rosją oraz systemu obrony powietrznej. Program został oficjalnie zaprezentowany w październiku 2024 roku i stanowi odpowiedź na rosnące zagrożenia hybrydowe oraz zwiększoną aktywność militarną Federacji Rosyjskiej i Białorusi w regionie. Jego główną funkcją ma być odstraszanie, a w przypadku wybuchy konfliktu zbrojnego – zwiększanie poczucia bezpieczeństwa ludności oraz wojsk. Jest to oddzielny projekt od istniejącej już zapory na granicy polsko-białoruskiej, lecz założeniem jest zintegrowanie obu projektów.

W ramach „Tarczy Wschód" przewidziano m.in. budowę systemu fortyfikacji i umocnień na granicy z Białorusią i Rosją, w tym zapór fizycznych i przeciwpancernych na łączną długość 700-kilometrów. Oprócz tego, modernizację istniejącej infrastruktury wojskowej, w tym rozbudowę jednostek, magazynów i baz logistycznych na wschodzie kraju. Program ma także na celu

[26] Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655).
[27] Uchwała Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 17 sierpnia 2023 r. (Dz. U. 2023 poz. 1636).

rozwój systemów elektronicznego nadzoru i wykrywania, w tym zaawansowanych radarów oraz systemów rozpoznania dronowego, jak również wzmocnienie zdolności operacyjnych Wojska Polskiego poprzez zwiększenie liczby żołnierzy oraz rozwój zdolności obrony terytorialnej[28]. Na realizację programu przewidziano 10 miliardów złotych, ma ona przebiegać etapami, a pełne wdrożenie projektu zaplanowano na rok 2028. Jest to nie tylko inwestycja w umocnienie wschodniej granicy Polski, lecz również wschodniej flanki NATO.

Istotne zdarzenia na wschodniej granicy w trakcie kryzysu

Od sierpnia 2021 roku granica polsko-białoruska stała się kluczowym obszarem geopolitycznym i miejscem narastającego kryzysu migracyjnego. Polska jako państwo graniczne Unii Europejskiej, musiała zmierzyć się z niespotykaną dotąd skalą nielegalnych przekroczeń granicy oraz działaniami o charakterze hybrydowym, inspirowanymi przez koordynowaną współpracę białoruskich i rosyjskich władz. Podczas trwania kryzysu nie obyło się bez ludzkich tragedii, zarówno po stronie polskich służb mundurowych, jak i wśród migrantów. Miejsce miały także incydenty, które tak samo jak ww. tragedie, zostały w późniejszym czasie wykorzystane jako paliwo do rosyjskiej i białoruskiej machiny propagandy oraz dalszych działań w kierunku destabilizacji i podziału społeczeństwa w naszym państwie.

Pierwsze znaczące zdarzenie na granicy polsko-białoruskiej miało miejsce 4 listopada 2021, a było to zagrożenie ze strony białoruskich służb, którzy pilnowali grupę 250 nielegalnych migrantów, otwarciem ognia w stronę polskich żołnierzy, którzy ową grupę wypatrzyli. Była to próba eskalacji sytuacji oraz prowokacja, która, jeśliby się powiodła mogłaby zostać wykorzystana do oczernienia wizerunku Polski na arenie międzynarodowej. Cztery dni później, nastąpiło przekierowanie przez białoruskie służby największej od początku kryzysu grupy migrantów w stronę przejścia granicznego w Kuźnicy. Kierując ruchem migrantów, zostali przetransportowani z przygranicznych lasów i obozowisk w rejon zamkniętego przejścia granicznego. Migranci byli eskortowani przez uzbrojonych funkcjonariuszy białoruskich, którzy instruowali ich, jak mają postępować. Działanie to miało na celu wywarcie presji na stronę

[28] *Tarcza Wschód*, Ministerstwo Obrony Narodowej, https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/tarcza-wschod-wzmocni-bezpieczenstwo-polski-i-wschodniej-flanki-nato?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 12.02.2025 r.).

polską i eskalację napięć na granicy. Po dotarciu do przejścia granicznego tłum próbował sforsować barierę, używając różnych przedmiotów do jej niszczenia, m.in. gałęzi i metalowych prętów. Polskie służby, w tym Straż Graniczna, Policja i Wojsko Polskie, odpierały ataki migrantów, używając gazu łzawiącego i armatek wodnych. Według podanych informacji w mediach, tłum nielegalnych migrantów liczył niemal 4000 osób, a przejścia granicznego broniło łącznie około 21000 funkcjonariuszy.

Równo tydzień później miała miejsce podobna próba sforsowania granicy, tym razem na przejściu Bruzgi – Kuźnica Białostocka. Na przejściu granicznym pojawiły się białoruskie media, które relacjonowały przebieg wydarzeń. Według doniesień białoruscy funkcjonariusze towarzyszący migrantom nie podejmowali żadnych działań, aby powstrzymać ich działania na przejściu granicznym. Napastnicy uzbrojeni w drewniane kłody, kamienie i metalowe pręty próbowali siłą sforsować ogrodzenie z drutu kolczastego. W stronę polskich funkcjonariuszy rzucano kamienie i inne niebezpieczne przedmioty, powodując obrażenia u kilku policjantów i strażników granicznych. Białoruskie służby dostarczały migrantom narzędzia do niszczenia ogrodzeń oraz używały laserów i latarek stroboskopowych do oślepiania polskich funkcjonariuszy. W ataku brało udział kilkaset osób, które przez kilka godzin próbowały przedrzeć się na stronę polską. Tej samej nocy w rejonie Starzyny kilkusetosobowa grupa migrantów podjęła próbę siłowego przekroczenia granicy. W stronę interweniujących policjantów, żołnierzy i funkcjonariuszy Straży Granicznej rzucano kamienie. Migranci byli wyposażeni w prowizoryczne drabiny, które miały umożliwić im sforsowanie zasieków.

Dzień później Straż Graniczna poinformowała o ataku na funkcjonariuszy w celu przedostania się przez granicę, poprzez rzucanie w nich kamieniami w rejonie przejścia granicznego w Kuźnicy, w odpowiedzi użyto armatek wodnych oraz gazu łzawiącego. Według doniesień funkcjonariusze białoruskich służb nie powstrzymywały migrantów od ataków i działań w celu sforsowania granicy, a nawet udzielali im pomocy w postaci dostarczania granatów huków oraz wspólnego niszczenia ogrodzenia. Ponadto, pojawiły się podejrzenia ze strony polskich służb o czynny udział białoruskich funkcjonariuszy w zamieszkach w cywilnych ubraniach. Podczas starć rannych zostało 7 policjantów, funkcjonariuszka Straży Granicznej oraz żołnierz, natomiast po paru godzinach poinformowano o 4 kolejnych rannych. Według doniesień, tak samo jak w przypadku ataku w rejonie przejścia granicznego Bruzgi – Kuźnica Białostocka, pojawiły się białoruskie media, co sugerowało skoordynowany charakter działań.

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych wydarzeń związanych z kryzysem migracyjnym na granicy polsko-białoruskiej była dezercja polskiego żołnierza Emila Czeczki. 16 grudnia 2021 roku polski żołnierz w korpusie szeregowych, pełniący służbę w rejonie przygranicznym, przekroczył granicę i uciekł na Białoruś. Jego nagłe zniknięcie wzbudziło natychmiastowe zainteresowanie zarówno polskich, jak i białoruskich władz. Emil Czeczko był żołnierzem 11. Mazurskiego Pułku Artylerii i uczestniczył w operacjach związanych z ochroną granicy przed nielegalnym przekraczaniem przez migrantów. Jak ustaliły polskie służby, opuścił on swoją jednostkę, przedostał się na stronę białoruską i poprosił o azyl polityczny. Białoruskie media państwowe natychmiast nagłośniły sprawę, przedstawiając Czeczkę jako „świadka zbrodni polskich służb na migrantach". Żołnierz udzielił kilku wywiadów propagandowym mediom, w których oskarżył Polskę o rzekome egzekucje migrantów na granicy. Zarzuty te zostały stanowczo odrzucone przez polski rząd i uznane za część wojny informacyjnej prowadzonej przez reżim Aleksandra Łukaszenki. Kampania propagandowa wokół Czeczki wpisywała się w szersze działania białoruskiego reżimu, który od początku kryzysu migracyjnego oskarżał Polskę o łamanie praw człowieka.

Dezercja Czeczki stała się poważnym ciosem wizerunkowym dla polskiego wojska. Władze wszczęły dochodzenie w sprawie jego działań, a Ministerstwo Obrony Narodowej natychmiast poinformowało o wydaleniu go z wojska. Jednocześnie prokuratura wojskowa wszczęła śledztwo dotyczące dezercji, która w polskim prawie jest przestępstwem zagrożonym karą do dożywotniego pozbawienia wolności w czasie wojny. Polscy politycy i komentatorzy uznali działania Czeczki za zdradę oraz element białoruskiej propagandy mającej na celu zdyskredytowanie Polski i jej działań na granicy. W marcu 2022 roku białoruskie władze poinformowały o śmierci Emila Czeczki. Oficjalna wersja podawana przez Białoruś mówiła o samobójstwie, jednak istnieją poważne wątpliwości co do tej wersji wydarzeń. Niektórzy eksperci sugerowali, że mógł on stać się niewygodnym świadkiem dla białoruskich służb, które po wykorzystaniu go propagandowo mogły chcieć się go pozbyć. Brak niezależnego śledztwa oraz szybkie ogłoszenie wersji o samobójstwie wzbudziły spekulacje, że mogło dojść do zabójstwa zorganizowanego przez białoruskie KGB lub inne służby specjalne. Warto zaznaczyć, że w historii dezerterów i osób wykorzystywanych przez służby autorytarnych państw często dochodziło do przypadków niewyjaśnionych zgonów po tym, jak przestawali być użyteczni.

W styczniu 2022 roku polskie patrole pełniące służbę na odcinku Placówki Straży Granicznej w Płaskiej zaobserwowały nietypowe zachowanie białoruskich służb. Białoruscy żołnierze zdjęli tarczę z wizerunkiem godła państwowego z jednego ze swoich słupów granicznych, po czym oddalili się z nią w głąb terytorium Białorusi. Kilka godzin później powrócili na miejsce i rozpoczęli fotografowanie terenu. Po południu białoruskie służby graniczne zgłosiły Podlaskiemu Oddziałowi Straży Granicznej uszkodzenie godła na ich znaku granicznym. W odpowiedzi polska strona zaproponowała spotkanie w celu wyjaśnienia incydentu, jednak Białorusini odmówili. Tego samego wieczoru w mediach pojawił się komunikat, w którym strona białoruska oskarżyła Polskę o zniszczenie ich znaku granicznego. Dodatkowo polskie służby zauważyły, że od kilku dni tarcze z białoruskim godłem zniknęły również z trzech innych znaków granicznych na odcinku Placówki Straży Granicznej w Białowieży[29].

W styczniu 2022 roku polskie służby, głównie Straż Graniczna oraz Wojsko Polskie, zaczęły notować coraz częstsze przypadki oślepiania ich przez białoruskich funkcjonariuszy przy użyciu silnych laserów oraz reflektorów. Do jednego z takich zdarzeń doszło w rejonie Białowieży, gdzie zielone wiązki laserów były kierowane w stronę polskich patroli nocą. Oślepianie miało utrudnić obserwację granicy i działania operacyjne polskich służb. Według funkcjonariuszy Straży Granicznej i żołnierzy, białoruscy mundurowi używali laserów o dużej mocy, które mogły powodować czasowe uszkodzenie wzroku. Oprócz laserów, białoruskie służby używały także intensywnych świateł reflektorowych, które utrudniały funkcjonariuszom prowadzenie patroli.

W marcu tego samego roku miał miejsce inny incydent, tak samo mający na celu prowokację polskich funkcjonariuszy, w postaci użycia kamieni oraz innych przedmiotów. Do takich zdarzeń doszło kilkukrotnie na różnych odcinkach. W okolicach Czeremchy białoruskie służby umożliwiły grupie migrantów podejście pod granicę i rzucanie kamieniami w polskich strażników. Funkcjonariusze Straży Granicznej oraz żołnierze Wojska Polskiego, podczas przeprowadzania patroli wzdłuż zapory, zostali obrzuceni kamieniami, a także metalowymi prętami i gałęziami. W wyniku ataków uszkodzone zostały pojazdy Straży Granicznej oraz budka wartownicza.

[29] *Prowokacje Białorusinów nie ustają*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9715,Prowokacje-Bialorusinow-nie-ustaja.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Cudzoziemcy rozpalili ognisko tuż przy barierze granicznej po stronie białoruskiej, a następnie zaczęli przerzucać płonące gałęzie na stronę polską, celując w patrol Straży Granicznej. W związku z realnym zagrożeniem pożarem w Puszczy Białowieskiej polskie służby poinformowały o sytuacji stronę białoruską oraz miejscowe leśnictwo. 13 czerwca, w rejonie Placówki Straży Granicznej w Narewce, około 10-osobowa grupa migrantów rozpaliła ognisko blisko granicy. Funkcjonariusze Straży Granicznej nieustannie monitorowali sytuację, zwracając szczególną uwagę na okoliczne tereny, ponieważ panujące w ostatnich dniach warunki pogodowe zwiększały ryzyko pożaru. Po upływie około 30 minut trzech migrantów oddaliło się w głąb Białorusi, natomiast pozostali zaczęli przerzucać przez zaporę płonące gałęzie w kierunku polskich funkcjonariuszy. Spadające fragmenty drewna rozpadały się na mniejsze kawałki, zwiększając ryzyko zaprószenia ognia. Strażnicy natychmiast podjęli działania gaśnicze, jednocześnie zabezpieczając teren, aby zapobiec rozprzestrzenieniu się pożaru. Całe zdarzenie trwało około godziny, po czym grupa migrantów oddaliła się od miejsca zdarzenia[30].

Podobna sytuacja miała miejsce na terenie Puszczy Augustowskiej, gdzie również po stronie białoruskiej powstał pożar. Zdarzenie te zauważyli funkcjonariusze Placówki Straży Granicznej w Płaskiej podczas patrolu. Zgodnie z przyjętymi procedurami natychmiast podjęto próbę poinformowania białoruskich służb o zauważonym pożarze. Jednak mimo wielokrotnych prób kontaktu strona białoruska nie odbierała telefonów i odrzucała połączenia. Dopiero po około 30 minutach udało się nawiązać kontakt, lecz w tym czasie ogień nadal się rozprzestrzeniał. Po polskiej stronie na miejsce przybyli powiadomieni przez Straż Graniczną leśnicy oraz jednostki Straży Pożarnej. Polskie służby na bieżąco monitorowały sytuację, aby zapobiec przeniesieniu się pożaru na stronę polską. Dopiero po ponad godzinie na miejscu pojawiły się białoruskie służby, które przystąpiły do gaszenia ognia. Sytuacja powtórzyła się następnego dnia[31].

W lipcu 2023 roku na granicy polsko-białoruskiej doszło do incydentu, w którym cudzoziemiec znajdujący się po stronie białoruskiej próbował zniszczyć polski słup graniczny. Zdarzenie miało miejsce na odcinku ochranianym

[30] *Cudzoziemcy rzucali palącymi się gałęziami*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/11867,Cudzoziemcy-rzucali-palacymi-sie-galeziami.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

[31] *Pożar przy granicy po białoruskiej stronie*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/11914,Pozar-przy-granicy-po-bialoruskiej-stronie.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

przez Placówkę Straży Granicznej w Dubiczach Cerkiewnych. Mężczyzna, używając drewnianego drąga, uderzał w słup oznaczony godłem Polski i napisem "Polska", próbując go uszkodzić. Gdy polski patrol podjął interwencję, agresor zaczął rzucać kamieniami w funkcjonariuszy, trafiając w szybę pojazdu służbowego Straży Granicznej i powodując jej uszkodzenie. W całym zajściu nie ucierpiał żaden funkcjonariusz[32]. Całe zdarzenie zostało zarejestrowane i opublikowane przez Straż Graniczną jako dowód na celowe prowokacje ze strony cudzoziemców, które mogły mieć na celu eskalację napięć na granicy. W ocenie polskich służb sytuacja ta wpisuje się w szerszy kontekst hybrydowych działań inspirowanych przez białoruskie władze, które od początku kryzysu migracyjnego wykorzystywały migrantów do wywoływania incydentów granicznych.

Kolejny akt agresji ze strony grupy nielegalnych migrantów miał miejsce w sierpniu 2023 roku. Znajdujący się po białoruskiej stronie cudzoziemcy zaatakowali polskich żołnierzy oraz funkcjonariuszy Placówki Straży Granicznej w Mielniku, rzucając w nich kamieniami i, co warto zauważyć, petardami. Atak miał miejsce w godzinach porannych, a według informacji Straży Granicznej był przeprowadzony przez grupę osób, które wcześniej próbowały nielegalnie przedostać się na terytorium Polski. Polski patrol, osłonięty tarczami ochronnymi, nie dał się sprowokować i skutecznie zabezpieczył granicę przed próbą siłowego sforsowania. W trakcie incydentu nikt z polskich funkcjonariuszy nie odniósł obrażeń. Strona białoruska, pomimo eskalacji sytuacji, nie podjęła żadnych działań mających na celu zapobieżenie atakowi[33].

Dnia 3 listopada 2023 roku w pobliżu miejscowości Topiło, położonej w Puszczy Białowieskiej, doszło do incydentu, w którym polski żołnierz postrzelił 22-letniego migranta pochodzącego z Syrii. Według wstępnych ustaleń, zdarzenie miało charakter nieszczęśliwego wypadku. Żołnierz patrolujący granicę potknął się, w wyniku czego doszło do przypadkowego oddania strzału. Kula trafiła Syryjczyka w okolice kręgosłupa, powodując poważne obrażenia. Ranny migrant został niezwłocznie przewieziony do szpitala w Hajnówce, gdzie przeszedł operację usunięcia pocisku. Jego stan określono jako stabilny, jednak obrażenia wymagały dalszej hospitalizacji. Sprawą zajęła się Żandarmeria Wojskowa, która wszczęła śledztwo w kierunku

[32] *Próbował zniszczyć polski słup graniczny*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12023,Probowal-zniszczyc-polski-slup-graniczny.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

[33] *Przeciwdziałamy nielegalnej agresji*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12105,Przeciwdzialamy-nielegalnej-migracji-FILM.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

nieostrożnego posługiwania się bronią przez żołnierza. Incydent wzbudził kontrowersje i stał się przedmiotem debaty publicznej na temat zasad użycia broni przez służby mundurowe na granicy.

Po incydencie białoruskie media państwowe szybko podchwyciły temat, oskarżając Polskę o stosowanie brutalnych metod wobec migrantów. W relacjach medialnych przedstawiano postrzelonego mężczyznę jako ofiarę „polskiej agresji", a sam incydent określano jako „zamach na życie cywila". Białoruskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz Państwowy Komitet Graniczny wydały oświadczenia potępiające działania polskich służb, żądając międzynarodowego śledztwa w sprawie użycia broni wobec migranta. Dodatkowo, białoruskie władze próbowały wykorzystać incydent propagandowo, twierdząc, że Polska „bezprawnie" stosuje przemoc wobec bezbronnych osób próbujących przedostać się do Unii Europejskiej. W białoruskiej telewizji państwowej pojawiły się również materiały sugerujące, że polscy funkcjonariusze rzekomo systematycznie używają siły wobec migrantów, a przypadek postrzelonego mężczyzny jest tego dowodem.

Również w listopadzie 2023 roku doszło do bezprecedensowego zdarzenia, gdyż dzień 27 listopada był pierwszym dniem od ponad dwóch lat, kiedy na granicy polsko-białoruskiej nie odnotowano żadnej próby nielegalnego przekroczenia granicy[34]. Nie znaczyło to jednak, iż kryzys migracyjny zmierza ku końcowi, ponieważ już następnego dnia próby nielegalnego przekroczenia granicy powróciły. Nie wiadomo, co dokładnie wpłynęło na nagły spadek presji migracyjnej, jednak eksperci wskazywali na możliwe działania białoruskich służb, które mogły celowo wstrzymać ruch migrantów. Niektórzy komentatorzy podkreślali, że była to chwilowa przerwa. Mimo braku prób przekroczenia granicy polskie służby utrzymywały podwyższoną gotowość, monitorując rozwój wydarzeń i przygotowując się na ewentualne wznowienie presji migracyjnej. Taka sytuacja, gdy nie odnotowano żadnej próby przekroczenia granicy miała miejsce niecały miesiąc później – 21 grudnia oraz 8 stycznia 2024 roku.

8 maja 2024 roku na odcinku granicy polsko-białoruskiej, nadzorowanym przez Placówkę Straży Granicznej w Białowieży, doszło do kolejnej prowokacji ze strony cudzoziemców przebywających po białoruskiej stronie. Grupa migrantów podjęła próbę uszkodzenia polskiego znaku granicznego, początkowo uderzając w niego kijami. Gdy te działania okazały się

[34] *Miniona doba bez prób przekroczenia granicy*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12684,Miniona-doba-bez-prob-przekroczenia-granicy.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

nieskuteczne, osoby te podpaliły znak, wzniecając ogień tuż przy granicy. W reakcji na incydent na miejsce skierowano patrole Straży Granicznej, które podjęły działania mające na celu zabezpieczenie infrastruktury granicznej i ugaszenie pożaru. W trakcie interwencji migranci wykazywali agresję wobec funkcjonariuszy, rzucając w ich kierunku kamienie oraz konary drzew[35]. Całe zdarzenie było monitorowane przez polskie służby i stanowiło kolejną próbę eskalacji napięć na granicy z Białorusią. Dzięki sprawnej reakcji polskich patroli ogień został szybko ugaszony, a dalsze uszkodzenia znaku granicznego zostały powstrzymane. Incydent ten wpisuje się w ciąg prowokacji mających na celu destabilizację sytuacji na wschodniej granicy Unii Europejskiej. Do podobnej sytuacji doszło niecały tydzień później.

W maju 2024 roku doszło do serii tragicznych incydentów na granicy polsko-białoruskiej. W jednym z najbardziej niebezpiecznych zdarzeń polski żołnierz został ugodzony nożem przez agresywnego migranta, który usiłował przedostać się na terytorium Polski. Do tragedii doszło w rejonie Dubicz Cerkiewnych, w jednym z najbardziej narażonych na próby nielegalnego przekraczania granicy odcinków. W trakcie patrolowania linii granicznej polski żołnierz Mateusz Sitek został zaatakowany przez grupę agresywnych migrantów próbujących przedrzeć się na stronę polską. Według ustaleń, sprawca ataku uzbrojony był w nóż i zaatakował jednego z żołnierzy, raniąc go w szyję. 6 czerwca, pomimo początkowych komunikatów, iż życiu żołnierza nie zagraża niebezpieczeństwu, poinformowano o jego śmierci. Było to pierwsze śmiertelne zdarzenie wśród polskich sił zbrojnych od początku kryzysu migracyjnego. Ta tragedia wywołała silne reakcje wśród przedstawicieli polskiego rządu i sił zbrojnych. Ministerstwo Obrony Narodowej oraz Straż Graniczna podkreśliły, że było to bezprecedensowe zdarzenie, które dowodzi narastającego zagrożenia na granicy. Władze zapowiedziały zwiększenie środków bezpieczeństwa, m.in. wprowadzenie dodatkowych patroli wojskowych oraz wzmocnienie procedur ochronnych dla funkcjonariuszy. Minister Obrony Narodowej wyraził kondolencje rodzinie żołnierza, zapewniając o pełnym wsparciu i upamiętnieniu jego służby. W wielu jednostkach wojskowych, w tym 18 Pułku Logistycznym w Łomży, uczczono pamięć poległego minutą ciszy. Mateusz Sitek został pośmiertnie awansowany na stopień starszego sierżanta.

[35] *Podpalili polski znak graniczny*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/13263,Podpalili-polski-znak-graniczny.html (dostęp: 13.02.2025).

Strona białoruska nie odniosła się bezpośrednio do tragedii, lecz oficjalne białoruskie media starały się bagatelizować sprawę, sugerując, że incydent był wynikiem „nieudolnej" polityki Polski wobec migrantów. W państwowej telewizji białoruskiej pojawiły się komentarze podważające polską wersję wydarzeń i oskarżające Warszawę o eskalację napięcia na granicy. Tragiczna śmierć polskiego żołnierza stała się impulsem do dalszego zaostrzenia polityki bezpieczeństwa na granicy. Podjęto decyzję o dodatkowym doposażeniu patroli w sprzęt ochronny i zwiększeniu środków do samoobrony. Jednocześnie rząd podkreślił, że atak ten nie zmieni determinacji Polski w ochronie swojej granicy i suwerenności państwowej.

Podczas innego incydentu funkcjonariusz Straży Granicznej został uderzony w głowę stłuczoną butelką, co spowodowało poważne obrażenia. Atak ten miał miejsce w trakcie próby siłowego przekroczenia granicy, gdy grupa kilkudziesięciu osób rzucała kamieniami i innymi niebezpiecznymi przedmiotami w stronę polskich patroli. W kolejnym przypadku jeden z funkcjonariuszy Straży Granicznej został zaatakowany narzędziem, do którego był przytwierdzony nóż. Sprawca wykorzystał improwizowaną broń, próbując ranić funkcjonariusza podczas zamieszek przy barierze granicznej[36]. Na szczęście dzięki odpowiedniemu wyposażeniu i szybkiej reakcji służb udało się uniknąć tragedii, a ranny w ramię funkcjonariusz otrzymał natychmiastową pomoc medyczną, co warto dodać sam odebrał narzędzie, przez które został zraniony. Kilka dni później kolejny funkcjonariusz Straży Granicznej został ranny, po tym jak został rzucony w niego konar, doznał obrażeń twarzy i okolic oka.

Wpływ rosyjskich i białoruskich działań na społeczeństwo Polskie

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej, rozpoczęty w 2021 roku, był konsekwencją działań reżimu Aleksandra Łukaszenki, który z poparciem Federacji Rosyjskiej wykorzystywał migrantów jako narzędzie presji na Unię Europejską. Operacja ta była elementem szerszej strategii Kremla mającej na celu destabilizację sytuacji w Europie Środkowo-Wschodniej oraz osłabienie Polski poprzez wywoływanie napięć społecznych i politycznych.

[36] *Atak cudzoziemców na polsko-białoruskiej granicy*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/13355,Atak-cudzoziemcow-na-polsko-bialoruskiej-granicy.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Jednym z najbardziej wyraźnych skutków kryzysu migracyjnego była polaryzacja polskiego społeczeństwa. Wobec napływu migrantów i napiętej sytuacji na granicy w polskiej opinii publicznej ukształtowały się dwie przeciwstawne postawy. Pierwsza z nich to zwolennicy twardej polityki migracyjnej, którzy podkreślali konieczność ochrony granicy i zapobiegania nielegalnym przekroczeniom. Oprócz tego, popierali działania rządu, w tym budowę muru granicznego i wprowadzenie stanu wyjątkowego. Znaczna część społeczeństwa, w tym rządzący, podkreślała, że sytuacja na granicy nie jest zwykłym kryzysem migracyjnym, lecz elementem wojny hybrydowej prowadzonej przez Białoruś i Rosję. Zwolennicy tego podejścia argumentowali, że wpuszczenie migrantów na terytorium Polski stanowiłoby zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Z drugiej strony były grupy wspierające migrantów, które akcentowały humanitarny wymiar sytuacji, wskazując na trudne warunki migrantów oraz oskarżały władze o brutalne traktowanie cudzoziemców. W ich ocenie odmowa udzielania pomocy, push-backi oraz ograniczanie dostępu do strefy przygranicznej stanowiły naruszenie praw człowieka. Aktywiści, organizacje pozarządowe oraz część społeczeństwa angażowali się w pomoc dla migrantów.

Najbardziej medialną próbą niesienia pomocy migrantom była ta w wykonaniu posła Koalicji Obywatelskiej Franciszka Sterczewskiego, który w sierpniu 2021 roku chciał nagłośnić sytuację, w jakiej znajdują się migranci na wschodniej granicy. Poseł pojawił się w Usnarzu Górnym jako jeden z parlamentarzystów interweniujących w sprawie migrantów. Pomimo obowiązującego wówczas zakazu wstępu do strefy przygranicznej, postanowił próbować przedrzeć się w stronę koczujących cudzoziemców. Jego celem było dostarczenie im jedzenia, wody i leków. W pewnym momencie, wbrew poleceniom funkcjonariuszy Straży Granicznej i policji, poseł zaczął biec w stronę migrantów, trzymając w ręku siatkę z pomocą humanitarną. Jednak po kilku metrach potknął się i upadł na ziemię, co zostało zarejestrowane przez kamery. Funkcjonariusze zatrzymali go i nie pozwolili mu kontynuować biegu.

Zwolennicy posła Sterczewskiego, w tym politycy opozycji oraz aktywiści humanitarni, argumentowali, że jego działanie było wyrazem sprzeciwu wobec niehumanitarnej polityki push-backów i próbą zapewnienia pomocy osobom, które znajdowały się w dramatycznej sytuacji. Krytycy, zwłaszcza politycy Prawa i Sprawiedliwości oraz prorządowe media, wyśmiewali całą sytuację, określając zachowanie posła jako „żenujący spektakl" i „amatorską akcję". TVP i inne konserwatywne media sugerowały, że Sterczewski nie zachował powagi należnej parlamentarzyście, a jego działanie było jedynie

próbą medialnego show. Sama scena upadku stała się wiralowa, a w Internecie pojawiło się wiele przeróbek, nawiązujących do „słynnego biegu posła".

Zdarzenie to stało się jednym z symbolicznych momentów kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej i pokazało głęboki podział społeczny w ocenie sytuacji – dla jednych było to bohaterskie działanie, dla innych śmieszna i nieudolna próba złamania prawa. Mimo że Sterczewski nie osiągnął celu, nagłośnił problem uchodźców na granicy i zwrócił uwagę opinii publicznej na ich los

Do podziału wśród społeczeństwa niewątpliwie przyczyniły się media, a w szczególności stacje telewizyjne, które przedstawiały odmienne narracje i prezentowały kryzys na wschodniej granicy z różnych perspektyw. Telewizja Polska, będąca w latach 2021–2023 medium wspierającym rząd Prawa i Sprawiedliwości, przedstawiała kryzys migracyjny głównie jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i element wojny hybrydowej prowadzonej przez Białoruś i Rosję. TVP w swojej narracji często pokazywało materiały z działań Straży Granicznej, wojska i policji, przedstawiając ich jako obrońców granic, narażonych na agresję ze strony migrantów. Innym dominującym wątkiem było akcentowanie w relacjach przemocy stosowanej przez cudzoziemców. Wskazywano, że migranci rzucają kamieniami, niszczą zasieki i atakują polskie służby. TVP sugerowało również, że aktywiści pomagający migrantom mogą działać wbrew interesowi państwa, a część polityków opozycji przedstawiała jako „zwolenników otwarcia granic" i „współpracowników Łukaszenki". Inną perspektywę kryzysu na wschodniej granicy przekazywano w TVN, będący stacją opozycyjną wobec rządów PiS, przedstawiał kryzys migracyjny głównie w kontekście tragedii humanitarnej i łamania praw człowieka. Stacja często prezentowała historie poszczególnych uchodźców, relacjonując ich sytuację w lesie, brak dostępu do wody i żywności oraz problemy zdrowotne. Wskazywano także na przypadki zgonów w strefie przygranicznej. TVN wielokrotnie oskarżało rząd o stosowanie niehumanitarnych metod, takich jak push-backi. Oprócz tego, stacja podkreślała, że Straż Graniczna odmawia pomocy nawet kobietom i dzieciom. W materiałach TVN często gościli członkowie organizacji humanitarnych, np. Fundacji Ocalenie czy Grupy Granica, którzy mówili o trudnej sytuacji na granicy. Częstym zabiegiem było również pokazywanie kryzysu jako efektu polityki PiS

i podkreślanie, że rząd nie radzi sobie z kryzysem i eskaluje napięcia zamiast szukać rozwiązań[37].

Oprócz tradycyjnych mediów, ogromną rolę w kształtowaniu opinii publicznej odegrały media społecznościowe, gdzie obywatele mieli dostęp do nieocenzurowanych nagrań, często pokazujących rzeczywistość inną niż ta prezentowana w telewizji. W przestrzeni internetowej pojawiały się nagrania migrantów, w których wielu cudzoziemców dokumentowało swoje próby przedostania się do Polski, publikując filmy na Telegramie i Twitterze. Można było też zauważyć działania dziennikarstwa obywatelskiego w postaci publikowania przez lokalne społeczności nagrania polskich służb, zarówno przedstawiające ich brutalność, jak i momenty, gdy sami byli atakowani przez migrantów. Relacje ze zdarzeń z granicy polsko-białoruskiej granicy przedstawiały także formacje mundurowe, strzeżące granicę przed nielegalnymi przekroczeniami. Nie obyło się również bez dezinformacji i „fake newsów'', w mediach społecznościowych pojawiało się wiele niezweryfikowanych informacji, często celowo rozpowszechnianych przez białoruską propagandę.

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej ma daleko idące konsekwencje społeczne. Doprowadził do wzrostu napięć politycznych, pogłębił istniejące podziały społeczne i wpłynął na sposób, w jaki Polacy postrzegają migrację oraz kwestie bezpieczeństwa narodowego. Jednym z najważniejszych skutków kryzysu było dalsze pogłębienie podziałów politycznych i ideologicznych w Polsce. Z jednej strony, rząd Prawa i Sprawiedliwości przedstawiał sytuację jako element wojny hybrydowej, w której Polska musi bronić się przed zagrożeniem zewnętrznym. Z drugiej strony, opozycja, organizacje pozarządowe i część mediów liberalnych oskarżały władze o nieludzkie traktowanie migrantów i łamanie praw człowieka. Debata publiczna na temat kryzysu szybko przerodziła się w polityczną wojnę, w której obie strony sporu oskarżały się nawzajem o manipulację faktami, a więc można stwierdzić, iż rosyjskie i białoruskie działania osiągnęły swój cel.

Sytuacja na wschodniej granicy wpłynęła również na stosunek Polaków do kwestii migracyjnych. Wzrosło poparcie dla restrykcyjnej polityki migracyjnej oraz wzmocnienia kontroli granicznych. Wiele osób uznało, że Polska nie powinna przyjmować migrantów z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, ponieważ mogą oni stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa. Jednocześnie, ten sam okres zbiegł się z początkiem wojny w Ukrainie, co pokazało

[37] M. Kożdoń-Dębecka, *Polaryzacja medialna na przykładzie kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej latem 2021 roku w relacjach trzech polskich telewizyjnych serwisów informacyjnych*, Uniwersytet Warszawski, 2023, s. 172.

skomplikowaną dynamikę postaw wobec migrantów. Podczas gdy tysiące uchodźców z Ukrainy zostało przyjętych z otwartymi ramionami, migranci z Bliskiego Wschodu i Afryki byli traktowani zupełnie inaczej, co wywołało dyskusję o podwójnych standardach w polityce migracyjnej.

Kryzys doprowadził do zaostrzenia przepisów dotyczących ochrony granicy oraz legalizacji praktyki push-backów. Wzrosło znaczenie Straży Granicznej i Wojska Polskiego, które otrzymały nowe kompetencje, zwiększone zostały środki finansowe, a także powiększono ilość służących funkcjonariuszy oraz rezerwy. Zainwestowanie w powyższe aspekty zdecydowanie przyniosło korzystne efekty w kwestii poczucia bezpieczeństwa wśród mieszkańców, a w szczególności społeczności mającej bezpośredni kontakt z kryzysem tj. mieszkańcy województwa podlaskiego oraz stref przygranicznych. Zaangażowanie armii spotkało się z pozytywnym odbiorem wśród części społeczeństwa, które uznało ich obecność za konieczną. Wojsko Polskie odegrało kluczową rolę w przeciwdziałaniu skutkom kryzysu migracyjnego, wspierając Straż Graniczną, zabezpieczając granicę i reagując na białoruskie prowokacje. Jego działania przyczyniły się do zmniejszenia liczby nielegalnych przekroczeń oraz poprawy bezpieczeństwa państwa. Długofalowe skutki tej operacji obejmują wzrost gotowości bojowej i modernizację systemu ochrony granic, co może mieć kluczowe znaczenie w kontekście przyszłych zagrożeń dla bezpieczeństwa Polski. Jednak opozycja i organizacje praw człowieka oskarżały rząd o militaryzację kryzysu oraz stosowanie metod nieadekwatnych do skali zagrożenia.

Mieszkańcy terenów przygranicznych byli jedną z grup społecznych, które najmocniej odczuły skutki kryzysu migracyjnego. Codzienne życie w regionie objętym stanem wyjątkowym zmieniło się diametralnie, a lokalna społeczność znalazła się w centrum wydarzeń, które wywoływały skrajne emocje i podzieliły ludzi. Wielu mieszkańców odczuwało lęk i niepokój związany z obecnością migrantów w lasach i na polach. Szczególnie dotyczyło to osób zamieszkujących wsie i osady położone najbliżej granicy. Wzmożona obecność służb mundurowych, w tym Straży Granicznej, Wojska Polskiego i policji, miała zapewniać im bezpieczeństwo. Duża część mieszkańców wyrażała pełne poparcie dla działań Straży Granicznej i wojska, uważając je za jedyną linię obrony przed niekontrolowaną migracją. W ich opinii polskie służby działały w słusznej sprawie, chroniąc kraj przed napływem migrantów, których pochodzenie i intencje były nieznane. Część mieszkańców obawiała się, że wśród cudzoziemców mogą znajdować się osoby powiązane z organizacjami terrorystycznymi lub przestępczymi. Podczas licznych rozmów

z dziennikarzami mieszkańcy podkreślali, że nie postrzegają migrantów jako uchodźców, lecz jako osoby świadomie łamiące prawo i próbujące nielegalnie przedostać się do Unii Europejskiej. Niektórzy twierdzili, że migranci są agresywni i stanowią zagrożenie, co było dodatkowo podsycane przez relacje w mediach pokazujące przypadki ataków na polskich funkcjonariuszy. Natomiast z drugiej strony, niektórzy mieszkańcy krytykowali brutalność działań służb, w tym praktykę push-backów, czyli siłowego odsyłania migrantów na stronę białoruską. Opisywali sytuacje, w których widzieli wyczerpanych ludzi, w tym kobiety i dzieci, błąkających się po lesie bez jedzenia i wody, często przy niskich temperaturach.

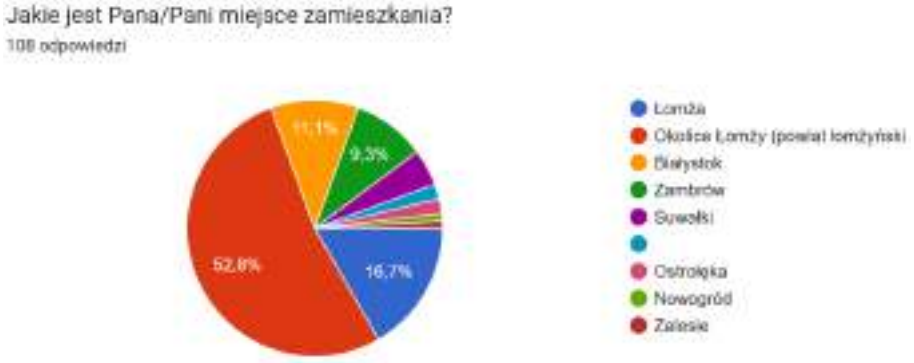
W skali ogólnokrajowej kryzys migracyjny wywołał wzrost niepokoju o bezpieczeństwo granic, ale reakcje społeczne były zróżnicowane. Śledząc wypowiedzi w mediach społecznościowych wynikało, że wielu Polaków popierało działania rządu w zakresie ochrony granicy, jednak część społeczeństwa miała wątpliwości co do skuteczności i humanitarności tych rozwiązań. Wśród społeczeństwa z biegiem czasu wzrastał strach przed napływem migrantów. Większość obawiała się, że niekontrolowany napływ cudzoziemców może doprowadzić do wzrostu przestępczości i zagrożeń terrorystycznych. Również częstym tematem były obawy przed konfliktem z Białorusią i Rosją. Wielu Polaków dostrzegało kryzys migracyjny jako element wojny hybrydowej prowadzonej przez reżim Łukaszenki i Kreml, co wywoływało lęk przed eskalacją napięć i możliwymi prowokacjami. Wzrost zagrożenia doprowadził do większego zaufania do służb mundurowych, zwłaszcza Straży Granicznej i Wojska Polskiego. Formacje te były wskazywane jako kluczowe w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa.

Rozwój kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej w świetle badania ankietowego

Proces badania rozpoczął się w marcu 2025 roku, a zakończył na początku kwietnia tego samego roku. Kwestionariusz ankiety został stworzony za pomocą Formularzy Google i został rozpowszechniony poprzez portal społecznościowy Facebook oraz wysyłany był drogą elektronicznej poczty. Był on skierowany do osób zamieszkujących województwo podlaskie, a w szczególności powiat łomżyński, jak i same miasto. Korespondenci udzielili samodzielnych odpowiedzi na 18 pytań. W badaniu wzięło udział 108 osób.

W kwestionariuszu ankiety znajdował się podział na obszar zamieszkania: Łomża, okolice Łomży tj. powiat łomżyński oraz trzecia opcja dla osób zamieszkujących inne miasto w regionie zainteresowania. Ponad połowę ankietowanych stanowili mieszkańcy powiatu łomżyńskiego (52,9%), drugą największą grupą byli mieszkańcy Łomży (16,7%). Warte odnotowania jest także procent udzielonych odpowiedzi osób z Białegostoku (11,1%), Zambrowa (9,3%) oraz Suwałk (4,6%). Reszta odpowiedzi pochodziła od osób zamieszkujących inne miasta oraz miejscowości, w tym dwie odpowiedzi z Ostrołęki. Jedna osoba błędnie zaznaczyła swoje miejsce zamieszkania wpisując miejscowość Nowogród jako oddzielną odpowiedź od powiatu łomżyńskiego oraz dwie osoby nie podały konkretnego miejsca zamieszkania.

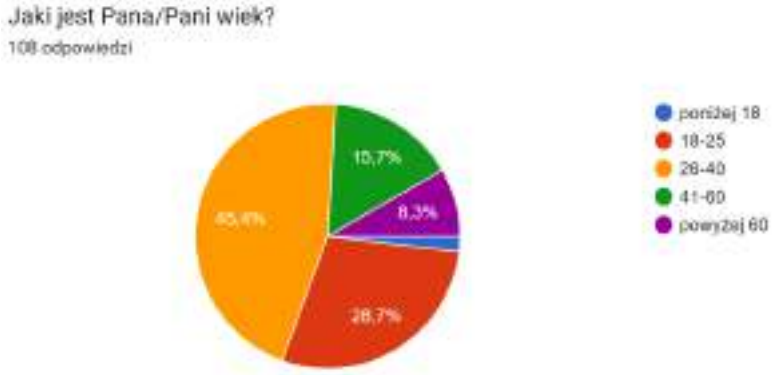
Wykres 1. Podział na obszar zamieszkania

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani, oprócz podziału na miejsce zamieszkania, zostali także podzieleni na kategorie wiekowe: Poniżej 18 lat, 18-25, 26-40, 41-60 oraz powyżej 60 lat. Największa grupa ankietowanych znajduje się w przedziale wiekowym 26-40 (45,4%), druga w kolejności była grupa 18-25 (28,7%), a na trzecim miejscu uplasowała się grupa w przedziale 41-60 (15,7%).

Wykres 2

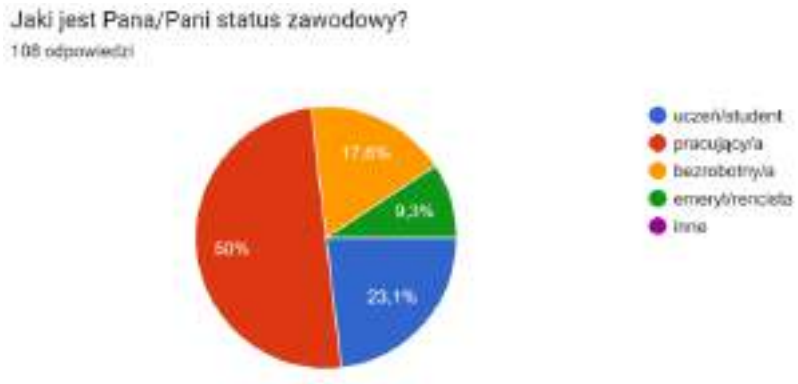

Źródło: opracowanie własne

Ostatni podział ankietowanych dotyczył ich statusu zawodowego, do wyboru były poszczególne odpowiedzi: uczeń/student, pracujący/a, bezrobotny/a, emeryt/rencista oraz inne. Równo połowę odpowiedzi stanowiły osoby pracujące – 54 osoby. Niemalże ¼ wszystkich odpowiedzi pochodziła od uczniów/studentów (23,1%), a trzecią największą grupą były osoby bezrobotne (17,6%).

Najmniej liczną grupą ankietowanych byli emeryci/renciści (9,3%). Nikt z osób udzielających odpowiedzi nie zaznaczył kategorii „inne".

Wykres 3

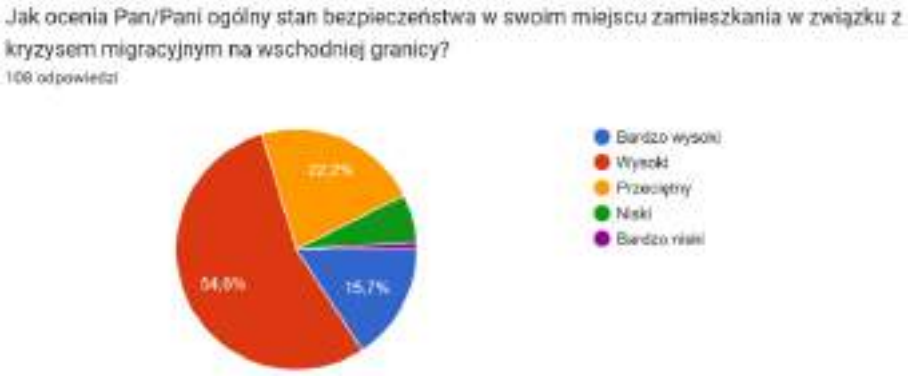

Źródło: opracowanie własne

Czwarty wykres przedstawia ogólny stan bezpieczeństwa ankietowanych w związku z kryzysem migracyjnym na wschodniej granicy. Przeważająca większość odpowiadających uważa, że stan bezpieczeństwa w regionie jest na wysokim (54,6%) i bardzo wysokim poziomie (15,7%). Można zauważyć, iż taki wynik ma związek z aktywnością regionalnych służb mundurowych, a w szczególności żołnierzy 18 Pułku Logistycznego w Łomży i Wojsk Obrony Terytorialnej, którzy przez wiele miesięcy dbali o szczelność granicy z Białorusią.

Natomiast 22,2% odpowiedzi stanowi opcja ,,przeciętny'', a łącznie 7,4% ankietowanych stwierdziła, iż stan bezpieczeństwa ich miejsca zamieszkania jest na niskim, bądź bardzo niskim poziomie.

Wykres 4

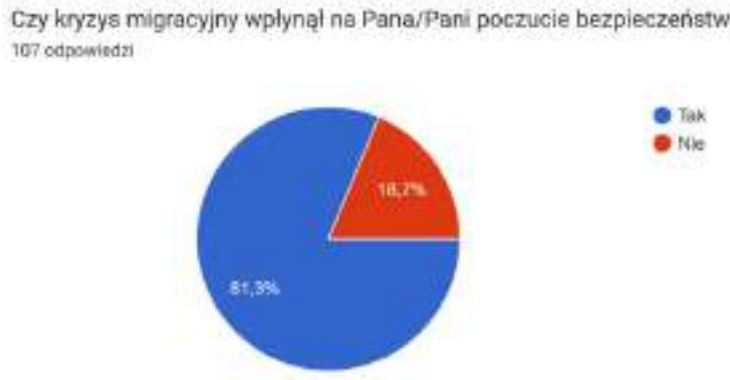

Źródło: opracowanie własne

Wykres piąty przedstawia wpływ kryzysu migracyjnego na poczucie bezpieczeństwa ankietowanych. Zdecydowana większość, ponieważ aż 81,3% udzielonych odpowiedzi, wskazuje na to, iż kryzys miał i dalej ma realny wpływ na poczucie bezpieczeństwa społeczności lokalnej. Mimo tego, iż w regionie nie odnotowano skrajnie ekstremalnych przypadków wpływu kryzysu migracyjnego, w tym agresywnych zachowań nielegalnych migrantów, jak ma to miejsce na Zachodzie, ankietowani posiadali informacje na temat potencjalnych skutków nielegalnej migracji, widząc co dzieje się w Europie Zachodniej.

Pozostała ilość udzielonych odpowiedzi, licząca 18,7%, stanowi odpowiedź przeczącą do zadanego pytania, a jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi.

Wykres 5

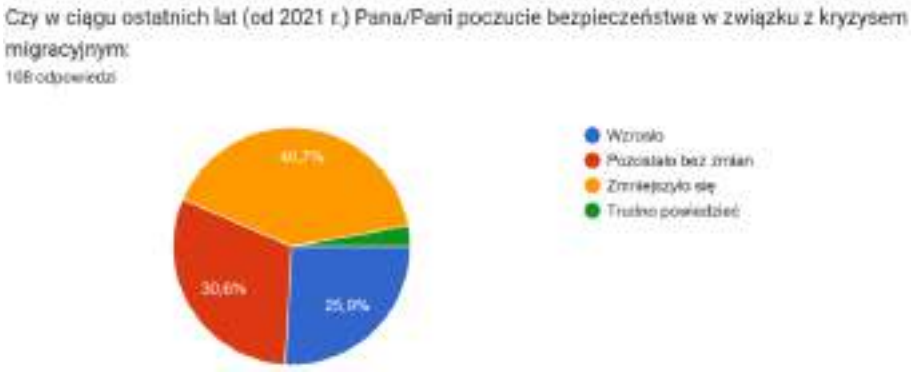
Źródło: opracowanie własne

Następny wykres dotyczy tendencji poczucia bezpieczeństwa ankietowanych od początku kryzysu migracyjnego w sierpniu 2021 roku do chwili przeprowadzenia badania. Z wykresu można odczytać, iż wśród ankietowanych nastąpił podział na trzy znaczące grupy. Najliczniejszą jest ta, u której występuje tendencja spadkowa (40,7%), co może mieć związek ze sytuacjami mającymi na granicy polsko-białoruskiej tj. agresywne próby przekroczenia granicy lub nieustające ataki na funkcjonariuszy.

Drugą największą grupą jest ta, u której występuje stagnacja (30,6%) i nie zauważono znaczących zmian na przestrzeni trwania kryzysu. Ostatnią najpopularniejszą udzieloną odpowiedzią jest tendencja wzrostowa, którą odczuło 25.9% ankietowanych. Na ten wynik składają się m.in. działania rządu w postaci wzmacniania granicy w zapory, zasieki, bądź też mur, a także sprawne działanie Straży Granicznej i Wojska Polskiego.

Odpowiedź ,,trudno powiedzieć'' zaznaczyło 2,8% ankietowanych.

Wykres 6

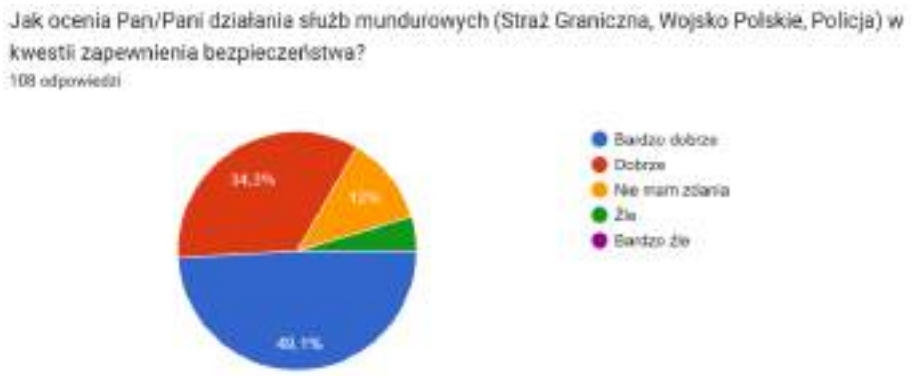

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali poproszeni o ocenienie działań służb mundurowych w kwestii kryzysu migracyjnego. Zdecydowana większość osób udzielających odpowiedzi wskazała na ocenę bardzo dobrą (49,1%) oraz dobrą (34,3%). Jedynie 4,6% ankietowanych zaznaczyło ocenę złą, a 12% stwierdziło, iż na ten temat nie mają zdania.

W związku z powyższymi wynikami, można wywnioskować, iż służby mundurowe spełniają rolę zapewnienia bezpieczeństwa w sposób nad wyraz zadowalający dla większości osób, którzy wzięli udział w badaniu.

Wykres 7

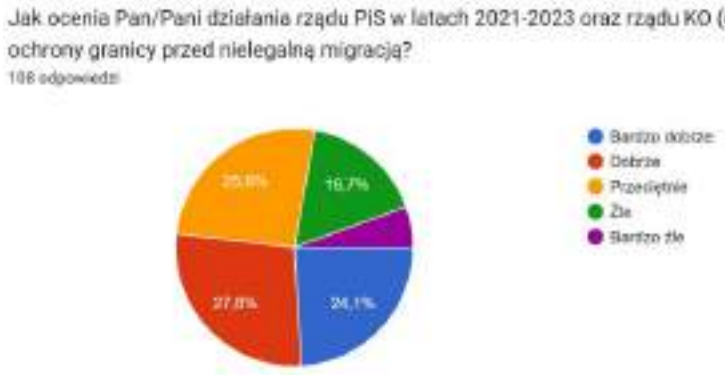

Źródło: opracowanie własne

Oprócz oceny działań służby mundurowych, ankietowani zostali poproszeni o ocenę działań rządów Prawa i Sprawiedliwości w latach 2021-2023 oraz rządów Koalicji XIII października od przejęcia władzy w 2023 do chwili obecnej. Ponad połowę udzielonych odpowiedzi stanowią opcje „dobrze'' (27,8%) i „bardzo dobrze'' (24,1%). Można z tego wywnioskować, iż działania podjęte na przestrzeni trwania kryzysu migracyjnego zostały odebrane pozytywnie przez społeczeństwo lokalne i miały realny wpływ na zapewnienie bezpieczeństwa w regionie.

Jednakże, nie wolno ignorować prawie ¼ ankietowanych, którym działania obu rządów się nie spodobały i oceniło ww. działania jako „źle'' (16,7%) oraz „bardzo źle'' (5,6%). Może to wynikać z faktu, iż ta część ankietowanych nie popierała np. mechanizmu „push-backów'', bądź też uważa, że rządzący byli w stanie wprowadzić lepsze rozwiązania, aby zapewnić bezpieczeństwo. 25,9% ankietowanych oceniło działania rządzących jako przeciętne.

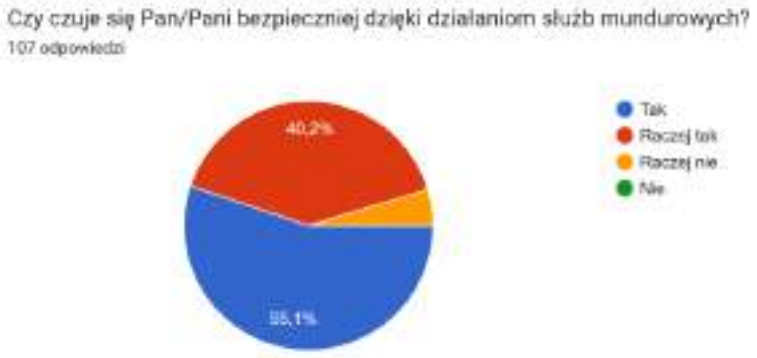
Wykres 8

Źródło: opracowanie własne

Następne pytanie skierowane do ankietowanych dotyczyło wskazania, czy dzięki działaniom służb mundurowych czują się bezpieczniej. W tym przypadku, aż 95,3% udzielonych odpowiedzi stanowiła ocena pozytywna (tak – 55,1%, raczej tak – 40,2%). Świadczy to o tym, iż służby mundurowe mają ogromny wpływ na bezpieczeństwo, a ich starania i ciężki wysiłek nie zostały zignorowane przez społeczeństwo. Jedynie 4,7% ankietowanych odpowiedziało, iż działania służb mundurowych raczej nie przyczyniły się do ich poczucia bezpieczeństwa.

Wykres 9

Źródło: opracowanie własne

Ankietowanym zostało postawione pytanie, czy są za otwarciem granicy i pomocą dla nielegalnych migrantów. Powyższe pytanie było nawiązaniem dla pewnych zachowań postaci na scenie politycznej, ugrupowań, bądź też organizacji postulujących takie działania. Zdecydowana większość ankietowanych wyraża sprzeciw wobec takiego podejścia do polityki migracyjnej i zaprzestania chronienia szczelności granicy (zdecydowanie nie – 48,6%, nie – 34,6%).

Łącznie 16,9% (tak – 15%, zdecydowanie tak – 1,9%) ankietowanych było za zmianą dotychczasowej polityki migracyjnej i obronnej na rzecz otwartości i pomocy.

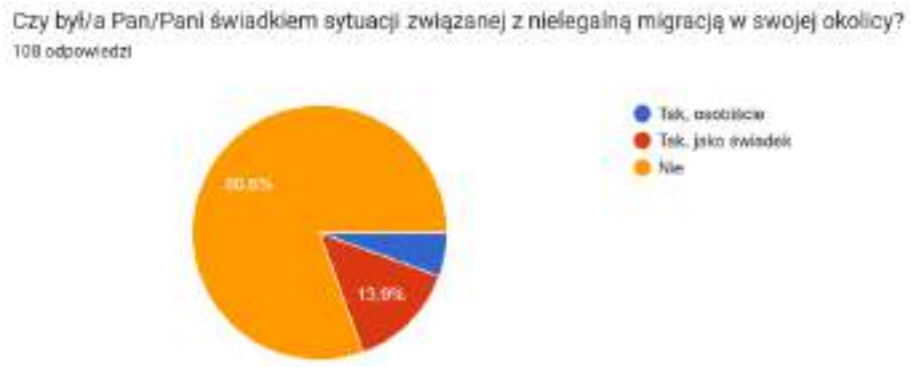
Wykres 10

Źródło: opracowanie własne

Następnym pytaniem dla ankietowanych było to, czy byli świadkami sytuacji związanej z nielegalną migracją w swojej okolicy. Aż 80,6% nie miało styczności z sytuacją opisaną powyżej, 13,9% ankietowanych miało doświadczenie jako świadek, a 5,6% osobiście miało do czynienia z przypadkami nielegalnej migracji. Tak duży procent odpowiedzi negatywnej do postawionego pytania świadczy o efektywności działań służb mundurowych w zakresie powstrzymywania nielegalnych prób przekroczenia granicy.

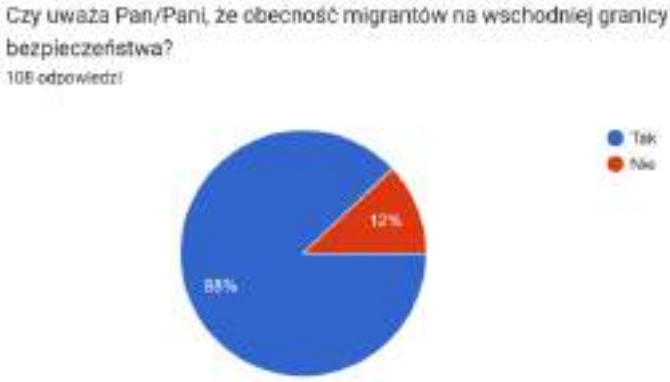
Wykres 11

Źródło: opracowanie własne

Kolejny wykres przedstawia opinię ankietowanych na temat obecności migrantów na granicy polsko-białoruskiej. Zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy osoby tam się znajdujące stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa. Zdecydowana większość ankietowanych zgodziła się z tezą postawioną w zadanym pytaniu, ponieważ aż 88% udzieliła takiej odpowiedzi. Natomiast pozostałe 12% ankietowanych nie zgodziła się na takie określenie.

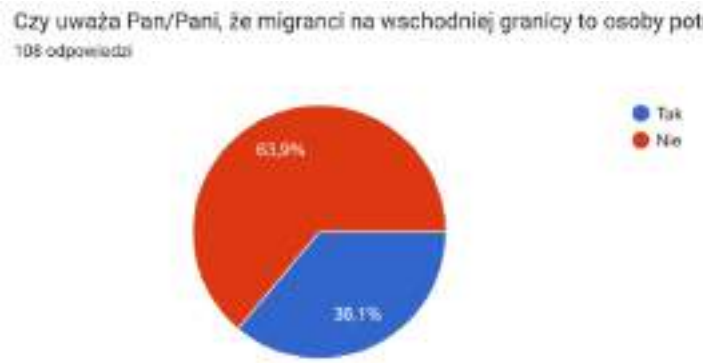
Wykres 12

Źródło: opracowanie własne

W kolejnym pytaniu, została postawiona odmienna teza co w poprzednim. Mianowicie, ankietowani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi, czy migranci znajdujący się na wschodniej granicy to osoby potrzebujące pomocy. Niemalże 2/3 ankietowanych nie zgadza się powyższą tezą (63,9%), natomiast nie bez znaczenia jest to, iż 36,1% wyraża do niej aprobatę.

Wykres 13

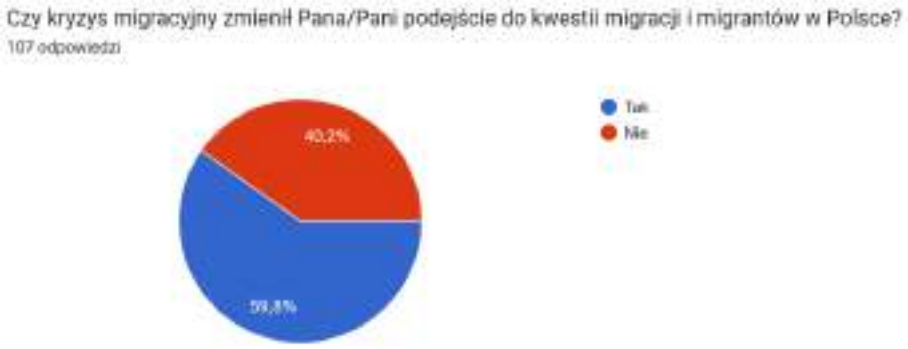
Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy kryzys migracyjny wpłynął na ich podejście do kwestii migracji i migrantów w Polsce. Przeważająca ilość osób (59,8%) odpowiedziała, iż ich podejście

faktycznie zostało zmienione, co w ekstremalnym założeniu może powodować nieprzyjemne sytuacje i problemy, bądź też pogorszoną opinią wobec osób, które wyemigrowały do naszego kraju w sposób legalny i zasymilowały się z naszym społeczeństwem.

Pozostała część ankietowanych (40,2%) odpowiedziała, iż ich podejście nie zmieniło się, a jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na pytanie.

Wykres 14

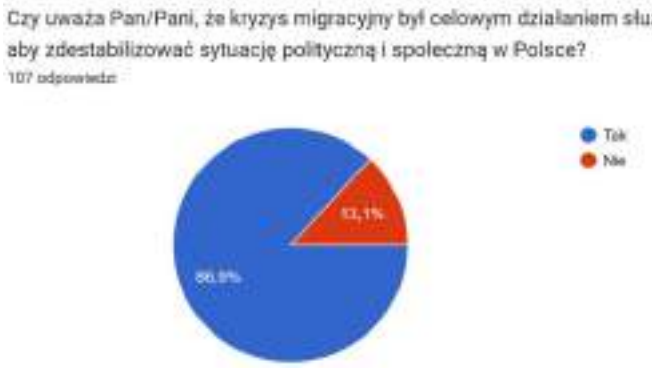

Źródło: opracowanie własne

Następne pytanie miało na celu poznanie opinii ankietowanych, czy zgadzają się z określeniem kryzysu migracyjnego na wschodniej granicy jako celowego działania rosyjskich i białoruskich władz o charakterze działań wojny hybrydowej, które miały wprowadzić destabilizację sytuacji politycznej i społecznej w Polsce. Zdecydowana większość ankietowanych zgadza się z postawioną tezą, bo aż 86,9%. Świadczy to o wysokim poziomie świadomości ankietowanych o politycznych zagrywkach Rosji i Białorusi, a także o umiejętności dostrzeżenia głównej przyczyny powstania kryzysu na wschodniej granicy.

Pozostała część ankietowanych (13,1%) ma odmienne zdanie i nie zgadza się z postawioną tezą w pytaniu, a jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi.

Wykres 15

Źródło: opracowanie własne

Na następnym wykresie zostały przedstawione działania, które zdaniem ankietowanych powinny zostać wprowadzone w celu usprawnienia zarówno już realizowanych działań, jak i propozycje nowych, by poprawić bezpieczeństwo w regionie. Ankietowani mieli możliwość zaznaczenia kilku propozycji, a także podania swoich. Najbardziej popularnymi opcjami zostały propozycja zaostrzenia przepisów dotyczących nielegalnego przekraczania granicy (51 głosów) oraz większej przejrzystości działań rządu i służb (50 głosów). Równie częstym wyborem ankietowanych było wzmocnienie ochrony granicy (47), a także zwiększenie obecności służb w regionie (36).

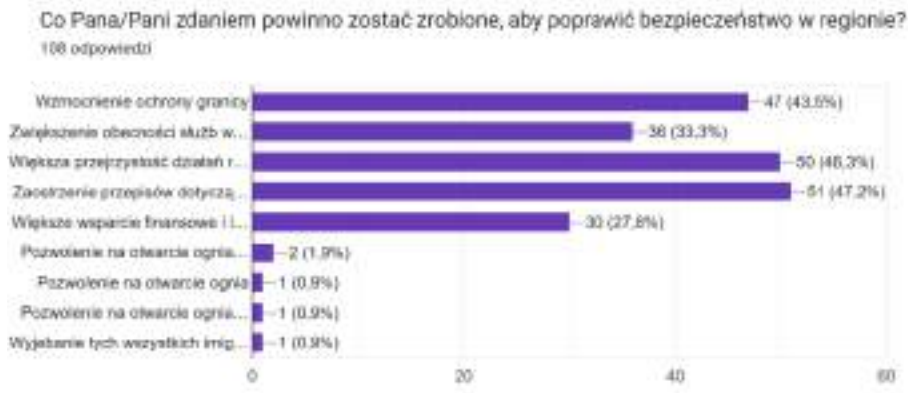
Wyniki mogą świadczyć o tym, iż ankietowani nie do końca uważają, że mimo słuszności działań przeprowadzanych przez rząd i służby są one wystarczające, tym samym istnieje możliwość ich dopracowania i udoskonalenia w taki sposób, aby jeszcze bardziej zwiększyć poziom bezpieczeństwa.

Ankietowani chcieliby także większego oraz rzetelnego dostępu do informacji na temat sytuacji na wschodniej granicy, po to, by wiedzieć, co dokładnie się tam dzieje i jakie decyzje wobec kryzysu mają być podjęte. Oprócz tego, ważna dla ankietowanych jest również większa obecność służb, co można rozumieć to jako powiększenie zasobów ludzkich zarówno w Straży Granicznej, jak i Wojsku Polskim.

30 głosów zostało oddanych na większe wsparcie finansowe i logistyczne dla służb mundurowych. Jest to możliwe poprzez zwiększenie wydawanego PKB na rzecz rozwoju militarnego i przede wszystkim obronnego.

Istotne jest także odnotowanie faktu, iż cztery osoby zaproponowało dość radykalną i ekstremalną propozycję otwarcia ognia w stronę osób nielegalnie przekraczających granicę.

Wykres 16

Źródło: opracowanie własne

Kolejny wykres przedstawia odpowiedzi ankietowanych na pytanie o rzetelność informacji z sytuacji na wschodniej granicy przekazywanych przez media (TVP i TVN). Niemalże połowa ankietowanych (47,7%) nie wierzą w rzetelność relacji przedstawianych przez powyższe stacje telewizyjne, 31,8% częściowo pokłada w nie zaufanie, a 15,9% uważa, że sytuacja na granicy z Białorusią jest przedstawiana rzetelnie. 5 osób nie miało na ten temat zdania. Tak duża część osób, które uważają, że informacje od stacji telewizyjnych, wymienionych w treści pytania, nie są rzetelne wynika z tego, iż w przypadku TVP w latach 2021-2023 była prorządowa względem Prawa i Sprawiedliwości, więc informacje przez nią podawane były przedstawiane na korzyść ówczesnej partii rządzącej, podczas gdy TVN przedstawiał informacje w sposób odwrotny, w postaci prezentowania działań rządu w złym świetle, a także bardziej skupiał się na pokazywaniu losu osób znajdujących się wschodniej granicy. Innym czynnikiem może być fakt, iż ankietowani preferują informacje podane przez niezależnych dziennikarzy, czy osób będących bezpośrednio przy kryzysie, którzy przedstawiają sytuację w taki sposób, jaka jest naprawdę.

Wykres 17

Źródło: opracowanie własne

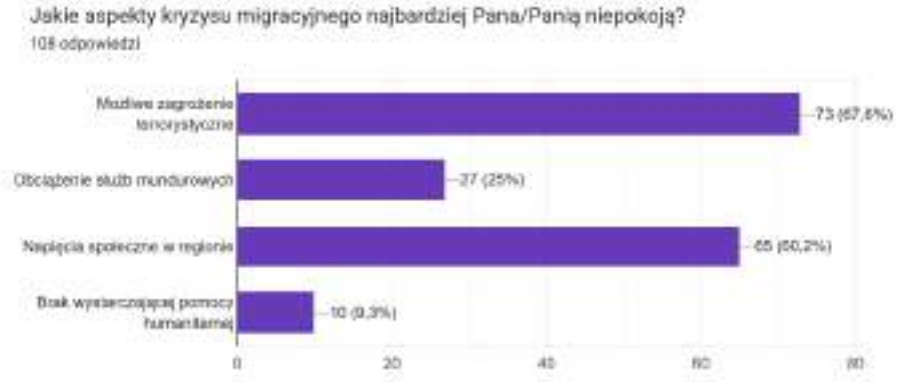
Ankietowani, mając możliwość wielokrotnego wyboru w ostatnim zadaniu, zostali poproszeni o wskazanie, czego najbardziej obawiają się w związku z kryzysem migracyjnym, Z uzyskanych odpowiedzi, wynika, że ankietowani najbardziej boją się możliwego zagrożenia terrorystycznego (73 głosy) oraz napięć społecznych w regionie (65). Pierwszy aspekt może wynikać z obserwacji sytuacji w krajach zachodnich, gdzie ataki terrorystyczne były często organizowane przez osoby przybyłe z innych państw, w szczególności arabskich. Oczywiście, nie wszyscy migranci są terrorystami, jednakże wystarczyła pewna grupa ekstremistów, aby stworzyła taki stereotyp lub przekonanie o wszystkich.

Przechodząc do napięć społecznych, mogą one wynikać z różnicy światopoglądów wśród mieszkańców regionu – jedni będącymi zwolennikami twardej polityki obronnej i migracyjnej oraz drudzy będącymi zwolennikami zainteresowania się sytuacją osób na polsko-białoruskiej granicy i niesienia im pomocy.

Trzecią najbardziej popularną opcją do wyboru było obciążenie służb mundurowych (27), które wynika z bycia w ciągłej gotowości do pełnienia zadań zapewniających bezpieczeństwo oraz mierzenia się z nieprzyjemnymi sytuacjami na granicy w postaci agresywnych prób jej nielegalnego przekroczenia, bądź też prowokacjami przy użyciu przemocy ze strony migrantów.

10 głosów zostało oddanych na to, iż brakuje wystarczającej pomocy humanitarnej.

Wykres 18

Źródło: opracowanie własne

Rozwój kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej w świetle analizy dokumentów

Istotnym dokumentem, który niewątpliwie pomoże jeszcze bardziej zbadać problem niniejszej pracy jest „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej". Przyjęta 12 maja 2020 roku, jest dokumentem o kluczowym znaczeniu dla funkcjonowania państwa w obliczu zmieniającego się środowiska międzynarodowego oraz pojawiających się nowych zagrożeń, w tym o charakterze nieregularnym. Jest to akt wyznaczający główne kierunki polityki bezpieczeństwa Rzeczpospolitej Polskiej, z uwzględnieniem współczesnych wyzwań geopolitycznych, technologicznych i społecznych.

W dokumencie wyraźnie zaznaczono, że jednym z podstawowych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa są działania hybrydowe, które łączą w sobie elementy presji militarnej, informacyjnej, gospodarczej, a także destabilizacji społecznej. W tym kontekście, szczególnie ważne jest odwołanie do fragmentu Strategii, w którym mowa jest o „instrumentalnym wykorzystywaniu migrantów" jako formie presji ze strony państw trzecich. Mimo że dokument powstał przed wybuchem kryzysu migracyjnego na granicy z Białorusią, zawiera on prognozę zagrożeń, które faktycznie zrealizowały się w latach późniejszych. Zgodnie z zapisami Strategii, Państwo Polskie postrzega działania Federacji Rosyjskiej i jej sojuszników jako zagrożenie o charakterze ciągłym, a także ,, prowadzi również działania poniżej progu wojny (o charakterze hybrydowym), niosące ryzyko wybuchu konfliktu (w tym

niezamierzonego, wynikającego z gwałtownej eskalacji w rezultacie incydentu, szczególnie militarnego), a także podejmuje wszechstronne i kompleksowe działania za pomocą środków pozamilitarnych (w tym: cyberataki, dezinformacja) celem destabilizacji struktur państw i społeczeństw zachodnich oraz wywoływania podziałów wśród państw sojuszniczych"[38]. W tym ujęciu działania Białorusi w 2021 roku doskonale wpisują się w przewidywane scenariusze destabilizacji, które dokument ten określał jako realne i wymagające odpowiedzi.

Strategia wskazuje również na konieczność wzmacniania odporności państwa na zagrożenia niemilitarne poprzez rozwój systemów zarządzania kryzysowego, ochronę granic państwowych oraz budowanie świadomości społecznej. W tym aspekcie szczególnie istotne są zapisy odnoszące się do konieczności modernizacji infrastruktury granicznej oraz rozbudowy zdolności do reagowania na sytuacje kryzysowe. Można więc uznać, że dokument stanowił podstawę do późniejszych działań legislacyjnych i operacyjnych, takich jak budowa zapory na granicy z Białorusią czy wprowadzenie stanu wyjątkowego.

Warto również zwrócić uwagę, że Strategia podkreśla znaczenie współpracy międzynarodowej, zarówno w ramach NATO, jak i Unii Europejskiej. Przypisuje ona istotną rolę Polsce jako państwu granicznemu, odpowiedzialnemu za bezpieczeństwo wschodniej flanki obu wspólnot. W kontekście kryzysu migracyjnego to właśnie Polska stała się państwem frontowym, realizującym w praktyce założenia dokumentu poprzez ochronę granicy i wspieranie mechanizmów kolektywnego bezpieczeństwa.

Z perspektywy prowadzonego badania, Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2020 roku może być traktowana jako dokument przewidujący i opisujący charakter zagrożeń, które urzeczywistniły się w kolejnych latach. Jednocześnie jest to akt wskazujący na zależność pomiędzy wymiarem terytorialnym bezpieczeństwa a czynnikiem społecznym, który nabiera szczególnego znaczenia w sytuacjach granicznych. Wskazane w Strategii kierunki działań – wzmocnienie ochrony granic, zwiększenie gotowości służb, rozwój infrastruktury i systemów ostrzegania – znalazły realne odzwierciedlenie w działaniach władz RP w obliczu eskalacji sytuacji na granicy polsko-białoruskiej.

[38] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej*, s. 6. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf (dostęp: 15.03.2025 r.).

Spójność zapisów zawartych w Strategii z realnymi działaniami podejmowanymi przez władze Rzeczpospolitej Polskiej jest szczególnie widoczna w kontekście reakcji na eskalację kryzysu migracyjnego. Decyzja o budowie zapory fizycznej na granicy z Białorusią, zwiększenie obecności Sił Zbrojnych i Straży Granicznej w pasie przygranicznym, wprowadzenie stanu wyjątkowego oraz ograniczenie dostępu do strefy przygranicznej dla mediów i organizacji pozarządowych były działaniami, które odpowiadały na priorytety określone w Strategii – w szczególności w zakresie ochrony integralności terytorialnej, szybkiego reagowania kryzysowego oraz ochrony społeczeństwa przed destabilizacją zewnętrzną. Należy więc uznać, że Strategia z 2020 roku nie tylko przewidziała zagrożenie, ale również stanowiła podstawę ideową i koncepcyjną dla wdrażanych w praktyce rozwiązań obronnych i prewencyjnych, realizowanych w warunkach rzeczywistego zagrożenia hybrydowego.

Innym dokumentem, który został poddany analizie jest Rozporządzenie Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 roku o wprowadzeniu stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa podlaskiego[39]. Znajduje się on wśród najważniejszych dokumentów prawnych wydanych w bezpośredniej odpowiedzi na eskalację kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej. Akt ten, mający charakter nadzwyczajny, wyznaczył nowy etap zarządzania kryzysowego w obszarze ochrony granic i porządku konstytucyjnego państwa. Była to pierwsza sytuacja po 1989 roku, w której władze państwowe zdecydowały się na uruchomienie mechanizmów przewidzianych w art. 228–234 Konstytucji RP.

Uzasadnieniem dla wprowadzenia stanu wyjątkowego była narastająca presja migracyjna, której źródłem – według rządu – były świadome działania władz Białorusi, mające na celu destabilizację sytuacji wewnętrznej Polski. Rozporządzenie umożliwiało organom państwowym wprowadzenie szeregu ograniczeń, m.in. zakazu przebywania osób postronnych w wyznaczonej strefie przygranicznej, zakazu zgromadzeń oraz ograniczeń w zakresie działalności dziennikarskiej i organizacji pozarządowych.

W świetle Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej z 1997 roku, stan wyjątkowy może zostać wprowadzony w przypadku zagrożenia konstytucyjnego porządku państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego (art. 228 ust. 1), przy czym decyzja taka należy do kompetencji Prezydenta,

[39] Rozporządzenie prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 1612).

działającego na wniosek Rady Ministrów (art. 230 ust. 1). Rozporządzenie zostało wydane zgodnie z powyższymi przepisami i – formalnie – zachowano procedurę przewidzianą w ustawie zasadniczej. Jednocześnie w art. 233 Konstytucji wskazano, że w czasie trwania stanu wyjątkowego możliwe jest ograniczenie wolności i praw obywatelskich w zakresie określonym ustawą, co znalazło odzwierciedlenie w katalogu zastosowanych środków.

Pomimo zgodności formalnej z Konstytucją, decyzja o wprowadzeniu stanu wyjątkowego spotkała się z kontrowersjami i podziałem opinii publicznej. Krytycy wskazywali na niewystarczające uzasadnienie dla zastosowania środków nadzwyczajnych oraz ograniczenie dostępu do informacji publicznej. Szczególny sprzeciw budził fakt uniemożliwienia obecności dziennikarzy oraz organizacji humanitarnych w strefie objętej rozporządzeniem, co – w opinii części środowisk – naruszało zasadę proporcjonalności. Zwolennicy rozporządzenia z kolei podkreślali konieczność zdecydowanej reakcji państwa na działania o charakterze hybrydowym, które miały znamiona zorganizowanej operacji destabilizacyjnej.

Do dokładniejszego zbadania problemu analizie zostały poddane także raporty statystyczne publikowane przez Straż Graniczną. Dokumenty te zawierają dane liczbowe dotyczące prób nielegalnego przekroczenia granicy, strukturę narodowościową zatrzymanych migrantów oraz informacje o aktywności tzw. kurierów. Analiza tych raportów pozwala nie tylko na uchwycenie tendencji występowanie przypadków nielegalnej migracji, lecz również na powiązanie danych operacyjnych z decyzjami podejmowanymi przez władze państwowe oraz zmianami w zakresie infrastruktury ochrony granic.

W 2021 roku w ogólnym rozrachunku odnotowano 39 697 prób nielegalnego przekroczenia granicy państwowej z Białorusią przez obywateli państw trzecich poza wyznaczonymi przejściami granicznymi. Był to wzrost ponad trzystukrotny w porównaniu do roku 2020, kiedy takich prób zarejestrowano jedynie 129. Od sierpnia 2021 roku liczba migrantów usiłujących przedostać się na terytorium Polski, a tym samym do Unii Europejskiej, systematycznie rosła, osiągając szczyt w październiku – wówczas Straż Graniczna odnotowała aż 17 447 takich prób. W kolejnych miesiącach presja migracyjna stopniowo malała, a liczba prób nielegalnego przekroczenia granicy spadła do 8 917 w listopadzie oraz 1 740 w grudniu. Największa liczba prób przekroczenia granicy miała miejsce na odcinku ochranianym przez Placówkę Straży Granicznej w Michałowie, gdzie odnotowano 5 466 przypadków. Wysoką presję migracyjną zaobserwowano również w rejonie Placówki Straży

Granicznej w Mielniku (4 890 prób) oraz Placówki Straży Granicznej w Białowieży (4 855 prób)[40].

W roku następnym z danych Straży Granicznej wynika, że odnotowano ponad 15,5 tysiąca prób nielegalnego przekroczenia granicy polsko-białoruskiej. Jest to znaczący spadek w porównaniu do 2021 roku, kiedy to takich prób było około 40 tysięcy. Najwięcej prób nielegalnego przekroczenia granicy miało miejsce w pierwszej połowie 2022 roku, co było związane z zakończeniem budowy fizycznej bariery oraz kontynuacją działań przemytniczych. Z czasem liczba prób stopniowo malała, jednakże, pomimo zmniejszenia liczby prób przekroczenia granicy, raport zauważa, że przemytnicy i migranci zaczęli stosować nowe metody, aby ominąć zabezpieczenia. Funkcjonariusze Straży Granicznej zauważyli zwiększenie liczby przypadków niszczenia zapory granicznej, w postaci prób forsowania ogrodzenia przez migrantów, przecinając je lub używając specjalistycznego sprzętu doręczonego przez białoruskie służby. Oprócz tego, odnotowano próby przekraczania rzek i terenów bagiennych. Migranci, kierowani przez białoruskich funkcjonariuszy zaczęli wybierać trudniejsze, ale mniej chronione odcinki granicy, np. w rejonie Bugu i Narwi. Zauważono również zwiększenie aktywności grup przemytniczych, dzięki którym migranci byli coraz częściej przewożeni samochodami zaraz po przekroczeniu granicy, co utrudniało ich wykrycie[41].

Podsumowując rok 2023, na granicy polsko-białoruskiej odnotowano ponad 26 tysięcy prób nielegalnego przekroczenia granicy. Wśród zatrzymanych migrantów znajdowały się osoby pochodzące z 52 różnych państw, co wskazuje na globalny charakter procederu przerzutu ludzi przez Białoruś do Unii Europejskiej. W odpowiedzi na utrzymującą się presję migracyjną polskie służby prowadziły intensywne działania nie tylko w zakresie ochrony granicy, ale także w zwalczaniu grup przemytniczych. Na odcinku granicy ochranianym przez Podlaski Oddział Straży Granicznej zatrzymano 605 osób podejrzanych o organizowanie i ułatwianie nielegalnej migracji. Spośród nich 519 działało na granicy polsko-białoruskiej, natomiast 86 osób zatrzymano

[40] *Nielegalne przekroczenia granicy z Białorusią w 2021 r*., Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9689,Nielegalne-przekroczenia-granicy-z-Bialorusia-w-2021-r.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

[41] *Raport statystyczny nielegalnych przekroczeń granicy z Białorusią w 2022 r.,* Straż Graniczna, https://strazgraniczna.pl/download/1/31065/Informacjastatystycznaza2022r2korektyZCUnielegalnapracaprzyjecidoRP.pdf (dostęp: 13.02.2025 r.).

w rejonie granicy polsko-litewskiej[42]. Służby graniczne podkreślały, że organizatorzy procederu często wykorzystywali nowoczesne technologie, m.in. aplikacje mobilne i nawigację GPS, aby koordynować przemyt ludzi oraz omijać patrole.

Według danych Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej, w 2024 roku odnotowano blisko 30 tysięcy prób nielegalnego przekroczenia granicy z Białorusią, najwięcej – ponad 7 tys. w maju. W drugiej połowie roku liczba tych prób zmniejszyła się, co przypisuje się wprowadzeniu strefy buforowej oraz modernizacji bariery granicznej. Operacja "Bezpieczne Podlasie", w której wojsko i policja wspierają Straż Graniczną, również przyczyniła się do poprawy sytuacji. Najwięcej prób nielegalnego przekroczenia granicy odnotowano na odcinkach ochranianych przez Placówki Straży Granicznej w Białowieży (ponad 9,6 tys.) oraz Dubiczach Cerkiewnych (ponad 9,3 tys.). Migranci, którzy usiłowali przedostać się do Polski na terenie województwa podlaskiego, pochodzili z 52 różnych państw. Najliczniejszą grupę stanowili obywatele Etiopii, Erytrei i Somalii, jednak wśród zatrzymanych znaleźli się także migranci m.in. z Komorów, Gwinei, Sudanu, Nepalu, Iranu, Iraku, Indii oraz Beninu. W 2024 roku zatrzymano łącznie 346 osób podejrzanych o organizowanie i pomoc w nielegalnym przekraczaniu granicy. Na granicy polsko-białoruskiej zatrzymano 316 takich osób, natomiast na granicy polsko-litewskiej – 30. Wśród zatrzymanych dominowali obywatele Ukrainy, Polski oraz Białorusi[43].

Wzrost liczby agresywnych incydentów na granicy z Białorusią pokazuje, że sytuacja pozostaje napięta, a polskie służby muszą mierzyć się nie tylko z próbami nielegalnego przekraczania granicy, ale także z coraz bardziej brutalnymi atakami na funkcjonariuszy. W pierwszym roku kryzysu migracyjnego, można było zauważyć stale rosnącą liczbę nielegalnych migrantów próbujących przekroczyć granicę oraz na niej koczujących, swoje apogeum osiągnęło w od sierpnia 2021 roku do połowy roku następnego, kiedy to zbudowana została zapora. Ilość nielegalnych przekroczeń w skali rocznej ograniczyła się, jednakże dalej pozostawała na niepokojącym poziomie.

---

[42] *Nielegalne przekroczenia granicy z Białorusią w 2023 roku*, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12829,Miniona-doba-bez-prob-nielegalnego-przekroczenia.html (dostęp: 13.02. 2025 r.).

[43] *Nielegalna migracja w Podlaskim Oddziale Straży Granicznej – podsumowanie*, Podlaski Oddział Straży Granicznej, https://www.podlaski.strazgraniczna.pl/pod/aktualnosci/64039,Nielegalna-migracja-w-Podlaskim-Oddziale-Strazy-Granicznej-podsumowanie.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Podsumowanie

Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej, który rozpoczął się w 2021 roku, bezsprzecznie stanowi jedno z najbardziej złożonych i wielowymiarowych wyzwań dla współczesnej polityki bezpieczeństwa Polski oraz Unii Europejskiej. Jego przebieg unaocznił, jak istotne znaczenie może mieć zjawisko migracji, gdy zostanie wykorzystane jako narzędzie nacisku politycznego w ramach działań hybrydowych. Konflikt ten był nie tylko testem odporności struktur granicznych i instytucji państwowych, ale również sprawdzianem dla społeczeństwa obywatelskiego, mediów, organizacji pozarządowych oraz lokalnych wspólnot.

Badania empiryczne, przeprowadzone w formie ankiet oraz analiza dokumentów, wykazały, że kryzys ten wpłynął bezpośrednio na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców przygranicznych obszarów, jednocześnie ujawniając napięcia pomiędzy potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa a respektowaniem zasad humanitarnych. Wnioski płynące z tej analizy ukazują także stopniową ewolucję podejścia polskich władz do zarządzania sytuacją kryzysową – od działań doraźnych po kompleksowe strategie obronne i legislacyjne, których celem było wzmocnienie odporności państwa.

Kryzys migracyjny był i wciąż pozostaje zjawiskiem, którego skutki wykraczają poza wymiar lokalny – oddziałując na politykę zagraniczną, bezpieczeństwo wewnętrzne oraz debatę publiczną w całym regionie Europy Środkowo-Wschodniej. Utrzymująca się presja na granicach oraz nieprzewidywalność działań aktorów międzynarodowych świadczą o potrzebie dalszych badań, systematycznej analizy sytuacji i budowy długofalowych, wielopoziomowych mechanizmów reagowania.

Bibliografia

Apanowicz J., *Metodologia ogólna,* Wydawnictwo Bernardium, Gdynia 2002,

Dutkiewicz W., *Podstawy metodologii badań do pracy magisterskiej i licencjackiej z pedagogiki*, Wydawnictwo Stachurski, Kielce 2001,

Elak L., Oskierko M., Żurawski S., *Ochrona granicy polsko-białoruskiej w obliczu wojny hybrydowej, De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności*, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach 2024,

Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] *Metodologia pedagogiki społeczne*j, Pilch T., Wroczyński R., (red.), Wrocław-Warszawa-Gdańsk 1974,

Kowalik J., Szostak W., *Metodologiczne problemy nauk o polityce*, Kielce 2007

M. Kożdoń-Dębecka, *Polaryzacja medialna na przykładzie kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej latem 2021 roku w relacjach trzech polskich telewizyjnych serwisów informacyjnych*, Uniwersytet Warszawski 2023,

Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznyc*h, Oficyna wydawnicza „Impuls'', Kraków 2005,

Niedźwiecki D., *Kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej. Analiza zjawiska w perspektywie ładu społecznego*, Wydawnictwo Politeja, Uniwersytet Jagielloński 2024,

Nowak S., *Metodologia badań społecznych,* Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012,

Ochmann P., Wojas J., *Prawne aspekty konfliktu zbrojnego jako przykład wojny hybrydowej*, „Sprawy Międzynarodowe'', 2018

Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Wrocław-Warszawa 1997,

Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych (wydanie drugie poprawione i rozszerzone)*, Wydawnictwo Akademickie „Żak'', Warszawa 1998,

Sobol E., Mały słownik języka polskiego, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1997,

Tkachuk O., *Znaczenie kryzysu migracyjnego na granicy polsko-białoruskiej dla polityki imigracyjnej i azylowej Unii Europejskiej*, „Wschodnioznawstwo'' 2022,

Wawrzusiszyn A., *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej i jego wpływ na bezpieczeństwo Polski*, Nowa Polityka Wschodnia, Olsztyn 2022,

Wiśniewski E., *Metodyka wojskowych badań naukowych*, ASG WP, Warszawa 1983,

Wrzosek M., *Wojny przyszłości. Doktryna technika, operacje militarne*, Warszawa 2018

Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna, Warszawa 1995,

Zboina J., *Bezpieczeństwo na lądzie, morzu i powietrzu w XXI wieku*, Centrum Naukowo-Badawcze Ochrony Przeciwpożarowej im. Józefa Tuliszkowskiego, Państwowy Instytut Badawczy, 2014.

Akty prawne

Decyzja Rady w sprawie tymczasowych środków nadzwyczajnych na rzecz Łotwy, Litwy i Polski, Bruksela 1 grudnia 2021,

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. (Dz. U. 2020 poz. 435),

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 sierpnia 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 1536),

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 1612,

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 30 listopada 2021 r. (Dz. U. 2021 poz. 2193)

Rozporządzenie nr 3/2022 Wojewody Podlaskiego z dnia 15 czerwca 2022 r. (Dz. Urz. Woj. Podla. 2022 poz. 2772),

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczpospolitej Polskiej, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf (dostęp: 15.03.2025 r.),

Uchwała Sejmu Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 17 sierpnia 2023 r. (Dz. U. 2023 poz. 1636),

Ustawa z dnia 29 października 2021 r. o budowie zabezpieczenia granicy państwowej (Dz. U. 2021 poz. 1992),

Ustawa z dnia 14 października 2021 r. o zmianie ustawy o cudzoziemcach oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2021 poz. 1918),

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. 2022 poz. 655),

Źródła internetowe

Atak cudzoziemców na polsko-białoruskiej granicy, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/13355,Atak-cudzoziemcow-na-polsko-bialoruskiej-granicy.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Cudzoziemcy rzucali palącymi się gałęziami, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/11867,Cudzoziemcy-rzucali-palacymi-sie-galeziami.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Encyklopedia Państwowego Wydawnictwa Naukowego, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/badania-naukowe;3946184.html (dostęp: 02.12.2024 r.).

Janusz Marszałkowski, *BiznesAlert*, https://biznesalert.pl/bialorus-rosja-ue-sankcje-gospodarcze-minsk/ (dostęp: 06.02.2025 r.).

Komunikat w sprawie Paktu o Migracji i Azylu, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, https://www.gov.pl/web/mswia/komunikat-prasowy-w-sprawie-paktu-o-migracji-i-azylu2 (dostęp: 08.02.2025).

Komunikat w sprawie propozycji pomocy humanitarnej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, https://www.gov.pl/web/dyplomacja/komunikat-msz-dot-sytuacji-grupy-osob-przebywajacych-na-terenie-bialorusi-w-poblizu-miejscowosci-usnar-dolnyj (dostęp: 10.02.2025 r.).

Miniona doba bez prób przekroczenia granicy, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/12684,Miniona-doba-bez-prob przekroczenia-granicy.html (dostęp: 13.02.2025 r.).

Nielegalna migracja w Podlaskim Oddziale Straży Granicznej – podsumowanie, Podlaski Oddział Straży Granicznej, *https://www.podlaski.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).*

Nielegalne przekroczenia granicy z Białorusią w 2023 roku, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).

Podpalili polski znak graniczny, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025).

Pożar przy granicy po białoruskiej stronie, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).

Prowokacje Białorusinów nie ustają, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).

Przeciwdziałamy nielegalnej agresji, Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).

Próbował zniszczyć polski słup graniczny, Straż Graniczna, https://www.*strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).*

Raport statystyczny nielegalnych przekroczeń granicy z Białorusią w 2022 r., Straż Graniczna, https://strazgraniczna.pl/... (dostęp: 13.02.2025 r.).

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, https://interwencjaprawna.pl/porozumienie-parlamentu-europejskiego... (dostęp: 08.02.2025 r.).

Straż Graniczna, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9689,... (dostęp: 10.02.2025 r.).

Słownik Języka Polskiego, https://sjp.pwn.pl/slowniki/problem.html (dostęp: 02.12.2024 r.).

Tarcza Wschód, Ministerstwo Obrony Narodowej, https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/tarcza-wschod... (dostęp: 12.02.2025 r.).

Warsaw Institute, https://warsawinstitute.org/pl/sytuacja-na-granicy... (dostęp: 06.02.2025 r.).

kom dr Agnieszka Łapińska
mgr Anna Gosk

SAMOBÓJSTWA I ZACHOWANIA SUICYDALNE JAKO PROBLEM SPOŁECZNY

Wstęp

Przedmiotem analizy jest zjawisko samobójstw i zachowań suicydalnych jakie stanowią niepokojący problem dla naszego społeczeństwa. Należy zastanowić się nad powagą sytuacji oraz nad tym, czy samobójstwa istniały też wcześniej – historycznie, czy jest to jedynie problem naszych czasów. Kluczowym również będzie zaznaczyć, że współcześnie niekiedy człowiek staje się tylko numerem w statystykach, a osoba, która popełniła samobójstwo zaburza statystyki. Zwiększona częstotliwość samobójstw może być zauważana również jako charakterystyczna dla niektórych społeczeństw, lecz nigdy nie powinna być czymś normalnym oraz przyjmowanym za odstępstwo od normy. Współcześnie w wieku świetności naszej ery powinniśmy pracować nad schematami polepszania warunków życia naszej społeczności oraz zapobiegania tworzeniu nowych ofiar systemu.

Motywację przystąpienia do badań stanowi zamiar usystematyzowania pojęć przedstawianych przez literaturę naukową, dokumenty prawne oraz raporty. Uporządkowanie podstawowych pojęć jest konieczne, by zrozumieć skalę zjawiska. Fakt, iż prawo nie jest doskonałe nie powinien budzić żadnych wątpliwości, a walka ze zjawiskiem będzie efektywna tylko w przypadku, gdy państwo zauważy skalę problemu i okaże chęci do działania. Osobami pokrzywdzonymi nie są tylko osoby, które próbowały popełnić samobójstwo, lecz również ich rodziny, które musiały wiązać się z konsekwencjami udanej ich próby lub też nie udanej. Uświadomienie znaczenia problemu dla bezpieczeństwa społeczeństwa będzie stanowić główny wskaźnik wyznaczony w pracy magisterskiej.

Punktem wyjścia pracy jest wzrost zainteresowania zjawiskiem samobójstw oraz zachowań suicydalnych wśród społeczeństwa, a co za tym idzie pojawienie się problemu społecznego, który będzie wpływał na wiele płaszczyzn bezpieczeństwa jego jedności. Podstawowym celem badawczym niniejszej pracy dyplomowej jest odpowiedź na pytanie o faktyczne zagrożenie ze strony zjawiska samobójstw i zjawisk suicydalnych. Istotnym elementem pracy naukowej jest analiza podstawowych pojęć oraz danych zapewnianych przez instytucje statystyczne na temat zjawiska. Definicje pomimo różnorodności w zależności od rodzaju źródła pozwalają nam na szersze spojrzenie na problem oraz ułatwiają wysunięcie własnych wniosków. Niestety jednak, by znaleźć źródło zjawiska musimy wziąć pod uwagę wiele różnych okoliczności, co również nie będzie oznaczało, że ten problem kiedyś zniknie.

Zjawisko samobójstw i zachowań suicydalnych trwa od początków istnienia człowieka, niezależnie czy uznawane było za akt odwagi, czy za odmienność moralną jednostki. Niekiedy widzieliśmy wzmianki w podręcznikach od historii o władcach czy wojownikach odbierających sobie życie z wielu różnych powodów. Najczęściej stanowiły je religijne przekonania, przywiązanie do narodu, faktyczna odwaga lub bezsilność w sytuacji śmierci. W niniejszej analizie założono, że samobójstwa i zjawiska suicydalne są wyzwaniem dla bezpieczeństwa społeczeństwa, a co za tym idzie problemem społecznym.

Samobójstwo jako problem społeczny

Samobójstwo oraz jego terminologia zależy od wielu czynników, a także scenariuszy z uwagi na fakt, iż nie wszystkie samobójstwa są dokonane, lub też zamierzone. Niektóre jednak zamierzenia kończą się z efektem śmierci, które potem stanowią przyszłościowy problem dla społeczeństwa, a co za tym idzie stanowią dalekosiężne zagrożenie dla bezpieczeństwa. Pojęcie samobójstwa jest zarazem prostym definicyjnie, a także trudnym do wytłumaczenia zjawiskiem. W celu stworzenia hasła należałoby odnieść się w swoich przemyśleniach do historii oraz do współczesności, tak jak robili to badacze i naukowcy. Powinno się zrozumieć jego cel oraz metody z uwagi na fakt, iż określenie samobójstwa „prostym odebraniem sobie życia" byłoby małostkowym, gdyż idące za tym czynem konsekwencje są druzgocące dla społeczeństwa oraz trwające bardzo długo w perspektywie przyszłościowej.

Historycznie samobójstwa istniały od bardzo dawna, co można udowodnić istnieniem tak zwanych samobójstw rytualnych, które w zależności od położenia geograficznego wyglądały zupełnie inaczej. Niektóre regiony paliły żywcem żonę razem ze zmarłym mężem, lub grzebały ją razem z nim w ziemi, gdzie w domyśle była to jej własna wola. W Japonii istniało wiele obrzędów ugruntowanych w kulturze, które łączyły się ze zjawiskiem samobójstwa np. seppuku inaczej też harakiri samurajów, kamikaze pilotów podczas II wojny światowej, czy junshi – samobójstwo z wierności do władcy podróżującego w zaświaty. Wpływ religijny oraz kulturowy miał wielkie znaczenie w dokonywaniu decyzji o odebraniu sobie życia, lecz z biegiem czasu coraz częściej pojawiał się czynnik psychologiczny oraz sytuacyjny. Wiele plemion oraz jednostek odbierało sobie życie ze względu na moralność oraz w próbie zachowania honoru. Jedni twierdzili również, że samobójstwo należy się tylko ludziom wolnym, lecz nigdy niewolnikom, gdyż był to akt tchórzostwa. Również ludy nordyckie dokonywały samo uśmiercania w obliczu niewoli, starości czy choroby w nadziei o zamieszkanie między światem do upragnionej Walhalli. Legendy głosiły, a żeby wiking zmarł na polu walki, gdyż w innym przypadku nie będzie to honorowa śmierć oraz nie dostanie się do tamtejszego odpowiednika nieba dla chrześcijan. Wraz z spotęgowaniem wiary chrześcijańskiej nastąpiło potępianie samobójstw oraz „pogańskich (barbarzyńskich) rytuałów". Panowała wtedy zróżnicowana ocena owych zachowań oraz systemy kar dla osób w zależności od motywu swojego czynu.

„Słowo „samobójstwo" pochodzi od łacińskiego suicidium, które stanowi źródłosłów dla określenia samobójstwa w wielu językach. W języku angielskim używane jest słowo suicide określające zarówno osobę samobójcy, jak i sam czyn. Istnieje także określenie self-murder – odnoszące się do morderstwa samego siebie, ale jest ono znacznie rzadziej używane"[1]. W miarę kształtowania się potrzeb prowadzenia badań na temat samobójstw pojawiła się również nauka, która zajmuje się wszystkimi zachowaniami suicydalnymi, ale także sposobami zapobiegania temu zjawisku. Suicydologia stała się uniwersalną dziedziną, która pod uwagę brać powinna wiele innych nauk takich jak ekonomia, prawo, nauki o bezpieczeństwie, socjologię, psychologię oraz wiele innych. W suicydologii nieprzerwanie trwa dyskusja nad definicją samobójstwa ze względu na złożoność tego zjawiska. Należy również ukazać, że społeczeństwo zmienia się oraz jego motywacja ulega zmianie, co utrudnia

[1] H. Witkowska, *Samobójstwo w kulturze dzisiejszej. Listy samobójców jako gatunek wypowiedzi i fakt kulturowy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021, s. 19.

stworzenie naukowej uniwersalnej definicji. Warto jednak stwierdzić, że badacze świetnie sobie radzą w tym zakresie, gdyż w założeniu większość definicji pokrywa się większością zawartych elementów. „W 1986 roku Światowa Organizacja Zdrowia zdefiniowała samobójstwo następującymi słowami: […] samobójstwo jest aktem o skutku śmiertelnym, który zmarły ze świadomością i oczekiwaniem takiego skutku sam zaplanował i wykonał w celu spowodowania zmian przez siebie pożądanych”[2]. Organizacja WHO wspomina tu o świadomości rezultatu samobójstwa oraz jego zaplanowania, gdzie wyznaczyli cel. Jedną z najważniejszych definicji podawanych jako sztampowa jest jednak ta proponowana przez Émile Durkheim, według której „samobójstwem nazywamy każdy przypadek śmierci, który bezpośrednio lub pośrednio wynika z pozytywnego lub negatywnego działania ofiary, która wiedziała, że da ono taki rezultat”[3]. W tej definicji również jest wspomniany rezultat śmierci, o której wiedziała ofiara, lecz zamiast nazwy samobójstwa jako „akt” użyto tutaj „każdy przypadek śmierci”. Istnieje również wiele definicji, które poruszają umyślność i chęci co do oczekiwanej śmierci. Według Erwina Stengela samobójstwo „jest to jakikolwiek umyślny akt samouszkodzenia, w którym osoba dokonująca go nie jest pewna, czy przeżyje”[4]. Słowa te rozwinęły się o akt dokonany oraz niepewność co do dokonywanej czynności. Można to porównać do metody prób i błędów, gdzie nie wiemy w którym dokładnie momencie nam się powiedzie. Również pojawiają się słowa jak „akt samouszkodzenia”, gdzie nie musi to oznaczać czynności doprowadzającej do pewnej śmierci. Kluczowym w rozważaniach będzie właśnie ten czynnik pewności przedstawiany przez autora. W kręgu definicji nie powinno zabraknąć również ujęcia kryminalistycznego znakomitego polskiego specjalisty z dziedzin kryminalistyki, kryminologii, wiktymologii, ale i znakomitego pioniera suicydologii Brunona Hołysta. Według jego rozważań „zachowanie suicydalne to świadome działanie na własne ciało bądź ważne dla jego funkcjonowania narządy za pomocą czynników zewnętrznych, w celu przekroczenia granic wytrzymałości fizjologicznej organizmu lub możliwości jego adaptacji w zmiennych warunkach”[5]. Ciekawym w tym momencie jest poruszona fizjologia organizmu oraz jego funkcjonowanie. Nie jest tu poruszana śmierć, czy

[2] Ibidem, s. 20.
[3] E. Durkheim, *Samobójstwo*, Warszawa 2006, s. 51.
[4] B. Hołyst, *Samobójstwo – przypadek czy konieczność*?, Warszawa 1983, s. 27.
[5] A. Szulc, T. Koweszko, P. Gałecki, *Samobójstwo:* rozdział II M. Więdłocha, Wydawnictwo Medyk, Warszawa 2016, s. 17.

życie w gruncie jego odbierania, ale bardziej jego przerywania. Przekraczanie granic wytrzymałości organizmu jest czymś nowatorskim w definiowaniu.

Problem dotyczący samobójstw przestał być domeną jednostek schorowanych lub społecznie nieudolnych, nie jest również chorobą dotyczącą bogatych lub biednych. Samobójstwa zaczęły występować w każdej warstwie społecznej na całym globie. Zjawisko budzi wiele kontrowersji oraz stanowi zainteresowanie wśród wielu badaczy. Zastanawiają się przede wszystkim nad ukierunkowaniem decyzji oraz odwiedzeniem od niej w ostatniej chwili, a także samouszkodzeń bez zamiaru zadania śmierci. Brunon Hołyst podaje również przykładowe definicje usiłowania samobójstwa nakładając nacisk na czyn, a mianowicie „przez usiłowanie popełnienia samobójstwa rozumie się świadomy, dobrowolny akt, który podjęła osoba w celu zadania sobie krzywdy i nie była pewna całkowicie, czy przeżyje, ale w wyniku którego to obrażenia nie doszło do jej zgonu. Samobójstwo usiłowane jest to zadany sobie, zagrażający życiu akt, który nie doprowadził do śmierci. Samobójstwo usiłowane to ostry, świadomie sobie zadany niszczący czyn, lecz niedoprowadzający do zgonu”[6]. Można mówić o tak zwanej samo agresji, która tłumiona przez bardzo długi czas stanowić może istotny element wielu samobójstw. Należy też wspomnieć o determinacji suicydalnej, czyli o sile chęci pozbawienia siebie samego życia. Zachowanie suicydalne jest na pierwszym miejscu zachowaniem samo destrukcyjnym, które u swojego podłoża posiada wiele skomplikowanych przyczyn i procesów trudnych do zrozumienia. Czynniki mogą powodować gwałtowne reakcje, jak i również rozgrywać się powoli u podnóża naszej psychiki. Wielu w szczególności młodych ludzi „cierpi” na fantazje samobójcze, które polegają na wyobrażaniu sobie swojej własnej śmierci. Istnieje również zjawisko samobójstwa rozszerzonego, które posiada bardzo specyficzną formę, „w której najpierw odbiera się życie osobom zależnym, a później sobie. Decydujący jest tu stan psychiczny zabójcy – samobójcy, który własne cierpienie przenosi na najbliższych. Uznaje, że czują to samo i nie chcą żyć. W konsekwencji zabija ich i siebie. Sprawczyniami są najczęściej kobiety, a ofiarami dzieci. W większości wypadków odpowiedzialny jest za to stan psychotyczny o różnej etiologii”[7]. Nieraz słyszymy o owych przypadkach, które brzmią bardzo abstrakcyjnie, lecz nie są tak odległe jeśli weźmiemy pod uwagę, iż każdy z nas ma inny próg wytrzymałości psychologicznej. Zjawisko to może bardzo zaszkodzić społeczeństwu, gdyż

6 B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 89.

7 *Słownik Suicydologii*, Polskie Towarzystwo Zapobiegania Samobójstwom, https://ptzs.pl/wiedza-o-samobojstwach/slownik-suicydologii/, dostęp: 10.02.2023 r.

podczas takich właśnie sytuacji łatwo jest również skrzywdzić tak zwanych „niewinnych przechodniów", którzy znaleźli się w złym miejscu i w złym czasie. Nie raz słyszymy, iż ktoś próbując się zabić bez względu, czy posiadał pasażera, czy też nie wjechał pod pociąg, czy ciężarówkę. Taka sytuacja rodzi wiele szkód zarówno ekonomicznych jak i psychologicznych, a czasem nawet zabiera komuś życie.

Niektóre z takich osób zostawiają po sobie pewien rodzaj testamentu w postaci listu samobójczego, który zazwyczaj przedstawia motywację, czym się kierowali, a także co lub kto doprowadził do ich śmierci. „W każdej kulturze śmierć obwarowana jest rytuałem. Słowa osoby umierającej narzucają odbiorcy postawę pełną szacunku i posłuszeństwa. Testament, ostatnia wola to formy, które nadają sprawczość tym ostatnim zdaniom padającym z ust umierającej osoby. […] List samobójczy łączy w sobie zarówno szacunek do słów osoby umierającej, jak i niezwykłą ciekawość u odbiorcy wzbudzoną chęcią poznania motywów kierujących człowiekiem, który odbiera sobie życie z własnej ręki"[8]. Nie zmienia to jednak faktu, iż samobójstwo powinno stawać się w naszym społeczeństwie nagminnie stosowanym rozwiązaniem. Należy walczyć z tym zjawiskiem, gdyż niekorzystnie wpływa na cały system bezpieczeństwa oraz przynosi wiele strat ekonomicznych, a także tworzy uszczerbek w społeczeństwie zagrażając jego przetrwalności.

Zjawisko samobójstwa w naszym społeczeństwie jest coraz częściej zauważalne, lecz istniało one od zarania dziejów. Dzięki postępowi technologicznemu oraz szybkiemu przekazowi informacji możemy być na bieżąco ze wszelkimi wiadomościami, doniesieniami, oraz danymi dotyczącymi samobójstw czy prób samobójczych. Pomimo zmian w ramach historycznych oraz polepszeniu warunków życia zjawisko nadal istnieje w dużym stopniu przez zwiększenie szybkości trybu życia. Należy więc je zwalczać u podstaw, a mianowicie walczyć o zmiany systemowe, które będą w stanie pomagać podejmować lepsze decyzje tym, którzy są słabsi psychicznie, a także uświadamiać tych, którzy nieświadomie krzywdzą takie osoby.

Zamachy samobójcze zazwyczaj kończą się śmiercią lub też z braku motywacji stają się tylko niedokończonym dziełem. Nie zmienia to jednak faktu, iż stanowią zagrożenie dla przetrwalności społeczeństwa oraz jego bezpieczeństwa jako ogółu. Istnieje wielu badaczy, którzy podjęli się próby definiowania tego zjawiska, a także przedstawiania jego typologii.

---

[8] B. Hołyst, *Zapobieganie Samobójstwom. Motywacja Zachowań Samobójczych:* rozdział X H. Witkowska, Difin, PTS, Warszawa 2021, s. 185

Pierwszą z typologii, która jest dość często wyróżniana w szczególności w polskich pracach naukowych jest ta, którą wyróżnił Brunon Hołyst. Dzieli się ona na kolejne cztery etapy zachowań suicydalnych. Samobójstwo wyobrażone jako pierwszy etap „na którym dochodzi do uświadomienia sobie możliwości rozwiązania problemów poprzez samobójstwo. Osiąga go wiele osób, ale większość odrzuca te myśli, poszukując innych rozwiązań”[9]. Człowiek jako jednostka wypiera z siebie możliwość dokonania takiego czynu ze względów natury czysto praktycznej i dopiero w momencie wyczerpania się innych rozwiązań zaczyna przechodzić do stanu w którym pojawiają się rozważania na temat śmierci. Jako kolejny etap przedstawiono samobójstwo upragnione, „w którym nieustające myśli o własnej śmierci nabierają charakteru pożądanego celu i uporczywych pragnień dominujących w umyśle jednostki”[10]. Charakteryzuje się on wprowadzeniem zmiennych do poprzedniego etapu oraz początkiem kreślenia celów. Nie są to już tylko rozważania, lecz także pomysły i wyobrażenia. Jednostka zaczyna planować oraz zastanawiać się „jakby to było gdyby”. Ciągłe zagłębianie się w rozpacz oraz dominowanie problemu skłania takiego człowieka do skutku podjęcia decyzji jaka będzie skutkowała kolejnymi posunięciami. Następnym wskazuje on samobójstwo usiłowane jako „ciąg zachowań zmierzających do pozbawienia się życia niekończący się zgonem, gdyż w jego trakcie wystąpiły okoliczności umożliwiające odratowanie albo osoba przeprowadziła je w sposób, który zapewnia odratowanie. Podjęcie próby samobójczej może być próbą dążenia do korzystnych zmian w otaczającym środowisku, zwrócenia uwagi innych na swoje problemy, formą protestu czy szantażu. Niezależnie od intencji i skutku zamachu samobójczego, jest to wskaźnik społecznego nieprzystosowania, wyobcowania i izolacji, który w żadnym wypadku nie może być bagatelizowany. Według statystyk co drugi człowiek zmarły śmiercią samobójczą podejmował poprzednio próby samobójcze (stosunek samobójstw dokonanych do prób samobójczych szacuje się na 1:10 – 1:15)”[11]. Realia są bardzo przytłaczające, a ich skutki dotykają nie tylko osobnika próbującego popełnić samobójstwo, lecz i również jego rodzinę. Zapobiegnięcie kolejnym próbom samobójczym oraz odpowiednia opieka w tej fazie może jeszcze sprawić, iż decyzja zostanie czasowo lub bezterminowo cofnięta, lecz niektórzy próbują po raz kolejny. Ostatni etap stanowi samobójstwo dokonane „zakończony odebraniem sobie

[9] A. Szulc, T. Koweszko, P. Gałecki, *Samobójstwo*: rozdział II M. Więdłocha, Wydawnictwo Medyk, Warszawa 2016, s. 17.
[10] Ibidem.
[11] Ibidem.

życia”[12]. Jednostka postanowiła jednak kompletnie zrezygnować ze swojego życia oraz osiągnęła cel, który przez wielu będzie postrzegany jako choroba.

Kolejną typologią, która jest dosyć ciekawie sformułowana jest ta, która porusza determinanty sytuacji grup społecznych do których przynależą samobójcy. Ważne również w tym przypadku będą cechy społeczeństwa oraz zachowania jakie przejawiają. Émile Durkheim wyróżnił cztery podstawowe rodzaje samobójstw, a mianowicie jako pierwsze samobójstwo egoistyczne „będące wynikiem zbyt słabego powiązania z innymi. Wynika z konsumpcyjnego nastawienia do życia, poczucia środowiskowego wyobcowania, jest dramatem ludzi „samotnych w tłumie”. Ta właśnie alienacja bywa niekiedy przesłanką podjęcia decyzji samobójczej”[13]. Ten typ brzmi bardzo wyobcowanie ze względu na określenie charakteru, który nie jest społecznie pożądany. Pomimo tego możemy sobie wyobrazić, iż nie każdy osobnik tego typu podejmie owe decyzje, które będą prowadziły do jego uśmiercenia. Alienacja według charakteru ludzi niekiedy działa na ich korzyść oraz nie każdy osobnik tego pokroju musi popełnić samobójstwo mimo posiadania takiego trybu życia. Jako drugie wspomina on samobójstwo altruistyczne „będące, przeciwnie, skutkiem zbyt silnej integracji ze środowiskiem, zbyt silnej identyfikacji z celami, interesami i oczekiwaniami grupy, zbyt daleko posuniętej socjalizacji. Jest ono często wymagane albo oczekiwane przez społeczeństwo od pewnych ludzi w określonych sytuacjach. W tej kategorii mieszczą się najpewniej samobójstwa na wieść o przegranej wojnie (np. harakiri popełniane przez oficerów japońskich na wieść o kapitulacji), protestacyjne samospalenie (praktykowane przez mnichów buddyjskich czy bohaterów walczących z systemem totalitarnym). A także samobójcze loty „kamikaze” bądź mające na celu zniszczenie wroga, albo polegające jednocześnie na samozniszczeniu, zamachy bombowe terrorystów. Podłożem samobójstwa altruistycznego jest nadmierna identyfikacja ludzi z obowiązującymi normami społeczno-obyczajowymi”[14]. Wynikiem tego rodzaju samobójstwa będzie nad reakcja oraz nad wierność w stosunku co do norm obecnie panujących, a także przekonań i historycznie uzgodnionych norm kulturowych. Wierzenia oraz przekonania w tamtym okresie były bardzo ważnym elementem funkcjonowania społeczeństwa. Do dzisiejszego dnia istnieją grupy społeczne oraz religijne, dla których przekonania znaczą więcej niż życie ich samych. Należy zrozumieć dogłębnie

[12] Ibidem.

[13] S. Ćmiel, *Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*: rozdział I P. Migała*, Zachowania suicydalne jako przejaw zachowań patologicznych*, Józefów 2011 s. 98

[14] Ibidem.

wszystkie powiązania kulturowe oraz religijne, aby dokładnie wyobrazić sobie motywy, które mogły nimi kierować podczas podejmowania decyzji. Altruista czuje zbyt wielki związek emocjonalny ze społeczeństwem przez co staje się ofiarą swojego charakteru. Kolejnym w katalogu będzie samobójstwo anomiczne „będące przejawem utraty więzi z bliską osobą, np. przez śmierć rodzica, przyjaciela”[15]. Stanowi to najbliższy przykład cierpieniu psychologicznemu, który wpływa na jednostkę w sposób nieprzerwany. Utrata bliskiej nam osoby musi być druzgocącym przeżyciem oraz sytuacją, w której nie możemy się odnaleźć. Taka sytuacja, która dzieje się z dnia na dzień najpierw zaskakuje nas szokiem, by potem sprawić nam wszechobecny ból psychologiczny. Jednostka nie chce się pogodzić z sytuacją, w której się znalazła, przez co posiada większe szanse na załamanie wewnętrzne oraz podjęcie decyzji o dokonaniu samobójstwa. Ostatnim determinantem jest samobójstwo fatalistyczne „związane z sytuacją jednostkową. Jest to samobójstwo człowieka znajdującego się w sytuacji tragicznej, np. w więzieniu albo tam, gdzie stosuje się ostrą dyscyplinę. Do kategorii fatalistycznych zaliczane są też samobójstwa zbiorowe – dokonywane z reguły przez członków rozmaitych sekt religijnych. Ich fatalistyczna interpretacja jest jednak kontrowersyjna”[16]. Sytuacja więźniów jest skomplikowana, przez co żyjąc w odosobnieniu oraz nie mając kontaktu ze światem zewnętrznym mogą podejmować decyzje o odebraniu sobie życia. Marginalizację ich jako grupy może stanowić strach przed cierpieniem oraz tym co czeka ich w świecie dalekim od ich wyobrażeń. Taka sama sytuacja może dotknąć osoby żyjące pod ścisłą dyscypliną na przykład wojsko, którzy przykładowo mogą stanowić grupę oraz wpływać na siebie różnymi, złożonymi charakterami. Efektem może być wywieranie presji, której wybiórcze jednostki mogą ulec oraz w ten sposób pozbyć się racjonalnego myślenia.

Innym przykładem klasyfikacji samobójstw może być dorobek suicydologa Edwina Shneidmana, który przedstawił kompletnie inne spojrzenie. Swoje rozważania autor opierał na podstawie prawdopodobieństwa popełnienia samobójstwa oraz jego ryzyka śmierci. Stanowi to dość ciekawe podejście, z uwagi na fakt, iż poruszane są konsekwencje czynu i sam czyn, a nie jego determinanty. Pierwszym wspomnianym z kategorii są „samobójstwa symulowane (similated suicide) – bez zgonu, o bardzo niskim stopniu zagrożenia życia. Zaliczyć tu można zniknięcia z domu, ucieczki od rodziny, udawanie

[15] Ibidem.
[16] Ibidem.

zgonu samobójczego”[17]. Możemy się tylko zastanowić, iż w domyśle posiadać one będą domenę zwrócenia na siebie uwagi pożądanej grupy. Idąc dalej w analizie możemy uznać, iż ten rodzaj będzie najprawdopodobniej domeną młodzieży, która chce osiągnąć cele w bardziej radykalny sposób. Kolejnym z grupy będą „pseudosamobójstwa (pseudosuicide) – o niskim stopniu ryzyka śmierci, niekończące się zgonem, np. zażycie niewielkiej ilości nieszkodliwej substancji, która „udaje” groźną truciznę”[18]. Szansa na taką śmierć jest niska, chyba że coś pójdzie nie tak w procesie przygotowywania. Kategoria podobna do poprzedniej w zamyśle zwrócenia uwagi odbiorcy. Najprawdopodobniej będzie wykonana ona w obecności świadków, którzy mogliby od razu zareagować na nasze autodestrukcyjne poczynania. Następną grupę stanowić będą „parasamobójstwa (parasuicide) – o umiarkowanym ryzyku śmierci, np. samouszkodzenia, mające na celu nie samą śmierć, ale zmianę sytuacji życiowej, poprawę relacji z osobą znaczącą”[19]. Wcześniej już wspomniany czynnik osiągnięcia celu pojawia się tu, lecz nie w sposób wywierania wpływu, a bardziej nadziei na poprawę sytuacji. Takie samobójstwa, a raczej próby mają pokazać nasze cierpienie bardziej niż nasze racje. Nie chcą oni się zabić, lecz czasami się przeceniają ze względu na brak wiedzy na temat zjawiska oraz metody jakiej użyli. Efektem oczywiście może być w takim wypadku śmierć, która nie była wcale zamierzona. Autor wspomina również groźniejsze przypadki, jak „niejednoznaczne samobójstwa (equivocal suicide) – o średnim lub wysokim stopniu zagrożenia życia, np. niektóre wypadki i morderstwa sprowokowane przez ofiarę. Do tej grupy zalicza się osoby wykazujące ambiwalentny stosunek do życia i śmierci”[20]. Takie osoby pokazują sobą sprzeczne emocje i zachowania, które nie do końca sami mogą zrozumieć. Zauważalne tu są przypadki skomplikowanych sytuacji oraz reakcji na nie otoczenia. Niejednokrotnie zdarzyć się może sytuacja, gdy w niefortunnym biegu wydarzeń, gdzie mieliśmy zrobić sobie krzywdę ucierpiał ktoś inny. Kolejnym z kategorii będą „samobójstwa usiłowane (attempted suicide) – o wysokim stopniu zagrożenia śmiercią. Są to zachowania, których celem jest śmierć, jednak kończące się przypadkowym uratowaniem jednostki”[21]. Na myśl może nam przyjść przypadkowe zauważenie i uratowanie przechodnia, który chciał

[17] J.M. Domańska, *Teoretyczne aspekty zjawiska samobójstw*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2017, s. 191.
[18] Ibidem.
[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.

rzucić się pod pociąg, lub też ktoś nam bliski kto pod naszą nieobecność chciał się powiesić. Oczywiście odratowanie takiej jednostki nie oznacza, iż nie zrobi ona tego ponownie w najbliższej przyszłości. Dlatego warto nie być obojętnym, zwracać uwagę na innych oraz dbać o ich komfort psychiczny. Ostatnim elementem zestawienia są „samobójstwa (suicide) – zachowania o wysokim stopniu zagrożenia życia, sfinalizowane śmiercią”[22]. Nie trzeba stawiać w tym momencie żadnych tez czy analiz, gdyż faktu dokonanego już się nie cofnie w momencie stwierdzenia zgonu „ofiary”. Shneidman jako naukowiec słynął z przeróżnych typologii samobójstwa, lecz zawsze podawano właśnie tę jako najbardziej relewantną.

Typologia samobójstw jest niezwykle skomplikowana, ze względu na złożoność zjawiska oraz psychiki ludzkiej, a także motywów i pobudek, które nim kierowały. Ważnym jednak będzie fakt, iż owe typologie będą pomocnie, nie tylko do prac naukowych, ale jak i również do określenia sposobu pomocy osobom, które dokonały prób samobójczych. Motywatorami zachowań samobójczych może być wiele determinant, co nie zmienia faktu, iż samobójstwo jest niebezpiecznym zjawiskiem, z którym należy i przyszło nam walczyć jako społeczeństwu.

Osoby podejmujące decyzję o odebraniu sobie własnego życia kierują się często bardzo różnymi powodami. Najczęściej jednak istnieje wiele przyczyniających się do tego czynników, które są bardzo indywidualne w zależności od jednostki. Istnieje również wiele czynników, które wykluczają nas z grupy ryzyka, lecz nie zawsze mogą one nas ochronić w długiej perspektywie czasu. Struktura motywowania zachowań suicydalnych jest bardzo dynamiczną strukturą oraz zależną od wprowadzonych zmiennych.

Pojęcia motywu i motywacji są szeroko pojmowane oraz używane zarazem w języku naukowym jak i potocznym. Ciężko je rozgraniczyć, gdyż istnieją bardzo blisko siebie w kontekście znaczeniowym. Zazwyczaj, gdy mówi się o motywacji ma się na myśli czynność ciągłą, o charakterze stałym, która odznacza się cechami w zależności od jednostki oraz jej okres trwania czasu jest zależny od sytuacji. Kiedy jednak mówi się o motywie ma się na myśli zazwyczaj jednorazowy akt zachowania jednostki, która osiąga swój cel. Dlatego też, przy samobójstwach można mówić nie tylko o motywie, ale również i motywacji, gdyż oba te określenia będą poprawne. Badanie przyczyn oraz motywów zachowań suicydalnych jest wbrew pozorom ciężkim przedsięwzięciem, a co za tym idzie wymaga to od nas wiedzy na temat działania

[22] Ibidem.

mechanizmów ludzkich, społecznych oraz konkretnych zachowań kształtujących decyzyjność człowieka. Należy uwzględnić przeszłość „ofiary", w kontekście jej rodziny, osobowości, poziomu dojrzałości organizmu, ale także zachowań w stresie jakiego doświadczała. Również należałoby i odpowiednim byłoby zainteresowanie się kręgami w jakich się obracała, kulturze, religii, a także środowisku. Idąc dalszym tokiem myślenia warto wziąć pod uwagę kryteria zamiaru oraz skutku, które kierują osobą dążącą do samobójstwa. W zależności od tego, co nimi kieruje tak będą oni zmierzać do celu. Istnieje również specjalny model zachowań samobójczych w tym zakresie, o którym mówi Brunon Hołyst wyodrębniając cztery podstawowe typy. „Typ A dotyczy samobójstwa prawdziwego, spełniającego oba kryteria definicji – jednostka chce umrzeć i umiera. Typ B obejmuje niezamierzone niepowodzenie na przykład wskutek nieumiejętnego działania czy przypadkowego odratowania. Typ C to samobójstwo pomyłkowe, gdy przypadek sprawia, że zamach kończy się śmiercią. Typ D obejmuje tak zwane zamierzone niepowodzenie – jednostka stara się, by inni przeszkodzili jej w dokonaniu samobójstwa"[23]. Bezradność oraz poczucie beznadziejności zaprzecza jakiemukolwiek poczuciu bezpieczeństwa jednostki, a co za tym idzie efektem może być podjęcie decyzji o samobójstwie. Można to również porównać do kryzysu egzystencjalnego, który przychodzi nagle oraz dotyka wartości przedstawianych przez jednostkę, która powoli traci swój życiowy cel.

Jedną z częściej wskazywanych przyczyn prób popełniania oraz popełniania samobójstwa jest depresja. Należy na nią patrzeć wieloaspektowo, jako że wpływa przede wszystkim na komfort psychiczny, który jest ważnym czynnikiem podejmowania działań destrukcyjnych. „Należy wziąć pod uwagę teorię Schotte i Cluma, którzy twierdzili, że poczucie beznadziejności, które wpływa na depresję, wpływa tym samym na samobójstwa. Opracowali także pewien dwuczynnikowy model, który wskazuje na połączenie stresu i poczucia beznadziejności, jako kluczowych czynników wpływających na widziane w negatywnych barwach perspektywy na przyszłość. To sprawia, że jesteśmy skłonni podejmować zachowania natury destrukcyjnej"[24]. Wszelkie sytuacje, które wzmagają stres mogą wpłynąć na nas w perspektywie długofalowej oraz

[23] B. Hołyst, *Zapobieganie Samobójstwom. Motywacja Zachowań Samobójczych*: rozdział II B. Hołyst, Difin, PTS, Warszawa 2021, s. 44.

[24] N. Lauriusz, *Wyzwania i Problemy Społeczne Początku XXI Wieku*: rozdział M. Woźniak *Zachowania suicydalne jako problemem społeczny XXI wieku – charakterystyka zjawiska z uwzględnieniem przyczyn oraz metod zapobiegawczych*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2020, s. 109.

bez względu na złudną nieszkodliwość doprowadzić do wyczerpania psychicznego efektującego w dalszej kolejności autodestrukcyjnością. Należy jednak brać pod uwagę, iż nie tylko choroby, czy przypadłości psychologiczne mogą kumulować zachowania suicydalne. Wszelkie sytuacje życiowe w jakich znalazła się jednostka, nałogi, konflikty, czy nawet wydarzenia losowe będą stanowiły szczególne zagrożenie. Czasami zdarza się, że osoba w obliczu problemów finansowych w drodze „ucieczki" postanawia podjąć drastyczne kroki. W swoich rozważaniach nad mechanizmami dotyczącymi motywów samobójstwa T.M. Anthony stwierdził, że „samobójstwo nie jest problemem. Jest ono symptomem – symptomem problemów, sytuacji i skłonności, których nie potrafimy prawidłowo rozpoznać i rozwiązać. Jest symptomem, za którym stoją problemy zawsze aktualne: poczucie własnej wartości, wiara, sens i cel istnienia, umiejętności radzenia sobie z trudnościami i rozczarowaniami. Osoby o silnych korzeniach duchowych, emocjonalnych i psychologicznych są lepiej przygotowane do przeżywania trudności i wszelkich przeciwności losu"[25]. Nie od dziś wiadomo, że świat jest zbudowany z warstw społecznych, które nie są w żaden sposób równomierne. Również sytuacje życiowe jednostek różnią się od siebie w zależności od napotykanych zmiennych i pomimo wszelkich starań będą oni na gorszej pozycji wyjściowej. Takie sytuacje mogą prowadzić do powstawania frustracji, a w późniejszej kolejności agresji wewnętrznej. Wszystko to skutkować może w perspektywie przyszłościowej zwiastunami chęci popełnienia samobójstwa w zachowaniu jednostki. Odznaczać się może ona wzmożoną wrogością lub przeciwnie brakiem jakiejkolwiek reakcji i chęci do życia. Następnie pojawiają się tendencje autodestrukcyjne bez względu, czy są uzewnętrzniane, czy też nie. Powstaje w ten sposób schemat „błędnego koła", z którego przeważnie nie ma wyjścia.

Inny badacz Émile Durkheim „wskazuje, że najczęstszymi motywami samobójstw są: bieda i niepowodzenia finansowe, kłopoty rodzinne, miłość (nieszczęśliwa miłość), zazdrość, rozwiązłość, złe prowadzenie się (hazard), różne zmartwienia, choroby umysłowe (psychiczne i anatomiczne), wyrzuty sumienia, lęk przed skazaniem za przestępstwo, cierpienia fizyczne, zaburzenia psychiczne, obłęd religijny, złość, rozczarowanie życiem, inne nieznane przyczyny"[26]. Wszystkie te motywy wiążą się ze stanem psychofizycznym jednostki. Niekiedy zdarzają się sytuacje, gdzie w okresie wzmożonego bólu

[25] B. Hołyst, *Zapobieganie Samobójstwom. Motywacja Zachowań Samobójczych:* rozdział II B. Hołyst, Difin, PTS, Warszawa 2021, s. 47.

[26] B. Kosiba, W. Przybyszewska, I. Sołtyszewski, *Wybrane aspekty zachowań samobójczych*, Journal of Modern Science Tom 1/32/2017, s. 93.

i cierpienia racjonalne myślenie wyłącza się. Wszystko to sprawia, iż zauważalne stają się powiązania między pewnymi grupami społecznymi. W zależności od ich stopnia przywiązania czy zaangażowania w relacji między nimi zmniejsza się czynnik prowadzący do popełniania samobójstw. Teoretycznie integracja społeczeństwa, brak poczucia wykluczenia jednostki oraz wzrost poczucia przynależenia do grupy powinny zmniejszać ryzyko samobójstwa wśród ludności.

Ciekawym przypadkiem oraz nietypowym przykładem motywu, który dotyczy bardziej skomplikowanej złożoności jest tak zwany kompleks Medei, w którym elementem składowym jest „nieuświadomiona przez matkę nienawiść do własnych dzieci, idąca wraz z życzeniem im śmierci, u podłoża której leży chęć zemsty na ich ojcu. Mechanizm ten opisywany jest w kontekście samobójstw poagresyjnych”[27]. Niczego nieświadoma matka w swojej podświadomości żywi urazę do mężczyzny, a odgrywa się emocjonalnie na niewinnych dzieciach. Z czasem zaczyna żywić do nich tak głęboką niechęć przenosząc ją z ich ojca, że zaczyna życzyć im śmierci. Jednocześnie posiada ona nadzieję, że śmierć jaką zadałaby dzieciom dotknęłaby ich ojca. Zdarza się również, że matka zabija dzieci, a później siebie w akcie zemsty lub rozpaczy. Ten schemat jest niesamowicie skomplikowany do zrozumienia, gdyż nigdy niekwestionowana miłość matki do swojego dziecka kompletnie traci znaczenie. Gromadzona przez bardzo długi czas nienawiść do ojca dzieci sprawia, że matka traci wszelką świadomość, a w niektórych przypadkach odzyskuje ją dopiero, gdy jest za późno, po czym w akcie rozpaczy zabija samą siebie.

Błędnym stwierdzeniem jest, ażeby jednostka, która raz popełniła próbę samobójczą oraz została uratowana nie popełniła jej drugi raz. Działania takie są powtarzalne oraz niezależne od reguły. Bardzo duży procent takich jednostek podejmuje się próby po raz kolejny bez względu na konsekwencje. Warto jest dlatego uświadamiać społeczeństwo w tym zakresie oraz tworzyć programy dbające o zdrowie psychiczne obywateli. Najważniejszym jest zainteresowanie się potrzebami wewnętrznymi społeczeństwa, które w perspektywie czasu mogą stać się tym co uratuje im życie. Znaczącym będzie w takich sytuacjach poważne podchodzenie do problemu oraz nielekceważenie nietypowych sygnałów jakimi się odznaczają.

[27] *Słownik Suicydologii*, Polskie Towarzystwo Zapobiegania Samobójstwom, https://ptzs.pl/wiedza-o-samobojstwach/slownik-suicydologii/, dostęp: 10.02.2023 r.

Współczesny terroryzm ewoluował bardzo gwałtownie oraz ciągle przybiera nowe formy oraz przesłanki jakimi posługują się terroryści. Pomimo zauważalnego przenoszenia się ich uwagi na bardziej konwencjonalne metody, przez które nie muszą walczyć bezpośrednio zdarzają się jeszcze przypadki kontaktowego natarcia. Przychylają się oni bardziej w stronę nowych rozwiązań technologicznych niż ładunków wybuchowych lub ataków samobójczych, co nie zmienia faktu, iż wiąże się to z wpływem na nasze bezpieczeństwo. Zagrożenie jakie stanowią samobójcy terrorystyczni nadal zagraża człowiekowi jako jednostce oraz będzie stanowić niemałe zainteresowanie polityczne.

Fenomen terroryzmu we współczesnym świecie zdobył na znaczeniu oraz zyskał grono przychylnych zwolenników, nie tylko ze względów religijnych. Niekiedy możemy mówić również o dzieciach żołnierzach wychowywanych specjalnie dla potrzeb akcji samobójczych. Należy liczyć się z faktem, iż będą istnieć okoliczności, które będą wzmagać liczbę samobójstw o podłożu terrorystycznym tak jak to mogliśmy obserwować na przestrzeni lat. Terroryzm jak wiadomo wywodzi się od terroru, lecz należy się zastanowić, czy ma on swoje inne oblicze, o którym nie wiemy lub którego też nie jesteśmy w stanie zrozumieć. Herb Cohen, który nazywany przez wielu mistrzem negocjacji określił terroryzm jako „zaplanowany akt przemocy skierowany przeciwko niewinnym ludziom i obliczony na wygenerowanie jak największego rozgłosu w mediach w celu wywołania szoku i przestrachu u ich odbiorców. Ten powszechny przestrach ma na celu wywarcie nacisku na władze, by przychyliły się do życzeń barbarzyńców”[28]. Skupmy się jednak na przemyśleniu, co w takim względzie znaczy religia, którą zasłaniają się oprawcy lub też postrzegana przez nich wolność. Mówi się, że z przestępcą nigdy nie należy negocjować, lecz zastanówmy się co tak naprawdę było przyczyną oraz początkiem terroryzmu, a także co spowodowało rozwój jego form. W polskim przekonaniu jest to bardziej odrealniona perspektywa, lecz co by było, gdyby terroryzm w pełnej klasie nagle zaczął dotyczyć naszego państwa. Możliwym jest, że zaczęlibyśmy postrzegać go zupełnie inaczej. Nikt jednak nie staje się terrorystą z dnia na dzień oraz nie rodzi się nim. Terror jak z samej definicji wynika był stosowany przez silniejszą władzę w stosunku do podwładnych, a terroryzm miał celować w silniejszych od nas samych. Te założenie jest jednak czasami błędnie używane, ponieważ pojęcie „siły” jest nierównomierne w zależności od okoliczności oraz punktu położenia. „Zamachy samobójcze, bardziej niż inne formy terrorystycznych działań,

[28] H. Cohen, Wynegocjuj to!. , Helion, Gliwice 2006, s. 281

demonstrują determinację i poświęcenie, zarówno poniesienia śmierci przez indywidualnego terrorystę, jak też chęci równoczesnego zabicia jak największej liczby niewinnych ofiar. Terrorystyczne ataki samobójcze stanowią atrakcyjne narzędzie działania dla ugrupowań terrorystycznych, ze względu na zapewnienie im medialnego rozgłosu o wymiarze międzynarodowym. Celem ataków jest zwrócenie uwagi rządów państw, organizacji międzynarodowych i całych społeczności na istniejący konflikt"[29]. Grupy terrorystyczne zawsze przedstawiają powody swoich poczynań oraz próbują usprawiedliwiać ofiary jednocześnie mówiąc, że były one potrzebne. Krąży jednak również wiele stereotypów krzywdzących społeczeństwo, gdzie Arabów nazywa się terrorystami lub też używa się tego zestawienia jako synonim, przez co rodzi się większą agresję oraz niechęć międzynarodową. Panuje również przekonanie, iż Amerykanie w niejaki sposób nadal sieją „sprawiedliwość" za zamach 11 września 2001 roku. Po tamtym okresie przypisano terroryzm islamowi, chodź tak naprawdę może on dotyczyć każdej z religii oraz wielu innych przekonań, niż tylko Blisko-Wschodnie.

Można by rzec, że terroryzm samobójczy jest typowy dla terroryzmu religijnego, który jest niejako wypełnianiem obowiązku postawionego przez boski wymiar. Osoba taka widzi się za ofiarę, która w swoich przekonaniach oraz walce jest męczennikiem lub też bohaterem w oczach swoich pobratymców. „Swoiste uduchowienie przemocy, przyznanie terrorystom religijnej legitymacji to nie wpływ fundamentalizmu czy konserwatyzmu islamskiego. Większość grup terrorystycznych – niezależnie od preferencji religijnych czy ideologicznych stosuje podobne taktyki walki. Doskonałym przykładem są Tamilskie Tygrysy, które pod względem zamachów terrorystycznych popełniły więcej aktów niż Hamas"[30]. Zamachy samobójcze stając się kolejnym krokiem w rozwoju terroryzmu ułatwiały zaplanowanie zamachów na większą skalę, gdyż zazwyczaj ładunek wybuchowy można schować niepostrzeżenie w ubraniu. Tak przygotowany członek grupy mógł podejść bez większych przeszkód wystarczająco blisko do swoich ofiar. Ewakuacja z uwagi na poświęcenie swojego życia przestawała być konieczna. Należy też wskazać fakt, iż istnieje związek pomiędzy częstotliwością występowania owych zamachów,

[29] M. Lasota, *Cywilizacyjne czynniki determinujące podejmowanie samobójczych ataków terrorystycznych*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły ekonomii i Innowacji w Lublinie, seria: Administracja, (1/2014), s. 22.

[30] K. Harasim*, Terroryzm samobójczy w interpretacji islamu (Islamic interpretation of suicide terrorist attacks)*, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM, 17 (4) 2016, s. 46.

a dostępnością do broni i materiałów mogących stanowić ładunki wybuchowe. Samobójcze zamachy skutecznie działają poprzez małą skalę planowania oraz dużą skalę ofiar. Poprzez generowanie strachu oraz strat w ludziach stanowią one zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostek, ale i również społecznego poczucia bezpieczeństwa w długofalowym okresie czasu. Polski ekspert z dziedziny terroryzmu samobójczego – Maciej Zimny – podzielił jego formy na zamachy i operacje, a mianowicie terrorystyczny zamach samobójczy jako „akt terrorystyczny, w którym eksplozja ładunku materiału wybuchowego jest pojedynczym wydarzeniem incydentalnym; lub forma zamachu bez użycia materiału wybuchowego, w której bezpośredni wykonawca musi zginąć, aby zamach doszedł do skutku”[31] oraz terrorystyczną operację samobójczą jako „złożony akt terrorystyczny, w którym eksplozja ładunku nie jest pojedynczym wydarzeniem incydentalnym lecz jednym z elementów współdziałania, zaplanowanym w ogólnym zamiarze przeprowadzenia operacji, w wykonaniu co najmniej dwóch wykonawców, którzy nie giną razem na skutek tego samego wybuchu; także inna forma działania bez użycia materiału wybuchowego, w której wykonawcy zamachu muszą zginąć (być gotowymi do poniesienia śmierci), by zapewnić powodzenie całej akcji”[32].

Warto również wspomnieć o fakcie, iż samobójczy terroryzm nie jest nowym „wynalazkiem”, gdyż istniał on dużo wcześniej, lecz w innej formie oraz pod innymi nazwami. Jednym z ciekawszych oraz bardziej znanych współcześnie terminów będzie „Kamikadze”, który służy do określania japońskich pilotów, którzy poświęcali swoje życie podczas trwania drugiej wojny światowej w samobójczy sposób. Pomimo faktu, że Japończycy nie są kulturowo podobni do terrorystów z bliskiego wchodu, to jednak idealnie wpisać mogą się w schemat samobójstwa jako „poświęcenia” dla większego dobra. Należą oni do bardzo dumnego narodu, który przeżył wiele wojen oraz kryzysów, lecz nigdy się nie poddał zachowując zimną krew. Dzisiaj postrzegamy ich nacje raczej jako pracoholików, którzy za bardzo wierzą w tradycje, lecz tak naprawdę są bardzo rodzinni oraz patriotyczni. „Piloci kamikadze to jeden z najsilniejszych i najbardziej dramatyczny ze środków obronnych przedsięwzięty przez Japonię pod koniec 1944 roku. Nazwa jednostki brzmiała Shinpú Tokubetsu Kögekitai (Specjalny Korpus Uderzeniowy Boski Wiatr). Nadana została na pamiątkę „boskiego” wiatru (sztormu), który uchronił Japonię przed

[31] M. Lasota, *Cywilizacyjne czynniki determinujące podejmowanie samobójczych ataków terrorystycznych*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły ekonomii i Innowacji w Lublinie, seria: Administracja, (1/2014), s. 23

[32] Ibidem.

najazdem mongolskim w XIII wieku”[33]. Kamikadze nigdy nie był w tamtym okresie traktowany jako terrorysta, lecz bohater, który używał swojego heroizmu dla dobra całej Japonii. Był on żołnierzem, który chronił swojego kraju oraz nie zarzucano mu brutalności. W tamtym okresie były to działania zgodne z prawem, więc zazwyczaj przywołuje się ten przykład do ukazania ataków samobójczych, lecz nigdy ataków terrorystycznych.

Wydarzenia jakie miały miejsce w Afganistanie, gdzie znajdował się Osama bin Laden zmieniły kompletnie pogląd na bezpieczeństwo oraz przyniosły szybki odzew państw co do tworzenia praw przeciwko terroryzmowi. Zaczęto opracowywać nowe strategie, ustawy, rozporządzenia na skalę międzynarodową oraz nakładano surowe kary na opłacających owe śmiercionośne przedsięwzięcie. Samobójcze ataki były czasami domeną samotnych wilków lub też planowane na większą skalę, lecz zawsze uświadamiały nam o zagrożeniach bezpieczeństwa przed jakimi stajemy współcześnie jako społeczeństwo. Musimy podejmować działania idące w kierunku zespalania systemów bezpieczeństwa bez względu na sytuację, różnice kulturowe, czy religię, gdyż ceną staje się nasze życie.

Wartość naszego życia we współczesnym świecie nie powinna budzić żadnej wątpliwości powołując się na prawo, lecz w praktyce i świadomości ludzkiej nie zawsze tak jest. Stoimy przed rozgrywającym się konfliktem na temat tego, czy ważniejsze jest prawo do wyboru, czy prawo do życia. Należy się zastanowić nad wieloma kwestiami, a mianowicie nad tym, czy osoba śmiertelnie chora ma prawo wybrać śmierć przez eutanazję, czy cierpienie w obliczu choroby. Trzeba brać również pod uwagę fakt, iż znalazłyby się zdrowe osoby, które wybrałyby taką ścieżkę z różnych powodów. Trwa nieprzerwalna walka na świecie o granicę moralności tego zjawiska oraz o sens istnienia. Jak wiadomo bezpieczeństwo jednostki jest najważniejsze, lecz zabronienie eutanazji nie powstrzyma wszystkich przed popełnieniem samobójstwa.

Eutanazja przez wielu nazywana jest samobójstwem z wyboru, a przez innych zbawieniem lub jak z tłumaczenia „dobrą śmiercią”. Polskie prawo zabrania eutanazji oraz nazywa ją zabójstwem na żądanie i pod wpływem współczucia. Mówi o tym Art. 150 Kodeksu karnego – Zabójstwo eutanatyczne, iż „kto zabija człowieka na jego żądanie i pod wpływem współczucia

[33] M. Lasota, B. Grenda*, Arena Samobójców – Wybrane aspekty terroryzmu i terroryzmu samobójczego*, Warszawa 2017, s. 55.

dla niego, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5”[34]. Według opinii prawo polskie jest przychylne dla oskarżonego, gdyż „w wyjątkowych wypadkach sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia”[35]. W pierwszej kolejności jednak powinniśmy się zastanowić nad dokładnym sprecyzowaniem istoty sytuacji oraz dokładnych motywów sprawcy. Sytuacja będzie stanowić pewnego rodzaju osobliwość, z uwagi na swój charakter. Sprawca działa pod naciskiem silnych emocji, które z kolei wywierają wpływ na jego psychikę, co znajduje odzwierciedlenie prawne jako działanie w afekcie okoliczności w jakich się znajdował w stanie wzburzenia emocjonalnego. Rezultatem czego na stopie prawnej ciężko jest przypisać winę sprawcy biorąc pod uwagę anormatywność motywu przestępstwa. Należy również przeanalizować znamiona tego przestępstwa, gdzie nasuwa się w istocie kluczowe sformułowanie „na żądanie” oraz „pod wpływem współczucia”. Żądanie czegoś znaczy więcej niż przysłowiowa prośba, to kategoryczne domaganie się czegoś bez oczekiwania możliwości odmowy drugiej strony. Współczucie znów odnosić się będzie do pogrywania na uczuciach oraz wymaganiu sympatii w cierpieniu drugiej osoby. Wszystko to odnosić się będzie do osobowości oraz siły charakteru osoby, na którą będzie wywierany wpływ. Najczęściej takimi jednostkami mogą stawać się osoby bliskie, pielęgniarki, lekarze, którzy nie mogą wytrzymać presji codziennego zmagania się z chorobą swoich bliskich. Dochodzimy w takiej sytuacji do impasu, który jest nierozstrzygalny bez krzywdzenia jednej ze stron.

„Współcześnie eutanazja kojarzy się nam z krajami Beneluksu, a szczególnie z Holandią, która stała się krajem przodującym w praktyce legalnej i społecznie akceptowalnej eutanazji. Zjawisko to jest też spotykane w Niemczech, Australii i Stanach Zjednoczonych. W Polsce eutanazja jest zabroniona i karalna. Także Kodeks Etyki Lekarskiej zabrania stosowania eutanazji”[36]. Niektóre państwa azjatyckie oraz ameryki południowej pozwalają na legalną śmierć osobom, których choroba jest nieuleczalna, a wszystkie inne zabiegi medyczne wyczerpały się. Nie zmienia to jednak faktu, iż oficjalnie nie jest to społecznie akceptowalna forma śmierci, a co za tym idzie wzrasta liczba spraw sądowych. Zastanawiającym może być fakt, iż „już rok po

[34] Art. 150§1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t. jedn: Dz. U. 2022.0.1138) – dalej jako k.k.

[35] Art. 150§2 k.k.

[36] M. Ozorowski, Eutanazja – Zbrodnia czy cywilne prawo człowieka do wyboru śmierci? Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Rok XXV 2021, nr 2(41), s. 107.

zalegalizowaniu eutanazji w Belgii 235 osób zostało poddanych „wspomaganej śmierci". W roku 2017 liczba eutanazji przekroczyła 2300. W latach 2002-2017 wykonano łącznie 17 063 eutanazje. Na przełomie ostatnich lat zmieniała się struktura wieku osób poddających się eutanazji. Zwiększa się liczba osób od 80 roku życia wzwyż, a zmniejsza w wieku 40-59 lat. Głównym miejscem śmierci pacjentów pozostaje dom i szpital"[37]. Różne są również opinie na temat etyczno-religijnych przekonań, które jak wiadomo są ważnym ogniwem bezpieczeństwa państwa, w szczególności, jeśli jest to państwo skrajnie religijne.

Warto zadać sobie pytanie o granicę dobrej śmierci oraz o autonomię decyzji jaką podejmujemy co do naszego życia, które jest prawnie chronione. Musimy się zastanowić, czy aby prawo nie jest nadinterpretowane w niektórych przypadkach. Należy zastanowić się, czy już sam zamiar eutanazji jest szkodliwy społecznie, czy sam popełniany czyn. Może jednak patrząc z innej perspektywy pomagamy społeczeństwu przetrwać w cywilizowany sposób. Możemy szukać odpowiedzi zadając sobie wiele pytań, lecz ciężko będzie przewidzieć wszystkie motywy, a także okoliczności prowadzące do eutanazji. W praktyce zawsze będziemy mieć do czynienia z dylematem etycznym, który w zależności od sytuacji będzie rozstrzygany inaczej.

Podejście do problemu samobójstwa na gruncie prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jako najważniejszy dokument prawny w państwie polskim niesie za sobą, nie tylko moc prawną, lecz również i dużą odpowiedzialność. Mieszczą się w niej podstawowe prawa i obowiązki obywateli, które w zasadzie powinny być bezwzględnie przestrzegane oraz szanowane. Ze względu jednak na swój charakter niektóre z nich w odzwierciedlonej rzeczywistości coraz częściej tracą swoją wartość. Prawa i wolności przewidziane przez ustawodawcę będą zatem decydujące w próbie analizy podejścia konstytucyjnego do zjawiska samobójstw.

Zamieszczenie rozdziału w Konstytucji o treści dotyczącej wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela wykazuje wysoką wartość zawartych kwestii. Sama koncepcja relacji pomiędzy państwem, a jednostką oraz wzajemnymi powiązaniami staje się bardzo ważnym meritum. Mówi nam

[37] I. Piękoś-Lorenc, M. Piecuch, W. Gajdzik, A. Wypych-Ślusarska, *Eutanazja w Belgii – 16 lat po legalizacji (Euthanasia in Belgium – 16 years after its legalization*), Ann. Acad. Med. Siles. (online) 2021; 75, s. 1.

o tym przede wszystkim art. 30 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który wskazuje, iż „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”[38]. Ciekawym faktem może być definiowanie godności człowieka, gdyż zazwyczaj mówi się o dwoistym charakterze tego pojęcia. Podejście do tego tematu jest bowiem zarówno osobowe, jak i osobowościowe. Sam fakt bycia człowiekiem zasługuje na poszanowanie naszej osoby jako jednostki, a nasze decyzje czy trudy życiowe nie powinny skłaniać innych jednostek do oceniania naszego bytu. Współcześnie określa się to bardziej mianem moralności lub dobrego wychowania. Godność również określana jest jako pewien swoisty zakaz traktowania człowieka w sposób przedmiotowy, który mógłby ją naruszyć, a co za tym idzie, jego integralność cielesną. Kolejnym ważnym przepisem Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej jest art. 31, który wskazuje, iż „wolność człowieka podlega ochronie prawnej. […] Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”[39]. Jedyne ograniczenia mogą zaistnieć w sytuacji określonej ustawowo, czyli w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa społeczeństwa. Nawet pomimo wprowadzenia pewnych ograniczeń, nie powinny one naruszać istoty wolności i praw. W praktyce należy rozumieć, iż człowiek może czynić wszystko, czego prawo mu nie zakazuje. Widoczny jest jednak tu fakt, iż od jednostki przewidywane jest określone zachowanie, które pozwoli na działanie systemu w sposób prawidłowy. Odnosząc się do wartości życia człowieka istnieje także art. 47 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który mówi, iż „każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.”[40] Oznacza to nie mniej, ni więcej niż ochronę decyzji podejmowanych przez jednostkę bez osób trzecich. Według tego przepisu mogłoby się nam zdawać, iż dostaliśmy niejako przyzwolenie na decyzyjność w sprawie naszego życia i śmierci, lecz nie jest to do końca racjonalne. Istnieje wiele interpretacji oraz teorii tworzonych przez naukowców, którzy usprawiedliwiają samobójstwo brakiem udziału „pomocy z zewnątrz” przez co nie dochodzi do naruszenia. Jednym z ważniejszych przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczącym bezpośrednio, jak i pośrednio samobójstw będzie art. 38 dotyczący ochrony

[38] Art. 30, Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).
[39] Ibidem., art. 31.
[40] Ibidem., art. 47.

życia, z którego wynika, iż „Rzeczypospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”[41]. Należy jednak zanalizować wiele faktów oraz wziąć pod uwagę ważność życia jako dobra społecznego należącego do systemu. Artykuł pomimo swojej ważności nie stanowi zakazu odebrania sobie życia przez jednostkę, a stanowi prawną ochronę życia każdego człowieka. Dopuszczalność targnięcia się człowieka na własne życie nie występuje dosłownie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Uwagę powinien również przykuć fakt, iż nawet pomimo jawnego zakazu samobójstwa jednostka, która jest w chwiejnym stanie psychicznym nie będzie zastanawiała się nad przepisami. Ochrona życia człowieka pomimo bycia najważniejszym obowiązkiem państwa nieczęsto staje przed wieloma wyzwaniami. Niektórzy są zdania, aby nie ratować kogoś na siłę, kto nie chce być uratowanym. Należy jednak zastanowić się czy takie stwierdzenia są humanitarne, moralne lub też akceptowalne w sytuacji w jakiej znajduje się nasze państwo.

W praktyce na gruncie prawa polskiego targnięcie się na swoje własne życie nie jest w jakikolwiek sposób „dosłownie” uregulowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Istnieje jednak w prawie polskim zakaz namowy oraz pomocy do samobójstwa, które stanowią niejako regulacje utrudniające osiągnięcie celu. Należy się zastanowić również, czy istnienie takowych przepisów w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej zmieniłyby cokolwiek w rzeczywistości oraz czy stanowiłby ochronę interesu publicznego.

Analiza treści przepisów karnych pozwala na dogłębne zgłębienie ustalonego szeregu norm dotyczących zagadnienia samobójstw w państwie polskim. Wszelkie regulacje prawne wiążące się pośrednio jak i bezpośrednio ze zjawiskiem samobójstw w społeczeństwie spotykają się z kontrowersją, niezrozumieniem oraz okazywaniem współczucia. Niejednokrotnie sprawy dotyczące samobójstw wiążą się z dużą ilością emocji, przez co stają się ciężkie do zanalizowania.

Zatrważającym zjawiskiem jakim możemy nazwać samobójstwa oraz zjawiska suicydalne zajmuje się w dużej mierze Kodeks karny. Oprócz przypadku przepisów dotyczących eutanazji w Polsce, które zostały opisane w poprzednim rozdziale istnieje przepis jawnie mówiący o namowie do samobójstwa. Mowa dokładnie o art. 151 Kodeksu karnego, który stanowi, iż „kto namową lub przez udzielenie pomocy doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do

[41] Ibidem., art. 38.

lat 5”[42]. Ustanowiony przepis z reguły istnieje dla ochrony życia przed jego zakończeniem z inicjatywy osób trzecich. Według ustalonej normy jednostka jest chroniona również przed próbami udzielenia pomocy w dokonaniu samobójstwa, jakiego by to wydźwięku nie miało. Jako skutek przestępstwa wskazuje się targnięcie się na własne życie ofiary zaczynające się od próby samobójczej. Bez względu na ostateczny rezultat przestępstwo staje się prawnomocne w momencie dokonanego faktu namowy lub udzielenia pomocy samobójcy. Zgodnie jednak z ustaloną normą samobójstwo, jak i jego usiłowanie przez jednostkę nie stanowi przestępstwa. Dlatego ustalono odpowiedzialność karną w stosunku co do namowy czy udzielenia pomocy. Istotnym jest jednak fakt, iż wspomniane zachowania nie wystarczą, jeśli nie jest uwidoczniona klarowna sytuacja oraz uzasadnione podłoże. Musi istnieć realne przedsięwzięcie w stopniu zarówno fizycznym jak i psychicznym. W takich sytuacjach bardzo ciężko czasami ustalić fakty oraz intencje sprawcy. Należy się również zastanowić nad sytuacją, w której „przestępca” w ostatnim momencie udzieliłby pomocy swojej „ofierze”. Musielibyśmy ustalić czy można by traktować go z taką samą mocą, czy jednak odstąpić od jakichkolwiek zarzutów w przypływie wyrzutów sumienia. Zaniechanie planowanego czynu gwarantuje zapobieżenie śmierci ofiary. Decyzja samobójcza pokrzywdzonego jest wyrazem jego własnej woli pomimo współudziału osób trzecich, chyba że w przypadku targnięcia się na własne życie została do tego zmuszona lub doprowadzona, lub jeżeli przepisy stanowią inaczej. Nie ulegać wątpliwości jednak będzie stanowił fakt presji psychicznej wywieranej na pokrzywdzonym. Owa presja nie stanowi tylko zwykłego zachęcania słownego, ale bezpośrednie manipulowanie jednostką, często będącą w przeróżnych sytuacjach życiowych, które będą stanowiły tło wszelkich nadchodzących nieszczęść. Czasami przez wzgląd na stan psychiczny można by zakwalifikować owe „polecenia” jako coś więcej niż nieumyślne zachowania, które przekraczałyby ustaloną normę. W takim wypadku należałoby zastanowić się nad innym sformułowaniem przepisu prawnego, który nie tylko chroniłby osobę poszkodowaną, lecz i rodzinę zmagającą się z śmiercią najbliższych. Przepis powinien stanowić przejrzyście oraz nie stanowić żadnych nieprecyzyjności lub dwuznaczności. Jakiekolwiek jednak rozwiązania wiążą się z pytaniem dla ustalenia sprawstwa oraz aby postępowanie potencjalnego sprawcy generowało określony rezultat. Kolejnym przykładem stanowić może art. 207 Kodeksu

[42] Art. 151, Ustawy z dnia 6 czerwca 199 7r. Kodeks karny (t. jedn.: Dz. U. 2022.0.1138 ze zm.) – dalej jako k.k.

karnego, z którego treści dowiadujemy się, iż „§1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. […] §2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. […] §3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”[43]. W tej sytuacji najważniejszym ogniwem będzie stanowić motyw chęci zamachu samobójczego. Istotnym będzie fakt, iż należy wskazać oraz udowodnić, że ofiara popełniła określny czyn w wyniku znęcania się nad nią. Owe przedsięwzięcie mogło odbyć się pod wpływem emocji lub też być długofalowo planowane. Nie ma w tej sytuacji również miejsca na domniemanie, gdyż czasami wnioski mogłyby być zbyt daleko idące. Dlatego warto zwrócić uwagę na skomplikowany proces kształtowania się wniosków wywodzących się z normy. Należnym byłoby zwrócić uwagę na art. 162 mówiący o nieudzieleniu pomocy. W jego treści mowa jest, iż „§ 1. Kto człowiekowi znajdującemu się w położeniu grożącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu nie udziela pomocy, mogąc jej udzielić bez narażenia siebie lub innej osoby na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. […] § 2. Nie popełnia przestępstwa, kto nie udziela pomocy, do której jest konieczne poddanie się zabiegowi lekarskiemu albo w warunkach, w których możliwa jest niezwłoczna pomoc ze strony instytucji lub osoby do tego powołanej”[44]. Należy brać pod uwagę, iż w przepisie, o którym mowa można brać pod uwagę działanie sił natury, jak i również samego człowieka. Tak samo dzieje się również w czasie próby samobójczej, która jest działaniem człowieka. Istotnym byłoby jednak ustalić, czy celem owej normy jest zwalczanie samobójstw w skali jakiej jest to możliwe, czy też nie. Jest to również pokazane w sposób pośredni, który jednak przez wielu może być interpretowany na wiele sposobów. Nawet jeżeli uznalibyśmy normę przepisem walczącym z samobójstwami należałoby w efekcie nazwać go niekonstytucyjnym w imię regulacji mówiącej o ograniczeniach wolności i praw obywatelskich tylko i wyłącznie w określonych przypadkach. Kolejnym o czym

[43] Art. 207, k.k. [Znęcanie się].
[44] Art. 162, k.k. [Nieudzielenie pomocy].

należałoby wspomnieć jest wola osoby, która targa się na swoje życie, gdyż nie musi ona przyjąć wcale z pokorą dobrej woli osoby, która w chwili dziejącego się czynu spróbowałaby ją uratować. Istniałaby również potrzeba zastanowienia się nad tym, czy samobójca broniłby się i swojej chęci śmierci, czy w imię przepisów miałby przyjąć pomoc mu ofiarowaną. Innym przykładem może być art. 352 Kodeksu karnego mówiącego o znęcaniu się żołnierza nad podwładnym. Z jego treści możemy się dowiedzieć, iż „§ 1. Żołnierz, który znęca się fizycznie lub psychicznie nad podwładnym, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. […] § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. […] § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”[45]. Możemy wyobrazić sobie przedstawioną sytuację jako naruszenie nietykalności cielesnej oraz sfery psychicznej jednostki. Czyn opisany w przepisie jako znęcanie się może w następstwie spowodować targnięcie się na życie jednostki, co w efekcie może spowodować poważne skutki. Nie jesteśmy w stanie sobie wyobrazić częstotliwości presji jaką może odczuwać podwładny w efekcie działania przełożonego.

Należnym byłoby zastanowić się nad sytuacją hipotetycznego istnienia przepisu dotyczącego zakazu targnięcia się na swoje życie. W chwili niepowodzenia zamachu samobójczego jego karalność stałaby pod znakiem zapytania. Z jednej strony zakaz stanowiłby przestrogę dla człowieka w chwili niepowodzenia próby i zmniejszenie liczby samobójstw, lub stanowiłby odwroty efekt, który przyniósłby wzrost liczby samobójstw w społeczeństwie. Zamach samobójczy, który się nie powiedzie stanowić może w tej sytuacji „zapalnik”, lecz ciężko byłoby określić rodzaj kary w ujęciu prawnym dla takich jednostek. Jest to sytuacja skrajnie trudna do oceny czy rozwiązania, które byłyby odpowiednie zarówno w stosunku moralnościowym, jak i nie godziłyby w prawa konstytucjonalne. Takie problematyczne sytuacje dają nam szansę do wielu przemyśleń na temat nie tylko prawny, lecz i na temat, czy sami pozwolilibyśmy umierać osobom, które by tego chciały. Pytaniem mogłoby wtedy stanowić nasze sumienie jako jednostki żyjącej w społeczeństwie, które byłoby wolne w wyborze swojej śmierci.

Samobójstwa stanowią oraz najprawdopodobniej będą stanowiły w naszym państwie temat tabu. Staje się tak z wielu często bardzo różnych

[45] Art. 352 k.k. [Znęcanie się żołnierza nad podwładnym].

powodów. Prawo, które istnieje w naszym państwie powinno chronić nas jako społeczeństwo, lecz czasami wśród trudnych do zdiagnozowania sytuacji ciężko jest ustalić normy, które miałyby przełożenie w rzeczywistości. Stajemy jako społeczeństwo przed pewnym paradoksem, gdyż walczymy pomiędzy prawem do życia, a prawem wyboru. Jako społeczeństwo na ten moment nie jesteśmy w stanie dojść do porozumienia na płaszczyźnie, które z tych wartości jest ważniejsze.

Rozważania na temat statusu samobójstw popełnianych przez obywateli naszego państwa, innych członków naszej społeczności, a także ludność międzynarodową zawsze wiążą się z pewnymi trudnościami. Opisanie samego zjawiska samobójstw jest stosunkowo proste z uwagi na fakt, iż stanowią one zagrożenie dla naszego społeczeństwa, lecz poszukiwanie przepisów prawnych będzie wiązało się z pewnymi trudnościami. Należy bowiem w takiej sytuacji czytać między wierszami.

Ciekawym może być przytoczenie art. 833 Kodeksu cywilnego mówiącego o ubezpieczeniu, a samobójstwie osoby ubezpieczonej. „Przy ubezpieczeniu na życie samobójstwo ubezpieczonego nie zwalnia ubezpieczyciela od obowiązku świadczenia, jeżeli samobójstwo nastąpiło po upływie lat dwóch od zawarcia umowy ubezpieczenia. Umowa lub ogólne warunki ubezpieczenia mogą skrócić ten termin, nie bardziej jednak niż do 6 miesięcy”[46]. Oznacza to oczywiście, że pomimo popełnionego przez jednostkę samobójstwa, jej interesy są chronione prawnie. Istnieje jednak wiele zasłyszanych historii, w których niektórzy ubezpieczyciele próbują odstąpić od wypłaty należności rodzinie zmarłego, lecz prawnie ich ubezpieczenie jest chronione. Inną sytuacją jaką można przedstawić jest ta w Kodeksie karnym wykonawczym, który dotyczy sytuacji więźniów. Zarówno zakłady karne, jak i areszty śledcze są zobowiązane odpowiedzialnością co do bezpieczeństwa osadzonego. Zagrożenie bezpieczeństwa najczęściej dotyczy zarówno personelu, jak i skazanych, którzy często przejawiają zachowania autoagresyjne i suicydalne. Jak wcześniej wspomniana wartość wolności, to najważniejsza i niezbywalna wartość, jaką może posiadać człowiek, dlatego kara pozbawienia wolności może często być bolesna. Jednocześnie w imię art. 4 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego „kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek, środki zabezpieczające i środki zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego. Zakazuje się stosowania

[46] Art. 833, Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t. jedn.: Dz. U. 2022.0.1360 ze zm.).

tortur lub nieludzkiego albo poniżającego traktowania i karania skazanego”[47]. Wszelkie powyżej wymienione negatywne sytuacje mogą w przyszłości skutkować pogorszeniem się stanu psychicznego osadzonego, który może w efekcie dokonywać aktów samouszkodzeń, a w perspektywie przyszłościowej popełniać akty suicydalne. Autodestrukcyjność jest tak samo niebezpiecznym zjawiskiem jak i wspomniane samobójstwa. Przytoczyć również należałoby art. 108 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego dotyczący zapewniania skazanemu bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary. Stanowi on, iż „administracja zakładu karnego ma obowiązek podejmowania odpowiednich działań celem zapewnienia skazanym bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary”[48]. Nie powinno jednak ulegać wątpliwości, iż funkcjonariusze Służby Więziennej powinni pełnić ciągłą kontrolę nad bezpieczeństwem skazanych. Trzeba brać pod uwagę, iż z jednej strony należy osiągnąć cel jakim w tym przypadku będzie kara osadzonego, lecz z drugiej strony trzeba takiej osobie zapewnić bezpieczeństwo oraz zabezpieczyć ją przed aktami samouszkodzenia, czy zamachami samobójczymi. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania funkcjonariusze muszą podejmować odpowiednie decyzje, by nie doprowadzić do targnięcia się na własne życie więźnia. Pobieżnie również jest mowa o działaniach mogących doprowadzić do samobójstwa w art. 116a Kodeksu karnego wykonawczego[49], gdzie zakazuje się sytuacji odmowy posiłków, która w efekcie mogłaby stanowić o rozstroju zdrowotnym skazanego, co mogłoby w efekcie prowadzić do samouszkodzenia ciała. Dlatego również w art. 116 Kodeksu karnego wykonawczego[50] jako w obowiązku skazanego jest przestrzeganie zasad, powiadamianie o stanie chorobowym swoim, jak i innego skazanego, a także poddanie się niezbędnym badaniom regularnym o stanie zdrowia zarówno fizycznego, jak i psychicznego. Ciekawym byłoby wspomnienie o art. 118 Kodeksu karnego wykonawczego[51], w którym mowa o bezpośrednim zagrożeniu życia osadzonego, ze względu na stan zdrowia. W wypadku sprzeciwu skazanego co do wykonania zabiegu wyrok orzeka sąd penitencjarny, a w nagłych przypadkach zagrożenia życia skazanego decyduje lekarz. Kolejnym wartym rozpatrzenia aktem prawnym jest już nieaktualna

[47] Art. 4 § 1, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t. jedn.: Dz. U. 2023.0.127 ze zm.) – dalej jako k.k.w.

[48] Art. 108 § 1 k.k.w. [Zapewnienie skazanemu bezpieczeństwa osobistego w czasie odbywania kary].

[49] Art. 116a k.k.w. [Zakazy obowiązujące skazanych].

[50] Art. 116 k.k.w. [Obowiązki skazanego].

[51] Art. 118 k.k.w. [Wykonywanie kary pozbawienia wolności zagrażające życiu skazanego, konieczność zabiegu lekarskiego a sprzeciw skazanego].

Ustawa z dnia 26 października 1982 r o postępowaniu w sprawach nieletnich w której należnym byłoby przytoczyć przed wszystkim art. 95a § 2. Mowa w nim o użyciu środka przymusu bezpośredniego, gdzie „wobec nieletniego umieszczonego w zakładzie poprawczym lub schronisku dla nieletnich, gdy użycie siły fizycznej jest niewystarczające, w przypadku usiłowania targnięcia się tego nieletniego na życie lub zdrowie własne albo innej osoby, można użyć środków przymusu bezpośredniego, o których mowa w art. 12 katalog środków przymusu bezpośredniego ust. 1 pkt 3, 4 lub 15 ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej”[52]. Przepis ma specjalną wartość, gdyż ustalał on, że w przypadku targnięcia się na własne życie nieletniego, możliwe jest użycie wobec niego środków przymusu bezpośredniego w celu zapobieżenia tragicznym konsekwencjom. Tak samo jak w przypadku skazanych, młodzież umieszczona w ośrodkach nie jest w dobrym stanie psychicznym, co może skutkować podjęciem decyzji o autoagresji oraz podjęciu się dokonania prób samobójczych. Obecnie istnieje nowy akt prawny, który niejako zastąpił oraz w pewnych zakresach rozszerzył Ustawę o postępowaniu w sprawie nieletnich, i jest to Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Przytoczyć należałoby przede wszystkim art. 3 Ustawy w którym nakazane jest „w sprawie nieletniego […] kierować się przede wszystkim jego dobrem, dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny”[53]. Oznacza to, iż państwo chce kierować się wyłącznym dobrem dla osoby nieletniej, która dopiero kształtuje swoją osobowość oraz chce naprowadzić ją na odpowiednie tory. W tym celu przeprowadza się również wywiad środowiskowy, który ma pozwolić na lepsze dostosowanie planu postępowania co do jednostki. Jeśli występowały w przeszłości w zachowaniu nieletniego autoagresje lub zachowania suicydalne powinien być poddany bacznej uwadze specjalistów, by przywrócić go do życia w społeczeństwie oraz w jak największym stopniu zadbać o jego zdrowie psychiczne. W imię art. 87 występuje objaśnienie wydarzeń nadzwyczajnych, w których również wskazano „autoagresję nieletniego powodującą konieczność hospitalizacji lub udzielenia specjalistycznej pomocy medycznej oraz samobójstwo nieletniego albo usiłowanie jego

[52] Art. 95a. § 2., Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t. jedn.: Dz. U. 2018.0.966 ze zm.), Dz. U. uchylający akt: 2022.0.1700.

[53] Art. 3, Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. 2022.0.1700).

dokonania”[54]. Znaczy to, że owe zjawisko znajduje się w zainteresowaniu państwa oraz jest i stanowi jawne zagrożenie. Wszelkie podejmowane działania prowadzić powinny do zastosowania odpowiednich środków wychowawczych, które będą skutkowały poprawą stanu zdrowia oraz powrót do dalszego życia. Zachowania autoagresyjne są w fazie rozwoju skrajnie niebezpieczne, gdyż mogą prowadzić do usiłowania dokonania czynów, które będą zagrażać im życiu. Samobójstwa jako zjawisko grożą bowiem jednostce w każdej grupie wiekowej. Każdy ma prawo do poszanowania godności oraz ochrony przed doznaniem wszelkich okrucieństw, więc stosownym będzie stwierdzić, że każdy nieletni bez względu na to czy przebywa w ośrodku wychowawczym, schronisku dla nieletnich, czy zakładzie poprawczym również na nie zasługuje. Tak jak w poprzedniej Ustawie zagwarantowano przepis mówiący o użyciu środka przymusu bezpośredniego w razie określonych w normie zagrożeń. Celem zapobieżenia samobójstw oraz autoagresji prowadzących do uszczerbku na zdrowiu nieletniego art. 122[55] Ustawy pozwala na użycie środka przymusu bezpośredniego w postaci siły fizycznej. W myśl Ustawy nie zapomniano również ustalić przeznaczenia zakładu leczniczego dysponującego warunkami wzmocnionego oraz maksymalnego zabezpieczania. Mówią o tym art. 214 oraz art. 215, w których zakład leczniczy w wymienionych formach przeznaczony jest dla nieletnich „których zachowania zagrażają życiu lub zdrowiu własnemu oraz których powtarzające się zachowania zagrażają życiu lub zdrowiu własnemu”[56]. Jest to zrozumiałe z uwagi na fakt, iż nieletni sami zagrażają swojemu bezpieczeństwu oraz życiu, które jest niezbywalną wartością, która jest chroniona. Staje się tak z wielu powodów niekoniecznie związanych z problemami wychowawczymi oraz charakterem nieletnich. Istnieje również inna Ustawa w polskim prawie, która pośrednio dotyczy problemu samobójstw. Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego istnieje od 1994 roku oraz oprócz podstawowych pojęć posiada tak samo jak wcześniej wspominane Ustawy przepis mówiący o stosowaniu przymusu bezpośredniego. Mówi o tym art. 18, w którym jasno określono, iż przymus bezpośredni można stosować w przypadku, gdy osoby „dopuszczają się zamachu przeciwko życiu lub zdrowiu własnemu”[57]. Opisane sytuacje użycia środków przymusu bezpośredniego mają na celu jedynie bezpieczeństwo jednostki,

[54] Ibidem., art. 87.
[55] Ibidem., art. 122
[56] Ibidem., art. 214, art. 215
[57] Art. 18, Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t. jedn.: Dz. U. 2022.0.2123 ze zm.)

a nie jej krzywdę. Staje się tak w przypadku, gdy czyny jednostki stają naprzeciw jej bezpieczeństwu oraz zagrażają jej przeżywalności. Warto w tym miejscu przytoczyć również inny przepis, a mianowicie art. 21 mówiący o przymusie badania psychiatrycznego bez zgody osoby, w przypadku, gdy „osoba, której zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych może zagrażać bezpośrednio własnemu życiu”[58]. Przedstawiony scenariusz oznacza, iż dla dobra pacjenta, który przejawia zachowania wskazujące na zaburzenia psychiczne mogące powodować chęć odebrania sobie własnego życia, należnym byłoby przeprowadzić specjalne badania, nawet jeśli byłoby to uczynione wbrew jego woli. W tym przypadku wola pacjenta staje naprzeciw bezwzględnej ochrony życia.

Warto wspomnieć, iż większość wymienionych przepisów wskazuje na zagrażanie własnemu życiu więcej razy niż próbowanie odebrać sobie własnego życia. Może się tak dziać z wielu powodów. Jednym z nich może być chęć uwzględnienia ogółu wszelkich działań prowadzących do autodestrukcji jednostki i w efekcie jej śmierci. Drugim z nich może być chęć i wola pozostawienia interpretacji pracownikom oraz funkcjonariuszom służb, którzy mogą reagować, nie tylko w przypadku jawnego targnięcia się na własne życie jednostki, lecz w chwili pojawienia się przesłanek budzących podejrzenia o próbie samouszkodzenia. Prawo samo w sobie pośród swojej pośredniości w słowach jest skomplikowane, lecz pozostawia pole dla interpretacji jednostek, które je stosują.

Aspekty prawne samobójstwa w prawie międzynarodowym będą różnić się od tych w prawie polskim, lecz pewnymi aspektami będą się zgadzały, gdyż istnieją porozumienia międzynarodowe, których strony obowiązane są ich przestrzegać. Często pomimo istniejących różnic możemy zauważyć jednak, że życie człowieka jest najważniejszą wartością jaką posiadamy jako rasa ludzka.

Należnym byłoby wspomnieć o Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, która w art. 2 mówi o prawie do życia. „Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę”[59]. Oznacza to, iż nie jesteśmy w stanie pozbawić się tego niezbywalnego prawa.

[58] Ibidem., art. 21.

[59] Art. 2, Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. 1993.61.284)

W przypadkach eutanazji czy pomocy przy samobójstwie narażamy osobę wykonującą czyn na karę za spowodowanie śmierci, mimo jawnej chęci odstąpienia od posiadanego prawa do życia. Nie można również w imię tej Konwencji ingerować w czyjeś życie prywatne. Jest to bardzo powtarzalny schemat w szczególności w przepisach państw demokratycznych. Również powtarza się ten motyw w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka mówiąc, że „wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa oraz każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby”[60]. Rozumieć przez to można, iż nie wolno wyrządzać żadnych działań godzących w krzywdę innej jednostki. Należy szanować jej godność osobistą oraz prywatność oraz nie stanowić dla niej zagrożenia, tak samo jak i ona nie powinna stanowić zagrożenia dla przetrwalności społeczeństwa. Z jednej strony Powszechna Deklaracja Praw Człowieka w pewnych momentach swojej treści mogłaby pośrednio zakazywać samobójstwa, w innej jednak niejako na nie przyzwalać nie godząc się na ingerencje innych jednostek w czyjekolwiek życie prywatne. Stajemy przed pewnym paradoksem interpretowania prawa, które może zdawać się nam czasem bardzo proste. Niejednoznaczne sformułowania prowadzić mogą czasami do nadinterpretacji lub przeciwnie jej braku, co może skutkować w niektórych sytuacjach problematycznymi zdarzeniami. O prawie do życia mówi również Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych w art. 6, w którego treści opisano, iż „każda istota ludzka ma przyrodzone prawo do życia. Prawo to powinno być chronione przez ustawę. Nikt nie może być samowolnie pozbawiony życia”[61]. Jako zauważalny fakt widzimy powtarzalny schemat istnienia prawa do życia oraz jego prawnej ochrony. Idąc dalszym tropem widzimy wyrażenie „samowolnie pozbawionym życia”, które najprawdopodobniej odnosi się do pozbawienia jednostki życia przez inną osobę, gdyż w innym przypadku byłoby to sprzeczne stwierdzenie. Zarówno należy wskazać na niejednoznaczność przedstawionej normy. Zgodnie zaś, z przepisami Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, kolejno wskazano w art. 1, iż „godność człowieka jest nienaruszalna”[62], w art. 2, iż „każdy ma prawo do życia […] nikt nie może być skazany na karę śmierci ani poddany jej wykonaniu.”[63]

60 Art. 1, art. 3, Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (Paryż, 10 XII 1948).
61 Art. 6, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1977.38.167).
62 Art. 1, Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 202 z 2016 r.).
63 Ibidem., art. 2.

Biorąc pod uwagę powtarzalność przepisów oraz ich podobną formę, nie rozjaśniają one nam podejścia do problemu samobójstw w stopniu zadowalającym. Ciekawym może stanowić nasze podejście, co do praw państw, które nie znajdują się w zainteresowaniu Europy. Państwa islamskie nie kierują się wyłącznie religią, a coraz częściej wybierają rozwiązania bardziej postępowe. Rezultatem może być podpisanie szeregu dokumentów dotyczących praw człowieka, które zyskały akceptację wielu osób w społeczności islamskiej. „Ważnym z punktu widzenie niniejszego opracowania jest art. 10 Arabskiej Karty Praw Człowieka, która stanowi, że „każda jednostka ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa. Prawa te powinny chronione". Co istotne podobnie ochronę życia reguluje Europejska Konwencja Praw człowieka. Arabska Karta Praw Człowieka akceptuje pozbawienie życia w wyniku prawomocnego wyroku wydanego przez kompetentny sąd, co nie odbiega od światowych standardów w tym zakresie"[64]. Oczywistym jednak będzie fakt, iż istnieją różne odłamy islamu, które mają różny pogląd zarówno na śmierć, jak i samobójstwo. Niektóre grupy wolą kierować się bezwzględnie religią, inne zaś wywierać presję walką, jeszcze inne przyjmować bardziej liberalne poglądy. W niektórych przypadkach samobójstwo może się stawać męczeństwem, lecz być niezgodne z panującym prawem międzynarodowym. Procesy dziejące się pomiędzy rządami państwa, a religią i podejściem do życia i śmierci są niezwykle skomplikowanym tworem, który ciężko zrozumieć. Niektóre z państw ustaliły lub też ustalały w przeszłości, iż samobójstwo kłóciło się z legalnością. W Ustawie prawnej o Bahamach z 2010 roku w art. 294 mowa jest o samobójstwie jako czynie nielegalnym. Treść normy jawnie kreśli, iż „kto usiłuje popełnić samobójstwo, popełnia występek, a kto podżega do popełnienia samobójstwa przez jakąkolwiek osobę, niezależnie od tego, czy samobójstwo zostało faktycznie popełnione, podlega karze dożywotniego pozbawienia wolności"[65]. Uwidoczniony jest w tym momencie fakt, iż próba popełnienia samobójstwa jest traktowana jako występek, który jest czynem zabronionym zazwyczaj karanym grzywną lub pozbawieniem wolności w stosunkowo niedługich odstępach czasu porównując go do zbrodni. Kara jednak bardzo zaskakująca należy do osoby, która podżega do popełnienia samobójstwa. Niezależnie od efektu jaki osiągnie lub też nie jednostka targająca się na swoje własne życie, osoba podżegająca jest skazana na dożywotnie pozbawienie wolności. Przyglądając się oraz porównując tę normę do polskiego prawa

[64] P. Lubiński, *Prawo do życia a ataki samobójcze w islamie i prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2018, s. 55.

[65] Art. 294, Statute Law of The Bahamas, LRO 1/2010.

możemy stwierdzić, iż jeśli ktokolwiek chciałby doprowadzić jakąkolwiek jednostkę do samobójstwa zastanowiłby się zapewne więcej niż raz. Inny przykład stanowić może prawo przedstawione przez Sułtana Omanu na dwa lata przed jego śmiercią w formie Królewskiego Dekretu. Przedstawiono art. 304, który dotyczył sprawy samobójstw. Jego treść stanowiła, iż „kto podżega inną osobę do samobójstwa lub pomaga jej w samobójstwie, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż (3) trzy lata i nie dłuższy niż (7) siedem lat, jeżeli skutkiem tego jest śmierć. Jeżeli osoba, która popełnia samobójstwo, nie ukończyła (18) osiemnastego roku życia lub jest w stanie osłabionej percepcji lub woli, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż (5) lat i nie dłuższy (10) dziesięć lat. Jeżeli osoba, która popełnia samobójstwo, jest niezdolna do wyboru lub percepcji, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na okres nie krótszy niż (7) siedem lat i nie dłuższy niż (15) piętnaście lat. We wszystkich przypadkach, jeżeli śmierć nie nastąpiła, a szkoda wynikła z usiłowania, kara wynosi nie krócej niż miesiąc i nie dłużej niż rok”[66]. Uwidocznione na pierwszy rzut oka zdaje się same sformułowanie normy, która jest wyjątkowo szczegółowa w doborze słów. Mowa jest o określonych sytuacjach oraz dostosowanych latach pozbawienia wolności. Porównując do wielu innych norm dotyczących samobójstwa należy zauważyć, iż ten przepis uwidacznia schematy oraz warianty sytuacji w zależności od wielu różnych czynników. Powtarzające jest określenie percepcji oraz jej osłabienia, co jest ciekawym zabiegiem, gdyż odnosi się do sfery psychofizycznej.

Prawo międzynarodowe dotyczące samobójstw oraz zachowań suicydalnych jest w niektórych przypadkach bardzo zbliżone, co do treści wolnościowych oraz mówiących o niezbywalnej godności. Niekiedy jednak niektóre normy mają wyjątkowe formy oraz ułożone są językowo w sposób trudny do interpretacji. Nie ulega jednak wątpliwości fakt, iż „śmierć” jednostki jest dylematem dla ustawodawców wszystkich państw świata. Dlatego powstaje konflikt na płaszczyźnie moralno-religijno-prawnej, który w perspektywie przyszłościowej stanowi skomplikowaną i niejednoznaczną kolizję interesów państw nie tylko demokratycznych.

[66] Art. 304, Royal Decree 7/2018, Penal Law Promulgated by the Sultan of Oman – Qaboos bin Said, 2018.

Zapobieganie samobójstwom

Problem samobójstw oraz przejawianych przez społeczeństwo zachowań suicydalnych jest skomplikowanym zagadnieniem. Rozwiązania systemowe jakie są podejmowane przez państwo oraz organizacje w tym zakresie współdziałające będą potrzebowały wielu danych oraz analiz na temat zjawiska. Przygotowywanie planu działania co do walki z problemem samobójstw w naszym społeczeństwie jest niesamowicie czasochłonne oraz nie zawsze przynosić będzie współmierne wyniki.

Rozwiązania jakie podejmowane są w celu walki ze zjawiskiem samobójstw mogą budzić wiele kontrowersji. Należy bowiem podchodzić do owego problemu systemowo oraz stawiać na radykalne kroki, które zarazem będą celowały nie tylko w jednostkę, ale również jej otoczenie. „Tworzenie skoordynowanych programów profilaktycznych wymaga działań wielu osób i instytucji, do których między innymi należą: Ministerstwa […], sektor zdrowia, sektor oświaty, policja, straż pożarna i służby więzienne, organizacje pozarządowe, media, Główny Urząd Statystyczny, osoby które przeżyły próbę samobójczą i ich rodziny. Jednym z wyzwań w tworzeniu programów profilaktycznych zapobiegających samobójstwom jest objęcie sieci społecznościowych, stron internetowych, blogów, for internetowych działaniami prewencyjnymi. Zalety takiego rozwiązania to dostęp do szerokiej grupy odbiorców możliwość łatwego przekazywania informacji, możliwość umieszczania informacji pomocowych, np. adresów placówek pomocowych, ośrodków interwencji kryzysowej, numerów do telefonów zaufania”[67]. Wszelkie podejmowane działania mają na celu ukształtowanie podłoża do działań prewencyjnych. System wykazuje pewne potrzeby, które sygnalizują luki oraz potrzebę ich niezwłocznego wypełnienia. Istnieje potrzeba tworzenia nowych rozwiązań w zależności od potrzeb oraz zachowań społeczeństwa. Ważnym dlatego będzie potrzeba analizy zjawiska samobójstw oraz oszacowanie ich dokładnych przyczyn, które będą wyznaczały kierunek działań podejmowanych przez państwo oraz organizacje. „Do interwencji profilaktycznych o udowodnionej skuteczności należą: ograniczanie dostępu do środków najczęściej używanych w zamachach samobójczych; zwiększenie odpowiedzialności mediów; wprowadzenie polityki zapobiegania alkoholizmowi; wczesne rozpoznanie i leczenie zaburzeń psychicznych; szkolenie pracowników służby zdrowia, kontynuacja opieki i wsparcia społeczności; tworzenie zespołów

[67] A. Szulc, T. Koweszko, P. Gałecki, *Samobójstwo, VII Profilaktyka zachowań samobójczych w leczeniu psychiatrycznym*, 2016, s. 82.

badawczych zajmujących się prawidłowym i harmonijnym rozwojem człowieka; opracowywanie i publikowanie standardów, podręczników, zawierających dotychczasową wiedzą na temat higieny psychicznej […] zapobiegania samobójstwom; korzystanie ze środków masowego przekazu dla rozpowszechniania podstawowych zasad higieny psychicznej; tworzenie ośrodków zapobiegania samobójstwom; tworzenie programów zapobiegania samobójstwom opartych na pomocy społecznej; tworzenie programów zapobiegania samobójstwom dla szkół i weteranów; tworzenie programów zapobiegania samobójstwom poprzez zmniejszanie nadużywania alkoholu i narkotyków; edukacja i podnoszenie świadomości adresowanych do różnych grup w tym młodzieży szkolnej, nauczycieli, lekarzy; tworzenie programów zapobiegania samobójstwom poprzez badania przesiewowe zwiększające wykrywanie osób z grup wysokiego ryzyka i potencjalnie zagrożonych samobójstwem; usługi pomocy telefonicznej dla osób zagrożonych samobójstwem; redukcja konsekwencji związanych z samobójstw skierowana do osób po próbach samobójczych, do ich rodzin i bliskich; tworzenie programów interwencji postsuicydalnej realizowanych między innymi w szkołach, w której uczeń popełnił samobójstwo w celu zapobiegania zjawisku rozszerzania samobójstwa i niedopuszczanie do zamachów naśladowczych (efekt Wertera)”[68]. Wszelkie podejmowane działania oraz uwidaczniane rozwiązania systemowe mają na celu nie tylko zmniejszenie liczby samobójstw, lecz również uświadomienie i zwalczanie problemów do nich doprowadzających. Osoby bliskie jednostce, która popełniła samobójstwo zapewne poszukiwać będą w pierwszej kolejności przyczyn danego czynu, by później obarczyć kogoś winą, nawet jeśli w pewien sposób pośrednio winni są temu oni sami. Wpływające na zjawisko samobójstw czynniki mają odniesienie w rzeczywistości poprzez sytuację rodzinną, pracę, otoczenie. Jednostka najczęściej odczuwa lęk, niepokój, stres, poczucie winy, wstydu i bezradności, izolacji społecznej, czy samotności. Najczęściej rodzina ofiary zaczyna zadawać sobie pytanie, o to czy coś dało się zrobić, by temu zapobiec, a czego nie zrobili. Wszelkie negatywne emocje po śmierci bliskiej osoby wpływają na stan psychiczny przeżywających żałobę. Innymi przypadkami mogą być uratowane osoby, które są wdzięczne rodzinie otrzymując nową motywację do życia, lub ci którzy niewdzięcznie potępiają osobę, która ich uratowała. Jeszcze innym przypadkiem może być sytuacja, w której rodzina zmarłej jednostki odczuwa wewnętrzną ulgę, ze względu na fakt obycia w przeszłości samobójcy. Również należy

[68] Ibidem., s. 81.

wspomnieć, iż osoba w kryzysie nie widzi rozwiązania dla swojego położenia, co dodatkowo grozi jej poczuciem osamotnienia i osaczenia przedstawiając niechętne podejście do specjalistów chcących pomóc przeżyć jej traumatyczne chwile. Taka sytuacja może również prowadzić do przywoływania bolesnych wspomnień, bólu, wstydu czy nieufności w działanie służb, które bez całego obrazu sytuacji nie będą w stanie interweniować. Najważniejszymi działaniami będzie tworzenie systemów, które będą nacelowane na sytuacje kryzysowe dziejące się w życiu jednostki. „System pomocy optymalnej polega na stworzeniu łańcucha wsparcia dla osoby w kryzysie suicydalnym. Schemat pomocy wygląda następująco: osoba w kryzysie → koordynator pomocy → osoby z różnych instytucji biorące udział w działaniach wspierających wyjście z kryzysu (np. lekarz, psycholog, psychoterapeuta, pracownik socjalny, pedagog, nauczyciel, prawnik, wolontariusz)”[69]. Zalety takiego systemu będą na pewno znaczące. Najważniejszą z nich może być poczucie wsparcia przez osobę w kryzysie dzięki działaniom koordynatora. Wszelkie udzielenie pomocy przy podejmowaniu ważnych decyzji w chwili, gdy jednostka w wielu sytuacjach nie jest w stanie myśleć racjonalnie jest bardzo ważna. Dzięki temu zmniejszają się odczuwane negatywne emocje, w proces pomocy angażowane są inne jednostki kluczowe dla procesu pomocy, a także zwiększa się motywacja do działania poprzez kompleksowe podejście do problemu. Pomimo wpływu zjawiska samobójstw na społeczeństwo należy również spojrzeć na poniesione koszty, które również są poniesione w trakcie całego procesu. „Według Czabańskiego i Rosy (2016) koszty ekonomiczne samobójstwa można podzielić na bezpośrednie, pośrednie i ludzkie. Jawne nakłady finansowe związane z zachowaniami samobójczymi i ich skutkami – np. koszty leczenia, transportu sanitarnego i świadczeń społecznych (renty, zasiłki) – należą do kosztów bezpośrednich. Koszty pośrednie to wartość utraconej wydajności pracy, natomiast koszty ludzkie odnoszą się do wartości, jaką jednostka przypisuje swojemu życiu. Koszty związane z utraconą produktywnością w związku z popełnieniem jednego samobójstwa dokonanego w Polsce przez osobę w wieku 25 lat szacuje się na ok. 597 000 złotych. Straty polskiej gospodarki z powodu wszystkich samobójstw, jakie są popełniane w Polsce w ciągu roku, wynoszą ok. 2 mld złotych. Koszty samobójstw szacuje się najczęściej za pomocą wskaźnika liczby lat życia o obniżonej sprawności (disablility adjusted life years, DALY). Według tego wskaźnika na

[69] J. Palma, *Problem samobójstw a rozwiązania systemowe*, Zespół Szkół nr 2, Ostrów Mazowiecka Fundacja, Pogotowie Kryzysowe, Suicydologia t. VIII /2016, s. 31.

samobójstwa przypada 1,8% ogólnego kosztu chorób na świecie, a w przypadku Polski możne je szacować na ok. 2% kosztów wszystkich chorób”[70]. Wszelkie poniesione koszty wydają się zbędne, gdyż ze zjawiskiem samobójstw powinno walczyć się kompleksowo. W taki sposób zmniejszać będzie się liczba ofiar oraz potrzebnych specjalistów do pomocy im. Jako społeczeństwo powinniśmy patrzyć również na jednostki przejawiające zachowania suicydalne jak na normalnych ludzi, by nie czuli się wyobcowani, co pogorszyłoby tylko sprawę.

Wszelkie podejmowane działania oraz planowanie rozwiązań systemowych zwalczania zjawiska samobójstw wiąże się z długofalowym procesem. Patrząc wstecz zauważalny jest fakt, iż walka z samobójstwami jest bardzo czasochłonna oraz złożona. Niezmiennym jest fakt, iż samobójstwa w społeczeństwie były oraz będą popełniane przez jednostki ze względu na globalizację, czy tak ukształtowany system. Jako wspólnota powinniśmy bacznie zauważać problem oraz walczyć z nim nawet najmniejszymi działaniami prowadzonymi w tym zakresie dla polepszenia naszej sytuacji.

Ryzyko samobójstw pomimo wielu rozwiązań systemowych jest w dalszym ciągu nie do wyeliminowania. Zarówno w Polsce, jak i na świecie problem ten jest uwidoczniony, lecz czasem przybierać może on postać walki z wiatrakami rządów i państw. Prewencja samobójstw jest skomplikowana oraz z uwagi na fakt charakteru wieloaspektowego staje się czasem walką nie przynoszącą efektów. Jako społeczeństwo jesteśmy obowiązani do poczuwania odpowiedzialności za bezpieczeństwo innych jednostek. W imię naszych poczynań czasem nieświadomie możemy doprowadzić do sytuacji, w której jednostka może zacząć izolować się od społeczeństwa, co w konsekwencji może prowadzić do dalszych poczynań związanych z zachowaniami presuicydalnymi. Niekiedy bywa również, że ludzie przytłoczeni są swoimi własnymi problemami i nie zwracają uwagi na problemy innych wokół ich kręgu, co również może powodować poczucie osamotnienia nie tylko u nas samych, lecz i naszych najbliższych. Profilaktyka i prewencja powinna bowiem zaczynać się od najbliższego jednostce otoczenia.

Należy podkreślić na wstępie, iż żaden istniejący system nie może zapewnić bezwzględnej gwarancji na całkowitą likwidację zjawiska samobójstw, „czego przykładem są dane o kilkakrotnych próbach samobójczych

[70] A. Kielan, D. Olejniczak, *Czynniki ryzyka oraz konsekwencje zachowań samobójczych z uwzględnieniem problematyki samobójstw dzieci i młodzieży*, Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka Vol. 17 Nr 3, 2018, s. 21.

w krajach, które samobójstwo traktują jako czyn niezgodny z prawem”[71]. Zapobieganie samobójstwom nie jest tylko bazowane na pomocy profesjonalistów w tej dziedzinie, lecz również na rozmowach z rodziną, nauczycielami, czy „zdrowych” mediach społecznościowych. Bez wielkich złudzeń wybrzmienie słów o znaczeniu jednostki jako nieprzerwanej inwestycji państwa stanowić będzie pewne kontrowersje. System po śmierci jednostki pozostaje z pewną luką, która stanie się niezbędna do wypełnienia. Jeśli skutecznie chcemy zapobiegać samobójstwom wśród naszego społeczeństwa bez względu na płeć, czy też wiek musimy postawić na podejmowanie odpowiednich działań nie tylko na obszarach wzmożonego ryzyka, ale również i całego kraju. Do takiej współpracy zaangażowane powinny zostać wszelkie potrzebne siły i środki w systemie wspólnotowym. Pomoc w dużej mierze powinny nieść media, które czasami potrafią przynieść niestety więcej złego, niż dobrego walcząc z problemem. Poprzez swój zasięg docierają one do dużego grona odbiorców, przez co powinny polepszać swój wizerunek pomagając dbać o zdrowie psychiczne swoich słuchaczy czy czytelników. Również pomocowo nie tylko na terenie naszego, ale i innych państw powinny istnieć strategie polityczne nakierowane na wspomaganie zdrowia psychicznego oraz walki z uzależnieniami, które mogą wpływać na zjawiska samobójstw, strategie ograniczające dostęp do uzależniających leków, czy broni. Postępujący proces globalizacji przyniósł nam erę Internetu, która kompletnie zmieniła relację pomiędzy ludźmi. Zanikają silne więzi oraz zastępują je emotikony, które mają oddawać nasze emocje, których tak naprawdę nie czujemy. Pędzący tryb życia zmienia również relacje pomiędzy rodzicami i dziećmi, które ograniczają się do krótkich wiadomości, czy kilkominutowych rozmów telefonicznych. Niektórzy rodzice również zauważalnie odstępują od wychowywania fundamentalnego swoich dzieci zastępując swoją nieobecność smartfonem, czy tabletem czasem nawet od urodzenia dziecka. Takie sytuacje mogą prowadzić do poważnych konsekwencji, a nawet nietolerowania swojej własnej osoby w przyszłości. „Należy podkreślić, że nowo tworzone programy zapobiegania samobójstwom wśród młodych osób powinny obejmować przede wszystkim ograniczenie negatywnego wpływu mediów, w tym elektronicznych, na zachowania samobójcze. Mogłoby temu służyć na przykład ograniczenie dostępu do stron internetowych propagujących samobójstwo poprzez wykluczenie ich z baz danych wyszukiwarek internetowych, które w to miejsce wyświetlałyby linki do stron oferujących pomoc

[71] B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa, 2002, s. 785.

w sytuacjach kryzysowych. Ważne jest też ograniczenie dostępu do metod samobójstwa, co znalazło potwierdzenie w wielu badaniach prowadzonych na całym świecie”[72]. Priorytetem współczesnego Polskiego społeczeństwa powinno stać się wykluczenie zjawiska samobójstw do minimum oraz dbanie przyszłościowe o zdrowie i życie ludności zamieszkującej nasze państwo. Przeciwdziałanie myślom samobójczym stanowi również ważny aspekt rozważań i stanowić powinno kolejny kształtowany przez społeczeństwo mechanizm. Wysiłki te muszą być kompleksowe i zintegrowane, ponieważ przeciwdziałanie myślom samobójczym musi celować w długotrwałe działanie, które je zminimalizuje do minimum. Zapobieganie samobójstwom w wielu państwach nie jest efektowne ze względu na brak świadomości głównego problemu, który traktowany jest jako swego rodzaju tabu. Podnoszenie świadomości społeczeństwa w tym zakresie jest bardzo istotnym krokiem dla jego przetrwalności i bezpieczeństwa. Skuteczne strategie zapobiegania samobójstwom wymagają lepszego nadzoru i monitorowania swoich działań, a także wyspecjalizowanych w tej dziedzinie ekspertów, którzy będą tworzyli nowe rozwiązania wraz z rozwijaniem się tego zjawiska. Naturalnie nasuwa się również potrzeba analizy danych i wskaźników dotyczących samobójstw, które wpłyną na poprawę metod walki z nimi, a także zracjonalizują pogląd sytuacyjny na problemy do nich doprowadzające, z którymi kolejno należnym będzie walczyć. „Światowa Organizacja Zdrowia wraz z Polskim Towarzystwem Suicydologicznym wydaje poradniki dla nauczycieli i innych pracowników szkoły, będące narzędziem realizacji światowego programu zapobiegania samobójstwom SUPRE. Zawierają one omówienie aktualnych danych dotyczących samobójstw, czynniki ochronne i czynniki ryzyka zachowań autodestrukcyjnych, wskazówki, jak rozpoznać ucznia w złym stanie emocjonalnym oraz zbiór wytycznych dotyczących postępowania z uczniami o skłonnościach samobójczych. Do ogólnych zaleceń należą: obserwacja uczniów, nawiązywanie kontaktów, zmniejszenie negatywnych emocji wynikających ze stresu psychicznego, pomoc w nauce uczniom o mniejszych umiejętnościach oraz zwracanie uwagi na przypadki wagarowania”[73]. Wspomniane działania profilaktyczne zazwyczaj obejmują wszystkie działania edukacyjne

[72] P. Kropiwnicki, A. Gmitrowicz, *Światowe inicjatywy w zakresie profilaktyki samobójstw*, Worldwide initiatives insuicide prevention, 13 (3), Klinika Psychiatrii Młodzieżowej, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, 2013, s. 205.

[73] A. Bąbik, D. Olejniczak, *Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce, Dziecko krzywdzone*. Teoria, badania, praktyka Vol. 13 Nr 2, Warszawski Uniwersytet Medyczny, 2014, s. 114.

skierowane na populację ogólną. Problem jest uwidaczniany oraz przekazywany nie tylko młodzieży, ale i tym, którzy znajdują się w ich otoczeniu. Współpraca rodziny, dziecka i szkoły w zapobieganiu samobójstw jest kluczowa, lecz nie zawsze skuteczna. Starając się dobierać odpowiednie metody walki z samobójstwami należy zastanowić się nad podłożem ich przyczyn. Inaczej będziemy traktować osobę, która posiada myśli samobójcze przez swoje schorzenia, a inaczej osobę, która ma niską samoocenę. Również ważnym aspektem, jaki należy poruszyć jest wpływ braku odpowiedniej edukacji seksualnej, na zjawisko ciąż nastoletnich i ich wpływu na wzrost zjawiska samobójstw. Zarówno rodzina, szkoła, jak i służba zdrowia wraz z władzami państwowymi powinny być zaangażowane we wspieranie młodocianych matek. Nastolatka powinna czuć oparcie przede wszystkim w systemie, który będzie jej sprzyjał pomimo ciężkiej sytuacji w jakiej się znalazła. Nie należy doprowadzać do sytuacji, w której poczuje się osamotniona i w efekcie przejawiać będzie zachowania suicydalne. Należy zminimalizować negatywne konsekwencje, które płyną z wczesnego macierzyństwa do akceptowalnego minimum. Również nadmienić trzeba fakt, iż istnieje potrzeba wsparcia ze strony szkolnictwa, aby nastolatka dokończyła proces edukacji, by w przyszłości nie „wypadła" z systemu. „W Polsce funkcjonuje wiele instytucji zajmujących się wspieraniem nastoletnich matek: Grupa Edukatorów Seksualnych „Ponton", Federacja na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny, Fundacja Dzieci Niczyje, Fundacja MaMa, Fundacja Centrum Praw Kobiet, Stowarzyszenie „W stronę Dziewcząt". Głównymi założeniami tych jednostek są: prowadzenie edukacji seksualnej, udzielanie porad oraz prowadzenie zajęć z młodzieżą mających na celu przekazanie młodym ludziom naukowo potwierdzonych informacji na temat antykoncepcji, dojrzewania czy zdrowia reprodukcyjnego. Monitorują one stan respektowania praw reprodukcyjnych kobiet, przeciwdziałają krzywdzeniu dzieci, prowadzą bezpłatne konsultacje ze specjalistami, m.in. w formie Telefonu Zaufania 116 111, a także organizują kampanie społeczne uwrażliwiające społeczeństwo na problemy młodzieży"[74]. Wszystkie wymienione organizacje mają swoją rolę w zapobieganiu samobójstw wśród nastolatek. Wszelkie inne podejmowane działania powinny odbywać się przede wszystkim wśród grona rodziny. Również należy zauważyć fakt, iż więcej doczytamy się w literaturze o zapobieganiu samobójstw wśród grupy dzieci i młodzieży, niż wśród grupy dorosłych. Jeśli już

[74] A. Kielan, I. Cieślak, *Suicydologiczny aspekt ciąż nieletnich*, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Wydział Nauki o Zdrowiu, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, Suicydologia t. VIII /2016, s. 73.

mówi się o dorosłych zazwyczaj mówi się o zapobieganiu samobójstw w konkretnych zawodowych funkcjach przez nich pełnionych. Powodem takich poczynań jest zabieg zapobiegania kryzysowi przed jego wystąpieniem, gdyż lepiej zawczasu zadbać o młodą jednostkę, by kiedy dorośnie miała ukształtowany światopogląd kompletnie inaczej. Działając prewencyjnie w tak określony sposób przeciwdziałamy katastrofie zanim się tak naprawdę wydarzy, lecz trzeba również wziąć pod uwagę fakt, iż niektóre sposoby zapobiegania prewencyjnego są nieskuteczne. Dlatego powinniśmy zbierać dane i analizować zjawisko w celu wypracowania państwowych programów i rozwiązań, które będą działały i miały przede wszystkim zastosowanie w rzeczywistości, nie tylko na papierze. W Polsce działa Polskie Towarzystwo Zapobiegania Samobójstwom[75], które organizuje wiele szkoleń oraz działań pomocowych. Swoją inicjatywą biorą czynny udział w wielu badaniach i przy tworzeniu poradników zapobiegania samobójstw dla wielu instytucji. Posiadają ekspertów z wielu dziedzin, którzy tworzą swoje prace naukowe w zakresie zjawiska samobójstw, by pomóc w rozwoju świadomości tego problemu. Stowarzyszenie aktualnie odgrywa w Polsce bardzo ważną rolę, z uwagi na fakt nagłaśniania problemu samobójstw w naszym społeczeństwie, a także w apelu o nielekceważenie jego charakteru. W naszym państwie funkcjonuje również Narodowy Program Zdrowia (NPZ), który sporządza się na okres nie krótszy niż 5 lat. Aktualny program ustalono na lata 2021-2025 oraz jest niejako kontynuacją programu 2016-2020. W ramach NPZ 2016-2020 stworzono w dużej mierze „Poradnik dla Rodziców”[76], „Poradnik dla Pracowników Mediów”[77] oraz „Poradnik dla Nauczycieli”[78]. W imię programu, który powstał z kolei na lata 2021-2025, będącego kontynuacją działa „Program Zapobiegania Zachowaniom Samobójczym”[79], który również zakładał doszkalanie personelu, który

[75] https://ptzs.pl/, dostęp: 14.04.2023 r.

[76] K. Szwajca, M. Kansy, P. Kasprzak, K. Markiewicz, M. Szwajca, *Poradnik dla rodziców*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Mysłowice 2019

[77] A. Baran, A. Gmitrowicz, I. Koszewska, M. Makara-Studzińska, K. Ostaszewski, J. Palma, T. Parnowski, R. Pawelec, K. Rosa, T. Szafrański, Ł. Święcicki, Grupa ds. mediów przy Zespole Roboczym ds. prewencji samobójstw i depresji przy Radzie ds. Zdrowia Publicznego Ministerstwa Zdrowia, *Poradnik dla pracowników mediów*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Warszawa 2018

[78] K. Szwajca, P. Kasprzak, M. Serafin, T. Wojciechowski, *Poradnik dla nauczycieli*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Warszawa 2019

[79] Program Zapobiegania Zachowaniom Samobójczym, Zadanie realizowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2021-2025, finansowane przez Ministra Zdrowia, https://zapobiegajmysamobojstwom.pl/, dostęp: 14.04.2023 r.

będzie miał największą styczność z zjawiskiem samobójstw wśród naszego społeczeństwa. Nałożono również duży nacisk na media oraz ich ścisły monitoring. Sytuacja międzynarodowa wygląda, w niektórych państwach bardzo podobnie, w niektórych zaś nie są podejmowane żadne inicjatywy prewencyjne na dużą skalę. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) w swoich publikacjach, kiedy mówi o prewencji najczęściej używa sformułowań o potrzebie inicjatywy państw w walkę ze zjawiskiem. Wspominają o rozgrywce dziejącej się pomiędzy społeczeństwem, a stygmatyzacją ofiar, które powinny czuć się bezpiecznie, lecz tak jednak nie jest. Jedynym rozwiązaniem jakie widzi WHO jest ścisła współpraca oraz podejmowanie własnych inicjatyw państw najbardziej narażonych na zjawisko samobójstw. „Świat nie jest na dobrej drodze do osiągnięcia celu redukcji samobójstw do 2030 r. […] Rządy i społeczności mogą przyczynić się do zapobiegania samobójstwom poprzez wdrożenie przewodnika LIVE LIFE. […] Część A LIVE LIFE to: analiza sytuacji, współpraca wielosektorowa, podnoszenie świadomości i wsparcia, budowanie potencjału, finansowanie, nadzór, monitorowanie i ocena. […] Część B LIVE LIFE to interwencje: ograniczenie dostępu do środków umożliwiających samobójstwa, współpraca z mediami w celu odpowiedzialnego informowania o samobójstwach, wspieranie społeczno-emocjonalnych umiejętności życiowych młodzieży, wczesne identyfikowanie, ocenianie, zarządzanie i monitoring każdego, kto jest dotkniętych zachowaniami samobójczymi”[80]. Wszelkie wspomniane działania powinny być uwzględniane, w każdych tworzonych strategiach prewencyjnych dotyczących zjawiska samobójstw. Powinno się także odpowiadać na wiele pytań związanych ze schematem planu, które pomogą w rozwoju strategii państwowych. Na arenie międzynarodowej również istnieją organizacje pomocowe, które także zajmują się analityką zjawiska samobójstw International Academy of Suicide Research (IASR)[81], którzy starają się promować najwyższą jakość badań w zakresie suicydologii oraz wspierają proces komunikacji i współpracy pomiędzy zaangażowanymi naukowcami. Akademia organizuje coroczne spotkania naukowe, biznesowe i konferencje na temat zjawiska samobójstw, a także przeprowadzają rekrutacje nowych zdolnych badaczy, którzy byliby w stanie rzucić nowe światło na temat samobójstw. Jedną z częściej wspominanych

[80] LIVE LIFE: An Implementation Guide for Suicide Prevention in Countries, Geneva: World Health Organisation, 2021, Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO, s. EXECUTIVE SUMMARY X-XI.

[81] International Academy of Suicide Research, https://suicide-research.org/, dostęp: 14.04.2023 r.

organizacji jest również The International Association for Suicide Prevention (IASP)[82], którzy zajmują silną pozycję jako organizacja non – profit w prewencji samobójstw na świecie. Zajmują się zapobieganiem samobójstwom i zachowaniom samobójczym oraz łagodzeniem ich skutków. Promują działania opartych na dowodach ich skuteczności w zmniejszaniu tego zjawiska. Posiadają również silną współpracę partnerską na całym świecie. Powszechność technologii oraz popularność Internetu przyniosła społeczeństwu wiele nowych rozwiązań, które sprzyjają rozwojowi prewencji zjawiska samobójstw. Wiele państw wzięło czynny udział oraz wyraziło pozytywny odzew podczas tworzenia aplikacji służących prewencji samobójstw w społeczeństwie. Aplikacje te wpłynęły i wpływają bardzo pozytywnie na bezpieczeństwo jednostek, a poprzez rozszerzony zasięg ich działania przeciwdziałają skutecznie samobójstwom. „Stay Alive" („Pozostań żywy") […] została stworzona przez Grassroots Suicide Prevention – brytyjską organizację charytatywną działającą na rzecz zapobiegania samobójstwom. […] Po uruchomieniu na ekranie ukazuje się przejrzyste menu, w którym na pierwszym miejscu znajduje się zakładka „Find Help Now". Zakładka ta wyświetla dostępne w Wielkiej Brytanii numery telefonów zaufania oraz ratunkowych, strony internetowe, gdzie można uzyskać różne formy pomocy, a także umożliwia szybkie połączenie się z ratownictwem medycznym. Druga zakładka ma tytuł „Stay Alive". Znajdują się tam narzędzia powszechnie uznane w suicydologii, które mają pomóc osobie w kryzysie samobójczym, np. „My Safe Plan" („Mój plan na bezpieczeństwo") umożliwiający stworzenie własnego planu na bezpieczeństwo. Kolejne narzędzie „Reasons for Living" („Powody dla życia") pozwala wybrać i zaznaczyć powody, dla których warto żyć. Zakładka „My LifeBox" („Moje pudełko życia") pozwala umieścić ważne dla osoby korzystającej zdjęcia, które mogą pomóc w krytycznych chwilach. Pozostałe zakładki zawierają wiele wskazówek dotyczących radzenia sobie z emocjami, lękiem i bólem. Jest także zakładka prezentująca ćwiczenia oddechowe. „Worried About Someone" („Martwisz się o kogoś") zawiera rady dotyczące tego, jak można pomóc znajomemu, który zmaga się z kryzysem, problemami i może być zagrożony zachowaniami samobójczymi. „Myths About Suicide" („Mity dotyczące samobójstwa") to zakładka, w której można się skonfrontować z popularnymi mitami dotyczącymi samobójstwa i otrzymać wyjaśnienia

[82] The International Association for Suicide Prevention, https://www.iasp.info/, dostęp: 14.04.2023 r.

oparte na najnowszej wiedzy”[83]. Aplikacja ta służyć ma w dużej mierze prewencji samobójstw, których plany zostały już wprowadzone w życie, lub myśli samobójcze są już tak silne, że potrzebna jest natychmiastowa pomoc. Rozwiązania uwzględnione pozwalają na rozbudowany wachlarz podejmowanych działań w zakresie prewencji samobójstw. Ciekawym rozwiązaniem jest skupienie się na emocjonalnej stronie ofiary oraz pewnego wdrożenia jej w proces interaktywności, przy czym ona sama nie zdaje sobie sprawy, że jej umysł jest odciągany od myślenia o celu. Uwzględnianie powodów do życia, czy ważnych osób w plan pomocy jest pewną w rodzaju manipulacją uczuciami, która w chwili próby udzielenia wsparcia wypada bardzo efektywnie. Niektóre ofiary wykazują realną potrzebę posiadania namacalnego oraz zauważalnego gołym okiem dowodu do odstąpienia od planowanego czynu. Niektórzy również w obawie o reakcję swoich bliskich rezygnują, gdyż nie chcą zasmucać ich w momencie ewentualności udanego czynu. „Prevail – Rise Against Suicide” („Przetrwaj – Powstanie przeciw samobójstwu”) Ta aplikacja została opracowana przez Lydię Anonsen, amerykankę zamieszkałą w stanie Minnesota. Jest to bardzo proste narzędzie pomagające uchronić siebie lub kogoś przed samobójstwem. Po otwarciu ukazuje się odbiorcy przejrzyste menu składające się z dwóch linków: „Yourself” („Chroń sam siebie”) – daje możliwość każdemu zwrócenia się o pomoc w formie pisemnej lub poprzez kontakt telefoniczny. „A friend” („Chroń przyjaciela”) – w tej zakładce znajdziemy informacje o tym, jak rozpoznać kogoś zagrożonego samobójstwem, a także co do niego mówić i jak prowadzić z nim rozmowę”[84]. Aplikacja w założeniu miała na celu przeciwdziałać przede wszystkim samobójstwom wśród młodszych jednostek amerykańskiego społeczeństwa. Ciekawym wydaję się również przejrzysty prosty w obsłudze przekaz informacji dostępnych opcji. Dostępność dwóch kierunków prowadzenia działań prewencyjnych działa korzystnie, gdyż każda z wymienionych sytuacji pomocowych będzie wyglądać inaczej. Zupełnie różnie będzie prezentować się okoliczność pomocy ofierze bezpośrednio, a inaczej pośrednio. Kompleksowa pomoc ofierze będzie możliwa jednak jedynie w momencie całkowitej kooperacji obu stron. „Operation Reach Out” („Operacja – Podaj pomocną dłoń”) Amerykańska aplikacja dla osób z grupy ryzyka zachowań samobójczych sfinansowana przez Millitary Community Awerness. Skierowana jest do amerykańskich żołnierzy

[83] R. Szmajda, A. Gmitrowicz, Nowoczesne technologie i internet w prewencji samobójstw. Aplikacje mobilne, Klinika Psychiatrii Młodzieżowej I Katedry Psychiatrii UM w Łodzi, Suicydologia t. VIII /2016, s. 35

[84] Ibidem., s. 36

i weteranów oraz ich rodzin. Zawiera filmy z poradami, listę numerów telefonicznych i stron internetowych, a także okno z propozycjami aktywności, które pozwalają oderwać się od ponurych myśli. Wśród propozycji możemy znaleźć adresy klubów sportowych albo porady dotyczące znalezienia nowego przepisu kulinarnego"[85]. Aplikacja ta nacelowana jest na działania prewencyjne wśród amerykańskich żołnierzy, którzy nie dają sobie rady ze stresem oraz posiadają myśli samobójcze. Zamiast poczuć się pozostawieni sami sobie mogą korzystając z elektronicznego rozwiązania zmienić światopogląd oraz zająć swoje myśli czymś kompletnie innym. Najważniejszym również w sytuacjach pojawiania się takich właśnie myśli, gdy nie mamy możliwości rozmowy z kimś zaufanym, jest zająć swój umysł rzeczami błahymi. Spowoduje to chwilową, doraźną pomoc oderwania się od rzeczywistości. Ciekawym jest sam pomysł pomocy specyficznie tej grupie ludności w taki właśnie sposób, gdy wiadomo jest nam w jakim stresie muszą żyć żołnierze, weterani oraz ich rodziny. Aplikacja jest nakierowana również na rodziny takich jednostek, co jest bardzo mądrym posunięciem, gdyż i oni zmagają się z silnym stresem w obawie o swoich najbliższych, a także to oni monitorują ich zachowanie po powrocie do domu. „The Hope Line" („Linia nadziei") Część fundacji Dawson'a McAllister'a zajmująca się pomocą ludziom zmagającym się z trudnymi momentami życiowymi. Aplikacja zawiera przydatne linki, numery telefonów, a także pozwala na chat lub rozmowę telefoniczną z przeszkolonym członkiem fundacji, który zapewni poradę, pocieszenie oraz wsparcie. Jak można przeczytać na stronie internetowej fundacji, ich działania mają międzynarodowy zasięg"[86]. Tak samo jak wspomniane wcześniej aplikacje posiada ona przydatne narzędzia pierwszej pomocy dla jednostek znajdujących się w sytuacji kryzysowej. Zwykły kontakt z inną osobą czasem może sprawić, iż odstąpimy od planowanego czynu, czy myśli samobójczych. Oczywiście zazwyczaj jednostka posiada skłonności depresyjne, z którymi należy walczyć, ale nie na tym polega rola aplikacji. Osoby z epizodami depresyjnymi, czy kryzysami egzystencji powinny udać się po pomoc do specjalisty lub też porozmawiać z zaufaną empatyczną osobą, która ma na nas dobry wpływ. Nie zawsze konieczna jest interwencja specjalisty, a zwykła życzliwość ludzka jaką każdy z nas niewątpliwie w sobie posiada. „The Life-Line Canada" („Linia życia") kanadyjska aplikacja stworzona przez Liane Weber. Zdecydowanie jedna z najobszerniejszych i najbardziej atrakcyjnych

[85] Ibidem.
[86] Ibidem., s. 37.

graficznie […]. Aplikacja współpracuje z założeniami The Canadian Association for Suicide Prevention (CASP). Zawiera ona zarówno materiały edukacyjne, jak i linki oraz numery telefoniczne (w tym ratunkowe). Bardzo ciekawą funkcją jest mapa z aktywnie działającymi centrami, gdzie można szukać pomocy. Z inicjatywy CASP w Kanadzie powstaje i działa Narodowy Program Zapobiegania Samobójstwom"[87]. Aplikacja ta jest bardzo przejrzysta dla każdego bez względu na wiek. Również jak inne posiada numery i linki pomocowe, a także w tym samym momencie stara się edukować społeczeństwo. Ciekawym jest uwzględnienie lokalizacji centrów pomocy, które aktywnie pomagają szukającym specjalistycznej pomocy. Jest to aplikacja zorientowana na cel pomocy prewencyjnej w chwilach kryzysowych, przy czym jej funkcje zostały właściwie dostosowane. W procesie tworzenia takich właśnie aplikacji należy się również zastanowić w jaką grupę społeczeństwa najbardziej będzie ona celować.

Reasumując wszystkie aspekty prewencji samobójstw dochodzimy do konkluzji, iż skuteczna strategia zapobiegania zamachom samobójczym powinna skutecznie zwiększać świadomość na temat skali problemu oraz dostępności wszelkich opcji dla społeczeństwa. Powinna również zmniejszać swoimi działaniami częstość samobójstw i prób samobójczych, a także czynników, które je powodują. Należnym również w skutecznej strategii prewencyjnej będzie uwzględnić walkę z stygmatyzacją ofiar, a także wzmocnić reakcję systemu opieki zdrowotnej i społecznej. Jak już wcześniej wspominano jednym z lepszych środków prewencji jest również analityka, która pozwala na badania i ocenę skuteczności interwencji programów. Oczywistym również będzie określenie ram czasowych, celów na krótki i długi okres czasu, a także zasoby finansowe i ludzkie potrzebne do zwalczania. Wszelkie te elementy będą służyły usprawnianiu systemu oraz prowadziły do polepszenia skali bezpieczeństwa ludności naszego państwa, a także innych państw na świecie.

Samobójstwa występujące wśród dzieci i młodzieży mogą budzić pewne kontrowersje, z uwagi na fakt ich niewykształconej w pełni osobowości oraz przeżyć, które będą stanowiły doświadczenie. Temat ten jednak stanowi bardzo ważny aspekt badań, gdyż należy się zastanowić, co może stanowić tak wielki bodziec, dla osobnika, który znajduje się dopiero w fazie wzrastania. Jednocześnie należy wspomnieć jak poważny jest ten problem dla bezpieczeństwa społeczeństwa oraz jego przetrwalności, z uwagi na fakt, iż dziecko,

[87] Ibidem.

które w tym okresie myśli o popełnieniu samobójstwa może zachować owe zachowania nawet w fazie dorosłości.

Każdy jeden problem jaki przeżywają dzieci oraz młodzież pomimo odczuwalnej przez dorosłą populację małej ważności jest warty zainteresowania. Czasem zdarza się, iż przez długi czas lekceważone problemy dziecka, które nie są w jego odczuciu „błahe" stają się wyznacznikiem jego późniejszego zachowania. Często zdarza się również w zglobalizowanym świecie, że dziecko przez pracujących rodziców, lub też niepełną rodzinę największy kontakt emocjonalny posiada w szkole. Nauczyciel może być pierwszym ogniwem, które zauważyć może otaczające je problemy. Należy jednak podchodzić do tego sceptycznie, gdyż nie każdy nauczyciel jest równie empatyczny, co wykształcony w kierunku psychologii. „Często problemy ucznia, mogące prowadzić do samobójstwa, nie uwidaczniają się. Bywa, że aby je rozpoznać, konieczne są szczególne predyspozycje nauczyciela: empatia, szczególny dar obserwacji, wiedza psychologiczna. Nauczyciel nie zawsze ma podstawy przede wszystkim z wiedzy psychologicznej, by pomóc uczniowi rozwiązać jego konkretny problem. Jednocześnie bywa, że nie ma możliwości otoczenia kompleksową opieką psychologiczną w szkole, gdyż palącym problemem współczesnych placówek edukacyjnych jest zbyt mało psychologów szkolnych"[88]. Wszystkie te czynniki mogą wpływać na brak możliwości diagnozowania zachowań suicydalnych wśród dzieci i młodzieży przez nauczycieli. Zdarzać się również może sytuacja, w której nauczyciel zlekceważy wszelkie objawy, jakie przejawia dziecko z uwagi na fakt jego wieku. Dzieci i młodzież z reguły postrzegani są jako albo bezkonfliktowi, albo muszący uczyć się na doświadczeniach. Jedni rzeczywiście przejdą poprzez doświadczenia bez szwanku, inni jednak zamkną się w sobie oraz ciągle będą wspominać swoje złe wspomnienia. Należnym jest oczywiście niedopuszczanie do takich sytuacji, gdyż takie dziecko pomimo wejścia w dorosłość nie będzie w stanie funkcjonować prawidłowo. „To rodzice są najlepszym źródłem siły i umocnienia niezależności, to oni przekazują modele zachowania adaptacyjnego. Jednocześnie nauczyciele mają regularny, długotrwały kontakt z dziećmi niemal codziennie, co daje im możliwość obserwacji, interakcji z dzieckiem oraz wpływania na jego zachowania. Jeżeli istnieje pozytywna reakcja na polu dziecko – nauczyciel, to może on być bardzo efektywnym źródłem

[88] B. Hołyst, *Zapobieganie Samobójstwom – motywacja zachowań samobójczych.* Rozdział 11: *Nauczyciel wsparciem dla ucznia w stanie ryzyka suicydalnego (następstwa długotrwałego stresu)* M.K. Grzegorzewska, Difin, PTS, Warszawa 2021, s. 204.

wsparcia”[89]. Czasem jednak nie jest możliwe wypracowanie schematu zaufania pomiędzy nauczycielem, a uczniem, gdyż nie istnieje ogniwo wzajemnego zrozumienia. Wspomniane ogniwo jest najważniejsze w procesie tworzenia się więzi, która pozwoli na późniejszy proces wypracowywania zaufania. Wszelkie procesy, które mają na celu polepszenie stosunków nauczyciel – dziecko będą wymagały dużego wkładu pracy z obu tych stron. „W procesie interwencji zaleca się nauczycielom, by byli delikatni i uważani w stosunku do potrzeb dziecka oraz świadomi swoich oczekiwań i wymagań wobec dzieci. Zbyt wysoki poziom stresu może spowodować u dziecka krótko lub długoterminowe konsekwencje”[90]. Sytuacje stresowe mogą nie tylko nieść za sobą konsekwencje natury psychicznej, ale i fizycznej. Dziecko, które doświadcza długotrwałego stresu nie posiada dostatecznych warunków do prawidłowego rozwoju. W przyszłości może stać się bardzo zamknięte w sobie oraz stroniące od społeczeństwa. Długofalowo mogą wykształcić się depresja oraz inne choroby o podłożu stresowym, co sprawi, iż już jako osoba dorosła jednostka stanie się mniej przydatna społeczeństwu. Nasze społeczeństwo same w sobie jest bardzo niebezpieczne pomimo wielu starań podejmowanych przez rządy w celu zapewnienia bezpieczeństwa jednostek, przez co tworzony jest dodatkowo filar stanowiący przeszkodę w funkcjonowaniu. „Ryzyko samobójstwa wśród młodzieży i młodych dorosłych napawa szczególnym niepokojem, ponieważ odsetek samobójstw w tej grupie zwiększa się wraz z ogólną częstością występowania przemocy w społeczeństwie. Nastolatki mogą podejmować zamachy samobójcze bez uświadomienia sobie jak łatwo doprowadzić taki zamach do skutku. Młodzież unika też rozmów o swoich myślach i uczuciach, zwłaszcza ze swoimi rodzicami. W takich przypadkach zaniepokojeni rodzice mogą podzielić się lub odkryć swoje niepokoje najbliższemu przyjacielowi nastolatka”[91]. Należy również się zastanowić nad charakterem zjawiska samobójstw wśród dzieci i młodzieży, który może spowodowany być specyfiką okresu dojrzewania. Dorastanie wiąże się z poszukiwaniem tożsamości, buntem nastoletnim, ignorancją, okresem separacji od rodziny, pierwszymi zaburzeniami lękowymi, fobiami, uzależnieniami. Zdarzają się również sytuacje, w których dochodzi do zachowań autoagresyjnych, które mogą zajść za daleko, w czego efekcie doprowadzić do samobójstwa. Przed popełnieniem czynu następuje etap odczuwania myśli samobójczych,

[89] Ibidem., s. 209.
[90] Ibidem.
[91] A. Grzywa, A. Kucmin, T. Kucmin, *Samobójstwa – epidemiologia, czynniki, motywy i zapobieganie*. Część I, Uniwersytet Medyczny w Lublinie, 2009, s. 435

które na początku są dość niewinne. Dopiero z czasem stają się na tyle natężone w sile, że dzieci nie są w stanie poradzić sobie z tak silnie odczuwanym bólem. Następstwami owych myśli będą zachowania autoagresyjne oraz destrukcyjne, które mogą skończyć się samobójstwem. „Jeszcze na początku XXI wieku uważano, że małe dzieci nie mogą mieć myśli samobójczych, ani że nie są w stanie spróbować popełnić samobójstwa, ponieważ ich zdolności poznawcze nie pozwalają na zrozumienie pojęcia śmierci, dopóki nie osiągną one 10. roku życia. Procesy myślowe dzieci przed okresem dojrzewania pozbawione jeszcze w pełni wykształconego myślenia abstrakcyjnego są głównie konkretne i operacyjne, co prowadzi do sztywnych strategii poznawczych i ograniczeń w rozwiązywaniu problemów. Rozumienie związku przyczynowo skutkowego oraz myślenie abstrakcyjne (świadomość konsekwencji jakie własne czyny mają na innych) nie jest jeszcze w pełni wykształcona u małych dzieci. Najnowsze badania pokazują, iż zjawisko myśli i prób samobójczych jest obecne także wśród nich. Głównym aspektem zachowań samobójczych u dzieci jest zamiar, a nie adekwatne zrozumienie konsekwencji czynów”[92]. Owe konsekwencje czasem bywają bardzo trudne do zaakceptowania przez rodzinę oraz przez dziecko, które znajduje się w takiej sytuacji. Niekiedy bywa, że rodzice nie mogąc zrozumieć zachowań swoich pociech jeszcze bardziej pogarszają ich stan psychiczny. Wszelkie dziejące się w głowie dziecka emocje są ważne oraz nie powinny być lekceważone w szczególności przez tak bliskie im osoby. Bagatelizowanie znaków, które zaczynają być bardziej wyraźne z czasem intensyfikacji jest bardzo niebezpieczne dla jednostki. Wiązać się to może z sytuacją życiową obserwatorów oraz zmaganiem się ich ze swoimi własnymi problemami, które stanowią dla nich nadrzędny priorytet. Jednak należnym byłoby wykazać cień uwagi dla drugiej osoby, której życie może stać się zagrożone. Próba samobójcza dzieci i młodzieży zawsze budzić będzie wiele sprzecznych emocji i reakcji wśród społeczeństwa ze względu na ich wiek oraz poważność czynu. Czasem oczywiście zdarzyć może się, że dzieci będą nader dorosłe jak na przedstawiany przez nie wiek, lecz tak czy inaczej jednostka jest dzieckiem, które nie do końca zdaje sobie sprawę z konsekwencji. „W większości przypadków próbie samobójczej towarzyszą inne objawy nieprzystosowania, takie jak ucieczki z domu, niepowodzenia w nauce, kradzieże, wagarowanie, uczestnictwo w subkulturach i odurzanie się środkami chemicznymi. Świadczyć to może o tym, że próby samobójcze u

[92] M.S. Wrona, *Samobójstwo dziecka jako fakt prawny i społeczny*, Uniwersytet Warszawski Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa, 2022, s. 36.

młodzieży nie są jakimś wyizolowanym zachowaniem, lecz mogą stanowić składnik szerokiego zespołu zaburzeń”[93]. Czasem zdarza się, iż młodzież odczuwa właśnie takie emocje poprzez brak zainteresowania ze strony rodziców oraz poczucie osamotnienia. Następnie zaczynają budzić w sobie bardzo krytyczną samoocenę oraz usprawiedliwiać tym brak bycia kochanym. Zdarza się, że niektórzy rodzice są zbyt wymagający lub też posiadający brak wymagań i zainteresowania. Mówi się również dlatego w wielu przypadkach, iż młodzież popełnia samobójstwa przede wszystkim z pobudek egzystencjalnych. Bardziej zauważalne staje się zwątpienie we wszelkie wartości i emocje jakie posiada i odczuwa jednostka. Niektórzy wręcz przeciwnie odczuwają zazdrość w stosunku co do innych ludzi wyobrażając sobie ich na pozór idealne życie. „Światowa Organizacja Zdrowia (2007) wśród najczęściej występujących przyczyn samobójstw wśród dzieci i młodzieży wymienia: problemy rodzinne, rozstanie z przyjaciółmi lub sympatią, śmierć kogoś bliskiego, zerwanie związku miłosnego, konflikty z prawem, nacisk ze strony rówieśniczej, tyranizowanie, rozczarowanie wynikami w nauce, wysoki poziom wymagań w szkole, złą sytuację finansową rodziny, niechcianą ciążę, poważną chorobę somatyczną lub zakażenie chorobą przenoszoną drogą płciową”[94]. Wymienione czynniki zmniejszają odporność na stres dziecka, które znalazło się w sytuacji, gdzie nie powinno przejmować się problemami dorosłych. Czasem zdarza się, że dorośli przenoszą swoje problemy na swoje pociechy, które niczemu nieświadome czują się w pełni winne. Prowadzi to do depresji, chorób i nadużywania środków psychoaktywnych przez młodzież. Niekiedy występuje również brak motywacji i chęci do życia, wycofywanie się w chwili występowania problemów oraz bezradność, które mogą prowadzić do późniejszych prób samobójczych.

Przyczyn zachowań suicydalnych wśród dzieci i młodzieży jest wiele, lecz należnym byłoby skupienie całej swojej uwagi na ich przeciwdziałaniu. Pierwszym krokiem byłoby zauważenie podłoża problemu oraz szybka reakcja. Kształtowanie zdrowego środowiska dla wzrostu dziecka jest kluczowym z uwagi na fakt, iż w przyszłości będzie ono członkiem społeczeństwa. Jako ludność do niego przynależąca powinniśmy wspierać w szczególności młodszych osobników w trudnościach dnia codziennego. Nawet najmniejsze

93 B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa, 2002, s. 542.

94 A. Kielan, D. Olejniczak, *Czynniki ryzyka oraz konsekwencje zachowań samobójczych z uwzględnieniem problematyki samobójstw dzieci i młodzieży*, Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka Vol. 17 Nr 3, 2018, s. 13.

działania mogą doprowadzić do braku istnienia myśli samobójczych, nie tylko wśród dzieci i młodzieży, ale i całego ogółu.

Osoby starsze, często również schorowane odznaczać mogą się samotnością jaką odczuwają z uwagi na brak występujących wokół nich więzi. Czasem pozostają oni sami w obliczu chorób, starości, problemów z codziennymi sprawami oraz wieloma innymi aspektami. Czasami również popadają w ciężką depresję, gdyż nie są w stanie sobie z tym samemu poradzić. Niekiedy nie posiadają oni dzieci, lub ich dzieci odeszły przed nimi, lub też dzieci nie interesują się swoimi rodzicami. Te wszystkie czynniki mogą prowadzić do pojawienia się myśli samobójczych.

Wszelkie czynniki ryzyka samobójstw wśród osób starszych mają powiązanie z procesem starzenia człowieka oraz idącymi z tym procesem konsekwencjami. Pomimo wielu prób i starań zatrzymywania procesu starzenia się wśród otaczających nas nowych możliwości medycyny, nie jesteśmy w stanie przestać się starzeć. „Ryzyko samobójstw wśród ludzi starszych wiąże się z ich ogólnym złym stanem zdrowia, stanami depresyjnymi związanymi z zaburzeniem psychicznym albo z czynnikami społecznymi (brakiem zainteresowania ze strony dorosłych dzieci, zakończeniem pracy zawodowej, utratą kontaktów przyjacielskich)”[95]. Procesy te również wiążą się z nagłą zmianą stylu życia, który następuje w momencie najważniejszych zmian stawianych przed człowiekiem. Starając się odpowiedzieć na pytanie związane z motoryką starszego człowieka również musimy zostać zawiedzonym ze względu na fakt, iż ich sprawność ruchowa w większości przypadków z wiekiem oraz każdym kolejnym rokiem nieuchronnie maleje. Również w chwili, kiedy globalizacja zaczęła postępować bardzo szybko, a ludność zaczęła migrować, w dużej mierze starsi ludzie zostali pozostawieni sami sobie przez swoje dzieci szukające rozwoju osobistego. Wszelkie procesy społeczne jakie dzieją się współcześnie oraz szybki tryb życia sprawił, iż osoby starsze mają trudniejszą drogę do przystosowania się. Ludność ta jest przyzwyczajona do dawnych schematów, według których działała całe swoje życie, a które z dnia na dzień zmieniają się we współczesnym świecie. „Często stary człowiek nie może w sposób prawidłowy i realistyczny współżyć ze swym otoczeniem, jego postępowanie, myślenie, działanie jest często dziwaczne i zdezorganizowane, a stosunki z innymi ludźmi znacznie utrudnione. Uwarunkowane jest to zmianami fizjologicznymi w mózgu. Starość jako taka nie jest jednak chorobą, a tylko

[95] A. Grzywa , A. Kucmin , T. Kucmin, *Samobójstwa – epidemiologia, czynniki, motywy i zapobieganie*. Część I, Uniwersytet Medyczny w Lublinie, 2009, s. 435

ostatnim etapem życia człowieka. Do prawidłowych cech psychiki starczej zaliczamy: zacieśnienie zainteresowań stopniowo do spraw czysto osobistych (egotyzm starczy), skostnienie poglądów, niezdolność do ich przemiany w miarę zdobywania nowych doświadczeń, brak ruchliwości umysłowej i bystrości, oziębłość uczuciową wobec bodźców, łatwe rozrzewnianie się połączone z płaczliwością, mądrość starczą wyrażająca się poczuciem nieomylności własnego sądu, pewne osłabienie czynności pamięciowych i intelektualnych, które nie dochodzą jednak do rozmiarów otępienia"[96]. Wszelkie procesy związane z procesem starzenia są bardzo złożone oraz indywidualne dla każdej jednostki. Czasem zdarza się, iż niektórzy posiadają bardzo silny charakter oraz godzą się ze swoim losem jaki ich spotyka z każdym następnym rokiem. Jednak należy pamiętać, że procesy starzenia przynoszą ze sobą również w dużej mierze różnorakie choroby i dolegliwości bólowe, które będą utrudniały codzienne życie jednostki. Również jej życie społeczne nie wygląda tak jak wcześniej oraz czasem nie może korzystać z pełni praw obywatelskich. Wszystkie te procesy będą wpływały na poczucie jej braku przynależności oraz potrzeby w społeczeństwie, co może skutkować stanami depresyjnymi, które mogą doprowadzić do samobójstw. Zapobieganie samobójstwom jako proces jest bardzo trudnym oraz pełnym przeszkód ciągłym cyklem. „Bardzo istotnym elementem zapobiegania samobójstwom, szczególnie osób starszych, jest właściwa komunikacja międzyludzka (sąsiedzka), pomoc w pokonywaniu problemów dnia codziennego (w tym samotności) oraz zmiana postrzegania funkcjonowania słabości w życiu osób starszych"[97]. Patrząc na inne problemy dla bezpieczeństwa mieszkańców naszego państwa zapobieganie samobójstwom może wydawać się niemal zabawne biorąc pod uwagę sposoby zwalczania innych negatywnych zjawisk, lecz będąc w ciągłym biegu oraz wyścigu po karierę zapominamy o człowieczeństwie. Najważniejsze, również w obszarze bezpieczeństwa jest wypracowywanie schematów, które będą współgrały z jednostką. Wartości przedstawiane powinny korespondować z danym etapem, w którym znajduje się jednostka. Ważnym w tej sytuacji również będzie stawianie na już znane rozwiązania problemów – takich jak rozmowa, w trakcie której poszukuje się rozwiązań. Grupa ludzi w wieku poprodukcyjnym w szczególności potrzebuje nie tyle dużo pomocy, co samego zainteresowania. Większość z nich jest przyzwyczajona do ciężkiej pracy, a pomoc przyjmuje niechętnie, dlatego ważne dla nich będzie poświęcenie im

[96] B. Hołyst, *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa, 2002, s. 584

[97] Ł. Świerczewski, *Zachowania suicydalne wśród osób starszych*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Wydział Nauk Społecznych, VOL. XXXV, 4, 2022, s. 97.

odpowiedniej ilości uwagi. „Proces starzenia się oraz sama starość dla wielu ludzi są bardzo trudnymi etapami życia, do których większość z nich nie jest przygotowana. Częste występowanie bardzo różnych sytuacji kryzysowych w życiu osób starszych, które są powszechnie bagatelizowane przez otoczenie oraz brak odpowiedniego i skutecznego wsparcia mogą wpływać na zwiększanie się poziomu występowania depresji u seniorów, co może w ostateczności prowadzić do wzrostu zachowań suicydalnych w tej grupie. Jak wskazują policyjne statystyki w Polsce, poziom samobójstw wśród seniorów od lat utrzymuje się na zbliżonym, niepokojąco wysokim poziomie oraz stanowi niezwykle złożony i poważny problem psychologiczny i społeczny”[98]. Zjawisko te staje się bardzo niepokojące z uwagi na wiele różnorakich czynników. Wszelkie chorobowe dolegliwości stają się mało znaczące w momencie wyboru śmierci przez osobę, która praktycznie przeżyła całe swoje życie bez żadnego szwanku. Możemy sobie tylko wyobrażać co kierowało taką osobą oraz czy nie mogliśmy jej pomóc w jakikolwiek sposób. Należy również zastanowić się nad różnicami płci, które również wpływają na zjawisko samobójstw w naszym społeczeństwie. Pomimo istnienia idei równości płci, różnice rozgrywające się podczas trwania zjawiska samobójstw w naszym społeczeństwie są bardzo uwidocznione. „Kobiety częściej dokonują targnięć na własne życie, mężczyźni zaś dokonują udanych zamachów samobójczych. Wśród sposobów wymienia się: powieszenie, celowy upadek z wysokości, uszkodzenie narządów układu krwionośnego, rzucenie się pod nadjeżdżający pojazd, zażycie leków nasennych, zażycie trucizny, utonięcie, otrucie gazem, samouszkodzenia itp. Kobiety wybierają „estetyczne” rodzaje śmierci (np. przedawkowanie leków, otrucie gazem), mężczyźni natomiast postępują bardziej gwałtownie (np. powieszenie, postrzał, skok z wysokości)”[99]. Wszelkie te poczynania mogą nasuwać nam wniosek o rozgraniczaniu różnic pomiędzy mężczyzną, a kobietą. Tak zwana płeć piękna pożąda być zapamiętana jako piękna, z kolei mężczyźni chcą po prostu mieć cały czyn szybko za sobą. Może to wynikać z wielu czynników, lecz najważniejszym jest różnica w traktowaniu oraz obrazowaniu przez społeczeństwo każdej z płci. Większość społeczeństwa wyobraża sobie kobietę jako nieskazitelną, przez co również tak chce umrzeć, by wyglądać bez skazy. Mężczyźni zaś prawie nigdy nie przejmują się tym jak będą wyglądali po śmierci, ale tym jaki będzie jej najszybszy sposób. Nie możemy dlatego w tym momencie mówić raczej o strachu

[98] Ibidem., s. 100.

[99] M. Makara-Studzińska, A. Madej, Samobójstwa wśród kobiet w starszym wieku, Zakład Psychologii Stosowanej, UM w Lublinie, Suicydologia t. VIII /2016, s. 47.

mężczyzny przed procesem starzenia. „Starość kobiety różni się od starości mężczyzny. Świadomość upływu czasu jest dla kobiet trudniejsza do zaakceptowania. Dojrzali mężczyźni częściej wzbudzają zainteresowanie ze strony młodszych kobiet. Co więcej, u mężczyzn siwe włosy stanowią oznakę dostojności, a w przypadku kobiet kojarzą się jedynie ze starością. Dzieje się tak ze względu na istniejące w społeczeństwie przekonanie, że kobieta powinna wyglądać młodziej niż mężczyzna – a więc musi być ładna, mieć zgrabną sylwetkę i skórę na twarzy pozbawioną zmarszczek”[100]. Wszelkie normy i kanony piękna w takich sytuacjach są bardzo szkodliwe. Mając XXI wiek musimy przejmować się coraz to zmieniającą się „modą” na sylwetkę ciała oraz standardy pięknej twarzy. Ludzie powoli zapominają o naturalności naśladując influencerów z Internetu. Zagłębianie się w odmęty tego świata jest skrajnie chore, co nie spotyka tylko i wyłącznie starszych osób, lecz również niestety i młodsze pokolenie, które ślepo wierzy w zakłamaną prawdę Internetu.

Starając się odpowiedzieć na pytanie o możliwość zmniejszenia ilości samobójstw wśród osób starszych w naszym społeczeństwie nie jesteśmy w stanie udzielić jednoznacznej odpowiedzi. Zglobalizowany świat bardzo szybko porzucił w wielu społeczeństwach ideę „mądrości starego człowieka”, przez co młodzież w dużej mierze odsunęła się od osób najbliższych. Dopóki społeczeństwo nie zrozumie siebie nawzajem, nie dojdziemy do konsensusu konfliktu. W najgorszym przypadku konflikt ten doprowadzić może do przejawianych przez jednostki zachowań suicydalnych, które należy monitorować. Zwalczanie zjawiska również niesie z sobą pewne obowiązki oraz wymagania, w celu zrozumienia wszelkich ukrytych motywów. Niezmiennym jednak będzie fakt, iż człowiek u kresu swojego życia będzie przejawiał zachowania skrajnie depresyjne w obawie przed śmiercią.

Samobójstwa i zachowania suicydalne w świetle badań ankietowych

Badanie zostało przeprowadzone przy zastosowaniu anonimowego kwestionariusza ankiety zawierający 23 pytania główne oraz 5 pytań metryczkowych. Dobór próby był losowy prosty, dzięki czemu dobór jednostek był nieograniczony, co spowodowało, iż badanie stało się bardziej wiarygodne, gdyż

[100] Ibidem., s. 48.

osoba przeprowadzająca badanie nie znała respondentów. Badaniem objęto 104 losowo wybranych osób różnych grup wiekowych pochodzących z terenu całej Polski. Kwestionariusz został udostępniony za pomocą Internetu na portalu społecznościowym Facebook, na grupach ankiet naukowych, gdzie respondenci sami decydowali o wzięciu udziału w przeprowadzanym badaniu. Czas trwania badania klasował się od 11 marca 2023 roku do 20 kwietnia 2023 roku. Kwestionariusz ankiety był uzupełniany przez osoby badane online, a wszystkie odpowiedzi zostały przesłane do osoby przeprowadzającej badanie. Pierwszym podstawowym krokiem, który należy podjąć do analizy danych uzyskanych w badaniu będzie przedstawienie badanej populacji.

Tabela 1. Badani według płci

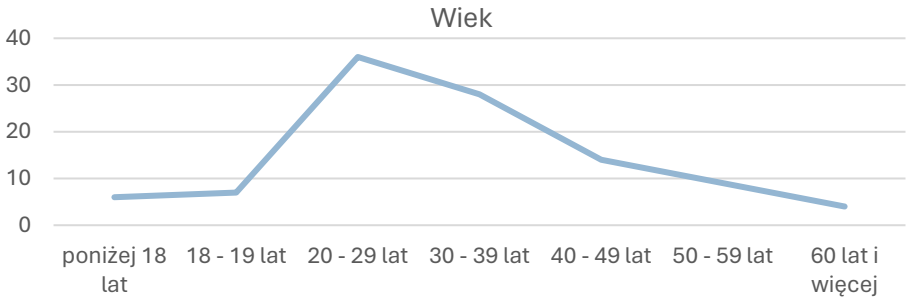
Płeć	Liczba	%
Kobieta	61	58,7
Mężczyzna	43	41,3
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Większość osób badanych to kobiety, które stanowią 58,7% wszystkich badanych, przez co uwidoczniona jest pewna dysproporcja.

Odnosząc się do wieku osób badanych można zaobserwować większą chęć do udziału w przeprowadzonym badaniu osób pomiędzy 20-29 rokiem życia oraz 30-39 rokiem życia.

Wykres 1. Badani według wieku

Źródło: Opracowanie własne

Zauważalna jest różnica wieku osób badanych, którą możemy spostrzec dzięki przedstawionym danym. Osoby w wieku 20-29 chętniej odpowiadają na zadane im pytania oraz udzielają się w tym temacie. Również osoby w wieku 30-39 lat chętnie brały udział w przedstawionym badaniu, co może być skutkiem również zainteresowania tematem. Możliwym jest jednak także, że osoby te korzystają częściej z Internetu, niż osoby starsze, lub młodsi, w których kręgach zainteresowań problem samobójstw rzadko się znajduje. Prawdopodobnym jest również, że przy większej ilości czasu znalazłaby się większa liczba respondentów z obu tych grup. Również przypuszczalnie można by stwierdzić, iż gdyby badanie odbywało się metodą tradycyjną znalazłoby się więcej respondentów w wieku poprodukcyjnym.

Kolejnym wskaźnikiem opisującym badaną populację jest wykształcenie, które klasuje się stosunkowo w przeważającej części wykształcenia średniego. Należy również wspomnieć o tej samej części respondentów wykształcenia zawodowego zasadniczego oraz wykształcenia wyższego. Najmniej ludności posiada wykształcenie podstawowe, które posiadali respondenci grupy wieku przedprodukcyjnego i poprodukcyjnego.

Tabela 2. Badani według wykształcenia

Wykształcenie	Liczba	%
Wykształcenie podstawowe	10 osób	9,6
Wykształcenie zawodowe zasadnicze	25 osób	24
Wykształcenie średnie	44 osoby	42,3
Wykształcenie wyższe	25 osób	24
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Ważną zmienną, jaką warto przedstawić jest również grupa społeczno-zawodowa, która niejako stanowi pewną przynależność w społeczeństwie.

Tabela 3. Badani według grupy społeczno-zawodowej

Grupa społeczno-zawodowa	Liczba	%
Uczeń/Student	34	32,7
Prowadzący/Prowadząca gospodarstwo domowe	10	9,6
Bezrobotny	6	5,8
Pracownik na umowę	42	40,4
Przedsiębiorca prywatny (prowadzący firmę)	7	6,7
Emeryt/Rencista	5	4,8
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Grupa pracownik na umowę stanowi największą liczbę osób badanych, co oznaczać może, że osoby pracujące tym trybem chętniej odpowiadają na pytania ankietowe, a także interesują się badanym zjawiskiem lub też częściej korzystają z komputera i Internetu. Również może się zdarzyć sytuacja, w której przypuszczalnie ta właśnie grupa będzie czuła się bliska temu zjawisku ze względów natury praktycznej.

Ostatnią cechą charakteryzującą badaną populację jest miejsce zamieszkania. Przyjęto tutaj dwie kategorie: badani mieszkający w mieście oraz badani mieszkający we wsi.

Tabela 4. Badani według miejsca zamieszkania

Miejsce zamieszkania	Liczba	%
Miasto	58	55,8
Wieś	46	44,2
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

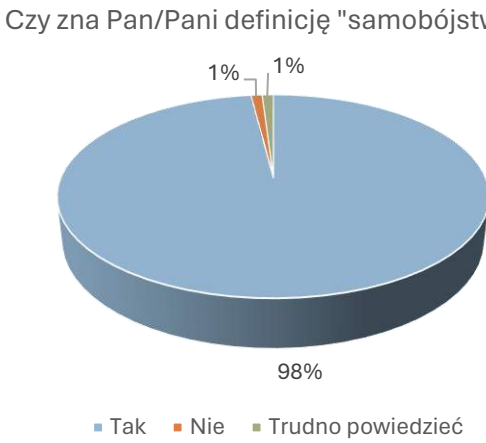
Dane statystyczne pokazują, że osoby zamieszkujące w mieście odpowiadały w większej mierze na badania ankietowe, niż osoby mieszkające na wsi. Powodem, dla którego osoby mieszkające w mieście częściej brały udział w badaniu może mieć podłoże natury technicznej, a mianowicie z powodu

mniejszej częstotliwości korzystania z Internetu. Jednocześnie można wspomnieć, iż różnica nie jest bardzo znacząca.

Kolejnym etapem przeprowadzanej analizy badania własnego będzie przedstawienie odpowiedzi osób badanych na poszczególne pytania dotyczące zjawiska samobójstw i zachowań suicydalnych.

Podstawowym pytaniem, na jakie musieli odpowiedzieć badani było pytanie o ich znajomość definicji samobójstwa (Wykres 2).

Wykres 2. Pytanie: Czy zna Pan/Pani definicję „samobójstwa”?

Źródło: Opracowanie własne

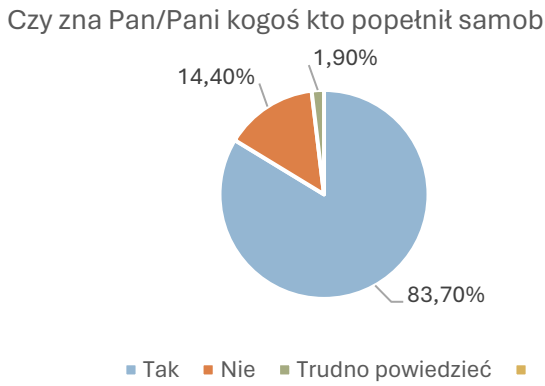
Większość badanych osób odpowiedziała, że zna definicję „samobójstwa” , co może oznaczać, że mieli z nim styczność w swoim życiu, lub zostali oni przez kogoś o jego istnieniu poinformowali w jakiś sposób. Pomimo, że pytanie wydawać się może trywialne jest ono świetnym wyznacznikiem głównym poszukiwanej przez nas odpowiedzi.

Następnym pytaniem, jakie zostało zadane respondentom, dotyczy ich wiedzy na temat znajomości przykładowej osoby, która popełniła samobójstwo. Jak w poprzednim pytaniu może się wydawać nieoczywistym chęć osiągnięcia zamierzonego rezultatu, lecz jest to niezbędne do analizy danych.

Odpowiedź „Tak” na pytanie można rozumieć na dwa sposoby, a mianowicie osoby opowiadające się za znajomością osoby, która popełniła samobójstwo zna ją osobiście, albo też tylko słyszała o tym od rodziny, czy

znajomych. Większość osób na to pytanie odpowiedziało „Tak", co jest zadowalającym wynikiem dla przebiegu badania, lecz niezadowalającym dla społeczeństwa (Wykres 3).

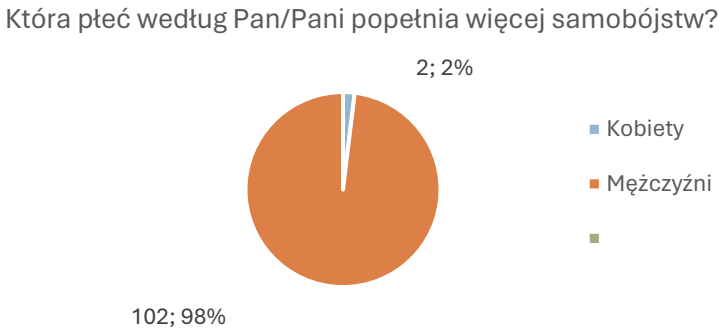
Wykres 3. Pytanie: Czy zna Pan/Pani kogoś kto popełnił samobójstwo?

Źródło: Opracowanie własne

Pytanie, które ma bardzo duże znaczenie dla badania, to pytanie o powszechność zjawiska samobójstw wśród płci (Wykres 4).

Wykres 4. Pytanie: Która płeć według Pana/Pani popełnia więcej samobójstw?

Źródło: Opracowanie własne

Powyższy wykres (Wykres 4) przedstawia zestawienie odpowiedzi osób badanych. Możemy zauważyć, że większość odpowiedzi klasuje się na „Mężczyźni" – respondenci myślą, lub też jednogłośnie są pewni tego, iż męska płeć popełnia większą ilość samobójstw. Tylko dwóch ankietowanych wybrało kobiety jako płeć, która popełnia więcej samobójstw w naszym społeczeństwie, przez co można śmiało stwierdzić, że większość badanych jest zgodna co do wskazania płci popełniającej samobójstwa, co jednak nie oznacza, iż kobiety tego nie robią.

Kolejne pytanie dotyczy powszechności zjawiska samobójstw, a opinii respondentów na temat częstości jego występowania w naszym społeczeństwie (Tabela 5).

Tabela 5. Pytanie: Czy uważa Pan/Pani, że problem popełniania samobójstw w naszym społeczeństwie jest powszechnym zjawiskiem?

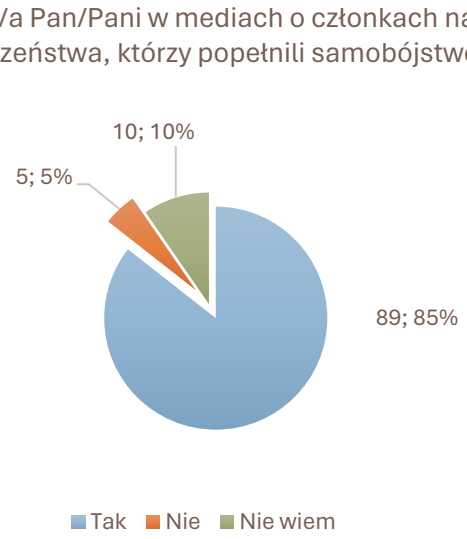
Czy uważa Pan/Pani, że problem popełniania samobójstw w naszym społeczeństwie jest powszechnym zjawiskiem?	Liczba	%
Tak	85	81,7
Nie	3	2,9
Trudno powiedzieć	16	15,4
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

W odpowiedzi na powyższe pytanie 85 osób udzieliło odpowiedzi twierdzącej, co pokrywa się z pytaniem o znajomość osób, które popełniły samobójstwo. Reszta respondentów, która udzieliła odpowiedzi przeczącej lub nie potrafiła odpowiedzieć na pytanie również pokrywa się liczbowo z liczbami respondentów z pytania o znajomość osoby, która popełniła samobójstwo. Sytuacja ta może nasunąć na myśl kilka wniosków, lecz jednym z nich będzie postrzeganie powszechności problemu przez pryzmat tego co jest nam znane.

Następnie dla lepszych wyników analizy zapytano respondentów o popularność tematu samobójstw w mediach (Wykres 5).

Wykres 5. Pytanie: Czy słyszał/a Pan/Pani w mediach o członkach naszego społeczeństwa, którzy popełnili samobójstwo?

Źródło: Opracowanie własne

Większość badanych, a mianowicie 89 osób odpowiedziało, że słyszało w mediach o członkach naszego społeczeństwa, którzy popełnili samobójstwo. Liczba respondentów pokrywa się z wcześniejszym pytaniem, co może oznaczać, że te same osoby, które opowiedziały się za powszechnością samobójstw słyszały o nim również w mediach. Możliwym jest również, że liczba respondentów, która była niezdecydowana nie korzysta z mediów w dużej ilości czasu, co mogło spowodować ową odpowiedź.

Następnym krokiem było pytanie, które miało na celu niejako zbadanie chęci społeczeństwa na temat uświadamiania go na temat zjawiska samobójstw przez państwo (Wykres 6).

Wykres 6. Pytanie: Czy sądzi Pan/Pani, że państwo powinno przyłożyć większą wagę do uświadamiania społeczeństwa na temat zjawiska samobójstw?

Źródło: Opracowanie własne

Wykres przedstawia odpowiedzi respondentów, wśród których 84% osób badanych deklaruje, że państwo powinno przyłożyć większą wagę do uświadamiania społeczeństwa na temat zjawiska samobójstw. Inne osoby, które udzieliły odpowiedzi nie zgadzają się z założeniem lub nie mają zdania, lecz zauważalnym są powtarzalne liczny, które miały miejsce w poprzednich pytaniach.

Pytaniem, które ma duże znaczenia dla badania jest pytanie poglądowe, a mianowicie o wiek osób, które popełniają największą liczbę samobójstw i prób samobójczych (Tabela 6).

Tabela 6. Pytanie: W jakim wieku według Pana/Pani są osoby, które popełniają największą liczbę samobójstw i prób samobójczych?

W jakim wieku według Pana/Pani są osoby, które popełniają największą liczbę samobójstw i prób samobójczych?	Liczba	%
Wiek przedprodukcyjny (mężczyźni i kobiety poniżej 18 roku życia)	12	11,5
Wiek produkcyjny mobilny (mężczyźni i kobiety 18-44 lat)	51	49
Wiek produkcyjny niemobilny (mężczyźni 45-64 lat i kobiety 45-59 lat)	34	32,7
Wiek poprodukcyjny (mężczyźni 65 lat i więcej i kobiety 60 lat i więcej)	7	6,7
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Kolejnym pytaniem kwestionariusza ankiety było pytanie otwarte brzmiące „Jak Pan/Pani zareagował/aby, gdyby ktoś Panu/Pani bliski popełnił samobójstwo?".

Odpowiedzi na to pytanie były bardzo różne, lecz udało się z nich wyodrębnić pewne kategorie odpowiedzi często powtarzalnych lub wyjątkowych, a mianowicie:

1. Rozpacz i ogromny smutek.
2. Złość i żal do siebie.
3. Strach, że to prawda.
4. Niedowierzanie oraz niechęć wyobrażania sobie tego uczucia.
5. Analiza przyczyn decyzji ofiary.
6. Zależy jak bliska byłaby to osoba.
7. Załamał bym się i szukał odpowiedzi czy można było mu pomóc.
8. Byłoby mi smutno, być może pojawiłaby się złość, poczucie winy.
9. Byłabym zdruzgotana i zwiększyła czujność wobec innych członków rodziny – ich samopoczucia, samooceny itp.
10. Szokiem. Ponieważ w większości nie widać że coś się dzieje niedobrego. To są na pozór szczęśliwe i zdrowe osoby.

11. Zależy kto by to był, ale mam przyjaciółkę po próbie samobójczej i pamiętam, że bardzo się obwiniałam o to, że nie zauważyłam wcześniej, że potrzebuje pomocy. Więc pewnie poza standardowym żalem po prostu bym dużo myślała nad tym, że mogłam zareagować szybciej. **(Źródło: Badanie własne)**

Odpowiedzi układały się schematycznie, lecz można zauważyć, że każda z osób badanych przeżyłaby sytuację bardzo emocjonalnie oraz wykazałaby chęć udzielenia pomocy osobie sobie bliskiej. Wszystkie z nich albo nie wiedziałyby jak się zachowają, albo też nie chcą sobie tego wyobrażać, gdyż same myślenie przynosi smutek. Respondenci wskazali również, że ciężko jest cokolwiek zauważyć, gdyż osoby zamierzające popełnić samobójstwo zazwyczaj zachowują pozory normalności.

Kolejnym pytaniem badania było zapytanie o możliwość pomocy osobie próbującej popełnić samobójstwo, a pewność co do tego respondentów (Tabela 7). Odpowiedzi były zaskakujące co do kontekstu, gdyż większość respondentów opowiedziała się niewiedzą. Powodem może być brak odczuwanej kontroli nad sytuacją oraz trudność w przewidzeniu jej występowania.

Tabela 7. Pytanie: Czy potrafiłby/łaby Pan/Pani pomóc osobie próbującej popełnić samobójstwo?

Czy potrafiłby/łaby Pan/Pani pomóc osobie próbującej popełnić samobójstwo?	Liczba	%
Tak	24	23,1
Nie	12	11,5
Nie wiem	68	65,4
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Kolejnym pytaniem ponownie było pytanie otwarte, lecz tym razem wiązało się ono z udzieleniem odpowiedzi „Tak", na pytanie poprzedzające. Brzmiało ono następująco „Jeśli padła odpowiedź twierdząca na pytanie poprzedzające. W jaki sposób próbowałby/łaby Pan/Pani udzielić pomocy osobie próbującej samobójstwo?".

Odpowiedzi na te pytanie były zaskakująco bardzo podobne tematycznie oraz niespodziewane, a mianowicie:

1. Uważna rozmowa, aktywne słuchanie rozmówcy, analiza jego frustracji, problemów oraz próba skierowania uwagi na inne rzeczy które łatwo przychodzą danej osobie i pozytywnie wpływają na tę osobę oraz jej sposób wartościowania siebie.
2. Zachęcenie do udania się po pomoc specjalisty, wspieranie tej osoby na każdym kroku, spróbowanie udania się z tą osobą do lekarza psychiatry/psychologa.
3. Tłumaczyłabym do skutku żeby tego nie robił, że jeszcze dużo życia zostało by naprawić błędy i nie trzeba kończyć życia w taki sposób.
4. Próbował bym udzielić wsparcia. **(Źródło: Badanie własne)**

Reszta odpowiedzi układała się bardzo podobnie kierując się w stronę rozmowy, lub też pomocy specjalistów, a także przekonywania od decyzji o odebraniu sobie życia, co oznacza, że osoby udzielające takiej odpowiedzi myślały już wcześniej o takiej możliwości, która kiedyś mogłaby nadejść.

Pytaniem, które ma duże znaczenia dla badania jest pytanie poglądowe, a mianowicie o czynniki sprzyjające popełnianiu samobójstw w naszym społeczeństwie (Wykres 7).

Wykres 7. Pytanie: Jakie według Pana/Pani są czynniki sprzyjające popełnianiu samobójstw w naszym społeczeństwie?

Źródło: Opracowanie własne

Większość osób badanych zgodnie stwierdziła, że „Depresja" jest czynnikiem, który w największym stopniu decyduje o naszym zagrożeniu samobójstwami oraz zachowaniami suicydalnymi. Następnie respondenci wskazali „Cybermobbing" Znęcanie się nad jednostką w Internecie" i kolejno „Stan psychiczny w danym momencie" jako najbardziej narażające nas czynniki na te zjawisko. W podobnych ramach klasują się kolejno „Osamotnienie", „Status majątkowy" i „Przemoc w rodzinie". Następnie ex aequo wypadają „Alkoholizm" oraz „Spożywanie narkotyków". Reszta czynników w skali zaczyna spadać na sile, gdzie zaskakującym jest mała ilość wyboru czynników „Wieku" oraz „Wyznania religijnego", które są jednymi z ciekawszych kluczowych czynników wpływających na zjawisko. Ostatnim w rankingu okazał się czynnik „Statusu uchodźcy", który zainteresował bardzo niewielu respondentów, którzy prawdopodobnie sądzą, iż niewiele wspólnego może mieć osoba, która np. ucieka z opresji do innego państwa ze zjawiskiem samobójstw.

Kolejnym pytaniem jest próba ustalenia czy jednostki są w stanie stwierdzić, czy znają organizacje pomagające osobom próbującym popełnić samobójstwo. Ponad połowa respondentów odpowiedziała twierdząco na to pytanie (Tabela 8).

Tabela 8. Pytanie: Czy zna Pan/Pani organizacje pomagające osobom próbującym popełnić samobójstwo?

Czy zna Pan/Pani organizacje pomagające osobom próbującym popełnić samobójstwo?	Liczba	%
Tak	59	56,7
Nie wiem	22	21,2
Nie	23	22,1
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Niewiedza pozostałych respondentów nie musi być przypuszczalnie czystą niewiedzą. Odpowiedź może wynikać z przypływu chwili oraz niemożności dłuższej chwili na zastanowienie się nad odpowiedzią na to pytanie. Wiele osób nie zdaje sobie sprawy jak wiele organizacji może znać, które mogą organizować pomoc dla ofiar.

Następnym pytaniem, które zadano respondentom jest zapytanie o wielość osób popełniających samobójstwa w naszym państwie (Tabela 9). Większość ankietowanych posiada zdecydowanie tą samą opinię, a mianowicie, iż na samobójstwo decyduje się w naszym państwie zdecydowanie wiele osób. Zauważalna jest w tym momencie różnica pomiędzy odpowiedziami twierdzącymi oraz zaprzeczającymi zjawisku samobójstw i zachowań suicydalnych.

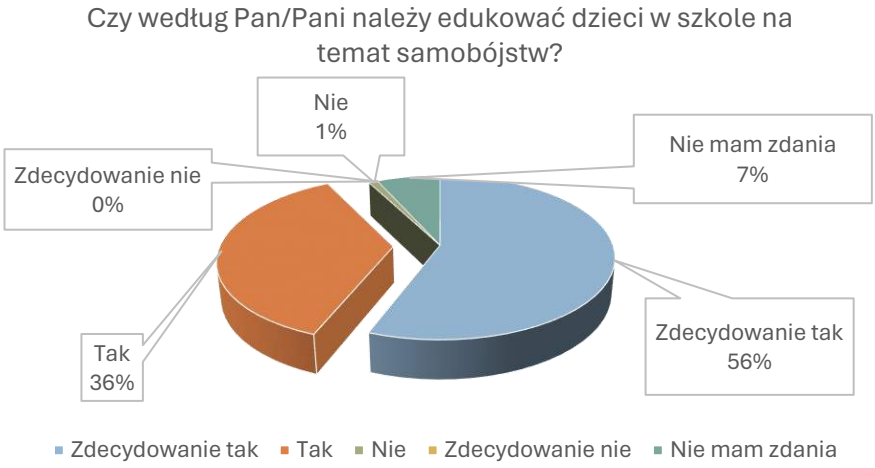
Tabela 9. Pytanie: Czy uważa Pan/Pani, że w naszym państwie wiele osób decyduje się na samobójstwo?

Czy uważa Pan/Pani, że w naszym państwie wiele osób decyduje się na samobójstwo?	Liczba	%
Zdecydowanie tak	51	49
Tak	43	41,3
Nie	4	3,8
Zdecydowanie nie	1	1
Nie mam zdania	5	4,8
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Kolejnym do omówienia pytaniem staje się ważne pytanie o edukację dzieci w szkole na temat samobójstw (Wykres 8). Według wyników większość respondentów pozostaje ponownie zgodna w temacie uświadamiania społeczeństwa. W tym wypadku chodziło o uświadamianie dzieci na temat zagrożenia płynącego z samobójstw, co również ankietowani zaakceptowali jako coś koniecznego dla nas jako społeczeństwa.

Wykres 8. Pytanie: Czy według Pana/Pani należy edukować dzieci w szkole na temat samobójstw?

Źródło: Opracowanie własne

Następnie zadano kolejne pytanie otwarte brzmiące „Co można według Pana/Pani zrobić, by zapobiec popełnianiu samobójstw w naszym państwie?".

Respondenci kolejno odpowiadali na owe pytanie, gdzie tak jak w poprzedzających pytaniach otwartych odpowiedzi są powtarzalne, a mianowicie w podsumowaniu znajdować się będą:

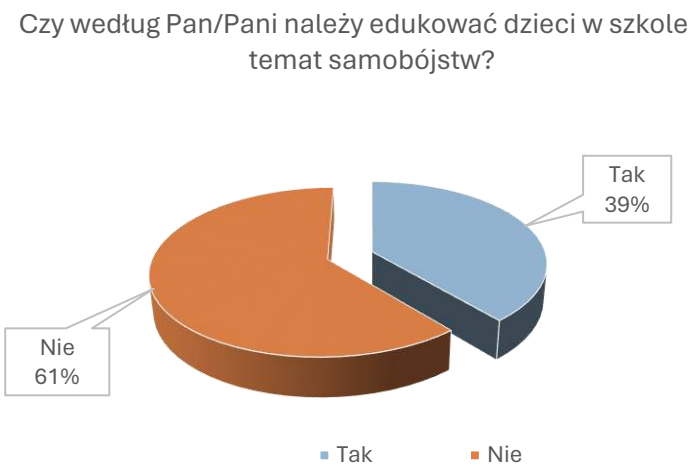
1. Lepszy dostęp do pomocy psychologicznej.
2. Może rząd powinien się bardziej zainteresować dobrem ludzi.
3. Przykładać większą wagę do drugiej osoby, a nie samego siebie tylko.
4. Profilaktyka, spotkania, prezentacje w szkołach / pracy.
5. Zmienić podejście do wychowania dzieci, tak aby wyrastały na osoby szczęśliwe, wierzące w siebie.
6. Zmienić system.
7. Przyłożyć większy nacisk na edukacje w dziedzinie psychologii już od szkoły podstawowej. Aby ludzie byli bardziej świadomi tego co się z nimi dzieje i jak sobie z tym poradzić.
8. Zmienić system państwa. Samobójcy albo ich rodziny są potępiane.

9. Programy profilaktyczne, rozmowy w gronie rodziny, uświadamianie społeczeństwa, edukowanie policji.
10. Jakby były problemy zauważalne, żeby byli eksperci do których można się zgłosić. Żeby nauczyciele byli bardziej przeszkoleni w tym względzie i nie bagatelizowali problemów dzieci i nastolatków.
11. Dużo się nie zrobi przez małą empatię ludzi każdy martwi się teraz o siebie.
12. Stworzyć system przyjazny dla ludzi. Nasze społeczeństwo potrzebuje wytchnienia oraz poczucia swojej ważności.
13. Przede wszystkim prowadzić skuteczne działania edukacyjne, żeby osoby z np. problemami psychicznymi nie były tak stygmatyzowane jak to jest obecnie.
14. Prowadzić aktywną politykę socjalną, która pomagałaby likwidować przyczyny ekonomiczne samobójstw i wspierać oraz popularyzować psychologię, by radzić sobie z tymi przyczynami, które nie są związane ze statusem społeczno-majątkowym.
15. Próba otworzenia ludziom oczu na innych. Nasze państwo, nasza mentalność jest wciąż bardzo staroświecka. Ludzie nie potrafią dostrzegać problemów osób otaczających ich lub bagatelizują je. Często słyszymy od najbliższych „ przesadzasz", „ nie wymyślaj", „ weź się za coś pożytecznego", „ah ta dzisiejsza młodzież".
16. Zmienić rząd. **(Źródło: Badanie własne)**

Wszystkie te odpowiedzi były powtarzalne oraz czasem emocjonalne. Dzięki temu pytaniu możemy świetnie odpowiedzieć na problem badawczy. Jak można było zauważyć po odpowiedziach – społeczeństwo bardzo dobrze rozumie problem samobójstw oraz chce z nim walczyć widząc jego wielkie szkody, zna również metody walki posiadając świetne pomysły, lecz poczuwają się również poszkodowani przez system. W pierwszej kolejności respondenci chcieliby by zadbano przede wszystkim o najmłodsze pokolenie, które trzeba chronić oraz edukować. W dalszej kolejności należy według nich walczyć nie z samobójstwami, ale z jego przyczynami, co jest bardzo mądrym posunięciem. Zauważalny jest również w tym momencie głośny apel o potrzebę braku stygmatyzacji osób posiadających problemy psychiczne, czy myślących o samobójstwie, gdyż to pogarsza tylko sprawę.

Należnym w następnej kolejności było zadać pytanie na temat podejmowania samobójstw lub myśleniu o nich respondentów (Wykres 9).

Wykres 9. Pytanie: Czy próbował/a Pan/Pani popełnić kiedyś samobójstwo, albo myślał/a Pan/Pani kiedyś o jego popełnieniu?

Źródło: Opracowanie własne

Było to ciężkie pytanie oraz jeszcze trudniejsza odpowiedź, lecz wiążąca się z odpowiedzią anonimowość kwestionariusza ankiety na pewno bardzo pomogła respondentom w podjęciu decyzji o odpowiedzi. Jak można zauważyć większość ankietowanych odpowiedziała, iż nie myślała ani nie chciała popełnić samobójstwa, lecz prawie 24 na 104 osoby myślały o tym lub próbowały popełnić samobójstwo. Jest to przerażające odkrycie jak wielu z nas ludzi myślało o odebraniu sobie życia.

Kluczowym dla badania było zadanie kolejnych dwóch bardzo niekomfortowych pytań o przyczynę oraz powód rezygnacji z czynu.

Odpowiedzi na pytanie brzmiące „Jeśli padła odpowiedź twierdząca na pytanie poprzedzające. Jaka była przyczyna decyzji lub zamiaru?", były bardzo różne, lecz każda z nich posiadała wyjątkową historię.

1. Depresja, brak perspektyw na zmianę swojej sytuacji.
2. Nie mogłam pogodzić się ze swoją przeszłością. Spotkało mnie wiele rzeczy. Przemoc, wykorzystywanie seksualne.

3. Okres dojrzewania, hormony, głupota.
4. Problemy z odżywianiem – bulimia.
5. Osamotnienie, poczucie bezradności, bezsilność, niemożność zatrzymania tego co się działo w danym momencie.
6. Rozwód rodziców.
7. Sytuacja finansowa.
8. Spowodowanie wypadku.
9. Prześladowanie w szkole rówieśników. Niezrozumienie. Brak reakcji nauczycieli.
10. Myślałam o tym, że problemy w szkole są nie do pokonania i chciałam jak najszybciej się tego pozbyć. Oczywiście myśl odeszła a ja nie podjęłam żadnych kroków.
11. Mobbing przez koleżanki w gimnazjum **(Źródło: Badanie własne)**

Odpowiedzi na pytanie rozjaśniły cały pogląd sytuacji z wielu względów. Najważniejszym z nich jest wspominanie czasów szkolnych przez dorosłych już ludzi, lub nastolatków – prawie dorosłych. Myślenie o samobójstwie w okresie dorastanie wskazuje na problem jaki posiadamy w naszym państwie w systemie szkolnictwa. Bezpieczeństwo naszych dzieci jest najważniejsze, gdyż dzieci są naszą przyszłością. Najwięcej wspomnianych powodów dotyczyło okresu dojrzewania, który przeniósł się właśnie z dziećmi w dorosłość.

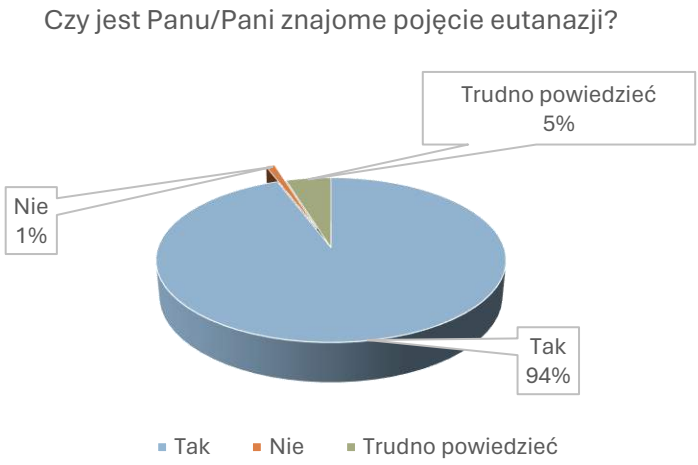
Następnie zadano pytanie „Jeśli padła odpowiedź twierdząca na pytanie poprzedzające. Co spowodowało odstąpienie od decyzji lub zamiaru?", które przerosło odpowiedziami najśmielsze oczekiwania. Wszystkie osoby myślące o popełnieniu lub próbujące popełnić samobójstwo posiadały zgodnie tylko jeden powód odstąpienia od dokonania czynu.

1. Myśl o rodzinie. **(Źródło: Badanie własne)**

Czynnikiem, który powstrzymał wszystkie te osoby była rodzina, co jest zarazem oczywistym, jak i zadziwiającym stwierdzeniem. Dzięki temu możemy wnioskować, iż skoro rodzina jest wskaźnikiem, który może zatrzymać tyle samobójstw, to może państwo powinno nałożyć większy nacisk na pomaganie tworzeniu zdrowych szczęśliwych rodzin, które stałyby się czasem lepszą pomocą niż specjaliści.

Następnie zapytano respondentów o znajomość pojęcia eutanazji (Wykres 10).

Wykres 10. Pytanie: Czy jest Panu/Pani znajome pojęcie eutanazji?

Źródło: Opracowanie własne

Badanie wykazało, iż 94% respondentów zadeklarowało swoją znajomość co do pojęcia eutanazji. Oznacza to, iż społeczeństwo jest zorientowane w pojęciach związanych ze zjawiskiem samobójstw w naszym społeczeństwie, co dla jego skutecznego przeciwdziałania jest kluczowe.

Kolejno zadano pytanie porównawcze pomiędzy znajomością definicji eutanazji, a zgodnością co do jej funkcjonowania w naszym społeczeństwie (Tabela 10). Zadziwiającym jest wynik potwierdzający tyle zgód na przeprowadzanie eutanazji wśród respondentów. Wielu z nich odpowiadało „Trudno powiedzieć", gdyż przypuszczalnie musieliby dowiedzieć się o jaką konkretną sytuację chodzi, by podjąć decyzję. Inaczej będziemy patrzeć na osobę, która cierpi z bólu, a której nie możemy pomóc, a która jest nam bliska, a inaczej popatrzymy na osobę nad nieznaną, która nie wykazuje oznak postępującej choroby śmiertelnej, która w każdej chwili może odebrać życie. Pewne rozgraniczenie pomiędzy odpowiedziami ułożyło się w dziwną dysproporcję.

Tabela 10. Pytanie: Jeśli padła odpowiedź twierdząca na poprzednie pytanie. Czy Pan/Pani popiera zjawisko eutanazji w społeczeństwie?

Jeśli padła odpowiedź twierdząca na poprzednie pytanie. Czy Pan/Pani popiera zjawisko eutanazji w społeczeństwie?	Liczba	%
Tak	44	45
Nie	9	9
Trudno powiedzieć	45	46
Razem	98	100

Źródło: Opracowanie własne

Kolejno zapytano respondentów o ocenę wpływu zjawiska samobójstw na nasze społeczeństwo (Tabela 11). Większość respondentów zgadza się z negatywnym wpływem samobójstw jednostek na społeczeństwo.

Tabela 11. Pytanie: Czy uważa Pan/Pani, że zjawisko samobójstw wpływa na nasze społeczeństwo w niżej wymieniony sposób?

Czy uważa Pan/Pani, że zjawisko samobójstw wpływa na nasze społeczeństwo w niżej wymieniony sposób?	Liczba	%
Tak, wpływa negatywnie	89	85,6
Nie, nie ma wpływu w żaden sposób	3	2.9
Trudno powiedzieć, nie interesuje mnie ten temat	8	7,7
Inne	4	3,8
Razem	104	100

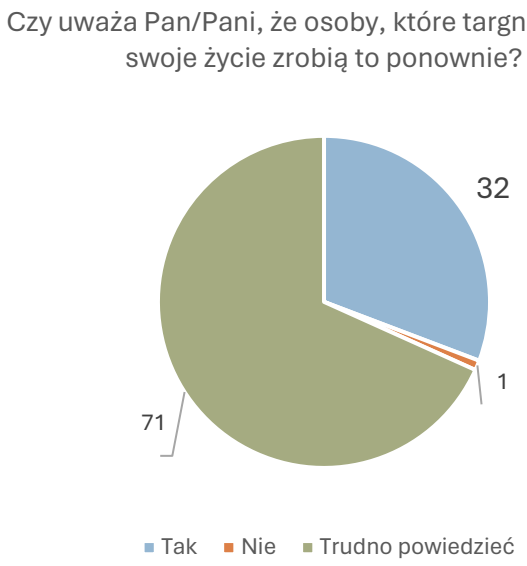
Źródło: Opracowanie własne

Różnica w procentowości wynika z możliwości opcji „Inne", gdzie około ponad 3 procent ankietowanych wyraziła swoją nieprzychylną opinię na temat braku wpływu samobójstw na społeczeństwo, braku wystarczających danych, czy też jedynie wpływu na najbliższe otoczenie nie zagrażające innym.

Następnie zadano pytanie natury retorycznej o ponowne podjęcie się przez suicydentów próby odebrania sobie życia (Wykres 11). Zatrważającym jest faktem zadeklarowanie przez jedną wyłącznie osobę możliwości nie

popełnienia kolejny raz przez jednostkę zamachu na swoje życie po jednej próbie.

Wykres 11. Pytanie: Czy uważa Pan/Pani, że osoby, które targnęły się na swoje życie zrobią to ponownie?

Źródło: Opracowanie własne

Większość jednostek powstrzymuje się od odpowiedzi. Prawdopodobnym może być sytuacja, w której nie chcą wnioskować czyjegoś życia nie znając całej historii. Również duża część respondentów opowiedziała się na potwierdzeniem opcji ponownego targnięcia się na życie ofiary, co oznacza, że ankietowani nie do końca ufają suicydentom lub ich woli przemiany.

Ostatnim pytaniem jakie zadano respondentom będzie stanowiła opcja powrotu do normalnego życia przez osoby, które targnęły się na swoje życie (Tabela 12).

Tabela 12. Pytanie: Czy uważa Pan/Pani, że osoby, które targnęły się na swoje życie mogą wrócić do normalnego życia w społeczeństwie?

Czy uważa Pan/Pani, że osoby, które targnęły się na swoje życie mogą wrócić do normalnego życia w społeczeństwie?	Liczba	%
Tak, społeczeństwo im pomoże	22	21,8
Nie, zostaną potępione przez społeczeństwo	32	30,8
Trudno powiedzieć	44	42,3
Inne	6	5,1
Razem	104	100

Źródło: Opracowanie własne

Większości ankietowanych ponownie ciężko jest udzielić odpowiedzi na to pytanie, lecz zauważalnym jest również ilość negatywnych opinii na temat społeczeństwa. Ponownie pojawia się element stygmatyzacji ofiar. W kategorii „Inne" ankietowani niemal jednogłośnie stwierdzili, że jednostki mogą powrócić do normalności z pomocą społeczeństwa, ale tylko i wyłącznie w określonych okolicznościach i na ustalonych warunkach.

Reasumując, wszystkie odpowiedzi udzielone przez respondentów wskazują jednoznacznie, że samobójstwo jest zjawiskiem zagrażającym naszemu społeczeństwu oraz jego integralności. Uwidoczniona została podczas badania nuta zainteresowania ankietą oraz wyrażaniem swoich własnych opinii podczas wypełniania kwestionariusza, co może być spowodowane potrzebę zainteresowania się zjawiskiem. Respondenci doskonale znają realia życia w naszym państwie oraz społeczeństwie, przez co doskonale znali odpowiedzi na nawet najtrudniejsze pytania. Proces badawczy wykazuje, że istnieje bardzo duża potrzeba uświadamiania problemu społeczeństwu oraz przyszłym pokoleniom dla zapewnienia bezpieczeństwa.

Poddano, również analizie akty prawne, których analiza pozwoli nam na odtworzenie faktycznego stanu rzeczy. Dobór próby dokumentów przebiegał stosunkowo prosto, gdyż zebrane dane pochodzą z udostępnionych przez Policję statystyk na temat zjawiska zamachów samobójczych. Badanie objęło kilka kategorii zamachów, co na celu miało ocenę zjawiska w praktyce, a nie tylko i wyłącznie w teorii. Wszelkie dane zgromadzone przez Policję oraz

udostępnione w programie Excel są aktualne. Dane zostały przetworzone w schematy dla potrzeb tego badania.

Tabela 13. Grupa wiekowa osób popełniających zamachy samobójcze za 2021 rok

Grupa wiekowa	Zamachy samobójcze	Zamachy samobójcze zakończone zgonem
0-6	0	0
7-12	85	2
13-18	1411	125
19-24	1573	344
25-29	1268	384
30-34	1504	467
35-39	1482	505
40-44	1386	492
45-49	1118	465
50-54	837	409
55-59	824	466
60-64	750	454
65-69	587	378
70-74	393	282
75-79	192	141
80-84	187	136
85+	183	135
Wiek nieustalony	18	16
Razem	13 798	5201

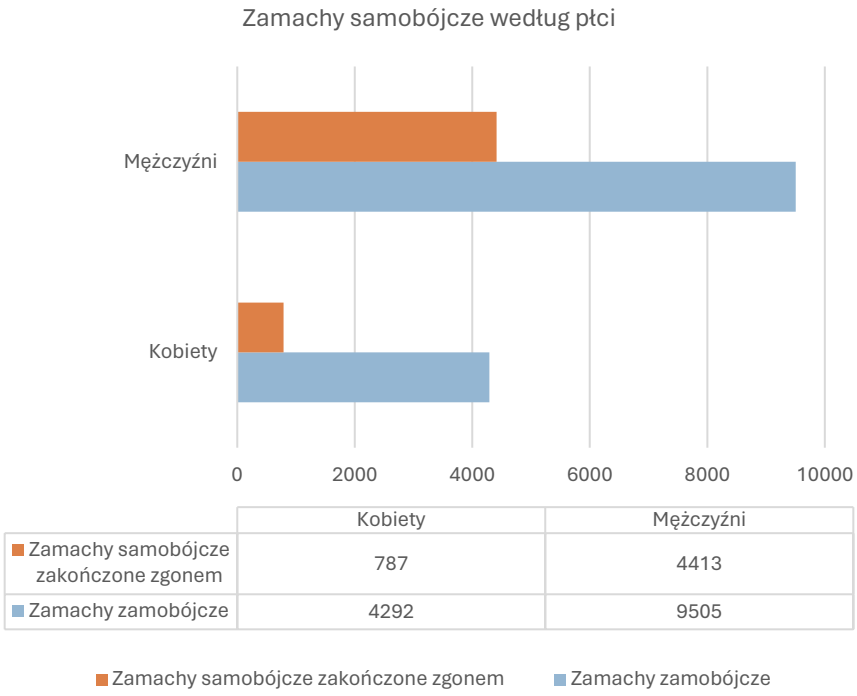
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statystyk Policyjnych[101]

[101] https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html, dostęp: 20.04.2023 r.

Przedstawione dane (Tabela 13) pochodzą z wyników za rok 2021, który nie jest nam odległy w czasie. Wszystkie dane w statystyce Policji były bardzo czytelne oraz łatwe do zrozumienia ze względu na formę przekazu. Policja zaczęła również przykładać większą wagę do przedstawiania wiarygodnych danych, by normalny obywatel mający do nich dostęp od razu mógł je odszukać. Zauważalna staje się różnica pomiędzy liczbą zamachów samobójczych, a zakończeniem ich zgonem jednostki. Liczby pomimo wielkości nie wydają się być aż tak odległe jakby to mogło się wydawać. Porównywalnie do odpowiedzi respondentów kwestionariusza ankiety najwięcej samobójstw występuje w grupie wieku produkcyjnego mobilnego. W tym przypadku jednak nie jest to spekulacja ludzka, lecz udowodnione przypadki, które naprawdę się zdarzyły. Pomimo widzianych przez nas w tabeli liczb porównujących wyniki Policyjnej Statystyki nie wydaje nam się ten fakt bliski, lecz jeśli pomyślimy, że co roku w Polsce ubywa małej wielkości miasto zaczynamy myśleć o tym problemie zupełnie inaczej. Również liczba zamachów samobójczy jest realnie duża, lecz także o wiele mogłaby się zmienić, gdyby wziąć pod uwagę osoby posiadające myśli samobójcze chociaż raz w swoim życiu. Jest to szeroko objęte spektrum zjawiska, z którym należy odpowiednio walczyć. Jak widzimy w grupie dzieci i młodzieży również występują zamachy samobójcze, a także w grupie starszych osób, które również zasługują na ochronę oraz godne traktowanie.

Kolejno przedstawiono dane według płci, która popełnia więcej zamachów samobójczych, oraz która z płci skuteczniej wprowadza cel w czyn (Wykres 12). Widocznym jest ponowne potwierdzenie odpowiedzi z kwestionariusza ankiety na temat opinii społeczeństwa o płeć, która popełnia więcej samobójstw. Widoczna jest wielka przepaść pomiędzy udanymi zamachami kobiet i mężczyzn, bo aż 787 do 4413. Potwierdza się również przez to fakt, iż to mężczyźni częściej decydują się na popełnienie samobójstwa, niż płeć piękna.

Wykres 12. Struktura płci osób popełniających zamachy samobójcze za 2021 rok

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Statystyk Policyjnych[102]

Prawie 50% zamachów samobójczych mężczyzn dochodzi do skutku, przy czym niecałe 20% w przypadku kobiet. Potwierdza to wszelkie założenia naukowców co do zamierzenia samobójstw wśród kobiet oraz sposobów wybierania przez nie śmierci.

Policja jako organizacja stara się polepszać swój wizerunek oraz sposób działań, by społeczeństwo pokładało w nich swoje zaufanie. „Od 2017 roku zmieniony został formularz KSIP 10 – rejestracja zgłoszenia zamachu samobójczego. Otrzymał on brzmienie „KSIP 10 – zgłoszenie zamachu/zachowania samobójczego" oraz rozszerzono zakres gromadzonych danych. Uszczegółowiono „Miejsca zamachu/ zachowania samobójczego", „Sposób popełnienia zamachu/ zachowania samobójczego" również poszerzono o kilka

[102] Ibidem.

nowych wartości np.: zatrucie dopalaczami, zatrucie środkami chemicznymi/toksycznymi. Podobnie jest z obszarem „Powód zamachu/ zachowania samobójczego", gdzie w przeciągu kliku ostatnich lat uległy zmianie również przyczyny, z jakich ludzie odbierają sobie życie. Obszar „ Wykształcenie" osoby, która targnęła się na swoje życie został poszerzony o dwie wartości tj.: „gimnazjalne" oraz „policealne". W obszarze „Informacja o pracy lub nauce" zmodyfikowano wartość „pracujący na własny rachunek" na „pracujący na własny rachunek/samodzielna działalność gospodarcza". Uszczegółowiono również, „Źródło utrzymania", „Zakłócenie stanu świadomości w chwili zamachu" zamieniono na „Stan świadomości", „Informacje dot. stanu zdrowia psychicznego sprawcy" zmieniono na „Informację dot. stanu zdrowia" oraz obszar „Informacja o toczących się postępowaniach wobec sprawcy" został zastąpiony nowym obszarem „W ciągu ostatniego miesiąca sprawca zdarzenia miał przynajmniej jeden raz kontakt z:"[103]. Przez te zmienione działania w tworzeniu statystyk nie możemy potępiać służby Policji o bezwzględność co do zjawiska, bowiem wyodrębnianie wszelkich zmiennych i wskaźników potrzebnych do badania zjawiska sprawi, iż posiądziemy wiedzę obligatoryjną do prewencji samobójstw.

Cały ogół przeprowadzonych badań może jedynie być dowodem na potwierdzenie problemu, jaki jest zawarty w tytule pracy. Współcześnie problem samobójstw jest głęboko zauważalny między innymi przez tryb życia jaki narzuca nam zjawisko globalizacji. Społeczeństwo jest świadome problemu oraz gotowe jest z nim walczyć, lecz brakuje im niekiedy pomysłów, lub poczuwają oni bezsilność. Zapewnienie bezpieczeństwa jednostek jest najważniejszym obowiązkiem państwa, w którym również ludność pokładała nadzieje, lecz poprzez powiększające się zjawisko występowania zamachów samobójczych społeczeństwo straciło wiarę w system i praworządność państwa. Zwalczanie tego problemu będzie miało miejsce jedynie w przypadku zaangażowania całego społeczeństwa oraz w przypadku usuwania czynników namnażających liczby w statystykach samobójstw.

[103] Ibidem.

Podsumowanie

Współcześnie zjawisko samobójstw przyjmujące wiele różnych form oraz posiadające wiele przeróżnych objawów jest zagrożeniem dla naszego bezpieczeństwa oraz dla przetrwalności społeczeństwa. Zjawisko występujące na skalę międzynarodową oraz posiadające skomplikowany charakter istnienia same w sobie jest wyzwaniem dla wielu państw. W licznych opracowaniach naukowych zobrazowanie problemu różni się od siebie w wielu aspektach, lecz każdy badacz zgodnie twierdzi, iż zjawisko samobójstw stanowi ogromny problem dla naszego społeczeństwa. Opis przedstawianego faktycznie zjawiska może różnić się w zależności od państwa w jakim się toczy, ze względu na normy kulturowe, religię, prawo, czy zasady moralne społeczeństwa. Samobójstwo jest naruszeniem podstawowych praw człowieka. Pomimo wszelkich analiz na temat zjawiska, nie możemy jednak mu zapobiec, a jedynie walczyć z czynnikami jego powstawania oraz widocznymi konsekwencjami.

Zjawisko samobójstw i zachowań suicydalnych w wielu opracowaniach naukowych przedstawiane jest jako spuścizna historii, lecz należy się zastanowić, czy nie jest to aby przypadłość spowodowana w większości globalizacją. Z biegiem czasu również i powody religijne samobójstw stały się tylko wymówką przestępców na tle terrorystycznym. W większości przypadków główną rolę odgrywa tło emocjonalne ofiary. Czasem również pomimo wielu znanych nam powodów popełniania samobójstw nie jesteśmy w stanie nadążyć za wszystkimi mechanizmami ich powstawania. Niewątpliwym jednak staje się fakt, iż zjawisko samobójstw jest zagrożeniem dla społeczeństwa oraz każdy może stać się przysłowiową ofiarą w przypływie chwili. Czasami nawet nie zdajemy sobie sprawy z faktu, iż odbieramy sobie z góry przypisane nam od urodzenia prawo do życia bez względu na fakt, czy prowadzą do tego nasze poczynania, czy też jesteśmy do nich manipulowani. Dlatego też zjawisko samobójstw podlega ciągłym badaniom, analizom, projektom prewencyjnym reagowania i zwalczania w celu zwiększenia świadomości społeczeństwa.

Analiza badań własnych i aktów prawnych odpowiedziała na fundamentalne pytanie, a mianowicie, czy samobójstwa i zachowania suicydalne są problemem społecznym. Współcześnie społeczeństwo nie zdaje sobie do końca sprawy z konsekwencji płynących ze zjawiska samobójstw w naszym społeczeństwie, do momentu doświadczenia ich w rzeczywistości. Zauważalnym jednak była chęć społeczeństwa, co do poznania problemu poprzez odpowiadanie na pytania kwestionariusza ankiety.

Zjawisko samobójstw i zachowań suicydalnych w naszym społeczeństwie stanowi jawne jego zagrożenie dla zarówno bezpieczeństwa, jak i przetrwalności. Wiele jednostek oraz rodzin ofiar cierpi z powodu konsekwencji tego zjawiska przez co możemy nazwać je realnym i jawnym zagrożeniem. Badani również wiedzieli o istnieniu zagrożenia, a także o wiedzy na temat, która z płci popełnia więcej samobójstw w naszym społeczeństwie. Na pewno zauważalne było zmieszanie emocjonalne podczas odpowiedzi, ale nie wszech mierna nieświadomość. Ankietowani również wyrazili chęć lepszej edukacji społeczeństwa na temat problemu, by jeszcze bardziej zmniejszyć liczby zgonów samobójczych w statystykach naszego państwa.

Współcześnie zjawisku samobójstw i zachowań suicydalnych w naszym społeczeństwie nie sposób jest zapobiec ze względu na system w jakim się znajdujemy, a także na prędkość z jaką porusza się wszystko wokół nas. Dopóki jako jednostki nie wykluczymy w naszym państwie oraz w skali międzynarodowej czynników przyczyniających się do wzrastania problemu, nie przestanie on przybierać na sile. Możemy nie zdawać sobie sprawy z realności zjawiska, nawet jeśli słyszymy o nim od znajomych, z mediów czy aplikacji, gdyż nie dotyczy nas bezpośrednio i nie wydaje nam się realne, lecz może również dotknąć i nas bez uprzedniego zawiadomienia.

Nasze państwo oraz tworzone strategie i programy starają się walczyć wewnętrznie z problemem samobójstw w naszym społeczeństwie. Istnieją również organizacje na skalę międzynarodową zajmujące się działalnością pomocową w zakresie tego problemu. Omówione braki w precyzyjności prawa, a także przyczyn owego braku stanowią teoretyczno-praktyczną zagwozdkę, która pewnie nigdy nie zostanie rozwiązana. Skuteczna walka ze zjawiskiem samobójstw powinna stanowić bezwzględną potrzebę w działalności naszego państwa.

Bibliografia

Witkowska H., *Samobójstwo w kulturze dzisiejszej. Listy samobójców jako gatunek wypowiedzi i fakt kulturowy*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.

Durkheim E., *Samobójstwo*, Warszawa 2006.

Hołyst B., *Samobójstwo – przypadek czy konieczność?* Warszawa 1983.

Szulc A., Koweszko T., Gałecki P., *Samobójstwo*, Wydawnictwo Medyk, Warszawa 2016.

Hołyst B., *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa 2012.

Hołyst B., *Zapobieganie Samobójstwom. Motywacja Zachowań Samobójczych*, Difin, PTS, Warszawa 202.1

Ćmiel S., *Nieprzystosowanie społeczne dzieci i młodzieży*, Józefów 2011.

Domańska J. M., *Teoretyczne aspekty zjawiska samobójstw*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2017.

Lauriusz N., *Wyzwania i Problemy Społeczne Początku XXI Wieku*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2020.

Kosiba B., Przybyszewska W., Sołtyszewski I., *Wybrane aspekty zachowań samobójczych*, Journal of Modern Science Tom 1/32/2017.

Cohen H., *Wynegocjuj to*!, Helion, Gliwice 2006.

Lasota M., *Cywilizacyjne czynniki determinujące podejmowanie samobójczych ataków terrorystycznych*, Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły ekonomii i Innowacji w Lublinie, seria: Administracja, (1/2014).

Harasim K., *Terroryzm samobójczy w interpretacji islamu (Islamic interpretation of suicide terrorist attacks)*, Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji HUMANUM, 17 (4) 2016.

Lasota M., Grenda B., *Arena Samobójców – Wybrane aspekty terroryzmu i terroryzmu samobójczego*, Warszawa 2017.

Ozorowski M., *Eutanazja – Zbrodnia czy cywilne prawo człowieka do wyboru śmierci?* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Rok XXV 2021, nr 2(41).

Piękoś – Lorenc I., Piecuch M., Gajdzik W., Wypych-Ślusarska A., *Eutanazja w Belgii – 16 lat po legalizacji (Euthanasia in Belgium – 16 years after its legalization)*, Ann. Acad. Med. Siles. (online) 2021; 75.

Lubiński P., *Prawo do życia a ataki samobójcze w islamie i prawie międzynarodowym*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2018.

Palma J., *Problem samobójstw a rozwiązania systemowe*, Zespół Szkół nr 2, Ostrów Mazowiecka Fundacja, Pogotowie Kryzysowe, Suicydologia t. VIII /2016.

Kielan A., Olejniczak D., *Czynniki ryzyka oraz konsekwencje zachowań samobójczych z uwzględnieniem problematyki samobójstw dzieci i młodzieży*, Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka Vol. 17 Nr 3, 2018.

Hołyst B., *Suicydologia*, LexisNexis Polska, Warszawa, 2002.

Kropiwnicki P., Gmitrowicz A., *Światowe inicjatywy w zakresie profilaktyki samobójstw, Worldwide initiatives insuicide prevention*, 13 (3), Klinika Psychiatrii Młodzieżowej, Uniwersytet Medyczny w Łodzi, 2013.

Bąbik A., Olejniczak D., *Uwarunkowania i profilaktyka samobójstw wśród dzieci i młodzieży w Polsce*, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka Vol. 13 Nr 2, Warszawski Uniwersytet Medyczny, 2014.

Kielan A., Cieślak I., *Suicydologiczny aspekt ciąż nieletnich*, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Wydział Nauki o Zdrowiu, Polskie Towarzystwo Suicydologiczne, Suicydologia t. VIII /2016.

Szwajca K., Kansy M., Kasprzak P., Markiewicz K., Szwajca M., *Poradnik dla rodziców*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Mysłowice 2019.

Baran A., Gmitrowicz A., Koszewska I., Makara-Studzińska M., Ostaszewski K., Palma J., Parnowski T., Pawelec R., Rosa K., Szafrański T., Święcicki Ł., Grupa ds. mediów przy Zespole Roboczym ds. prewencji samobójstw i depresji przy Radzie ds. Zdrowia Publicznego Ministerstwa Zdrowia, *Poradnik dla pracowników mediów*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Warszawa 2018.

Szwajca K., Kasprzak P., Serafin M., Wojciechowski T., *Poradnik dla nauczycieli*, Zadanie finansowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016-2020, Warszawa 2019

Szmajda R., Gmitrowicz A., *Nowoczesne technologie i Internet w prewencji samobójstw. Aplikacje mobilne*, Klinika Psychiatrii Młodzieżowej i Katedry Psychiatrii UM w Łodzi, Suicydologia t. VIII /2016

Grzywa A., Kucmin A., Kucmin T., *Samobójstwa – epidemiologia, czynniki, motywy i zapobieganie*. Część I, Uniwersytet Medyczny w Lublinie, 2009

Wrona M.S., *Samobójstwo dziecka jako fakt prawny i społeczny*, Uniwersytet Warszawski Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Warszawa, 2022.

Świerczewski Ł., *Zachowania suicydalne wśród osób starszych*, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Wydział Nauk Społecznych, VOL. XXXV, 4, 2022.

Makara-Studzińska M., Madej A., *Samobójstwa wśród kobiet w starszym wieku*, Zakład Psychologii Stosowanej, UM w Lublinie, Suicydologia t. VIII /2016.

LIVE LIFE: An Implementation Guide for Suicide Prevention in Countries, Geneva: World Health Organisation, 2021, Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO, s. EXECUTIVE SUMMARY X-XI.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t. jedn: Dz. U. 2022.0.1138)

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t. jedn.: Dz. U. 2022.0.1360 ze zm.)

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (t. jedn.: Dz. U. 2023.0.127 ze zm.)

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (t. jedn.: Dz. U. 2018.0.966 ze zm.), Dz. U. uchylający akt: 2022.0.1700

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. 2022.0.1700)

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t. jedn.: Dz. U. 2022.0.2123 ze zm.)

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. 1993.61.284)

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (Paryż, 10 XII 1948)

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1977.38.167)

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz.UE C 202 z 2016 r.)

Statute Law of The Bahamas, LRO 1/2010

Royal Decree 7/2018, Penal Law Promulgated by the Sultan of Oman – Qaboos bin Said, 2018

Źródła internetowe

Słownik Suicydologii, Polskie Towarzystwo Zapobiegania Samobójstwom, https://ptzs.pl/wiedza-o-samobojstwach/slownik-suicydologii/

https://ptzs.pl/

Program Zapobiegania Zachowaniom Samobójczym, Zadanie realizowane ze środków Narodowego Programu Zdrowia na lata 2021-2025, finansowane przez Ministra Zdrowia, https://zapobiegajmysamobojstwom.pl/

International Academy of Suicide Research, https://suicide-research.org/

The International Association for Suicide Prevention, https://www.iasp.info/

https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/zamachy-samobojcze/63803,Zamachy-samobojcze-od-2017-roku.html

ISBN 978-83-68680-18-8
nr publikacji 253